IVAN HRIBAR

MOJI SPOMINI

II.

KNJIŽNICA DOMŽALE
Ljubljanska cesta 59, 1230 Domžale
Domžale
ol 929
HRIBAR I.
Moji /2
929 Hribar I.
0080000300
COBISS
KNJIŽNICA DOMŽALE
NE
IZPOSOJAMO
NA DOM !
929 HRIBAR
7171 II
ZVEZA SINDIKATOV JUGOSLAVIJE
KNJIŽNICA
DOMŽALE
300
00/300

IVAN HRIBAR

MOJI SPOMINI

II. DEL

OSVOBOJEVALNA DOBA

IVAN HRIBAR

MOJI SPOMINI

II. DEL

OSVOBOJEVALNA DOBA

LJUBLJANA 1928

NATISNILA TISKARNA MERKUR V LJUBLJANI
(Predstavnik tiskarne O. Michálek)

Mariji Hribarjevi rojeni Goričanovi.

Zdelo se mi je, da so mi jele pešati telesne moči. Tedaj me je pa neko neizrekljivo hrepenenje gnalo v Planico. Bila si priča, kak očarljiv vtis je npravilo name to velegorsko zakotje. Saj je obdano od bleščečih nebotičnih gora, katerih slikovita raznolikost s svojimi od zobú časa razglodanimi nepristopnimi stenami tvori vendar čudovito skladnost. V dnu teh gora razgrnila je mati priroda svojo najdražestnejšo smaragdnozeleno preprogo, čez katero z nežnim šumenjem valovi sveža sapa visoke Nadiže. Kakor prerojen in na novo okrepljen postal sem v tej sapi. In ko sem se poslavljal od tega čarobnega prirodnega zrelišča,

dejal sem si, da sem odkril — kakor slučajno — najlepše gorsko zatišje slovenske domovine, do katere se mi je — če je to sploh mogoče — dosedanja ljubezen še povečala.

Nekam podobno so mi je godilo pred leti. Težki dnevi so mi nastopili. S krizo prijateljstva, ki me je duševno potrla, preživljal sem vsled zavratne bolezni — sam sebi prepuščen — nevarno krizo življenja. Prazno in pusto je bilo okoli mene in tema se mi je delala pred očmi.

Tedaj pa se je, ko vsled neke višje volje, iz te teme prikazal Tvoj mili obraz. Nek notranji glas mi je dejal, da se začenja zame nova doba življenja.

In tako je bilo. Večna Previdnost je odločila. Postala si mi družica življenja. In ko mi je vzcvetela prej neznana mi rodbinska sreča, dejal sem si, da je življenje, nad katerim sem bil že obupavati jel, vendarle lepo in vredno truda in naporov, ki nam jih nalaga. Saj so neznatni v primeri z mikavnostjo njegovih nalog in s srčnim zadovoljstvom, katero nam nudi njihovo izpolnjevanje.

Meni je izpolnjevanje teh nalog bilo tem lajše, ker sem imel v Tebi družico, ki me je razumela, in pomočnico, ki jih je z mano delila. Povsod si uveljavljala odlične svoje lastnosti. Ob domačem ognjišču, ki je postalo pravi altar penatov, je ljubeznjivost Tvoja znala ustvarjati ono toplo ozračje, v katerem uspeva redka in zato dragocena cvetka rodbinske sreče. Na visokem mestu, na katero Te je bila postavila usoda, znala si z dra-

žestno skromnostjo in prirojeno Ti ljubeznjivostjo pridobivati spoštovanje vseh. Prazna pena je podedovano ali vsled vladarske milosti podeljeno plemstvo. Ono namreč ni in ne more biti sinonim s plemenitostjo, katera je prav posebna, od Stvarnikove roke v redka človeška srca vsajena cvetka. V Tvojem srcu je ta cvetka klila in se do velike popolnosti razvila.

Ko Ti tako dajem zahvalo na vsem, kar si mi bila in kar si zame — kot javnega delalca in zasebnika — storila, prosim Te, da v vidni izraz teh mojih čutil sprejmeš v poklonstvo to moje delo, katero govori tudi o dobi, ki si jo pod obupnimi okolnostmi, polna požrtvovalnosti in samozatajevanja, preživela z mano v prognanstvu. Bog bodi vedno s Tabo in z najino ljubo Zlatico!

V Ljubljani, 29. avgusta 1928.

IVAN HRIBAR.

Predgovor.

Prvi del »Mojih spominov«, ki sem jih bil narekoval in pisal leta 1912. in 1913., je — ako abstrahujem od nekih odstavkov, v katerih sem stopil iz reserve — zgolj kronika. V pričujoči knjigi, ki obsega drugi del spominov in sem jo šele v oktobru 1927 pisati začel, izpremenil sem način pripovedovanja tako, da sem mu deloma dal kritično obeležje dogodkov, deloma pa, da sem čitatelju omogočil upogled v mojo notranjost. Delo osvobojevalne dobe bilo je tako intenzivno, dogodki, ki so temu delu sledili, tako znameniti in za usodo našega naroda tako odločilni, da se človek ni mogel osvoboditi ne radostnih in ne tegobnih občutkov. Oboji so pa bili silno razburljivi, zaradi česar se ni bilo mogoče izmotati iz neke trajne omotične živčne napetosti.

Tem huje sem moral vse to doživljati jaz, ki sem bil nasilno izruvan iz domače zemlje, iz katere sem črpal vse svoje odporne sile; jaz, ki sem moral pogrešati tolažbe, katero daje občevanje z ljudmi istega jezika in krvi ter bil postavljen med tujerodni, moji narodnosti sovražni živelj. Saj nikdo, ki tega ni doživel sam, ne bo mogel umeti, kako je človeku pri srcu, ko vidi in čuje ljudi triumfovati in blazne pobesnelosti ukati ob dogodkih, zaradi katerih se njemu tuge in žalosti trga srce. Iz mojega pripovedovanja zveni zatorej precej sentimentalnosti. Čitatelji naj mi jo oproste. Srčne boli in dušne muke so tako subjektivne, da ubijejo v človeku velik del objektivnosti. »Homo sum et nil humani a me alienum esse puto.« (Človek sem in nič človečjega mi — tako mislim — ni tujega.) Tem bolj v dobi, katere se tiče moje pri-

povedovanje. V dobi, v kateri je človečnost dala zemlji slovo in so krščani popolnoma pozabili medsebojne ljubezni — tega temeljnega nauka svoje vere.

Sicer se pa nadejam, da bodo blagovoljni čitatelji sami presojali moj položaj tudi s psihološkega stališča. V tem slučaju bodo me razumeli in mi odpustili tudi takrat, kadar morebiti malo preveč zabrenkam ob lično struno.

V tem delu knjige se tudi nisem omejil zgolj na naštevanje suhih dejstev. Dal sem marveč svojemu pripovedovanju deloma tudi obliko potopisnih črtic in sem vpletal vanj manj važne episode, ki sicer ne spadajo strogo k stvari, ki so pa z njo vendar v kavzalni zvezi. Morebiti bo to storilo knjigo raznovrstnejšo in nje čitanje prijetnejše. —

Vse svoje življenje opiral sem se le na lastne moči in na lastno delo. Zato nisem nikdar nikogar kaj prosil in se tudi nisem nikdar nikomur klanjal drugače, ko kadar in kolikor so mi velevali zakoni uljudnosti. Tudi pod konec življenja ostajam tem svojim načelom zvest. Ni mi do tega, da bi hotel primikati svoj lonček grejočemu zublju slave, katero hvaležni narod prižiga temu ali onemu svojih zaslužnih mož. Ne: zgodovina bo sodila — in naj sodi — moje delo in njegovo vrednost. Če ugotovi, da je bil ničev ves moj trud, tudi prav. Takrat bom itak že spal nezdramno spanje. Zameriti mi pa nikdo ne more, ako bom k večnemu počitku legal z zavestjo pošteno izpolnjene dolžnosti življenja. Saj je to v žalostnih razmerah, v katere me je privedel moj idealizem in moje pojmovanje o časti in poštenju, tolažba, katere bi mi najhujši moj sovražnik jemati ne smel.

Splošno je po vsem svetu znano — in tudi naš narodni pregovor to ugotavlja in podkreplja — da resnica v oči bode. Zato utegne tudi kako dejstvo, katero navajam in kritično osvetljujem, biti komu neprijetno. Ne morem zato. Saj skoro vse svoje navedbe podpiram s pismenimi dokazi. Objektivna resnica mi je nad vse. Dandanes sicer strankarstvo razjeda vse in pritiska svoj pečat na vse proizvode tiska. A jaz ga ne poznam. Samo resnici želim dati izpričevalo. Če pa se bo kdo po suhih dejstvih čutil zadetega, nisem jaz kriv. Zanj velja češka poslovica: »Nehněvej se na zrcadlo, máš-li křivou hubu.« (Ne jezi se na zrcalo, če imaš kriva usta.)

Končno še nekaj besed o nekem načelnem vprašanju. Ves čas svojega javnega delovanja bil sem propovednik in zagovornik najtesnejšega slovanskega zbližanja. Tak sem ostal tudi še danes. Tembolje, ker nam je izid svetovne vojne ustvaril tako srečne razmere, da smo postali resnično svoje sreče kovači. Kovali jo bomo prav pa le tedaj, če bomo težili skupaj in ne vlekli narazen.

Začetek je storjen. Deseto leto teče odkar stojimo v znamenju slovanskega vstajenja. In že se stikamo v raznih meddržavnih organizacijah, tako ekonomskega kakor kulturnega značenja. Ti stiki obetajo postati od leta do leta živahnejši in vsa nada je, da pripeljejo končno do slovanskega soporošťva, katero še le svetu pokaže vso mogočnost Slovanstva.

Potov, ki nas pripeljejo do tega cilja, je več: ovinčnih in ravnih. Kot praktični ljudje bomo se pred

vsem ozrli po ravnih. In med temi je najshodnejši: pot jezikovnega približevanja. Po njem sem krenil jaz.

V dosledku te svoje odločbe izogibljem se takšne rabe naslonic, ki so brez dvojbe posnete po nemškem besednem redu in vztrajam pri dikciji, kakršno imajo v tem oziru vsi Slovani razen Bolgarov. Zlasti še Hrvatje in Srbi, glede katerih imamo gotovo interes, da se jim jezikovno kolikor mogoče približamo. Ta moja odločba je sicer protivna pravilom, ki jih glede rabe naslonic daje — dosedanja najpopolnejša — slovenska slovnica dr. Antona Breznika. Ta — nočem raziskavati, če pravilno ali nepravilno pojmovana — pravila privedla so že tako daleč, da bodo »moderni« slovenski pisatelji kmalu skoro vse stavke začenjali z naslonicami. Za jezikovne napake silno občutljivega Levstika ni več in tako se poleg nemškega miselnega uvaja v naš jezik tudi nemški besedni red.

Žal, da nismo še tako daleč, da bi naša akademija znanosti izdajala edino veljavne jezikovne predpise. Dokler do tega ne pridemo, smatrati moramo, da je naš jezik še v svobodnem razvoju. Še le ko se stvar na omenjeni način vredi, za kar je glede na samovoljo, ki dandanes vlada, gotovo že skrajni čas, dana bo temu razvoju strogo predpisana smernica. Zameriti se mi pa ne more, ako gojim nado, da akademija znanosti kdaj predpiše takšno uporabo naslonic, ki nas od naših slovanskih bratov — ako nas njim že ne približujejo — vsaj ne bo oddaljevala.

V Ljubljani, v oktobru 1928.

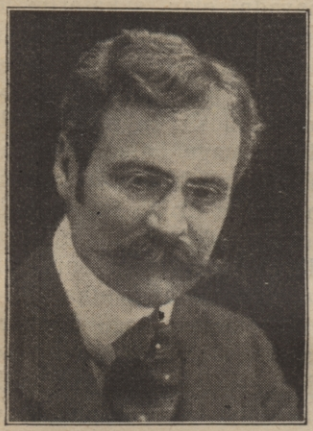
Ivan Hribar.

I. Po balkanski vojni.

Po bitvi pri Kumanovem mi je bilo takoj jasno, da smo Jugoslovani našli svoj Piemont in da dan kumanovske bitve pomeni datum začetka jugoslovanske narodne združitve. Nenavadni elan, s katerim je hrabra srbska vojska potolkla številnejšo in — kakor se je takrat, dasi po krivici, sodilo — mnogo bolje oboroženo turško vojsko, navdušil nas je vse jugoslovanske nacijonaliste do zamaknjenosti. In pričakovali smo, kako bo to in naslednje zmage balkanskih zaveznikov, ki so — ako grško bojno fronto izvzamem — na vsej črti sledile hitro ena za drugo ter so Bolgare pripeljale do pred carigrajskih vrat, njihova diplomacija izkoristiti znala. V tem oziru sem jaz polagal vse nade na preizkušenega državnika Nikolo Pašića in na zvitega bolgarskega ministrskega predsednika Ivana Geševa. Naravno je, da sem z napetim zanimanjem sledil poteku mirovnih pogajanj v Londonu. Ko so bila končana, je moje mnenje o začetku jugoslovanskega ujedinjenja stalo že trdno, ko skala. Celo nesoglasja, ki so se bila med zavezniki pokazala že tekom mirovnih pogajanj, mi ga niso omajala. V svojem idealizmu sem mislil, da je samo po sebi umevno, da se ta nesoglasja zaradi zdravih nagonov zvezanih narodov in zaradi ne še popolnoma izvršenega osvobodilnega programa v teku časa morajo poleči.

V tem prepričanju začel sem takoj misliti, kako bi Slovence pripravil tako daleč, da bi se jeli tudi dejansko udeleževati gibanja za jugoslovansko edinstvo. Mladina je nekako instinktivno čutila, da se približuje velika doba. »Preporod« in vse kar je bilo z njim v zvezi je to dokazovalo. Navdušenje je torej bilo tu; a navdušenje brez smotrenega dela ne rodi sadov. Ono je podobno elektriki, ki se v vsemirju poizgubi, ako se s primerno indukcijo ne izkoristi nje stvarjajoča moč.

Preporodaše je dr. Tavčar v »Slovenskem Narodu« zakrikaval, proglašajoč njihova prizadevanja za otročarije in prismodarije. Videč, da vodilni list na tako krut način obsoja njihovo gibanje, ki se jim je samim zdelo sveto, jeli so se zatekati k meni. Kaj storiti? Pot, katero so nastopili, je vzpričo »Narodovega« pisanja, ki je bilo do neke meje podobno ovaduštvu, bila zanje pogubonosna; navdušenja, ki je z elementarno silo prodrlo, pa ni kazalo ugonabljati. Izvolil sem srednjo pot. Tembolj, ker je »Preporodaštvo« imelo največ privržencev med srednješolsko mladino najvišjih razredov. Podžigal sem zato navdušenje z opozoritvijo, da mladina dobro pojmuje, kaj prihaja; svaril sem pa pred nastopi, ki se protivé strogi šolski disciplini. — »Učite se pridno, pokoravajte se šolskim zakonom in predpisom, ne ustvarjajte mučenikov, dokler ostane mučeništvo le obžalovanja vredna episoda, ki more ustvariti zle posledice za posameznike in njihove rodbine.« To so bili moji nauki odposlancem, katere je mladina pošiljala k meni. Dostavljal sem le še, da se za ostvaritev želja, katera mladini v sveti gorečnosti napolnjujejo srca, pripravljajo tla med zrelimi možmi.

Jovan Jovanović.

Ta tla so bila »Slovanski klub«. Ustanovil sem ga, da bi imel organizacijo, ki bi tudi Slovencem omogočala, da kolikor toliko postanejo deležni zmag slovanskega orožja na Balkanu. Ko je ta klub bil ustanovljen, sestavil sem za srbsko vlado spomenico, v

kateri sem opozarjal, kako velikega pomena bi bilo, ko bi vlada začela v kraljevino Srbijo klicati slovenske obrtnike, ki naj bi bili nekaki učitelji za one obrtne stroke, katere so na Balkanu bile še zaostale, in pa k srbskim državnim železnicam sprejemala slovenske uradnike. Prvi naj bi bili polagoma izpodrinili avstrijske Nemce in Madjare, katere je dualistična monarhija pošiljala v Srbijo, da jo prožme s svojo osvajalno metodo, drugi na srbskih železnicah tujerodne uradnike, za katere sem smatral, da bi se v slučaju vojne s kako evropsko državo izkazali nezanesljive. Poleg tega sem priporočal, naj bi se kolikor mogoče slovenske inteligence nadomestilo na primerne službe v Srbijo. Končno pa sem opozoril, kako bi v interesu narodnega gospodarstva in državnega kredita kraljevine Srbije bilo nujno potrebno, da se uredi kataster. Opozarjal sem tudi na važnost naseljevanja Slovencev na novo pridobljeni teritoriji v Stari Srbiji in v Macedoniji.

Ljuba Jovanović.

Mojo spomenico, katero je v Beligrad poslal srbski poslanik Jovan Jovanović na Dunaju, je Nikola Pašić predložil ministrskemu svetu. Bila je ondi soglasno sprejeta. Takoj sem dobil naznanilo, da srbske državne železnice sprejmejo večje število slovenskih uradnikov in res sem jih kmalu poslal nekaj v Beligrad. Ostali so deloma tamkaj, deloma pa so bili poslani v notranjost Srbije. Eden takrat v Srbijo došlih uradnikov je bil ob nastanku nove kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev tako napredoval, da danes opravlja visoko službo v Ministrstvu saobračaja.

Minister prosvete Ljuba Jovanović je takoj namestil nekaj slovenskih učiteljev telovadbe na raznih krajih Srbije; ministrski predsednik Pašić pa me je prosil, naj pošljem iz Ljubljane veščaka za katastrske zadeve, da sestavi načrt in program za vsesplošno uvedbo katastra v Srbiji. V ta namen je potoval v Beligrad ter je ostal ondi, jako ljubeznivo sprejet, več dni ravnatelj Ivan Ružička. Posvetoval se je s takratnim srbskim ravnateljem državnega katastra inženirjem Radojevićem, s katerim sta se bila zedinila na kak način bi se s pomočjo slovenskih in českih zemljemercev ustvariti imel kataster in pa javna zemljiščna knjiga za kraljevino Srbijo, ki je takrat merila nekaj nad 100.000 km².

Na ta način so se začeli praktični stiki slovenskega naroda s srbskim. Dotlej smo se Slovenci narodno navduševat hodili v Prago in — zlasti pogostoma — v Zagreb. V Prago vodile so nas politične vezi, ker smo si bili s poslanci českega naroda sobojevniki za narodna prava v dunajskem državnem zboru; v Zagreb vabila nas je njega bližina in pa reminiscence iz dobe narodnostne spomladi, v kateri je razcvetela milobarvna cvetka ilirizma. Še pozneje nas je v Zagreb vlekla magična sila, ki je mogočno žarela iz očarljive prikazni djakovskega škofa Strossmayrja, še bolj pa njegovo jugoslovanstvo. Srbija nam je bila dokaj tuja. Pač so naši redki učenjaki bili v stikih s srbskimi učenjaki in literati; pač je kedaj kak politični dogodek na Srbskem zasvetlikal kakor električna iskrica tako, da se je to opazilo tudi v Sloveniji, a le redko. Naš in srbski narod nista imela dejanskih stikov. Ti so se prav za prav začeli še le s praktičnim delom »Slovanskega kluba«. In poglobljevali so se kaj hitro. Ta praktična prizadevanja po zbližanju je opazila namreč mladina. In začeli so dijaki iz Slovenije hoditi na vseučiliške nauke v Beligrad. Za njimi so bolj in bolj prihajali mladi ljudje za praktičnimi poklici, tako da je leta 1914. v Belem gradu bila že tako številna slovenska naselbina, da si je osnovala svoje slovensko društvo.

Berlin.

II. V Berlinu.

V začetku aprila 1913. leta sem se bil na prošnjo svojega prijatelja iz mladih let Antonína Knotka, tvorničarja iz Jičína, ki je želel nekje pri Kijevu ustanoviti tovarno za gospodarske stroje, namenil potovati v Petrograd. Tokrat ne skozi Granico, kakor vedno doslej, temveč skozi Berlin z namenom, da spoznam tudi to do takrat še neznano mi mesto. Via Dunaj—Praga pripeljal sem se mračnega, mrzlega večera ob 9. zvečer na Anhaltski kolodvor, od koder sem si najel izvoščka do »Zentralhotela« nasproti osrednjemu kolodvoru. Dasi truden, vendar mi radovednost ni dala miru, da bi ne bil napravil dokaj dolzega izprehoda po Friedrichstraße, katera je tonila v morju svetlobe najrazličnejših barv. Napravila je prav mogočen utis name.

Drugo jutro sem bil ob sedmih na nogah. Poulično vrvenje je bilo že v polnem razmahu. Dasi je brila ostra, mrzla sapa, me to vendar ni zadrževalo od pohajkovanja po najpoglavitnejših ulicah in od opazovanja življenja na njih, katero se je nekako kalejdo-

skopsko menjavalo pred mojimi očmi. Od ure do ure so hiteli mimo mene razni sloji mestnega prebivalstva: delavci, dijaki, trgovski nameščenci, maršandmodke, uradniki, dokler ni po devetih zavladalo na ulicah ono velikomestno semtertje, katero je za prebivalca malega mesta tako zanimivo, za dobre ljudi s kmetov pa razburljivo in tako težko pojmljivo, da se kar neprijetno počutijo in da so veseli, kadar je imajo zopet za sabo. Mnogo sem o Berlinu čital in veliko sem pričakoval; a to, kar sem sedaj z lastnimi očmi gledal, me je navdajalo z občudovanjem. Dasi sem nemško kulturo visoko čislal, se vendar za nemški narod nikdar ogreti nisem zamogel, ker sem se dobro zavedal, da nam Slovencem preti od njega ravno tako narodna smrt, kakor je objela one Slovane, ki so nekdaj zaseljevali in kultivovali večino onih pokrajin, katere sedaj tvorijo veliko nemško državo. To je bil tudi vzrok, da sem skoro vsa evropska velemesta že poznal, dočim se za obisk Berlina nisem še mogel odločiti. Velika vojska, za katero se je Nemčija dosledno pripravljala in v katero je hotela zaplesti tudi Avstrijo, je bila povod, da se je v meni končno vendar zbudilo zanimanje za njeno državno prestolnico.

To, kar sem sedaj v dobrih štirih urah videl, mi je srce navdalo z onim strahom, kakršnega instinktivno slaboten človek čuti pred svojim močnejšim tekmecem. Ogromna državna prestolica, polna monumentalnih javnih stavb in najrazkošnejših zasebnih palač; s pestrim življenjem kakor Pariz in z isto eleganco; z uzorno tlakovanimi in v največji čistoti vzdrževanimi ulicami, po katerih kipi nepopisen promet; z bogastvom, o katerem svedočijo neštete trgovske izložbe, ki — kar se okusa tiče — tekmujejo med sabo; pred vsem pa z vzornim redom, ki nad vsem tem vlada in z mravljinčno pridnostjo ljudi, ki tu žive in snujejo. Vse to me je nehote spomnilo kako težavna bode borba, ki jo je par dni pred tem — previdno sicer, a vendar dosti jasno — v nemškem državnem zboru Slovanstvu napovedal kancelar Bethmann-Hollweg. In zagomazelo mi je po hrbtu. Kmalu pa se zopet zavem,

da vedrega lica pogledam proti nebu, s katerega se je bil ravno razlil snop solnčnih žarkov izza sivega, v divjem begu od istoka sem plujočega oblaka. Samozavestno se koj nato ozrem po Leipzigerstraße, po kateri sem ravno korakal. Saj mi je oni oblak, ki ga je burja od ruske strani sem drvila pod nebasvodom, naznanjal, da tamkaj za Slovanstvo na straži stoji neustrašljivi in neugnani junak Vsevolod Vsevolodovič. Klubovalno se ob tem spoznanju ozrem po uličnem vrvežu; potem pa z usmevom na ustnicah usmerim svoj korak proti Kempińskega velerestavrantu, da se ob okusnem zajtreku odškodujem za strah, ki me je bil kot čutnega politika malo pred tem obšel.

Državni kancelar von Bethmann-Hollweg.

Poldvanajstih je bilo, ko sem pred cesarskim gradom, kamor sem se bil dal peljati z namenom, da si ogledam njega okolico, stopil iz voza. Kmalu na to sem čez grajski most korakal proti najslavnejši berlinski cesti »Unter den Linden« in potem po njej dalje, opazujoč krasne palače ob obeh njenih straneh. Bil sem dobre volje, tako celo, da se mi je misel zbudila na genijalnega Heinricha Heineta in da sem polglasno pred se recitovati začel njegovo bohemsko razposajenko:

»Blamier mich nicht, mein schönes Kind,
Und grüß mich nicht Unter den Linden.«

Ob tem razpoloženju pridem do Braniborskih vrat, ki tvorijo vreden in dostojen zaključek široke, s štirimi vrstami lip zasajene lepe ceste ter napravljajo

mogočen in prijeten utis. Ko pridem skoz-nja, stopi mi na enkrat pred oči »Siegesdenkmal« in veličastna stavba državnega zbora. Obidši »Siegesdenkmal« in ozrši se po bahavi »Feldherrnalle«, obrnem se proti parlamentu. Želel sem si ogledati njegovo notranjost in, ko bi bila slučajno seja, prisostvovati le-tej. Res je bila seja; toda vse vstopnice zanjo so bile že izdane. Uradnik, do katerega sem se obrnil mi je silno prijazno pojasnil, da ni v stanu dovoliti mi vstopa, dokler se kako poslušalsko mesto ne izprazni. Prosil me je, naj mu dam svojo adreso, potem pa naj doma čakam, da me po telefonu pokliče. To mi seveda ni moglo ugajati, ker bi bil v tujem mestu ubijal dragi čas. K sreči sem imel s sabo še staro nemško posetnico kot državni poslanec avstrijski. To mu dam s prošnjo, naj jo pošlje predsedniku ter mu sporoči, da ga prosim omogočiti mi vstop med poslušalce. Ko uradnik posetnico prečita, nakloni se mi in jo z naročilom za predsednika izroči livrovanemu slugi. Čez nekaj minut je bil leta že nazaj s poročilom, da me gospod predsednik prosi v svojo ložo.

Loža je bila čisto zasedena. Zame so zadaj postavili zasilno sedalo. Ko se ozrem po zbornici, opazim, da so vse lože in galerije do zadnjega kotička zasedene. Vzrok temu sem izvedel že preje od pisarniškega ravnatelja: vršilo se je namreč nadaljevanje debate o vladni predlogi za oddajo premoženja v svrho popolnitve oboroževanja. Ko sem vstopil, je govoril ravno nek socijalni demokrat, katerega je zbornica z živahnimi in hrupnimi medklici motila. Hrup je bil včasih takšen, da sem le semtertje mogel vjeti kako besedo, nikakor pa ne sovislega stavka. Ker sem tudi sedel jako neugodno, moral sem se torej omejiti samo na opazovanje občinstva na galerijah in pa enega dela poslancev. Utis tega opazovanja je bil zame porazen. Silna bojevitost je bila čitati na obrazih velike večine psolušalcev. Njihove kretnje in medsebojna namigavanja med govorom in medklici izražala so isto. Med poslanci prevladovala je strast, ki so jo nekateri posamezno, drugi v gručah, z gestiku-

lacijami in vzkliki izražali. Tudi tu je prevladovala bojevitost in neka očitna samozavest. Rekel sem si, da mora to izvirati iz one neprimerne megalomanije, katero je cesar Viljem znal vcepiti vsem Nemcem z izjemo malega števila socijalnih demokratov.

Ko sem čez dobre pol ure zbornico zapustil, zavedel sem se vnovič in še veliko bolj ko preje, kakšni nevarnosti gremo nasproti in prav srečen sem bil, da se čez dobro uro odpeljem v drugo evropsko velemesto, kjer sem imel nado najti utehe in pomirjenja. In stopili ste mi pred oči dve reki: Spreva in Neva. Prva pohlevna, dasi dokaj bogata voda; druga veličasten veletok, da mu ga ni para. Živa prispodoba Nemčije in Rusije, dejal sem si. »Ne boj se, Janez,« mislil sem sam pri sebi: »Michel snuje, Vsevlad ne miruje.« Pomirjen sem odkorakal proti hotelu.

Drugo jutro odpotujem z osrednjega kolodvora. Vedno še pusto in vetrovno vreme s preletajočimi se sivimi oblaki, izza katerih se je le semtertje za trenotek zasvetilo modro nebo, ni ravno bilo vabljivo, da bi se oziral po pokrajini, čez katero je drvel vlak. To pa tembolj, čim enotvarnejša in dolgočasnejša je z našim oddaljevanjem od prestolnice postajala. Naslonil sem se zatorej v kot vagona in objel me je lahen spanec, iz katerega sem se prebujal le na redkih postajah, na katerih se je vlak ustavljal, ker je ponehavalo enakomerno ropotanje pod mano. Le na pol sem odpiral oči in kakor iz velike daljave so prihajala do mojih ušes imena postaj, ki so jih izklicavali sprevodniki. Samo enkrat sem skočil kvišku in stopil k oknu. »Marienburg!« Domovje in razsadišče nemškega viteškega reda! Verske in obenem bojne organizacije, katera je tako često in krvavo posegala v zgodovino slovanskih narodov. Spomin na bitko pri Tannenbergu mi mahoma preleti možgane. V njej so drzni in ošabni nemški vitezi na lastni koži preizkušali, kako močno je združeno Slovanstvo. Zato je pa poslej nemška politika izzvenevala vedno in dosledno v ščuvanje slovanskih narodov med sabo in v izrabljanje enega proti

drugemu. S silnim zanimanjem sem se oziral po mogočno utrjenem, s širokimi vodnimi jarki obdanem gradu, ki je brez dvojbe izmed najlepših in najzanimivejših v Nemčiji. Ko mi ga je pa nadaljnja vožnja vzela izpred oči, naslonil sem se zopet na svojem sedežu in polotilo se me je sanjarjenje. Bode-li bodočnost, katere medlo svitanje so jasnovidci že opažali, prinesla Slovanom poleg srečnejših dni, v katere sem trdno veroval, tudi spoznanje, da šele medsebojna sloga omogoči razvitje in možnost zadostnega izkoriščanja njihove neznanske moči?

To sanjarjenje me je bilo pripravilo ob ves daljnji dremež. Le-ta se je spremenil v neko otopelost tako, da se mi je zdelo, ko da sem iz oblakov padel, ko me sprevodnik pride opozorit, da se bližamo granici. Po kratkem postanku na obmejni nemški postaji zapelje vlak na veliki ruski kolodvor v Wierzbolowo. — Srce se mi razširi in pljuča napno. Vedel sem, da me čakajo sekature za zapadno Evropo v prav žalostni meri zaostalega carskega režima; vedel, da bodo carinski in policijski uslužbenci brskali po moji prtljagi, poslednji poleg tega še nezaupljivo prelistavali moj potni list ter z rezkimi pogledi hoteli dognati, če poteze mojega obraza ne izdajajo komunista ali prekucuha kake druge vrste; toda to me ni motilo. Vedel sem namreč še nekaj več: vedel, da iz mogočne te države, na katere neizmerno zemljo sem skozi Wierzbolowska vrata prišel, pride Slovanom v skrajni sili pomoč in rešitev. Zato se mi je zdelo, da laglje diham, zdelo, ko da me je zrak wierzbolowskega kolodvora poživil. Takšno je bilo moje slovansko navdušenje. In pa milieu! Mesto trde nemške govorice pruskega kova, ki me je spremljala do semkaj, naenkrat mehki glasovi velikega, pravičnega, mogočnega in svobodnega ruskega jezika, kakor je v dneh velikega razodetja nesmrtni Turgenjev nazval svojo materinščino. Bilo mi je, ko da slišim angeljsko petje okoli sebe.

Da bode moje zadovoljstvo še večje, so cariniki proti praksi na ruskih obmejnih postajah pregledali mojo prtljago le površno, dočim se je »policmejster« celo blagohotno zanimal, od kdaj je Avstrija začela »pasporte« izdajati v slovanskih jezikih in kakšne vrste slovanski jezik je ta, v katerem je izgotovljen moj »pasport«. Imel sem namreč s sabo še od mestnega magistrata ljubljanskega samo v slovenščini izgotovljen potni list.

Moje zadovoljstvo je bilo popolno. Dal sem mu duška na ta način, da sem si v kolodvorski restavraciji dal prinesti nekaj vrst ruskih »zakusek«, s katerimi je bil bufet bogato založen in da sem to južino prav po navadi pravega Slovenca zalil s steklenico izvrstnega krimskega vina »udjelnago vjedomstva«.

Ko je vlak drugo jutro prispel v Rigo, bil sem že po koncu. Z zanimanjem sem se izprehajal po obširnem kolodvorskem poslopju, popil v restavraciji »stakan čaju«, povžil k njemu par okusnih »pirogov«, potem pa sedel zopet v vlak in opazoval izza njegovih zapotenih oken, katere je bilo vedno iz novega treba brisati, enolično, večinoma v gosto meglo zavito pokrajino, dokler me ni zopet premagal blagodejni dremež. Ob najneprijetnejšem, z dežjem in snegom pomešanem vremenu, ki ga Petrograjci imenujejo »sjeraja pogoda«, sem se pod večer odpeljal z izvoščkom po šumnih prospektih in ulicah s petrograjskega Baltiškega kolodvora v hotel »Astorijo« na »Isakijejevskoj ploščadi«.

Petrograd.
Pogled z Universitetske Naberežne čez Nikolajevski most.

III. V Petrogradu.

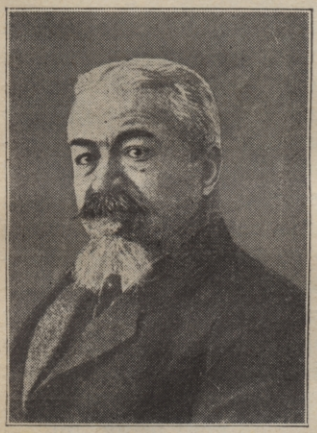
V Petrogradu so pač pazljivo sledili vsemu, kar se je dogajalo v Nemčiji in zlasti tudi vsemu, kar je bilo v zvezi z zakonskim predlogom o milijardni oddaji premoženja v oborožitvene svrhe; a tistokrat je vse rusko javno mnenje razburjalo in s skrbjo navdajalo drugo, ravno tako važno vprašanje. Na Balkanu je po sijajno končani vojni s Turčijo grozila vojska med Bolgarijo in Srbijo. Ko se torej oglasim pri svojih političnih prijateljih, mi je od vseh strani donelo nasproti očitanje, kakšno sramoto pripravljamo Jugoslovani vesoljnemu Slovanstvu. Ker sem to sam čutil ravno tako, kakor rusko javno mnenje, mi pač ni bilo težko zavrniti ta očitanja, kolikor so letela na Jugoslovane v obče. Toda sedaj so mi temperamentnejši izmed članov »Kluba obščestvennih djejatelej« postavili vprašanje, kaj smo Slovenci in

ZSJ – Javna knjižnica – Pomžale

Hrvatje že storili, da naša dva za plen ravsajoča se brata odvrnemo od skrajnih korakov, s katerimi eden drugemu grozita. Na to vprašanje je bil seveda odgovor težak.

Da se ga rešim, obrnem razgovor na drugo stran. Jamem namreč pripovedovati, da prihajam to pot skozi Berlin, da sem se ondi vstavil, bil tudi v državnem zboru in kakšne vtise sem s kratkega bivanja v nemški prestolnici odnesel s sabo. Opozarjal sem zlasti kaj utegne za Rusijo pomeniti nemška milijardna oddaja premoženja v oboroževalne svrhe. Na svoje začudenje našel sem, da večina politikov stvar presoja dokaj brezskrbno, da: celo mirno. Eden izmed njih mi je čisto hladnokrvno odgovoril, da je to nemški odgovor na rusko petmilijardno francosko posojilo. Ko da bi bila to najnedolžnejša stvar sveta. Bethmann-Hollwegovo namigavanje so — tako sem se prepričal — v Rusiji dobro čuli in ga tudi razumeli. Od vseh strani sem slišal zagotavljanja, da se Rusija na oni trenotek pripravlja in da bo na Ruskem vojna z Nemčijo ravno tako popularna, kakor so bile vojne s Turčijo. Morebiti še bolj. Ta zagotavljanja so me sicer navdajala z nekim čutilom sigurnosti glede usode Slovanstva in bi me bila pomirila, ko bi ne bil o tej priliki izvedel nekaj, kar me je navdalo z novo skrbjo. Pravili so mi namreč, da je car ob neki priliki ljudem svoje okolice zaupno dejal: »do semnadcatago goda ja vojevat' ne budu«. Sedaj mi je naenkrat postalo jasno, zakaj je Nemčija pospešila svoje vojne priprave. Ako te njegove zaupno izgovorjene besede niso ostale tajne v Petrogradu, gotovo je, da je glede na svojo dobro urejeno poročevalsko službo izvedela za nje tudi Nemčija. Bržkone še preje. In opozoril sem svoje slovanske somišljenike v Petrogradu, da bi Nemčija mogla imeti namen izzvati vojsko v času, ki se bo zdel primeren njej. »Če tudi. Nas najde pripravljene,« bil je odgovor na to mojo pripomnjo. In pripovedovali so mi, kako ruski generalni štab deluje s polno paro in kako gotov si je svoje stvari.

Na to je pogovor prišel zopet in zopet na srbsko-bolgarski spor. Od vseh strani se je zahtevalo, da moramo Jugoslovani sami preprečiti »bratomorno vojsko«. Na moje opozorilo, da smo brezmočni in da druzega storiti ne moremo, ko da po svojem časnikarstvu svarimo in k treznosti napeljujemo, kar da se v polni meri itak vrši, da ima pa naša zaščitnica Rusija več in vse drugačnih sredstev, da prepirajoča se brata spravi k pameti, se mi je odgovarjalo, da bode ruska diplomacija itak storila, kar je njena dolžnost. »Pri tem jo pa morete vsi, ki ste se udeleževali slovanskih posvetovanj, jako uspešno podpirati in je to tudi vaša dolžnost,« se mi je v polnem soglasju odgovarjalo. »Vas, Ivan Francevič,« vzkliknil je temperamentni, za slovansko stvar izredno navdušeni grof Bobrinskij, ko je čul, da sem namenjen tudi v Kijev, »je sam Bog poslal semkaj. Vi ne smete domov. »Vi dolžni nepremjenno iz Kijeva jehať v Sofiju i Bjelgrad, kuda Vam konečno nedaleko!«

Štefan Savić Bobčev.

Ti in taki razgovori in apel na moje slovansko čuvstvo so konečno res privedli do tega, da sem v »Klubu obščestvennih djejatelej« izjavil, da se udajam vseobči želji in da se popeljem skozi Moskvo in Kijev v Sofijo ter se od ondot vrnem skozi Beligrad domov.

Ko je bila ta odločba storjena, začel sem posredovalno delo takoj v Petrogradu. Podal sem se najprej na srbsko poslanstvo. Poslanik Popović, čuvši za kaj gre in kakšno željo imam, mi kratko in mrzlo ogdovori: »Jaz ne bom pisal v Beligrad. Storil bom le, kar mi naroči Pašić. On se je

izkazal za tako veščega diplomata in velikega državnika, da bi bilo predrzno od mene, ko bi mu hotel kaj svetovati.« Mojo prošnjo, naj mi dá vsaj priporočilo zanj, je gladko odbil, češ, da moj prihod pač v Beligrad javi, da mi pa kakega priporočila dati ne more. Prvi moji koraki so torej naleteli na odpor in niso bili prav nič vzpodbudljivi za nadaljnje delo. Vendar nisem obupal. Podal sem se marveč takoj na bolgarsko poslanstvo.

Štefan Savič Bobčev, bolgarski poslanik in moj dobri znanec iz Sofije in Prage, me je jako prijazno sprejel in je z velikim zanimanjem poslušal moje pripovedovanje. Opazil sem pa takoj, da je jako zapet. Na marsikako moje vprašanje mi ni odgovoril, marsikako mojo pripomnjo, ko da bi čul ne bil. Zlasti ako sem se dotaknil osebe kralja Ferdinanda. Izjavil mi je pa odkrito in brez zadržka, da je protivnik oboroženega razračunavanja s Srbijo in da je za zabranitev tega koraka, ko bi se res pripravljal, že storil odločne korake in da smatra za svojo slovansko dolžnost delovati v tem smislu tudi še zanaprej. S posebnim veseljem je pozdravil mojo namero potovati v Sofijo in mi je takoj obljubil oznaniti tjekaj brzojavno moj prihod. Vrhu tega mi je ponudil še priporočilno pismo za ministrskega predsednika Ivana Geševa, češ, da je prepričan slavjanofil in da lahko z njim ravno tako prijateljsko razgovarjam, kakor z njim.

V Simeonovski ulici so moje poročilo z zanimanjem poslušali. Čule so se pikre opazke o Srbiji, glede katere sem sploh opažal, da so ji dokaj manj naklonjeni ko Bolgariji. Pri slovesu so mi voščili najboljšega uspeha in jaz sem zapuščal prostore »Kluba obščestvenih djejatelej« z zavestjo, da prevzamem važno zgodovinsko nalogo in — glede na sprejem na bolgarskem poslanstvu — tudi z nado, da jo srečno rešim. Še tistega večera sem se z brzovlakom odpeljal z Nikolajevskega kolodvora v Moskvo.

Moskva.
Kremlj z reko Moskvo in delom Zamoskvorečja.

IV. V Moskvi.

Bilo je krasno pomladansko jutro, ko sem naslednjega dne izstopil na postaji Sokolniki v Moskvi. Solnce je vzhajalo na jasnomodrem nebu, na katerem ni bilo najmanjšega oblačka. Smatral sem to za dober omen. Saj sem iz Petrograda odpotoval ob oblačnem nebu in vlažnem vremenu.

Dolga vožnja z izvoščkom po Mješčanskoj, Sretenki in Boljšoj Lubjanki v Nikolsko ulico do hotela »Slavjanskij bazar« je bila očarljiva. Vse se je namreč kopalo v zlatih in tudi izredno toplih solnčnih žarkih; ulice pa so vrvele ljudi, ki so hiteli po svojih opravilih. Največ je bilo kmetov, kmetic in delavcev. Izvošček je moral često prehitevati težko naložene tovorne vozove; semtertje se pa na znamenje »gorodovago« tudi ustavljati, dokler ni zopet v tok prišel nenadoma zaječeni vozni promet. Lubjanskaja Ploščad

je bila nabito polna občinstva vseh slojev in vsakršne starosti. Večina teh ljudi je bila — vsaj ta utis je name napravljala — pražnje oblečena in veselo razpoložena. Ob živahnem razgovoru in razposajenem smehu gnetle so se vse te množice proti Nikolski ulici in po njej dalje, tako da je izvošček imel pravo muko v počasni vožnji preriti se med njimi do »Slavjanskega bazarja«. Na moje vprašanje mi je dobrodušni mož pojasnil, da je na Krasnoj Ploščadi »verbnoj bazar« (vrbni trg). Ob tem pojasnilu sem se še le spomnil,

Pogled na del Krasne ploščadi.

da pravoslavna cerkev naslednjega dne praznuje »verbnoje voskresenije« (cvetno nedeljo). Prišedši v hotel, hitel sem kolikor mogoče, da se omijem in preoblečem. Popivši na to »stakan čaju«, stopil sem na ulico in prepustil se deroči človeški reki, da me odnese s sabo.

Pred Kazanskim soborom ostrmim. Ogromna, skoro štirinajst hektarjev velika Krasnaja Ploščad (Rdeči trg), eden največjih, vsekakor pa najslikovitejši trg sveta, se razprostre pred mojimi očmi. In v kakšni

sliki! Visoki piedestal veličastnega spomenika Minina in Požarskega se skriva med stojnicami in kolibami prodajalcev; ves ogromni prostor pa je podoben mravljišču, s katerega se razvija oglušujoč šum in hrup. Nad vsem tem svojevrstnim semtertje kraljujeta kakor v zračnih višavah plemeniti postavi Minina in Požarskega, velikih osvoboditeljev Rusije od Poljakov, ki so se je s pomočjo nepravega Dimitrija na zvijačen in lažnjiv način polastiti hoteli. Ko čudežna prikazen se odražata od bajne fasade slikovite cerkve Vasilija Blaženega. Ko se mi oči napasejo slikovitega, v očarljivo svetlobo toplega pomladanskega solnca zavitega pozorišča, oddam se s polnim čutenjem v Rusiji tako priljubljenemu »guljanju«. Kaj ta izraz pomeni, je težko reči. Prav za prav je to naš izprehod; pa vendar ne samo izprehod. Pohajkovanje je to brez pravega pravca in smotra; pohajkovanje, pri katerem se človek često prepušča volji drugih, da ga zanaša s sabo; pohajkovanje, pri katerem pušča vse skrbi za sabo in se naslaja le ob tem, kar življenje nudi veselega, razposajenega; pohajkovanje končno, ki je samemu sebi smoter. Rus se strogo posti štirideset dni; ko pride pa »masljannica« se odda »guljanju« s celim svojim bitjem in tako temeljito, da to često prehaja v neke vrsto čustvenega opijanjenja.

Zame je bilo »guljanje« tem prijetnejše, ker sem takoj opazil, da vlada na vsem ogromnem prostranstvu, čez katero se je širilo, najstrožji red. Dvestotisoč ljudi je, kakor sem kasneje zvedel iz moskovskih listov, vrvelo celo dopoldne po »Krasnoj Ploščadi«; vendar se je veselo razpoloženje te ogromne množice uveljavljalo vseskozi v dopustnih mejah, dasi je včasih prehajalo v robate šale. Saj je pa red vzdržavala cela armada dobro izšolanih »gorodovih« (redarjev), ki so strogo pazili, da se je promet po vseh prehodih razvijal v predpisanih smereh na desno in levo ter so samo pri stojnicah in okrepčevalnicah dopuščali postajanje. Mene je va-se sprejel »gulj«, ki se je razvijal od Iverskih vrat semkaj po desni strani ob spomeniku Minina in Požarskega proti cerkvi Vasi-

lija Blaženega ter se ob Lobnem mestu, ki je nekdaj služilo za obglavljanje, vračal k Nikolski in k Iverskim vratom. Med obema »guljema« so bili po pet metrov eden od druzega razvrščeni »gorodovije«, katerih je seveda tudi ob ostalih prehodih bilo porazmeščenih veliko število. Opazovanje vesele množice, ki se je vse vprek pozdravljala, se šalila in glasno smejala, mi je bil pravi užitek. Največ veselja sem imel pa nad otroci. Saj so njihovi sveži obrazki razodevali rajsko blaženost. »Verbnoj bazar« je namreč nekake vrste praznik ljubezni. Tudi cerkev ga prispodobno slavi na cvetno nedeljo, ko se spominja Odrešenikovega vhoda v Jeruzalem, kjer mu je v ljubezni vdano prebivalstvo prirejalo kraljevski sprejem.

Spomladi res diše vsa priroda ljubezni. Lagodno božajoče sapice jo vzbujajo, vonj rodovitnosti, ki puhti iz matere zemlje, jo vstvarja. Videč to, se človek, globokega občudovanja prožet, klanja pred božansko modrostjo in posebne vrste čutila ga prevzemajo do drobcenih bitij, ki tem večnim zakonom zemeljske blaženosti zahvaljujejo svoje življenje. Ljubezen je najplemenitejša zel na njivi življenja. Toda ona je sebična. Vse najboljše sokove hoče srkati iz te njive. Šele ljubezen do otrok se izpremeni v nesebično in požrtvovalno. In le-to sem mogel opažati na vsakem koraku. Vse se je osredotočevalo okoli njih, tako da se je zdelo, ko da je vse to »guljanje« prirejeno le njim za voljo. Vsak je nosil svojo vrbovo vejico s prvimi muckami na njej. Nekateri poleg tega še po oljčno ali palmovo vejico, katerih je za ta dan moralo priti s solnčnega juga Rusije cele železniške vozove v Moskvo. Njihovi spremljevalci pa so bili obloženi z bremeni igrač in tverskega pernika. Kakor odraščenci, tako so se tudi otroci vzajemno pozdravljali z mahanjem vejic — in ob srečavanju znancev — z rahlim vzajemnim ošinjevanjem. Moje razpoloženje je bilo v očigled vsega tega takšno, da nisem odbil ponudbe mlade Rusinje, okroglega, rdečega obraza, da mi »za rub'« (rubelj) zatakne za klobuk vrbovo vejico in pri pne v gumbnico kitico dišečih ljubičic.

Na stojnicah in v kolibah, katerih nekatere so bile podobne velikim trgovinam, je bilo na prodaj vsega, česar si je le srce poželeti zamoglo, in prodajalci so delali prav dobre kupčije. Najboljše pa pač oni, ki so imeli jestvine in so točili vodko in kvas. Kar šibile so se mize pod zakuskami, katerih pomen in vrednost ve ceniti prav še le oni, ki je kdaj užival široko rusko gostoljubje v Petrogradu ali v Moskvi in med katerimi je vedno na najodličnejšem mestu »svježaja krupnozernistaja ikra«. Ob pogledu na le-to se pravemu sladkosnedežu — in Rusom se mora priznati, da so to z malimi izjemami skoro vsi — kar sline začno zbirati v ustih. Kakor pri nas na proščenjih je bilo tu dalje vsakovrstnega peciva, zlasti pernikov, med katerimi največ onih, ki v Tveri tvorijo posebno industrijsko panogo in se pod označbo »tverskih prjannikov« prodajajo v najoddaljenejših okončinah ogromne ruske države. In koliko raznovrstnih pijač je čakalo tu žejnih grl! Od »kazenne« (monopolske) vodke do njenih poslajenih sestric najrazličnejših značk, od raznih domačih in inozemskih vin do Rusom tako priljubljenega kvasa vseh vrst. — Cele tri ure sem užival blaženstvo »guljanja« ter prešel skoro vse prehode med prodajalnicami. Utrujen od hoje, še bolj pa od nepopisnega šuma in hrupa, od katerega mi je že kar glava brneti začela, izmotal sem se okoli enajstih ob »časovnje iverskoj Božijej Materi« iz »gulja« ter sem sedel na Voskresenskoj Ploščadi v izvoščka, katerih je tamkaj čakalo nekaj skoro neskončnih vrst.

Velel sem peljati k »hramu Hrista Spasitelja«, tej veličastni prvostolnici Moskve, in ko sem tamkaj v slovesni tišini cerkvenega miru zbral svoje misli ter sem se z vzvišene estrade okoli cerkve navžil krasnega razgleda, zlasti na Zamoskvorečje, naročil sem izvoščku, naj me pelje na »Vorobjevija gori« (Vrabčje gore). Tega izleta nisem nikdar opustil, kolikorkrati me je pot pripeljala v prvo prestolico ruske države. Ruski izvoščki so dobrodušni, zgovorni, a z večine jako naivni ljudje. Vsaj tiste čase so bili takšni. Na konja

je tak izvošček pazil le toliko, kolikor je bilo neobhodno potrebno. Sicer je pa sedel na kozlu na pol obrnjen proti gostu in se je, ako je količkaj šlo, z njim zapletel v pogovor. Moj izvošček je bil kakih 40 let star in inteligentnega obraza. Ko me je čez Boljšoj kamennij most pripeljal v Zamoskvorečje, sem ga semtertje vprašal pojasnila o poslopjih, in zlasti o cerkvah, mimo katerih sva se vozila. Vsled tega je postal zaupljiv in ko se pripeljeva na Kalužko cesto, me naenkrat vpraša, če sem že bil v Kalugi. Na moje začudenje zaradi tega vprašanja pove mi, da je Kalužec. Jaz se pri tem spomnim našega Davorina Hostnika in ga vprašam, če ga pozna. Ko mi pove, da ne, pristavi: »Pa saj vi tudi ne poznate vseh Peterburžcev«, in ko se smeje začudim, kako pride do takega zaključka, odvrne: »Saj ste vendar Peterburžec.« — »Po čem pa to sodite?« vprašam ga dobrovoljno. — »E, po vašemu-to po proiznošeniju,« mi odgovori. S tem me je spravil v še boljšo voljo. Saj mi je laskalo spoznanje dejstva, da sem ruščino ovladal že tako, da me rojen Rus smatra za svojega rojaka. Povem mu torej, da sem Slovenec in ker me na to debelo pogleda, dostavim: iz Avstrije. Toda za njegovo zemljepisno znanje je bila tudi to kurdska vas. Še le ko mu jamem razkladati, da moja domovina leži prav ob granicah Italije, prikima in pristavi: »Po-tomu dolžno u vas bit' očenj žarko.« (Po tem takem mora pri vas biti jako vroče.)

Umevno je, da sem po vsem, kar sem to jutro in dopoldne doživel, prispel kar se dá dobre volje na Vorobjevija gori. Stopil sem v ondotnji veliki restavrant ter sem si na prostorni verandi, s katere je očarovalen razgled na Moskvo in njeno okolico, izbral prostor za obed. Na prostoru, na katerem stoji ta velika, vedno dobro obiskovana gostilnica, je stal veliki Napoleon, ko je dne 14. septembra 1812. leta prispel z veliko svojo armado pred Moskvo. Pripovedujejo, da je z nemo zamaknjenostjo zrl na veliko, svojeobrazno mesto ob vznožju gore, na kateri je stal, in da se mu je še le po daljši paši oči ob globokem molku njegovih

spremljevalcev izvil iz prsi klic začudenja: »Voila Rome tatar!«

In res ima Moskva mnogo sličnosti z Rimom. Kakor le-ta se tudi ona razprostira preko sedmero holmov po priliki enake višine; kakor Rim Tibera, deli njo Moskvareka v dva dela, katerih zamoskvoreški je manjši, kakor je tudi manjši transtiberjanski. Veličasten je pogled z Janikula na Rim, kakor je veličasten pogled z Vorobjevih gor na Moskvo; toda po svoji grandijoznosti in slikovitosti nadkriljuje poslednji prvega za mnogo. — Moje oči se med obedom kar niso mogle ločiti od resnične edinstvene, neprispodobive slike in še dolgo po obedu sem ostal ko očaran na verandi, obračujoč svoje poglede sedaj sem, sedaj tje in puščajoč, da so drseli zopet in zopet čez labirinte ulic z rdečimi, zelenimi in modrimi strehami, izmed katerih se je vzdigovalo stotine in stotine pozlačenih ali pa modro in zeleno prepleskanih kupol in zvonikov cerkva, katerih Moskva šteje več ko 460. Živo so mi ob tem opazovanju stopili v spomin verzi, s katerimi A. S. Puškin v svojem »Onjeginu« začenja apoteozo Moskve:

»Ah, bratci, kak ja byl dovolen,
Kogda cerkvej i kolokolen,
Sadov, čertogov polukrug,
Otkrilsja predo mnoju vdrug.«

(Kako sem, bratci, bil vesel,
Ko spet pred mano zablestel
Cerkva, zvonikov kolobar,
In dač je, perivojev čar.)

Že se je ura bližala tretji. Treba je bilo misliti na odhod. Še enkrat mi zdrkne pogled na bajni Kremelj, ki se vsakomur, kdor ga je videl, vtisne nepozabno v spomin. Od njega mi v velikem loku zleti proti belemu zidovju Novodjevičjega monastirja in v spominu se mi obudi njega obisk o prvem svojem prihodu v Moskvo. Zanimala me je namreč ona celica,

v katero je Peter Veliki po zaroti strelcev, katere se je udeleževala tudi njegova sestra Sofija, dal to ljubeznjivo sestro zapreti in pod njenim oknom 300 upornih strelcev obesiti. Nameril sem se bil na mlado monahinjo (nuno) angelske lepote. Z mehkim, milim glasom je zažvrgolela, ko rajska tičica in zgovorno mi je vso pot, ki naju je vodila k dotičnemu samostanskemu poslopju, pripovedovala zgodbo sestre Suzane.

Od ondot mi je pogled splaval čez Dorogomilovsko predmestje in obširno Hodinsko polje k Petrovskemu dvorcu, v katerem je prespal Napoleon noč od 14. na 15. september 1812. leta. In v mislih sem jel ugibati, kaj se je takrat vršilo v njegovi duši, ko je stal na vrhuncu svoje moči in sanjal, da mu bo kmalu podložen ves svet. In kaj dan na to, ko so vsled brezprimernega ruskega patrijotizma plameni zajeli oni »Rome tatar«, nad čegar bajno slikovitostjo so se dan pred tem naslajale njegove oči.

Iz sanjarjenja me zbudi glasen krik od nekega omizja, pri katerem je že preje sedela zelo glasna družba devetih mladeničev, iz katerih nemškega pogovora sem spoznal, da so vseučiliščni dijaki. Gostilniško osobje je kar skakalo uslužno okoli njih ter jim streglo z najizbranejšimi jedili, katere so zalivali z raznimi vini. Sedaj so pokale ravno šampanjske steklenice. Očividno se je bil eden iz družbe uprl novi bateriji šampanjca, katero so natakarji hoteli dejati pod led. Iz dosedanje nemške govorice se namreč naenkrat začujejo zapovedovalno v ruščini izgovorjene besede: »Naj ti Nemci čutijo, kakšno je rusko gostoljubje!« Iz tega sem posnel, da so ruski dijaki pogoščali neke svoje tovariše iz Nemčije. Dobil sem pa tudi prepričanje, da bodo le-ti naslednjega dne le prehudo občutili rusko gostoljubje.

Ob osmih zvečer sem se imel odpeljati s Kursko-Nižegorodskega kolodvora v Kijev. Ker v mestu nisem mogel kupiti vožnjega listka, peljal sem se že poldrugo uro preje na postajo. Uro pred odhodom vlaka je blagajnica listke že prodajati jela in vse polno potnikov se je gnetlo k blagajniški rešetki. Li-

stek prvega razreda sem brez težave dobil; glede »plackarte« mi je pa izjavil blagajnik, da se od danes naprej in vse čez velikonočne praznike ne prodajajo več, temveč, da more z njimi razpolagati le načelnik postaje. Do le-tega nisem mogel priti; dejali so mi, da pride še le čez pol ure v urad. Izprehajal sem se torej po peronu in pogovarjal z železniškimi uslužbenci, po večini kondukterji, ki so čakali, da nastopijo službo. Na nemalo svoje začudenje sem izvedel, da je pritisnilo zaradi praznikov, ki se jutri začenjajo, vse polno potnikov, da jih bo pa morebiti polovica zaostati morala, ker je določeno le omejeno število »plackart«. Ko vprašam, kaj bo s temi, pojasnijo mi, da bodo morali čakati na vlake naslednjih dni in da ob času povišanega prometa v Rusiji ni navada odpošiljati posebnih vlakov. Lepa perspektiva! Sicer mi je bivanje v Moskvi bilo vedno prijetno, a le, kadar je bilo prostovoljno. Prisiljeno pa in še sedaj, ko imam v Kijevu domenjen sestanek, mi je šlo proti srsti. Izprosim si torej pri podnačelniku, kateremu se predstavim, da mi pusti čakati načelnika v njegovi pisarni. Ko le-ta pride, se glede »plackarte« nekaj obotavlja; a ko mu naštejem imena nekih mojih petrograjskih prijateljev, mi jo vendarle proti predpisani pristojbini izroči. Drugi so morali, kakor sem potem med vožnjo izvedel, m a z a t i. In tako sem bil za novo skušnjo o ruskih upravnih praktikah bogatejši.

V. Na poti v Sofijo.

Z veliko zamudo je brzovlak cvetno nedeljo dopoldne ob poldvanajstih prisopihal na kijevski kolodvor. S prijateljem Knotkom sva se sestala v hotelu Bristol. S posredovanjem pri oblastvih in iskanjem prostora za njegovo industrijsko podjetje sva porabila nekoliko dni, tako, da mi je še le veliki petek zjutraj bilo mogoče nadaljevati potovanje. Lepo vreme mi je ostalo zvesto. Za vročega solnca sem prevozil vso pot od Kijeva čez Razdelnuju do pogranične postaje Ungeni. Tu me je zanimalo ogromno kolodvorsko poslopje, ki se mi je zdelo, ko sem okoli petih popoldne prispel na neznatno rumunsko postajo istega imena, prava prispodoba moči in veličine ruske države.

Postajni načelnik v rumunskem Ungeniju, katerega sem po rusko nagovoril, mi je odgovoril v nemškem jeziku trde pruske izgovarjave. »Evo nemškega eksponenta,« mislil sem si takoj, »ki ga je dosledno na iztok sileča Nemčija postavila semkaj, da bo v danem trenotku njej na razpolago.« Sicer je bil pa približno 50 let stari mož jako prijazen in mi je v pogovoru, ki se je med nama razplel, povedal marsikaj zanimivega o državi, v katere službo je bil — kakor mi je prostodušno priznal — po priporočilu nemškega železničnega ministerstva sprejet. Ni sicer zabavljal čez njo; vendar je bilo iz njegovega pripovedovanja vidno, da si ni še mogla pridobiti njegovih simpatij. »Nanu wir haben mal noch immer recht orientalische Zustände,« pripomnil je, potem pa, ko da se je menda spomnil, da je potreba utis teh besedi popraviti, dostavil: »doch wird es nachjerade besser.« (V prav iztočnih razmerah živimo; pa se bo že obrnilo na bolje.)

V Jasah, kamor smo prispeli že za mraka, stal je brzovlak pol ure. Obžaloval sem, da postanek ni

daljši, ker bi si bil v tem slučaju najel voz, da si ogledam silno razleglo in — kolikor se je dalo razpoznati — tudi lepo mesto. S prostora pred kolodvorom sem opazil, da nad vsemi po valovitem terenu razvrščenimi poslopji kraljuje visoka v štirikotu zezidana stavba ogromnih razmer. Domačin, žid, do katerega sem se v nemškem jeziku zaradi pojasnila obrnil, mi v svojem rusko-nemškem žargonu pove, da je to pravosodna palača, ki je stala »fünef mit ä halbe Million rumänische Franken« (pet in pol milijona rumunskih frankov). — Ker je mrak začel hitro legati na zemljo, vrnil sem se na kolodvor in sem opazoval vrvenje po peronu in čakalnicah. Kolosalen osebni promet. Dejal sem si, da zaradi praznikov, dasi morajo Jasi tudi sicer imeti velik potniški obrat. Zame je bilo zanimivo zlasti dejstvo, da je več ko polovica potnikov bilo Hebrejcev. In kakšnih eksemplarjev! Da bi se jim človek iz snažnostnih ozirov kar na deset korakov izognil. Samo na Poljskem je še kaj takega videti.

Ob tem opazovanju je kaj hitro prišel čas odhoda. Sedel sem v restavracijski voz k večerji. Tema je postajala čemdalje večja in neprodornejša. Za ogledovanje pokrajine zatorej ni bilo prilike. Vendar sem okno ob svoji mizici pustil nezagrnjeno, da opazujem vsaj postaje, mimo katerih smo se v brzem tempu vozili. Tu — bilo je okolo poldesetih — mi stopi posebne vrste slika pred oči. Velik rdeče žareč križ visoko v oblakih. Ko čarobna prikazen. Začudeno buljim vanjo nekaj časa, potem pa pozvonim natakarju. Razloži mi, da se veliki petek po vsej Rumuniji v spomin Odrešenikovega trpljenja postavljajo na vzvišenih krajih križi, na katerih prižigajo lučice. Res sem na dalnji vožnji videl še več žarečih križev razne velikosti in v raznih višavah. Vendar mi je utis prvega šel nad vse druge. Menda zato, ker sem ga tako nepričakovano zagledal in se mi je zdelo, ko da visi na nebu. Enajsta je minula, ko sem se vlegel k počitku.

Ko sem drugo jutro vstal, brzel je vlak po nepregledni ravnini, katera je le semtertje kazala zmerno valovito obliko. Solnce, ki me je na vsej poti od

Moskve dalje spremljalo, jo je oblivalo s polnimi žarki. Bila je dobro obdelana in zdela se mi je rodovitna tako, ko znani mi Srem ali okolica Novega Sada. Na mnogih krajih sem videl velike črede govedi, drugod prašičev in ovac. Tudi cele jate gosi so se pasle ponekod ob potocih in rekah. Stegovale so proti vlaku vratove, frfotale s perutnicami, se neokretno zaganjale dalje ter se drle na vse pretege. Pastirji in pastarice so bili ogrnjeni v ponošeno, zanemarjeno, skoro cunjam podobno obleko; kar se je z vlaka videlo ljudi na vozovih ali peš po cestah, se je pa moglo opaziti, da so pražnje oblečeni in da se jim nekam mudi.

Prej ko sem se do dobrega zavedel, je vlak zapeljal na bukareški kolodvor, ki leži tako, da se mesta z njega ne vidi. Ker ga tudi med vožnjo okoli njega nisem mogel spoznati in me je huda radovednost pasla, kakšna je rumunska prestolica, obhajala me je misel, da izstopim in se z naslednjim vlakom peljem dalje. Toda na ta način bi bil ovržen moj načrt priti še istega dne v Sofijo. Zato opustim to nakano in si kupim listek do Djurdjeva. Čez dobre pol ure krene djurdjevski vlak s postaje. Bil je v vseh treh razredih nabito polen. V kupeju prvega razreda, v katerem sem sedel jaz, je bil nek gladko obrit Anglež, ki je neprenehoma pil iz svoje kratke pipice in stalno pomaljal glavo skozi okno, ko da hoče vse potne utise neskrajšane sprejeti vase. Poleg njega so vstopili še štirje potniki vsak s svojim časnikom. Morali so biti dobri znanci, kajti vedli so, med površnimi pogledi v dnevne liste, živahno debato. Mene je fonetika rumunske govorice jako zanimala. Ker je bila okolica vseskozi ravna in brez kakršnihkoli pokrajinskih čarov, nastavljal sem torej ušesa in ugibal, če bom kaj razumel. Vse zastonj. Mnogo latinščini podobno ali čisto po slovansko glasečo se besedo — n. pr. »veselje« — sem sicer vjel; toda smisla pogovorov tako, da bi bil vsaj vedel česa se tiče, mi nikakor ni bilo mogoče uganiti. Sicer sem si moral pa reči, da je jezik blagoglasen, dasi daleč ne tako, ko njegov starejši brat — jezik italijanski.

Ko se približamo Djurdjevu, me ogovori meni nasproti sedeči Anglež. S tisto drobtinico znanja francoskega jezika, ki sem jo takrat imel, mu povem, da ga ne razumem. Potem mu imenujem ruski in nemški jezik; a pri vsakem mi odkima ter pripomni »O, no«. Anglež torej, ki se je podal po svetu brez znanja kakega drugega, ko svojega materinega jezika. Najini sopotniki se dotlej za naju niso mnogo zmenili. Sedaj so se jeli ozirati po nama in so očividno o nama govoriti začeli. Vendar se niso spuščali z nama v pogovor. Bržkone zato, ker nobeden ni razumel angleški, morebiti tudi ne nemški ali ruski.

Djurdjevo je trdnjava. Njeno močno zidovje smo videli; mesta pa prav nič. Leva dunavska obala, na kateri leži, je ploska, dočim se desna iznad reke zmerno vzdiguje in potem kaj kmalu prehaja v hribovit svet. Že od daleč smo uzrli bolgarske gore. Sedaj nam stopijo še živejše pred oči. Mesto Ruščuk, ki ga Bolgari zovejo »Ruse«, in ga doslej zaradi gostega, z drevjem in visokim grmičevjem zaraščenega terena uzrli nismo, prikaže se nam. Prav lep utis napravlja od daleč, kajti dokaj velikih novih stavb je v njem. Lega njegova je krasna. Dunav se vije pod njim v veličastni širini. Bil mi je star znanec, kajti približno ravno tako širokega sem videl leta 1885., ko sem — vračajoč se iz Sofije čez Vracarski Balkan — v Lom Palanki stopil na njegovo obalo, da se peljem po njem do Turna Severina navzgor.

K vlaku, ki nas je pripeljal prav v pristanišče, se je pridrvilo celo krdelo zamazanih in razcapanih nosilcev, ki so nam z vpitjem v rumunskem in bolgarskem jeziku ponujali svoje usluge. Tudi izraz »Träger« je zanesel nemški »Drang nach Osten« med nje. Jaz si iz tolpe izberem nekoliko dostojneje oblečenega, bolgarski govorečega nosača; njegova tovariša pa opozorim na Angleža ter mu povem, da zna samo angleški. Podjetni nosač prikima, skoči k mojemu sopotniku po prtljago in začne se med njima pogovor z nemimi znamenji. Takoj sem spoznal, da je

nosač takih popotnikov že vajen, kajti sporazumeval se je z Angležem kaj mojstersko.

Pol ure nato smo pluli preko Dunava. Ob pristanku v Ruščuku ponovil se je prizor z usiljivimi nosači. Samo, da so bili tu uniformovani. Seveda je uniformo tvorila le ruskim »furažkam« podobna čepica s številko. A nekaj je to vendar-le bilo. Saj nam je svedočilo o gotovem redu, dočim je številka na čepici vzbujala nekak občutek večje sigurnosti. Ko izročim nosaču prtljago, velim jo nesti v najboljši hotel. On pritrdi; pripomni pa, da morava prav hitro stopiti, češ, da sicer sobe ne dobiva. Poleg tega me iznenadi z opozoritvijo, da je hotel zato čisto zaseden, ker že par dni ni odšel noben vlak in so morali zato potniki zaostati. Ta ugotovitev me prestraši. Saj sem mislil in računal s tem, da bodem že velikonočno nedeljo praznoval v bolgarski prestolici med znanci in prijatelji. Nosačevemu pripovedovanju se torej nemalo začudim; a iz njegovih dalnjih pojasnil spoznam, da sem zato delal račun brez krčmarja, ker nisem poznal ondotnjih povojnih razmer. Na vprašanje kdaj popelje naslednji vlak v Sofijo, odgovori mi nosač, da ga vsak dan obetajo ter pristavi: »Jutri bo velika nedelja. Zato je prav verjetno, da vlaka še ne bo.« — Lepa je ta, mislim si in hitim za nosačem po strmi, dokaj dobro uravnani ulici proti hotelu. Ondi na srečo res takoj dobim čedno, svetlo in prijazno sobo. Moje prvo vprašanje je bilo, kdaj odide prvi vlak v Sofijo. Povedo mi, da je za drugo jutro ob osmih prav za gotovo obljubljen in da že mnogo potnikov čaka nanj. Prvi del odgovora me navda z zadovoljstvom, drugi s skrbjo. Kaj, če bo kakor v Moskvi? Toda zaenkrat se ni dalo druzega storiti, ko mirno udati se v usodo, sicer se pa zanesti na srečo, ki me navadno ni puščala na cedilu. Poozrši se nekoliko po hotelu, čegar imena si nisem zapomnil, prepričam se, da je to neveliko, skoraj še novo poslopje. Snažnost je bila zadovoljiva; samo v prostorih, katerim na iztoku — če jih že sploh imajo — posvečajo najmanj pažnje, je nisem našel. Vodstvo hotela in uslužbenstvo je bilo prijazno in postrežljivo.

Utis je bil torej tak, da je utrdil v meni spoštovanje in ljubezen, ki sem ju do marljivega bolgarskega naroda gojil.

Ko se umijem in preoblečem, stopim radovedno na ulice. Snažne, deloma tlakovane, deloma dobro makademizovane so bile. Prekoračivši jih nekoliko, vstopim v neko lepo vrejeno brivnico in velim po rusko, naj me obrijejo. Takoj skoči uslužno k meni edini pomočnik, dočim je pod gospodarjevo britvijo na stolu nasproti meni sedel nek častnik. Le-ta me počaka in me, ko vstanem izpod britve, nagovori po rusko. Bil je polkovni zdravnik dr. Koljev, ki je svoje nauke bil dovršil na petrograjskem vseučilišču. Hitro se seznaniva in on mi za čas bivanja v Ruščuku ponudi svoje usluge. Drage volje sprejmem njegovo ponudbo in, ker je moral po svoji dolžnosti, dogovoriva sestanek za po obedu.

Ob treh popoludne se pripelje pome v spremstvu dame najboljših zrelih let. Bila je elegantna prikazen, velike, vitke postave in lepega temnopoltnega obraza. Gospa guvernerka, kateri me predstavi, me povabi v svojo kočijo in konja oddrdrata z nami po široki cesti na iztočno stran mesta. Tu ustavi kočijaž pred velikim visokim poslopjem, katero je bilo videti še čisto novo. Ne spominjam se več; zdi se mi pa, da je bila gimnazija, katero so za časa balkanske vojne izpremenili v bolnišnico. Ob vhodu nas sprejme damski komite, ki je pod predsedstvom gospe guvernerke skrbel za ranjence. Po kratkem pogovoru z damami pelje me gospa guvernerka v spremstvu zdravnikovem po sobah in dvoranah, v katerih so ležali ranjeni vojaki. Z nekaterimi, ki niso bili težko ranjeni ali so pa že bili v rekonvalescenci, razgovarjal sem se. Čestital sem jim na junaštvu, poudarjajoč, da svoje domovine niso le pred vsem svetom proslavili, temveč da so osvobodili tudi mnogo svojih rojakov izpod težkega turškega jarma in ob enem s tem prav znamenito raztegnili granice bolgarske države. Nisem pa pozabil pristaviti, da se je ta veliki uspeh dosegel le s krepkim sodelovanjem bratovskega srbskega naroda in da je

iskreno želeti, da na bojnih poljanah s krvjo zapečateno prijateljstvo potraja vse večne čase.

Na ta način smo obiskali še stalno in pa neko manjšo improvizovano bolnišnico, na kar je gospa guvernerka bila tako prijazna dati nama svojo kočijo na razpolago. Dr. Koljev peljal me je po mestu in potem še nekoliko po najbližji okolici. Že med potjo mi je z ozirom na moje, ranjencem govorjene besede o prijateljstvu s Srbi, omenil, da je bolgarsko javno mnenje jako razburjeno zaradi pretiranih srbskih zahtev in da bo spor silno težko poravnati, ako Srbi ne popuste. Ko pa stopiva pred dokaj obsežnim in dosti dobro oskrbovanim mestnim parkom iz kočije, zapleteva se takoj v živahno politično razpravljanje, tekom katerega ga opozorim, da si ne morem misliti večje sramote, ko če bi dosedanja zaveznika po tako sijajnih vojnih činih, katero je omogočilo le tesno vzajemno postopanje in pomaganje, zaradi delitve vojnega plena zašla v medsebojen ravs. Kakor dva psa, ki se začneta popadati ob najdeni kosti. »Ne tega ne smete Bolgari dopustiti,« pravim mu. »Že zaradi sebe samih. Pa tudi zaradi Evrope, katera bi se ob takem sramotnem prizoru na račun Slovanstva zlorado posmehovala, češ, glejte jih, takšni so. Inferijorna rasa! Končno pa pomislite, kaj bi rekla vaša velika severna pokroviteljica.«

Na poslednjo pripomnjo mi moj spremljevalec pove, da se je velik del bolgarskega naroda jel odvračati od Rusije in da mnogi govore za tesno naslonitev na Avstrijo. — Zona me ob teh besedah obide. Takoj sem spoznal od kod veter piha in kar brez ovinkov vzkliknem: »To so mahinacije vašega kralja!« — »Ne,« odgovori moj sobesednik, »direktno iz naroda izhaja to razpoloženje.« — »Kaj? Da bi bolgarski narod, ki ima Rusiji zahvaliti svoje osvobojenje in uredbo svoje državne uprave, bil sposoben take črne ne-

hvaležnosti?« — Te besede so zadele v živo. — »Razumite me dobro,« hiti zatrjevati dr. Koljev. »Jaz za takšno politiko nisem. Na Ruskem sem odgojen, tam sem dovršil vseučiliške nauke, ruski narod odkritosrčno ljubim in sem mu iz srca vdan. Vendar če vse pomislim, ne morem zameriti onim, ki se ogrevajo za zapadno orijentacijo, ker je gotovo, da ima Rusija samo svoje politične cilje pred očmi, katerih vrhunec je za sedaj posest Carigrada.«

Ko da mi je kdo stresel žarečega oglja na glavo! Spoznal sem, da se je strup začel hitro širiti in da je z njim okuženih že dokaj Bolgarov. Še celo tako razumnih in uvidevnih, kakor moj sobesednik. In uganil sem tudi od kod je prišla injekcija in kaj je dalo povod zanjo. Res da v prvi vrsti prišeptavanja nemške in avstrijske diplomacije, katera je s polno paro delala na uresničitvi visokoletnega načrta nemškega cesarja za Berlin—Bagdad, potem Dunaj—Solun in v daljnji posledici za Berlin—Trst. Pred vsem pa brezmejno, v megalomaniji prehajajoče častihlepje kralja Ferdinanda, kateremu je odpor Rusije onemogočil slovesen zmagovalski vhod v Carigrad in to v trenotku, ko si je že morda domišljal, da si bo zamogel postaviti na glavo bizantinsko cesarsko krono. Z vso mržnjo, ki sem jo gojil do Avstrije, jamem torej dr. Koljevu pripovedovati, da je ni perfidnejše, verolomnejše, sploh nemoralnejše države, ko je Avstrija, katero da je Bog dopustil, ko je bil izredno slabe volje, in da bo vsakdo obžaloval, kdor se bo z njo spuščal v kakršnokoli zvezo. Kar strmel je moj prijazni spremljevalec odkod toliko žolča v meni, a poslušal me je brez ugovorov. Ko se čez dobro uro poslovi pred hotelom od mene, zagotovi me, da bo povsod pobijal misel po avstrijski orijentaciji bolgarskega naroda. Meni, ki sem mu seveda razodel, kakšen namen ima moja pot v Sofijo, želi najboljšega uspeha.

Veliko nedeljo je bil res sestavljen vlak za Sofijo. Odpeljati se je imel ob osmih zjutraj. Do te ure

je bil že kolodvor polen potnikov: civilistov in vojakov. Službujoči uradnik me zagotovi, da prispe vlak, če ne bo kakih nepredvidenih zaprek, kakršne pa niso verjetne, najkasneje okoli treh popoldne v Sofijo. Vesel sem bil torej, ko se vlak s polurno zamudo jame počasi pomikati proti zapadu. Vreme je bilo še vedno lepo; pomlad v vsi svoji dražesti. Vlak se začne bolj in bolj viti proti jugu in sopihati po položnih strminah med lepo obdelanim in, kolikor sem mogel presoditi, rodovitnim poljem, na katerem je žito že bujno zelenelo ter ga pokrivalo z baržunasto odejo nežne, žoltozelene barve. Postanki na postajah so bili kratki, kar me je potrjevalo v mnenju, da se napoved ruščuškega prometnika glede prihoda v Sofijo res izpolni. Toda kmalu se je uresničila znana resnica, da ni pametno hvaliti dneva pred večerom. Prispeli smo na križiščno postajo Gornja Orehovica. Normalen postanek na njej je bil pol ure. Izstopil sem, da se ozrem po kolodvoru in njega okolici. Čisto blizu njega je bila krčma. Nekaka kolodvorska restavracija bolgarskega tipa. Še dosti simpatična. Nekaj miz pred njo je bilo pogrnjenih celo s snežnobelimi prti. Zdelo se mi je pa, da samo zato, ker so bili zaradi velike nedelje zamenjani, kajti poleg njih so bili na drugih mizah beli prtovi v čudovito pisanem barvenem potpuriju.

Ko se je bližala napovedana ura prihoda, vrnem se k svojemu kupeju. Sprovodnik me pouči, da ima vlak zamudo. Kakšno, mi ni vedel povedati, le toliko je pripomnil, da počakamo šumenskega vlaka. Po tej napovedi se skoro vsi potniki vsujejo iz vlaka. Nekateri napolnijo kolodvorsko restavracijo, za kar jih zaradi omejenosti njenih prostorov ni niti mnogo potreba bilo. Drugi se zateko pod okrilje obkolodvorske krčme, ostali pa se zadovolje s postajanjem okoli kolodvorskega poslopja ali s poleganjem na toplem pomladanskem solncu. Jaz se pridružim štirim častnikom, ki so na toplem solncu ob okrogli mizi srebali črno kavo, in se zapletem z njimi v pogovor. Ko nam presede sedenje, poizprehajamo se ob kolodvoru in jaz z zanimanjem poslušam pripovedovanja o dogod-

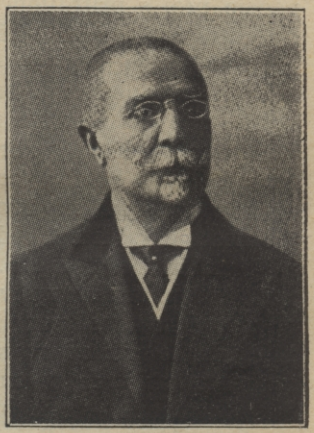
kih v vojni s Turki. Opoldne še ni bilo vlaka. Zato posedamo k obedu in ko krčmar postavi ta dan običajno »pasho« pred nas, pozdravimo se s »Hristos voskres« in trčimo na ta pozdrav s kozarci dobrega, močnega črnega vina. Postajali smo dobre volje. Jeli smo se počutiti, ko da smo ena rodbina in ko sem jaz, nadovezujoč na lepi pravoslavni velikonočni pozdrav, omenil da je tudi bolgarski narod stoletja bil na križ pribit, da je pa vstal k slavnemu življenju, jeli smo se poljubljati. V tako voljo smo prišli, da sem kar želel, da bi šumenskega vlaka še ne bilo. Toda ob dveh je bil tu. Vozil je poleg civilnih potnikov tudi nekaj vagonov vojakov. Okoli treh popoldne smo se odpeljali. Pred odhodom videl sem svojega Angleža v živahnem pogovoru z nekim podčastnikom. Le-ta je prišel z njim k vlaku in se je poslavljal od njega. Vprašam ga, kje se je angleški naučil in izvem, da je bil v Ameriki, da je prišel ob izbruhu balkanske vojne domov pod orožje, da se pa po končani vojni vrne zopet v Ameriko. Lep izgled patrijotizma!

Nadaljnja vožnja ni bila brez zamud; toda bil sem utrujen in sem spal. Zato me niso vznemirjale. Le za postajo Pleven sem se zanimal in sem svoje sopotnike naprosil, naj me pred njo zbude. Vendar svoje radovednosti nisem mogel napasti. Bila je namreč popolna tema, ko smo prispeli nánjo.

Ob eni po polnoči sem izstopil v Sofiji.

VI. Pri Geševu in Pašiću.

Prekoračivši prag hotela »Splendid«, zazdelo se mi je, ko da sem prišel domov. Lastnik in lastnica hotela, navajena izrednih zamud vlakov, sta bila k prihodu ruščuškega vlaka vstala in sta pričakovala gostov, katerih nekateri so bili brzojavno napovedani. Bila sta Ivan Kenda in njegova ljubezniva soproga Marija, oba moja dobra znanca iz Ljubljane. Dasi nenapovedan, dobil sem vsled njune prijaznosti kmalu lepo in prijazno sobo, ob katere vhodu me je sprejela brhka hišina, Slovenka z Bleda.

Ivan Evst. Gešev.

Naslednjega dne pošljem ministrskemu predsedniku Geševu svojo posetnico s prošnjo, kdaj bi me mogel sprejeti. Odgovor se je glasil, da mi je takoj na razpolago. Podam se torej k njemu. Nisem ga poznal; vendar me je sprejel kot starega znanca in dobrega prijatelja, zatrjujoč mi, da je bil že v skrbeh zakaj me tako dolgo ni. Jasno mi je bilo, da me je prijatelj Bobčev brzojavno naznanil. To se potrdi, ko izročim priporočilno pismo in ministerski predsednik hiti zatrjevati, da mu je njegov obseg že znan, sicer pa, da bi bil tudi brez tega pisma sprejet kot dober prijatelj.

Naravno, da sva prestopila takoj k predmetu mojega prihoda v Sofijo. Po mojem kratkem uvodu hiti me Gešev zatrjevati, da je prepričan Slavjanofil in zato proti vsemu, kar bi kakorkoli moglo škodovati Slovanstvu. Iz tega razloga, dejal mi je, da je sam za svojo osebo proti vsakemu oboroženemu konfliktu s Srbijo. Vendar se mu je zdelo potrebno naglasiti, da prepir in spor nastaja od tod, ker se Srbi branijo izpolniti pogoje prej s pritrdilom Rusije sklenjenega dogovora o delitvi osvojenega turškega ozemlja, temveč stavijo večje in v tem dogovoru nepredvidene zahteve. Pa če se Srbi tudi ne udajo, zagotovil me je zaupno, da on vojske z njimi nikakor ne bo dopustil; prosil me je pa, naj s Pašićem govorim, naj ne stavlja pretiranih zahtev, da bo mogoče priti do mirne rešitve. Obljubil sem mu rad, češ, da imajo Srbi, kakor vse kaže, itak možnost že v bližnji bodočnosti razširiti svojo državo z Bosno in Hercegovino. Pritrdil mi je ter me prosil s tem argumentom uplivati na Pašića. — Iz daljnjega pogovora zamogel sem posneti, da bi Gešev najraje imel, da se rešitev spora prepusti v smislu dogovora ruskemu carju, da pa kralj Ferdinand temu neče dati svojega placet. — »Pa pritisnite Vi s celokupno vlado nanj,« rečem mu. »Saj je ustavni vladar in se ne bo mogel upirati.« — Gešev se odgovoru na to mojo pripomnjo izogne in me vnovič jame zatrjevati, da on pod nobenim pogojem ni za vojno s Srbijo. — »Pač pa je zanjo car Ferdinand« predrznem si ugotoviti; a Gešev očividno na te moje besede ni maral reagovati. Zato, ko da hoče nadaljevati prej začeti stavek, zatrdi, da se hoče vsekakor še enkrat sestati s Pašićem ter poskusiti izravnati obstoječa nasprotja. »Pa naj bo že uspeh tega sestanka kakršenkoli, to zagotovilo vam dam, da dokler bom jaz predsednik vlade, vojske pod nobenim pogojem ne dopustim.« — Te besede so me zelo pomirile. Žal, da takrat nisem mogel spoznati, da so bile v ustih Geševa podobno bolj resigna-

ciji pred neizbežnostjo, ko poroštvu za njeno odvrnitev.

Ko sem se po tem prvem sestanku od Geševa poslavljal, dal mi je imena nekaterih dotlej neznanih mi bolgarskih politikov, katere obiskati mi je poleg mojih političnih prijateljev priporočil. Dejal je, da jih o mojem obisku izvesti; prosil me je pa, naj pri njih ne govorim tako odkrito in naravnost, ko pri njem, temveč z neko gotovo reserviranostjo. Mož je očividno svoje ljudi poznal in me je hotel obvarovati pred izdajo. K njemu, je dejal, da lahko pridem kadar mi drago in da mu bom vedno dobro došel.

Bolgarski kralj Ferdinand.

Zaradi drugega velikonočnega praznika, ki ga pravoslavni jako vestno praznujejo, nisem ta dan nikogar več obiskal. Prosti čas sem porabil v to, da si ogledam mesto in vidim koliko je od mojega zadnjega obiska napredovalo. Veselilo me je, ko sem opazil, da je ulic čedalje več tlakovanih, da je na kolodvorski strani čisto izginila umazana ciganska četrt ter napravila prostor novim, širokim ulicam, ob katerih so iz tali rasti začele lepe hiše. Tudi po drugod sem opazil mnogo lepih novih hiš, katerih nekatere so bile celo palačam podobne. Končno sem z velikim zadovoljstvom ugotovil, da je mesto, kar se snažnosti in siceršnega blagoustrojstva tiče, storilo velik korak naprej. Svoje dni sem jugoslovanska glavna mesta karakterizoval takole: Ljubljana najbolje vrejena, Zagreb najlepši, Beli grad največji, Sofija z najboljšimi pogoji za hitri razvoj. Ljudje, ki so vsa ta mesta poznali

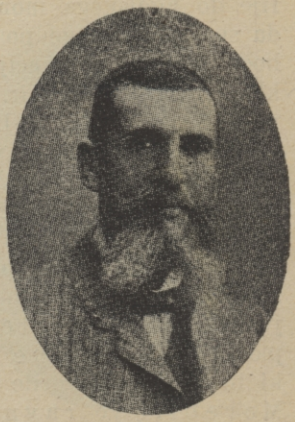
in za mojo karakteristiko vedeli, so mi dajali prav. — Tokrat sem našel že precejšnjo spremembo. Sofija je po številu prebivalstva prehitela Beli grad, po lepoti pa je že skoro dosegla Zagreb. Dejal sem si, da ni daleč čas, ko bo korakala v vsakem oziru na čelu jugoslovanskih mest. Pač tedaj nisem še mogel slutiti, kakšne za rast in blagoustrojstvo odločilne izpremembe utegnejo v kratkem nastopiti.

Večer sem preživel v družbi hotelirja Kende. Imponovalo mi je, da ima tako veliko hotelsko podjetje, takrat največje v Sofiji. Dve veliki petnadstropni hiši, katerima se, kakor mi je pravil, v kratkem pridruži še tretja tronadstropna, ki je že dozidana in jo je treba le še opremiti. Silno zanimala me je njegova zgodba, ki se čuje kakor pravljica. Brez sredstev, da se loti tako velikega podjetja, katero mu je ponudeno bilo kot predavatelju na hotelskem kurzu, ki ga je priredila bolgarska vlada po vzorcu podobnega od »Zveze za tujski promet« v Ljubljani oživotvorjenega slovenskega kurza, našel je podporo in kredit pri čisto tujem človeku, ki je poznal le njegovo delavnost in poštenje. Samo na ti dve lastnosti je oslonil svoje zaupanje in ni ga goljufalo. Res je, da takrat Slovenci zaradi beraških razmer, v katerih smo živeli, skoro v stanu bili nismo prožiti mu na ta način iz svoje srede pomoči; toda ko bi bili v stanu? Ali bi se bil našel med nami temu tujcu podoben mož? Silno dvomim. Preveč je zavisti med nami in premalo zaupljivosti do lastnih rojakov.

Sicer pa ostane večno res, da je človeku poleg delalnosti, pameti in poštenja treba še tudi sreče. In to je Kenda imel. Otvoril je svoj hotel ravno ob pravem času. Takrat namreč, ko je balkanska vojska ustvarjala kolosalen tujski promet. Ves čas je imel hotel poln inostranih gostov. Diplomatov, kurirjev, časnikarjev; končno je pa bolgarska vlada najela za dobro plačilo kar eno celo njegovo hotelsko poslopje za nastanitev vjetega turškega generalissima Šukri paše in cele vrste drugih častnikov.

V torek po veliki noči jel sem obiskovati svoje

politične prijatelje. Najprej sem se oglasil pri ministru notranjih stvari Ljudskanovu. Najin pogovor je trajal dokaj dolgo in se je poglavitno sukal okoli vprašanja, zaradi katerega sem dopotoval v Sofijo. Ljudskanova sem našel v velikih skrbeh. Slavjanofili so sicer imeli vlado popolnoma v svojih rokah; toda iz njegovih besedi sem posnel,, da so pri svojih ukrepih silno utesnjevani. Volja prvega ustavnega faktorja se jim je le preveč usiljevala. In ta ustavni faktor je bil zapovedovalen in brezobziren. Pač je kabinet imel orožje v grožnji z ostavko, katere se je posluževal, kadar se mu je hotelo le preveč zapovedovati. Toda s to grožnjo je bilo mogoče tudi izpoddrsniti. Zato se je ministru notranjih stvari zdel edini izhod iz zamotane situacije, da Srbi popuste. Prijatelja Frangjo, ki je bil takrat železniški minister, našel sem vsega srečnega. Obraz mu je zadovoljstva kar sijal. Kaj bi ne! Imel je resort, kateremu je izid balkanske vojske ustvaril pogoje za velik razmah. Kazal mi je na zidu nasproti svoji pisalnici obešen zemljevid, na katerem je imel zarisane štiri zveze iz Bolga-

Minister Al. Ljudskanov.

Minister A. Frangja.

rije do Egejskega morja. Ves vesel mi pripoveduje, da se vse te proge po inženirjih že proučujejo in da hoče njihovo realizacijo izvesti, kakor hitro bo zaključen definitivni mir. Moja bojazen se je idealnemu možu zdela pretirana. Dejal mi je, da se je Slovanstvo v resnem trenotku še vedno našlo in da se bo našlo tudi sedaj. O kralju Ferdinandu se je izrazil čisto prostodušno tako, da tega ponoviti ne morem. Ubogi Frangja! Ravno ta kralj je z zločinsko svojo roko pahnil Bolgarijo v nesrečo in s tem mahoma uničil vse Tvoje velike načrte za gospodarski preporod domovine z izgradnjo železnic, ki bi jej bile otvorile v svet četvero širokih vrat. Morebiti je ravno to bilo vzrok, da Ti je počilo plemenito srce kmalu po onem polomu, kateri Tvoje domovine ni le pripravil ob vse pridobitve zmagoslavne vojne, temveč jo je poleg tega pahnil v njeno sedanje vsega obžalovanja vredno stanje.

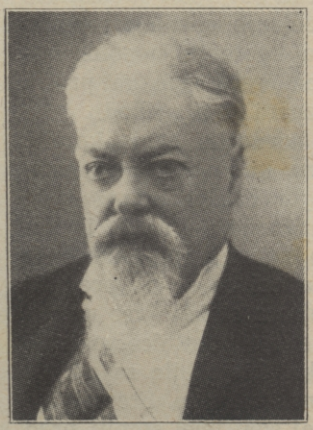
Po teh dveh obiskih zdelo se mi je potrebno obiskati srbskega poslanika Miroslava Spalajkovića. Napotim se torej k njemu. Po kavasu mu pošljem posetnico in ga prosim za sprejem. Odgovor se je glasil odklonilno. Osupnilo me je to. Tak postopek se mi je zdel — milo govoreč — ne samo nevljuden, temveč tudi nenavaden. Saj je bilo verjetno, da je bil o mojem prihodu in o njega namenu po svoji vladi obveščen. Po izkušnjah življenja navajen na vse možnosti in vsakršne zapreke, užival sem se hitro v položaj. S pripomnjo, ki je imela v vljudni obliki označiti utis, ki ga je napravila name odklonilna kretnja poslanikova, in s prošnjo, naj jo poslaniku sporoči, odidem k Geševu, da mu poročam. On se začudi. Ko mu izrazim svoje mnenje, da se je Spalajković čutil morebiti zato razžaljenega, ker se nisem najpreje zglasil pri njem, odgovori mi Gešov, da za to ni imel povoda, ker je čisto naravno in pravilno, če sem se v Bolgariji zglasil najpreje pri njenih zva-

ničnih predstavnikih. On je marveč videl v tej poslanikovi kretnji nekaj druzega, globljega. Izrekel je bojazen, da bi to moglo biti znamenje za srbsko nepristopnost. — »Seveda,« pristavil je, ko da hoče oslabiti utis te svoje ugotovitve, »ako je poslanik ravnal po navodilih iz Belega grada in ne samo po svojem razpoloženju. Bojim se pa,« je končal, »da bova imela oba, Vi in jaz, težko stališče pri Pašiću.«

Miroslav Spalajković.

Predaleč bi vedlo, ko bi hotel opisovati obiske pri ostalih politikih in državnikih v Sofiji. Naj zadostuje, ako ugotovim, da utisi, ki sem jih dobil, niso bili ravno neugodni, dasi sem naletel tudi tu semtertje na ono razpoloženje, na katero me je bil v Ruščuku opozoril dr. Koljev. Le eno sigurnost sem imel: da ima Bolgarija sicer res slavjanofilsko vlado, da je pa kljub homogenosti te vlade gospodar situacije kralj Ferdinand, ki je vse prej ko slavjanofil.

Dr. Lazar Paću.

V četrtek me povabi Gešev na intimen zajtrek pod štirimi očmi, tekom katerega sva vse najine pogovore rekapitulovala in iz njih izhajajoče po-

sledice ugotovila. Nato se poslovim tudi od njega, kakor sem se bil poslovil že preje od drugih, in popoldne odpotujem z željami hotelirja Kende in njegove gospe, ki sta me spremila na kolodvor, za srečno pot in s pozdravi za njuno ljubljeno domovino.

V Belem gradu obiščem naslednji dan najpreje finančnega ministra dr. Lazarja Paču-a. Poznal sem ga samo par renomé kot odličnega učenjaka in kot finančnika, ki je razrvane srbske finance ne samo spretno, temveč naravnost vzorno uredil. Sodil sem po tem, da mora v ministrskem svetu uživati velik ugled in imeti uvaževano besedo. Ko se oglasim pri njem v finančnem ministerstvu na Miloša Velikega cesti, ravno v tistem poslopju, v katerem so še dandanes predsedstvene pisarne finančnega ministerstva, me takoj sprejme. Majhen, silno rejen mož rdečega obraza, mi pride do vrat nasproti in mi prijazno stisne obe roki. V ministrskem svetu je bil po sporočilu iz Petrograda izvedel, da pridem in po sporočilu iz Sofije, da sem že tamkaj bil. Takoj sva bila v živahnem pogovoru, tekom katerega sem spoznal, da imam pred sabo državnika, ki po položaju, katerega je vstvarila balkanska vojna, čisto pravilno pojmuje jugoslovansko vprašanje, ki se je kot substančno strašilo naenkrat pojavilo ob zelenih mizah evropskih diplomatov. Kmalu sva mogla ugotoviti popolno soglasnost najinih nazorov, vsled česar sem ga prosil, naj Pašiću telefonično naznani moj prihod.

Poslovivši se od Paču-a, usmerim svoje korake proti ministrskemu predsedstvu, ki je bilo v oni znameniti enonadstropnici na voglu Kralja Milana ceste in Resavske — sedaj Frankopanske — ulice, iz katere se je tako dolgo vodila zunanja politika naše sedaj zedinjene države in v kateri so se do pred tri leta nazaj v rokah krepkega starca stekale vse upravne niti te države. Ko oddam svojo posetnico, preruši Pašić takoj avdijenco s stranko, ki je bila ravno pri njem, in sluga mi namigne, naj vstopim. Srce mi je živahno utripalo. Kaj bi ne! Saj sem imel stopiti pred državnika, čegar ime se je morebiti najčešče imeno-

valo in čegar državniško spretnost so priznavali tudi njegovi najžešči protivniki. — Sluga me pelje skozi dokaj velik, priprosto opremljen podolgast salon in odpre vrata v premijerjevo pisarno. Niti ozreti se ne morem po njej, kajti pred mano stoji čestitljeva postava srednjevelikega, širokoplečega moža z dolgo, že dokaj posivelo brado; iznad nje pa se upira va-me dvoje svetlečih oči nenavadne globine in ostrine. Pašić! Da, in on mi proža roke, me vodi k kreslu in me vabi naj sedem. Takoj začneva pogovor, ki ga po uvodnih pozdravnih besedah Pašićevih upeljem jaz s pripovedovanjem, kako je prišlo do tega, da sem se iz Petrograda preko Sofije pripeljal v Beli grad. S kolikor se dá prepričevalnimi besedami se obrnem proti grozeči vojni med bratoma in jamem priporočati, naj bi se Srbija zadovoljila s prirastkom zemlje po smislu pred vojno v soglasju z Rusijo sklenjenega srbsko-bolgarskega dogovora, češ, da je danes že toliko kot gotovo, da pride skoro v doglednem času itak v posest Bosne in Hercegovine. Ne da trene z očesom ali le s pregibom kake mišice svojega obraza dá uganiti, kaj se v njem vrši, posluša me Pašić pazljivo. Pri poslednjih besedah pa se naenkrat lahno nasmehne in potem počasi odgovori: »Mogoče je, da pride, kakor ste dejali. A to je še v prihodnosti, ki nam ni znana, in nas bo stalo morebiti veliko žrtev. To, kar sedaj imeti hočemo, je pa že osvojeno. Umeli boste torej, da nam je tisto, kar že imamo, sigurnejše, kakor ono, kar še le utegnemo

Nikola Pašić.

dobiti.« Nato mi jame pripovedovati, da od Bolgarov ni lepo, da so sedaj tako intransigentni, ker vendar prav dobro vedo, da je glavne uspehe vojne pripisati srbskemu orožju in neprimerni hrabrosti srbskih vojakov. Brez njih, je dejal, da bi Bolgari nikdar ne bili osvojili Odrina. Predvojni delitveni dogovor sloni, tako mi je pojasnjeval, na veliko manjših vršitvah srbske armade, kakor jej jih je vsled nedostatka organizacije in sile na bolgarski strani potrebno bilo izvršiti in jih je tudi res izvršila. Bolgari bi imeli to upoštevati, mesto da zavzemajo proti Srbiji gladko odklonjevalno stališče. Kar je najbolj obžalovanja in vse graje vredno, je pa to, da skušajo pomoč, ki so jo od nas dobili, omalovaževati in v svojih listih celo smešiti in zanikavati. Jaz gotovo gojim slovanske simpatije, zatrjeval je, toda tako početje ni slovansko. Poleg tega me je opozarjal, da ima nasproti generaliteti in oficirskemu zboru sploh jako težavno stališče, kajti le-ti, ki so vsled sijajnega vodstva in z osebno hrabrostjo največ k zmagi pripomogli, ne bi mogli preboleti ponižanja, ki bi ga videli v tem, da pride njihova domovina ob sadove sijajnih zmag. Res je sicer, da ima končno besedo diplomacija in da mora leta presojati vse z višjega vidika; toda mišljenja vojaških krogov popolnoma vendar prezreti ne sme.

En argument je bil tehtnejši od drugega. Nobenega ni bilo mogoče učinkovito pobijati. Skoro sem nad svojo posredovalno akcijo že obupavati začel. Zlasti ker sem vedel, da v Sofiji vse niti drži v rokah kralj Ferdinand. Na to opozorim sedaj Pašića, češ, da bi narod že bil za popustljivost, da pa je kralj nepopustljiv. — »Recimo, da je tako,« poseže mi Pašić v besedo, »a kako pride srbski narod do tega, da bi zaradi muh bolgarskega

kralja škodo trpeti imel?« — Na moje mnenje, da bi najbolje bilo poslužiti se one odredbe predvojnega dogovora, ki določa ruskega carja za razsodnika, odvrne Pašić, da tega bolgarski kralj ne mara in da se tudi bolgarsko javno mnenje obrača proti taki rešitvi. — »Videč to,« pravi, »smo tudi mi zavzeli isto stališče. Ako se nameč Bolgari protivijo, ki vedo, da bi carjeva odločba z ozirom na simpatije, katere Rusija do Bolgarije goji, bila gotovo bolj na njihovo, ko na našo korist, nimamo tudi mi nikakega povoda navduševati se za tako rešitev.« — Od ponovnega sestanka z Geševim, o katerem sem mu pravil, da si ga leta želi, izjavil je Pašić, da pričakuje uspeha le tedaj, ako pride Gešev nanj z razvezanimi rokami. »Seveda se rad odzovem njegovemu povabilu na sestanek,« zagotovi me, »a če ostane tudi ta poslednji poizkus brez uspeha, ne bo krivda na moji strani.« — Ta izjava me je v srce zbodla. Poučila me je namreč, da je srbska generaliteta pripravljena na vse eventualnosti. Zato se vnovič vrnem k razsodiščni možnosti. — »Kaj pomaga nepristranost ruskega carja,« odvrne mi na mojo pripomnjo, v kateri sem na to struno zabrenkal, »ko je po mojem mišljenju stvar v njegovi vladi že rešena in bode car podpisal, kar mu predlože.« — Že se mi je začelo dozdevati, da sem ob vse orožje, kar mi ko vsled nekega višjega navdahnenja pride nova misel. Vrhunila je v predlogu, da vsaka obeh v medsebojni opreki stoječih si držav sestavi svojo spomenico, v kateri navede razloge, ki govore za njeno stališče in da se obe ti spomenici enega ter istega dne predložite ruskemu carju, s čegar vlado se dogovori, da se naj razsodiščna odločba izda še le po preteku štirinajstih dni, tako da ostane časa dovolj za proučavanje v spomenicah navedenih razlogov. »Ali bi Vi, Visokoprevoshoditeljstvo, pristali na tako rešitev?« vprašam Pašića. — »Ali ste v tem smislu govoriti tudi z Geševim?« je bilo njegovo protivprašanje. Ko mu odgovorim, da ne, pravi s tisto mirnostjo, ki ga je odlikovala: »Pišite, prosim Vas, Geševu. Če pristane on, pristanem tudi jaz.«

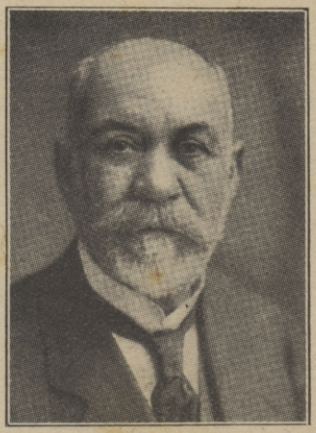
Neznansko sem bil tega odgovora vesel. Zahvalim se Pašiću na njegovi odločbi in obljubim še istega dne ekspresno pisati v Sofijo. Na to po skoro celournem pogovoru vstanem in se jamem poslavljati. Pašić me zahvaljuje na trudu in izreče željo, da bi ne bil neuspešen; meni pa pride na misel, da mu nečesa, kar se je v mojem prepričanju od bitve pri Kumanovu sem bilo zakotvilo, nisem še povedal. In rečem mu: »Visokoprevoshoditeljstvo, elan, s katerim so srbske vojske na bojnih poljanah zmagovale, je v meni obudil prepričanje, da kraljevina Srbija postane naš Pijemont. Ali Vas smem zato nekaj prositi?« — »»Hvala Vam. Dal Bog, da bi bilo, česar se Vi nadejate,«« odvrne veliki državnik. »»A kaj ste želeli še reči?«« — »Prosim Vas,« povzamem sedaj jaz, »ne delajte poslej več samo srbske politike, temveč jugoslovansko.« — »»Hoću,«« me s krepkim glasom zagotovi, me mehko pogleda v oči ter mi krepko stisne roko. Opazil sem, da so se mu zalile oči in tudi meni je solza ginjenja in radosti orosila lice. Eden najsvetejših trenotkov je bil to v mojem življenju. Polen najvzvišenejših čutil sem zapuščal ministrsko predsedstvo.

Dr. Velizar Janković.

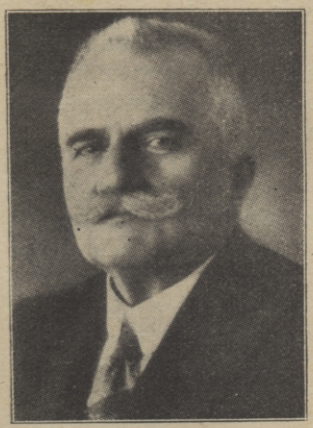
Glede na svojo v začetku leta 1913. srbski vladi podano spomenico o ustvarjanju kulturnih in gospodarskih stikov slovenskega naroda s srbskim, obiskal sem ob tej priliki ministra notranjih del Stojana Protića, ministra narodne privrede Velizarja

Jankovića, potem po njegovem priporočilu železniškega oddelnega predstojnika Deroka in konečno ministra prosvete Ljubo Jovanovića. Z vsemi sem imel daljše konference, ki so rodile neke pozitivne uspehe. Zlasti minister Ljuba Jovanović me je sprejel z odprtimi rokami in sem iz pogovora z njim spoznal njegovo goreče slovansko prepričanje, podprto s prav istimi čutili do Avstrije, katera so tako impetuozno navdajala mene.

Stojan Protić.

Glede učiteljev in profesorjev mi je povedal, da se bode moja misel dala izvesti le polagoma, in to ob ustanovljanju novih šol; pač pa mi je obljubil takoj namestiti nekaj Slovencev za telovadne učitelje ter me je prosil poiskati mu sposobnih kandidatov za to. Tistokrat so namreč v Srbiji ravno upeljavali obligatno poučevanje telovadbe na osnovnih šolah. Res je kmalu bilo imenovanih pet mojih priporočencev za telovadne učitelje na raznih krajih Srbije. Tudi k srbskim državnim železnicam je bilo takrat sprejetih več uradnikov.

Ljuba Davidović.

Naslednji dan prejel sem povabilo od predsednika (župana) občine na obed, ki ga je meni na

čast priredil v grandhotelu. Ondi sem ob določeni uri našel večje število povabljencev. Iz albuma mesta Belega grada, ki mi ga je ob tej priliki izročil župan za spomin in v katerem sem našel lastnoročne podpise povabljencev, posnemam, da so se — kolikor mi podpisi niso nečitljivi — obeda udeležile te dandanes tudi pri nas več ali manj znane osobe: župan Ljuba M. Davidović, podžupana Mladen Botnić in V. Mišević, tajnik Raša Zdravković, odborniki: Dušan L. Djokić, J. Karajovanović, dr. Momčilo Ninčić, M. Lazarević, dr. Velizar Janković, Mihajlo D. Perović, Danilo A. Živanović, Dragutin Karaulić, Mihajlo Dj. Ilijić, dr. Mita Nikolić, V. Karić, dr. Kosta Jovanović, Stevan Kojić, Milutin S. Milošević, Kosta Glavinić.

Prvega maja sem se — polen imenitnih utisov in važnih spominov — odpeljal.

Avstro-Ogrska je bila proti prometu s Srbijo upeljala potne liste. Vsled tega sem moral v Zemunu iti na policijski urad po prehodni vizum. Dotični uradnik je vršil svojo službo v sobi, ki je imela v veliko kolodvorsko vežo tako zaloputnico, kakor blagajnice za prodajo vožnih listkov. Stopim torej s potnim listkom v roki tjekaj. Ko pridem na vrsto, podam uradniku skozi odprto zaloputnico potni list. On ga pregleduje, na vse strani obrača in odda pisarju poleg sebe, ki nekaj iz njega na veliko rastrovano polo zapiše. Potem pritisne nanj pečat in ga izroči zopet uradniku. Le-ta mi ga mehanično pomoli in jaz se odstranim. Komaj pa naredim kakih pet, šest korakov, zavpije uradnik skozi okno za mano:

»Gospodine Ivan!« Takoj uganem, da kliče mene. Moje rodbinsko ime je bil očividno med pisarjevim upisovanjem pozabil. In razvije se med nama ta-le značilen dvogovor:

»Šta želite, gospodine?«

»Niste-li vi bili načelnik grada Ljubljane?«

»»Jesam.««

»Mhm. — Pa sad niste više?«

»»Nisam.««

»Mhm. — A kakvo je sada vaše zanimanje?«

»»Videli ste iz putnog lista.««

»Mhm. — Dolazite-li često puta u Beograd?«

»»Kako kada.««

»Mhm. — Po kakvim poslovima?«

»»Po poslovima svog zvanja.««

»Mhm. — Vi se bavite takodjer politikom.«

»»Pa tko se njom u naše dane na bavi, gospodine?««

»Mhm. — Putujete-li sada kući?«

»» Da.««

»Mhm. — Kad kanite opet doći?«

»»Žao mi je, da Vam toga nemogu kazati, pošto ni sam neznam.««

Na to mi pomoli brez nadaljnje pripomnje potni list in jaz odidem od zaloputnice, spremljan od radovednih pogledov čakalcev, ki so bili neme priče duhovitega razgovora, misleč si: »O blaženo idijotstvo! Policija ti je ime!« —

Vedno še pod čudnim utisom, ki ga je na-me napravil inkvizitorski talent zemunskega policijskega uradnika, stopim v svoj kupe. Tedaj se mahoma spomnim nečesa, kar sem na ravno tem kolodvoru doživel pred približno tridesetimi leti. Kupil sem bil pri tvrdki Mesarović & Pavlović v Belem gradu velik pirotski ćilim. Vkupaj zvit in z motvozom povezan je zvrhoma napolnil prtljažno mrežo nad vsemi sedeži ene kupejske strani. Pod konec meseca julija je bilo in vročina taka, da je pot kar lil z mene. Kmalu, ko se vlak ustavi, prikaže se ob kupejskih vratih visoka, obilna postava uniformiranca jovijalnega izraza v obličju. — »Carinska revizija,« se oglasi, potem pa, ozrši se po kupeju, v katerem sem sedel sam, nadaljuje: »Aha! Vi ste si pa kupili pirotski ćilim. Seveda, noči so hladne in ga boste rabili za odevanje med ponočno vožnjo.« Rekši to, spusti polen zadovoljstva v hlačni žep petak, ki sem mu ga, navdušen od njegove

dovtipne iznajdbe hladnih julijskih noči, hvaležno stisnil v roko. In carinsko opravilo je bilo končano.

Še pred odhodom iz Belega grada imel sem zadovoljstvo izvedeti, da je bolgarska vlada sprejela moj s Pašićem dogovorjeni predlog glede razsojanja spora po ruskem carju. Koj dan na to, ko je Gešev bil moje pismo prejel, javil je namreč oficijelni »Mir« to razveseljivo novico. Dne 2. junija je došlo tudi do sestanka Pašića in Geševa v Caribrodu. Kakor sem bil teh vesti vesel, tako me je pa potrla nedolgo po tem sestanku iz Sofije došla vest, da je Gešev podal ostavko. Vedel sem, da to znači vojsko in preklinjal sem kralja Ferdinanda, kateremu se je zahotelo slovanske krvi, zato da svojim mandatarjem pokaže, kako dobro vrši od njih prejeto naročilo, naj skrbi, da med slovanskimi narodi požene kali nesloga.

VII. Pri Hartvigu. — Na poti za Pašićem.

Na petrograjskih »slavjanskih sovješčanijah« je bil izmed vseh predlogov, ki so se tikali narodnogospodarskih zadev, najradostneje pozdravljen moj predlog, naj bi se po vzoru »Deutsche Bank« v Berlinu ustanovila v Petrogradu »Slovanska banka«. Ruska vlada je ta predlog sprejela sočuvstveno in ker so se zanj zlasti toplo zavzemali »obščestveni djejatelji« kakor Krasovskij, Gučkov, Bašmakov, zdelo se je, da bo tudi kmalu oživotvorjen. Toda proti njemu so nastopile petrograjske banke. Ustrašile so se konkurence, ki bi jim jo po njihovem mnenju gotovo napravila nova banka. Ker si vodeči finančniki znajo v vladnih krogih povsod pridobiti upliva, je naenkrat od udeležnikov slovanskega sestanka tako enodušno pozdravljena akcija zadela ob težave. Stvar se namreč ni premaknila naprej.

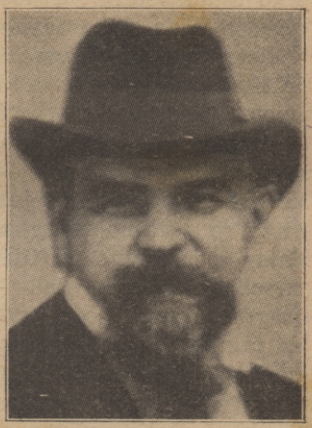
Jaz sem po svojem prvem sestanku s Pašićem ostal z njim v stalnih stikih. Ko sem ga čez par mesecev zopet obiskal, govorila sva največ o oni točki moje v ministerskem svetu soglasno sprejete spomenice, ki se je tikala katastra. Pašić je izrekel mnenje, da bi — po izkušnjah, katere ima — stvar šla jako počasi, ko bi se izpeljava prepustila državi sami. Zato, je dejal, da bi bilo mnogo bolje, ko bi se v ta namen osnovala kaka privatna organizacija, kateri bi država merjenje in vse drugo, kar je v zvezi z upeljavo katastra in zemljiških knjig, za pavšalno vsoto prepustila. Meni je to naziranje bilo jako všeč. Ker sem uvedbo katastra ne samo iz javnopravnih ozirov smatral za jako važno, temveč tudi zato, ker bi bila v veliko korist nepremičninskim lastnikom samim, sprožil

sem ob tej priliki misel, da država del stroškov na ta način prevali na lastnike, da jih sama založi, na nepremičninah na prvem mestu uknjiži, od lastnikov pa potem v desetih ali morebiti še več letnih obrokih izterja. — Pašić je to misel toplo pozdravil in me je naprosil, naj bi se pozanimal koliko bi vsi stroški iznašati utegnili. Obljubil sem mu to; ob enem ga pa podučil o svojem prizadevanju za ustanovitev slovanske banke, potem o zaprekah, ki so v Petrogradu naenkrat nastale, ter sem ga prosil, naj bi on s svojim velikim uplivom in z ugledom, ki ga v ruskih vladnih krogih uživa, mojo akcijo podpirati začel, češ, da bi se potem naloga, za katero si on želi posebne organizacije, dala prav dobro poveriti »Slavjanskomu banku«. Rad mi je obljubil in složila sva se do dobrega.

Po povratku v Ljubljano stopil sem takoj v zvezo z ravnateljem Ružičko, kateri me je drage volje o vsem potrebnem informoval ter mi obljubil, da mi sestavi tudi proračun troškov. Ne vem kako, ali zgodilo se je, da je o tej moji akciji izvedel še tudi drug strokovnjak. Bil je to na Dunaju živeči bivši primorski katasterski ravnatelj Fran Vesel. Ponudil se mi je, če bi kakšnih pojasnil potreboval. Naravno, da sem bil njegove ponudbe zelo vesel; saj mi je bilo jasno, da ima sodelovanje dveh veščakov veliko prednost pred oslonom na mnenje enega samega. Vesel me na to obišče v Ljubljani in domeniva se, da mi predloži do podrobnega izdelano spomenico o načinu izvedbe zemljiškoknjižnega katastra za vso kraljevino Srbijo z novo zavojevanimi pokrajinami vred ter sestavi tudi proračun troškov. — Ta operat prinese mi Vesel 29. januarja 1914. leta. Bil je mojstrsko izdelan, tako da je bilo na prvi pogled vidno, da mu je avtor prvovrsten strokovnjak. Troške je Vesel — s predpostavo, da država dá vojake za figurante pri merjenju — proračunil na Din 28,800.000·—.

Z operatom v rokah se ves vesel prve dni februarja odpeljem v Beli grad, da ga predložim Pašiću in se o vsem nadaljnem domenim z njim. Kako sem bil

pa iznenaden, ki mi povedo, da se je ravno dan pred tem odpeljal v Petrograd! Kaj sedaj? Spomnim se »Slavjanskega banka« in sklep je bil mahoma storjen. Da se odpeljem za Pašićem v Petrograd. Hitro napišem domov pismo, naj mi pošljejo na »Peterburgskij sčetnij i ssudnij bank« večjo vsoto denarja; potem pa si preskrbim v spalnem vozu še tisti večer odhajajočega kurirskega vlaka posteljo. Sedaj je bilo potreba misliti na vizum potnega lista. Napotim se torej na rusko poslanstvo. Ta pot je bila zame nekaj posebno zanimivega, kajti dejal sem si, da imam sedaj priliko prositi pri poslaniku za avdijenco in tako spoznati moža, ki je gospodi na dunajskem Ballplatzu tako strašno ležal v želodcu.

Baron Nikolaj Hartvig.

Stvar glede avdijence je šla kar sama po sebi. Niti prositi ni bilo potreba za njo. Ko se oglasim v pisarni in prosim za vizum, ponudijo mi stol in prosijo, naj malo počakam. Uradnik je s potnim listom odšel, pride kmalu nazaj ter mi naznani, da »Jego Visokoprevoshoditeljstvo želajet poznakomitsja» z menoj in da prosi, naj bi bil tako prijazen priti k njemu, češ, da mi med tem napišejo vizum. — Sluga me pelje dalje in odpre ob spoštljivem naklonu vrata. Jaz stopim v velik z iztočnimi preprogami bogato okrašen salon. V tem trenotku vstane izza velike, masivne pisalnice majhen, rejen mož okroglega obraza temne polti, iz katerega je gledalo dvoje majhnih, a nenavadno živih oči. Glava mu je stala na kratkem vratu. Bil sem čudno iznenaden. Kaj ta mož, da bi bil Hartvig; oni neumorni, neprenehoma snujoči Hartvig,

v čegar rokah so se po jezljivem zatrjevanju dunajskih listov stekale vse niti balkanske politike? Predstavoval sem si čisto drugačnega. Visokorastlega, vitkega, dočim se mi je ta, ki je sedaj pred mano stal, zdel dokaj neokreten. A le za trenotek. Dokler ni izpregovoril. Živahna, — dasi lahno umerjena — govorica mi je mahoma razodela, da imam pred sabo duševno vrlo čilega in energičnega moža. Povabi me, naj sedem v kreslo ob njegovi desni in ko mi ob ugotovljenju, da me par renomé že davno pozna, reče nekoliko uljudnostnih stavkov, razplete se med nama razgovor, ko da se že davno lično poznava. Da se peljem v Petrograd, ga je veselilo in ko sem mu povedal, da tamkaj hočem zaprositi za avdijencijo pri ministerskem predsedniku K o k o v c e v u in pri ministru inostranih del S a z o n o v u, zagotovi me, da mi že vnaprej pripravi teren. — »Slavjanskij bank« je označil za jako važen projekt, čegar čimprejšnja uresničitev je skrajno potrebna. In navel mi je par slučajev prvovrstne politične važnosti, ko je takega zavoda silno pogrešal. — Pašićevo potovanje v Petrograd označil je za velepomembno; njegovo misijo za takšno, ki je, ako uspe, v stanu ne samo srbsko, temveč obče jugoslovansko vprašanje postaviti na čisto novo bazo. Kakšna je ta misija, nisem se ga upal vprašati; pač pa sem si dovolil pripomniti, da po tem takem tudi za svoj slovenski narod smem upati boljših časov. — »Nepremjenno!« vzkliknil je poslanik in mi z mesnato svojo desnico stisnil roko. — Nekako pol ure trajal je najin razgovor. Ko vidi, da se pripravljam na odhod, pozvoni, in sluga pride z mojim potnim listom. Hartvig podpiše na njem vizum in izroči mi ga. Ob njegovih voščilih »Sčastlivago putešestvija« poslovim se od njega.

V veselem razpoloženju stopim prožnih korakov na ulico. Južnega snega nametel je veter po njej, da jo je pokrivala ostudna, z blatom pomešana brozga. V očigled temu ni bilo torej nič kaj vabljivo stopati po belograjski kaldrmi. Toda meni se je hotelo zraka in gibanja. Prsi so se mi širile in s polnimi duški sem

zajemal čisti, sveži zimski zrak. Neko posebno, meni samemu nepojmljivo čuvstvo zadovoljnosti me navda. Pol v sanjah stopim čez Kralja Milana cesto na nasprotno stran in zavijem ob dvorcu v Krunsko ulico. Ko da me neka nevidna sila žene, stopam po tej ulici brez cilja dalje. Čez nekaj minut prispem do katoliške cerkve, ki sem jo poznal že od prej. Poleg nje stalo je poslopje avstroogrskega poslanstva. Nek notranji glas mi pravi: javi se. Trenotek se obotavljam, potem pa nekako samogibno stopim na poslanstvo, dam kavasu svojo posetnico in mu velim, naj jo odda gospodu poslaniku ter mu sporoči moje poklone. Ko mi pove, da je ekscelenca navzoč in me vpraša, če se mu ne želim lično pokloniti, odvrnem mu, da ne, ter odidem. — Še le čez nekaj časa se zavem, da sem zagrešil veliko hinavščino in sram me postane pred samim seboj. Potolažim se še le, ko se spomnim onega notranjega glasu, ki me je k temu neodkritosrčnemu koraku napeljal. Ali je bil glas božji? Nečem božjega imena po nemarnem imenovati; vsekakor je pa bil to glas, ki me je — kakor bo to iz enega kasnejših oddelkov mojega pripovedovanja razvidno — obvaroval, sicer zame morebiti usodnih posledic.

Po dobre pol ure izprehoda, ki mi je umiril vsled avdijencije pri poslaniku Hartvigu razburjeno kri, obiščem dr. Lazarja Paču-a, potem Ljubo Jovanovića in naposled še Velizarja Jankovića. Prvi mi, ko izve, kaj mi je Hartwig povedal o Pašićevi poti v Petrograd, zaupa, da je šel k carju za prestolonaslednika snubit njegovo hčer velikovojvodko Tatjano. Tedaj še le sem razumel tajinstvene besede Hartvigove; mojo slovansko dušo je pa napolnilo neznansko blaženstvo, tako celo, da sem po poti od Paču-a k Ljubi Jovanoviću polglasno predse pel veličastno himno: »Bože carja hrani!«

Z Ljubo Jovanovićem sva največ razpravljala o učiteljskih kandidatih za nameščenje v Srbiji. Pred poslovitvijo me v imenu vlade povabi na skupno večerjo ob osmih v zadnjo sobo hotela »kod ruskog «cara«« — Ko pridem ob napovedani uri tjakaj,

najdem zbrano veliko in odlično družbo. Od članov vlade ni bilo samo dr. Paču-a, ki se je izpričal z boleznijo, katera mu je zabranjevala hoditi zvečer od doma. Poleg ostalih je bilo pa navzočih dokaj povabljenih politikov, zastopnikov občine, pisateljev, vseučiliščnih profesorjev. Govorilo se je skoro izključno o politiki in to tako odkrito, da sem poleg sebe sedečega Ljubo Jovanovića opozoril, da ne vem, če je to oportunno v očigled znanemu dejstvu, da ima Avstrija po vsem Balkanu razpredeno svojo tajno policijsko mrežo. Ker je bila tropa natakarjev vedno okoli mize, izrekel sem sumnjo, da bi eden ali drugi od njih mogel biti plačanec avstrijske špijonaže. Ljuba me potolaži, naj bom brez vse skrbi, češ, da so vsi natakarji popolnoma zanesljivi ljudje. Tej absolutni sigurnosti sem se jaz, ki sem bil navajen avstrijskega političnega ozračja, začudil; vendar sem svojim srbskim prijateljem verjel. Izmenjavali smo torej sans gêne svoje misli in nazore o tedanjem političnem položaju in o tem, kakšnih sprememb je v njem — z ozirom na vse njegove komponente — v bližnji bodočnosti pričakovati. O tem smo si bili vsi edini, da je Pašićeva pot v Petrograd v stanu ustvariti v političnem položaju čisto nove in za Jugoslovanstvo silno važne vidike.

Pred odhodom mi je Ljuba Jovanović v imenu vse vlade in vse zbrane družbe izrekel zdravico, v kateri je povdaril moje požrtvovalno in neumorno delo za narod in Slovanstvo; jaz pa sem se zahvalil z ugotovitvijo, da to ne zaslužuje nikakega posebnega priznanja, češ, da storim le to, kar je vsakega poštenega rodoljuba dolžnost. To pa da se nikakor primerjati ne da z junaštvom, ki ga občudujemo pri bratih Srbih, ki na bojnih poljanah umirajo za osvobojenje svojih bratov.

Slovo je bilo prav prisrčno. Odklonivši zaradi delikatnosti položaja vsako spremstvo, odpeljem se v kočiji, ki mi jo je poslal dr. Paču, v hotel in potem na kolodvor. Ondi sedem v restavracijsko dvorano, ki je bila polna občinstva, da počakam na ekspresni vlak, kateri se je imel odpeljati preko Budimpešte na Dunaj

okoli enajstih. Imel je malo zamudo. Sedeč pri črni kavi, opazim kako neka obilna postava visoke rasti v istokroju železniškega uradnika hodi po dvorani. Zazdi se mi, da me vselej, kadar se približa moji mizi, ostro pogleda, ko se oddaljuje pa, da izpregovori sedaj z enim sedaj z drugim pri sosednih mizah nekoliko besedi. Nekaj tacega se me poloti, ko nesiguren strah. Ali ni to morebiti v srbsko uniformo oblečen avstrijski špijon? oglasi se moja preplašena vest. In tesno mi začenja prihajati. — Tu se naenkrat razpoči bomba. Orjak, ki se mi zdajci zazdi še mnogo večji, kakor je res bil, stopi pred kredenco, sname čepico z glave, in zakliče s krepkim glasom: »Gospodo!« — Vse se obrne k njemu. On pa nadaljuje: »Medju nama sedi veliki slovenački rodoljub i iskreni prijatelj srbskoga naroda, gospodin Ivan Hribar.« — Čuvši te besede vstane vse občinstvo in mi začne bučno klicati. Jaz bi je bil seveda najraje s prouzročiteljem ovacij vred poslal k vragu, ker mi je vedno avstrijska špijonaža šla po glavi; toda moral sem se obvladati in kazati prijazno lice. Na srečo je kmalu na to vratar prišel naznanit odhod vlaka in ob burnem klicanju sem v spremstvu načelnika postaje — kajti to je bil oni orjak — odšel k vlaku, kjer se od njega poslovim in v svoj kupe zaprem. Ko je bila v Zemunu opravljena procedura carinske in pasportne revizije, legel sem v prijetno zakurjenem vagonu, ves utrujen od utisov dne, k počitku in objelo me je blagodejno spanje, iz katerega me je še le v Budimpešti zbudi hrupni kolodvorski vrvež.

Z belo, v zimskem solncu lesketajočo se odejo, je bila pokrita vsa pokrajina, po kateri je drvel vlak. Zrl sem radovedno po njej; v glavi pa so mi vstajali spomini na prejšnji dan in po možganih so se mi razpletale misli o verjetnosti ali neverjetnosti uspehov moje poti v severno Palmiro. Ker sem bil v svojem življenju vedno optimist, je tudi to premišljevanje izzvenevalo v tem smislu. Najboljše volje se odpeljem z popoldanskim brzovlakom ob eni popoldne s severnega kolodvora na Dunaju.

Običajna vožnja, med katero sta se vrstila dremež in čitanje časnikov.

V Granici me je čakalo posebne vrste iznenadenje. Tu so se morali potniki s kolodvora z evropskimi kolesnicami seliti na nasprotno stran prostanega poslopja, na kolodvor z ruskimi, dokaj širjimi kolesnicami, ter posedati v ruski vlak, ki je že stal pripravljen. Zame to pač ni bilo nič novega, ker sem se skozi Granico vozil že večkrat; a ko tokrat stopim v odkazani mi kupé prvega razreda, ostrmim. Od veselega iznenadenja. Na ruskih železnicah se je zaradi večje širine vagonov potovalo že itak udobneje, ko kjerkoli drugod. A kar zagledam sedaj, je presegalo vsakršno predstavo o udobnosti železniškega potovanja. Prostor, v kateri sem stopil, ni bil kupé, na kakršna sem bil doslej navajen; temveč z vso razkošnostjo opremljen salonček. Postelja, kreslo ob oknu, mizica za pisanje z enoramensko električno svetilnico na steni, stol, omara za obleko s predali za perilo na eni strani, porcelanasta toaletna školjka s tekočo vodo, troramenski lestenec z električno razsvetljavo na stropu: kaj bi si človek mogel želeti še več? In vse to za neznatno, trikrat cenejšo vožnino, kakor sem je bil navajen v Avstriji. Komaj sem čakal sprevodnika. Ko pride ta s kontrolorjem zaradi vožnega listka, vprašam ju od kedaj so v obratu tako lepi vozovi. Poučita me, da od novega leta, a le v mednarodnih brzovlakih in še to le v zelo pičlem številu. — »Eto toljko slučaj, čto segodnja v pojezdje odin iz novih vagonov i čto vy popali v étot vagon« (Le slučajno je danes v vlaku eden novih vagonov in ste vi prišli v ta vagon), objasnil mi je kontrolor. Kaj čuda, da sem to smatral za dober omen in da sem blagroval trenotek, katerega sem se v Belem gradu odločil potovati v Petrograd.

VIII. Vnovič v Petrogradu.

V Petrogradu sem odsedel v »gostinnicje Jevropejskoj«, ker sem iz Belega grada vedel, da stanuje v njej tudi Pašić. Poiskal sem ga takoj po svojem prihodu; a rekli so mi, da se je že odpeljal in da ga do ene gotovo ne bo nazaj. Vsled tega kratil sem si čas do tje s tem, da sem v počasnem izprehodu, v kolikor mi ga je dopuščal mraz 7° C, stopal po Nevskem prospektu ter opazoval ondi svojevrstni promet mrzlega zimskega dne. Po širokih hodnikih vrstilo se je — kakor ob procesiji — pešcev najraznovrstnejših poklicev. Vsi so se zavijali v gorke kožuhe in hiteli v obeh smereh ceste.

Zanimivo je bilo opazovati po Nevskem vrveče ljudi. Najelegantnejši kožuhi pomešavali so se s šubami (priprostimi kožuhi), šubkami (kožuščki), na debelo podloženimi kaftani, šineli (plašči) in navadnimi zimskimi suknjami, ki so bile pa v odločni manjšini; elegantni, skoro brez izjeme v galošah tičoči čevlji, z bašmaki (copatam podobnimi obuvali z ušitim flanelom ali kožuhovino) in sapogami (škornji).

Najzanimivejši je bil pa za-me vozni promet po široki cesti sredi Nevskega prospekta. Skoro v nepretrganih vrstah so drsele najrazličnejše sani. Od navadnih izvožčičjih, ki so bile v večini, do najelegantnejših in najrazkošnejših sani generalov, bogatih finančnikov in kupcev ter najvišjega plemstva. Med letemi se je semtertja opazilo kake dvorske sani s kočijažem v dragem kožuhu. — In kako je vse to cingljalo in žvenkljalo! Seveda je, kakor sani same, tudi uprega in nje oprema bila raznolika. Od navadnega izvoščka do lihača (posebne vrste izvoščka s postavnim, iskrim konjem v sijajni opremi in tri do pet-

kratno takso), od izvoščičje trojke do trojke visokega plemiča, elegantne svetske dame, veleindustrijalca, kupca, velikega kneza, carskega dvora. In v kakem diru je to šlo! Pa vendar tudi v kakem vzornem redu. Izvoščki so imeli v vsaki smeri svojo vrsto; trojke poleg njih svojo. Le na tako široki cesti, kakor je Nevskij prospekt, mogoče je bilo takšno urejenje, nad katerim so z budnimi očesi pazili številni »gorodovije« peš in na konjih.

Stopajoč tako dokaj časa po Nevskem, zavijem, ko pridem do Boljše Morske, proti »Dvorcovoj Ploščadi« in odkorakam čez ta veličastni trg, ki po obkrožujočih ga monumentalnih stavbah kljubu svoji ogromni prostornosti napravlja kolosalen utis, na »Dvorcovuju Naberežnuju« k Nevi. Kakor orjak v okovih ležala je pred mano mogočna ta reka, ki hudourniku enako vali ogromne množine voda ladoškega in oneškega jezera proti morju; po njej pa se je razvijalo svojevrstno življenje, kakršno je mogoče le na severu, kjer debel led za nekaj mesecev prepreže vse vodovje. Sani z Nevskega so drsele v velikem številu semkaj in nad zamrznjeno, več ko četrt kilometra — torej toliko kolikor iznaša oddaljenost od ljubljanske glavne pošte do kavarne Evropa — široko reko se je razvil saneni korso izredne pestrosti in neke posebne dražesti. Da sem bil z obleko zadostno preskrbljen, bil bi si gotovo najel izvoščka, da se pridružim guljanju na saneh; tako sem se pa moral zadovoljiti z gledanjem in opazovanjem, in sicer, da me ni zeblo, stopajoč po Dvorcovi Naberežni proti Marsovemu polju, ob katerem sem krenil proti Jekaterininskemu kanalu in ob njem dospel zopet preko Nevskega v svoj hotel v Mihajlovsko ulico.

P a š i ć a na žalost še ni bilo nazaj. Imel je razne konference, po katerih je očividno bil kje pridržan na zajtrku. Vsaj sluga njegov je bil tega mnenja ter mi je svetoval, naj pridem zopet vprašat popoldne ob štirih. — Ko se ob tej uri zglasim, najdem ga res že v hotelu. Pri njem je bil takratni srbski poslanik v Petrogradu M i r o s l a v S p a l a j k o v i ć. Ko me

sluga naznani, pride Pašićev tajnik pome in me pelje k njemu v sobo. Sprejem je bil prisrčen. Pašić, ki je o mojem prihodu bil že iz Belega grada obveščen, me predstavi Spalajkoviću, kateri naju potem kmalu pusti sama v pogovoru. Pašić se je začudil, da sem se v tej zimi odločil potovati v Petrograd in se je nasmehnil, ko sem mu odgovoril, da ne vem zakaj bi se bil ustrašil zime, ko se je tudi on sam ni. Sedaj mu pripovedujem o svojem razgovoru s Hartvigom, o svojih konferencah s srbskimi ministri in političnimi prijatelji in končno izrečem željo, da se njegova petrograjska misija posreči. Na to poslednjo pripomnjo me slavni državnik vprašujoče pogleda, a usta njegova so ostala nema. Še le čez par trenotkov, pogladivši si dolgo brado, pravi, da ima pojutranjem avdijenco pri »gosudarju«. — Po tem uvodu prestopim k stvari, zaradi katere sem dopotoval. Obrazložim mu projekt Veselov glede katastra in naglasim, da bi v interesu stvari bilo, ko bi ministrskemu predsedniku Kokovcevu, ki je obenem tudi finančni minister, priporočil moj projekt o ustanovitvi Slovanske banke ter mu povedal, da ima Srbija namen zaposliti to banko takoj z važno nalogo uvedbe zemljeknjižnega katastra. Drage volje mi je to obljubil, pri čemer mi je naznanil, da ga je Kokovcev ravno za tisti večer povabil na konferenco. — Sedaj me Pašić vpraša, če bi morebiti želel tudi avdijence pri carju, češ, da bi o tem mogel izpregovoriti s Kokovcevim. Reči moram, da me je s tem vprašanjem spravil v precejšnjo zadrego. Kaj bi tajil, da je bilo jako mikavno za-me stopiti pred carja mogočne slovanske države; pred vladarja, čegar beseda je v skupu narodov tako veliko pomenila; pred gospodarja najobsežnejše države, za čegar naklonjenost so tekmovali cesarji in kralji; pred carja končno slovanske krvi in jezika. A spomnil sem se, da bi o moji avdijenci bržkone poročal »Praviteljstvennij Vjestnik« in za njim ostali petrograjski listi in prosil sem Pašića, naj — če bode prilika — carju omeni samo o smotru mojega prihoda v Petrograd. Pač pa sem ga prosil, naj mi izposluje avdijenco pri ministru ino-

stranih del Sazonovu, s katerim, mi je povedal, da ima razgovor naslednjega dne ob enajstih. Sicer sem vedel, da je že Hartvig naznanil, da bodem za avdijenco prosil in da me je zanjo priporočil, a smatral sem za važno, da to stori tudi Pašić. Seveda mi je leta drage volje obljubil, da moji želji ustreže. Domeniva se zatorej, da se naslednjega dne sestaneva zopet ob isti uri v njegovem hotelskem stanovanju.

Ko je bilo to opravljeno, se je moja napetost še le toliko polegla, da sem mogel misliti na obiske. Naznanil sem se torej po telefonu najprej grofu Bobrinskemu, ki je — kolikor sem presoditi zamogel — poleg generala Volodimirova najnavdušenejše in z največjim umevanjem pristajal k takozvanemu, po dr. Karlu Kramářu propagovanemu, Novoslovanstvu; potem pa k uglednemu sotrudniku »Novago Vremeni« Aleksandru Arkadjeviču Stolipinu, bratu umorjenega genijalnega ministrskega predsednika, ki je bil tako srečno začel Rusijo voditi po novi poti do reform in reševati najperečejše vprašanje individualne lastninske pravice zemlje ter je zato od prekucuških elementov, katerim bi bilo zadovoljenje »mužika« zmešalo vse račune, bil umorjen. Prvi me je prosil, da pridem naslednjega dne ob osmih zvečer k njemu na obed; z drugim sva se sestala še istega dne ter pogovorila o »zlobi dnja«, kakor Rusi nazivajo pereča, tekoča zanimiva dnevna vprašanja.

Sergej Aleksandrovič Sazonov.

Večer sem sprovel na Vasiljevskem ostrovu v krogu rodbine svojega dobrega za vse blago vne-

tega mladostnega prijatelja Antonina Mikša, katerega sem bil svoje dni v Pragi napeljal, da se je pri Rajevskem oglasil za rusko študijsko ustanovo za Lipsko in je po končanih vseučiliških naukih kot profesor klasičnih jezikov stopil v rusko državno službo. Prišel je bil najprej v Tambov, potem v Tulo, odtod v Novočerkask in je po končanih službenih letih kot sloveč učenjak in pedagog, ki je dosezal izredne učne uspehe, potem, ko je stopil v pokoj, bil pogodbeno nameščen in s tem odlikovan, da je bil poklican v Petrograd kot »prepodavatelj« na najbolj slovečo prestolnično gimnazijo. Ostal sem bil z njim v stalnem dopisovanju, obiskal sem ga kasneje v Novočerkasku, sešla sva se prejšnjo leto spomladi v Petrogradu; on pa je večkrat prihajal k meni na počitnice v Ljubljano in v Cerklje. Odličen filozof in sloveč češki pisatelj je bil v vseh slovenskih krogih, v katere sem ga bil upeljal, jako spoštovan in kot duhovit causeur vedno dobrodošel. Naravno, da sem ostal pri njem dokaj dolgo v živahnih pogovorih, ki so se najbolj vrtili okoli pripravljajočih se dogodkov, kateri so po sestanku carja Nikolaja Aleksandroviča z angleškim kraljem Eduardom VII. in po vsem tem, kar se je kasneje godilo v Berlinu, v temnih — dasi še nedoločnih — obrisih za bistrovidnega opazovalca bili že vidni. Ko je prijatelj Mikš čul, da sem pri Sazonovu zaprosil za avdijenco, radoval se je kot dete, da mi je dano posezati v velike, za Slovanstvo tako važne dogodke. Kakor svoje dni z dr. Tresićem-Pavičićem v Cerkljah glede Jugoslavije, tako sva sedaj z njim delala načrte o bodočnosti njegove domovine Češke. Da vstane v starem sijaju kot popolnoma neodvisna, suverena država, nisva ni od daleč računala; še manje, da se deželam svetováclavske krone kdaj pripoji tudi Slovaška. Pač pa sva se oba ločila s prepričanjem, da se bliža čas, ko zavzame češka kraljevina v skupu avstrijskih dežel isti položaj, kakor ga je takrat imela Madjarska. Blizu polnoči je bilo, ko mi je izvošček »podal« sani in me ob veselem žvenkljanju kraguljcev v hitrem diru odpeljal v hotel.

Zaprošeni avdijenci imel sem takoj naslednjega dne. Pri ministrskem predsedniku Kokovcevu ob šestih, pri ministru inostranih del Sazonovu ob osmih zvečer. Ko mi Pašić to naznani ter me zagotovi, da bom dobro sprejet, odidem ves vesel od njega. Ob tričetrt na šest sem bil že na Naberežni reke Mojke, kjer je stala palača ministrskega predsedstva. Ko sezujem galoše in oddam »švejcarjevemu« pomočniku kožuh in klobuk, odpelje me livrovan sluga po prijetno ogretem stopnjišču v prvo nadstropje. — Pri tej priliki ne bode odveč omeniti, da se je v Petrogradu, če je bil človek dobro preskrbljen s toplo obleko, zime kaj malo čutilo. Večina hiš — brez izjeme pa vse, v katerih so bili uradi — je bila namreč tako zakurjenih, da so prostori vseh nadstropij bili enakomerno razgreti. Ko je človek torej prestopil vežni prag in so se zaprla hišna vrata za njim, bil je na toplem in bi mu topla vrhnja obleka bila le v napotje. Zato so povsod imeli garderobe, v katere se je oddajala. V manjših hišah je bil vratar (»švejcar«) ob enem tudi čuvar nad izročeno mu obleko; v večjih je imel posebnega slugo za pomočnika.

Točno ob šestih odpre mi sluga majhen salon, v katerem me sprejme nek uradnik in tudi takoj odpelje dalje. Prosi me, naj sedem in me gre oglasit ministrskemu predsedniku. Le-ta me je očividno že čakal, kajti uradnik se v nekoliko trenotkih vrne in mi pove, da me Njegovo Visokoprevoshoditeljstvo prosi, naj vstopim. Ko se zapro dvojna vrata za menoj, stal sem v ministrovem kabinetu. Bil je dokaj prostoren, a ne velik; urejen pa z izredno eleganco. Od velike pisalnice, o kateri sem sodil, da je iz mahagonijevega lesa, vstane lep mož visoke postave, s skrbno negovano, ne dolgo, polno brado, mi na moj pozdrav prijazno in z mehkim glasom zakliče »zdravstvujte«. Na to me povabi, naj sedem v temnordečkasto kreslo poleg njegove pisalnice. In začel se je pogovor, čegar predmet ga je vidno zanimal. Ko končam svojo obrazložbo, odvrne mi Kokovcev, da je misel ustanovitve »Slovanske banke« jako zdrava; da pa ima njeno oživotvor-

jenje računati z izrednimi »prepjatstvijami« (zaprekami). Ne od bank, česar sem se jaz dotaknil, temveč politične prirode. Banka bi namreč — pa naj se jej dá tudi ime »Slavjanskij bank« — bila pravzaprav le ruska banka. Pričakovati bi namreč imela le poslovne zaščite in nadejati se pokroviteljstva le od ruske vlade, ker sta Srbija in Bolgarija v tem oziru preslabotni. To dejstvo in pa njen sedež v mejah ruske države bi pa onemogočevalo, da bi med podjarmljenimi Slovani mogla vršiti ono gospodarsko in politično misijo, ki je potrebna in zaželjena. Tako bi na primer avstrijska vlada za zvezami svojih državljanov s »Slovansko banko« že slutila in tudi predpostavljala izdajstvo. Zato bi po njegovem mnenju bolje bilo, da se banka osnuje v Belem gradu, Sofiji ali v Pragi. Najprikladneje pa morebiti še, ako se — s soudeležbo francoskega kapitala — osnuje v Parizu. Ruska vlada bi delnic banke vzeti ne mogla, pač pa bi vložila vanjo neodpovedno nizkoobrestno — morebiti celo brezobrestno — vlogo več milijonov rubljev in bi se banke posluževala v nekaterih transakcijah, za katere bi oportunejše bilo, da gredo preko nje, ko naravnost. Razumel sem ga. Njegovi razlogi so me na prvi mah sicer neprijetno iznenadili; a po tehtnejšem premisleku sem vendar spoznal, da je to, kar je povedal o razmerju neruskih Slovanov do banke, jako tehtno. Postavivši se torej na njegovo stališče, vprašam ga še, če bi hotel uplivati na ruske banke, da se dejansko udeleže snovanja »Slovanske banke« »za granicej«. S pripomnjo, da gre tu le za velike petrograjske in k večjemu še za eno ali drugo moskovskih bank, obljubi mi to in mi priporoči, da stopim v tem oziru v dogovor z uvaženim finančnikom Višnjegradskim, predsednikom »Peterburgskago sčetnago i ssudnago banka«, katerega lahko takoj drugi dan obiščem, češ, da ga o mojem obisku obvesti. Ko ga na tej ljubeznjivosti zahvalim, poslovim se od njega ne brez utisa, da mi je dano bilo pogledati za politične kulise in da me je ta pogled poučil v kako tesni zvezi — ali bolje rečeno — v kaki od-

visnosti so navidezno zgolj gospodarska vprašanja od velike politike.

Do osmih mi je ostalo več ko uro časa. Zato se podam na Boljšuju Morskuju, to najsijajnejšo ulico Petrograda, katera ob večernih urah v opojni svetlobi kar blešči in katera s svojimi bogatimi izložbami nudi vedno dovolj razvedrila. Ona kar vabi človeka, naj si pride nanjo past svojo radovednost. To sem storil sedaj tudi jaz in reči moram, da mi je čas hitreje potekel, ko sem pričakoval.

Ob tričetrt na osem bil sem že na »Pjevčeskom mostje« pred visoko in razleglo palačo ministrstva inostranih del. Ko oddam svojo posetnico, pelje me sluga v prvo nadstropje, kjer mi pride nasproti drug sluga, ki me po hodniku spremi do visokih vrat, katera odpre. Tu mi pride nasproti zopet nov uslužbenec v nekoliko drugačnem istokroju, ko zunanji slugi in me pelje skozi štiri sijajno razsvetljene in razkošno — a povsem raznoliko — opremljene salone. V petem najdem novega istokrojnika, ki se mi nakloni in me povabi, da sedem. Vse dvorane so bile sicer prazne. Jamem se po njih ozirati. Pogled skozi vrata, ki so bila vsa v isti vrsti, je bil porazitelen, razkošje opreme očarovateljno, sijaj lestencev pa je s prijetno od radijatorjev puhtečo toploto delal čakanje ugodno. In čakati mi je bilo dolgo. Kmalu za mano je namreč vstopil drug avdijenčnik. Tudi njemu je bilo rečeno, naj »pozvoli nemnožko podoždat'«. Očividno je bil pri ministru kdo, ki se je zamudil čez pričakovani čas. Livrejnik, ki se je proti prišlecu obnašal mnogo uljudneje, ko proti meni, mi pove, da pridem šele za tem gospodom na vrsto. To mi vzbudi radovednost, kdo je, in ko se čez nekaj časa vrata ministrovega salona odpro in dotakratni obisk odide, iz njih pa pride uradnik ter mojega sočakalca poprosi, naj vstopi, vprašam slugo, kdo je. Bil je od španskega poslanstva. Ali poslanik sam, ni bilo iz suhega sluginega odgovora razumeti.

Čez kake pol ure čakanja, katero sem si krajšal deloma s tem, da sem se izprehajal po salonih ter

opazoval njihovo opremo, deloma pa s tem, da sem stopal zdaj in zdaj k oknom ter pogledoval skozi nje na prostorni trg pod njimi, konča Španec in vrsta pride na-me. Prej popolnoma miren, vzdrhtim sedaj nehote. Mahoma se zavem, da mi bo stopiti pred moža, v čegar rokah se stekajo niti unanje politike velike ruske države, od katere tudi jaz za svoj narod pričakujem pomoči. Morebiti je ravno to bilo vzrok, da mi je srce jelo hitreje vtripati. A le za trenotek. V tem ko stopam skozi poslednja dva salona, ki sta me od ministrove sprejemnice še delila, vrne se mi zopet prejšnja mirnost.

V prostornem salonu pride mi A. S. Sazonov nasproti in mi prijazno proži roko. Mož najboljših let, priljudnega obraza rumenkastordeče barve in nekega posebnega, rekel bi melanholičnega izraza, tako da se je nehote vsakemu ob prvem pogledu neizbrisno utisnil v spomin. Na obligatno »Zdravstvujte!« pelje me Aleksander Sergjejevič k kreslu in mi že v tem pove, da je Hartwig naznanil moj prihod. Ker je sedaj tudi srbski ministrski predsednik zanimal se za to, da prideva v dotiko, pravi mi — spuščajoč se počasi v kreslo — da je v predpostavki, da imam želje političnega značaja, poklical zapisovalca. V tem se že tudi vrata na nasprotni strani sprejemnice odpro in v sobo stopi mlajši gospod z bilježnico v rokah. — »Knjaz Trubeckoj«, predstavi mi ga Sazonov in napravi z desnico kretnjo, naj sede poleg naju; mene pa povabi, naj povem, kaj me je pripeljalo v Petrograd. Nadovezujoč na svoje sodelovanje pri slovanskih posvetovanjih, lotil sem se sedaj naloge, da Sazonova zainteresujem za slovenski narod tako, da ga Rusija vzame pod svojo mogočno zaščito. Iz razgovora, ki se je vsled tega med nama razvil, prepričal sem se takoj, da ruski zunanji minister Slovence sicer po imenu pozna, da pa sicer o njih ničesar ne ve. Zato ni čudo, da se je jako iznenadil, ko sem mu začel pripovedovati, da Slovenci, živeči na krajni jugozapadni granici Slo-

vanstva in deloma pod ravno takšnimi klimatičnimi prilikami, kakor Italijani, govore jezik, ki je po etimologiji izmed vseh slovanskih jezikov najpodobnejši ruskemu. Vendar je bilo iz daljnjih njegovih pripomenj vidno, da so mu Slovenci, dasi se je zanje začel bolje zanimati, po svojem številu in po obsegu ozemlja, na katerem stanujejo, preneznaten faktor, da bi pri izvajanju velikopotezne ruske politike mogli priti v poštev. — Videč to, opozorim Sazonova, da smo Slovenci v Trstu že tako jako napredovali, da smo se že drznili delati račune, kdaj si v tržaškem občinskem svetu izbojujemo večino. Popisavši mu pa ondotnje politične prilike, poudarim, da ima naša domovina, če je tudi majhna, zato ogromno važnost, ker obsega ravno najvažnejši del Gornjojadranske obale. Po tej ugotovitvi ga zaprosim, naj, ker vem, da se bo v bližnji bodočnosti reševala usoda južnih Slovanov — in to ob obalah Neve — varuje Trst pred italijansko pohlepnostjo ter ga obvaruje za Jugoslavijo. — »Trst kot jugoslovansko pristanišče,« tako sem zaključil, »bode krepko oporišče ruske mornarice v Jadranskem morju. Vi, Visokoprevoshoditeljstvo, dobro veste, da Nemčija stremi k Jadranskemu morju in da zato Avstrijo rine proti Solunu. Trst v rokah Jugoslavije onemogoči tako eno kakor drugo.« — Ta razlog je učinkoval. Ošel sem od Sazonova s trdim prepričanjem, da sem rešil Trst za Jugoslavijo.

IX. V Parizu.

Naslednje jutro ob desetih podam se k Pašiću, da mu o svojih avdijencah poročam. Sprejme me z naznanilom, da je »Gosudarju imperatorju« povedal o mojih načrtih glede »Slovanske banke«, ga opozoril, da sem zaradi njihove izvedbe ravno v Petrogradu in da je car to sporočilo z zadovoljstvom na znanje vzel. — Ko Pašić potem čuje, kaj mi je povedal ministrski predsednik Kokovcev, in mu pojasnim, da nameravam sedaj res stopiti s francoskimi finančnimi krogi v dotiko, ponudi mi takoj podporo srbske diplomacije. Ta njegova ponudba stori, da v meni dozori mahoma nova odločba. Enkrat že na potu, sklenem takoj odpotovati v Pariz. Čuvši to, ponudi mi Pašić priporočilno pismo za srbskega poslanika dr. Milenka Vesnića in ko to ponudbo radostno sprejmem, dá poklicati tajnika. Dogovorimo se o besedilu priporočilnega pisma in čez dobre četrt ure sem že s tem pismom odhajal od Pašića, ne brez njegovih voščil za dober uspeh.

Dr. Milenko Vesnić.

V svojem optimizmu sem si, ko pridem v svojo sobo, nalahno, a veselo požvižgaval. Srce mi je bilo hitreje in kri mi je silila v obraz. K oknu stopim in pogled mi obtiči na nasprotni strani Mihajlovske ulice.

Le posamezni pasantje so jo oživljali. Nič takega torej, kar bi bilo v stanu odvrniti moje misli od usodonosnih projektov, ki so mi v tem trenotku plali po glavi in storili, da mi je kri po žilah krožila hitreje. Z brzimi koraki stopim nekajkrat po sobi gori in doli, potem pa — kakor mehanično — obstojim zopet ob oknu ter pritisnem razžarjeno lice na steklo. Ko izza megle mi zdajci stopi pred oči napis nad nasproti ležečim lokalom: »Kofejnja. Kawiarnia. Polska mleczarnia«. Z neko magično silo je deloval ta napis name. Spomnim se Varšave in njenih razkošnih mlekarn, v katerih se pa večinoma popije več kontuszówke in kazenne vodke ko mleka. Hlastno sežem po zimski suknji, jo oblečem in odhitim po stopnjicah proti velikim vratom, katera mi uslužno odpre s pavjim peresom za klobukom odičeni, v ekscentričen istokroj z okroglimi svetlimi gumbi oblečeni mladenič s prvim mahom pod nosom. V naslednjem trenotku sem bil že čez ulico in koj potem sem odpiral težka dvojna vrata »kofejnje-mleczarnie«. Slična Poljka mi odvzame suknjo v tem, ko pristopi druga z uljudnim vprašanjem »czego pan dobrodziej życzi«. Naročim si kontuszówke in — da podčrtam poljskorusko vzajemnost — porcijo »malosola«. Med použivanjem teh pristno slovanskih delikates se umirim in misli se mi vrnejo v normalni tir. Preudarjati začnem, kaj je z ozirom na sklenjeno pariško potovanje ukreniti potreba. Med ostalim se tudi spomnim, da bi dobro bilo imeti priporočilo za ruskega veleposlanika Izvolskega. Pa kako priti do tacega priporočila? Prositi za novo avdjenco pri Sazonovu? To možnost gladko zavrnem, ker se mi je zdelo, da bi se tak korak mogel smatrati za nadlegovanje. Obrniti se do Pašića? Tudi to se mi ne zazdi primerno, ker sem si dejal, da ne vem, če s prošnjo za priporočilno pismo na poslanika tuje države Pašića ne spravim v zadrego. Kaj torej? Zamislim se. Strežajka, sklepajoč menda, da se dolgočasim, stopi k moji mizici ter položi nanjo »Kraj« in »Novoje Vremja«. Nekako samogibno sežem po poslednjem in se ozrem v rubriko dnevnih vesti. Iz neke teh vesti mi stopi pred oči ime

grofa V. A. Bobrinskega. Hevreka! Takoj se podam k telefonu in javim grofu, da se pripeljem k njemu. Čez dobre pol ure imel sem njegovo priporočilo za Izvolskega v žepu. Poleg tega sem žel pa še grofovo živahno odobravanje svoje odločbe, o kateri mu med obedom prejšnjega dne seveda nisem še ničesar povedati mogel. Da sva se pa dokaj dolgo izprehajala po političnem velepolju, ni potreba še posebej ugotavljati.

Popoldne obiščem predsednika »St. Peterburgskago sčetnago i ssudnago banka«. Šele proti šesti ga najdem. Mož me sprejme jako prijazno, me pelje po prostornih pisarnah svoje banke, mi objasni obseg njenega poslovanja ter me končno pripelje do malega kabineta, v katerega me povabi. Sedaj mi začne takoj razlagati, da vprašanje, zaradi katerega sem prišel k njemu, iz poročil o slovanskih posvetovanjih dobro pozna, da je o njem razpravljal z Gučkovim in nekaterimi drugimi javnimi delavci in da je bilo tudi v nekem sestanku bančnih predstaviteljev predmet posvetovanja. Misel, pravi, da se mu ne zdi napačna. Teoretično celo prav dobra; a v praktični izvedbi da mora zadeti na težave. Uspeha bi po njegovem prepričanju bilo le tedaj pričakovati, ko bi se petrograjske in moskovske velike banke zedinile, da jo sporazumno ustanove, ali pri njeni ustanovitvi vsaj odlično sodelujejo. Tega pa da ni pričakovati, ker ima vsaka svoj krog klijentele, ki si jo ohraniti želi in katero skuša pred konkurenco kolikor mogoče imeti zaščiteno. Nova banka bi pa prej ali kasneje že vsled sile razvoja mo-

A. Izvolskij.

rala postati nevarno konkurenčno podjetje. Zato da se obstoječe banke ne bi mogle ogrevati za nje ustanovitev. To tem bolj, ker one Rusiji — ena drugo s svojim poslovanjem dopolnjujoč — popolnoma zadostujejo.

To je bilo pač jasno povedano. Skušal sem te enostranske nazore izpodbiti; a prepričal sem se kmalu, da je poslovni interes predstaviteljem ruskih bank prvo in da strah pred konkurenco daleč previšuje politično državno korist, ki bi jo Rusija od nove banke utegnila imeti. Prepričal, da v bilanci ruskih bank stoji »zarabotok« (zaslužek) visoko nad postavko »deržava«. Zadovoljil sem se torej s tem, kar sem slišal in odšel sem od Višnjegradskega s prepričanjem, da v Rusiji do ustanovitve slovanske banke tako dolgo ne pride, dokler bodo nje ministrski predsedniki imeli te vrste patrijote za svoje finančne svetovalce.

Naslednjega dne odnašal me je vlak z Baltiškega kolodvora proti zapadu. Pokrajina, po kateri smo se vozili, mi je bila sicer neznana, ker sem se leto pred tem vozil ponoči čez njo; vendar ni nudila nič posebnega, kar bi bilo izrednega zanimanja vredno. Sicer je pa nad njo, ki je vsa ležala pod belo snežno odejo, stala lahna meglica, kar je storilo, da je bila videti, ko v tančico zavita. Poleg tega so okna zamrzovala, da jih je bilo treba vedno z dihanjem v šipe čistiti od ledu. Zato si krajšam čas z listanjem v Baedekerju, ki me je na mojih potovanjih vedno spremljal. Obžaloval sem le, da nisem imel s sabo francoske »guide bleue«. Proti Dvinsku se jame kazati solnce, ki tudi kmalu čisto prodre. Opažalo se je, da že daje nekoliko toplote, kajti led na oknih se od iztočne strani jame tajati. Veliko to mesto bi bil pač rad videl in sem zato med vožnjo mimo njega pozorno napenjal oči. Žal, da si radovednosti nisem zamogel napasti, kajti videti je bilo le nekaj močnih trdnjavskih zidov in cerkvenih stolpov izza njih; drugače pa so se ob progi kazale le industriji, trgovini in prometu služeče stavbe, kakršnih je ob železnicah tudi drugod. Le mogočna Dvina, ki je pa bila popolnoma zamrznjena, je mojo radovednost zadovoljila.

Drugo jutro se ravno dobro umijem in oblečem, ko zapazim, da se vozimo skozi mesto z velikimi, lepimi hišami in imenitno tlakovanimi ulicami. Kmalu na to obstoji vlak na velikem kolodvoru. Radovednost me žene venkaj. Bili smo v Achenu, nekdanji sijajni stolnici nemške države. Kupim si časnik in stopim nekajkrati po peronu gori in doli, opazujoč vrvež potnikov k vlakom, ki pa ni bil živahen, kar sem pripisoval za potovanje neprikladnemu letnemu času. Potem se vrnem v vlak, ki kmalu na to jame nadaljevati hitro svojo vožnjo.

Ne dolgo potem vidim, da se bližamo drugemu silno industrijskemu mestu, kar je razodevala množica visokih dimnikov, ki so štrleli proti nebu in iz katerih se je valil gost dim. Lep je bil pogled na to mesto, ker železnična proga leži nekoliko vzvišeno nad njim, tako da se je prav dobro moglo videti nekatere mestne dele, ki so vsi razodevali bogastvo in blagoustrojstvo. Hiše pa so bile od dima vse počrnele. Ko vlak na kolodvoru obstane, pride mi velik hrup do ušes. Vreme je bilo milo, dasi nekoliko megleno. Z ruske zime sem prišel v temperaturo 6° C, kakor sem se prepričal na kolodvorskem toplomeru, ki je visel poleg prometne pisarne. Bil sem v Belgijskem Liège. Kolodvor je bil nabito polen potnikov, ki so se gnali k našemu vlaku. Francoska govorica mi vdari na uho; napise pa opazim v francoskem in vlamskem jeziku. Vrnivši se v svoj kupé, vidim, da sem dobil tri sopotnike. Živahno so se po francosko pogovarjali. Nekdaj sem bil pogledal mimogrede tudi nekoliko v francosko slovnico in prisvojil sem si bil dokaj njenih pravil in precejšnjo kopijo verborum, zato sem bil radoveden, če bom kaj razumel. Žalibog sem moral, pa naj sem še tako nastavljal in napenjal ušesa, spoznati, da bi me Francozje ob mojem jezikovnem znanju prav lahko prodali.

Od Lieža dalje mi je zlasti v spominu obtičalo mesto Charleroi. To pa vsled kolosalnih industrijskih stavb na kolodvoru in okoli njega. Tu sem še le nazorno videl, kar mi je sicer iz knjig in časnikov znano bilo, kako silno industrijska država je Belgija. — Po-

poldne smo obstali na pariškem Gare de l'Est. Najamem si izvoščka ter se odpeljem v hotel Lutetia na Boulevard Raspail.

Pariz! S kakšno magično silo upliva že to ime samo na vsakega kulturnega človeka! Naloga, ki sta jo nekdaj vršili Atene in Rim, prešla je tekom stoletij na Pariz. K njemu so se obračale oči vsega kulturnega sveta; v njem je gorela plamenica prosvete ter metala snope svojih žarkov na vse strani, da je bežala pred njimi globoka srednjeveška tema. Pariz je postal razsadni vrt za omiko in oliko in francoski jezik se ima za svojo dominantno pozicijo v svetu zahvaliti le temu, po svoji zgodovini in svoji pomembnosti edinstvenemu mestu sveta. Toda Pariz je še nekaj več. On je vrelo svobode, katera se je iz njega razlila po vsem širnem svetu in prinesla odrešenje milijonom trpečih, v okovih suženstva zdihujočih. Sam je trpel silne muke, ko je ob vulkanski erupciji to vrelo z elementarno silo bruhnilo na dan; a svoboda, ki jo je svetu daroval, je postala vsecobče dobro ter je pomenila oni ogromni razmah človeškega duha, ki ga ima ravno naše pokolenje priliko in srečo sodoživljati. V tem Parizu sem torej! Te misli so mi rojile po glavi, ko sem se po ulicah, polnih kipečega življenja, peljal proti svojemu hotelu na levo stran Seine.

Srbsko poslanstvo je bilo v rue Leonce Renault v trokaderski okolici. Koj naslednje jutro se napotim tjekaj in oddam Pašićevo pismo poslaniku dr. Milenku Vesniću. Ko ga prečita, obljubi mi takoj svojo pomoč; vendar pa, čuvši, da imam namen oglasiti se tudi pri ruskem veleposlaniku Izvolskem, priporoči, predno sam kaj ukrene, govoriti z letem. Ubogam ga in se takoj od njega podam na rusko poslanstvo v rue de Grenelle. Velika palača s krasno fasado, last ruske države, vsebovala je prostore za poslanstvo in poslanikovo stanovanje. Oglasim se v pisarni, katero je

dr. Vesnić po telefonu obvestil o mojem posetu. Povedo mi, da se je poslanik ravnokar moral odpeljati k ministru inostranih del in da je naročil, naj pridem popoldne ob štirih k njemu. — Da mi čas hitreje preide, porabim še preostalo dopoldne za izprehod po latinski mestni četrti, kar je bilo tem vabljiveje, ker je prijetno, milo in toplo vreme k pohajkovanju brez cilja kar vabilo. — Ob določeni uri popoldne sem bil že zopet na poslanstvu. Izvolskij sprejme me v malem, dokaj temnem dvoriščnem kabinetu, v katerega me je sluga peljal po raznih hodnikih in skoz več stanovanjskih prostorov. Mož, kateremu je avstrijska in nemška žurnalistika pripisovala več upliva na rusko zunanjo politiko, ko Sazonovu, ki je ministerstvo zunanjih del po njem prevzel, je bil velike rasti in slok, podolgastega obraza, plavolas. Pravi severnjak. Črte njegovega obraza razodevale so energijo, pri tem pa neko mirnost in premišljenost. Le-ta je odsevala tudi iz njegovih oči in je zlasti podčrtavana bila po njegovem umerjenem načinu govorjenja in njegovem tihem — skoro da šepetajočem — glasu. Izročim mu priporočilno pismo. Ko ga prečita, zaplete se z mano v pogovor, tekom katerega mi pove, da bi po njegovem mnenju bilo najbolje stopiti v zvezo s »Credit-om Lyonnais«, katerega se tudi on za svoje potrebe poslužuje. Imenuje mi ob enem ime nekega ravnatelja, ki ima v tej velebanki referat o inostranih poslovnih zvezah z Avstrijo in z Balkanom. Sicer pa je dejal, da se bo »Credit Lyonnais« težko spuščal v direktno obravnavanje priporočane ustanovitve »Slovanske banke«, nego da bi bolje bilo poiskati si med pariškimi bankirji kakega takoimenovanega »faiseurja«, ki je v stalnih stikih in v dobrih zvezah tako s »Credit-om Lyonnais« kakor s »Societé Générale« in drugimi francoskimi velebankami. Pove mi, da mi bo naslednjega dne v stanu imenovati takega bankirja in me povabi, da pridem zopet k njemu. Pred odhodom me opozori, da bo dotičnemu bankirju treba predložiti ekspoze, v katerem bo vprašanje nameravane banke od vseh strani dovoljno pojasnjeno.

Takega ekspozeja seveda nisem imel. Ko torej o uspehu svojega pogovora poročam dr. Vesniću in od tega izvem, da je ravnatelj »Credita Lyonnais«, katerega mi je Izvolskij označil, rodom Rečan, podam se domu, da sestavim ekspoze. Spotoma se ustavim v veleprodajalnici »Samaritaine«, v kateri mi je bilo znano, da je za knjigovodjo nameščen Slovenec Ivan Žiberna, rodom iz Križa pri Sežani. Dam si ga poklicati in seznanim se z njim. Obenem mu povem, kaj me je pripeljalo v Pariz in ga prosim, da mi prevede v francoščino ekspoze, ko ga sestavim. Drage volje mi to obljubi in domeniva se še, da mu ta ekspoze prinesem naslednjega dne zvečer na njegovo stanovanje v rue Chalgrin v neposredni bližini »Arc-a de Triomphe«.

Še tisti večer se lotim spisovanja ekspozeja in dokončam ga naslednje dopoldne. Pred zajtrkom oglasim se pri dr. Vesniću. Pove mi, da je o mojem prihodu obvestil dva poslanca francoskega parlamenta, ki se živo zanimata za slovansko vprašanje in da je eden iz njih Abel Ferry, nečak slavnega Julesa Ferry, čegar spomenik stoji v Tuilerijskem vrtu, izrazil željo, da pridem še danes k njemu na večerjo. Takega povabila seveda nisem mogel odkloniti. Zato odhitim hitro k »Samaritanki« ter se z Žiberno dogovorim, da pride ob treh popoldne k meni v hotel po rokopis.

Točno ob osmih zvečer sem bil v stanovanju Abela Ferry v rue Bayard v neposredni bližini velike palače lepih umetnosti. Sprejela me je ljubeznjiva gostiteljica, gospa Ferryjeva, Strasburžanka, ki je govorila tudi jako dobro nemški. Našel sem tamkaj poslanika dr. Vesnića z njegovo po svoji lepoti in duhovitosti slovečo soprogo, neko inteligentno Macedonko, ki je gospo Vesnićevo, rojeno Američanko, poučevala v srbskem jeziku in je bila prvovrstna krasotica — južanka — in nekega prijatelja Ferryjevega, parlamentarnega tovariša njegovega. Med večerjo tekla je prav animovana zabava, ki se je vrtila okoli južnoslovanskega vprašanja. Po sijajnih srbskih zmagah, ki so evropski zapad, zato ker je balkanske Slovane

smatral za neko »quantite negligeable«, silno iznenadile, jeli so se zlasti Francozi kot zavezniki Rusije živahno zanimati za junaški srbski narod. Naenkrat jim je začelo jasno postajati, da bi mu v prihodnjem obračunu z Nemčijo mogla pripasti važna uloga. Srbski poslanik Vesnić je zato mahoma postal predmet vseobčne pažnje v Parizu in njegova soproga je kar čez noč postala ena najuvaževanejših dam pariške velike družbe. Naš pogovor se je sukal okoli zgodovine Balkana in pa okoli sedanjega kulturnega stanja njegovih narodov. O prvi v glavnih obrisih poučeni, niso naši francoski simpatizerji o drugem vedeli ničesar. Zato je bila za naju dva z Vesnićem prav prijetna prilika prižigati jim luč in tako so srbske narodne pesmi — ta sijajni dokaz izredne kulturnosti, visoke inteligence in odgojne sposobnosti srbskega plemena — ostale ves večer glavni predmet naše zabave. O njih seveda nihče naših francoskih sobesednikov, ki so pač vsi poznali globoko pod srbsko narodno poezijo stoječe nibelunške pesmi, še pojma imel ni. Ko sem — vrnivši se v domovino — potem svoji pariški gostiteljici poslal nemški prevod nekaterih srbskih narodnih pesmi, ni se mi v svojem in soprogovem imenu mogla zadosti zahvaliti na duševnem užitku, ki sem jima ga s to pozornostjo napravil.

To je bil pa tudi edini uspeh mojega pariškega potovanja. Glavni namen izjalovil se je iz približno enakih razlogov, kakršne sem bil že v Petrogradu čul iz ust predsednika Višjegradskega. K temu so prišli še pomisleki politične narave. Visoka financa je povsod guvernementalno orijentovana. Zato je francoska pač — in še kako! — računala z Rusijo, katere vlada je sledila frankoljubni politiki; ne pa z avstrijskimi Slovani, ker je bilo jasno, da stoji Avstrija na strani Nemčije. Turčija je res že bila izgubila skoro vso veljavo; a male balkanske države si je v kratki dobi po svojih zmagah še niso mogle prav pridobiti. Vse je bilo v nekem stanju čakanja in opazovanja. V političnih krogih je resda veljava Srbije nenavadno porastla; toda zaupanje visoke finance se še ni bilo prav

razgibalo v njen prilog. Zato sem pri »Credit-u Lyonnais«, ko sem svoj ekspoze predložil, čul takoj začudenje, zakaj kot avstrijski državljan ne iščem pred vsem stikov z dunajskimi bankami. Naravno, da me ni bila volja razlagati tega, ker sem na prvi mah izprevidel, da bi to bilo brezuspešno početje. Zato sem se prijazno poslovil in sem odšel. — Vendar me je radovednost bila gnala še k faiseurju, kateremu me je bil Izvolskij priporočil. Do njega je bilo pa težje priti, ko do ravnatelja »Credita Lionnais«. Čakalnica njegova je bila nabito polna. Dobro uro je trajalo, predno mi je sreča bila toliko mila, da sem mogel stopiti v razkošno opremljeni salon pred pajka, ki je, kakor sem se kmalu priliko imel prepričati, spretno predel tkanino, v katero je lovil v njegovo bližino priletevše muhe in mušice. Bil je to mož kakih petdesetih let, elegantne, srednjerastle postave in skrbno negovane unanjosti. Obraz zdrave, zmerno rdeče barve, je razodeval lokavost, ki je lastna pripadnikom one rase, katere sorodnost je razodeval. Govoril je dobro nemški. Po izkušnji iz velebanke tudi pri njem nisem pričakoval Bog ve kakšnega uspeha; šel sem k njemu bolj iz radovednosti, da spoznam eden onih tipov finančnega sveta, o katerih sem že toliko bil čital, in pa, da ne pustim izkoriščenega prijaznega priporočila ruskega veleposlanika. Če že uspeha ne bo, dejal sem si, da si vsaj ne bodem mogel ničesar očitati. In uspeha res ni bilo. Ne da bi gospod bankir za moj projekt ne bil imel zanimanja. Nasprotno: smatral je stvar za jako zanimivo in je tudi takoj izjavil, da je rad pripravljen propagovati jo v Franciji. Tudi o uspehu svoje propagande ni dvomil; toda ko mi je povedal, pod kakšnimi pogoji bi jo izvršiti hotel, se mi je začelo temniti pred očmi. Smetano bi bil posnel v svoji veliki postrežljivosti on, skisano mleko pa prepustil novi banki, da dela iz njega maslo. Še med razgovorom z njim prišel mi je v spomin podoben slučaj iz že davno zašle dobe. Pri biskupu Strossmayrju je bil leta 1889. v obiskih v Djakovu francoski publicist, ki mu je povedal, da je od pariških finančnih

krogov pooblaščen ozreti se, kako bi se dalo v Jugoslaviji investovati večje vsote francoskega kapitala. Biskup mu je priporočil, naj stopi z mano v zvezo in mi je o tem tudi pisal. Južni Slovani takrat lastnega kapitala še imeli nismo; kar ga je bilo, pa je bil pod upravo tujega in sovražnega nam življa. Kaj bi nam bilo torej moglo priti zaželjenejšega ko taka ponudba? Stopil sem zato z možem v zvezo; sestavil takoj spomenico o naših takratnih gospodarskih prilikah in poprosil dr. Valentina Krisperja, da mi jo prevede v francoščino. S to spomenico podal se je potem gospod doktor v Pariz, odkoder je pa prišel razočaran nazaj. Zahtevali so ondi takšno udeležbo na ustanovnih troških banke, za katero bi jim bilo preskrbeti francoskega kapitala, da jim je v brke izjavil: »Gospoda, za kriminal pa ne maramo delati.« — Približno enako je bilo tudi v tem slučaju. Ker se bankirju, ki me je tako prijazno sprejel in se kljub svoji kolosalni zaposlenosti z mano čez pol ure pogovarjal, nisem smel in ne hotel oddolžiti z neuljudnostjo, izjavil sem mu zatorej, da jemljem njegove pogoje ad referendum ter sem se od njega poslovil s trdnim prepričanjem, da ga ne bom nadlegoval več.

Svojega načrta zato nisem še opustil; pač pa sem si mislil, da se mi bo potreba o tem, kar sem od ministrskega predsednika Kokovceva čul in kar sem v Parizu izvedel, porazgovoriti še s političnimi prijatelji v Pragi in v Belem gradu. Po dveh dneh, katerih prvi sem prebil ponajveč v rodbini poslanika Vesnića, pri katerem sem na zajtrku našel svoje znance s prejšnjega večera, drugi pa v družbi Ivana Žiberne, ki si je bil vzel dopust, da me je spremljal po Parizu ter me zvečer ob rodbinskem ognjišču seznanil z ljubeznjivo svojo soprogo in izredno nadarjenim sinom, licejnikom, odpeljal sem se naslednjega dne z Lyonskega kolodvora čez Švico in Tirolsko domov, kamor sem po več ko štirinajstdnevni odsotnosti srečno dospel.

X. Po sarajevskem atentatu.

O veliki noči 1914. leta bil sem v Pragi. Ondi se je mnogo govorilo o obiskih cesarja Viljema pri nadvojvodi Franu Ferdinandu v Konopištu. Ker je bilo dobro znano, da je nadvojvoda jako častihlepen in se je tudi že davno spoznalo, v kakšno od Nemčije naravnost odvisno razmerje je znal cesar Viljem spraviti Avstrijo, ni se tem obiskom nič dobrega pripisovalo. — Nekaka môra pa je legla na uvidevnejše politične kroge, ko je Viljemov spomladanski obisk v Konopištu nerodni gospod oficijozus pojasnjeval z zanimanjem nemškega cesarja za konopištske rožne vrtove. Oni, ki so te vrtove bližje poznali, vedeli so dobro, da ima Viljem prilike dovolj več in lepših rožnih nasadov videti na nemških cesarskih posestvih in na vrtovih blizu Berlina. Ni jim torej bilo tajno, da nemškega cesarja vse kaj druzega vleče v češko Konopište, ko ondotnja dokaj skromna kultura rož. Ko je potem svet iznenadila vest, da je Avstrija odredila vojne manevre v Bosni in Hercegovini, posvetilo je to mahoma v zakulisje Viljemovega navdušenja za vonj in barvno učinkovitost konopištskega rožnega parka. Svet je začel s skrbjo zreti v bodočnost.

Nadvojvoda Fran Ferdinand d'Este.

Dne 27. junija 1914 pripeljal sem se v Prago. Tokrat z namenom, da z generalnim ravnateljem »Živnostenske banke« in slovečim finančnikom dr. Jaroslavom Preissom govorim o zadevi ustanovitve »Slovanske banke«. Zasnoval sem bil namreč na temelju petrograjskih in pariških izkušenj in informacij nov načrt, o katerem sem sodil, da je izvedljiv. Dne 28. junija sva izmenjavala svoje misli z dr. Preissom, s katerim sem o stvari bil kmalu po

Pogled na Sarajevo.

svojem povratku iz Pariza govoril že tudi v Lovranu, kjer je bival s svojo soprogo na oddihu, in je zato o vsem že bil poučen. Naslednjo konferenco sva zaradi praznika določila za 30. junija. Ostal mi je zatorej prost dan, ki sem ga porabil za obiske pri prijateljih in znancih, katerih sem v Pragi tako mnogo imel.

Drugi dan popoldne odločil sem se za daljši izprehod v praško okolico. Za cilj temu izprehodu izbral sem si Belo goro. Od nekdaj sem rad zahajal nanjo. Deloma zato, ker se je s Hradčan po veliki cesti, katera čez

Belo goro pelje proti Žatcu, kaj kmalu prišlo iz velikomestnega trušča v svobodno prirodo; deloma zato, ker je Bela gora najvišja točka bližnje praške okolice; deloma končno zaradi zgodovinskih reminiscenc. Ko sem bil leta 1870. prišel v Prago, sedeval je v enem onih dveh hišnih prehodov, ki vežeta Železno ulico z Michalsko in Jílsko, slep goslar, ki je k monotonim glasovom, katere je njegov lok izvabljal goslim, skoro neprenehoma, a ne brez čuta, pel:

»Nešťastná vlasť Čechů,
Rozpomeň sobě,
Na Bílé hoře
Dřima český lev.«

(Nesrečna češka domovina, spomni se, da na Beli gori dremlje češki lev.) Na Belo goro je bil že itak eden prvih izletov mojega praškega bivanja. Odkar sem pa čul melanholično domoljubno popevko slepega goslarja, vlekla me je neka magična sila vnovič in vnovič na Belo goro. Tudi tokrat sem se bil spomnil siromaka, ki je z domorodnimi glasi še v časih svoje bede in nevolje zbujal ljubezen do nekdaj slavne in mogočne, v bitvi na Beli gori pa zasužnjene domovine, ki je pa z ugotovitvijo, da tamkaj češki lev le dremlje — ne vem, če vede ali nevede — vzbujal nado, da se probudi. Nehote mi noga izpred »Zlate huse« na Václávském náměstí, kjer sem stanoval, krene proti Havelski in po njej k onima prehodima, ko da bi slepec, v čegar klobuk sem bil svoje dni včasih položil zadnjo dvojačo, še vedno moral sedeti ondi. Zamišljen pridem po Mali in Veliki Karlovi ulici do spomenika tega velikega kralja, ki ga je zgodovina nazvala očeta domovine, sedem ondi na cestno železnico ter se peljem z njo na Strachov. Od ondot korakam ob najlepšem vremenu po gladki in široki veliki cesti dalje, po kateri kmalu prispem na širna, ob obeh cestnih straneh razprostirajoča se polja, katera so mi vselej zbujala spomine na slovensko domovino. Kmalu krenem s ceste na stezice med njivami, na katerih je v lahnem vetriču valovilo skrbno obdelano

žitno polje. Oni lahni in značilni vonj, ki prihaja od cvetočih žitnih klasov, me objame; jaz pa korakam ob robu gore nad naselbinami, ki so se ob košířski cesti privile k gori. Krasen je bil pogled nanje; slikovit zlasti zato, ker je po stezicah na obronkih gore hitelo vse polno izprehajalcev, katere je lepo vreme iz mestnega ozidja zvabilo na prosto. Veselo razpoloženje je dihalo od vsepovsod. Poveličevali so ga še poskočni glasovi godbe, ki je od več strani iz doline donela na ušesa. Osamljenega se jamem čutiti in misli mi pohitevajo k milim mi bitjem, katera so mi prirastla k srcu. Tako na pol budeč na pol sanjajoč pridem do prvih hiš belogorske naselbine. Tudi tu samo veselje. Skoro po vseh gostilnicah godba in ples. Hladno in nemo korakam mimo njih in usmerim korake k cerkvi »Panenky Marie vitězné« (Device Marije Zmagovalke). Mnogokrat sem bil že v tej cerkvi, ki je strahovito zapuščena, dasi stoji pred vratmi one Prage, katera ima celo vrsto sijajnih božjih hiš, s katerimi se ponaša in za katere tako imenitno skrbi. Ko stopam po hodnikih tega od katoliške cerkve v spomin zmage nad husistvom in po tem takem v spomin zasužnenja českega naroda postavljenega spomenika, hotelo se mi je zazdeti, da je propadanje tega jezuitskega znamenja zmagoslavja omen, da se bliža konec sužnosti českega naroda. In zopet mi pride slepi pevec v spomin. »Da,« pravim si, »dremajoči českí lev je začel odpirati oči.«

Pod utisom tega spoznanja odidem izpred cerkve in krenem na levo čez polje proti Pragi. Kmalu sem ob visokem zidu nekdanjega zverinjaka českih kraljev. Pekoče solnce in dolgi izprehod sta me utrudila. Od ločim se zatorej, da stopim v restavracijo »Hvězda« (Zvezda), tako zvano po kraljevskem, v obliki šesteroramenske zvezde sezidanem lovskem gradiču v zverinjaku. Komaj mi natakar prinese naročeno okrepčilo, stopi k meni krepka postava visoke rasti, s širokim obrazom, ki ga je obdajala na kratko postrižena polna brada. Prijazno se mi nakloni in s krepkim glasom izpregovori v Pragi običajni pozdrav »má úcta« (moje

spoštovanje). Ko mu na isti način odzdravim, stopi čisto blizo mene, nagne se k meni in mi napol šepetaje pravi: »Bržkone še ne veste najnovejšega groznega dogodka.«

»Groznega dogodka?« se začudim in ga pogledam vprašujoče. »Nič še ne vem. Kaj pa se je zgodilo?«

»Oba so ustrelili,« šepne mi proti ušesu, »prestolonaslednika in njegovo soprogo.«

»Kdo?« vprašam hlastno in iznenaden od te vesti.

»V Sarajevu, nějaci Kroboti (nekakšni Hrvatje),« mi mož odgovori.

»To je pač neverjetno,« pripomnim glede na označbo Hrvatov za atentatorje; mož pa, ker moje pripomnje ni prav tolmačil, hiti zatrjevati, da je vest točna, ker je uradno potrjena. Pove mi tudi, da je prišla ob treh popoldne z Dunaja in da se bo splošno razglasila šele zvečer. On da jo je izvedel po svojih posebnih zvezah in ker si je domneval, da me utegne zanimati, da mi jo je prišel povedat. Zahvalim ga na tej prijaznosti in na zaupanju, potem pa resnega obraza pristavim: »To je res usodepolna vest, kajti ta žalostni dogodek utegne roditi še veliko zla.«

»Vsekakor je stvar strašna,« pravi gostilničar, kajti to je bil moj informator, ki se mi je s točno obveščevalnostjo po običaju ljudi njegovega poklica prikupiti hotel, »ker je pri tem čisto po nedolžnem prišla ob življenje tudi žena.« — Pogledam ga vprašujoče. Takoj kvituje mož ta pogled s tiho izgovorjeno pripomnjo: »Saj o njem so se čule razne stvari. Bog ve, kaj smo imeli pričakovati po njegovi zasedbi prestola.«

Misel na posebne zveze, s katerimi se mi je pohvalil in na njegovo govorjenje, ki je delalo name vtis, da je preodkrito, stori, da se mi zbudi nezauplji-vost. Obmolknem namreč in vzdignem vrček piva k ustnicam. Gostilničar se mi prikloni in s ponovnim »má úcta« odide proti točilnici. — V meni se takoj po njegovem odhodu oglasi vest, da sem ga po krivici tako mrzlo odpravil, ko mi je kot tujcu, ki ga je v svojem življenju prvikrat videl, s takšnim zaupanjem

prišel nasproti. Sram me postane pred samim seboj. Hitro povžijem, kar sem si bil naročil, plačam in sedem v eno pred restavracijo čakajočih drožek (enovprežnih izvožčičjih voz) in odpeljem se, v težke misli zatopljen, v mesto nazaj.

Tu se hitro prepričam, da je vest o dvojnem sarajevskem umoru bila že splošno znana. Ljudje, ki so se srečavali, so postajali in očividno o njej razpravljali. Tudi črne zastave so se jele semtertje pojavljati. To mi je bilo dokaz, da je usodonosni dogodek že vendarle moral biti uradno razglašen. V hotelu mi to tudi res potrdijo. — Mene se polotijo črne slutnje. Kaj če bo to povod za Avstrijo, da pade čez malo Srbijo in jo uniči? Toda to bojazen jame pobijati uvaževanje, da je sedaj izginila z evropskega mednarodnega poprišča ona oseba, katere slavohlepju so se pripisovali nameni, ki so bili nevarni za svetski mir. Dejal sem si, da stari cesar Fran Josip vendar pod konec svojega življenja ne bo hotel zanetiti vojske. Saj sem dobro vedel, da je kaj pisano gledal po vladi hrepenečega prestolonaslednika in da se mu je z njegovo smrtjo — s stališča hladnega razuma prosmatrano — odvalil težak kamen od srca. Sicer sem si pa v svoji na rusko javno mnenje in rusko državno moč oprti politični orijentaciji dejal, da Rusija, tudi ko bi Avstrija — puščajoč vse obzire v nemar in podprta morebiti po nemškem prigovarjanju — segla po skrajnih maščevalnih sredstvih, nikakor ne bo dopustila uničenja Srbije. Nekoliko me ta vera pač tolaži; vendar mi noč ni prinesla krepčilnega spanja.

Drugo jutro je bilo vse mesto v črnih zastavah in vsi listi črno obrobljeni. V uvodnih člankih so priobčevali izraze ogorčenja zaradi atentata, nekateri že tudi kratka namigavanja o posledicah njegovih, sicer so bili pa polni uradnih in zasebnih poročil o atentatu. Dasi prestolonaslednik in njegova soproga zaradi splošno znane njune nemške orijentacije in zaradi sramotilnega zapostavljanja českega jezika na konopištskem veleposestvu, pa tudi zaradi njune skoposti, ki je mejila na umazanost, v Pragi nista bila priljub-

ljena, je vendar nju tragični konec vzbujal skoro povsod iskreno obžalovanje in sožalje; preostala deca pa je bila deležna nedeljenega sočustva. Za enkrat je ta dogodek absorboval vso pozornost in zdelo se je, da je ohromel do neke meje tudi tok vsakdanjega življenja. Zato se po kratkem razgovoru z dr. Preissom in po obisku pri nekaterih prijateljih, s katerimi je o situaciji bilo mogoče odkrito govoriti, odločim, da odpotujem domov in čakam tamkaj razvoja nadaljnjih dogodkov.

Toda doma me ni dolgo trpelo. Želja se mi zbudi priti zaradi presoje položaja v stik s političnimi prijatelji v Sarajevu. Zato se odločim odpeljati se tjekaj. Ker sem bil od nekdaj navajen hitro ravnati, nisem se tudi sedaj dolgo pomišljal. Dan na to se odpeljem iz Ljubljane in naslednjega dne stopim opoldne iz vlaka v Sarajevu, kjer se nastanim v hotelu »Evropa«. Prijatelji so mi naslednjega dne na licu mesta razkazovali, kje in popisovali, kako se je atentat izvršil; v zaupnem sestanku pa tudi pravili, da bi bil nadvojvoda s soprogo vred lahko ušel smrti, ko bi bil ubogal one, ki so mu svetovali voziti se iz mestne hiše po drugi poti in bi ne bil v svoji trmi ukazal peljati zopet po nabrežju Miljacke. Spoznal sem iz pogovorov in camera caritatis pa tudi, kako so po pokojnem nadvojvodi zaukazani manevri v Bosni in Hercegovini ranili narodno občutljivost srbskih rodoljubov. Njim je namreč bilo jasno, da je to priprava vojske s Srbijo in so bili prepričani, da je šlo nadvojvodi Franu Ferdinandu samo še za to, da najde povod zanjo. Oni se potemtakem niso čudili, da je omladinska kri vzkipela in da so se našli fanatiki, kakršne so pripravljajoči se veliki dogodki — kakor nam to zgodovina v mnogih primerih izpričuje — še vedno spravili na površje. Seveda so vsem brez razločka vstajale skrbi pred posledicami. Skrbi pred vsem za kraljevino Srbijo in reči moram, da sem izmed vseh jaz sam imel največ pomirljivih razlogov za odganjanje črnih misli.

Toda naslednjega dne sem sam začel dvomiti nad mirnim razvozljanjem z atentatom ustvarjenega vozla.

Čul sem namreč v hrvatskih, kasneje pa tudi v mohamedanskih krogih ostre izpade proti Srbiji, zvezane s pričakovanjem, da je nje najobčutnejše kaznovanje stvar prestiža Avstrije. Spoznal sem takoj, da je to silno nevarno govorjenje, ker sem vedel, da se vsi taki izrazi »narodove volje« v sarajevskem konaku vestno — in morebiti še celo s potencovanimi izrazi — bilježijo ter na Dunaj in v Budimpešto naznanjajo. Naj si sem se te misli kolikor le mogoče branil, začela mi je vendar možnost vojske vstajati pred očmi. Vselej pa sem se o takih trenotkih spomnil sivolasega cesarja Frana Josipa in dejal sem si, da vendar ni mogoče, da bi zadnja leta svojega dolgega vladanja hotel oskruniti s prelivanjem krvi. Bil sem kakor plavec, ki se v nevarnosti oprijemlje vsake bilke.

Cesar Franc Jožef I.

Ljubljansko politično ozračje je bilo od atentata sem silno soparno. Nekaki dušljivi plini so se razvijali v njem. Atentat je namreč dal nekaterim priliko, da začno podčrtavati svoj avstrijski patrijotizem in da s prikritim načinom — včasih pa tudi naravnost in brez pomislekov — začno svoje politične protivnike kriviti izdajstva. Med temi je bila seveda vsa nemškutarija, ki se je prav iz srca veselila, da je Avstroogrska dobila povod nastopiti proti Slovanom in je pričakovala, da jej bo na ta način omogočeno priboriti si na Slovenskem zopet pozicije, katere je bila izgubila vsled probudivše se narodne zavesti v širokih plasteh večinskega prebi-

valstva in vsled neutrudljivega agitatornega in smotrenega stvarnega dela nje voditeljev. Žalostno pa je bilo, da se je z nemškutarijo v složnem delu našla tudi Vseslovenska ljudska stranka. Njeno vodstvo, ki je stalo pod izključnim uplivom fanatičnega avstrijakanta dr. Ivana Šusteršiča, čegar politična modrost je temeljila vedno le na brezvestnih, z lažmi in denuncijacijami podprtih intrigah, spoznalo je, da je obžalovanja vredni sarajevski dvojni umor jako dober »oggetto di trafico« (tržni predmet) za vladno milost in vse — manj moralne ko materijalne — dobrine, ki tej milosti slede v zapetku. Zato je dr. Šusteršič na shodih in so listi njegove stranke po njegovih intencijah dan na dan kar na debelo izsekavali brezmejno udanost slovenskega naroda do »ljubljene Avstrije« in prejasne dinastije, katero so naravnost pozivali, naj obračuna s srbskimi kraljevskimi morilci. Pri tem so o junaškem srbskem narodu, ki je tekom stoletij krvavel na številnih bojiščih za »krst častni i slobodu zlatnu« v bojih proti fanatičnemu sovražniku krščanstva, rabili najostudnejše psovke. Da pri tem ni manjkalo prikritih namigavanj na slovenske srbofile in narodne radikale, je pač samo po sebi umevno. Lahko si je torej misliti kakšno je moralo biti duševno razpoloženje nas, ki smo prisezali na slovansko zastavo in smo bili prepričani, da prihaja slovanska doba. V tem strupenem ozračju smo bili kakor omamljeni. Svojemu prepričanju nismo mogli dati izraza, ako nismo hoteli postati žrtve avstrijske maščevalnosti; žrtve, ki bi stvari ne bile prinesle nikake koristi. Zdrava pamet nam je velevala ohraniti se dotlej, da bodo naše življenjske moči in izkušnje mogle sveti stvari našega prepričanja koristiti. Naravno je torej, da je v opisanem ozračju naenkrat zamrla vsaka družabnost. Občevali smo med sabo samo oni, ki smo se poznali kot zveste izpovedo-

valce slovanske teze. Delali smo kombinacije in ugibali, katera bo prava.

V teh morečih razmerah dobim nekega dne zanesljivo poročilo, da je državna policija prejela z Dunaja naročilo, da nekaterih oseb — in med temi mene in Rasta Pustoslemška — ne sme pustiti izpred oči in da ima, ko bi utegnilo priti do kakih resnih zapletkov, preprečiti, da ne pobegneva čez mejo.

Približno ravno takrat prinesla sta Josip Flere, poštni nadupravitelj, in dr. Skubel, policijski nadkomisar, Ivanu Podgorniku, sedaj v pokoju živečemu poštnemu ravnatelju, izkaz doli navedenih oseb z naročilom, da pod obljubo stroge molčečnosti naznani, če in odkod bo kdo iz njih prejel po pošti kak denar. Te osebe so bile:

Profesor Ilešič, Val. Zarnikova ulica 9.
Profesor Reisner, Sodna ulica 1.
Ravnatelj Hribar, Gosposka ulica 12.
Dr. Ivan Lah, Frančiškanska ulica.
Viktor Zalar, Sv. Petra cesta 26.
Vladimir Levstik, Wolfova ulica 3.
Milan Plut, Cesta na Rožnik 39.
Anton Koder, Bleiweisova cesta 16.
Dr. Ivan Oražen, Wolfova ulica 12.
Mihael Čop, Sv. Petra cesta 26.
Rudolf Est, Sv. Petra cesta 26.
Fran Gorec, Velika Loka.
Avgust Jenko, Marije Terezije cesta.
Anton Jug, Bellevue — Štajerski grič 157.
Albin Orehek, Rimska cesta 2.
Fran Staut, Križevniška ulica 12.
Rasto Pustoslemšek, Knaflova ulica.
Profesor Robert Kenda, Elizabetna cesta 6.
Profesor Rado Pavlič, Križevniška ulica 7.
Dr. Josip Lokar, Usnjarska ulica 2.
Vinko Zorec, Florjanska ulica 26.

Ravnatelj Podgornik je bil prepošten, da bi bil to naloženo mu policijsko službo vršil. V svoji dovtipnosti je pa vendar naznanil, da je 28. julija 1914 pre-

jel dr. F. Ilešič od Jugoslavenske akademije v Zagrebu 100 kron »za iztraživanje lovranskoga dialekta«.

Vedel sem takoj koliko je odbila. Vojna je morala biti sklenjena stvar. Res je nekaj dni kasneje Avstro-ogrska poslala Srbiji oni monstrozni ultimatum, ki je kraljevini Srbiji naravnost onemogočal zadovoljiv odgovor, ako se ni hotela odreči svoje državne suverenosti. Tedaj sem začel delati kombinacije. Spomnil sem se svojih berlinskih utisov, spomnil vsega, kar sem čul in videl v Petrogradu, zlasti samosvestnega zagotovila odličnega politika, da je Rusija na vse pripravljena in čutil sem pri tem neko olajšavo. Pač mi je v spominu vstal tudi carjev izrek »do semnadcatago goda ja vojevat' ne budu«; a ta spomin je obledel pred prej omenjenim zagotovilom. Če proti carjevi volji vojna izbruhne poprej, dejal sem si, storila bode Rusija svojo dolžnost. Tembolj, ker sem od poslednjega slovanskega »sovješčanija« v Petrogradu že vedel, da bo, če Nemčija poseže ob strani Avstrije v vojsko proti Rusiji, na strani poslednje poleg Francije stala tudi Velika Britanija, katero je blazna »auf dem Wasser« politika cesarja Viljema napravila zgolj iz treznega interesnega računa za besno sovražnico Nemčije. O tem, da bi avstrijska napoved vojne Srbiji pomenila ravno toliko, ko napoved Rusiji sami, sem si bil na jasnem.

Glede na svoje v brezuspešnih bojih za pravice slovenskega naroda v Avstriji iztrebljene politične nazore in pri tem dobljeno prepričanje o perfidnosti avstrijske zvanične politike, jel sem premišljati, če bi mi vendar, da se umaknem persekucijam, ki so mi v slučaju vojne napovedi pretile, ne kazalo zbežati v inozemstvo. Kljub strogemu policijskemu nazoru nad mano, sem bil prepričan, da mi je pobeg mogoč. Ves načrt, kako priti v Italijo, sem imel do dobrega premišljen. Šlo mi je samo za materijalna sredstva, ki so mi bila potrebna za bivanje v inozemstvu, dokler bo vojna trajala. Računal sem k večjemu s šestimi meseci. Ni se mi namreč zdelo mogoče, da bi se tako ogromne množice vojaštva, kakor jih postavi vse-

splošna vojaška dolžnost na bojne poljane, mogle daljšo dobo preskrbovati s potrebno hrano. Na podlagi teh svojih računov sem si dejal, da bi na pobegu vsaj stotisoč kron moral vzeti s sabo. Navajenemu od zgodnje mladosti stati na lastnih nogah, ni mi niti od daleč prišlo na um, da bi v inozemstvu mogel od kogar in pod kakršnimikoli pretvezami dobiti kako pomoč. Toliko denarja pa žalibog nisem imel. Tudi možnosti ni bilo spraviti ga na kakršenkoli način skupaj. Zato se odločim, da vztrajam — naj si že pride kar hoče — doma in da kljubujem vsem verojetnim neprijetnostim.

Z dr. Tavčarjem sva se, odkar se je bil iz Kranja preselil v Ljubljano, večkrat shajala. Ali sem jaz hodil k njemu, ali je on prihajal k meni. Zadnja tri leta so ti obiski redkejši postali. Prihajal sem z njim v dotiko le v »Ljubljanski kreditni banki« in oglašal sem se pri njem na magistratu le, kadar sem imel pri njem kaj uradnega posla. Njega pa k meni v obče ni bilo. Od sarajevskega atentata sem začel me je po obedu naenkrat zopet obiskovati. Očividno je iskal moje družbe zato, da izve kako presojam vsled uspelega atentata nastali politični položaj. Dolgo sva se skladala v mnenju, da do skrajnih posledic ne pride: želja nama je obema bila roditeljica pričakovanja. Toda počasi sva vendar jela dvomiti nad pravilnostjo najinega optimizma in ko mu končno povem, da je prišel z Dunaja na ljubljansko državno policijo ukaz imeti me za vse slučaje pod strogim nadzorstvom in preprečiti moj morebitni zamišljeni pobeg v inozemstvo, zaveva se resnosti situacije. Po objavi avstrijskega ultimata pa pridrvi dr. Tavčar k meni in ves razburjen vzklikne: »Vojska je pred durmi.« Ta dan je najin razgovor trajal nenavadno dolgo. Sicer se običajno občinskih stvari nisva dotikala in župan se ni nikdar — menda zato, ker mu to njegovo samoljubje ni dopuščalo — informoval pri meni o stvareh županskega poslovanja; tokrat pa mi je začel tožiti, da mu nastanejo hudi časi, katerih da se boji. — »Škoda, da sedaj nisi ti župan,« pravi mi, »ti si za

razburljivo delo kakor nalašč in — reci kar hočeš — za občevanje z uradi in visokimi funkcijonarji, kakršnega bo v slučaju vojne vse polno, mnogo spretnejši od mene.« Navadno mu na opazke podobne vsebine nisem odgovarjal; tokrat mu pa odvrnem: »Kaj neki misliš! Da me niso od županstva odstavili že prej, ob izbruhu vojske bi me prav gotovo.« — Na ta moj odgovor mi pravi, da se to tudi njemu lahko zgodi, češ, da je o septemberskih dogodkih leta 1908. v občinskem svetu jako ostro proti vojaštvu govoril. Odgovorim mu, da so mu to že davno odpustili in da je po mojem mnenju sedaj na Dunaju »persona gratissima« (najpriljubljenejša oseba). Ob tej ugotovitvi zdel se mi je vidno vzradoščen. Kvituje jo z živahno izgovorjenim zagotovilom: »Da veš, prijatelj, če bi ti imel kake sitnosti, sem jaz tvoj branitelj. Računaj name, ko na samega sebe.« — Ponudbo sem seveda sprejel z dostavkom, da se bom že tudi sam vedel braniti, da bi mi pa njegova pomoč bila zato dobrodošla, ker bi gotovo več izdala, ko moja lastna. Segši si v roke, sva se razšla.

XI. Vojne napovedi.

Res je kmalu sledila avstroogrska vojna napoved kraljevini Srbiji, katera je krvavela še iz tolikih ran izza balkanskoturške in bolgarskosrbske vojske. Pričakovanje onih, ki so računali s plemenitimi nagibi cesarja Frana Josipa, se je izkazalo pomotno. Zato se je pa izpolnila slutnja črnogledov, ki so položaj takoj po uspelem sarajevskem atentatu smatrali za brezupen in so sodili, da ga cesar Viljem izkoristi za to, da v družbi z Avstroogrsko, ki je bila popolnoma pod njegovim uplivom, zaneti vojni požar. Kar se mene tiče, stal sem nekako v sredi. Upal sem in se bal. Upanje mi je dajal moj optimizem, ki je bil tesno zraščen z vsem mojim bitjem; strah me je navdajal zato, ker sem vedel, kaj se pripravlja. Saj si nisem bil prav nič v dvomu, da cesar Viljem povoda za vojsko le išče in da je leta že sklenjena stvar. Nedvomno potrdilo za to svojo domnevo mi je dal njegov prihod v Konopiště dne 12. junija 1914, tedaj malo pred odhodom nadvojvode Frana Ferdinanda na bosensko-hercegovske manevre. Ta prihod sem smatral za potrditev nadvojvode-prestolonaslednika v dogovorjeni akciji; za prišeptavanje Mefistofela morebiti še neodločni Marjetici. To pa tembolj, ker je cesarja spremljala številna dvorska družina, in sicer: generalni adjutant general-polkovnik in veliki admiral von Plessen, višji dvorni maršal baron von Reischach, poslanik von Treutler, generalni zdravnik kot cesarjev telesni zdravnik dr. von Ilberg, krilni pobočnik podpolkovnik von Kleist, krilni pobočnik major von Caprivi, dvorski državni tajnik dvorni svetnik Knauff in šifrer Schirner. — Okolnost, da je v Sarajevu nestalo enega sopogodbenika za vojno avanturo in uvaževanje, da se

bo Avstrija bala izzvati oboroženi konflikt z Rusijo, kateri bi bil neizogiben, ako napove Srbiji vojno, dala je vzplavati mojemu optimizmu na površje. Kmalu sem pa izprevidel, da sem se temeljito vrezal. Ko je dne 25. julija posebna izdaja »Slovenskega Naroda« prinesla vest, da je cesar Fran Josip Srbiji napovedal vojsko, začutil sem se naenkrat sredi grozne realnosti. — »Ven, ven!« klical mi je nek notranji glas; a udušila ga je žalostna zavest, da nimam sredstev za to. Z neko resignacijo, katero mi je danes težko umeti, se torej odločim čakati nadaljnjih dogodkov, o katerih sem vedel, da ne bodo razveseljivi, katerim sem pa vendar še dokaj mirno zrl nasproti. Zaupal sem na justico in dejal sem si, da se bom že znal braniti pred njenim forom; poleg tega sem računal z dr. Tavčarjevo, tako spontanno ponudeno mi pomočjo. Da bo justica sama postala od vojaštva odvisna in da jej bode leto z drzno roko odtrgalo robec izpred oči, na to takrat v svojem optimizmu nisem pomislil.

Dogodki so se odslej vrstili s kaleidoskopsko naglostjo. Dne 27. julija je bila razglašena ukinitev ustavnih svoboščin, zaključitev zasedanja državnega zbora in vseh deželnih zborov; dne 26. julija so z Dunaja, odkoder se je dala inicijativa za krvoprelitje, kakor v zasmeh razglašali urbi et orbi, da je evropski mir odvisen od ruskega carja; dne 31. julija je Nemčija poslala Rusiji ultimatum; dne 1. avgusta je temu ultimatu sledila vojna napoved Rusiji; dne 3. avgusta je nemški poslanik z vsem osobjem poslanstva zapustil Pariz; dne 4. avgusta je Nemčija francoskemu poslaniku izročila potne listine; dne 4. avgusta ob sedmih zvečer je Anglija napovedala Nemčiji vojno. Iz evropske hiše so torej skoro skozi vsa okna švigali uničevalni in razdejevalni plameni.

Da se mi je jelo trgati srce, je umevno. Saj se je kolos vrgel nad pritlikavca, Golijat nad Davida. Strah me je postajalo za Srbijo, o kateri sem bil že več, ko leto dni trdno prepričan, da smo našli v njej svoj Pijemont. Res se mi je pri tem nehote vsiljevala misel, da je tudi David premagal Golijata, ali racijo-

nalizem mi je veleval računati s tem, da bo Srbija — pa naj ima še tako hrabro vojaštvo, katerega elan bo podžigala ljubezen do domovine in v stoletjih nikdar ne ugasla težnja za svobodo — številčni premoči morala končno vendarle podleči. Bila bi se me gotovo polotila moreča malodušnost, da nisem imel zavesti o tem, da odločujoči krogi Rusije s carjem vred pojmujejo važnost slovanskega vprašanja in da je sedaj bržkone prišel čas njega rešitve. Ta zavest mi je vzprožila misel.

Saj bi bilo brez te zavesti pa tudi res za obupati, kajti to, kar sem doživljal okoli sebe, je bilo skrajno gnjusno, človeškega dostojanstva nevredno. Dan po napovedi vojne se je Ljubljana namreč temeljito izpremenila. Vse ulice, vse hiše so se ozališale z zastavami. Nekatere hiše so v njih kar tonile. Ni bilo namreč dovolj, da so bile odičene z dolgimi plahtami do strehe do tal, katere so si omislili »patrijotični« hišni gospodarji; tudi stanovanjske stranke so hotele pokazati svoj »patrijotizem« in so zato mnoge iz njih razobesile zastavice ob vseh oknih svojih stanovanj. Barve zastav so bile črnorumene, belomodrordeče in belordeče. Cesarskih in narodnih zastav je bilo približno enako število. Drugonavedenih sicer zvanični krogi niso radi trpeli. Zato je leta 1883. ob obisku cesarjevem v Ljubljani odpor vladnih krogov proti narodni trobojnici bil tako velik, da je deželno predsedstvo z vso silo pritiskalo na takrat merodajne slovenske politike, naj pristanejo na to, da se cesarju za dobrodošlico razobesijo samo cesarske zastave. — Sedaj se pri vladi iz dveh razlogov nad narodnimi zastavami niso izpodtikali. Prvič zato, ker bi se za samo cesarske zastave ne bilo dobilo blaga v Ljubljani, dočim je bilo blaga za narodne zastave dovolj na skladiščih. Drugič — in še več — pa zato, ker so si narodnih zastav celo želeli. Saj so imele narodne zastave dokazati, kako Slovenci — kakor je pisal neki list — »komaj čakajo, da žrtvujejo svoje življenje za cesarja in domovino«.

Toda razobešanje zastav še ni bilo višek onega, kar je trezno misleče in rodoljubno navdahnjene ljudi moralo boleti. Saj so si reči morali, da k temu silijo razmere po suspenziji ustave in zagospodovanju soldateske. K gnjusu je morala vzbujati ona bizantinska, vso nizkotnost robskih duš razodevajoča servilnost, ki je v gotovem delu mestnega prebivalstva izbila na površje in ki je bila takšna, da bi bil tujec, ki bi bil tiste dni prišel v Ljubljano in bi ne bil vedel, za kaj gre, misliti moral, da je to mesto zadela nepopisna sreča. Po priliki takšna, kakršno dobrotno nebo pošilja komaj vsakih tisoč let, in da zato prebivlastvo mesta hoče na najsvečanejši način dati duška svojemu neizmernemu in nepopisnemu veselju. Nobena nevesta se, ko hrepeneče pričakuje svojega ženina, ne našopiri tako, kakor se je Ljubljana oni dan. Kaj pa šele njeno prebivalstvo! V dolgih sprevodih so se moški in ženske z zastavami in godbo valili po ulicah z radostnimi vzkliki in veselim popevanjem. Ko nalezljiva bolezen je videzno vse sloje prebivalstva zajelo neko sladkobesno navdušenje. Fanatični govorniki pa so nastopali tu in tam ter skušali splošno navdušenje stopnjevati do blaznosti. Res so bili med množico posamezniki, ki so blaznega navdušenja tulili ko besneči derviši. Vse te množice so, ko od sadizma obsedene in razpaljene, hitele pred vladno poslopje na Bleiweisovi cesti, kjer so predstavniku avstrijske državne moči prirejale ovacije, katere so bile prave orgije veselja. To veselje je bilo videzno takšno, ko veselje mohamedanskih hodočastnikov, ko njihove oči zazro tako željno pričakovano tajinstveno sveto kabo. Vse to pa zato, ker je krhak starec, ki že očividno ni imel zdrave razsodnosti, pač pa še vedno nepremagljivo odvratnost do Slovanstva, z usodepolnim korakom, ki mu ga zgodovina nikdar odpustila ne bo, pognal »svoje« narode v mesnico.

Kakšna razlika med Ljubljano sedaj in med Ljubljano pred ne dobrima dvema letoma! Takrat navdušenje za balkanske Slovane, sedaj vse polno besnega sovraštva do ravno tistih Srbov, katero je prihajalo do izraza v ostudnih klicih, kakršne zapisati se mojemu peresu gabi. Ali se je res ljubljansko prebivalstvo v tej kratki dobi moglo tako izpremeniti? — Ne, to ni mogoče. Ali je bila hlinba vse, kar se je moglo opažati v Ljubljani med balkanskoturško vojsko, ali je pa hlinba to, kar se je opažalo sedaj. Jasno mi je bilo, da hlinbe ni bilo takrat; torej je morala biti sedaj. Takrat je namreč govorilo srce; sedaj je govoril strah. Pa tudi najgnjusneje preračunljivosti je bilo precej. Od konjunkturalnih politikov, katerim se je nudila prilika, da z velikim uspehom in za dobre cene izsekajo svoj patrijotizem. Zato so sledile manifestacijam na Bleiweisovi cesti, manifestacije pred deželnim odborom in pred magistratom. Na teh manifestacijah so poleg zvaničnih oseb, katerim se končno tega spočitavati ne more, ker so ravnale pod težo razmer, z glasnimi vzkliki oddajali svoje patrijotske vizitke konjunkturalisti, ki so — potlačivši v sebi vsa plemenitejša čustva — od neizbežne zmage Avstroogrske nad Srbijo pričakovali, da pojde potem njihova pšenica v klasje.

Ob takih razmerah je umljivo, da so bile hipoma pretrgane vse družabne vezi. Medsebojnega zaupanja ni bilo več. Nikdo ni namreč mogel biti gotov, da ga ne izda someščan, s katerim je še par dni pred tem mogel prijazno razgovarjati in mu tudi v kočljivejših rečeh zaupati. Ostalo nas je zatorej le mala, rekel bi v čistem ognju slovanskega navdušenja preizkušena peščica, ki smo mogli brez strahu med sabo občevati in eden drugega ob tolikih okoli nas posejanih podlostih opogumljevati. A tudi to je bilo mogoče le pri slučajnih sestankih ali ob srečavanjih na ulicah, kajti bili smo pod strogim policijskim nadzorstvom. Kot bivši načelnik policije v

praktike lete posvečen, sem, kar se sebe tiče, opazil, da je od dneva avstrijskega ultimata Srbiji, hiša banke »Slavije«, v kateri sem stanoval, bila pod stalno pažnjo tajnih policijskih agentov.

Dne 3. avgusta bilo mi je dostavljeno tole pismo:

»C. kr. policijsko ravnateljstvo v Ljubljani.

Št. 646/1/pr.

V Ljubljani, dne 3. avgusta 1914.

Naj prejme

gospod Ivan Hribar,
ravnatelj banke »Slavije«
v Ljubljani.

Na podlagi § 3. točka c) zakona z dne 5. maja 1869, drž. zak. št. 66, se Vam naroča, da do nadaljnje tukajšnje odredbe ne preložite Vašega bivališča iz Vaše domovinske občine Ljubljane in da brez posebnega dovoljenja c. kr. policijskega ravnateljstva ne zapustite okoliša mesta Ljubljane.

C. kr. vladni svetnik in policijski ravnatelj:

Uradni pečat. Künigl l. r.«

Moje svoječasno zaupno poročilo je bilo s tem uradnim pismom potrjeno. Posebnega vtisa zato ni napravilo name. Obvestil sem le dr. Tavčarja o njem.

Leta prišel je bil dne 5. avgusta po obedu k meni. Ko mu pokažem policijsko obvestilo, pravi mi, da imam skoro gotovo pričakovati tudi policijske hišne preiskave in pristavi, naj — ako tega že storil nisem — brž poskrbim, da policiji delo primerno olajšam, češ, da bi bilo nevarno, ko bi kaj iztaknila, kar bi me utegnilo obremenjevati. — »Vojska je vojska,« zaključil je, »zato je treba previdnosti, zakaj ob takem času je semtertje nevarna že kaka fraza, za katero bi se v normalnih razmerah nikdo ne zmenil. Zato bom jaz na primer igral takšno hinavščino, da se bo svet čudil.«

Nato je napeljal pogovor takoj na usodne dogodke. Videl sem, da si je prav želel govoriti z mano o njih.

Imponovalo mu je najbolj, da je na dostavitev potnih listin francoskemu poslaniku v Berlinu Anglija tako promptno odgovorila z napovedjo vojne Nemčiji. Pokazal sem mu kopijo pisma na ministra dr. Bilińskega, katero sem koncepoval takoj, ko sem za to vojno napoved izvedel in katero sem dne 5. avgusta dopoldne na pošto oddal. V tem pismu sem dr. Bilińskemu sporočil, da po angleški vojni napovedi smatram stvar centralnih sil za izgubljeno in sem ga prosil delovati na to, da se Avstrija, če le mogoče, še umakne. Prijateljsko občevanje s tem ministrom je namreč v meni zbudilo domnevanje, da ni naklonjen politiki uničenja Srbije. Kasneje se je seveda pokazalo in ugotovilo, da je ravno on v kronskem svetu bil za ostro postopanje proti tej slovanski državi.

Tudi dr. Tavčar se je nagibal k mojemu nazoru; vendar je pa opozarjal na silno nemško vojno moč in vseeno še pripuščal možnost, da Nemčija kot izmed vseh najbolj pripravljena s krepkimi udarci izvojuje zmago predno antanta vse svoje voje spravi na bojišča. Tudi on je namreč računal, da vojska zaradi ogromnega števila vojakov, ki se je udeleže, ne bo trajala dolgo. Pri tej priliki me je pa opozarjal da se mu moje dr. Bilińskemu poslano pismo zdi nevarno in je pristavil, da bi ga on na mojem mestu poslal ne bil. Odgovoril sem mu, da se na Bilińskega že toliko zanesem, da vem, da ga ne bo zlorabil; za vse slučaje pa da oblika, katero sem mu dal, pripušča možnost uspešnega izmotavanja. V pogovorih ostala sva dokaj dolgo, pretresujoč vse mogočnosti, ki bi nastopiti utegnile; končno sva se pa vendarle zedinila v prepričanju, da na kopnem uspeh vojske odloči Rusija, na morju pa Anglija in da nam je po končani vojski pričakovati boljših dni. To poslednje utemeljeval sem z zgodovinsko resnico, da se je Avstrija svojih narodov spomnila vselej šele takrat, kadar je na bojišču pošteno nakleščena bila.

Opomin dr. Tavčarjev me je zbudil k zavesti, da tiči v moji korespondenci marsikaj, kar bi mi, ako pride policiji v roke, utegnilo napravljati neprilike.

Zato se takoj po njegovem odhodu spravim nad nje pregledovanje. Več ko polovica pisem je bilo takšnih, da jih je kazalo odstraniti. Nekatera sem s težkim srcem določil za uničenje; a izprevidel sem, da ni drugače. Celo popoldne in še kasno zvečer sem jih oddajal v kuhinjo, da so jih požigale v štednjaku; zato sem pa potem tem mirneje legel v posteljo. Toda spanja ni bilo. Najrazličnejše misli so se mi podile po glavi, večinoma temne in silne skrbi vzbujajoče. Najhujša pa je bila zavest, da nimam toliko denarja, da bi mogel zbežati v inozemstvo. — Med premišljevanjem tekom noči se tudi spomnim, da sva nekoč po balkansko-turški vojski z dr. Tresićem-Pavičićem, ko sva se bila vrnila z lova po vodiškem polju, v mojem atlasu s svinčnikom zarisala granice bodoče Jugoslavije. Ko zjutraj vstanem je bilo moje prvo delo, da vzamem radirko in jamem te meje brisati. Saj sem se zavedal, da bi to v slučaju temeljite hišne preiskave moglo priti na dan in da bi tvorilo jako obremenilen materijal proti meni.

V kavarne in gostilnice od izbruha vojne nisem zahajal več. Moja edina pot je bila vsako dopoldne ob cenzurni uri v »Ljubljansko kreditno banko« v Stritarjevi ulici. V banki smo naravno morali delati sklepe, ki so jih izredne razmere narekovale, ki so pa nam nekaterim članom upravnega sveta bili vse prej, ko simpatični. Ozračje je bilo pa tudi tu dušeče. Saj smo se zavedali, da ni gotovo, da bi vsi člani upravnega sveta znali razločevati raznolikost patrijotskih čustev od dolžnosti do naroda. Naša politična odgoja je namreč že od Koseski-Bleiweisovih časov sem slonela na aksijomu, da smo Slovenci z Avstrijo oženjeni in zato od nje neločljivi. Zato je naše medsebojno, prej tako prisrčno občevanje postalo le bolj konvencijonalno. — Še hujše je bilo pa na ulici. Opažal sem, da so se me ljudje, ki so si v prejšnjih časih v čast šteli, če so mogli v mojo družbo priti ali se z mano le razgovarjati, jeli izogibati ali da so celo bežali pred mano. Tako je neki dan nek častnik, ki je preje rad iskal moje družbe, ko je videl, da mu po Stritar-

jevi ulici prihajam nasproti, namrgodil obraz, se v naglici poslovil od tovariša, ki ga je spremljal in s katerim je bil v živahnem pogovoru, ter hitro zavil v Lingarjevo ulico, da se mi izogne. — Neizbrisno v spominu mi je ostal iz teh dni tudi še drug dogodek. Odhajal sem bil od cenzurne seje iz »Ljubljanske kreditne banke«. Stopajoč počasi v voz električne cestne železnice na voglu Stritarjeve ulice in ulice pred Škofijo, opazim kako ob Robbinem vodnjaku semkaj postane ter se s škodoželjnim smehom ozira po meni dvoje Slovenski ljudski stranki pripadajočih politikov, katerih eden je bil novinar. Kaj sta med sabo govorila seveda nisem slišal; čutil sem pa iz njunih pogledov, da se je tikalo mene in zdelo se mi je, da sem uganil.

Nekaj dni na to se oglasi pri meni policijski komisar dr. Skubel, mi izroči pismo policijskega ravnateljstva, da se ima pri meni izvršiti hišna preiskava in me pozove, da mu to preiskavo omogočim. Obenem mi pove, da je vzel s sabo policijskega uslužbenca, ki ima pri preiskavi sodelovati. — Seveda mu odprem takoj vse omare, kjer sem imel shranjene svoje spise in potegnem tudi predale svoje pisalnice venkaj. Preiskava se začne; videlo se je pa takoj, da z neko površnostjo, ki bi ne bila privedla k uspehu, ko bi bilo tudi kaj nevarnih spisov ostalo. Pisma, ki jih je dr. Skubel smatral za važna, bila so predvsem ona, ki so se nanašala na slovanske sestanke v Petrogradu in pa na akcijo v zvezi z društvom »Russkoje Zerno«. Vsa ta pisma so bila odbrana in zaplenjena. Isto usodo je delilo tudi nekaj pisem z znanimi slovanskimi politiki, zlasti z državnim poslancem dr. Tresićem-Pavičićem. Ko je policijski odposlanec smatral, da ima dovolj materijala zbranega, jel je pregledovati še knjižnico, menda zato, da se prepriča, če ni za knjigami kaj pisem skritih; kmalu pa to pregledovanje opusti ter z nabranim plenom odide. — Po njegovem odhodu spravim se sam še enkrat nad pregledovanje preostalih spisov in odstranim nekatere, katerih pri prvem pregledovanju sam nisem opazil in

so ušli tudi pogledom policijskega odposlanca. Kakor je pri takem prebiranju navadno, ostalo je pa kljub vsemu med spisi nekaj takih, ki so se policiji še čez tedne nevarni zdeli in so jej dajali možnost za nove naklepe na mojo osebno svobodo in varnost.

Dva dni po hišni preiskavi pride dr. Skubel zopet k meni z naznanilom, da mora preiskati tudi moje stanovanje v Cerkljah. Očividno je policijska oblast pri pregledovanju zaplenjenega gradiva smatrala, da je nekje moral ostati obremenilnejši materijal in je mislila, da ga najde v Cerkljah. Toda tudi ta račun se ji ni obnesel. Po kolikor se da natančni preiskavi, med katero je dr. Skubel pretaknil vse prostore mojega cerkljanskega stanovanja, tako da se mi je zdelo, da išče morebiti skritega orožja, odpeljala sva se v Ljubljano praznih rok. Ne vem in tudi kasneje nisem izvedeti mogel, če je bilo dogovorjeno ali ne, da me je pred odhodom vodja v moji hiši nastanjene cerkljanske orožniške postaje prišel prosit, naj dovolim, da prisede do Ljubljane eden njegovih orožnikov, ki je bil poklican v službovanje drugam; dejstvo je le, da se je zato, ker se je ta orožnik vozil pri šoferju, raznesla takoj vest, da so me aretovali in zaprli. — Ko sem tisti večer sedel doma pri večerji, sem se ob premišljevanju vseh dnevnih dogodkov šele spomnil, za čem je bržkone sledil v Cerkljah policijski odposlanec. Bil sem več let naročnik ruskega ilustrovanega lista »Njiva«. Ta list je svojim naročnikom vsako leto dajal prav lepe premije. Neko leto je bila med premijami tudi velika, v barvah tiskana slika carja Nikolaja Aleksandroviča. Nič slabega misleč, dam to sliko, kakor sem to storil tudi z vsemi ostalimi slikami, ki sem jih za »Njivine« premije prejel, v okvir ter jo obesim v svojo pisarno v Cerkljah. Visela je ondi par let, ne da se je kdo ob njej izpodtikal. Nekoč pa pride v Cerklje na inšpekcijo deželni orožniški poveljnik von Riedlinger, svak bivšega ministra dr. Pacáka, Čeh po rodu in moj dober znanec. Po končanem uradnem opravku se oglasi pri meni. Sprejmem ga v svoji pisarni in zapleteva se v živahen pogovor. Slučajno je

von Riedlinger med tem pogovorom sedel tako, da carjeve slike ni mogel videti. A o njej mu je moralo poročano biti, kajti po nekem času se začne na stolu obračati na vse strani in — o groza! — opazi carjev portret. Kar očividno ga ob tem pogledu strese mraz in s strahom na licih se ponovno obrača k tej grozni prikazni. — Po njegovem odhodu se sicer nisem mogel ubraniti smeha; toda čez nekaj časa sem dal sliko vendar sneti ter jo postaviti v podstrešje, kjer bi jo bil dr. Skubel tudi našel, ko bi mu bilo v glavo padlo pogledati še tjekaj.

Po vsem tem mi je postalo jasno, da mi policija ne bo dala miru. Misel, da bi bilo najbolje iti jej z begom v inozemstvo s poti, me je neprenehoma prevevala. Prepričan sem bil, da bi mi beg tudi še sedaj bil uspel in načrt, kako ga izvršiti, sem imel do dobrega premišljen; toda nedostajalo mi je denarja. Že sem hotel stopiti k dr. Tavčarju, zaupati mu svoj načrt in ga prositi pomoči v obliki večjega posojila; a čim večkrat se mi je možnost takega izhoda iz nevarnega položaja vračala, tembolj me je navdajala z odporom do take rešitve. Dejal sem si pred vsem, da ni gotovo, če bi ne doživel razočaranja, kar bi me bilo silno bolelo in morebiti popolnoma potrlo. A če bi ga ne bil, zdelo se mi je zopet mogoče, da bi prožene mi denarne pomoči kasneje vrniti ne mogel, kar se je zopet protivilo mojim pojmom o prijateljstvu. Končno so me gotovi dogodki izza prejšnjih let od takega koraka odvračali in — kakor sem se kaj kmalu prepričati priliko imel, na srečo — tudi res odvrnili. Z neko kljubovalnostjo jel sem torej bodočnosti zreti nasproti.

Dne 17. avgusta se mi je končno pokazala v vsej svoji neprijazni obliki. Tega dne popoldne okoli treh pride namreč zopet k meni dr. Skubel. Ker je pripeljal s sabo policijskega uslužbenca, spoznam takoj, da je prišel s prav posebnim namenom. In res: ta uslužbenec je bil določen, da me odvede v policijske zapore. Dr. Skubel mi namreč pokaže odlok policijskega ravnateljstva, po katerem mu je naročeno bilo, da me ima prijeti in v policijske za-

pore pripeljati. Reči moram, da me to zaporno povelje ni iznenadilo. Sprejel sem ga mirno in brez najmanjšega razburjenja; izjavil takoj, da ga jemljem na znanje in izrekel le željo, da mi dovoli, da pridem sam na policijo, češ, da mu dajem častno besedo, da se tamkaj zglasim najkasneje čez pol ure, ko doma najpotrebnejše vredim. Dr. Skubel pristane na moje želje brez ugovora; ugotovivši pa, da so zapori v poslopju policijskega ravnateljstva pretesni in tudi sicer v takšnem stanu, da bi mi bivanje v njih moralo biti v nadlogo, pove mi, da mi je policijsko ravnateljstvo iz posebne obzirnosti dovolilo bivanje v policijskih zaporih deželnega sodišča. Ta pokroviteljstvujoča kretnja policijskega ravnateljstva, katera mi je quasi napovedovala napredovanje iz policijskih zaporov v ječe deželnega sodišča, mi je kljub temu bila dobrodošla, ker sem se ob napovedi aretacije nehote spomnil, s kakšnimi soaretovanci utegnem v umazanih policijskih zaporih priti skupaj. Davši mi potrebna pojasnila in naročila, poslovi se takratni najmerodavnejši uradnik ljubljanskega policijskega ravnateljstva od mene in odide.

Mirno, ko da imam sporočiti najprirodnejšo stvar na svetu, stopim po odhodu dr. Skublovem v pisarno, naznanim kaj mi je policijsko ravnateljstvo naklonilo in izročim vodstvo pisarne uradnikoma Avšiču in Kuharju. Potem se od vsakega uradnika posebej poslovim in odidem, da obvestim še posle ter dam naročila za gospodinjstvo. Tu je bila stvar razburljivejša. Stara, zvesta in skrbna Mica, katero sedaj že nekaj let pokriva črna zemlja, je britko zaplakala in izbruhnila v klice ogorčenja, ki bi bili zanjo morebiti nevarni postali, ko bi jih bil čul komisar Skubel. Videč toliko iskrenega sočutja, se je tudi meni inako storilo; toda hitro pridem k sebi in jamem zagotavljati, da bom zopet kmalu doma in da se mi ne bo slabo godilo, češ, da imam pravico do lastne posteljnine in do gostilniške hrane. Ko še v tem pogledu naročim, kar je bilo potreba, vzamem dva zvezka Aškerčevih poezij, vržem čez roko vrhnjo suknjo in odkorakam z izpre-

hodno palčico v roki od doma. — Dasi me je dr. Skubel zagotovil, da se name zanese, prepričal sem se vendar, da tega zagotovila ni bilo vzeti doslovno; v neki oddaljenosti od hiše opazil sem namreč, stopajoč iz veže, detektiva, katerega je bil tamkaj pustil in ki je gotovo imel nalog nadzorovati me dotlej, dokler se ne zapro za mano vrata policijskih zaporov.

Mirno, nekam brezčutno sem korakal po Gosposki ulici, ob Kongresnem trgu in dalje mimo frančiškanske cerkve proti sodni palači. Na Miklošičevi ulici srečam nekega znanca. Na njegovo vprašanje: kam, povem mu, da v zapor. Prestrašen mi proži roko, stisne mi sočutno mojo, in odhiti molče dalje. — Kakšna čutila so se mi sama ob sebi usiljevala, ko sem ob Slovenskem trgu korakal mimo spomenika cesarja Frana Josipa, mi ni treba pripovedovati. Saj je bilo to ravno v predvečer njegovega rojstnega dne in sem bil jaz tisti, ki je — takrat še v zmotni misli, da bode mogoče krono pridobiti za upoštevanje teženj in zahtev našega naroda — dal inicijativo za postavljenje tega spomenika.

XII. V policijskem zaporu.

Težko je popisati, s kakšnimi čuvstvi sem stopal po hodniku v pritličju pravosodnega poslopja. Zdelo se mi je, da se bližam grobu, v katerem me živega pokopljejo. Dolg se mi je zdel ta hodnik, a vendar prekratek. Naenkrat ga namreč zmanjka in na levi uzrem ona z železjem zavarovana vrata, katera mi je označil policijski komisar. Nehote postojim na hodniku predno obrnem svoje korake proti njim. Pogled mi splava nadnje, ko da bi tamkaj iskal Dantejevega napisa:

»Per me si va nella città dolente — — —«
(Tu skozi vodi pot na kraj trpljenja — — —)
in
»Lasciate ogni speranza voi, ch'entrate.«
(Vse nade zunaj naj pusti, kdor vstopa.)

Žalne misli me obidejo. A le za trenotek. Potem pa se zbudi v meni ona prirojena mi kljubovalnost in z njo združena neustrašljivost, ki mi je dotlej omogočala premagati vse težave življenja. Da, živega me bodo pokopali, mislim si; toda njim na jezo vstanem iz tega groba tako gotovo, kakor gotovo verujem, da bodo oni ponižani. S trdimi koraki krenem na to na levo.

Še predno pozvonim, odpro se lesena vrata onkraj železnih in na leteh se z rožljajočmi šopom ključev v roki in dolgo pipo v ustih prikaže redar, kateremu je poverjena bila služba v policijskih zaporih. Jasno mi je bilo, da me je že pričakoval. Starega znanca najdem v njem; bil je namreč več let mestni redar, predno je bila podržavljena policija. Ne da vzame pipo iz ust in neha piti iz nje ter puhati predse gosti belkasti dim, vtakne ključ v železna vrata in

jih odpre. Ko stopim skoznje in pripomnim, da mi je naročeno bilo, naj se pri njem oglasim, pripomni suho in mrzlo, da mu je bil moj prihod že naznanjen. Menda popolnoma prožet važnosti svoje službe in veljave, ki so mu jo dajali jetniški predpisi, namrgodi obraz v one svojevrstne gube, ki jih moremo opažati samo pri vojščakih svete Hermandade, kadar nastopajo v polni zavesti svoje uradne moči. Te gube se še jasneje orišejo, ko polen skrbi izpregovori: »Ne vem kam naj vas vtaknem, ko imamo vse zapore že zasedene. Pri ravnateljstvu imajo vendar več prostora. Čemu so vas neki semkaj poslali? Saj bi vas tamkaj zaradi zaslišavanja bolj pri rokah imeli!« — Ko mu na to modrovanje povem, kako mi je policijski nadkomisar mojo nastanitev v policijskih zaporih deželnega sodišča utemeljil, zmaje strogi gospod pomembno z glavo; potem pa, ko da se je zavedel, da je nekaj napačnega storil, ker bi si jaz to njegovo obnašanje mogel razlagati za lahno odklanjanje nadkomisarjevega utemeljevanja, brž doda: »Ja, to je že res. Veste kaj, k »zeksarbirtu« vas bom dejal.« Na moje samo s pogledom izraženo začudenje pove mi, da so ravno tistega dne pripeljali k njemu tudi imenovanega ljubljanskega meščana. — Ob vsaki drugi priliki bi mi bil sestanek s tem spoštovanim someščanom dobrodošel; sedaj pa sem si želel biti sam. Tembolj, ker sem si dejal, da bi tudi njemu morebiti nič kaj ljubo ne bilo, ko bi se sešla v takih razmerah. Zato se izrečem proti ječarjevi nakani. Po njegovem obnašanju ob mojem prihodu sem dvomil, če bo moj odpor imel kaj uspeha.

Albin Bergant.

Pripravljen sem bil celo na strog ukor. Toda na čast ječarju bodi rečeno, da je pod njegovo raskavo unanjostjo tičalo mehko srce. Temu in morebiti tudi spominom iz najinega nekdanjega službenega razmerja, tekom katerega mu nikdar nič žalega ali krivičnega storil nisem, imel sem pripisati, da mi sedaj z mehkim glasom, iz katerega je zvenelo sočutje, odgovori: »Seveda vam mora hudo biti. No, bom že kako uravnal. Že vem, neke arestante bom premestil in vam odkazal največjo sobo. Kar tukajle sedite in malo počakajte.« — Ko me čez nekaj časa pride povabit, naj stopim za njim, pelje me v veliko sobo na desni strani. Za sedem oseb je bilo prostora v njej. Ležišča so bila porazmeščena deloma ob straneh, deloma v sredi sobe okoli mize. Pogrnjena so bila s sivimi belci gorenjskega izdelka. Rijuhe na njih so bile tudi iz domačega platna in — kolikor sem na prvi pogled zamogel spoznati — čiste. Soba torej ni napravila Bog ve kako slabega vtisa name. Ker je med tem že tudi Mica prihitela s posteljnino za menoj, smatral sem to za prvi pozdrav od doma in grenki občutki, ki so mi dotlej napolnjevali dušo, jamejo polagoma giniti. S pomočjo ječarjevo si vredim posteljo na sredi sobe pod oknom. Potem, ko ječar odide, stopim k oknu. Na strehi nad vhodnimi vrati zagledam goloba, proti kateremu se leno in previdno plazi mačka. Zdelo se mi je, da z zahrbtnim namenom. Povsod preganjanje in zalezovanje! pomislim si; a v tem je golob, začutivši menda nevarnost, že odletel in mačka je, iznenadena in v svojem pričakovanju ogoljufana, nevoljno stresla z glavo. Ta prizor me spomni, da bi bil tudi jaz — golobu enako — lahko svojim zasledovalcem ušel in nekak čut inferijornosti se me poloti v primeri s to drobno živalico prirode. A le za trenutek. »Mačku je ušel,« pravim si; »toda kdo ve, če ne preži nanj nekje pod oblaki že jastreb?«

Iz tega in takega premišljevanja me zbudi ječar, ki me pride vprašat, od kod si bom naročal hrano. Imenuje mi troje gostilnic, katere bi po odredbi jetniške uprave mogle priti v poštev: Štrukljevo, Figov-

čevo in hotel »Union«. Izberem si prvo kot najbližjo. Kako srečno sem izbiral, pouči me že večerja onega dne, kajti bila je izredno okusna in tako obilna, da je je dokaj ostalo na prosto razpolago ječarjevo. Kar sem kasneje izvedel o načinu, kako je gostilničarica gospa Tavzesova v svoji kuhinji hrano zame naročala, me je pa genilo; kajti izpoznal sem njeno dobro srce, njeno pojmovanje položaja in izredni pogum, kakršnega je v onih težkih časih nedostajalo mnogim moškim, ki so se kaj radi širokoustili, kadar so vedeli, da jim ne preti nikaka nevarnost, ki so pa, kakor hitro so nastopile količkaj kočljivejše razmere, pokazali, da je vse njihovo junaštvo le preveč zajčje prirode.

Da si krajšam čas, jamem po večerji čitati Aškerčeve pesmi, katerih dva zvezka sem si bil z dr. Skublovim dovoljenjem vzel s sabo. Nisem jih izbiral; segel sem marveč po zvezkih, ki sta mi ravno pod roko prišla. Enega leteh vzamem sedaj v roke. Bila je knjiga »Akropolis in Piramide«, katero mi je dne 3. decembra 1908 poslal Aškerc z lastnoročnim poklonitvenim napisom: »Svojemu edinemu pravemu prijatelju.« Ko da mi je kdo zapičil iglo v srce, se mi zazdi, ko ta poklonitveni napis čitam. Srečen, da nimajo več moči nad Tabo, mislim si, kajti sicer bi prav gotovo delil usodo »svojega edinega pravega prijatelja«. Ponovno že prečitane »Egiptovske arabeske« jamem čitati zopet. Ob tem čitanju mi stopa živo pred oči možata Aškerčeva prikazen z onim trdim izrazom obličja, kateri je zadobilo vselej, kadar mu je vsled užaljenja vzvalovalo srce. Ob tej viziji čitam počasi, prevdarjajoč takorekoč vsako posamezno besedo. Prišel sem bil ravno do »Nila« na 19. strani knjige, ko se naenkrat utrne luč. Bil sem v temi in mi torej ni ostalo drugega, ko zlekniti se po postelji. Zaspati seveda nisem mogel. Zato so se pa burnim vetrovom enako jele po mojih možganih poditi najrazličnejše misli, temne in svetle; misli obupa in nade; misli o prežiti preteklosti, polni dela in truda, razočaranj in uspehov; misli o negotovi bodočnosti; misli o vzplamteli strašni vojni in njenih posledicah; misli o usodi velikega Slovan-

stva, pred vsem pa našega šibkega, le na pomoč ostalega slovanskega sveta navezanega naroda. Končno so se te misli koncentrovale v skrbi za draga mi bitja, s katerimi so me vezale vezi srca in krvi. Utrujenejši, ko po najhujšem fizičnem naporu, zapro se mi pozno po polnoči oči.

Drugo jutro me zbudi glasno govorjenje pred mojimi vrati. »Deutsche Laute hör' ich wieder« (nemške glasove čujem zopet), mi siloma pride na ustnice. Govorjenje, ki mi je došlo do ušes, je bilo namreč nemško. Pol v spanju še, odprem oči in opazim, da je že svetel dan. Ko da sem na posteljo prikovan, se zleknem vznak in poslušam. Ponižen glas mojega ječarja se opravičuje, češ, da je mislil, da me sme kot bivšega župana in ker sem prvo noč v zaporu bržkone prebil večinoma brez spanja, zjutraj pustiti malo dalje v postelji. — »Keine Ausnahmen!« zarohni nad njim krepko osoren glas, »Arestant ist er, wie jeder andere. Merken sie sich's!« (Nič izjeme! Arestant je, ko vsak drugi. Zapomnite si to!) — Kakor sem kasneje izvedel, je te ljubeznjive besede govoril policijski uradnik, čegar naloga je bila nadzorovati zapore; jaz pa sem po tem dogodku šele do dobrega spoznal, kakšno krivico sem delal ječarju, ko sem ga sodil pod prvim utisom njegovega naravnega obnašanja, čegar likanja mu pač njegova malo zavidanja vredna služba ni omogočevala. — Mož se res takoj po nadzornikovem odhodu oglasi pri meni ter mi pove, da bi me po obstoječih predpisih bil moral ob šestih zbuditi; da pa tega, ker je skoz linico v vratih opazil, da trdno spim, ni storil in da ga je za to nadzornik ostro oštel. Zahvalim ga na njegovi pozornosti in ga zagotovim, da zaradi mojega predolzega spanja ne bo nič več oštet. Ob tej priliki se spustim z njim v pogovor in izvem, da imam pričakovati zaslišanja po nadkomisarju Skublu še tistega dne. Toda mož se je zmotil. Računil ni namreč s cesarjevim rojstnim dnem, ki se je vsako leto slovesno proslavljal in proslavi katerega se je to leto hotela in morala posvetiti še prav posebna pažnja. Res sem v zapore čul bučnost, ki je izvirala od te

proslave, kateri glavni del se je vršil pred cesarjevim spomenikom na Slovenskem trgu. Pri tem so me navdajali prav trpki spomini, ki so segali nazaj do postanka tega spomenika. Temeljna misel je namreč bila zainteresovati cesarja za slovenski narod in ga napraviti pokroviteljem slovenskih narodnih teženj. A kako se je ta misel izplačala? Že v dobi, ko je ta spomenik stal, je cesar Fran Josip, ki ni imel nikdar darežljive roke za naše narodne težnje, za stavbo nemškega gledališča, te bojevne postojanke po Kranjski hranilnici umetno vzdrževanega nemštva v deželi, daroval 10.000 kron. To sicer ni bilo veliko. Bilo je pravzaprav bogatega cesarja beraško darilo; vendar pa dovolj, da je jasno pokazalo, koliko je bila vredna vedno in vedno ponavljana fraza, da vse »svoje« narode enako ljubi. — Zame so s tem spomenikom bili zvezani še prav posebni spomini. Koj naslednji dan po proslavi cesarjevega rojstnega dne leta 1910., katera proslava se je izvršila pred spomenikom, mi je bil namreč vročen dekret, da me proslavljeno Veličanstvo ni »blagoizvolilo« potrditi več za župana; dan pred letošnjo proslavo pa sem bil vtaknjen v zapore. Ko mi med tem premišljevanjem kar tako mimogrede švigne mimo spomina ona svojevrstna vaza, ki so jo neko jutro zgodnji vstajalci ljubljanski našli na tem spomeniku, ne morem se otresti neke nagajive šegavosti, tako, da mi je lahek nasmev legel na ustnice. — Po razgovoru z ječarjem sem imel vero v možnost željno pričakovane zaslišbe, češ, da policiji po končani proslavi vendar ostane še časa zanjo in sem popoldne nadkomisarja Skubla z napetim hrepenenjem pričakoval; a zastonj. Tudi dr. Tavčarja ni bilo k meni, dasi sem pred odhodom v zapore doma naročil, naj ga o moji aretaciji takoj obvestijo. Glede na to napišem mu resoluten poziv, naj me obišče.

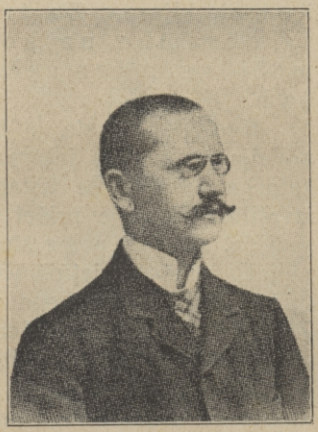
Naslednjega dne se to končno res zgodi. Popoldne ob treh zarožljajo namreč ključi, vrata mojega zapora se odpro, na njih se prikaže ječar s pipo v ustih in s strogim uradnim obrazom, ter mi, ne da pipo iz ust vzame, izmed zob veli: »Alo, pejte!« Razumel sem ga.

Da je mogel nasproti arestantom pokazati predpisano strogost, treba mu je bilo pipe. Brez nje med zobmi je bil izraz njegovega obraza predobrodušen. Zato me ta videzno robati poziv ravno tako ne spravi iz duševnega ravnotežja, kakor sem kasneje znal ohranjevati mirno kri, kadar je prišel z enakim ali še neotesanejšim pozivom: »Alo, Hribar, pejte!« Od popisanega dogodka pred vratmi mojega zapora sem namreč vedel, da mora mož za kruh, ki ga služi, za gotove slučaje tudi gube svojega obraza dajati državi v zakup. Na moje vprašanje, kaj je, mi odgovori, da me popelje k zaslišanju. — Prvo veselje v zaporu. Saj sem pričakoval, da pride k zaslišanju tudi moj zastopnik dr. Tavčar. Ko stopim v sobico poleg vhoda k policijskim zaporom, najdem ga poleg nadkomisarja Skubla res ondi. Radostno ga pozdravim. A ta radost se že v naslednjem trenotku izpremeni v pekočo britkost, kajti dr. Tavčar jame mi očitati, zakaj sem gojil prijateljstvo z dr. Tresićem, češ, da mi je večkrat pravil, da na tem človeku nič ni in da imam sedaj zaradi njega sitnosti. V zapore, da sem prišel samo zato, ker so se pri njem našla moja pisma, dočim da bi sicer ne bilo nikakega povoda za kako postopanje proti meni. Glede na pismo, katero sem mu poslal, še doda, da me doslej zato ni obiskal, ker bi ga obisk pri meni v zaporu bil preveč ganil. Nato se je poslovil in odšel s pripomnjo, da me bo že zastopal, če bi bilo potreba. Ne da sem v stanu izpregovoriti le besedico, prožim mu molče roko. Štiri mesece ga potem nisem videl več.

Po odhodu dr. Tavčarjevem začne se zasliševanje. Dr. Skubel mi pove, da je mojo aretacijo predpisal vojno nadzorovalni urad na Dunaju zaradi mojih prijatelju dr. Tresiću-Pavičiću poslanih pisem, katere so po njegovi aretaciji našli v njegovem dunajskem stanovanju. Odgovore na stavljena mi vprašanja sem seveda, ker sem vedel, da mi gre za glavo, uravnal temu primerno. Dr. Skubel je sicer poskušal speljati me sedaj pri enem sedaj pri drugem vprašanju na polzko pot priznanja; a bil sem previden in se nisem dal vjeti.

Zavedal sem se v polni meri, da je človeško življenje tako dragoceno, da me veže dolžnost, do sebe samega in do drugih, kateri imajo po kakršnihkoli vezeh z mano zanimanje zanj, braniti ga z vsemi sredstvi in zlasti z vso dovtipnostjo duha. V ta namen smatral sem tudi laž za dopustno. — Saj je bilo res, da sem prelamljal državljansko zvestobo. A država me je — ker sama nemoralna do kosti in mozga — k temu odgojila.

Nič ni na zemlji vzvišenejšega od materinske ljubezni. Globoka je, polna požrtvovalnosti, neustrašljiva in mogočna. Pred njenimi podvigi obstajamo često v nedoumevanju in nemem občudovanju. Zato pa mrzimo človeka, ki ne ljubi svoje matere in ga smatramo za podleža. — Toda s čem moremo najvrednejše dokazati svojo ljubezen do matere? Gotovo s tem, da ljubimo in kot najdražji zaklad čuvamo jezik, ki smo ga od nje prejeli kot dedištvo na življenjsko pot in v katerem smo jej z najlepšo besedo človeške govorice zajecljali prvi pozdrav. In ta naš najdražji zaklad: kdo je segel po njem? Država, ki ga je zaničevala, zapostavljala, mu odrekala pravice; država, ki nas je odgajala za renegate in je s tem iztrgati hotela iz naših ljudi ljubezen do mater.

Dr. Ante Tresić-Pavičić.

In to državo naj bi bil ljubil? Tej državi naj bi bil po vseh prizadevanjih, da jo odvrnem od njenega pregrešnega početja, ostal zvest? Ne, ne: greh bi to bil proti človeškemu dostojanstvu; naglaven greh proti etiki in morali. Zavedal sem se tega tako popolnoma, da

sem se moralno smatral za silno vzvišenega nadnjo in da sem jej zato osporaval pravico soditi me po svojih — ravno tako nemoralno prikrojenih — zakonih.

V svesti si, da je prvi del zapisnika podrl očitke, s katerimi je prihajala policija, sem se nekam samozavestnejše vrnil v svoj zapor. Da ni bilo onega nepričakovanega in tudi nepotrebnega očitka zagovornika, ki se mi je ponudil sam, bil bi to noč tudi dobro prespal. Tako pa so me navdajala prav mešana čutila, ki so končala s spoznanjem, kolikšen kos globoke filozofije tiči v hrvatski narodni poslovici: »Uzdaj se u se i u svoje kljuse.« Za trdno sem sklenil, da za obrambo ne bom iskal nobene pomoči več, temveč, da se bom branil sam.

Dne 21. avgusta je bilo zasliševanje končano in policija je naročila ječarju, naj me odda v zapore deželnega sodišča. Še tistega večera se je to naročilo izvršilo. Pome je prišel eden jetničarjev deželnega sodišča. Na sobi poleg stražnice, kamor me je bil odpeljal, najdem jetnišničnega ravnatelja Rabitscha, slovenskega renegata najodurnejše vrste. Z neprijetnim, zadirljivim glasom mi ta mož, majhne postave, a velike domišljavosti, jame razkladati, da sem določen za samotni zapor in da se bom moral, dokler bo trajal, strogo pokoravati jetnišničnemu redu in vsem predpisom za kaznjence, pri čemer je to poslednjo besedo namenoma ostro naglašal. V te predpise, dejal je, da spada tudi določba, da se mi mora vse pobrati, kar imam pri sebi; vendar je kot dokaz neke posebne obzirnosti navel, da mi pusti uro, češ, da to stori na lastno odgovornost glede na to, ker mi je dovoljena lastna posteljnina in zasebna hrana. Vse ostalo sem mu moral izročiti. Na njegovo tozadevno vprašanje mu potrdim, da nimam ničesar več pri sebi. Toda, da me do dobrega poniža ter mi pokaže svojo moč, naroči enemu jetniških paznikov, naj me pretiplje. Ko se to delo izvrši tako točno in natančno, da je to bilo zame skrajno žaljivo, naznani paznik, da ni našel ničesar; vpraša pa svojega strogega zapoved-

nika in gospodarja, če ukaže, da se slečem. Jaz vztrepetam in prebledim. Zdelo se mi je, da mi tudi tega ponižanja ne prihranijo. Vendar Rabitsch ni šel do skrajne ukrutnosti, kajti odkimal je svojemu preuslužnemu hlapcu.

Sedaj začne narekovati moj osebni popis. Tiskovina je bila seveda nemška. K napovednici »Name« narekuje »Johann Hribar«. — »Ivan,« se oglasim jaz; a strogi gospod odvrne, proti pisarju obrnjen, trdo in osorno: »Schreiben Sie: Johann.« (Pišite: Johann.) — Še danes mi je hudo, da so mi takrat okoliščine velevale na to drznost molčati in obtožujem se, da sem res molčal. Kadar sem se kasneje tega žaljivega in sramotnega dogodka spomnil, opravičeval sem se pred svojo vestjo, da sem bil v položaju, v kakršnem bi bil človek, ki bi se hotel z bikom bosti in da sem svoje načelno stališče varoval s tem, da sem na vsa Rabitscheva nemška vprašanja odgovarjal v slovenskem jeziku. — Ko je bila ta formalnost opravljena, izroči me ravnatelj ječarju, ki je že na to čakal, da me popelje v odkazano mi bivališče. Bil je to eden onih uslužbencev nižje vrste, ki si je, dasi si je služil plesnjivi državni kruh, ohranil zavedno slovensko srce. On je bil, kakor tudi vsi njegovi tovariši, vedno moj zvesti volilec. Zato se je sočutno oziral po meni, ko sva stopala po stopnjicah v prvo nadstropje. Poznal sem pač vse ostale prostore pravosodne palače; ta njen del pa mi je dotlej bil čisto neznan. Dasi sem vedel, da mora njega uredba biti takšna, da onemogoča pobeg; je ta uredba v onem trenotku napravila name vendar

Jetnišnični ravnatelj Rabitsch.

silno mučen utis. Kamorkoli sem pogledal, železne ograje, ki so se sproti odpirati morale. Skozi železna vrata ene teh ograj pelje me spremljevalec na hodnik, po katerem se je krog podolgastega otvora v tleh in na stropu, tako, da se je videlo v pritličje in v drugo nadstropje, prišlo k vratom vseh za posamično zaprtje določenih ječ. Ko me pripelje do ječe št. 102, katere vrata so bila odprta, pokaže mi molče vanjo. Jaz vstopim; on pa potegne vrata k sebi, nagne se z gornjo polovico telesa v ječo proti meni in pravi šepetajoče: »Le korajžo! Saj boste kmalu zopet prosti.« Na to zapre vrata in jih zaklene.

Dasi mi je ves čas, odkar sem se od doma poslovil, bilo ko da mi nekaj stiska grlo, zavem se svojega groznega položaja šele sedaj. Doslej prost človek, kateremu je bil odprt ves božji svet; kateremu je solnce sijati zamoglo na vsa njegova pota; kateri je v poljubnih izprehodih mogel iti poslušat ptičje petje v poljubno izbrane si loge in dobrave; kateri je smel udajati se nasladnim čutilom lahnega valovanja mehkih božjih sapic; kateri je ob neutesneni pravici do uporabe svojih življenskih moči mogel si po mili volji iskati krepčila in razvedrila; ali nisem bil podoben ptiču, ki se na krepkih svojih krilih lahko ponosno dvigne nebu pod oblake? — Sedaj pa brezmočen; zasužnjen po družabnem redu jako dvomljive opravičenosti, ki mi jemlje svobodo, solnce in zrak, ki mi onemogoča vsakršno delo — celo ono za svoj obstoj. Žalostna slika sokola s polomljenimi krili! — Vso neznansko težo svojega položaja pa spoznam šele, ko se ozrem okoli sebe. Sredi tesnega, štiri metre dolzega, dva metra širokega prostora sem stal. Na desni je stala mala k zidu pritrjena mizica in ob njej priprost lesen stol z zahrbtiščem; na levi železna postelja z vrečo, ki je bila s slamo napolnjena. Na postelji belec za odevanje in rijuha iz domačega platna. Postelja je bila k zidu pritrjena in vzdignjena ter z navlašč za to prirejeno pripravo ob zid pripeta. Takoj pri vratih na desni strani je bil radijator centralne kurjave; nasproti njemu na levi strani pa neka

druga naprava za intimno uporabo. Tik pod stropom je bilo široko, a ne visoko okno, katerega spodnji del je vrhu tega na zunanji strani imel lesen oboj, ki je zabranjeval solncu dostop, jetniku pa oviral prost pogled v lepi božji svet.

To je bilo torej moje stanovanje po vseh peripetijah 63 let dolgega življenja. V osamelost in brezdelje so potisnili mene, ki sem ljubil kipeče življenje in iskal dela. Toda najhujše to še vendar ni bilo. Hujše od tega mi je bilo spoznanje, katero mi je dal pogled na vrata. Malo lino opazim v njih in v njej okrogel otvor, ki je bil pod gibljivim zaklopom. Ločili so me torej od sveta, a samega me vendar celo v največji intimnosti niso pustili. Vsak trenotek podnevi in ponoči se je namreč mogel odpahniti zaklop in je mogla zagoreti žarnica, katere stikalo je bilo zunaj. S tem so pogazili moje človeško dostojanstvo. In to je bilo, kar me je najbolj revoltovalo.

XIII. V preiskovalnem zaporu.

Sedaj se je začelo eno najžalostnejših obdobij mojega življenja. Ko sem je kasneje z retrospektivnega gledišča ocenjeval, ugotovil sem, da je edino ono leto bilo še žalostnejše, katero sem — zadostne hrane potreben, ko sem doraščal, in pametnega nadzorstva, ker sem v puberteto prihajal — prebiti moral pri Franceli.

Prvi dan sem v preiskovalnem zaporu deželnega sodišča vstal čisto neizpočit in potrt. Bil sem utrujen, ko da sem moral vso noč opravljati najtežja dela. Neprestano so se namreč, odkar je utrnjena bila žarnica, podile po moji glavi najraznovrstnejše misli, med katerimi je bilo le redko takih, ki bi mi bile vlivale tolažbo v dušo. Zato mi je noč bila neznansko dolga. Zlasti še vsled tega, ker je nisem kontrolovati zamogel, kako poteka. Res sem imel uro; a velikodušna kretnja strogega ravnatelja se je — vsaj čez noč — izprevrgla v mučno negotovost, kajti v temi, katere razsvetliti mi ni bilo mogoče, nisem mogel razločiti na njej kazalcev. Budilni zvon mi je bil pod temi okoliščinami pravo odrešenje. Saj mi je naznanjal, da vstati moram. Brez njega bi bil morebiti še poležaval in se po postelji prevrgaval, pri tem pa se mučil z najtemnejšimi mislimi in domnevami.

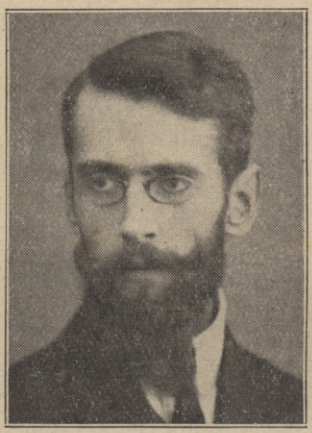
Ko mi ob sedmih jetničar prinese zajterk, poprosim ga, naj sporoči ravnatelju, da bi si želel, da mi vrne ona dva zvezka Aškerčevih spisov, katera mi je bil pred nastopom stroge klavzure odvzel. Čez dobro uro mi ta dva zvezka res prinese. Šetajoč se po tesnem svojem bivališču gori in doli, listam v njih. Semtertje pride mi na misel, kako sentenco podčrtati. Tudi se mi zbudi želja po kaki pripomnji o razpoloženju, katero je čitanje v meni proizvelo. Nehote sežem v žep po svinčnik; — ni ga bilo. To mi da povod, da opoldne,

ko dobim obed, jetničarja poprosim, naj priporoči ravnatelju, da dobim nazaj svoj svinčnik in nožič in naj mi iz denarja, ki ga imam v odvzeti mi denarnici, kupi nekaj pol papirja. Na to prošnjo tega dne ne dobim odgovora, dasi sem ga željno pričakoval. Zato me pa naslednjega dne zjutraj pokliče Rabitsch ad audiendum verbum ter mi v strogem uradnem tonu pove, da mi z dovoljenjem preiskovalnega sodnika izroča svinčnik in nožič; obenem me pa posvari, naj bom v bodoče s svojimi zahtevami skromnejši, češ, da zame veljajo isti predpisi, ko za ostale zapornike. Ko brez odgovora na njegovo filipiko odhajam, pomoli mi še z milostno kretnjo polo pisarniškega papirja.

Istega dne okoli devetih dopoldne zaslišim na hodniku glas: »Numero 102 zum Untersuchungsrichter!« (Številko 102 k preiskovalnemu sodniku!) Brž na to zaropla ključ v mojih vratih in eden jetničarjev me pokliče: »Pejte, greva k gospodu preiskovalnemu sodniku!«

Številka sem torej postal, mislim si, ko stopam po hodniku za jetničarjem, ki me pelje proti velikim železnim vratom v smeri Slovenskega trga. »V policijskih zaporih sem bil za ječarja vsaj še Hribar, tu sem pa samo še številka.« Toda mahoma sva stala pred velikimi železnimi vratmi, močnejšimi, ko vsa vrata, katera sem dotlej v pravosodni palači videl. Ječar vtakne vanje težak ključ, jih odpre, odpre na to še druga iz ravno takšnih železnih protov izdelana, a z debelim steklom zasteklena vrata, zapre ta poslednja zopet in me pelje v eno ob levi strani teh vrat ležečih zasliševalnih sobic, kjer je že name čakal preiskovalni sodnik dr. Stoeckl z zapisnikarjem. Mož, kateremu so to nalogo menda zato zaupali, ker so poznali njegovo nemško mišljenje, me sprejme hladno, a uradno pravilno. Začne se zaslišavanje, pri katerem mi dopusti, da odgovore na stavljena mi vprašanja narekujem sam. Po triurnem zasliševanju prekine je ter dolči nadaljevanje na popoldne. Po tem prvem zaslišanju imel je njegov obraz že prijaznejši izraz. Zdelo se mi je, da menda zato, ker je spoznavati začel, da

obdolžitev policije ne bo zamogla obstati. Jaz ga poprosim, da mi dovoli naročiti si pero, papirja in črnila in pa drugih knjig za čitanje, ker sem bil tisti dve, ki sem ju bil vzel od doma s sabo, že prečital. Obljubi mi to brez ugovora in še tistega dne sem bil preskrbljen z vsem, kar sem za pisavo potreboval. — Dne 24. avgusta pečal sem se največ z zopetnim in zopetnim čitanjem na 218 strani Aškerčevih »Novih poezij« stoječe pesmi »Na suženjskem sejmu v Bóhari«. Ta zvezek mi je pesnik dne 26. januarja 1900 poklonil z napisom »Gospodu Ivanu Hribarju, županu ljubljanskemu, v znamenje hvaležnosti in v prijateljski spomin!« Pod utisom tega poklonitvenega napisa vzamem v roke pero in zapišem na povezni papir pred Aškerčevim napisom tele, moje takratno duševno stanje razodevajoče besede: »Dragi prijatelj Aškerc! Teden dni naslajal sem se ob vzvišenih Tvojih poezijah. Bile so mi tolažnice v težkih dneh nezasluženega gorja. Da živiš, bil bi se razjokal radi mene; meni pa so usahnile solze. 18.—24./VIII. 1914.« — Da dobim od doma drugi knjigi, pošljem oba zvezka Aškerčevih poezij domov.

Ernst Stöckl.

Naslednjega dne me da zopet poklicati ravnatelj Rabitsch. Imel je ta zvezek Aškerčevih poezij v rokah in obraz mu je razodeval veliko nevoljo. Pomolivši mi knjigo pod nos, jame me oštevati, zakaj sem si predrznil one besede vanjo zapisati, češ, da je vsakemu arestantu strogo zabranjeno pisati karkoli in komurkoli. Pove mi, da bi se ta knjiga sicer morala zapleniti, da pa tega ne bo storil, češ, da ve, da nisem s

tem prestopkom jetniškega reda nič slabega mislil, da me pa vendar opominja, da veljajo predpisi jetniškega reda ravno tako zame, ko za vse tiste, za katere so bili izdani. Te besede so pač bile hud poper zame, saj so — seveda ne da si je tega bil v svesti oni, ki jih je izgovoril — vsebovale ugotovitev, da se je pri sestavljanju jetniških predpisov že name mislilo.

Druge knjige sem od doma pač še tistega dne dobil. Toda sámo čitanje knjig mi je presedati jelo. Mikalo me je čisto naravno izvedeti, kaj se po svetu godi. Zato poprosim preiskovalnega sodnika, naj mi dovoli dopošiljanje »Slovenskega Naroda« in ko mi to prošnjo odbije, vsaj dá dovoljenje za naročbo uradnih listov »Wiener« in »Laibacher Zeitung«. Tudi to prošnjo mi odkloni, češ, da me bo že sam obveščal, kako vojska napreduje. Res mi je vselej, kadar sem prišel k zaslišanju ali kadar sem v njegovi navzočnosti sprejemal obiske, pripovedoval o sijajnih nemških in avstrijskih zmagah. Ko tedaj časnikov dobivati nisem smel, zaprosil sem dovoljenje, da mi iz pisarne banke »Slavije« smejo pošiljati vsak dan nekaj dela. To delo sem potem opravljal menjaje s čitanjem knjig, da mi je tako laglje in znosneje potekal čas. Ko mi pa nekega dne preiskovalni sodnik sijajočega obraza naznani, da so Nemci že pred Verdunom in da se bližajo Parizu, dozori v meni iz kljubovalnosti in želje, da to naznanilo kvitujem, kakor treba, misel, da se začnem učiti francoskega jezika. Takoj naslednji dan poprosim, naj se pošlje na moj dom pismo, v katerem sem naročal, naj mi kupijo nemško-francosko slovnico in čitanko ter nekaj pisalnih zvezkov. V pismu sem navel, da sem sklenil učiti se kljub nemškim zmagam francoskega jezika, češ, da sem prepričan, da tudi po vojni ohrani svoje dominantne pozicije.

Naslednjega dne sem že dobil vse zahtevano in moje zaposlenje v samotarskem zaporu se je od tega dne temeljito izpremenilo. Ustavil sem pošiljanje dela iz pisarne in lotil sem se pridno učenja francoskega jezika. Vstajati sem jel, kakor hitro je postalo tako

svetlo, da se je čitati zamoglo. S početka sem sicer tudi zaradi tega dobil nekoč posvarilo, češ, da moram, dokler ne zapoje zvonec, ostajati v postelji. Nek le prevesten jetniški paznik me je morebiti iz lastne komoditete ali pa zato, da se ravnatelju prikupi, zaradi prezgodnjega vstajanja naznanil; a sedaj so me, videč, da preiskovalni sodnik naroči, naj se vsaki moji želji kulantno ustreže, puščali pri miru. In učil sem se — z malimi presledki med jedjo in izprehodom — neprestano, tako, da je nekateri dan bilo deset do dvanajst ur učenja. Sedenje pri mizici bi me bilo le preveč utrujalo; zato sem s slovnico v rokah stopal od časa do časa po celici gori in doli, ponavljal slovnična pravila in si prisvajal kopijo verborum. Kasneje sem si dal prinesti slovar in zvezek za zvezkom G. Freytagove izdaje francoskih knjig z nemškimi komentarji ter sem prevajal krajše in daljše povesti. Na ta način mi je jel čas hitreje, in ker sem se bil polagoma uravnotežil, tudi mirneje in zadovoljneje potekati. Dnevni napor z učenjem je imel za posledico tudi dobro spanje, katero je moteno bilo le one dni, ko sem izvedel kako poročilo z bojnega polja, ki je za antanto bilo neugodno.

Pravo okrevališče zame so bili vsakodnevni izprehodi, kateri so trajali po eno uro. Prvi dan sem si iz sramu izprosil, da sem ostal v sobi. Isti namen sem imel tudi zanaprej; toda ravnatelj Rabitsch mi je kategorično izjavil, da so izprehodi predpisani in da se jih moram privaditi. Nerad sem šel ven, ko je prišel jetničar pome in potegnil sem ovratek suknje kar se je dalo visoko na vrat; a sveži, okrepčujoči zrak, ki mi je na dvorišču zavel nasproti, me pouči, kako brezmiseln je bil upor proti tej v interesu zdravstva tako važni odredbi jetniškega reda. Da imajo izprehodi tudi še drug, manj idealen, a za policijske namene vendar veliko vreden pomen, si takrat nisem mogel misliti; izvedel sem pa kaj kmalu.

Prvi moji izprehodi so bili samotni; bili so mi zato znosnejši. Po ne ravno prostornem dvorišču hodil sem pod jetničarjevim nadzorstvom v pravilnem krogu

semtertje. Nekako tako, kakor sem v raznih zooloških vrtovih videl, da se gibljejo v odkazanih jim prostorih njihovi četveronogi stanovalci. Razgleda nisem imel drugega, ko na dvorišče pred pralnico na severni strani jetnišnice in pa na jetnišnična okna, pri katerih pa zaradi že popisanih obojev ni bilo mogoče videti nikogar. Tistih malo oken, ki so dajala svetlobe in zraka pisarnam, je bilo itak vedno praznih. Pač pa se je nad dvoriščem razpenjalo modro nebo, ki mi je vzbujalo hrepenenje po svobodi. K temu sem torej obračal navadno oči.

Prvi izprehod zbudil je v meni radovednost, kdo so oni, ki morajo z mano deliti enako usodo. Ko torej pridem v svojo celico nazaj, stopim na stol in se vzpnem do okna. Skozi predušni otvor oboja je bilo vendar mogoče videti ne samo na izprehodno dvorišče te strani, temveč tudi na zelo omejen del Miklošičeve ceste. Mene je zanimalo predvsem prvo. Na njem namreč zazrem dvoje znanih mi dijakov, katera sta eden za drugim pospešnih korakov — skoro tekaje — vršila svojo šetnjo. Čudno! Tudi onadva sta svoje poglede, in — kakor se mi je zdelo — z velikim hrepenenjem obračala k nebu. Kaj neki polje v njunih mislih? To vprašanje mi pride nehote na um. Saj sem vedel, da ju je semkaj privedla okolnost, ker sta bila »Preporodovca«.

Naslednjo uro je dvorišče napolnilo kakih 60 kaznjencev, ki so se izprehajali v dvostopih. Ti me niso toliko zanimali, vendar sem opazoval njihove obraze in ugibal, kaj bi utegnili razodevati.

Dan kasneje pridem na dvorišče ob iztočni strani. Prišel je pome star jetničar dobrodušnega obraza, katerega sem prav dobro poznal, ker sem ga bil opažal na vseh svojih volilnih shodih in tudi sicer na javnih shodih narodnonapredne stranke. Ko se izprehajam nekaj časa, se možu bržkone zbudi usmiljenje do jetnika, ki je brez dvojbe užival njegove simpatije. Zato me, ko pridem mimo njega, ki je — ob zid naslonjen — stal na spodnjem koncu dvorišča, pozabivši na tozadevne stroge predpise, ogovori. Njegovo dobro srce prekipi v tole gotovo silno izvirno in prav svojevrstno

tolažbo: »Nič naj se ne grimajo, gospod župan. Saj še večje gospode dobivamo semkaj. Snoči so nekega »firšta« pripeljali.« — Silno prijetno iznenaden, da so nema jetničarjeva usta izpregovorila, še bolj pa šegavo razpoložen vsled njegove tolažbe, ki je tako šaljivo izzvenela, postojim poleg njega in se spustim z njim v pogovor. Vprašam ga katerega kneza da so pripeljali in on mi pojasnjuje, da ima neko takšno ime, ki spominja na »porcijone«. Uganil sem, da je to knez Porcia, kar mi mož potrdi; ne more mi pa na moje začudeno vprašanje povedati, česa so ga osumili. Kake četrt ure sva se potem z ječarjem pogovarjala. Postajal sem namreč, kadar sem do njega prišel, vnovič in vnovič pri njem. Iz tega pogovora sem izvedel, da je mož bil že v pokoju, da so ga pa, ker so se ječe polnile in je bilo stalnega moštva premalo, pa tudi zato, ker so od letega morali nekateri »ajnrukati«, vnovič v službo poklicali in ga s pogodbo namestili, sicer pa da je nagrada, katero po tej pogodbi dobiva, prav beraška.

Ves poživljen vrnil sem se s tega izprehoda na št. 102. Toda komaj proučim na vrsto došlo novo poglavje francoske slovnice, že se vrata odpro in jetničar prvega nadstropja me pozove, naj grem z njim k ravnatelju. Ko pridem v ravnateljevo pisarno, vpraša me leta hinavsko prijazno, kaj sem s stražnikom govoril. Povem mu vse po pravici. Sedaj pa ta birič namrgodi obraz, ga nabere v uradno osorne gube in mi začne brati levite, da sem se neodpustljivo pregrešil, ker sem paznika zaplel v pogovor in da sem ga s tem onesrečil, češ, da bo še danes odpuščen. Končno mi najstrožje prepove še kdaj pogovarjati se s kakšnim paznikom, rekoč, da bi prestopek tega ukaza imel zame posledice, katerih bi ne bil vesel, poleg tega pa, da bi tistega paznika pahnil v nesrečo, kakršno sem prouzročil današnjemu.

Ko stopam zopet po stopnjicah v prvo nadstropje, se mi inako stori. Ne zaradi sebe samega, ki sem se bil brezobzirnosti ravnateljeve že navadil, temveč zaradi ubogega paznika, ki je prišel ob zaslužek. To-

lažim se le s tem, da me je on prvi nagovoril; vendar pa sklenem, da mu ob ugodnejših razmerah poizkusim vsaj deloma poravnati škodo, kar sem potem tudi res storil. — Pripomnim naj tukaj le še, da me je onega dne dal ravnatelj na iztočno dvorišče samo zato peljati, da me je opazoval in da je poslušal moj pogovor s paznikom, ne da sva midva to vedela.

Moja opazovanja skozi okno so me poučevala kakšne nove, politično osumljene goste smo dobivali. Bilo je nekaj znancev; več pa neznanih mi lic. Semtertje tudi takih, o katerih sem vedel, da sem jih že kdaj videl, pa se nisem mogel spomniti kje in kdaj. Med temi so bili osumljenci iz Istre in Dalmacije, katere sem spoznal po njihovih značilnih potezah obraza, deloma pa tudi po obleki. Nekoč je med njimi bilo celo nekaj žensk, o katerih sem ugibal, da utegnejo biti učiteljice. Neki dan pa ostrmim. Na dvorišču zapazim pri samotnem izprehodu profesorja dr. Frana Ilešiča. V srce se mi tembolj zasmili, ker sem bil prepričan, da njegove vesti ne teži nič takega, kar je pri meni aretacijo vsaj opravičevalo. Res sem kasneje izvedel, da so ga prijeli največ zato, ker je »Slovenska Matica« za njegovega predsedstva izdala Podlimbarskega roman »Gospodin Franjo«. Dr. Ilešiča sem zaradi njegove slokosti in blede barve lic smatral za bolehnega; zato me začne skrbeti, kako bo — če ne bo imel tečne hrane — prestal posledice zapora. Vsled tega sedem takoj in napišem ravnatelju pismo, naj mi dovoli, da bi smel Ilešič na moje troške dobivati od Štruklja hrano.

To sem jo izkupil! Ravnatelj pošlje pome. Ko pridem k njemu, vpraša me, kdo mi je povedal, da je dr. Ilešič v zaporih. Pojasnim mu, da si skozi okensko špranjo ogledujem zapornike ob izprehodih. Sedaj je bil ogenj v strehi. Ko petelin, kadar vidi, da se njegovemu krdelu kokoši bliža tekmec, jame po sobi skakati in se semtertje zaganjati. Pri tem pa kriči, da se mu usta pene, da moram vendar znati čitati in ker znam, tudi vedeti, da je po jetniškem redu, ki je v zaporu nabit, kar najstrožje prepovedano gledati

skozi okno ter da me za kazen zapre v temno celico, ako se še enkrat kaj takega predrznem. Silno nemilostno me tokrat odpusti.

Da je moral enako, ako ne še bolj, ošteti tudi jetničarje, sklepal sem po tem, ker so leti poslej hodili prav pogosto odpahovat desko na linici moje celice ter opazovat kaj delam. Jaz pa sem res par dni opustil opazovanje spozi okno, da se ga kasneje lotim s tem večjo radovednostjo. Vjel me je pri tem pač semtertje kak paznik, eden nekoč celo posvaril; naznanil me pa ni nobeden več. Razlagal sem si to deloma z odporom, ki so ga bržkone vsi imeli do nesimpatičnega jim predstojnika; deloma s tem, ker so videli, kako prijazno se nasproti meni obnaša preiskovalni sodnik; deloma končno tudi zato, ker v odpust iz službe, če jim je Rabitsch z njim morebiti tudi zagrozil, zaradi velikega nedostajanja moških uslužbencev verjeli niso.

Za izpremembo — tako sem si namreč sam mislil — me nekega dne peljejo na izprehod po dvorišču na zapadni strani pravosodne palače. Kmalu se pa prepričam, da je imel s to odredbo Rabitsch prav posebne namene. Ko namreč obidem parkrat dvorišče, odpro se naenkrat vrata, in skoznja vstopi Ivan Endlicher. Obe roki se mu krčevito stisnete v pesti, z zobmi zaškrta, obraz njegov dobi izraz nepopisnega gnjeva in oči povzdigne proti nebu. Vedel sem dobro kaj to pomeni. Gotovo ni slutil, da sem tudi jaz zaprt in mu je, ko me tamkaj zagleda, vzkipela vsa srd proti najinim skupnim preganjalcem. Izučen po tedanjih izkušnjah, vedel sem dobro, da naju skrbno opazujejo. Zato novodošleca le nemo pozdravim in sočutno pogledam, kar mi on hvaležnih oči potrdi; ne izpregovorim pa nobene besede z njim. To seveda Rabitschu ni moglo biti všeč; zato me jame pošiljati ponovno z Endlicherjem na izprehod. Seveda z istim negativnim uspehom za svoje rabeljske namene. Dobro vedoč, da Endlicherju ne dovoljujejo lastne hrane, oglasim se nekega dne pri ravnatelju za avdijenco, pri kateri ga vprašam, če bi smel za Endli-

cherja, ki je sin nekdanjega mojega součenca in prijatelja, naročiti kdaj kak priboljšek k njegovi hrani. Gladko mi to odbije kot nedopustno. Ko ga pa poprosim, naj mi vsaj dovoli dati mu ob najinih skupnih izprehodih pečenega kostanja, katerega sem si vsak dan kupovati naročal, dovoli mi to brez ugovora in — kakor se je videlo — prav rad. Ako je pričakoval, da se vsaj na ta način razprede med nama kak pogovor, ki ga bo zamogel v mojo ali Endlicherjevo škodo izkoristiti, motil se je zelo. Z Endlicherjem jel sem se pač spuščati v pogovor, a le z vprašanji, kje sta mu roditelja in kako se jima godi. Ko sem njega samega vprašal, kakšne so njegove razmere, je bil previden dovolj, da je le skomignil z rameni in me tako pomembno pogleda, da sem uganiti zamogel, kaj je s tem pogledom povedati nameraval. Dasi je gotovo, da naju je ravnatelj po danem mi dovoljenju za bratovsko delitev kostanja opazoval in je jetničarja, ki je med izprehodi na naju pazil, izpraševal o čem sva govorila, vendar me ni klicati dal ad audiendum verbum; pač pa me je po nekem času prenehal pošiljati z Endlicherjem ob enem na izprehode. Sam sem moral zopet ubirati pot po dvorišču.

Gavrilo Princip.

Endlicherja so, kakor sem kasneje izvedel, poslali v Gradec, kjer je v zaporih vsled jetike umrl. Ker ni kašljal in je bil videti zdrav in razmeroma dosti krepak in odoljiv, usiljevalo se mi je mnenje, da je postal žrtev avstrijske justice. Še danes se ne morem ubraniti misli, da so mu z jedjo — ravno tako, ko Principu v Terezinu — dali tuberkelskih bakterij.

Sicer moram pa omeniti, da sem z Endlicherjem bil pred tem le toliko v stikih, ker sem mu na neko pismo, katero mi je pisal s Sušaka, glede mladinskega gibanja odgovoril, da sicer navdušenje učeče se mladine za sveto narodno stvar z veseljem pozdravljam, da jo pa prosim, naj se pred vsem z učenjem pripravlja za bodoče svoje poklice in naj svoje izvenšolsko gibanje usmerja tako, da ne bo ustvarjala nepotrebnih žrtev ter pouzročala roditeljem tuge in bridkosti. Ko je potem, prišedši v Ljubljano, začel propagovati idejo šolskega štrajka in se mi je prišel s tem pohvalit, povedal sem mu brez ovinkov, da tega koraka nikakor ne odobravam ter mu pojasnil, da bodo od izostalega pouka le dijaki sami imeli škodo. Pojasnivši mu pa razliko delavskega mezdnega gibanja, ki more roditi velike posledice v materijelnem oziru in ima po tem takem s škodo, ki jo prouzroča onim krogom, proti katerim je naperjeno, nado na uspeh, dočim tu ne gre za materijelne, nego za duševne dobrine, katerim se stavkarji sami odrekajo, pozval sem ga, naj to misel opusti. Ni me ubogal; toda moj razgovor z deputacijo dijakov, ki me je prišla vprašat za svet, je imel za nasledek, da za stavko ni našel dovoljno umevanja.

Tiste čase, ko sva se z Endlicherjem skupaj izprehajala, pa tudi kasneje večkrat, ko sem po dvorišču meril in štel svoje korake sam, pripeljali so nekaj krati celo vrsto ženskih kaznjenk iz zaporov v pralnico, ki stoji na severni strani ječ. Naravno je, da sem se po tej povorki radovedno oziral; saj je pomenila neko izpremembo v vsakdanji jetniški enoličnosti. Ravno tako je pa tudi naravno, da so ženske, ki so še radovednejše od moških, pasle svoje poglede na moških izprehajalcih. Da jim je moja, gotovo kateri iz njih od mojega javnega delovanja znana prikazen morala pasti v oči, je jasno. Mislim si pa tudi lahko, kakšno škodoželjnost je vzbujalo, ko so med kaznjenci — in za takega so me gotovo smatrale — videle nekdanjega ljubljanskega župana, čegar policija je morebiti preganjala kdaj tudi marsikatero iz njih. — Da sem res veljal v njihovih očeh za kaznjenca in

po tem takem za sotovariša, imel sem priliko izvedeti kmalu na to. Meseca decembra bil sem, potem ko je višji državni pravdnik v Gradcu obustavil preiskavo proti meni, izpuščen iz zaporov. Neko noč, ko sem pogreznen bil v krepko spanje, pozvoni nekdo ob vežnih vratih. Stara Mica, katero je to zvonenje zbudilo, stopi k oknu salona in vidi, da stoji pred hišo neka ženska. Na vprašanje kaj želi, naznani, da bi rada pri nas spala. — »Recite gospodu, da sem vodiška Johanca. Saj me dobro poznajo. Zaprta sva bila vkup.« — Ko me Mica pride budit in mi pove naznanilo nočne vešče, naročim, naj ji pove, da takoj po telefonu sporočim policiji, naj ji preskrbi prenočišče. Ženšče je nato izginilo, ko da je kdo ustrelil za njo.

Po jetniških predpisih bil bi si moral ječo pometati, posteljo postiljati ter sobo urejati sam. Po naročilu preiskovalnega sodnika takoj po prvem mojem zaslišanju, sem bil tega odvezan; vendar sem si posteljo vselej takoj postlal, ko sem vstal, ker nisem hotel, da mojo posteljnino jemlje v roke kaznjenec, ki je med mojimi izprehodi pometal in po sobi pospravljal. Isto tako mi je proti predpisom dovoljeno bilo, da sem smel posteljo tudi podnevi rabiti in mi je vsled tega niso pripenjali ob zid. — Bril se prve dni nisem; ko sem pa vendar že postajal prekosmat, prosil sem, naj bi mi dovoljeno bilo, da me hodi brit kak brivec od Franchettija. Tega mi Rabitsch ni hotel dovoliti; pač pa je našel med kaznjenci nekega muslimana, katerega so iz Dubrovnika, zato, ker so tamkajšnje ječe prenapolnjene bile, poslali v Ljubljano, da si tu odsedi prisojeno mu kazen. Naročeno mi je bilo, da se ne smem pogovarjati z njim, in je zato neke krati prišel vselej za kontrolo z njim kak jetničar. Kasneje je Turek prihajal sam in porabil sem priliko, da se pri njem informujem o usodi svojih dubrovniških političnih prijateljev. Mož sicer ni vedel drugega, ko to, kar je v ondotnjih ječah izvedel; vendar sem pa posnel, da so tam doli avstrijske oblasti — menda zaradi bližine Črne gore — besnele še huje,

ko pri nas. Da so zaprli župana dr. Melka Čingrijo, sem pač slutil; brivec mi je to naznanil kot prvo najvažnejšo tamošnjo novico. Sam se mi je tudi predstavil kot političnega preganjanca; zato sem mu vselej od večerje prihranil kak košček pečenke ali močnate jedi, katero je skrbno skril za košuljo, ker bi mu jo sicer bil zaplenil jetničar. Pozneje sem izvedel, da mi je mož neresnico govoril, kajti obsojen je bil zaradi zločina, ki se je kaznoval po § 126. avstrijskega kazenskega zakona.

Bivanje v ječi me je obogatilo za spoznanje, kako težko je samotarstvo. Sedaj šele sem dobil pojem zakaj so si puščavniki pripisovali s tem, da so zapustili človeško družbo in si izvolili samotarstvo, take velike zasluge in so to smatrali za takšno pokoro, ki je v stanu izbrisati storjene grehe in krivice. Dalo mi je pa tudi nazorno poučilo o znani latinski sentenci: »Donec felix eris, multos numerabis amicos; tempora si fuerint nubila, solus eris.« (Dokler si srečen, imel boš mnogo prijateljev; če pridejo pa mračni dnevi, ostal boš sam). Ko sem svoje dni na to temo imel pisati šolsko nalogo, bil sem v precejšnji zadregi. Moral sem povedati le to, kar sem iz profesorjeve razlage posnel; topline zato v tej nalogi ni bilo. Kako drugače bi bil o stvari mogel pisati sedaj! Prijatelji, katerih je bilo včasih toliko okoli mene ter so me svoje udanosti zagotavljali: kje so ostali sedaj? Nepopisno me je skelelo spoznanje, da je plemenita cvetka prijateljstva po poljanah življenja tako redko sejana. Zares: zlato se skuša v ognju, prijateljstvo v nesreči. Razpoloženje moje je bilo takšno, da bi bil obupati moral, ko bi bil videl, da me je naenkrat vse zapustilo, kakor vidim na izgledih iz vsakdanjega življenja, kako obupavajo ljudje, ki so se v svojih nadah na hvaležnost in prijateljstvo prevarili. Ta grozna duševna depresija mi je bila, hvala Bogu, prihranjena. Pač sem pa v svojih temnih dneh priliko imel naučiti se razločevati pravo prijateljstvo od hlinjene-

ga, na sebičnih motivih temelječega. Troje zlatih duš sem spoznal, ki se niso plašile pokazati mi tudi tedaj, ko sem bil v ječi, svojih simpatij: dr. Josip Furlan, Dragotin Hribar in dr. Ivan Oražen.

Dr. Josipa Furlana poznal sem šele nekaj let bliže. Seznanil me je bil z njim Gabrijel V. Jelovšek o neki lovski priliki. Pobratila sva se. Ves čas najinega pobratimstva nisva eden od drugega ničesar zahtevala ali tudi le želela. Zato sva se le redkokdaj videla in še to le vedno slučajno. A koj prvi dan potem, ko so me zaprli, prišel je z nadkomisarjem Skublom zato k meni, da mi ponudi pravno branilstvo. Zahvalil sem se mu na tem dokazu njegove zlate duše, ker sem računal na dr. Tavčarjevo pravno pomoč.

Dr. Josip Furlan.

Ko bi sto let živel, ne mogel bi pozabiti kako velika tolažba mi je bilo neprestano zanimanje Dragotina Hribarja za mojo usodo. Takoj, ko je izvedel, da so me zaprli, jel je obletavati vse mogoče oblasti, da mi pribori zopetno svobodo in nastopal je s takšno gorečnostjo, da mu je policijsko ravnateljstvo zagrozilo, da ga dá zapreti, če ne bo miroval. Kdo drug bi se bil te pretnje ustrašil; Dragotina je le še bolj izpodbodla. Obiskaval je preiskovalnega sodnika, da mi izposluje posebne olajšave in ga prepriča, kako je zaradi mojega slabotnega zdravja nujno potrebno, da me kar najpreje rešijo zapora; hodil nad ravnatelja Rabitscha z impetuoznimi zahtevami, da mora obzirno ravnati z mano; povpraševal pri Štruklju, če mi po-

šiljajo dovolj in okusne hrane; zahajal k deželnemu predsedniku baronu Schwarzu kregat se, zakaj se na Dunaju ne zavzame zame. Tega pa ni bilo še dovolj. Vozil se je na Dunaj k ministru Bilińskemu, v Gradec k predsedniku višjega deželnega sodišča in k višjemu državnemu pravdniku in v Trst k dr. Rybářu, vedno z namenom da me reši zapora. Ko je bil general Matanovič, čegar sestra je bila v Ljubljani učiteljica, imenovan za poveljnika tretjega voja, peljal se je takoj v Gradec, da tudi njega pridobi za intervencijo v moj prilog. Poleg tega je bil pri meni vsako nedeljo, ko sem smel sprejemati obiske. Kako tolažilno je bilo zame, ko sem videl, da imam vsaj nekoga, ki besede prijateljstva ni samo na jezik jemal, ki jo je temveč po njeni etični vsebini pojmoval in temu primerno tudi uveljavljal, ni mi mogoče popisati.

Dr. Ivan Oražen je bil, ker je med balkansko-turško vojno iz čistega rodoljubja hitel srbskim bratom na lastne troške in z obsežnim svojim poklicnim znanjem na pomoč, sam osumljen in pod policijsko pažnjo. Dobro je to vedel; vendar mu srce ni dalo, da bi me ne bil v ječi obiskal. Prišel je ravno onega dne, ko je prvič padel Beli grad. Jetnišnična uprava je seveda poskrbela, da sem o tem dogodku bil takoj obveščen. Ker sem itak računal, da Srbija Belega grada proti silni avstrijski premoči ne bo držati zamogla, ni ta novica napravila onega vtisa name, kakor je gospod Rabitsch morebiti pričakoval. Dejal sem si namreč, da je to le dogodek postranskega pomena, ki o uspehu vojske ne bo odločeval. — Tistega dne proti poludne pride me poklicat jetničar ter me pelje k vstopnim vratom s strani pravosodne palače. Ob njih zagledam dr. Oražna vsega v solzah. Kar po licih so mu tekle. Zdelo se mi je, da ga razumem. Mislil sem namreč, da je tako silno delovala nanj vest o padcu Belega grada. Ko sem prišel iz ječe, mi je pa pojasnil, da se je razjokal od jeze, ker mu ječar ni hotel dovoliti, da me vidi in z mano govori. Le s

Dr. Ivan Oražen.

težavo ga je bil preprosil, da je poslal pome. Govoriti seveda nisva mogla mnogo, ker se je ječar izgovarjal, da bi bil dr. Oražen moral priti v nedeljo in z dovoljenjem preiskovalnega sodnika. Vprašal me je le po zdravju, ker je jetničarju zatrjeval, da je prišel pogledat k meni le kot moj zdravnik. A dasi sva mogla in smela izpregovoriti le nekaj besedi, bil mi je vendar njegov obisk izredno tolažilen.

Preiskovalni sodnik določil je bil koj po prvih dveh zaslišanjih nedeljo za dan, katerega smem sprejemati obiske. Seveda le v njegovi navzočnosti in od desetih do enajstih dopoldne. Vsake nedelje sem se zato po otročje veselil. Neprestano sem gledal na uro, kdaj pride zaželjeni čas in bil sem vselej že ob vratih, ko je jetničar prišel pome. Vsakokrat so me čakale iste — in zato tem dražje mi — osebe: sestra Micika iz Mengša, Dragotin Hribar in pa žensko bitje, katerega slika stoji v uvodu te knjige.

Seveda so nedeljski obiski bili zame vesel dogodek. Saj sem poleg tega, da sem videl okoli sebe resnično udana mi lica, izvedel tudi novice ravnokar končanega tedna. Dr. Stoeckl je bil tako z mano, kakor z mojimi obiskovalci od takrat, odkar je končal zaslišavanje, izredno ljubeznjiv in uslužen. Zato je dovoljeval, da so me obveščali na kratko tudi o dogodkih na bojiščih. Resničnega stanja seveda iz teh poročil nisem izvedel, ker sami niso vedeli drugega, ko to, kar je cenzura časnikom poročati dopustila. Če so iz ustnih poročil izvedeli kaj več, so se pa prej dogovorili o čem je treba molčati, da se jim zanaprej sploh ne zabrani govoriti z mano o vojnih dogodkih.

Preiskovalni sodnik je svoj prosti čas žrtvoval, da mi je omogočal ta tolažilni stik z zunanjim svetom; vendar je včasih ostajal po pol ure in še dalj v naši družbi. Ker je tudi njega že pobrala smrt, naj v teh vrsticah postavim skromen spomenik njegove nepristranosti, katera je šla tako daleč, da se je oglasilo v njem ogorčenje proti policiji zaradi njenega prizadevanja, da me za vsako ceno spravi pod obtožbo zaradi veleizdaje. Temu ogorčenju dal je izraza s tem, da je

na neko njeno ovadbo, v kateri je v naznačenem smislu skušala tolmačiti neko iz Nice doposlano mi pismo Valentina Gorlova, lastnoročno zapisal: »Ist nicht wahr!« (Ni res!)

Neomenjeno ne morem pustiti, da je mojega godu dan dne 29. avgusta pripeljal izjemoma sam v zasliševalno sobo, kamor me je bil poklicati dal, poleg gori navedenih mojih stalnih obiskovalcev tudi odposlanstvo uradnikov banke »Slavije«, potem vratarico Mico in dvoje plemenito mislečih ljubljanskih dam, ki sta mi prinesli cvetja. Na jezo Rabitschevo mi je dovolil cvetje, katero sem bil za godovni dan prejel, vzeti v celico s sabo.

Ali še nečesa ne smem pozabiti, kar dokazuje, kako blago srce mu je bilo v prsih. V oni krizi prijateljstva, o kateri sem že govoril, palo mi je naenkrat na um, da sem doma pustil najzvestejšega prijatelja — svojega lovskega psa Plutona. Neštetokrat sva se z njim izprehajala po polju ter po logih in dobravah, sledeč za divjačino. Kakor s tovarišem pogovarjal sem se često z njim. Mnogokaj je inteligentna žival razumela iz mojega govorjenja. Videl sem to iz njenega obnašanja in njenih zvestih, vsake prevare prostih oči. Nemi ta prijatelj me ni nikdar izdal in vedel sem, da je izdaje nezmožen. Zato o nekem obisku povprašujem po njem in govorim s toploto o njem. Ko to izve Mica, pripelje psa v pravosodno palačo, češ, da poprosi dovoljenja, da ga vidim. Slučajno jo s psom sreča na stopnjišču Rabitsch. Razkriči se nad njo, ko da je nameravala justično palačo pognati v zrak. To kričanje čuje dr. Stoeckl in pride pogledat, kaj je ter pelje

Mica Jerala s Plutonom.

Božidar Bežek.

Mico s psom sam v zasliševalnico, kamor me poklicati da.

Na mesto Stoecklovo pride čez nekaj časa — mislim, da proti koncu septembra ali na začetku oktobra — za preiskovalnega sodnika sodni svetnik Bežek. On dovoli, da mi prineso vsako nedeljo pisano poročilo o vseh važnejših, tudi političnih dogodkih tedna. Na ta način postal je moj stik z zunanjim svetom naenkrat živejši. Ta pisana poročila so mi bila obenem tudi zato jako dragocena, ker sem jih potem v svoji chambri separée zamogel vnovič in vnovič prebirati. Sprememba, ki se je v osebi preiskovalnega sodnika izvršila, pa je bila zato pomembna, ker je na mesto sodnika nemškega mišljenja prišel Slovenec, ki svojega narodnega prepričanja nikdar skrival ni. Na mesto korektnega, po svojem uradnem poklicu vestnega, po svojem mišljenju blagega moža, stopil je naenkrat sodnik z istimi svojstvi, o katerem sem bil pa poleg tega prepričan — in mislim, da se v tem nisem motil — da z mano sočustvuje. Nič me ni motilo, da je vsakokrat k mojim obiskom jemal s seboj kancelista Jeršana, bivšega mojega uradnika pri banki »Slaviji« — kateri je s svojimi pogledi razodeval, kako mu moja usoda sega do srca. — Saj sem dobro umeval, da se je v onih za slovensko državno uradništvo tako težkih časih že a priori zavarovati hotel proti morebitnim — in v tej dobi brezmejne človeške podlosti celo verjetnim — očitkom, da je bil nasproti meni preprizanesljiv ali da je celo z mano proti državi konspiroval. Ona čutila

hvaležnosti, ki sem mu jih izražal takrat, ko sem se ob odhodu iz preiskovalnega zapora od njega poslavljal, žive zatorej v meni še danes. Saj sem si, ko sem kasneje čul, kako surovo so z mojimi sotrpini ravnali drugod, moral reči, da se je meni, ker sem prišel v roke sodnikom in ne tožnikom, v ječi razmeroma še dobro godilo. Rabitschevih »ekstratur« sem namreč ob takih razmerah hitro pozabil. Sicer se je pa ta mož od takrat, odkar je glede psa dobil tako občutno lekcijo, tudi za doberšno spoznanje unesel.

Vsakih toliko — če se ne motim tridesetih — dni je obšel vse ječe predsednik deželnega sodišča Elsner. Njegov prihod so jetnikom naznanjali po par minut preje, z naročilom, naj visokega gospoda pričakajo ob vratih zaporov. Vprašanje predsednikovo je bilo stereotipno: »Ali imate kako željo, ali se o čem pritožiti?« V prvič sem mu odgovoril, da ne. Vedel sem, da bi željam, ki sem jih imel, ne ustregel, dočim ga s pritožbami nisem maral nadlegovati. Ko pride vdrugič, ga pa spravim v zadrego. Pritožim se namreč, zakaj me jetničarji ne ogovarjajo, kakor uljudnost in odgoja zahtevata, z »gospodom«, dočim meni še v glavo ne pade, da bi komu v nagovoru ne privoščil te konvencijonalne časti. Predsednik izjavi takoj, da je to seveda nepravilno in obljubi, da to neuljudnost personala takoj odpravi. Še predno svoj obhod izvrši, pa pride zopet k meni ter mi — pač gotovo po pojasnilih, ki jih je pri Rabitschu dobil — pojasni, da se je zmotil, češ, da službenemu osobju gre počaščenje z »gospodom«, jetnikom pa ne. Molče sem si vtaknil to pojasnilo za ušesa; nekaj škodoželjnega veselja sem pa vendar občutil zato, ker sem gospoda predsednika vjel pri nepoznavanju jetniškega reda.

Kakor sem že dejal, sem v ječi po končanem zaslišavanju dobro spal in so le gotovi dogodki uplivali, da sem se nekatere noči povaljeval po postelji brez spanja. Vsaka vest o napredovanju Nemčije in Avstrije je spadala k takim dogodkom. Mračne misli, ki so me navdajale ob premišljevanju kakšna žalostna bodočnost čaka našega naroda, ako zmagata ti dve, so mi

preganjale spanec. Tem mislim pa so se, ker ena môra prikliče drugo, pridruževali še dvomi glede stališča, katero zavzame višje državno pravdništvo v moji zadevi. Dasi sem si namreč dejal, da sem ovadbo policije spretno pobijal in sem po končanem zaslišavanju prišel v mirnejše duševno razpoloženje, vendar so se mi zdela iznenadenja mogoča. Imel sem torej nekaj noči brez spanja. Ob takih nočeh me je včasih premagalo nekaj omotici podobnega. V tem stanju sem sanjal z odprtimi očmi. Nekoč se mi proti jutru začno plesti vizije, o katerih sem, ko me zbudi zvonec, še dolgo premišljal. Vzamem svinčnik in vržem nekaj misli iz njih na papir. Zvečer si pripravim k postelji pisalo in papirja. Ko se mi te vizije ponove, zapisujem si jih od časa do časa v temi. Težko je bilo te beležke naslednjega dne prečitati, ker so bile pisane ena čez drugo. A misli so bile ohranjene. Iz njih sem videl, da se mi je v poluspanju motala po glavi neka pesnitev. Ker je značilna za moje takratno duševno stanje in se tiče takratnih aktualnih vprašanj, pridodajam jo spominom iz ječe, s katerimi je v tako tesni zvezi. Krstil sem jo za

»Kriminalno pesnitev«.

Čitatelji naj si narede sodbo sami, če ji gre ta naslov zato, ker je nastala v kriminalu, ali zato, ker njen avtor zasluži, da ga zaradi nje vtaknejo zopet v kriminal. — Glasi se takole:

Nebeški krilatec na zemljo je švignil
In mene s seboj nad oblake je dvignil:
V neskončne daljave,
V brezmejne prostore,
Katerih prodreti nikoli ne more
Slabotno človeško oko.
Čudesni tu žar
Razliva svoj čar
V prostranstvo leto.
Čez vse to veličje
Razlito je božje obličje,

Ki vso veličast,
Katera le njemu je last,
Z vsemirom od nekdaj deli,
Ga z njo prepojuje,
Sladko poljubuje,
Da sreče neskončne drhti.
Neznane, nepojmljive se harmonije
Občutek po vsem tem prostranstvu razlije,
Ki mu ni konca in ne začetka,
Po kojem pa blaženost redka
Od božjega lica odseva,
Vse stvarstvo preveva
Ljubezni čarobne, najnežnejše, bajne,
Udanosti polne, svetle, veličanje,
Katera vesoljstvo objema,
Ga z nežno naslado prožema. —

Omamljene bile so moje oči:
Kako vse to kroži, kako vse srši! —
Ogromni svetovi,
Vesmira kresovi,
Zasvetijo se pod menoj,
Da vid mi njihov jemlje soj.
Od vekov začrtani tir,
Njihovo je večno kroženje,
V katerem snovi je izvir
Za novo, še lepše stvarjenje. —
Človeški razum potrgal pač mnoge je spone,
V katere kdaj je bil tesno vkovan;
A vendar ni prišel še dan,
Da našel bi bil za milijone
Ogromnih teles teh število,
Ki stvarstvu pojmljivo bi bilo.
Razvoju pri vsem, poletu pri svojem
N e b r o j mu edini je pojem. —

In zreti je bilo mi večni nebroj,
Te božje narave gigantski ustroj,
Vsa tista neznanska žarila,
V katerih se večna življenjska je sila zgrnila.

Med mnogimi temi svetovi
Nastajajo vedno zatorej še novi,
Ki mahoma se zažare
In z drugimi vred zavrte. —
V nebroju teles vsegamira
Pa mnogo jih vsak dan umira.
Ko so ob toploto, jim duša uide,
Njihova pa gmota na to se razide,
Še enkrat zasine,
V neskončnost izgine;
Na svodu nebes
Pa novih teles
Nastane stvaritev,
Božanske tvarine ploditev.

Naenkrat se duša mi zgane,
Pogled pa nad oblo obstane,
S katere nedavno šele
Prišel sem v višave lete.

In moj mi pogled
Je zdrknil najpred
V tihotno tam dol stanovanje,
Pogreznjeno kjer v žalovanje
Zagledam ženičico mladih še let;
Ob njenih nogah pa, prekrasno ko cvet,
Nedolžno mi dete igra se,
Neznaje gorja, veselo smehlja se
Gor k mamici mili in blagi. —
O bitji preljubi, o bitji predragi!
Vso blaženost, srečo in ves blagoslov
Pošiljam dol k vama iz rajskih vrtov.

A kaka se groza koj poleg mi kaže?
Resnično-li to je, oko li ne laže?
Ostuden je zmaj
Nad zemeljsko oblo prihrul,
Cvetoče nje kraje posul;
Kjer bil je prej raj
Napravil je prave puščave.

Ostudne mu kače vijo se krog glave;
Oči mu gore,
Grozotno srše,
In kadar zazine
Iz žrela mu šine
Peklensko žarenje,
Ki spremlja ga votlo grmenje...
Z ogromnimi kremplji zemljo razkopava;
Kdarkoli pa strese njegova se glava,
Začuje se strašno bučanje
In votlo vrščanje.
Če z repom ostudnim zamahne,
Zatvornice pekla odpahne;
Viharja tedaj nastane šumenje,
Nevihte zamolklo bobnenje
In treskov bliščanje
Ter gmote ječanje,
Da zemlja v stečajih se stresa,
Usmiljena prosi nebesa
Pomoči, rešitve iz groze užasne,
Življenje da vse na njej ne ugasne.

Saj dan na dan večje oblasti
Zapadajo strašni pošasti.
Od groze, strahu
Ljudje tam doli trepečejo,
Od kraja do kraja se vlečejo
Brez doma, miru.
Slabotnim starčkom gorje! — Nedolžni otroci,
Izmučenim materam bledim na roci,
Proseče ročice sklepajo,
Strahu in lakote cepajo.
Njihovo domovje je kup razvalin,
Njihova so polja, dobrave.
Puščobne sedaj goličave,
Štrleče iz mrkih sipin.
Prijazne vasice in mesta cvetoča,
Po vrsti je vse opustošila toča,
Ki zmaju prihrula
Ob belem je dnevu, sred temne noči,

Iz žrela je, nozdrvi, strašnih oči
Ter nadnje se vsula.
Od časa do časa poglede goreče izbuli
Peklenski ta zmaj in hripavo zatuli,
Da zemlja se trese, drhti:
»Kak grlo žareče
Od žeje me peče:
Človeške mi dajte krvi!« —

Pa kralji, cesarji
In drugi vladarji
Poslušno hité: ko to grozno zapoved čujejo,
In mu milijone ljudi žrtvujejo.

Ko vidim leto, se milo stori mi,
Da britke bolesti srce zaječi mi:

»Usmiljenje, večno Božanstvo,
Ki Tvoje sem danes zazrl veličanstvo!
O reši o reši, to ljudstvo nadlege
Te grozne, ostudne peklenske zalege!«

In glej, poleg mene je stala
Nebeška prikazen neznanske miline,
Ki milost je Božja v vesmir je poslala.
Sočutje z obraza jej milega sine,
Z neskončno dobroto srca
Mi tole razlago poda:

»Obilo si sreče na svetu užil,
Čeravno so teple kdaj te nadloge;
Zato pač umejem vse tiste razloge,
Ki srce ti polnijo blagih čutil.
To ljudstvo tam doli hudo se ti smili,
Ko vidiš v obupu je, vidiš je v sili,
Ko zreš na pustošenja gadnega zmaja,
Ki plazi, vali se od kraja do kraja;
Ker sodiš gotovo, da vidiš krivico,
Božansko na pomoč mu kličeš pravico. —

A glej, to nadlogo
Človeštvo ubogo

Zakrivilo samo si je,
Ker božjih naukov pozabilo je.
Ljubezen ljudem je Bog v srce sadil,
Ljubezni do bližnjikov jih je učil;
On vstvaril zato je prostora na sveti,
Da mogli na njem bi srečno živeti
Kot dobri sosedje vsi zemlje narodi
V blaginji in miru ter v sreči, svobodi.

Ljudje pa za uk ta se niso zmenili,
Ljubezni ne, jezo so v srcih gojili.
Tako je prišlo, da ogabno ostudo
Na zemljo pozvali so hudo
Z namenom očitnim seveda,
Da sosed z njo kazni soseda.«

»Kaj res ni nikogar tam doli,
Da temu početju konec stori?«

Vprašanje leto privre iz srca mi,
Eterično bitje pa znamenje da mi,
Naj k zemlji obrnem zopet oči.

Storim to s pogledom prožetim od boli. —
Kaj vidim! — Na sredi poljane,
Na kteri pogled mi obstane,
Poslopje prostrano stoji,
Zastraženo od vseh strani.
Zazdi se tako mi, da ondi pod ključ so dejali
Hinavce, hujskače, ki zmaja so v dežel pozvali.

Britkó se nasmehne prikazen nebeška:
»To zmota, to zmota samo je človeška.
Na zemlji od nekod se bil je prikazal
Neznanec, ki nekaj poguma je kazal;
Pa zbali so se, da še meč iz nožnic potegne
In zmaju odsekati glavo utegne. —
Da to se prepreči,
Zaprtega imajo v ječi.

Ko vsled začudenja sedaj ostrmim,
Na postelji trdi se v — ječi zbudim.

XIV. Vnovič v policijskem zaporu.

Deloma vsled prenezadostnega gibanja, deloma vsled nedostajanja zdravega zraka v tesni ječi, največ pa vsekakor vsled neprestanega in zato napornega učenja francoščine, pri čemer sem mnogo pri mizi sedel in pisal, se mi je — menda v drugi polovici novembra — vlila v strnjenih kosih kri, tako, da je je bilo polen krožnik. Sodni zdravnik dr. Schuster, ki me je takoj preiskal, je na mojo prošnjo poklical k meni še mojega zdravnika dr. Otmarja Krajca, leta je pa pripeljal s sabo še primarija dr. Jenka in preiskala sta me tudi onadva. Ta preiskava je ugotovila silno krvavljenje iz pljuč in je po soglasnem zdravniškem mnenju bilo kar najnujneje, da se podam v domačo nego, potem pa da odidem v milejše podnebje nekam v Primorje. Toda to je bilo zdravnikom lahko zapisati; odločevati oni niso imeli. Odločba je bila marveč v rokah vojaških oblasti in lete so odredile — menda ker se niso zanašale na imenovana zdravniška mnenja — še posebno preiskavo po vojaških zdravnikih. Nekega jesenskega popoldne dobim torej naročilo, naj se letem predstavim. In po več ko treh mesecih sem zopet — to pot nevarno bolan — stopil na ljubljanske ulice, katere sem bil v najboljšem zdravju zapustil. Pot me je vodila v poslopje meščanske imovine, v katerem so bile na strani z Lingarjeve ulice pisarne vojnega zapovedništva. Ondi me je že čakal generalnega štaba zdravnik dr. Geduldiger s še enim svojih stanovskih tovarišev. Obnašanje teh dveh gospodov do mene je bilo tako ledenomrzlo, da sem čutil iz njega dih vojno-

nadzorovalnega urada. Temu podobno je bilo seveda tudi mnenje, katero sta o mojem zdravstvenem stanju podala. Zapisala sta namreč, da je sedanje krvavljenje iz pljuč »posledica zgoščenja leve pljučne konice. To zgoščenje da sem že pred leti prebolel in da zato ne pomeni, da bi bil sedaj na pljučih bolan«. Vojaški zdravniški konzilij je zato izjavil, »da nadalnji zapor za jetnika ne pomeni vidne nevarnosti za njegovo sedanje zdravje.«

Pisarna preiskovalnega sodnika je obvestila o tem, kar se je zgodilo, moje domače, na kar so leti odhiteli k Dragotinu Hribarju. Prijatelj Dragotin prihitel je takoj v sodno palačo in je z vso silo zahteval, da me izpuste takoj iz ječe. Njegovi zahtevi seveda sodišče ni moglo in ni smelo ugoditi brez dovoljenja višjega državnega pravdnika v Gradcu, pri katerem so ležali vsi spisi, da odredi, ali naj se sestavi proti meni obtožba ali ustavi preiskava. Sedaj vzame Dragotin pri sodišču dva robca s strjeno krvjo in ju ekspresno pošlje — višjemu državnemu pravdniku v Gradec. Pošiljatvi priloži pismo, v katerem očita, da me oblasti hočejo ugonobiti in — sklicujoč se na svoja prejšnja posredovanja za pospešitev postopanja proti meni, pri čemer je opozarjal na moje rahlo zdravje — energično zahteva naj naroči mojo takojšnjo izpustitev. Takoj drugi dan pokličejo ga na policijsko ravnateljstvo. Mislil je že, da mu sporoče mojo izpustitev. Toda tamkaj so ga trdo prijeli, kako si je predrznil poslati v krvi napojena robca višjemu državnemu pravdniku, češ, da je kaj takega z zdravstvenega obzira nedopustno, ker bi se mogli raznesti bacili jetike, in bi bil z njimi lahko okužil tudi tega visokega državnega funkcijonarja. Na njegov ne ravno prijazni odgovor, v kateri je policijo in državno pravdništvo za moje življenje odgovorna delal, mu zagroze, da ne le mene ne izpuste, temveč tudi njega zapro. Kakor mi je Dragotin pripovedoval, se je o tej priliki prav posebno razvnel sicer sokrvični policijski ravnatelj baron Künigl; bržkone zato, ker je iz Gradca po telefonu dobil občutno klofuto.

Dragotin Hribar pa ni miroval. Peljal se je v Trst k dr. Rybářu s prošnjo, da na dunajskih merodajnih mestih posreduje, da me izpuste in mi dovolijo preseliti se na morski zrak.

Dasi sem bil potem, ko sem videl, da se je ohladilo dr. Tavčarjevo zanimanje za mojo obrambo, že vdal v misel, da si druzega branitelja ne bom iskal, vendar mi je Dragotinova skrb bila razveseljiva. Z dr. Otokarjem Rybářem vezalo me je namreč odkritosrčno prijateljstvo, ki je segalo prav v njegovo mladeniško dobo.

Dr. Otokar Rybář.

Bil sem v prijateljskih stikih z županom Ivanom Mahorčičem v Sežani. Ko smo začeli zbirati prispevke za ljubljanski »Narodni dom«, bila je Sežana prva, ki je po Mahorčičevi pobudi priredila veliko veselico v koris našim zbirkam. Na to veselico peljalo se nas je iz Ljubljane prav veliko izletnikov. Med nami tudi župan Grasselli, ki je bil sežanskemu županu posebno mil in uvaževan gost.

O priliki te veselice je bilo, da se je župana Mahorčiča sestra gospa Rybářeva pripeljala s svojo rodbino na breaku iz Motovuna, kjer je bivala na počitnicah, v Sežano. Kahorčič me seznani z njo in jaz spoznam pri tej priložnosti njenega sina Otokarja, plavolasega, lepega mladeniča, takrat šestošolca. Na prvi pogled se mi je prikupil in ostal sem z njim dolgo v pogovoru. Tekom pogovora vprašal sem ga, kaj namerava po končani gimnaziji. Odgovori mi, da še ni odločeno; da pa utegne iti na tehniko.

»Ne!« vzkliknem jaz. »Po materi ste pravi Kra-

ševec. In tako imenitne sorodnike imate tu, takorekoč na pragu vrat, ki peljejo v Trst. Prava si izvolite in pridite za odvetnika v Trst. Tržaškim Slovencem je tako nujno potreba pogumnega voditelja. Vi ste k temu poklicani.«

Ko je stopal potem dr. Rybář v odvetniško prakso, obiskal me je na poti v Tst ter mi naznanil, da je oni najin razgovor v Sežani bil odločilen za njegovo odločitev pri izberi visokšolskih naukov. — Od tega dne teklo je najino prijateljstvo, ki je bilo tako intimno, da sem bil povabljen tudi na njegovo svatbo z Zinko iz rodoljubne rodbine Kastelčeve v Materiji.

Od dr. Rybářa peljal se je Dragotin Hribar — kljub temu, da je vedel, kako mora višji državni pravdnik nanj hud biti — tudi še k letemu v Gradec. Slišal je pač zopet nekaj prav gorkih; a spravil je stvar s svojo impetuoznostjo vendar le naprej. Višji državni pravdnik mu je v obraz priznal, da mu njegovo prijateljstvo imponuje in menda pod tem utisom je jel takoj proučevati kazenske spise. Po nekaj dneh je namreč ljubljanskemu državnemu pravdništvu došlo sporočilo, da je kazensko postopanje proti meni ustavljeno. Še toplo mi je preiskovalni sodnik naznanil to sporočilo ter mi s tem napravil veliko veselje. Domov pa vendar še nisem smel, kajti stvar je morala na policijo in od tod k vojnonadzorovalnemu uradu na Dunaj. Končno so se tudi tamkaj razmajali. Sporočili so, da me lahko izpuste iz zaporov; naročili pa tudi, naj me obdrže pod strogo policijsko pažnjo. — Okoli 10. decembra mi je končno zasijala zopet svoboda.

Poslovivši se od preiskovalnega sodnika in zahvalivši ga na njegovi obzirnosti do mene, poprosim ga, naj mi dovoli, da si dam prepisati vse kazenske spise v svoji zadevi. Dasi je bilo to nekam riskantno, ustreže mi vendar in kancelist Jeršan mi napravi željene prepise. Materijal teh spisov je sicer zanimiv; a predaleč bi vedlo, ko bi hotel iz njih kaj navajati. Le toliko omenjam, da mi je policija stregla po glavi.

Zato sem jej pa, ko sem prepise dobil, v posebni vlogi povedal nekaj prav gorkih. Priložnost za to je bila prezapeljiva, ker sem videl vso površnost njenega uradovanja. Da sem to priložnost porabil, mi je pa prouzročalo kasneje nov zapor in konfinacijo daleč od domovine. Sedaj, ko so mi na razpolago spisi iz one dobe, izprevidevam pač, da bi bilo do tega preje ali kasneje itak došlo in to mi lajša očitke, ki sem si jih sam delal, zakaj nisem po svoji izpustitvi iz zapora pustil policije pri miru.

Težko je popisati, kako srečen sem bil, ko sem prišel zopet v svoje stanovanje. Vse sobe sem prešel, vsak predmet v njih sočutno pozdravil. In pa spanje v domači postelji! Nič manj ko deset ur v enem dušku ga je bilo. — Ker sem svobodnega gibanja v zdravem zraku tako dolgo pogrešal, jel sem sedaj pridno hoditi na izprehode. Skoro vsak dan sem bil na Posavju. Pa tudi na lov sem se zopet rad podajal. Pri tem ne smem pozabiti, da omenim tegale jako značilnega dogodka. Z Dragotinom Hribarjem peljala sva se v Lahoviče, kjer sem imel lovišče v najemu. Voz sva pustila pred obcestno krčmo pri Žušmu na Spodnjem Brniku. Gospodinje — okoli sedemdeset let stare ženice — ni bilo doma, ko sva se pripeljala. Ko sva se vračala z lova in sva korakala po cesti proti krčmi, vidiva Žušmovko, kako je izpred gospodarskega poslopja stekla jadrno čez cesto v hišo, obstala na pragu, naredila — proti nama obrnjena — križ in zginila v hiši. Ne meneč se za to čudno obnašanje stare ženice vstopiva in naročiva pri domačem sinu, ki je gostom stregel, naj nama prinese klobas, kruha in vina. Na to sedeva za mizo, da se okrepčava. Čez nekaj časa, ko sva použivati jela naročene klobase, odpro se iz čumnate na lahno stranska vrata. Skoznja pogleda plašno Žušmovka; a v tistem trenotku jih že tudi zapre. Nato slišiva v veži polglasno govorjenje sina z materjo, potem se pa odpro vrata iz veže, skozi katera vstopi plašno Žušmovka z besedami: »Ježeš Marija! ali ste res vi?« — »Seveda, kaj me ne poznate več?« jej odgovorim. — »Ali gospod Hribar?« vpraša zopet za-

čudeno ona. — »No da, ali sem se tako izpremenil, odkar sem bil zadnjič pri vas?« odvrnem jej. — »Ja pa — — — ali vas niso?« — — — Sedaj jej beseda zastane. Po nekem obotavljanju pa vendar privre iz njenih ust: »Saj so vendar pravili, da so vas ustrelili.« Jaz se zasmejem in pripomnim, da se ljudje še ne streljajo, kakor zajci. Dragotin pa začne ženici pripovedovati o hudobiji ljudi ter jo poučevati, da je potreba novice, ki dandanes nastajajo, zelo previdno sprejemati. Žušmovka stopi k meni, me prime za roko in pravi: »Sedaj že vidim, da ste res. Ko sem vas na cesti zagledala, sem mislila, da je vaš duh. Oh, kako sem se vstrašila! Veste še molila sem za vas, če bi bili na onem svetu kaj pomoči potrebovali. Saj ste bili zmiraj dober gospod.« — Na vprašanje kdo je prinesel novico, da so me vstrelili, dejala je, da se je to splošno govorilo in da so jo pivci prinesli v krčmo. Kasneje sem izvedel, da jo je širiti jel cerkljanski kaplan Hrovat, kateremu sicer nikdar nič hudega storil nisem in za čegar življenje se nikdar brigal nisem, ki me je pa vendar iz političnih ozirov sovražil in je čezme zabavljal, kjer ga je le kdo poslušati hotel.

Glede na soglasno mnenje zdravnikov, da bi moral k morju, pisal sem kmalu potem, ko sem iz ječe prišel, svojemu prijatelju Franu Žagarju v Markovec pri Starem trgu na Notranjskem, če bi mi dal stanovanje v svoji vili v Barkovljah pri Trstu. Takoj mi je odgovoril, da rade volje in da obenem piše tjekaj, naj jo takoj začno kuriti, da jo najdem, ko pridem tje, že zadostno pregreto. Dragotin Hribar se je po tem Žagarjevem odgovoru peljal takoj v Trst k dr. Rybářu s prošnjo, naj pri namestniku knezu Hohenlohe izposluje, da se ne bo protivil moji naselitvi v Barkovljah. Vrnil se je z ugodnim poročilom. Vložil sem torej po policijskem ravnateljstvu v Ljubljani prošnjo za dovoljenje preselitve. V tem čakanju so pretekli božični prazniki, katere sem srečno in zadovoljno preživel v krogu svoje male, a ljubke rodbinice. — Priznati pa moram, da sem — po zaporu izmodren — resno začel delati načrte, kako se iz

Trsta izmuznem v Italijo in od ondot v Švico, odnosno v Pariz. V tem sem bil namreč prišel do prepričanja, da se v inozemstvu kot politik, ki s svojimi simpatijami stoji na strani združenih velesil antante, že kako pretolčem. Tudi sem si dejal, da bi sveti stvari, za katero se bori antanta, mogel v marsičem koristen biti. Iz teh razlogov sem rešitve svoje vloge za preselitev v Barkovlje silno hrepeneče pričakoval. Nekaj krati sem šel na policijo vprašat, kaj je z njo in kdaj je imam pričakovati. Nadsvetnik Skubel se je sam delal začudenega, zakaj ni tako dolgo rešitve. Ko mi končno Dragotin prinese iz Trsta zagotovilo, da je knez Hohenlohe pisal na Dunaj, da prevzame vso odgovornost zame, dokler bom bival v Barkovljah, sem bil zatrdno prepričan, da preselitveno dovoljenje ne izostane več dolgo.

Zato sem se pa nemalo začudil, ko me kmalu po novem letu 1915 povabi k sebi nadkomisar Skubel in me vpraša, če bi se ne hotel zadovoljiti s preselitvijo nekam v Dolnjo ali Gornjo Avstrijo. Na vprašanje, zakaj ne k morju, ko so to vendar priporočali zdravniki, neče mi dati pravega odgovora, nego opozarja, da so v imenovanih dveh deželah zdravilišča in letovišča, v katerih bi poleg krepkega in za mojo bolezen lečilnega zraka našel tudi vso stanovanjsko udobnost. Ostal sem pri želji, naj se mi dovoli preselitev v Barkovlje, kar sem utemeljil z naznanilom, da sem iz zanesljivega vira izvedel, da je c. kr. namestnik knez Hohenlohe nasproti osrednji vladi prevzel vso odgovornost zame, dokler bom živel v njegovem oblastnem območju. Dr. Skubel mi je tudi sedaj še zamolčal, da je stvar že rešena v moj neprospeh; zato sem se vrnil od njega še vedno z nado, da po tako imenitni gesti tržaškega namestnika ugodna rešitev izostati ne more.

Nekako okoli 20. januarja 1915 pokliče me policijsko ravnateljstvo k sebi. Zatrdno sem bil prepričan, da je prišlo dovoljenje za preselitev v Barkovlje. Kako se torej začudim ko mi dr. Skubel, ki se je sam delal skrajno iznenadenega, čegar izraz lica je pa raz-

odeval, da to le hlini, pove, da je z Dunaja prišlo povelje, da me morajo zopet zapreti. Ko ga vprašam po vzrokih, zatrjuje me, da jih ne ve in naglaša, da policija pri tem nima svojih prstov vmes. Takrat mu tega nisem verjel; akti deželnega predsedstva, ki so mi letos prišli v roke, pa potrjujejo njegovo zagotovilo. Na novo odrejeni zapor moral sem nastopiti koj drugega dne. Da mi bo bivanje v njem laglje, zagotovi me ravnatelj baron Künigl, da dobim posebno, prostorno sobo in da bom smel obiske sprejemati vsako uro podnevu. — Res mi ječar, oni z dolgo pipo, brez katere ga je tudi sedaj bilo le redko videti, katero je pa spremenjenim razmeram primerno iz ust jemal, kadar je z mano govoril, odkaže ono veliko sobo, katero sem imel ob svoji prvi policijski internaciji, ter mi na dotično vprašanje odgovori, da si jo smem vrediti, kakor mi drago. Dam si torej od doma prinesti pledov in preprog ter pogrnem z njimi jetniška ležišča, tako da je ječa dobila videz priprostega orijentalskega salona. V njem sem se, ker sem skoro ves dan imel obiske, počutil dokaj domačega. Zlasti prijetno mi je bilo, ker je moja mala hčerka Zlatica pri meni bila, se okoli mene igrala in me s svojim ljubkim začetnim govorjenjem zabavala.

Dr. Ivan Lah.

Edino, česar sem pogrešal in kar je zopet grozilo z neugodnimi posledicami za moje zdravje, je bil nedostatek izprehodov. Zato so bili pa kratki jetniški izprehodi po tesnem dvorišču ob policijskih zaporih animovani. Nič več nisem namreč stopal sam. Bilo nas je vedno po nekoliko parov, ki so se živahno med sabo pogovarjali. Jaz sem ondi dobil dr. Ivana Laha. Z njim sva ob izprehodih skupaj hodila in eden drugemu poguma dajala. Da naju je vsaka vest z bojišča silno zanimala in da so takšne vesti, ki so po skrivnih potih od mojega ali njegovega znanja prišle, bile pred-

metom posebnih razglabljanj ter kritičnih presojanj, ni treba še posebej naglašati.

S teh izprehodov mi je nek prizor ostal v posebno živem spominu. Ravno smo stopali po dvorišču, ko jetničarji po stopnjicah iz gorenjih nadstropij priženo celo povorko kaznjencev, katere so ali peljali nekam na delo ali pa na izprehod po enem jetnišničnih dvorišč. Med kaznjenci je bilo nekaj mladostnih. Eden njih — po priliki 16 let star — zagleda skozi odprto stopnjiščno okno mene. Ali je začel škodoželjno kazati name in svojim tovarišem nekaj razlagati! Sreče in blaženosti je kar tleskal z rokami, da me je videl zaprtega. Kdo je bil, ne vem. Morebiti kdo, ki je imel kdaj z mestno policijo opravka, morebiti kdo iz cerkljanske okolice; bil mi je pa ta prizor poučilo, kako svet uživa, ako vidi, da je kdo, kateri je kdaj kaj veljal, na katerikoli način prišel v nesrečo, zlasti pa še ob veljavo.

Francoščine sem se seveda tudi sedaj marljivo učil. Slučaj je celo hotel, da sem v policijskem zaporu našel rojenega Francoza. Vjeli so ga bili nekje na Dolenjskem in ker niso vedeli, kaj naj bi z njim počeli, dali so ga kot pripadnika sovražne države ljubljanskemu policijskemu ravnateljstvu, naj ga zapre. Izprosil sem si ga za pospravljalca in čistilca obleke. Pri njem sem sedaj praktično poskušal uveljavljati svoje v ječi pridobljeno si znanje francoskega jezika. Bogme, žaltovo je šlo. Knjiga je le pač knjiga; izgovarjave se po njej absolutno ni mogoče naučiti. Kar veselil sem se, ko sem čul, da imam Francoza za socija dolorum. Računal sem, kako se začudi, ko ga v njegovem maternem jeziku nagovorim. In se je res začudil. Pa ne mojemu znanju, temveč neokretnosti mojega jezika za francosko izgovarjavo. Razumela sva se pa končno vendar za silo.

Ječar se je tokrat obnašal proti meni čisto drugače, ko prvokrat. Prijatelja sva postala in o vsem sva se lahko prijazno pogovorila. Šalil sem se, da se me je vprvič bal, češ, da je videl v meni kandidata za suhi bajer, na kar je pripomnil: »Ja, čudne reči se

pa gode!« Sicer mi je izpolnil vsako željo in mi bil vsak čas na uslugo. Če mi je bilo izprehoda po dvorišču premalo, dovoljeval mi je, da sem se po mili volji mogel izprehajati po hodniku med celicami. Ker sem od Štruklja dobival tudi izborno hrano, ker je često mogel tudi kdo izmed obiskovalcev večerjati z mano, in ker sem celo francoske likerje imel v sobi, da sem mogel z njimi svojim obiskovalcem postreči in tudi ječarju kdaj pa kdaj kak požirek privoščiti, mi prav za prav ni bilo nič hudega. Zato sem bil dobre volje in tudi humorja sem imel za najnujnejšo potrebo. Edino svobode ni bilo. Sicer sem smel iti na debeli četrtek in na pustni torek domov; toda Dragotinu Hribarju je policija odbila prošnjo, da se udeležim slavnosti kolin, ki je v njegovi hiši bila tradicijonalna in se je zato vselej slovesno vršila. Ob vsaki taki priliki je morala znana narodna jed »šara« na mizo. Zanašajoč se, da bo tudi meni dovoljeno udeležiti se tega njegovega rodbinskega veselja, nameraval je to leto koline posebno slovesno obhajati; bil je zato silno slabe volje in strašno hud na policijo, ko mi je prišel naznanit, da je policijski ravnatelj njegovo tozadevno prošnjo odbil in je kljub temu, da ga je na vse mogoče načine pestil, nepremično ostajal pri svoji odločbi. Zame pa stvar ni bila pretragična: vzel sem svinčnik in poslal sem mu k proslavi kolin naslednjega dne po njegovi hčerki Dragici, katera me je gotovo vsak drugi dan v zaporu obiskala, tole pesem šaljivko:

Šara.

Dragotin vso noč nemirno ongavi,
Postelja škriplje pod njim in ječi,
Misli velike rojé mu po glavi,
Polne razburjenja, polne skrbi.

Z desne na levo se nekajkrat zvrne,
S silo zapira budeče oči:
Vse zastonj, naj se desetkrat obrne,
Spanec krepčilni od njega beži.

Prva ko zarja na nebu zasine
Ter mu naznani budeči se dan,
Skoči na noge, široko zazine,
Mane oči si, potrt, nenaspan.

Hitro si hlače čez bedra potegne,
Si čez trebušček jih dobro zapne,
Prsi izboči in roke raztegne,
Da se život mu kot treba napne.

Suknjo si pražnjo v omari izbere,
Beli telovnik, kravato lepo,
Potlej roke si in lica opere,
Brado počeše in reče tako:

»Dan nam veseli je torej napočil.
Slava Ti, Oče nebeških višin,
Da si oblast mi v tej hiši izročil,
Vcepil spoznanje mi dobrih kolin.

Zlasti današnji dan moje povelje
Čudežev pravih naj bode izvir,
Ženi, otrokom in — dedu, veselje
Bodem napravil, če le ni hudir.

Dobre kako narede se klobase
Nikdo v Ljubljani ne zna, kakor jaz,
Kje kak mesar le v tej stvari spozna se?
Če na to mislim, kar strese me mraz.

Jetrne, mesne in pa krvavice
— V ustih se sline mi zbirajo že —
Bodo od prasca naj al od prasice,
Koj, če izdelek so moj, zaslové.

Danes jih zopet enkrat napravim,
Praščeka dva sta storila že smrt;
Kadar vse delo leto pa opravim,
Beli na mizo pogrnejo prt.

In krog te mizice rodbinica zala
— Trinajst jih je z ženičico vred —
Bode veselo kramljaje se zbrala
In za nameček prišel bo še — ded.

To bo veselje, to slavnost bo lepa,
Take drugje ne poznajo nikjer,
Čast in priznanje od slavnosti te pa
Jaz bodem žel, — to moj bo večer.«

Reče to, se na dvorišče odpravi,
Važnega lica, ko kak general,
Ondi v predpasniku belem pozdravi
Klavec ga, ki ob koritu je stal.

Klavčeva žena v koritu tam mavža
S kropom polita prašička oba,
Koja — rejena, da vragu se gravža —
Revčka sta smrti zapadla bila.

Glasna povelja sedaj zadonijo,
Klavec nastavi poslušno uho,
Dela slovesnosti videz dobijo,
Spretno vrše se pod veščo roko.

Ves dan se Dragotin skrbno ukvarja,
Da se vse točno, pravilno vrši,
Graja tu, hvali tam, tu opozarja,
Z jutra do mraka, do trde noči.

Vse je gotovo. — Klobas so kopice,
Lahko da z njimi cel polk pogostiš,
Sala je dosti, gnjati in pečice,
Parkeljcev, glavi dve, drugi drobiž.

Že se rodbina v obednici zala
— Trinajst jih je z ženico vred —
Na gostovanje veselo je zbrala:
Prišel edino ni vabljeni — ded.

Spet so nenadno pod ključ ga dejali,
Vojnega sveta to bil je ukrep,
Ker so špijoni jim bili izdali,
Čaka da šara ga, v šari clo rep.

Takemu vendar se rep ne spodobi,
K večjemu kakošna suha prav kost;
Naj v policijski ostane le sobi
Neprostovoljno povabljeni gost!

Družbo sicer ta novica razpali,
Vendar uganejo: »Kaj se pa če!
Bomo pa k Štruklju kolin mu poslali —
Mi pa za mizo, kolikor nas je.«

Zdajci se vrata široko odprejo,
Hišina s šaro skoz nje prihiti. —
Oh, kako nanjo se željno ozrejo
Z desne in leve vse družbe oči.

Kakšen užitek, oh, kakšna dišava
Vsem pod nosove prijetno puhti;
Šara kadi se in: slava, oh, slava!
Dvoje iz šare ven repkov štrli.

Slavnosten molk. Vse tjekaj pogleda,
Kjer povzročitelj te sreče sedi
Prav dostojanstveno, ker se zaveda
Svojih zaslug za te dobre reči.

»Pozor, otroci!« zdaj Dragotin pravi,
»Star običaj je in tudi prav lep,
Vse da se vselej začenja pri glavi; —
Danes pa prvi na vrsti je rep.«

Obstupuere omnes. — On potegne
Repček za repčkom iz šare sedaj,
Takisto slovesno, da ne utegne
Še celo Ženki ponuditi kaj.

Blaženost se mu po licih razlije:
Oh, to je sreča, to prava je slast!
Črni po bradi se v kapljicah lije
Repčkov zalitih cedeča se mast.

Splošna začne se gostija vesela,
Tiho veselje zavlada na sploh,
Vilice, noži, obilnega dela
Imajo kamor ozreš se okrog.

Pujskovo desno uho je dobila
Ženka, obira je in se smeji;
Dragica levo si je pograbila,
Z rilčkom prijaznim se Boris bori.

Vsi so po vrsti deležni užitka:
Veročka, Rado in Mirko, Zoran,
Svetozar, Peterček, Ničica vitka,
Nada in Ženko imajo svoj dan.

Jožica sama ne more uboga
Se veseliti dne slavnih kolin,
Pa je zato ne bo tepla nadloga
Sape težke od povžitih dobrin.

Splošna zavladala sodba je taka:
Slavnostni dan da posrečil se je,
Želel pa vsak je, da kmalu enaka
Prilika spet ponovila bi se.

Tebi, o Dragotin, naše priznanje
Za vso priredbo in slavnostno jed!
»Živio!« splošno, to vzemi na znanje,
Kliče ti z drugimi vred tudi — ded.

Tisto uro, ko sem bil na dvorišču na izprehodu, prišel je včasih dr. Skubel pogledat v moj policijski »salon«. Nekoč je našel na mizi prepis te pesmi. Naslednjega dne pošlje mi pet četverovrstnih kitic obsegajočo lastno pesnitev. Začudil sem se, kako gladko mu teko verzi v slovenskem jeziku. Pesem, ki je slavila lepoto njegovih domačih krajev in izražala ljubezen do matere, bila je prav lepa in je imela odločno več pesniške vrednosti, ko moja balada o »šari«. Dejal sem si, da je mož moral kdaj čutiti v sebi slovensko zavest in žal mi je bilo, da nam ga je odtujila avstrijska policijska služba. Da je bil najsposobnejši uradnik vse ljubljanske vladne policijske direkcije, spoznal sem bil že nekaj mesecev pred tem.

Moje pričakovanje, da končno vendar dobim dovoljenje za preselitev k morju, se ni uresničilo. Pač pa sem imel kaj kmalu izvedeti, da je bila takrat, ko mi je dr. Skubel govoril o bivališču v Dolnji ali Gornji Avstriji, moja nasilna preselitev na sever že sklenjena stvar. Kdo je na to misel prišel, nisem mogel ugotoviti; zdi se mi pa, da iznajdljivi vojno-nadzorovalni urad na Dunaju. Ko je namreč videl, da so sodniki mnenja, da mi je iz zdravstvenih obzirov treba milega primorskega podnebja in krepkega morskega zraka, mislil si je brž kone, da mu je nastala možnost rešiti mačeho Avstrijo moje eksistence, ako ukrene ravno nasprotno. Okoli konca februarja me namreč obišče v zaporu dr. Skubel ter mi naznani, da v Ljubljani ne bodem mogel več ostati, češ, da policija rabi zapore in jej zapremljam ravno največjo sobo; sicer

pa, da je zame tudi bolje, ako se morem svobodnejše gibati ter da je zato z Dunaja prišlo naznanilo, da se mi je trg Abtenau na Solnograškem odkazal za prisilno bivališče, kjer se je našlo že tudi stanovanje v hotelu »Zur Post«. Seveda me je to naznanilo glede na moje načrte neznansko neprijetno iznenadilo; toda videl sem, da bi vsako protivljenje moglo biti le meni samemu v škodo. Končno sem si pa tudi dejal, da je boljše vsaj neko svobodno gibanje v prosti prirodi, ko oni mali vsakodnevni izprehodi po dvorišču policijskih zaporov. Vzel sem torej naznanilo policije v vednost in pisal sem hotelirju »Zur Post« v Abtenau-o, naj mi sporoči, koliko bo zahteval najemnine za dve sobi. Kje Abtenau-a leži mi ni bilo znano. Tudi dr. Skubel mi ni mogel nič drugega povedati, ko da je v okrajnem glavarstvu halleinskem. Izrekel je le mnenje, da mora to biti važna turistiška postaja, češ, da je turizem ravno na Solnograškem bolj razvit, ko v katerikoli drugi avstrijski deželi. Ko potem dobim še naznanilo, da bo najemnina dveh sob v hotelu znašala po 300 kron mesečno, zadobim sam prepričanje, da mora to biti velik, moderen hotel, kakršnih sem na svoječasnem potovanju po Salzkammergutu videl celo vrsto. Spoprijaznim se torej z vladno odredbo in naznanim dr. Rybářu, da ga prosim, naj namestniku knezu Hohenlohe izreče v mojem imenu zahvalo na njegovi ljubeznjivosti, katere se mi, žal, ni mogoče poslužiti. Obenem pa policijo obvestim, da se želim preseliti dne 1. aprila.

Za izvršitev vseh selitvenih priprav dovoli mi policijsko ravnateljstvo, da se nekaj dni preje preselim domov. Ker se je po uradnikih »Slavije« in po Dragotinu Hribarju po Ljubljani razneslo, da sem izgnan v Abtenau-o, imel sem zadnje dni svojega bivanja veliko obiskov ljudi, ki so se hodili od mene poslavljat. O Abtenau-i sem se iz turističnih knjig in z zemljevida generalnega štaba prepričal, da ima dokaj velik tujski promet in da leži v Dachsteinskem pogorju na vznožju Tennengebirge 822 metrov nad morsko gladino. Prva ugotovitev me je razveselila; druga me pa navdala s skrbjo, če zrak v tej višini za moja pljuča

s poapnelimi kavernami ne bo preoster. Ona mi je potrdila slutnjo, da mi je to zasilno bivališče izbrano bilo po zrelem prevdarku in s prav posebnim namenom. Nisem pa delil mnenja dobrosrčnega Vrbana Zupanca, ki mi je, ko se je prišel od mene poslavljat, svaril, naj tamkaj ne hodim po samotnih krajih, češ, da me pošiljajo zato tjekaj, da me dajo iz zasede ustreliti. Dasi o političnih praktikah avstrijske uprave — zlasti odkar je izbruhnila vojska — nisem imel najboljšega mnenja, vendar je nisem smatral sposobno tako podlega dejanja. Svarilo svojega lovskega tovariša, ki bi bilo morebiti na človeka plašljive narave deprimujoče uplivalo, sprejel sem torej hladnokrvno in ves čas svojega bivanja ne enkrat nisem pomislil, da bi se utegnila izpolniti slutnja, ki je bila obsežena v tem svarilu.

Dne 30. marca zvečer nastopim s soprogo in hčerko v spremstvu in pod nadzorstvom policijskega agenta Doboviška po gorenjski železnici preko Beljaka in Špitala pot v svoje prognanstvo.

Zgodovino tega prognanstva pojasnjuje tale, kasneje v roke mi došli uradni spis c. kr. deželnega predsedstva za Kranjsko ministru notranjih zadev na Dunaj:

»K. k. Landespräsidium für Krain.

Laibach, am 17. Februar 1915.

Nr. 1076/Mob.

Hochwohlgeborener Freiherr!

Unter Beziehung auf den Erlass vom 12. Februar 1915, Zl. 2394/M. J., betreffend die polizeiliche Behandlung des Ivan Hribar beehre ich mich Euerer Exzellenz Nachstehendes zu berichten:

Wie ich mir bereits im Berichte vom 13. Dezember 1914, Zl. 2697/Mob., Euerer Exzellenz zur Kenntniss zu bringen erlaubte, erscheint mir eine Internierung Hribars nicht unbedingt notwendig. — Wohl aber empfiehlt es sich, denselben in einem

Zwangsdomizile derartige Beschränkungen hinsichtlich seines Verkehres und seiner Korrespondenz zu unterwerfen, daß er mit Gesinnungsgenossen weder persönlich noch in Korrespondenzwege in Verbindung tretten kann.

Eine derartige Konfinierung ist aber in Laibach auch bei der rigorosesten Überwachung nicht möglich, weil Hribar hier genügend gefügige Individuen finden würde, welche ihm bei der Umgehung der polizeilichen Maßnahmen behilflich wären.

Infolgedessen habe ich die Absicht die Polizeidirektion Laibach anzuweisen, Hribar zu enthaften und unter Begleitung nach Abtenau im politischen Bezirke Hallein als seinem Zwangsdomizile zu überweisen, gleichzeitig aber den Landespräsidenten in Salzburg zu ersuchen, die erforderlichen Überwachungsmaßnahmen zu veranlassen.

Wenn ich seinerzeit Laibach, wo Hribar zuständig ist, als Zwangsdomizil für den Genannten hervorgehoben habe, so geschah es lediglich mit Berücksichtigung des Wortlautes des § 3. c) des Gesetzes vom 5. Mai 1869, R. G. Bl. Nr. 66, obwohl mir schon damals die Schwierigkeiten der Überwachung klar vor Augen lagen.

Nachdem nun Euere Exzellenz die Bedenken gegen eine auswärtige Konfinierung Hribar's nicht zu teilen finden und die Möglichkeit besteht, denselben in einem geeigneten Orte unterzubringen, sind auch die Schwierigkeiten, die sich in Laibach oder in einem anderen im Süden gelegenen Orte bei der Überwachung ergeben, aus dem Wege geräumt.

Schließlich beehre ich mich beizufügen, daß ich die Überstellung Hribar's nach Abtenau gleich veranlassen werde, sobald Euere Exzellenz mir Hochdero Genehmigung zur Durchführung der beabsichtigten Maßnahmen erteilt haben werden.

Der k. k. Landespräsident:

Schwarz m. p.«

Visokoblagorodni baron!

Sklicujoč se na razpis z dne 12. februarja 1915, štev. 2394/M. J., v zadevi policijskega ravnanja z Ivanom Hribarjem čast mi je Vaši preuzvišenosti tole poročati:

Kakor sem si že v poročilu z dne 13. decembra 1914, štev. 2697/mob., dovolil Vaši preuzvišenosti naznaniti, ne zdi se mi neobhodno potrebno Hribarja internovati. — Pač pa je priporočljivo v kakem prisilnem bivališču glede njegovega prometa in korespondence omejiti ga tako, da s svojimi somišljeniki ne bo mogel ne lično in ne s pismi priti v zvezo.

Takšno omejenje pa je v Ljubljani tudi ob najrigoroznejšem nadziranju nemogoče, ker bi Hribar našel tukaj dovolj voljnih ljudi, ki bi mu pomagali, da obide policijske odredbe.

Zato nameravam ljubljanskemu policijskemu ravnateljstvu naročiti, da Hribarja iz zapora izpusti in ga pod spremstvom v Abtenau-o v političnem okraju Hallein kot v njegovo prisilno bivališče odpremi, obenem pa deželnega predsednika v Solnogradu prositi, da odredi, kar je za nadziranje potreba.

Če sem svoje dni opozoril na Ljubljano, kamor je Hribar pristojen, kot na prisilno bivališče za imenovanega, storil sem to le ob uvaževanju besedila § 3. c) zakona z dne 5. maja 1869, d. z. štev. 66, dasi so mi že takrat težave nadziranja bile jasno pred očmi.

Ker pa Vaša preuzvišenost ne deli pomislekov proti izvendeželski konfinaciji Hribarja in je mogoče nastaniti ga v pripravnem kraju, odstranjene so tudi težave, ki bi jih prouzročalo nadziranje v Ljubljani ali kakem drugem južneje ležečem kraju.

Končno mi je čast pripomniti, da odredim preselitev Hribarjevo v Abtenau-o takoj, kakor hitro mi Vaša preuzvišenost naznani svojo visoko odobritev nameravanih odredb.)

XV. V Abtenau-i.

Iz Beljaka, kjer smo na kolodvoru morali čakati jako dolgo, odpeljali smo se še predno se je zdanilo. V kolodvorski restavraciji bilo je silno veliko častnikov, ki so se, kakor je bilo videti, nekam odpravljali. Med njimi tudi podpolkovnik von Fladung, s katerim sva bila dobro znana, ker je svoje dni z nadvojvodo Josipom Ferdinandom prihajal na love v Raskovcu. Sedaj me seveda ni poznati hotel. Oziral se je pač po naši družbi, ko je hodil mimo naše mize; a dobre besede mi ni privoščil.

Vlaki so tiste dni vozili počasi in nepravilno. Naš brzovlak pa je — menda zaradi zveze z Nemčijo — vozil skoro s predpisano brzino. Tudi je imel še restavracijski voz, v katerem so postregli s hrano in pijačo nič slabše, ko v mirnih časih. Potovanje nam je bilo torej, čim smo vanj stopili, prav prijetno. Naš uradni spremljevalec je bil ljubeznjiv ter zato prijeten sopotnik. Pač je v Beljaku imel z nekimi — menda policijskimi — osebami neke skrivnostne pogovore, ki so se brez dvojbe tikali nas, a vedel sem, da so ti pogovori v zvezi z njegovimi uradnimi dolžnostmi in se zato nisem razburjal. Ker je bil svoje dni, prvi dan mojega policijskega zapora, ko me je predolgo v postelji našel, tako silno strog, mi je sedanje njegovo obnašanje bilo tem iznenadljivejše in sem si je razlagal v ugodnem smislu.

Okoli dveh popoldne prispeli smo v Golling, odkoder nam je bilo z vozom potovati v Abtenau-o. Na kolodvoru nas je že čakal okrajni komisar von Rittinger od okrajnega glavarstva v Halleinu in policijski agent Karl Herbrich od policijskega ravnateljstva v Solnogradu. Ko Dobovišek uredi z njima

formalnosti, izroči mi prvoimenovani uradno obvestilo, ki se v slovenskem prevodu takole glasi:

»C. kr. okrajno glavarstvo.

Hallein, dne 30. marca 19..

Št. 4636.

Gospodu Ivanu Hrybarju, ograničenemu

na Abtenau-o.

Ograničeni ste do nadaljnjega na Abtenau-o.

Nastaniti se imate tamkaj v gostilnici »zur Post« in ne smete zapustiti ozemlja strnjenega trga Abtenau-e. Vsak dan se morate oglasiti na c. kr. poveljstvu orožniške postaje abtenauske. Postajni poveljnik Vam ob vsakem zglašenju pove, katero uro se boste imeli zglasiti naslednjega dne. Občevati s somišljeniki Vam je prepovedano.

Vaše dopisovanje je pod cenzuro.

Ko bi poskušali, da se tem predpisom izmaknete, pride na mesto ograničenja zapor.

C. kr. okrajni glavar:

v. Rittinger l. r.

Preletevši ta uradni spis, ki je bil zelo podoben turškim fermanom, naklonim se okrajnemu komisarju in za solnograškega policista pomnožena družba poseda v zaprto kočijo, ki je čakala pred kolodvorom. Vreme je bilo občutno hladno, kajti šel je z dežjem pomešan sneg. Zato niti je bilo vabljivo gledati skozi okna po pokrajini, po kateri smo se vozili, niti bi bili kaj prida videli, ker so se po zraku vlačile sive meglice, ki so razgled ovirale. Nemo sem se udal v svojo usodo in ugibal, kakšen je kraj, v katerega so me poslali v prognanstvo; kočija pa je počasi lezla v reber. Le semtertje sta konja nekoliko podirjala, znamenje, da je klanec prešel v položnejši svet.

Bilo je že temno, ko po dveurni vožnji prispemo na raven del ceste in se posveti luč iz hiše ob levi strani. Solnograjski uradni spremljevalec nas opozori, da je to Abtenau-a. Par minut kasneje obstoji kočija pred velikim poslopjem. — »Na licu mesta smo,« opozari Herbrich in že se skozi široka vežna vrata prikaže ženska s petrolejsko svetilnico v roki. Silno iznenadenje je bilo to zame, kajti pričakoval sem, da je Abtenau-a, ki leži blizu Solnograda in nekako v središču živahnega tujskega prometa, napreden kraj z vsemi pridobitvami naše dobe, torej seveda tudi z električno razsvetljavo. Moje iznenadenje pa se je imelo še povečati. Ko pridemo izpred radovednežev, ki so se, o našem bližnjem prihodu seveda obveščeni, bili mahoma zbrali pred gostilnico in so sledili vsaki naši kretnji, v prostrano vežo, me neprijetno dirne nje zanemarjenost. Slab utis povečajo še lesene, popravila že zelo potrebne stopnjice, po katerih dospemo v prvo in edino nadstropje z ravno takšno vežo, iz katere se je ob brleči petrolejski luči videl leseni del dvoriščnega, obširnega, po Bog ve katerem kmetiškem zidarskem mojstru v enem že davno zatonulih stoletij sezidanega poslopja.

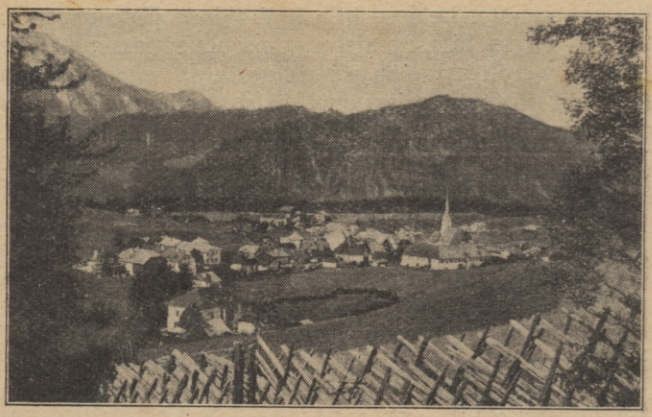
Še trenotek in stali smo v sobah, ki ste nam v bivanje odkazani bili. Prostorni sicer in še dokaj čedno poslikani; toda tlak v njih je bil iz smrekovih desak in ves grapav, oprema njuna pa takšna, ko da bi jo bili ravno za nas nakupili pri kakem starinarju. Pa ne takšne, ki ima po umetniškem ali vsaj svojevrstnem, za izdelovalno dobo značilnem okusu posebno ljubiteljsko vrednost; nego čisto navadnega izdelka, kakršni krase kmetiške in malomeščanske domove, v katerih neokusnost slavi svoje orgije. Ob brlečem svitu stearinskih sveč si vsega še tako predstaviti mogli nismo, kakor nam je drugi dan stopilo pred oči; vendar sem pa proti svoji soprogi pripomnil, da je skrajna brezobzirnost zahtevati za tako stanovanje po tristo kron na mesec, češ, da bi se za to ceno dobilo v vsakem dunajskem hotelu. — Toda, kaj smo hoteli! Okrajno glavarstvo nam je iz ozira na varnost države

stanovanje samo izbralo; zato je bilo treba molčati in prepustili stvari dalnjemu razvoju dogodkov. Mene je solnograjski angelj varuh peljal še na orožniško postajo, da me predstavi njenemu poveljniku; potem smo pa z njim in našim ljubljanskim spremljevalcem v gospodski gostilniški sobi, radovedno opazovani od vsakdanjih gostov, med katerimi so tržni honoracijorji imeli svojo posebno mizo, posedali k večerji. Hrana, ki smo jo dobili, je bila dobra. To je vsaj nekoliko omililo prvi neugodni utis. Ker smo tudi postelje našli v redu, zaspali smo — utrujeni od dolgega potovanja in zaradi izgubljenega spanja prejšnje noči — prav dobro. Ko se drugo jutro zbudimo, je bil ves trg in vsa okolica pod lesklo belo odejo sveže zapalega snega.

Ker je toplomer kazal dve stopinji C. nad ničlo, seveda ni bilo mikavno podajati se v cestno brozgo; vendar nas je radovednost, kakšen je kraj našega prisilnega bivanja izvabila, da si ga ogledamo. Pot od enega konca trga do drugega je bila kilometer dolga. Ob tej poti je sezidana Abtenau-a. Le dvoje kratkih postranskih ulic drži od glavne ulice. Vse izprehodišče, ki nam je dovoljeno bilo, imelo je tedaj približno poldrugi kilometer daljave. To daljavo smo sedaj odmerili v počasnih korakih, katerim so sledili radovedni pogledi domačinov, ki so seveda že nekaj časa sem — če ne od drugod, vsaj iz gostilnice pri pošti — o našem prihodu poučeni bili. — Ako me je že »hotel«, ki me je dan pred tem pod svojo streho sprejel, silno razočaral, moram reči, da se je to razočaranje po tem izprehodu le še povečalo. Nič onega nisem našel, česar sem v solnograškem turističnem ozemlju pričakoval. Vsak naš gorski kraj je prijaznejši, ko ta nemški trg. Zanimivost zame so bile le velike stavbe, kakršne so v solnograških in gornjeavstrijskih hribih navadne. Pol zidane, pol lesene z nizkimi, s skodli pokritimi in prekljami ob strešno ogrodje pritrjenimi ter s težkimi kamni obteženimi strehami. Hiše večinoma enonadstropne; gospodarska poslopja za njimi pritlična. Z opeko kritih poslopij je bilo le

majhno število. Leta so bila tudi zidana čisto drugače, dokaz, da so bila zgrajena v posebne namene. Res so bile v njih trgovine ali pa obrti. Iz tega sledi, da so si jih postavili priseljenci, ki so med prvotno kmetiško prebivalstvo trga prišli »s trebuhom za kruhom«. Največje poslopje v trgu je sodiščno. Tudi leto je bilo postavljeno v novejšem času in ima potemtakem boljšo razpredelbo notranjih prostorov, ko druge trške hiše. Za tujski promet najpripravnejša je pa velika, čisto zidana hiša »zum Ochsenwirt« (pri volu). Takoj na prvi pogled sem uganil, da bi bilo v njej prijetnejše stanovati, ko »pri pošti«; kasneje sem se o tem tudi z ogledom prepričal. Da mi oblast ni stanovanja ondi privoščila, imelo je svoj uzrok menda v tem, ker je v tej gostilnici bil večji tujski promet in se je menda bala, da bi na ta način utegnil le na kak način priti z zunanjim svetom v dotiko; morebiti pa tudi zato, ker je Mathias Buchegger — tako se je imenoval gostilničar »pri pošti« — imel boljše zveze z uradniki okrajnega glavarstva, ko »Ochsenwirt« Albin Sandtner. Bodi temu kakorkoli, prvemu moje bivanje pri njem ni prineslo sreče. Ljudje so namreč izvedeli, da dobiva za dve sobi po 300 kron na mesec in so mu zato bili nevoščljivi. Saj je za vsako teh dveh sob potnikom, ki so pri njem prenočevali, ki ste mu torej največ dni v letu ostali prazni, preje dobival kvečjemu po dve kroni za noč. Našel se je zato nekdo, ki je iz ljubezni do bližnjega nesel to na ušesa davčnemu referentu pri okrajnem glavarstvu v Halleinu in ko Buchegger prihodnje leto pri podajanju napovedi za občno dohodnino ta dohodek zamolči, nalože mu in tudi brezobzirno izterjajo denarno globo, ki je znašala več, ko vsa od mene prejeta najemščina.

Po tem kratkem odskoku treba je, da se vrnem k opisu trga. Najznamenitejši poslopji v njem sta vsekakor lepa, precej prostorna, v poznogotiškem slogu sezidana cerkev in pa poleg nje stoječa opatija, po kateri je trg dobil svoje ime. Cerkev ima visok zvonik s šiljasto streho, ki celemu trgu daje svoje obeležje; opatija je pa s svojimi debelimi zidovi iz lomljenega

Trg Abtenau na Solnograškem.

kamenja s tesnimi pritličnimi prostori, ki spominjajo bolj na kazemate, ko na stanovališke prostore, taka, ko kak srednjeveški grad, v katerem je bivanje bilo vse prej ko udobno.

Ko sem si tako ogledal trg, jela me je zanimati njegova okolica. Leta me je na prvi pogled očarala. Ko namreč obrnem oči kvišku, zablešče se mi od južne strani sem v svežem in prozorno čistem jutranjem zraku veličastni, vsi z novim snegom pokriti vrhovi Tennengebirga; od iztoka Dachsteinsko pogorje z masivnim Donnerkoglom v ospredju; od severa nižje hribovje približno tako visoko ko naše loško pogorje s 1686 metrov visokim Einbergom v ozadju; od severozapada pa Hagengebirge s 2519 metrov visokim Göllom. Tennengebirge, ki me je s svojim imenom spominjalo naših podov in katero je po mojem mnenju nemški prevod prvotne slovenske označbe, zdelo se mi je tako blizu, ko da je z roko dosegljivo. Kar oči so mi uhajale vnovič in vnovič k njegovim vršacem Raucheckkoglu, 2428 m, Bleikoglu, 2409 m, Tirolerkoglu, 2314 m, Wieselsteinkoglu, 2298 m in Scheiblingkoglu, 2284 m. Najrajše bi se bil takoj napotil proti njegovemu vznožju, o katerem sem sodil, da ne more

oddaljeno biti. Strogi ukaz gibati se le v strnjenem delu trga mi je to onemogočal.

Oba policijska organa sta med mojim jutranjim izprehodom imela opravka pri orožništvu; ko se vrnem pa sta se poslovila in odpeljala. Zame je od tedaj začelo novo, povsem svojevrstno življenje v prognanstvu. Bil sem s svojo slovensko rodbino sredi nemškega življa kakor mal otočič sredi velike vodne plani. Mostu do tega otočiča ni bilo; čolniči, s katerimi je bilo mogoče dospeti nanj, pa so bili v rokah policijske oblasti in leta je s ključavnico zapirala verige, s katerimi so bili ob bregu priklenjeni. Sreča je bila vsaj, da sem imel pravico naročati si v Avstriji izhajajoče politične časnike. Te pravice sem se takoj tudi poslužil, naročivši si poleg »Slovenskega Naroda« in »Slovenca« še tudi »Neue freie Presse« in »Illustrirte Zeitung« iz Lipskega. Vedel sem sicer, da iz teh listov prave resnice o stanju na bojnih poljih izvedel ne bom, tolažil sem se pa, da iz njihovih vesti že sam uganem, kako stvari pravzaprav stoje.

Prvi dnevi našega abtenauskega gibanja so nam torej potekali čisto enolično ob vsakodnevnih izprehodih od enega konca trga do drugega in ob čitanju novin. Nekaj razvedrila nam je prinašalo opazovanje domačih in onih redkih tujih gostov, ki so prihajali na hrano v gostilnico »pri pošti«. Namenoma si namreč nismo hrane dali nositi v sobo, ampak smo zahajali v gostilniško sobo za gosposke goste — takozvani »Extrazimmer«. Radovednost je par dni to sobo napolnjevala s »honoracijorji«, ki so nas hodili opazovat. Mene je to opazovanje zabavalo. Na obrazih teh gostov sem namreč želel seznati, kako utegnejo do nas razpoloženi biti. Mi smo govorili med sabo deloma slovensko, deloma — in to največ — pa česko, ker je bila z nami gospica iz neke prijateljske nam rodbine v Pragi. Zanimivo je zatorej bilo gledati, kako je ta jara gospoda glave stikala in z očmi k nam obrnjenimi šepetaje svoje opazke izmenjavala. Večina teh gostov je sicer videzno ohranjala mirno kri; nekaterim se je pa vendar iz njihovih ostrih in strupenih po-

gledov videlo, da smo jim vse prej ko simpatični. Med temi je na prvem mestu omeniti učiteljice, kakih trideset let stare ženske, trdih, moških potez v licu, katerim je odgovarjal tudi raskav glas in čisto moška hoja; na drugem pa gozdnega glavarja (Forstmeistra), čegar oči so razodevale, da bi bil, ko bi to oblast želela, sposoben za kaj takega, kar mi je bil dobrodušni Vrban Zupanec pred odhodom iz Ljubljane prišel napovedat. Njegovo razpoloženje do nas je vidno delila s svojim možem žena Elfrieda, katera je često vstajala od svoje mize in se podajala k učiteljici, ki je z ostalim učiteljskim osobjem sedela pri drugi mizi. Tamkaj jej je, ozirajoč se po nas, delala opazke, ki so se menda nanašale na našo česko govorico, katero sta z možem razumela.

Ker nam je bilo potreba raznih malenkosti, ki jih iz Ljubljane namenoma nismo vzeli s sabo, nakupil sem jih v Abtenau-i. To pa pri treh trgovcih; pri vsakem po nekaj. S tem smo — in na to sem računil — pridobili vsaj pri teh ljudeh nekaj simpatij. Saj so trgovci po vsem svetu enaki: postani njegov odjemalec, pa boš najboljši človek, če bi bil dotlej tudi neugodno sodil o tebi. Svoje mnenje širi pa, ker je zgovornost potrebno orodje njegovega poklica, tudi med druge. Res sem se kmalu prepričal, da se mi je račun obnesel. Čez dobrih štirinajst dni smo že izvedeli, kako se je začelo govoriti, da moramo bogati biti, češ, da precéj nakupujemo in da plačujemo brez pogajanja za cene, kar je na kmetih povsod v navadi. S tem je bilo že nekaj pridobljenega. Siromaka gledajo povsod čez rame. Naš veliki pesnik je to resnico tako lepo povedal z besedami, da »le petica dá ime sloveče«. Na vsadanjih izprehodih so nas ljudje, ki so s početka le radovedno oči v nas obračali, naenkrat jeli pozdravljati. Eden ali drugi nas je tudi ogovoril, da vreme pohvali ali se čeznje pritoži. Ženske so se nam na svoj način laskati začele s tem, da so jele občudovati mojo hčerkico in hvaliti njeno ljubkost. Prišli smo potemtakem še dokaj kmalu v znosnejše razmere, kakor smo jih pričakovali.

Najhuje nam je seveda bilo, da se nismo mogli gibati svobodneje. Živeči v veličastni planinski prirodi, ki nas je z vsemi dražestmi vabila v široko svoje naročje, smo silno neprijetno občutili, da temu nememu, a vendar tako živahnemu vabljenju nismo smeli slediti. Res je izprehod po trgu bil vse kaj drugega, ko moji dotedanji izprehodi po ljubljanskih jetnišničnih dvoriščih. Tu je vsaj bil razgled na vse strani in to razgled na visoko gorovje najrazličnejših oblik. Toda to je ravno vzbujalo hrepenenje. Nehote mi je prihajala primera s ptičkom, ki je zaprt v kletki, obešeni v stanovanju, in s ptičkom, ki ga, za drobno nitko privezanega, denejo na zeleno vejico v polni solnčni soj. Ne bode-li peroti svoje razpenjal, da se dvigne za svojimi tovariši v svetlo ozračje; ne bode-li hrepenel, da skače za njimi od ene zelene vejice na drugo? Tako je bilo tudi z nami. Saj si še pravzaprav o sami legi trga Abtenau-e nismo mogli napraviti točnega pojma, dokler si ga nismo mogli ogledati iz neke oddaljenosti.

Ravno to nas je čez par dni zapeljalo, da smo se — proti strogemu uradnemu predpisu — na svojem izprehodu predrznili konci stranske ulice na severni strani trga kreniti po neki poljski poti na holmec, s katerega smo pričakovali obsežnejšega razgleda. Res nas to upanje ni varalo. Ves trg je naenkrat ležal pod nami in vsa njegova okolica se je risala v naših očeh, ko da gledamo na zemljevid. Sedaj šele smo videli, da je trg sezidan na neveliki, proti zahodu odprti ravnini med nizkimi, deloma obdelanimi, deloma z gozdi poraščenimi holmci. Bela okrajna cesta vije se po tej ravnini od zapada proti iztoku; od nje pa peljejo ozke občinske poti na vse strani k malim, po tri ali štiri hiše štejočim zaselkom in k posamezno stoječim kmetijam. Poslopja smo z redkimi izjemami zazrli velika, vsa s skodlji pokrita in vseskozi enakega planinskega tipa. Na skoro vsaki hiši se je nad pročeljem vzdigoval lesen stolpič, v katerem je visel dokaj velik zvon za sezivanje po poljih raztresenih poslov in delavcev k prigotovljenim povživalnim obro-

kom. Kakor na čarobno točko dospeli, obračali smo oči po veličastni prirodni sliki in ugotovili smo, da ima abtenauska okolica nekaj podobnosti naši rajskolepi jezerski dolini, samo da je po lepoti ni oddaleč ne dosega. Manjša je namreč; po okvirju gor, ki jo obdajajo, ne tako divno zaokrožena; po obliki terena ne tako raznovrstna pa zopet tako ljubko harmonična; po svojem rastlinstvu ne tako polna stvarnikovega deha, ki vse oživlja in najnežnejše barvne odtenke pričarava. — O, kako so se nam ob tej primeri budila vroča čutila za oddaljeno, od Stvarnika tako bogato oblagodarjeno domovino!

V svoji zamaknjenosti in čustveni opijanjenosti niti opazili nismo, da se nam je približevala cela tropa dece pod vodstvom odraščene deklice in da se je spodaj na cesti zableščalo dvoje orožniških bajonetov. Pod tako pažnjo smo bili, da so v trgu zapazili naše odbočenje od predpisane nam poti. Da ne pride država v nevarnost, poslali so takoj za nami hotelsko deco pod vodstvom osemnajstletne gostilničarjeve hčeri, kot njeno kritje pa dva orožnika. Videč to državno akcijo, vrnili smo se s holmca domov; jaz pa sem se podal k poveljniku orožniške postaje, da mu izpovem svoj greh. Mož je bil pameten dovolj, da je zanikal, da bi bila orožnika odposlana za nami, češ, da sta bila le na običajnem dnevnem obhodu.

Prvo iznenadenje v Abtenau-i nam je priredil Dragotin Hribar. V skrbi za nas in menda radoveden, kako se nam godi, pripeljal se je takoj naslednji teden po naši odposlatvi v prognanstvo k okrajnemu glavarstvu v Hallein, s prošnjo, naj mu dovolijo, da nas obišče. V velikem kurniku je vzel s sabo divjega petelina, katerega so bili vjeli v mojem lovišču na Dóbravi. Seveda so ga pri okrajnem glavarstvu debelo pogledali. Ker ima pa že navaden birokratski pogled vedno posebno značenje, je umevno, da je debeli pogled te vrste pomenil nekaj prav skrbi polnega. Dobrega Dragotina so zaradi petelina vzeli v navskrižno palbo. Avstrijska birokratska modrost je namreč uganila, da pošiljatev petelina vse-

kakor nekaj pomeni, da je v tej pošiljatvi zapopadeno bržkone neko tajno, že naprej dogovorjeno znamenje. Na Dragotinovo zatrjevanje, da mi je kot lovcu hotel s petelinom samo veselje napraviti, odvzeli so mu ptiča z obljubo, da mi ga dajo dostaviti v Abtenau-o; njega pa kljub vsem prošnjam niso hoteli pustiti k meni. Kaj so s petelinom počeli, ne vem; ne zdi se mi pa nemogoče, da so ga z rentgenovimi žarki preiskali, če njegovo drobovje nima v sebi kaj državi nevarnega. Naslednjega dne se namreč s tem že na pol mrtvim in razmršenim gozdnim zaljubljencem pripelje sam okrajni komisar von Rittinger v Abtenau-o in me jame izpraševati, kaj ta pošiljatev pravzaprav pomeni. Šele ko se iz mojega pojasnjevanja do dobrega prepriča, da ni v njej nič državi nevarnega, naroči orožništvu, naj mi ptiča izroči. — Nam je iz umevnih razlogov bilo jako žal, da z Dragotinom, ki je bil že tako blizu nas, nismo govoriti zamogli.

Dragotinu Hribarju pa ta prvi neuspeh ni vzel poguma. Čez dober mesec dni se kljub mukam, ki so takrat z daljšimi potovanji bile združene, odpravi zopet na pot za nami. Tokrat s čisto novim načrtom. Vzame namreč s sabo kranjskih klobas, da pogosti z njimi strogega gospoda okrajnega komisarja. Von Rittinger se — gotovo ne toliko zaradi klobas, ko zaradi imponujoče vztrajnosti Dragotinove — pripelje res v Abtenau-o z njim. Naše veselje nad tem obiskom bi bilo popolno, ko bi ga komisar ne bil skalil z naročilom, da smemo z Dragotinom govoriti le v njegovi navzočnosti in le v nemškem jeziku. Pa vendar nas je svidenje z neustrašljivim prijateljem do solz ganilo in le prekmalu so potekle ure, ki smo jih pod lahno meglico nemškega jezika mogli prebiti v pogovoru z njim. Dobri Dragotin je takrat, da nas razveseli in nam navdahne tolažbe, prišel na misel, da nam pošlje svojo najstarejšo hčerko Dragico v Abtenau-o, da ne bodemo tako sami. Gospod von Rittinger je ob tej omembi pač nekam začudeno pogledal, ni pa misli zavrgel »mit dem Bemerken, daß das ist nichts« (s pripomnjo, da iz tega ne more nič biti).

Menil je le, da bi moral prošnjo v tem smislu po deželnem predsedstvu ljubljanskem vložiti pri deželnem predsedstvu solnograškem. Posledica tega razgovora je bila, da sem pod št. 11.685 z dne 8. julija 1915 od okrajnega glavarstva halleinskega prejel rešitev, katera v slovenskem prevodu slove takole:

»Gospodu Ivanu Hribarju v Abtenau-i.

C. kr. deželno predsedstvo solnograško dovoljuje po sporazumu s c. kr. deželnim predsedstvom ljubljanskim, da sme gospica Dragica Hribarjeva, hči tvorničarja in tiskarnarja Dragotina Hribarja v Ljubljani, priti čez poletje stanovat v Abtenau-o.

Vendar je to bivanje vezano na pogoj, da se gospica Dragica Hribarjeva podredi ravno tistim policijskim utesnitvam glede svobodnega kretanja v osebnem in pismenem prometu, ki slede iz Vašega ograničenja.

Tudi mora imenovanka dan in uro svojega nameravanega odpotovanja v Abtenau-o okrajnemu glavarstvu v Halleinu pravočasno naznaniti, da jo odobri.

Iz službenih ozirov je priporočljivo, da si izbere za prihod v Abtenau-o 20., 21., 22. ali 23. dan julija 1915.

C. kr. okrajni glavar: H e r g e l t l. r.«

Spomlad leta 1915. je bila v solnograških gorah nenavadno topla. Kislo in vlažno vreme, katero smo ob svoji doselitvi našli, se je kmalu umikati jelo toplejšemu z jasnimi dnevi, na katerem je sneg hitro kopnel. Po 20. aprilu je začelo solnce greti, kakor poleti in smo v začetku maja imeli že tako vročino, da so domačini jeli hoditi goloroki. Da nas je to vreme vabilo z vso silo iz našega neprijaznega in zatohlega stanovanja, je umevno. Prebili smo največ časa na klopicah pred gostilnico »pri pošti« in pred »Ochsenwirtom«. Hodili smo pa tudi pridno po trgu na izprehod. K temu nas je zlasti vabila okolnost, da so se iz zemlje pomaljati jele trobentice, zvončki, pomladanski podlesek, vetrnice, ljubičice in marjetice.

Te oznanjevalke zemeljske rodovitnosti in poveličevalke solnčne toplote so posebno zanimale in k sebi vabile mojo malo hčerkico. Kar drhtelo je dekletce, ko je kako cvetko zagledalo. Najraje bi bilo vse potrgalo. Da smo s tem v detetu porajajočim se umevanjem za lepoto prirode imeli veselje, je umevno; pustili smo jo torej, da je stopicalo ob stezicah, trgalo s svojimi drobnimi ročicami nežne cvetke ter jih nosilo sedaj materi, sedaj meni, sedaj naši praški gospici. Toda to nedolžno veselje nam je kmalu bilo zagrenjeno. Ko je nekoč gospa Elfrieda videla iz svojega stanovanja, da je Zlatica ob javni stezici nedaleč od njenega bivališča utrgala nekaj marjetic, poslala je k meni svojo služkinjo s poročilom, da je to zabranjeno. Ves pomen njenih strupenih pogledov iz gostilnice mi je bil sedaj jasen; v duši gospe Elfriede je moralo plati neizrecno sovraštvo do nas slovanskih pregnancev. Z gnjusom v srcu do take duševne surovosti izginili smo tej zastopnici nemške kulture izpred oči in noge nas ves čas našega bivanja v Abtenau-i niso več zanesle na ono stezico.

Ko sem se drugi dan na to v smislu predpisa javil na orožniški postaji, povem ta pripetljaj poveljniku postaje. Mož, ki je imel očividno več srčne omike, ko ona naduta honoracijorka, ostrmi. Ker si pa kritike o obnašanju soproge najvišjega državnega predstavnika v Abtenau-i ne upa izreči, opozori me, da se lahko nadaljnim enakim neprijaznostim izognem, ako si pod trgom ležeči pašnik izberem za naša bivanja na prostem, kadar jih bode dopuščalo vreme. Vesel sem bil te opozoritve. Oni pašnik ob smrekovem gozdu na severozapadni strani trga sem bil namreč s ceste opazil že davno; a ker je ležal zunaj trga, nisem si upal usmeriti korakov tjekaj. Sedaj sem dobil avtoritativno dovoljenje za to in izginil sem s svojo rodbinico vred za stalno izpred oči nataknjene gospe gozdne glavarice.

Na onem pašniku presedeli smo poslej cele dneve. Bil je to nekaj oral obsežen prostor, ki se je od bistrega potočica v njegovem vznožju polagoma dvigal do

precejšnje višine, tako da se je z njegovega vrha videl ves trg, ko s ptičje perspektive. Ker so tržani prirejali na njem šolske in gasilske veselice, bilo je na njem postavljenih par lesenih klopi, na katerih se je dalo prav prijetno sedeti. Izmed sočno zelene trave poganjalo je polno cvetic, tako da je ob nenavadno lepem in toplem vremenu že v nekaj dneh bil podoben najdražestnejši preprogi, po kateri je šumelo brez števila čebelic in frfotalo vse polno metuljev. Smrekovi gozd ob pašniku nudil nam je prijetno senco; njegovo svojevrstno rastlinstvo pa ono prirodno raznolikost, ki razveseljuje oko. Otroci, ki so se včasih pripodili tjekaj, skrbeli so nam za zabavo s svojim prekucevanjem po travniku in valenjem od vrha do dna, potem s svojimi primitivnimi igrami, tako da nam je čas potekal dosti hitro. Najzanimivejše pri tem pa je bilo, da smo se vsled bivanja na čistem, ozona polnem zraku začeli krepiti in da sem se zlasti jaz, čegar zdravje je v zaporih občutno trpelo, jel vidno popravljati. Prokletstvo, ki ga je vojnonadzorovalni urad klical nadme, izprevrglo se je potemtakem v blagoslov.

Človeku, ki je dela vajen, jame brezdelje — pa naj je uživa pod še tako ugodnimi okoliščinami — končno vendarle presedati. Tako tudi meni. Dasi sem jemal časnike in knjige s sabo, začel sem vendar hrepeneti še po kakem drugem razvedrilu. Saj me je priroda s svojimi neštevilnimi vabljivostmi, katerih je od dne do dne več pričaravala iz matere zemlje, sama odvračala od čitanja. Prišel sem torej na misel zbirati hrošče in napraviti si herbarij. Zamišljeno, storjeno. Dam si takoj zvezati debelo knjigo za prilepljanje rastlin; iz Solnograda pa si naročim dvoje za zbirko hroščev in metuljev prirejenih škatelj s steklenima pokrovoma, in začelo se je novo opravilo, katero je imelo tudi namen buditi v hčerki zanimanje za prirodo.

Toda sedaj mi je naenkrat prostorni pašnik s trgom Abtenau-o vred postal pretesan. Njuno rastlinstvo sem imel kaj kmalu v herbariju in zahotelo se

mi je po rastlinstvu okolice. Proti koncu maja zaprosim iz tega razloga, da bi se mi dovolilo delati daljše izlete v okolico. Pod št. 9082 z dne 7. junija prejel sem na to prošnjo od okrajnega glavarstva halleinskega tole rešitev:

»Gospodu Ivanu Hribarju, omejenemu

na Abtenau-o.

Vaši prošnji, da bi se Vam dovolilo delati izlete v Annaberg in Gosau-o, ni mogoče ustreči. Bili ste namreč po vojnonadzorovalnem uradu omejeni na Abtenau-o in se Vam zato ne more dovoliti, da bi obiskali kako drugo občino pa najsi tudi le mimogrede. To zadeva tudi Vaše rodbinske člane, ki dele omejenje z Vami.

C. kr. okrajni glavar: Hergelt l. r.«

Vendar pri tej rešitvi ni dolgo ostalo. Kmalu po njej pripelje se namreč okrajni glavar v Abtenau-o, da nas obišče. Prijazno nas jame povpraševati, kako nam gre in kako se počutimo. Iz razgovora z njim sem sklepal, da je od Dunaja ali pa Solnograda sem moral začeti pihati drug veter. Zato se dotaknem svoje prošnje za obširnejši radius našim izprehodom. Takoj pristane okrajni glavar na to in naroči orožniškemu poveljniku, da se smemo svobodno gibati v oddaljenosti 7 kilometrov na vsako stran iz Abtenau-e. Težko je popisati kakšno veselje se nas je ob tem doseženem uspehu polotilo. Še tistega dne popoldne popel sem se na neko goro ob iztočni strani trga, po priliki enake višine, kakor je naš Sv. Jošt; dan nato pa smo že vsi bili na poti po okrajni cesti proti Dachsteinskemu pogorju. Zbirka rastlin in žuželk, ki smo jih spotoma nabrali, je bila prav lepa in nas je le vzpodbujala k novim izprehodom.

Odredbo okrajnega glavarstva nam je pa morala zagreniti učiteljica. Od našega prihoda sem nas je šolska deca pozdravljala, kadarkoli nas je na naših izprehodih srečavala. Sedaj smo naenkrat opazili, da

so otroci ob srečavanji plašno buljili v nas oči, potem pa pohuljeno smukali mimo nas. Nekoč se mi je celo prigodilo, da je kliknil nek odraščenejši, po priliki 13 let stari deček, ko me je od pašnika sem zagledal na cesti: »Gauner!« (rokomavh!). Uganil sem, da je ta sovražnost do nas morala v šoli med deco zanešena biti. Kmalu sem za to domnevo dobil zanesljivo potrdilo.

Po zemljevidu mi je bilo znano, da kake štiri kilometre od trga leži kopališče abtenausko. Tje smo napravili prvi izlet. Pot do njega peljala nas je po okrajni cesti, katera se takoj za trgom položno vzdigne, čez lepo, dobro obdelano in dokaj plodovito ravan z večjimi in manjšimi zaselki. Veličastno gorovje stopi na tej ravni le še bolj — rekel bi: neposredno — pred oči. Črede govedi, ki so se povsod pasle, ker še ni bil prišel čas za preselitev v planine, so vso ravan izredno oživljale; zvonci krav predvoditeljic so prijetno doneli na ušesa. Čez kako pičlo uro hoda začne se cesta spuščati polagoma v kotlino reke Lammer. Poleg nje žubori bister potoček, ki združuje v sebi vse studence ravni in čegar valovi veselo skačejo čez prod in kamenje, katerega so ob hudih nalivih navalili semkaj. Ogromni skalnati balvani zajezujejo tam in tod njegovo strugo in povzročajo, da se voda v dražestnih pramenih spušča v globoke tolmune, katere je pod njimi izkopala in v katerih se igrajo urne postrvi. Približno poldrugi kilometer dolga je ta dražestna soteska s prav svojevrstnim rastlinstvom. Lesen mlinček najprimitivnejše konstrukcije, ki mikavnost pokrajine le še povečuje, stoji sredi te soteske. Ob izhodu iz nje pa se že od daleč čuje šumenje deroče reke Lammer, čez katero drži lesen most. Preko potoka Russbach — tako imenovanega menda po njegovi temni vodi — zavije se cesta na desno in čez kakih pet minut stopi konci lepih travnikov in malega, še dokaj dobro negovanega parka potniku pred oči veliko lepo poslopje — k o p a l i š č e A b t e n a u.

Prvotno ime tega kopališča je bilo »Zwieselbad« in sicer po gori Zwieselalpe, katera ima v Dachstein-

skem pogorju približno isti pomen, ko naša Golica v skupini Karavank. Dohod na to planino je namreč jako lahak in ni treba zanj nobenih posebnih priprav. Zwieselbad je bilo izhodišče na Zwieselalpe za potnike, ki so prihajali od Solnograda sem. Ko se je turistika na Solnograškem začela krepko razvijati,

Kopališče Abtenau.

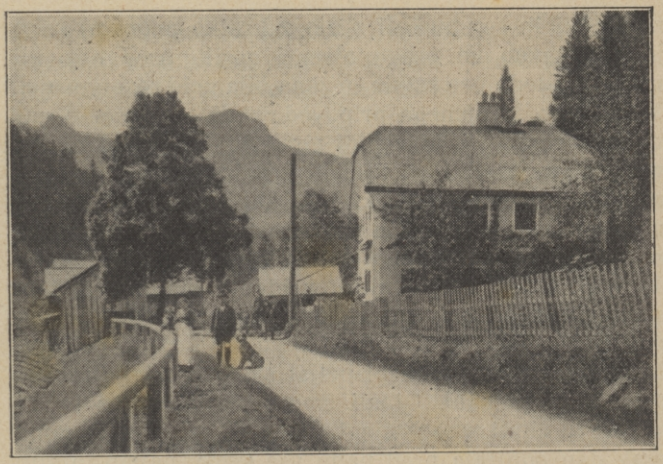
kupil je kopališče Švicar Anton Badrutt ter je prvotno neprikladno poslopje podrl in na mesto njega sezidati dal vsem sočasnim zahtevam odgovarjajoče moderno, električno razsvetljeno poslopje, v katerem je bilo prostora za sto stalnih in še kakih trideset preletnih gostov. Da svojim stalnim gostom poskrbi za čim prijetnejše bivanje, dokupil je na visoravni onkraj Lammerice veliko kmetiško posestvo s plan-

šarsko živinorejo in je do tega posestva izpeljati dal lepo, na prijetne izprehode vabečo stezico. Po rečenem je jasno, da je podjetni Švicar zazidal v tej od vsakdanjega prometa tako oddaljeni dolini celo premoženje. Svetovna vojna je seveda obrat turistovskega hotela zaustavila. Noben tujec se celo leto 1915. ni izgubil v ta samotni kraj.

Ko smo mi prišli tjekaj, bilo smo prijetno iznenadeni in le obžalovali smo, da nam vlada ni bivališča odkazala tukaj. Nismo pa ob tistem času našli v kopališču nikogar razen zasilne upraviteljice preko zime in enega natakarja. Vendar nam je postreženo bilo tako dobro, da smo se ločevali popoldne odtod z občutkom, da smo preživeli nekaj ur, ko da nas je sreča zanesla v vilinski grad.

Drugo jutro smo se obrnili na nasprotno stran. Po cesti namreč, po kateri smo se bili v Abtenau-o pripeljali v spremstvu policije. Ta cesta je od Abtenau-e zmerno nagnjena in pelje mimo neznatnih selišč v Voglau-o, vas na vabljivi, s strmimi holmci obdani ravnini s cerkvijo, šolo in dobro gostilnico. Pod vasjo vali Lammerica, ki si je semkaj med visokim skalovjem po soteski, nazvani »Lammeröffen«, predrla na tak način pot, kakor naša Radolna skozi Vintgar, svoje prozornočiste valove z neznansko silo in brzino proti zahodu, da jih potem, ko je v mogočnih skokih, polnih mavričnih slapov, prihitela globoko v dolino, združi z vodami Solčave (Salzach), brzečimi proti Dunavu in potem z njim dalje v Črno morje. Tudi s tega izleta smo se vrnili zadovoljni in z obilnimi pridobitvami za mrčesno zbirko in herbarij.

O utisih z izletov pripovedoval sem načelniku orožniške postaje Georgu Wixingerju. Leta opozoril me je ob tej priliki, da je v vasi Schorn, kakih pet minut hoda od Lammerskega mostu na cesti v Russbachsag, gostilnica pri »Schornwirtu«, v kateri se več ko za polovico ceneje dobi ravno taka, ako ne boljša postrežba, ko v kopališču Abtenau. Na to opozorilo napotimo se kmalu tjekaj. Na pragu nevelike, a prijazne bele hiše nas sprejme gospodinja

Schornwirtova gostilnica v Schornu.

visoke rasti, krepke postave in inteligentnega obraza. Ko si ogledamo notranje gostilniške prostore in se prepričamo o vzorni snagi, ki je vladala povsod, damo si na vrt prinesti mizo. Ob tej mizi sedeč pogovarjamo se z gospodinjo Marijo Bergschoberjevo, ki je, kakor smo se imeli pozneje priliko prepričati, slovela daleč na okoli. Zgovorna žena poučila nas je o razmerah vse okolice tako temeljito, da smo se kar čudili. Saj je pa tudi vsakega gosta, ki je prišel, po imenu poznala. In prihajalo jih je mnogo. Redko kak voz je zdrčal mimo; pešcev pa je komaj vsak deseti korakal naprej. Toda tudi leti so Schornwirtovko po-

Marija Bergschoberjeva, po domače Schornwirtovka.

zdravljali in se spuščali z njo v kratke pogovore, ako je bila ravno na pragu ali pri gostih pred hišo ali na vrtu. Glede nas samih je žena bila zelo reservovana. Videli smo iz njenega pripovedovanja, da se je o nas v njeni gostilnici že veliko govorilo; kaj, nam ni povedala, vanjo siliti pa tudi ni kazalo. Sodil sem namreč, da polagoma vse izvemo, kajti njen in njenega moža prijazni sprejem in naravnost imenitna postrežba za nenavadno nizko ceno je dala v meni dozoreti sklep, da vsak teden vsaj dvakrat pridemo semkaj. Po tem sklepu smo se tudi res ravnali, ako je le vreme dopuščalo. In tako nam je čas potem, ko nam je prijatelj Dragotin kmalu na to pripeljal svojo hčerko Dragico, prav hitro potekal. Gibali smo se večinoma v prosti naravi in čitali smo v njeni čudesni knjigi, ki je sama vsak dan odpirala pred nami vse svoje, najlepših slik polne strani. Naše zbirke mrčesov in metuljev so se polnile; naši herbariji pa so narastli na štiri velike knjige, ki mi še sedaj zbujajo veselje, kadar jih pregledujem. Saj so dokaz dela v dobi, ko me je državna oblast obsodila k brezdelju, da mi na ta način poveča skrbi, katere so morali zbujati v meni dogodki na bojiščih.

In te skrbi so me včasih silile k obupu. V stanu nisem, da popišem kakšne grozne duševne krize sem prestajal po ruskem porazu pri Gorlicah in kaj se je v moji notranjosti godilo po padcu Bresta-Litevskega in po boljševiškem ovladanju Rusije. Bili so dnevi, ko me je pod težo takega, kakor sem si dejal: za Slovanstvo poraziteljnega položaja, iz katerega se mi ni zdelo izhoda, Lammeričino šumeče valovje skoro z neubranljivo silo vabilo k sebi. Da ni bilo moje drage soproge, ki mi je vedela dopovedati, da za obup kljub vsem navidezno neugodnim razmeram zato ni razloga, ker se položaj lahko izpremeni in da mi ni ona kazala trdne vere, da se izpremeniti mora, češ, da Bog nemških dreves ne bo pustil rasti v nebesa; da ni poleg nje bilo ljube mi hčerkice, ki me je s svojim

otročjim brbljanjem odvračala od mračnih misli in mi s svojimi angelskimi pogledi vlivala v dušo novih življenskih moči, kdo ve, če bi bil še kdaj uzrl svojo domovino?

O neki priliki, ko smo zopet obedovali pri Schornwirtovki, pripovedovala mi je leta, da jo kmetje, ki so opazili, da često zahajamo k njej, ščujejo, naj bi nam račune pošteno solila, češ, da ljudje govore, da smo jako bogati in da stori greh, ako nas ne oskubi —

Promokova hiša v Abtenau-i.

zato ker smo sovražniki države. Pravila nam je, da je te insinuacije užaljeno zavračala ter da je izjavila, da ima za vse goste enake cene. Pri tem se je dotaknila najemnine, katero sem v Abtenau-i plačeval, češ, da takih vzgledov ne bode posnemala. V razgovoru, ki je temu sledil, izrazila je mnenje, da bi se v trgu vendar dalo dobiti kako cenejše stanovanje in čudila se mi je zakaj mirno pustim, da me ljudje tako brezvestno odirajo. Ko smo popoldne od nje odhajali, začeli smo o stvari premišljevati in ko je kmalu na to

imel komisar von Rittinger neko uradno poslovanje v Abtenau-i, stopil sem k njemu in vprašal sem ga, če bi okrajno glavarstvo imelo kaj proti temu, da si poiščem drugo stanovanje. Komisar ne le ni ugovarjal, nego je celo pristavil, da je čul kako drago mi v hotelu sobi računijo in da se je že sam čudil zakaj se temu ne uprem. Menda bi bil res dosegel znižanje najemščine za dotedanje stanovanje; toda ker mi je bilo za to, da se preselim iz neprijaznega poslopja sploh in da si vredim lastno gospodinjstvo, jel sem iskati novo stanovanje. Sreča mi je bila mila. V samotni, na gričku nad sodiščem stoječi zidani enonadstropni hiši posestnika Promoka ponudili so mi prvo nadstropje, čegar uredba je omogočala lastno gospodinjstvo, za manje ko tretjino dosedanje najemščine. Stanovanje je bilo čisto, dosti dobro opremljeno in je imelo poleg prijaznega razgleda čez ves trg in del okolice še to prednost, da je pod širokovejasto lipo pred hišo ob leseni mizi in ravno takih klopeh z naslonjali, nudilo poleti jako prijetno posedanje na čistem zraku. Mesec na to preselili smo se tjekaj in preživeli smo v njem vse poletje tako prijetno, da smo mnogo svojih dotedanjih izprehodov opustili ter da smo se gibali le bolj v bližnji okolici. Leta nudila nam je silno veliko razvedrila z gobarstvom. Že meseca julija jele so rasti nekatere gobe. V septembru se je število vrst teh svojevrstnih prič zemeljske plodovitosti silno pomnožilo. Jaz do tedaj nisem poznal več, ko kak tucat gob. To rastlinstvo pa je zbudilo v meni tako zanimanje, da sem si brž naročil več ilustrovanih nemških in českih knjig o gobah. Lete sem pazno proučil potem pa sem svojce zainteresoval, da smo začeli jedilne gobe iskati. Veliko prijetnega kratkočasja nam je to prouzročalo. Združeno je bilo to kratkočasje pa tudi s koristjo, kajti izvzemši neke prav vroče dneve ob večdnevni suši nismo imeli obeda brez okusnih gob. Poleg tega smo jih pa na solncu pred hišo sušili za zimo, na nitih, ki smo jih pritrdili na posebnih navlašč za to prirejenih okvirjih, kar je domačine tako zanimalo, da so si to naše početje hodili

ogledovat. Sami niso jedli drugih gob, ko gobane in lisičice in se je kuharica domačinka s početka sploh upirala kuhati nam druge. Ko smo jo k temu prisilili, nas je po prvem takem obedu hodila pogosto opazovat kdaj se nam prikažejo znaki zastrupljenja in nam je kasneje izdala, da je za ta slučaj imela že pripravljenega kuhanega mleka.

Na poti za gobami prišli smo po gozdih, ki so se razprostirali južno od trga, v prav idilsko dolinico na samem vznožju Tennengebirga. Zeleni travniki in lepo obdelane njive vrste se v tej dolinici z malimi, temnimi smrekovimi gozdi; ob gorovje prislonjeni pa poleg bistrega, tako velikega potoka, da žene takoj mnogo žag in nekaj velikih mlinov, stojita vasi Au in Unterberg. Mnogokrat nas je vabilo visoko gori k »Taxenfallu« in »Trickelfallu«, dvema mogočnima slapovoma ob izvirku studencev, katera potem v dolini, ko sta nekaj časa skakljala ob sočnih pašnikih, svoje vodovje združita v deroči potok Trickel, ki za nedolgo postane tako močan, da Lammerici enako vali ob večjih nalivih težke kamenitne balvane po strmi svoji strugi proti Solčavi. Često smo po več časa posedali okoli teh bistrih studenčnic, se naslajali toplega solnčnega soja in nauživali krepkega planinskega zraka ter pri tem pogovarjali z vaščani, ki so nas radovedno izpraševali o naši domovini in so se nemalo čudili, ko so čuli, da ima veličastnejše gorovje, ko je njihovo. O Ljubljani niso vedeli ničesar. Neka mlinarica je pač omenila, da mora biti daleč »hinter'm windischen Land«; to je bilo pa tudi vse, kar je vedela o njej.

Zanimivo je, da na Solnograškem ljudje Koroške ne imenujejo drugače, ko »das windische Land« ali okrajšano »'s Windische«. Tako nam je povedala Angela, gospodinja našega hišnega gospodarja Promoka, ki je bila doma iz Brež, da je »aus dem Windischen« (s Slovenskega). Ko sem jo na to po slovensko ogovoril, izkazalo se je, da ne zna niti besedice slovenske. Ker so Breže res že stoletja sem ponemčene, jasno je, da je označba »das windische Land«

ostala za Koroško še iz tistih časov, ko so koroški knezi v slovenskem jeziku prisegali in je zato njihova dežela med sosedi slovela za slovensko. Sicer pa tudi Solnograška hrani še dokaj spominov na dobo, ko se je po njenih gorah in dolinah razlegala slovenska govorica. Saj ima celo Tennengebirge svoj Windischkogel.

Naše občevanje s podgorskimi vaščani je obrodilo dobre sadove za nas. Še tistega leta v jeseni je jelo vsled rekvizicij nedostajati živil; največ seveda najvažnejšega živila — moke. Tudi je moka, ki so jo na listke razdeljevali, bila čedalje slabša in je kmalu po novem letu 1916 postala takšna, da je ni bilo mogoče uporabljati brez nevarnosti za zdravje. Bili smo torej odkazani na moko in druge mlevnine, ki smo si jih morali tihotapsko preskrbljevati. Da so kmetje dobro založeni, izvedeli smo od Schornwirtovke. Kar čudili smo se, ko nam je pravila, kako iznajdljivi so, da prikrijejo državi svoje zaloge živil. Nek večji posestnik si je na primer ob nočnem času ob mesečnem svitu sam s pomočjo žensk — kajti sinovi so bili vsi v vojni — izbetonoval žitno shrambo v konjskem gnojišču; ob oddaji živine so pa priganjali vedno najslabše repe v državno mesnico. Kmetom ni torej kruha nedostajalo nikdar. Ko so tržanom, ki niso imeli svojih zemljiščnih posestev, razdeljevali z žaganjem pomešano moko in tako dišeč kruh, da ga še psi niso jesti hoteli, imeli so kmetje okusnega rženega in soržičinega kruha dovolj. Tudi nam ga ni nikdar nedostajalo. Deloma smo si ga pekli doma, deloma so nam ga kmetje sami skrivaj nosili na dom. Zlasti neka mlinarica iz vasi Au nam je bila naklonjena. Od nje smo dobivali vedno najlepše moke in okusnega kruha, mnogokrat pa tudi cvrtin o priliki, ko jih je za svojo družino nacvrla. Orožništvo je pač za to vedelo; a bilo je dovolj uvidevno, da je zatiskalo obe očesi.

Ko se je jela približevati zima, trebá mi je bilo misliti na drugačno uredbo dnevnega časa. Preskrbel sem se s knjigami in začel sem prevajati iz francoščine in italijanščine; kasneje tudi pisati izvirne reči. Na ta

način mi je čas potekal hitreje in koristneje, ko ob samem čitanju. Zlasti dolge noči sem si krajšal. Vstajal sem namreč ob petih zjutraj in sedal k pisni mizi. Pa tudi ob večernih urah sem rad pri knjigah posedal. Časnike čital sem podnevu. Saj mi je ostajalo še kljub vsemu za to dokaj časa, ker je bilo izprehode nekatere dni zaradi velikega snega treba čisto opustiti, druge dni pa zaradi mraza ali pocestne pljundre jako skrčiti.

Rasto Pustoslemšek.

Prav izdatno krajšal sem si čas z reševanjem pošte, katere sem vsak dan prejemal precej. Bila so redna poslovna poročila iz pisarne v Ljubljani, dopisi od generalnega ravnateljstva »Slavije« v Pragi, pisma od sorodstva iz domovine in nekaj dopisov od onih rojakov, ki so si sploh upali še ostati z mano v zvezi. Med temi moram zlasti omeniti prijatelja Rasta Pustoslemška in pisatelja Frana Govékarja, ki mi je prav pridno dopisoval in sicer na način, ki mi je bil prava duševna pobuda.

Fran Govekar.

Od novega leta 1916. smel me je poleg Dragotina Hribarja obiskavati tudi moj uradni namestnik Ivan Přibil. Bil je nekolikokrat pri meni. Umljivo

je, da smo se njegovega prihoda vedno veselili, ker je stresel pred nas vselej poln koš navadnih ljubljanskih novic in je mene zlasti informoval o poslovnih razmerah, za katerih potek sem imel polno odgovornost. Ko je prvokrat k nam prišel, je pač malo debelo gledal, da je moral z nami govoriti po nemško in v navzočnosti detektiva. Kasneje se je temu tako privadil, da so pogovori tekli, ko da smo sami med sabo. One toplote in onega čara, ki ga daje materna govorica, jim je seveda nedostajalo. Sicer se je pa redno dopisovanje z mano vršilo v nemškem jeziku in se ga je poslu-ževal tudi Govékar. Vsa moja korespondenca je morala namreč v vojnonadzorovalni urad na Dunaj. Od tamkaj sem nemška pisma dobival še dosti hitro. Slovanska so pa prevajali na nemščino in so mi vsled tega prihajala z redno štirinajstdnevno zamudo. Na to okoliščino sem opozoril vsakega, kdor mi je imel kaj sporočiti.

Poveljnik orožniške postaje jel se je kmalu po obisku okrajnega glavarja obnašati jako obzirno do mene. S početka mi je dal razumeti, da ni neobhodno potreba, da se vsak dan javljam pri njem; kasneje mi je dejal, da smem delati s svojci izlete tudi čez sedem kilometrov daljave od trga; po preselitvi k Promoku pa mi je naznanil, da se mi ni treba več hoditi javljat v pisarno, češ da sam tako često hodi mimo mojega stanovališča in da me, ako dovolim, sempatje na par minut obišče. Pod temi okoliščinami smo pač ugotoviti zamogli, da nam ne dostaje nič drugega, ko domačega zraka, domače družbe in pa užitka one blagozvočne godbe, s katero glasovi domače govorice tako prijetno božajo ušesa.

Meseca septembra nas je zapustila gospica Dragica Hribarjeva. Da ne ostanemo sami, je pa prijatelj Dragotin pripeljal v Abtenau-o svojo drugo hčerko Vero, s katero smo — dokler ni zapadel sneg — izlete v Schorn in še dalje do 12 kilometrov oddaljene vasi Russbachsag delali peš in na vozeh. Še celo na saneh smo se parkrat dali potegniti do imenovane vasi, ki

ima silno lepo lego ob vznožju 1617 m visoke in čisto gole gore Tabor. Prijaznost tamošnjega prebivalstva in postrežba v simpatični, za tujski promet dobro pripravljeni gostilnici Peerovi nas je vabila tjekaj.

Meseca decembra dobim nepričakovano naznanilo, da moram dne 2. januarja 1916 priti na Dunaj, kjer bom pred vojnim sodiščem zaslišan kot priča na glavni razpravi v tožbi, ki je bila zaradi veleizdaje naperjena proti dr. Karlu Kramářu. V tem naznanilu je bilo ob enem odrejeno, da me bo na Dunaj spremljal policijski organ Herbrich, ki se pripelje v ta namen dne 31. decembra v Abtenau-o. Dasi je povod poti na Dunaj bil žalosten, vendar me je to naznanilo razveselilo iz dveh razlogov. Prvič zato, ker mi je bilo omogočeno, da s svojim pričevanjem pripomorem k obtoženčevi razbremenitvi, drugič pa zato, ker mi je bila dana priložnost pogledati zopet malo v svet.

Dr. Karel Kramář.

V zaprti kočiji, ki sem jo bil zaradi mrzlega vremena iz zdravstvenih ozirov iz Gollinga naročil, odpeljeva se s policijskim angelom varhom novega leta dan iz Abtenau-e. Izvošček, ki mi je kočijo poslal, računil je za to vožnjo za takratne valutarne razmere ogromno vsoto sto kron. Mož s tem navijanjem cen ravno tako ni imel sreče, ko abtenauski hotelir. Kakor sem kasneje izvedel, je za stvar po policijskem organu izvedelo okrajno glavarstvo in ga je brez usmiljenja kaznovalo z občutno denarno globo. Izkoriščanje mojega položaja se torej onim, ki so mislili, da si s tem

lahko pridobe zaslug za državo in zaslužka za svoje žepe, ni obneslo.

Vožnja v prvem razredu brzovlaka je bila prijetna, postrežba v restavracijskem vozu prav dobra. Herbrich, ki je bil prve deležen po svoji uradni dolžnosti, druge pa po moji dobri volji in kateremu sem kril tudi vse druge stroške, dejal mi je, ko sva se bila z Dunaja vrnila, da še nikdar ni tako prijetno in imenitno potoval.

Na Dunaju peljala sva se v moj navadni hotel »Astoria«. Hotelsko osobje me je od prej dobro poznalo in je pač nekam čudno pogledalo, ko se je policijski organ predstavil kot moj »pokrovitelj«; a uljudnost njegova do mene zaradi tega ni trpela. Menda so bili na takšne stvari navajeni in se jim zato ni nič izrednega zdelo, ko sem jim naročil, naj za mojega spremljevalca posteljejo v kopelji tik moje sobe. Herbrich mi je bil namreč naznanil, da mu je bilo naročeno, naj spi v isti sobi z mano; ko je pa videl moj upor, je takoj kulantno izjavil, da svojemu naročilu na lastno odgovornost ustreže tako, da prenočuje v kopelji poleg moje sobe. Na ta način je menda smatral, da je dolžnost svoje službe zadostno spravil v sklad s šikanami, katere mu je ta služba po nepreračunljivi miselnosti avstrijske državne uprave v interesu srečnega izida vojne predpisovala.

Ona tipična velemestna megla, ki jo tvori ponajveč gosti dim iz neštetih tovarniških dimnikov, ležala je nad Dunajem, ko sva se drugi dan peljala v Herbrichom po Mariahilferici. Vojno sodišče zasedalo je v hotelu Wimmberger nasproti zapadnemu kolodvoru. Ko vstopiva v sobo za priče, najdem v njej celo vrsto praških znancev in prijateljev; med njimi dr. Scheinerja, dr. Šamala, dr. Vratislava Černega. Radostno se pozdravimo in vprašanja začno leteti semtertje. Toda Herbrich napravi razgovorom kaj hitro konec. — »Ich bitte, meine Herren, deutsch zu sprechen!« (prosim, gospodje, da govorite po nemško) se oglasi. — »Copak jsi ...« pride iz ust dr. Schei-

nerjevih; jaz pa, da presekam kako morebiti nevarno pripomnjo, v tem trenotku predstavim svojega spremljevalca. Dr. Scheiner se ugrizne v ustnice in se nevoljno obrne od Herbricha, iz vrst ostalih začuje se glas »a-a-a«! Kljubovalno potem nekdo izpregovori: »Ne, německy na komando nebudem mluvit. Vymlčme

Dr. Scheiner.

se tedy!« (ne, na komando ne bomo po nemško govorili. Izmolčimo se torej!) In nastala je tišina, med katero smo po sobi semtertje stopali in se dokaj razumljivo pogovarjali s pogledi, v katerih je bilo mnogo kljubovalnosti in neupogljive volje.

Prvi sem prišel na vrsto jaz. Ko stopim v razpravno dvorano, spogledajo se člani sodnega dvora.

Bili so sami vojaki. Častniki raznih stopinj in podčastniki. Naklonim se jim v pozdrav, potem se obrnem proti obtožencu dr. Kramářu in ga pozdravim na isti način. Sedel je na zatožni klopi nasproti sodnemu dvoru, zelo shujšan in bled. Opaziti sem mogel, kakšne duševne muke je moral prestati, odkar se nisva več videla.

Iz predsednikovih vprašanj je bilo vidno, da dr. Kramářeva obtožba sloni največ ali vsaj v veliki meri na njegovi udeležbi pri slovanskih shodih v Petrogradu in da se za posebno obremenilno smatra akcija za ustanovitev slovanske banke. Med izpraševanjem je bil dr. Kramář jako nemiren. Ko dobim besedo, da pojasnim postanek teh shodov in njihov potek, postane še nemirnejši in mi skuša zdajinzdaj seči v besedo. Ne da se dam motiti, pripovedujem dalje in ko me predsednik — ki menda ni mogel dočakati, da pridem do slovanske banke — v teku pripovedovanja spomni tega vprašanja, odgovorim mirno tudi njemu, da že pridem še tudi do tje. Res sem bil kmalu pri tem predmetu.

»Misel ustanovitve slovanske banke« — ob teh besedah zganejo se člani sodnega dvora, dr. Kramář pa mi nekaj zakliče, zaradi česar ga predsednik posvari, — »ne izhaja od dr. Kramářa; njo sem sprožil jaz. On ji je celo nasprotoval in me je prosil, da tega predloga ne stavim.«

Velik je bil učinek teh besedi. Člani sodnega dvora se spogledajo; dr. Kramář živahno pritrdi. Na to slede razna navskrižna vprašanja predsednika, državnega tožitelja in članov sodnega dvora. Na obrazih izpraševalcev je bilo videti, da jim odgovori niso všeč. Navsezadnje me predsednik, potem ko je z najbližnjim svojim prisednikom šepetaje izpregovoril nekaj besedi, še vpraša, kako sodim o političnem prepričanju obtoženčevem. Dr. Kramář se ne gane več; umiril se je bil.

»Jaz smatram,« tako se je glasil moj odgovor, »da je dr. Kramář prepričan avstrijski patriot.« Ko da

svojim lastnim ušesom ne verjame, vpraša me predsednik po čem to sodim. Odgovorim mu, da vse njegovo javno delovanje to dokazuje in da je tudi slovanske sestanke v Petrogradu in v Pragi promatrati s tega vidika. Dr. Kramář,« pravim, »se je trudil, da privede Avstrijo v prijateljske stike z Rusijo. Takrat še ni bilo vojne in vsak državljan je imel pravico, da propaguje politiko, katera se mu je zdela primernejša in za državo koristnejša.«

Po tem odgovoru predsednik, kakor je bilo videti, ni imel želje in volje vprašati me še kaj. Ravno tako ne državni tožitelj. Rešiti je bilo torej le še vprašanje, če naj me sodni dvor zapriseže. Državni tožitelj se izreče proti zaprisegi. Ker mu pritrdi tudi sodni dvor, je bilo mojega zasliševanja konec. V čakalnici se poslovim od svojih praških prijateljev in odidem.

Ves dan sem imel pred očmi dr. Kramářa. Sam sem poizkusil kaj se pravi živeti v vojni dobi pod osumljenjem veleizdaje. Res je, da se v takšnih trenotkih v človeku poraja junaštvo, ki se dá primerjati z junaštvom na bojnih poljih. Ko bi bilo onim, ki so tiste čase bili absolutni gospodarji nad življenjem in smrtjo milijonov državljanov, uspelo spraviti me na morišče, vem gotovo, da bi v poslednjih trenotkih življenja ne bil dal slabega vzgleda. Bil bi umrl življenje ljudi, ki se znajo žrtvovati za svoje prepričanje. Toda najhujše v razmerah, v kakršnih smo živeli, ni smrt. Hujša od nje je negotovost, kaj človeka čaka. Bilo bi predrzno tajiti, da nismo navezani na življenje. Vsakdo, ki je normalno ustvarjen in usmerjen, ga ljubi; saj je toliko vezi, ki ga po njem vežejo s svetom. Solnčni svit, ki je zlatil pročelje na nasprotni strani jetnišnice stoječe hiše, ono malo rastlinstva, katero sem na svojih izprehodih po ozkem jetnišničnem dvorišču videti mogel, mi je že glasno klicalo kako lep je svet. Mislite si k temu še krvne in duševne vezi, pa boste spoznali, da pretrganje vseh teh z vami zraščenih vezi pomeni nekaj silno bolestnega. Z nečem gotovim more se človek spoprijazniti, nekaj takega,

kar se odvrniti ne da, ako le ni še popolnoma duševno propadel, sprejeti z neko stojiško, rekel bi: kljubovalno mirnostjo. To kar razburja, trga človeku živce, ga s tem fizično ugonablja in — ker je »mens sana« samo »in corpore sano« — spravlja iz duševnega ravnovesja, je negotovost. Zato se po vsej pravici pri ljudeh, ki so obsojeni na smrt, smatra doba, ki jo prežive med obsodbo in njeno potrditvijo, za hujšo kazen, ko usmrčenje samo.

V takem položaju je bil dr. Karel Kramář. Ko sem videl strastno mržnjo, ki je do slovečega in prej tako vplivnega ter obče spoštovanega obtoženca odsevala z obraza vojaškega tožitelja; ko sem opazoval njegove kretnje in slišal njegova vprašanja, ki so merila vsa na pogubo obtoženčevo; in ko sem s tem vzporejal še obnašanje predsednikovo, bilo mi je jasno, kakšna bo razsodba. Da to gotovo čuti dr. Kramář sam, nisem dvomil. Nikakor pa nisem verjel, da bi se furor militaris — dasi je bil zmožen vsega — upal v resnici seči po življenju možu, ki ga je obožaval ves češki narod. Saj je ta narod po svoji delavnosti in izobraženosti, nič manje pa tudi po svoji davčni moči, bil najvažnejša komponenta avstrijske državne sile. Vendar sem bil prepričan, da mora bedni obtoženec v rokah avstrijske vojaške justice, neprestano zastražen po vojakih z nasajenimi bajoneti, ko da je najhujši hudodelec, trpeti grozne duševne muke. Saj so muke te vrste tem večje, čim višji je intelekt človeka, ki ga zadenejo. Ta premišljevanja so storila, da se po Dunaju niti dobro razgledal nisem, temveč, da sem ves tisti dan presedel po kavarnah in se odpeljal koj drugi dan.

Na poti proti Solnogradu čakalo me je prav posebno iznenadenje. Ko namreč proti poldne stopim v restavracijski voz, najdem tamkaj gospo Knezovo iz Ljubljane. Neznansko vesel, da po dolgem času vidim zopet znano lice, spustim se z njo v pogovor; a že je bil poleg mene tudi moj spremljevalec. To me potegne v žalostno realnost nazaj. Predstavim ga gospej in ji povem, kaj in kako ter jo opozorim, da

bova morala po nemško govoriti. Oprtan s polnim košem ljubljanskih novic poslovim se v Solnogradu od gospe, ki se je peljala k svojemu sinu v Monakovo, in prispem pod večer k svoji rodbinici v Abtenau-o.

Človeška zloba, katera nikdar ne miruje, raznesla je po onem mojem zaslišanju po Ljubljani vest, da sem pričeval jako obremenilno za dr. Kramářa. Ko sem se leta 1918. vrnil v svoje domovinsko mesto, drznil se je eden mojih predvojnih prijateljev ponoviti mi to očitanje v obraz. Izkupil jo je tako, da se je ves osramočen jel izgovarjati, da tega itak verjel ni. Kakšno brezmejno hudobijo je zagrešil podlež, ki si je ono trditev izmislil, dokazuje okolnost, da je prijateljsko razmerje med mano in dr. Kramářem pretrajalo vojno in da je še danes neskaljeno.

Začetkom junija 1916. leta začeli so me hudo boleti zobje. To mi je dalo povod, da sem pri deželni vladi v Solnogradu zaprosil dovoljenja, da pridem za nekaj dni k zobnemu zdravniku v Solnograd. S poštnim povratkom je bila ta prošnja rešena in brž na to se je pripeljal v Abtenau-o Herbrich, da me spremi. Odpeljal sem se s celo rodbino. Moja mala hčerka Zlatica je tisti dan v Gollingu vprvič videla železniški stroj. Napravil je nanjo tako mogočen vtis, da je dolgo časa vedno in vedno o njem pripovedovala. Ker je od nas in drugih ljudi čula na kolodvoru večkrat besedo Golling, krstila je železniški stroj s tem imenom. Šele ko smo leto kasneje prišli iz prognanstva, je spoznala pravilno označbo te tako grozno puhajoče »pošasti«.

V Solnogradu sem se nastanil v slavno znanem mednarodnem hotelu »Evropa«. V mirnih časih je bil po leti vedno polen tujcev z vseh vetrov sveta. Sedaj je večino sob imelo zasedeno častništvo. Kljub temu je, kar se hrane in postrežbe tiče, ostal še vedno na višini. Onih par dni, ki smo jih v njem preživeli, pomenilo je zato za nas prav prijetno izpremembo. Poleg tega so nam izprehodi po lepem solnograškem mestu nudili dokaj ugodnega raztresenja.

Podpredsednik deželne vlade solnograške bil je dr. Eduard Rambousek. Po imenu sem sodil,

da mora biti Čeh. Zato sem se odločil, da ga obiščem. Koj dan po prihodu se oglasim pri njem. Meni nič tebi nič ga ogovorim po češki. Nisem se zmotil. Odgovoril mi je v istem jeziku in ves najin pogovor se je potem vršil v njem. Bil sem celo tako predrzen omeniti mu, da me veseli, da sem uganil njegovo narodnost. A mož je bil prijazen in mi tega ni zameril. Prišel je pa — kar v takratnih razmerah ni bilo nič čudnega — nekam v zadrego, iz katere se je izmotal z ugotovitvijo, da je vojaško dete. Da sem ga obiskal, mi ni bilo žal. Vprašal me je namreč, če se okrajno glavarstvo nasproti meni in mojcem obnaša z dolžno obzirnostjo in ko mu to potrdim, pove mi, da je oni obisk okrajnega glavarja tri mesece po našem prihodu v Abtenau-o naročil on. Pri tej priliki je državo opravičeval zaradi trdega postopanja s konfinacijami, češ, da so lete ena izmed neblagih posledic vojne in da je političnih oblasti dolžnost, da jih po mogočnosti omilijo. Kar se mene posebej tiče, je omenil, da je to tem potrebneje, ker utegne država, ko se enkrat vojna konča, pri skupnem delu države z narodi za ozdravljenje globokih ran, ki bodo po njej ostale, računati na mojo pomoč. Reči moram, da je ta razgovor z visokim državnim funkcijonarjem napravil name jako povoljen vtis in da sem se poslovil od njega izredno zadovoljen. Dejal sem si, da mož, dasi vojaško dete in dasi služi državi v nemški deželi, vendar ni mogel zatajiti svojega slovanskega porekla in nanj vežočih se reminiscenc.

V Abtenau-i je pa seme, katero je zatrosila v šoli zagrizena nemškonacionalna učiteljica, jelo iti v klasje. Otroci so seveda doma pripovedovali, kaj je o nas govorila in nekateri kmetje so nas začeli črtiti. Schornwirtovka nam je pripovedovala, da so bile ob nedeljah po zimi o nas v njeni gostilnici večkrat prav živahne debate. Ona — velike, krepke postave in izredno zgovorna — potegovala se je za nas; toda nekateri ljudje so bili proti meni že tako naščuvani, da bi me bili najraje videli v rabljevih rokah. Nekoč so se takšni pogovori vrstili v navzočnosti poveljnika abtenauske

orožniške postaje. Mož se je pa z vso odločnostjo postavil na mojo stran. Svaril je kmete, naj se izogibajo podobnim govoricam, ker se utegne zgoditi, da si z njimi nakopljejo sitnosti. Ko so se nekateri čudili, kako da orožnik more tako govoriti, zagotovil jih je, da me smatra za poštenjaka in da je mogoče, da bodo državne oblasti še kdaj obžalovale, da so me iz domovine izgnale. Reči moram, da me je taka možatost napolnila s spoštovanjem do tega državnega uslužbenca.

Kmalu je ta pošteni orožnik dobil somišljenika. Spomladi leta 1916. prestavljen je bil takratni okrajni sodnik in na njegovo mesto je prišel drug, rodom Dunajčan. Za Schornwirta je kajpada izvedel kaj kmalu. Začel je često zahajati tjekaj, ker se je prepričal, da mu tako dobro in za tako zmerno ceno ne postrežejo nikjer drugje. Sicer so mu pa izprehodi v Schorn bili še tudi iz drugih razlogov všeč. Potreba mu je bilo gibanja in zabave. Prvega je bilo s hojo tje in nazaj ravno dovolj, druge je našel v pogovorih z raznimi gosti ondotnje sloveče gostilnice. In ta mož se je z vso vehemenco uprl zabavljicam, ki jih je čul na moj naslov. Proglasil je učiteljičino ravnanje za nedostojno in izobraženega človeka nevredno. Kmetom je nekoč razlagal, da bi bile oblasti, ko bi država prišla v vojno z Nemčijo, uplivne Nemce pošiljala bržkone med Slovane v prognanstvo ravnotako, kakor so mene poslale zaradi vojne z Rusijo med Nemce. Njegov odločni nastop in prepričevalno razlaganje, o čemer se je kmalu izvedelo po vsem okraju, je storilo, da je bilo paralizovano tozadevno učiteljičino ščuvanje. Sicer mi je pa ta sodnik resnično plemenitega mišljenja o Božiču leta 1916. v mojih rodbinskih zadevah na temelju veljavnih zakonov in z duhovito interpretacijo istih storil takšno uslugo, da bi si mi jo na Slovenskem gotovo noben sodnik ne bil upal storiti.

Značilen za mišljenje tega redkega moža je tudi tale dogodek. Orožniška patrulja je nekoč prijela nekega mladeniča, ki ni imel potnega lista. Sodnik ga je zato moral zaradi potepanja zapreti. Aretovanec je bil iz Prage doma in se je bilo zato tjekaj obrniti za

podatke o njem. Ker se je zdel inteligenten in je bil tudi izobražen, začelo se je sodniku dozdevati, da so mu res, kakor je zatrjeval, ukradli potne izkaze. Zato pošlje k meni svojega uradnega slugo, ki je bil tudi Čeh, s poročilom, kakšnega gosta ima v zaporu in kaj o njem misli. Leta mi tudi pove, da je aretovanec brez sredstev in da mora, dasi je po svoji izpovedbi iz dobre praške rodbine, vživati običajno jetniško hrano, ki je jako slaba. Čuvši to, začutim usmiljenje in pošljem neznanemu jetniku denarja, da si omisli priboljšek k hrani.

Hiša, v kateri smo stanovali, stala je na gričku nad sodiščem. Izpod lipe pred njo videli smo naravnost v obzidano sodiščno dvorišče. Sodnik dovoli svojemu jetniku, da se mi čez zid zahvali za poslano mu podporo. Ko izve, da sva se s soprogo jela prijazno pogovarjati z njim, dovoli mu, da se sme dopoldne in popoldne vselej po dve uri muditi na dvorišču. Jaz sem s svojo rodbinico ob lepem vremenu po cele ure posedal na klopi pod lipo. Igral sem se s hčerko, ali sem si pa požvižgaval kak napev. Moja soproga pela je detetu večkrat poluglasno kako pesmico, kakor »Po jezeru«, »Naprej zastava Slave«, »Lepa naša domovina«, »Kde domov můj«, »Měla jsem milého sokolíka«, »Pod našimi okny teče vodička« in podobnih več. Jetnik iz Prage je nekoč, ko je ona odpela prvo kitico »Kde domov můj«, spustil s sodniškega dvorišča na ves glas proti nam »Hej Slovane«. Kar vstrašili smo se. Ko bi to bil slučajno čul gozdni glavar, ki pesem gotovo pozna! Sicer se nam je pa ta slovanski koncert v nemški Abtenau-i zdel dokaj izviren in sva se s soprogo zvečer tej improvizaciji smejati morala.

Čez dober teden dni prišlo je iz Prage poročilo, da proti jetniku ne govori ničesar. Sodnika je neznansko veselilo, da je to pravilno zaslutil. Izpustil ga je in jaz sem ga preskrbel s tolikšno potnino, da mu je bilo mogoče komodno priti v svoje rodno mesto. Dal mi je naslov svoje rodbine in veselo je odpotoval z zagotovilom, da mi denar vrne koj ko pride v Prago. Oglasil se ni več. Moja poizvedovanja so pa dognala,

da se je dobrosrčni sodnik motil v njem. Bil je res iz spoštovane rodbine, a nje ga je bilo sram, ker se je bil udal brezdelju in postopaštvu, in zato ni hotela nič vedeti o njem.

Poletje 1916. prineslo mi je posebno, jako prijetno iznenadenje. Proti koncu julija pripeljal se je v abtenausko kopališče bivši pravosodni minister Franz Klein, eden najboljših juristov, kar so jih imeli avstrijski Nemci. Preveč mu je bilo bojnega trušča na Dunaju in vsega tega, kar je bilo z njim v zvezi. Iskal je zato letovišča, kjer bi bil daleč od njega mogel par mesecev mirno preživeti. In izbral si je samotni, od velikega prometa oddaljeni »Bad Abtenau«.

Dr. Franz Klein.

Z ministrom Kleinom bil sem dobro znan. Že izza njegovega ministrovanja; še bolj pa iz kasnejšega skupnega delovanja na polju stanovanjske reforme. Bil sem namreč član pripravljalnega odbora za stanovanjsko-reformni kongres na Dunaju, čegar predsednik je bil on. Ko se je kasneje ustanovilo društvo za stanovanjsko reformo, predlagal me je minister Klein za podpredsednika. Lahko si je torej misliti, kako se je začudil, ko me nekega dne, ko je sedel v kopališčnem parku, vidi prihajati po poti od Lammeričinega mostu, in kako prijetno je bilo meni, ko zazrem njega. Priznal mi je, da bi na tak »Schnitzer« (nerodnost) oblasti, kakor je bilo moje konfinovanje, ne bil verjel. Od tega dne sva se shajala v dobi njegovega bivanja tamkaj vsaj po dvakrat na teden in sva v prijetnih pogovorih presedela po več ur. Boječ se, da za-

denem ob njegovo narodnostno občutljivost, nisem se dotikal politike drugače, ko takrat, ko je sam napeljal pogovor v to smer. Ker se je jako zanimal, kako da je prišlo do moje konfinacije v Abtenau-i in s čem so jo utemeljevali, dal sem mu čitat prepise vseh sodnih spisov, katere napraviti mi je bil dovolil sodni svetek Bežek v Ljubljani. Ko mi je Klein te spise vračal, izrekel je bojazen, da si je Avstrija bržkone za vedno onemogočila prijateljsko sosedstvo s Srbijo.

V drugi polovici leta 1916. jelo se je tudi med Nemci širiti silno nerazpoloženje proti vojski. Kmetje abtenauske okolice so se v tem oziru čisto prosto in brez bojazni izražali. Zgodilo se je včasih, da nas je kdo na poti v Schorn ali v Voglau-o vstavil in začel čez vojskovanje zabavljati. Ker sem bil previden, sem ga pač poslušal; a glede jedra stvari se nisem spuščal z njim v pogovor, temveč sem zasukal besede v drugo smer. Toda v Voglau-i in v Russbachu sem se iz pogovorov, ki so jih ljudje imeli med sabo v gostilnicah, kmalu prepričal, da se nevolja med narodom širi in da tega ljudje prav nič več ne prikrivajo. Menda samo od sebe se jim je jelo oglašati vprašanje, kdo bo navsezadnje moral nositi bremena, ako Avstrija in Nemčija vojsko izgubita. In s to možnostjo jeli so polagoma že računati. Vse tisto naravno navdušenje, katero je s početka vzbujalo čustvo nemškega soporoštva in po zvaničnih patriotih umetno vzbujena ter gojena vera v gotovo zmago, jela se je umikati realnosti. Nič več niso ljudje verjeli uadnim vestem brezpogojno; jeli so o njih izražati dvome. Celo tako daleč je prišlo, da so se jele širiti nepovoljne opazke o samem cesarju. Seveda pri vinu, kajti »in vino veritas« (v vinu tiči resnica). Schornwirtovka nam je meseca oktobra nekoč zaupno pravila, kako so v nedeljo pred tem že nekoliko podnapiti kmetje razdirali robate dovtipe o cesarju. — »Jaz,« tako je dejal eden, »bi ne hotel menjati z njim, kajti v moji hiši velja moja beseda, on je pa pod kuratelo. Pa še mrdniti ne sme, če mu ni kaj všeč, kar mu berlinski kurator ukaže.« — »Prav

imaš,« pritrdi mu drugi, »saj ga bo ta kurator še ob posestvo spravil.«

Ko je cesar Fran Josip umrl, se je pač kot prvo in najgorečnejše upanje pojavilo pričakovanje, da novi cesar sklene mir. Toda kmetiška pamet je tudi sedaj iskala svoj prav. Tako je ravno v tisti gostilnici ob razpravi o tej možnosti nek hribovec zaklical: »Ös glaubts dös? Gar ka Spur! Ist auch aus'm Geschlechte der Einäugigen.« (Kaj, vi to verjamete? Kaj še! Tudi on je iz rodu enookcev (»brljav«).

To leto mi je prineslo eno najhujših kriz mojega življenja. Že razpad ruske vojne moči je name grozno učinkoval. Padec Brest-Litevska stopnjeval je obup, ki se me je polaščal. Sramotni mir, ki so ga sovjeti v ime nekdanje mogočne Rusije sklenili, pa mi je jemal spanje celih noči, tako da sem bil za vsako delo nesposoben in za vse prirodne krasote top. Ko so potem sovjeti še proglasili, da objavijo vse tajne arhive bivšega carskega ministerstva inostranih del in sem se spomnil zapisa mojega posredovanja pri Sazonovu v februarju leta 1914., prikipela je moja duševna kriza do vrhunca. Da nisem imel soproge, ki mi je bila bodriteljica, in male hčerke, katere otroško brbljanje mi je vlivalo tolažbe v dušo in jo napolnjevalo z ljubeznijo in s čustvom dolžnosti, kdo ve, če ne bi bilo došlo do katastrofe?

Tej duševni krizi je tudi pripisati, da sem prodal svojo ljubljansko hišo v Sodni (sedanji dr. Tavčarjevi) ulici št. 2. Res je, da sem jo bil na prodaj dal že pred vojno, ker mi je umrl sin Ivan, za katerega sem jo bil zidal in ker me je težil dolg na njej. Toda, ko bi bil živel v Ljubljani in bi mi bilo mogoče stvari presojati, kakor so bile, bi je gotovo prodal ne bil. Zlasti ne tako v brezcenje, kajti dobil nisem zanjo niti toliko kron, kolikor dandanes daje letna najemščina dinarjev. In to je krivo vse moje sedanje mizerije. Na ta način se mi je maščevala Avstrija.

Rad in često se izza te strahotne duševne krize spominjam dogodka, ki je sam na sebi nepomemben, ki je pa značajen zato, ker dokazuje, kako dovzetna je

človeška duša za vtiske, ki so v stanu razgibati v njej nežna čutila ter v vsej svoji veličasti pokazati vabljivost zemeljske sreče. — Moja mala hčerkica ni v Abtenau-i zunaj rodbinskega kroga čula druge govorice, ko nemško. Tudi služkinjo smo imeli Nemko. Naravno je torej, da je morala vtiske te govorice polagoma sprejemati vase. Izvirno pa je, kako so nam iz nje privreli na dan. Sedeli smo nekega dne pri obedu; Zlatica pri svoji mali mizici dober korak od nas. Služkinja pride po juhi pobirat krožnike. Ko vzame tudi njen krožnik, spusti se dete vprvič po nemško v pogovor z njo. — »Rosi,« pravi ji, »Löffel geh weg! Messer auch geh weg! Gabel nein auch geh weg.« (Po besednem prevodu bi se to glasilo: »Roza, žlica greš proč! Nož tudi greš proč! Vilice ne tudi greš proč.«). Veselo začudenje nas vseh je sledilo temu prvemu izletu nežnega deteta na doslej neznane mu poljane nemške govorice. Jaz pa sem skočil kvišku, vzdignil dete ter ga strastno objel in poljubil. Saj mi je ta poizkus odprl upogled v umstveno tvorbo njenih malih možgan in v način, kako se je v njih zakoreninila zmožnost pojmovanja. Dete je često čulo, da je Promokova gospodinja njeni vnučki, ki ji je rada nagajala, zaklicala: »Geh weg!« (greš proč!) in je na temelju tega graditi jelo svojo nemško govorico. Res je od tega dne začelo z vsakim žlobudrati svoj nemški, s slovenščino in češčino pomešani »hinder-hander«, in se ga je tako navadila, da je, ko smo se naslednjega leta od Abtenau-e poslavljali, že čisto dobro po nemški kramljala. Zanimivo pa je, da so se abtenauski otroci, dasi vsi trdi Nemci, pri otroških igricah naučili od moje Zlatice slovenskih pesmic tako dobro, da so jih skoro čisto pravilno ponavljati znali, ne da bi bili vedeli kaj besede pomenijo.

Po političnem ozračju v Avstriji jele so pihati milejše sapice; nad mojo glavo pa so se zbirali novi, temni in težki oblaki. Vojna policija je namreč v Belem gradu našla v stanovanju našega emigranta Frana Radeščka koncept nekega pisma, katero je bil pred časom poslal meni. To pismo samo na sebi bi se

morebiti ne bilo avstrijski vojni policiji — dasi se je plašila pred vsako senco — zdelo nevarno. Hujše ko to, bila je ravno tam zasežena pesem, katero je bil Radešček zložil, ko se je po Belem gradu raznesla vest, da so me Avstrijci dali ustreliti. Zlasti 17. kitica te pesmi je storila, da jo je oblila kurja polt. Kaj bi tudi ne! Saj se je ta kitica glasila takole:

»Kak srce Ti bilo za južne je brate,
za misel vznešeno, za kojo si pal,
združiti Slovence in Srbe, Hrvate
pod Srbije žezlom bil Tvoj ideal.«

Tega pa ni bilo še dovolj. »Politika« je priobčila vest, »da je bio streljan stari Ivan Hribar, nekrunisani kralj, kralj slovenački, vladar nad dušama žudnim slobode«.

Kaj je torej za tiste čase bilo naravnejega, ko da je državni pravdnik Pajnič ob priložitvi prijave ljubljanskega c. kr. policijskega ravnateljstva z dne 25. februarja 1917, št. 402/2 prez., s svojim pismom št. 1539/14 z dne 10. marca 1914 c. kr. višje državno pravdništvo v Gradcu opozoril, da bi se to moglo smatrati »za dokaz, ali vsaj dokazilno sredstvo, ki bi v prilagodeni zvezi z dejstvi, katera so bila že ugotovljena, bilo v stanu dokazati mi zločin veleizdaje v smislu § 58. c dkz«. Da je »moje panslavsko in velikosrbsko mišljenje in da so tudi moje vsled izbruha vojne odkrite zveze z nekaterimi Avstriji sovražnimi inozemskimi slovanskimi agitatorji po spisovnem materijalu pač brezdvojbene in da je torej treba najti le še dokazilnih sredstev, na podlagi katerih bi se mogle postaviti pod določbe § 58. c dkz.«, je bilo gospodu državnemu pravdniku jasno ko beli dan.

»Glede na gorenja izvajanja,« dejal je gospod Pajnič, »smatra podpisano državno pravdništvo, da je v materijalu, ki se je našel pri Radeščku, v stanu Hribarju dokazati, da je s podpiranjem prizadevanj »Narodne obrane« nekaj podvzel, kar je bilo usmerjeno na odtrganje enega dela od enotne državne zveze monarhije in na povečanje unanje nevarnosti za državo.

Državno pravdništvo se zatorej namerava potegovati za obnovitev kazenskega postopanja, ki je bilo proti Ivanu Hribarju zaradi zločina veleizdaje po § 58. c dkz. upeljano in je bilo ustavljeno s sklepom z dne 20. novembra 1914. Ob enem namerava predložiti, da se deleguje kako drugo, eventualno graško sodišče, ker bi prepeljava Hribarja iz Abtenau-e v Ljubljano zbudila preveliko pažnjo, kar bi pri sedanjih razmerah ne bilo oportunno. Tudi zaradi velike uloge, ki jo je igral Hribar še pred nedavnim v ljubljanski javnosti, da, na celem Kranjskem, je priporočljivo, da se postavi pred forum, ki je v stanu soditi o stvari brez simpatij ali antipatij iz preteklosti.«

Spomladi enkrat — menda je bilo v začetku aprila — sporoči mi abtenauski sodnik, naj ga o priliki obiščem. Šel sem takoj na sodišče. Sodnika sem sicer našel doma, a odpravljal se je nekam na neko uradno opravilo. Samo kratko mi pove, da je prišla neka rekvizicija, naj me zasliši v zadevi, ki je v zvezi z mojo konfinacijo; pristavi pa, da stvar ni nujna in da zato lahko pridem na zaslišbo, kadar bom imel ravno čas. Samo povprašam naj, če ni zaposlen z obravnavami. To naznanilo je zbudilo v meni veliko radovednost. Zato sem že drugi dan bil zopet na sodišču. S sodnikom, ki je imel razprave, se dogovoriva, da me zasliši tretjega dne. Končno pride do zaslišbe. Sodnik mi izroči spise, iz katerih na prvi mah spoznam, da bi bil bolje storil, ko bi se bil ravnal po njegovi pripomnji, da stvar ni nujna. Šlo je namreč na podlagi belograjskih »odkritij« za novo obtožbo po § 58. c. Ko spise prečitam, da mi sodnik par dni časa, da o njih razmišljam, češ, da se morebiti vseh okoliščin pri priči ne bom mogel spomniti. Po preteku tega odloga prepusti mi, da odgovore na vprašanja državnega pravdništva narekujem sam.

Kaj se je potem vršilo, ne vem, le toliko sem kmalu izvedel, da se ni posrečila namera državnega pravdništva, spraviti me vnovič pod obtožbo zaradi veleizdaje. Pripisati pa tega nisem toliko imel nerazpoloženju na uradnih mestih za nadaljevanje ostrega

postopka proti osumljencem, kolikor razmeram, ki so se vsled izostajanja uspehov na bojnih frontah izkristalizovavati začele. Parlament je bil zopet na vidiku in v c. kr. vojnonadzorovalnem uradu se je — pa ne vsled spokorjenja, temveč — iz strahu, jela oglašati vest. Od deželne vlade dobil sem namreč sporočilo, da je ta urad z razpisom z dne 19. maja 1917 naznanil, da me izpušča iz konfinacije.

Spisi, ki so državnemu pravdniku Pajniču dajali povod, da se je hotel potegovati za moje ponovno kazensko preganjanje, prišli so letos v moje roke. Iz njih sem izprevidel, da sta bila pri policijskem ravnateljstvu po nadkomisarju dr. Mihaelu Skublu zaradi pojasnila razmer, katerih se je tikal v Radeščkovem stanovanju najdeni materijal, zaslišani priči Ante Gaber in dr. Janko Leskovec.

Anteta Gabra poznal sem več časa in sem tako z njim, kakor z njegovo soprogo prijateljsko občeval. Nikdar mu nisem nič žalega storil; narobe še priporočal sem ga ministru Velizarju Jankoviću. Značilno je zatorej, da se je ta moj znanec predrznil dne 19. aprila 1917. leta kot priča izpovedati tole:

»Ali je dobival Hribar od srbske vlade denarne pomoči, ali ne, ne morem povedati. Spominjam se pa nekega prepira med Vitkotom Jelencem in večjo družbo, ki je očitala Jelencu, da ni prav od njega, da zabavlja čez Srbe in Hribarja, ker je vsaj njegov oče sam za tiskarno prejel srbski denar. Vitko Jelenc je ves razburjen odgovoril, da se bo pač našla prilika, da bo oče povedal, kdo je dobil denar, ali Hribar ali Učiteljska tiskarna.

Name je napravil ta prizor utis, da je Hribar sprejel od srbske vlade denar — menda 30.000 Din — za Učiteljsko tiskarno, a da je obdržal denar zase.«

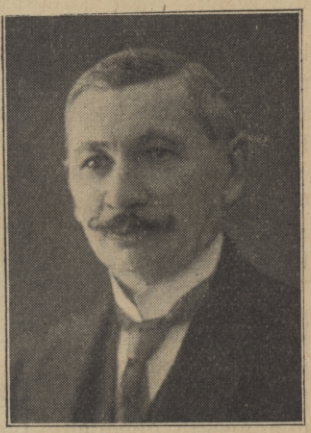
O tej nezaslišani kleveti obvestil me je bil leta 1919., ko sem prišel iz Prage v Ljubljano, prijatelj Rasto Pustoslemšek. Naravno je, da sem Gabra zaradi nje tožil. Moj pravni zastopnik je bil

odvetnik dr. Josip Klepec. A kaj je storil toženi poštenjak? Utajil je enostavno to svojo izpovedbo in trdil je, da je bilo govora o treh tisoč dinarjih, pa da on »v eksistenco tega denarja ni verjel«. S tem je zavel državnega pravdnika v zmoto, da je umaknil tožbo. Mesto zakonite kazni, kateri se je takrat izmuznil, naj mu bo zatorej postavljen tale spomenik. — Ob enem pa bodi tudi ugotovljeno, da je bila izpoved dr. Janka Leskovca vseskozi resnična.

Po splošnem političnem položaju bil bi pričakovati smel, da me izpuste iz konfinacije; po najnovejšem poizkusu državnega pravdništva si pa vendar nisem pričakovati upal. Tem veselejše je bilo torej iznenadenje. To veselje je kalil le dostavek uradnega poročila, da si moram, ko bi se nameraval vrniti na Kranjsko, za to izposlovati posebno dovoljenje. Posebno dovoljenje za preselitev domov! Contradictio in adjectu! Zato nisem slutil konjskega kopita, ki se je skrival v tem videzno nedolžnem dostavku. Mislil sem marveč, da gre za kako formalnost, ki jo je potreba prinesti na žrtvenik svetega Birokracija, da se potolaži njegova jeza, in poslal sem deželnemu predsedstvu kranjskemu naznanilo, da se preselim domov s prošnjo, naj to na znanje vzame.

Med tem smo se pa, srečni da zopet kmalu vidimo ljubljeno domovino, začeli pripravljati na odhod. S soprogo sva sklenila, da se v Ljubljano popeljemo skozi Prago in Dunaj. Da me je v Prago vleklo, je bilo več ko naravno. Hotel sem videti tamkaj svoje politične prijatelje in od njih, ki se, kakor sem se o tem najbolje prepričal dne 2. januarja 1916. leta na Dunaju, niso nikdar ponižali pod svoje dostojanstvo, čuti kako po njihovem mnenju in njihovih informacijah stvari stoje. Da bi tega v Ljubljani izvedel ne bil, bilo mi je po tem, kar sem iz časniških poročil s primernim čitanjem med vrsticami seznal, nad vse jasno. — Vlekla me je pa tjekaj tudi čut hvaležnosti za uteho, ki sem jo dobival in opogumnjevanje, katero je zvenelo iz vseh jako številnih pisem funkcijonarjev

banke »Slavije«. Možje so se zavedali, v kakšnih razmerah žive in so dobro vedeli, pod kakšno sumnjo sem; pa vendar sem od njih od takrat, ko so me v Ljubljani vprvič zaprli in vse do poslednjih dni, dobival sočutja polna in prijateljstva prekipevajoča pisma. Predsednik Josef Hucl, upravni svetnik dr. Rudolf Pulkrabek in generalni ravnatelj František Vlach so se me o raznih prilikah spominjali s tako toplimi besedami, da so v vojnonadzorovalnem uradu na Dunaju, skozi kateri je šla vsa moja korespondenca, morala delati vtis. Enako je bilo tudi s pismi ostalih članov ravnateljstva in višjih uradnikov. Za leta me je vlada iztrgala mojemu delokrogu in vršenju dolžnosti. Bržkone je imela pri tem poleg drugega tudi namen, da me gmotno oškoduje. Vse zastonj. Trdno ko skale so stali vodilni možje banke »Slavije« ob moji strani. Bili so pač značajni dovolj, da prijateljstva niso smatrali za eksploatacijsko sredstvo, temveč za etični pojem dolžnosti, ki veže tudi v dneh stiske in nadlog.

Josef Hucl.

Ko je bila smer poti določena, hoteli smo se pa še enkrat ozreti po vseh onih krajih, katerih lepota je tako često razveseljevala naše oči. Najel sem zato za par dni voz in peljali smo se v Voglau-o, potem v Russbach in Annaberg ter smo po poti obiskovali znance v Schornu in v kopališču Abtenau. Najtežje nam je bilo slovo od dobre Schornwirtovke. Obetali smo ji, da jo gotovo še kdaj obiščemo. Takrat pač nismo slutili, da to zdravo in krepko ženo kmalu po našem odhodu pobere smrt. Par let na to smo namreč dobili poročilo, da je umrla nagle smrti.

Da gorski svet, ki nas je obdajal, do dobrega spoznam in da se kot svoboden človek ozrem po širokem svetu, izbral sem si dan 30. maja za izlet na Zwieselalpe. Čudno krasno pomladansko jutro je bilo, ko sva se s soprogo v spremstvu ljubeznjive petnastletne hčerke poveljnika abtenauske orožniške postaje podala na pot. Nobenega oblačka ni bilo na obzorju. Uzvišenih čutil stopala sva s soprogo proti ogromnemu masivu vosokega Dachsteina. Kmalu je izšlo solnce in je svetle svoje žarke s početka v medli, potem pa v čedalje bolj jarki zlati barvi razlivalo po vsej veličastni pokrajini, ki je na vsakih naših par korakov obsežnejša postajala. Gorske stezice, ki so nas iz Lammeričine doline peljale navkreber, so bile vse obrobljene ljubkega pomladanskega cvetja in tudi popki igličastega drevja so se že — svežih sokov polni — jeli bohotno napenjati. Pot nas je, podobno kakor ona, po kateri se iz Spodnjega Trbiža pride na Višarje, vodila po gozdih in jasah sedaj složno, sedaj strmo proti vrhu. Po dobrih štirih urah hoje pridemo na visoko, z mladimi smrekami in nizkim grmičevjem porastlo ravan. Obrobljena je bila s svetlordečim pomladnim vresom (erica carnea). Izpod dreves so se bleščali veliki cvetovi teloha, ob vsakem koraku pa je svoje svetlomodre očesca obračalo v nas nešteto pomladanskih gencijank (gentiana verna), ko da nas hočejo prositi, naj varujemo, da jih ne pohodimo. Med njimi posejan je bil velecvetni svišč (campanula vulgaris) in pa planinske trobentice (primula alpestris), ki so s svojimi podolgastimi, v lepe kobulice nabranimi cvetovi napravljale prav poseben vtis. Platanolistih zlatic (ranunculus platanifolius) in marjetičastih nebin (aster bellidiastrum) bilo je posejanih vsepovsod. Kakšen užitek je bil, ko smo korakali po tej od matere narave s prvimi cvetkami mladega leta bogato okrašeni ravni, razumeti more le oni, ki je kaj takega sam doživel. Toda to ni še vse. Mislite si k temu še razredčeni planinski zrak, polen svojevrstnega pomladanskega vonja, ki vam daje vse drugače, vse laglje dihati, kakor ste navajeni v dolini, kjer zgoščen

Zwieselska planina z Dachsteinom.

na vas pritiska; mislite si naposled še to, da sva se s soprogo po dolgem času zopet čutila prosta, neutesnjena, v polni zavesti človeškega dostojanstva; pa boste šele čutili, kakšna vzvišena čutila so naju navdajala, ko sva se bližala vrhu Zwieselalpe. Tako se mi je zdelo, ko trakrat, ko sva s prijateljem Jakobom Hočevarjem pred kakimi dvajsetimi leti hodila na Križišče pod Krivavcem in sva, ko da je ves svet najin, prešerno ukala, da je od Krivavca odmevalo. Tudi sedaj se nisem mogel zdržati, da bi ne bil nekolikokrati na ves glas zaukal. In glej z vrha Zwieselalpe prišel mi je odgovor, glasan in krepkejši od mojega. Oglasil se je bil pastir, ki je prišel gori pripravljat za planšarsko dobo kar potreba.

Hotel na Zwieselalpe je bil še zaprt. Prava sreča je bila, da smo za vse slučaje vzeli nekaj konserv s seboj. Prava sreča pa tudi, da je bil dan pred nami prišel na planino prej omenjeni pastir. Drugače bi bili namreč, premočeni od potu kakor smo bili, ostali brez pravega zavetja proti vetru, ki je pihal s precejšnjo močjo. Pastir pa si je ravno kuhal obed in nam je v dokaj gospodsko opremljeni svoji koči dal toplega pribežališča in pa posode, v kateri smo si mogli kuhati čaj in klobasice.

Kakšna veličast nas je šele čakala, ko smo se okrepčani podali na najvišjo točko zwieselske planine. Temne stene Dachsteina (2996 m) s členkovitimi Donnerkogli (2052 m), katerih najvišji ima po svoji obliki ime »Bischofsmütze« (škofja kapa), so se dvigali pred nami. Menda so bili nemalo pred tem še zaviti v goste oblake, kajti še se je ob vrhu vlekla po ciklopskih skalnatih skladih bela, večinoma že prozorna, nežni tančici podobna megla, ki se je na vrhu razpršavala, da so se s snegom in večnim ledom pokriti vrhovi lesketali pred našimi očmi tako, da nam je skoro jemalo pogled. Na desno od dachsteinskega masiva so se vzdigovale Visoke Ture z veličastnim Groß-Venedigerjem (3660 m), dalje Tennengebirge in še bolj na desno Visoki Göll. Globoko pod nama videli smo razprostrto zeleno Gosau z dražestnim

spodnjim in gornjim jezerom, iz katerega poslednjega so vstajale tenke meglice, ki so se pa sproti razprševale. Vsa lepo obdelana gosauska dolina je posejana s prostornimi kmetiškimi poslopji in lepimi vilami, ki so — na prvi pogled je to vidno — sezidane za letoviščarje. Ni čudno. Saj je nedaleč proč sloveče Hallstadtsko jezero, čegar modro vodovje se nam ob koncu gosauske doline blešči nasproti. Na levo od nas se izza visokih gora, sredogorja in nizkega holmogorja najpestrejših oblik kažejo vode drugih po svoji lepoti po vsem svetu slovečih jezer Salzkammerguta, iznad katerih se z udobnim hotelom na vrhu vzdiguje značilni Gaisberg (1286 m).

Oh kako mi je ob pogledu na vso to nespripodobljivo lepoto živahneje bilo srce! S kakšnimi čutili neznanske blaženosti se mi je napolnila duša, ko sem bil odtegnjen moreči enoličnosti vsakdanjega življenja, ko sem zrl v nepregledne daljave sveta, ko sem stal v višavah, do katerih ne prodira hrup človeškega vrvenja, v gorskem raju, v katerem se človeku zdi, da je vzvišen nad gmoto in bližje svojemu stvarniku! V nemi zamaknjenosti sem dolgo stal ondi, ko da sem prikovan in zdelo se mi je, da mi veter, ki se je zaganjal vame in je čedalje močneje tulil okoli gorskega hotela, prinaša neke posebne vesti. — Šele soproga me je morala zbuditi iz sanjarjenja, ker je prišel čas za povratek, ako smo hoteli še za svita priti v Abtenau-o nazaj.

Da pridemo prej v dolino, spustili smo se po jako strmi bližnjici naravnost proti kopališču abtenauskemu. Nekako sredi pota vstavili smo se pri bogatem kmetu z velikim posestvom. Naša spremljevalka je bila znana z njim. Sicer ni bilo doma ne njega ne gospodinje, a ena njegovih hčera nam je postregla s sirovim maslom in okusnim rženim kruhom, ki nam je bil tako všeč, da smo ga vzeli dva velika hlebca s seboj. Mene in mojo soprogo je zlasti zanimala velika kmetija s prostornim gospodarstvom, kateri so odgovarjala tudi jako obsežna poslopja. Vzorna snažnost stanovanjskih prostorov nama je imponovala. Po

dobri uri počitka, med katerim smo se s prijazno in uljudno mladenko pogovarjali o načinu gospodarjenja na strmih pobočjih, poslovimo se in prispemo o mraku tako trudni, da so se nam noge v kolenih šibile, v Abtenau-o.

Moje začudenje, ko dobim tretji dan na to dunajske časnike, je bilo nepopisno. V tem namreč, ko sem stal na zwieselski planini in strmel zamaknjen preko Salzkammerguta v širni svet, odigraval se je v dunajskem državnem zboru zgodovinski dogodek neizmerne važnosti. Dr. Janez Krek je ob napeti pozornosti vse zbornice čital ono znamenito deklaracijo, katera je električni iskri enako prešinila ves slovenski narod in pričarala na obzorje nad našo domovino zarjo svetlejše bodočnosti. Nemo sva ob tej ugotovitvi zastrmela s soprogo eden v drugega in na obrazih se nama je zrcalilo vprašanje, če je bilo res le slučajno, da sva si ravno ta dan bila izbrala za izlet na Zwieselsko planino in ali nama morebiti ta misel ni došla po nekem višjem navdahnanju. A le nekaj trenotkov je trajalo to ostrvenenje; potem pa sem burno objel drago mi družico mojega prognanstva in nato dvignil v naročje najino milo Zlatico, kateri se je odpirala življenja pot pod vse drugačnimi razmerami, kakor sva jih bila preživljala midva. In sklenila sva pospešiti kolikor le mogoče povratek v Ljubljano.

Toda delala sva račun brez krčmarja. Že naslednjega dne namreč prejmem od deželne vlade odlok, da mi ne more dovoliti povratka na Kranjsko. Punctum. Zastonj se mi je zdelo premišljati o tej birokratski modrosti. Vedel sem, da ji ravno tako ne bi mogel priti do dna, kakor sv. Avguštin znanemu angeljevemu žličnemu predevanju morja iz ene jamice v drugo. Zato sedem in napišem Dragotinu Hribarju, naj bo tako prijazen natji mi stanovanje v Sevnici ali pa v Št. Juriju ob južni železnici. Oba kraja sem poznal, da

sta narodnozavedna. Nju lega nedaleč od kranjske meje se mi je poleg tega zdela prikladna. — Ko mi čez kakih 10 dni pride prijatelja Dragotina obvestilo, da mi je stanovanje našel pri Sv. Juriju, odpošljem že v zaboje pospravljeno pohištvo z vsemi ostalimi premičninami na dotični naslov, poslovim se od Abtenaucev in odpeljem se nekega krasnega jutra sredi meseca junija na veselo pot iz več ko dveletnega prognanstva.

XVI. Pred vrati ožje domovine.

Sv. Boroević von Bojna.

Ko sem v Abtenau-o dobil obvestilo, da se lahko svobodno gibljem po vsej državi, da pa na Kranjsko — tedaj v svojo ožjo domovino — ne smem, nisem imel ne časa in ne volje premišljevati, na čem sloni ta modrost sv. Birokracija. Vesel sem bil, da se rešim nadležne konfinacije. Danes imam pa v rokah uradne spise, iz katerih izprevidevam, da se je proti mojemu povratku na Kranjsko pred vsem izreklo poveljstvo c. in kr. soške armade. Oni Boroević von Bojna tedaj, ki je tistokrat bil v takih velikih častih v slovenskih krogih ljubljanskih. Mož je v Postojni neki slovenski deputaciji, ki se mu je prišla poklonit, kot najimenitnejše sredstvo za srečnejšo bodočnost priporočal učenje nemškega jezika. S tem se je postavil na čisto takšno stališče, na kakršnem so — in to tudi v dobi, ko so sinove slovenskega naroda v mesnico pošiljali — stali in to tudi urbi et orbi razglašali, od nemškega besa obsedeni predstojniki vojnonadzorovalnega urada na Dunaju. In vendar je bilo naivnih Slovencev, ki so mislili, da se gospod von Bojna čuti Slovana in da brani slovensko zemljo pred Lahom. Da, branil jo je; pa ne za Slovence. Leti naj bi bili le gnoj na njivi, na kateri je imela kali pognati in v klasje iti nemška raztegovalnost.

Ker in kar je Boroević sovražil, seveda že iz karijersko oportunskih razlogov ni mogel ljubiti c. kr.

deželni predsednik grof Attems. Zato je v svojem »Njegovi Preuzvišenosti gospodu c. kr. ministru za notranje zadeve na Dunaju« poslanem pismu z dne 30. junija 1917, št. 3123/Mob., svojo skrb za varnost države dokazati skušal s temile besedami: »Glede na to, da je imenovanec nevaren, in bo svojo svobodo brez dvojbe skušal izkoristiti za nadaljevanje svojega pogubnega delovanja, mislim, da se moram tudi jaz izreči za njegovo nadzorovanje v bivališču, katero izbrati naj bi se mu prepustilo. Prosim tedaj pooblastila, da izvršim takšno ograničenje imenovanca.«

Kakor je iz tega vidno, je mož doživljal dogodke, pa jih ni razumel; videl znamenja, pa jih ni spoznal. Ministerstvo notranjih stvari si je pač osvojilo mnenje gospoda von Bojne; ne pa tudi njegovega. Na Kranjsko me ni pustilo, sicer pa je opustilo konfinovanje.

Lep dan je bil, ko smo okoli srede meseca junija iz Abtenau-e odpotovali. Solnce je sijalo in nas blagodejno ogrevalo. Nam pa je bilo tako toplo okoli srca, da je to popisati nemogoče. So občutki, katerih še tako zgovorna beseda in še tako vešče pero ne more izraziti; občutki, ki jih je le doživeti potreba. Takšni so bili ta dan naši. Kar drhteli smo pričakovanja. Čas nam je preleno potekal, brzovlak prepočasi vozil.

Na velikem solnograškem kolodvoru prišel se je od mene poslovit policijski moj znanec Herbrich. Zahvaljeval se mi je za prijaznost, s katero sem prenašal njegova neprostovoljna spremstva in čestital mi je na zopetni prostosti. Moji hčerkici poklonil je zavitek sladkorčkov. — Reči moram, da me je to ganilo. Kakor sem, poslavljajoč se od abtenauske pokrajine, v pogovoru s svojo soprogo ugotovil, da se povsod na svetu najdejo dobri ljudje, tako sem ta trenotek spoznal, da se tudi v poklicih, ki so nam po bistvu stvari manj simpatični, dobi ljudi mehkih src.

Ob veselem kramljanju in ogledovanju mikavnih pokrajin, po katerih je drvel vlak, nam je v restavracijskem vozu kaj hitro potekal čas. V Lambachu vstane od mizice v tretji vrsti od nas nek gospod, ki se je že

preje često oziral po nas in se mi je zdel znan. On stopi k meni in me ogovori. Po glasu ga spoznam. Bil je nadzornik tržaškega ravnateljstva državnih železnic, rodom Nemec. Povabim ga, naj prisede. Sedaj sem imel kaj poslušati! Da bi se bilo tržaško ravnateljstvo državnih železnic preselilo kdaj v Wels, bi se mi še sanjati moglo ne bilo. Vojna je ta čudež storila. Naravno, da sem se zanimal za svoje znance, s katerimi sem kdaj imel uradnega posla, in pred vsem za Slovence, ki so mi kot državnemu poslancu dajali dragocene informacije za moja v narodnem oziru potrebna posredovanja. O vseh mi je moj sobesednik mogel dati vesti. Le prehitro je prišla postaja Wels, kjer se je od mene poslovil. Mislil sem, da bo morebiti slučajno kateri mojih tržaških slovenskih znancev na kolodvoru. Kako bi me bilo veselilo, ko bi ga bil uzrl. Žal, da mi slučaj tega veselja ni privoščil.

Kmalu smo bili v Linzu, kjer smo prestopili v osebni vlak, ki nas je imel pripeljati do večera v Češke Budějevice. Ob vožnji mimo postaje Gaisbach-Wartberg prožila se mi je nova, dotlej neznana slika. Ogromno taborišče, kakršnih je velika vojna ustvarila nekoliko. Imponovalo mi je njega prijazno lice z ličnimi barakami in lepimi upravnimi poslopji. Vendar sem si nehote stavil vprašanje, čemu bo vse to, ko vojska mine in zameglilo se mi je pred očmi ob ugotovitvi, koliko narodnega premoženja je v teh poslopjih in napravah za vedno izgubljenega.

Ko smo pri Gornjem Dvořištu prispeli na Česko, zdelo se mi je, ko da sem prekoračil zadnjo ograjo, ki me je ločila od svobode. Še skoro zavedal se nisem, da avstrijska policija slej ko prej budno sledi za vsakim mojim korakom. Samo misel na Prago mi je prevevala srce: na ono Prago, v kateri sem tako koristno preživel svoja leta vihravosti in telebanstva; na Prago, kjer sem našel tako obzirno presojanje svojih, s temi leti združenih muh in slabosti; na Prago, kjer se je razvilo moje duševno obzorje in je zmagovito skušnjo prestala moja trudoljubivost ter priznanja našla moja umstvena usposobljenost. Saj mi je Praga na ta način

postala druga domovina, kar je provzročilo, da sem kraljevino Česko, kateri Praga »vevodi«, z vso iskrenostjo hvaležne duše vključil v svoje srce.

V Budějevicah smo izstopili. Hoteli smo se odpočiti. Ob enem smo pa s tem imeli tudi namen, da se pripeljemo po dnevi v Prago. Kako prijetno je nam, ki več ko dve leti nismo čuli drugega, ko nemške besede, božala ušesa češka govorica! Kako ugodno se nas je dotikalo, da smo v velikem in lepo vrejenem hotelu nasproti kolodvoru našli povsod češčino v izključni vporabi! — Dan po dobro in krepčilno prespani noči dirjal je vlak z nami proti Pragi dalje. Z veselo naslado smo uživali pogled po lepo obdelani zemlji, ki je vsa bilą oblita z jarkimi snopi toplih solnčnih žarkov. Posebne pokrajinske lepote ne prožajo ti kraji; pač pa svedočijo o pridnosti in visoki kulturni stopinji naroda, čegar last so.

V Veselí-Mezimostí smo. Na kolodvoru se gnjetó silne množice potnikov. Kakor mravljinčje gomazišče je videti. Vse drvi semtertje in hrup, podoben šumenju bučel, prihaja do ušes. Toda onega živahnega ponujanja »parků« (hrenovk), kakršnega sem bil na tem kolodvoru vajen izza mirnih časov, ni več. Kdor hoče dobiti kako skromno okrepčilo, mora v kolodvorsko restavracijo ali pa v »hostinec« (gostilnico) poleg kolodvora in tam prav ponižno in pohlevno čakati, da pride na vrsto. Pri tem pa ni izključeno, da zaradi omejenega vlačnega postanka in prepičle zaloge jedil sploh ničesar ne dobi. Povsod torej nedostatek, ki ga je zakrivila nesrečna vojna.

Tábor! Kako lep se nam je prikazal. Kako krasno se je razvil na slikovitem brdu nad Lužnico, kamor so ga bili postavili hrabri, za Husove nauke in za češka svoja prava goreči taborci! Na prostranem njegovem kolodvoru podobno vrvenje, ko v Veselí. Dočim se je pa tam čulo še dokaj nemške govorice, je tu že čisto obmolknila. Tábor sedaj sicer ne vrši več prvotne naloge, pač pa se zaveda tradicij, ki ga spremljajo pri vsem njegovem razvoju. Postal je podzavestna trdnjava češke zavednosti, katera se iz njega širi po vsej pro-

strani okolici. — Vlak se premakne in nas v počasnem začetnem tempu vozi mimo lepega, velikega Jordana, v čegar vodah se dražestno zrcalijo obrisi hiš in stolpov za nami ostajajočega mesta. Po pokrajini, katera čedalje zanimivejša postaja, dirja vlak dalje. Polja in gozdi se vrste pred očmi, po njih pa se vidijo selišča, katerih lepe, skoro brez izjeme zidane in z opeko krite, snažne hiše napravljajo najboljši vtis. Lep ribnik se pokaže po dobri uri vožnje. Kmalu na to obstane vlak na prostrani postaji. Benešov!

Čutila posebne vrste me obidejo, ko začujem kondukterjevo izklicavanje tega imena. Tu je stanoval in svoje slavohlepne naklepe koval nadvojvoda Fran Ferdinand, eden glavnih sokrivcev grozne vojske, katera še vedno divja in katere konca še ni videti. Da opere njegovo po »nedolžnem« prelito kri, zaukazal je cesar Fran Josip I., da so »dolžni« milijoni preliti svojo kri. Groznega li protislovja! Ko da bi se krvavi madež dal izprati, če čezenj napeljemo celo deročo reko krvi!

Vesela nestrpnost se me jame polotevati, ko se vlak premakne. Samo še poldrugo uro vožnje in njen cilj bode pred nami. Počasi se mi je zdelo, da gredo mimo nas postaje. Potnikov vstopa čedalje več. Znamenje lokalnega prometa velikega mesta. Čerčany, Senohraby, Strančice, Říčany, Uhříněves, Hostivář — in že mi hitreje utriplje srce. Ono sivorjavo ozračje, ki se največkrat tudi o poletnih mesecih obeša nad Prago in njeno silno industrijsko razvito okolico, prikaže se v daljavi, takšni, kakršna je daljava Trzina od Ljubljane. Še dobre četrt ure in v Pragi bomo! Ob oknu sem stal in se oziral po valoviti okolici ob progi. Tovarne in velika skladišča jamejo se vrstiti po obeh straneh. Med njimi skrbno obdelana polja, po katerih se žito v cvetju pripogiblje pod lahno sapico. In evo na desni Olšany z obsežnim »svátým polem« (»sveto polje« imenuje češki narod pokopališče), brž od njega na levo pa že tudi velike stavbe Kraljevih Vinogradov na vrhnjem robu brda, ki se zmerno spušča v dolino. V sprednji vrsti Vinohradski pivovar in nekaj dalje

proč značilni vodarenski stolp. Še malo in že stojimo na postaji Nusle - Vršovice, dveh praških predmestij. Z leve nas pozdravlja staroslavni Vyšehrad, s svojimi močnimi utrdbami, iznad katerih se vzdigujeta vitka zvonika njegove katedrale. Tu na teh temnosivih, v Vltavo štrlečih skalah stolovala je v pradavnini češke zgodovine bajeslovna Libuša; odtod je državni svet njenih starešin spustil iskrega belca, da najde bodočega vladarja »žirným českým vlastem« (rodovitnim českim pokrajinam). Tu je bil začetek moči in slave českega naroda; tu temelj kasnejše zlate Prage, katera je tako odločujoče posegala v njegovo zgodovino.

Le v trenotku so mi mogle te misli šiniti skozi možgane, kajti vlak, iz katerega se je bila vsula množica potnikov, se že zopet pomakne dalje. Le še na postajališču Kraljevih Vinogradov se na minuto vstavi, potem pa zapelje v dolgi predor pod tem lepim in velikim mestom, ki se razprostira po pobočjih, po katerih so nekdaj češki kralji pridelavali žlahtno vinsko kapljico. Onstran predora obstane na nádraží Františka Josefa (sedanjem Wilsonovem kolodvoru). V Pragi smo.

Po kratki vožnji vzdolž širokega in slikovitega Václavskega náměstí sprejme nas gostoljubna »Zlatá husa«. Naročil sem si bil iz previdnosti že prej sobo. Osobje hotela odbralo mi je v drugem nadstropju ravno tisto sobo, v kateri sem ob vseslovanskem shodu stanoval in pod katere okni stoji ona »slovanska lipa«, ki je takrat bila povod za vseslovanske manifestacije, katere so policiji provzročale toliko skrbi.

In nastopilo je nekaj dni prijetnega bivanja v Pragi. Ljubeznjivo sprejet od vodilnih oseb banke »Slavije«, stopil sem v zvezo s svojimi političnimi prijatelji. Ker sem pa kljub preokretu v notranji politiki vedel, da ima slej ko prej vojaštvo veliko besedo in da me leto daje skrbno nadzorovati, pazil sem iz obzirnosti, da pridem z njimi kolikor mogoče po okoliših v stike. Tu pri njih in v banki »Slaviji« sem o vojaškem položaju osrednjih velesil izvedel šele polno resnico. Sicer sem si bil že sam s čitanjem med vrsticami in s kombinacijami, ki so jih celo zvanična po-

ročila omogočavala, napravil približno dosti jasno sliko; gotovost, da zmaga naša stvar kljub temu, da smo v Rusiji izgubili najsilnejši atut, dobil sem šele sedaj.

Slučaj je hotel, da nekega dne na Václavskem náměstí srečam Viktorja Zalarja. Eden drugega se razveseliva. Povabim ga s sabo, da ga seznanim s svojo rodbino. Odslej smo se vsak dan shajali in midva s soprogo sva z velikim zanimanjem poslušala njegova zanimiva pripovedovanja o življenju v Mittergrabernu, kjer ga je sila naučila kuhati — kakor nekdaj Daliborja gosti. Od njega sem tudi izvedel, da je prijatelj Rasto Pustoslemšek na Dunaju, dr. Ivan Lah pa nekje na bojni fronti.

Drugače smo bili v Pragi zato srečni, ker smo po dolgem času zopet prišli na kulturno torišče. Obiskovali smo pridno gledališče, posedali mnogo po kavarnah, v katerih se je vendar moglo že dobiti nekaj inozemskih nemških listov. Izmed letih sem najraje posegal po švicarskih, ker so bili nemški dasi zanesljivejši, ko avstrijski — vendar še vedno usmerjeni k »neodvratni« zmagi nemškega orožja.

Izmed gledališčnih predstav nam je v najživahnejšem in res neizbrisnem spominu ostala Josef Kajetan Tylova »Fidlovačka«. V dobrem umevanju svetega ognja, ki je tlel v srcih vseh pravih českih rodoljubov, izkopala jo je uprava vinohradskega gledališča iz prahu in postavila na repertoar. In napolnjevala je gledališče vsak večer do zadnjega kotička. Saj je gledalce prestavljala v ono dobo narodne spomladi, v kateri se je češki narod jel zavedati, da je nova življenska sila jela krožiti po njegovih žilah, katerim je po nesrečni bitvi na Beli gori maščevalna Avstrija puščala toliko dragocene krvi. Priprosto, tako domače in zato srca osvajajoče dejanje, polno prizorov, v katerih je idealno, z elementarno silo na dan prihajajoče narodno navdušenje predmarčne dobe vzbujalo napeto pozornost, znala je gledališčna uprava neznansko spretno in nad vse učinkovito dopolniti s prizorom, ki je občinstvo vnemal do zamaknjenosti. Na »fidlovački«, nekdanji tradicijonalni velikonočni veselici so se v

starih časih na prostranih nuselskih travnikih med Vyšehradom in Kraljevimi vinogradi zbirali vsi sloji mestnega prebivalstva, da se prepuste razposajenemu veselju, podobnem onemu, ki stresa Lahe v predpustu. Ob koncu igrokaza, čegar dejanje se vrši na njej, ki jo je spretna režija znala gledalcem pričarati pred oči, zapoje naenkrat pestra družba rokodelcev, obrtnikov, dijakov, trgovcev, profesorjev, uradnikov, vojakov, orožnikov, policajev narodno himno »Kde domov můj«. Ko z elektriko prešinjeno vzdigne se vse občinstvo in kakor iz enega grla se pridruži s petjem zboru na odru. Veličastnejši prizor si je težko mogoče misliti. Ginjenje je takšno, da se ljudem rose oči in da mnogi glasno ihte. Zlasti zadnje besede pesmi: »Země Česka domov můj« done po nabito polnem gledališču v tako mogočnih akordih, da se čuje ko šumenje morskih valov, združeno z bučanjem jugovine, ki prinaša naravi odrešenje iz ledenih zimskih spon. Ko je pesem odpeta, pa zabuči po gledališču takšna burja navdušenja, da se skoro zidovje stresa. Zavesa pade; občinstvo pa intonuje svojo narodno himno vnovič. Le polagoma jame se razhajati v nekem čustvenem opijanjenju, polnem pričakovanja velikih dogodkov.

Tudi mi se napotimo polagoma proti Václavskemu náměstí. Spotoma pripomnim k svoji soprogi, kakšen veličasten in obenem usoden memento je pomenilo ono petje za tiste, ki so mislili, da je to iz srca prihajajočo in k srcu segajočo pesem in njen napev, čegar božajoči glasovi izražajo vso idilsko lepoto dežele, katero pesem opeva, mogoče nadomestiti z oficijelno skovanko »O du, mein Österreich!« — —

Po nekolikodnevnem bivanju v Pragi se jamemo pomikati proti Sloveniji. Na Dunaju sem se bil namenil, da se zato vstavim, da pridem v stik z državnimi poslanci. Nastanil sem se bil tokrat v hotelu Tegetthof v Johannesgasse. Stari spomini so bili za to odločilni. V tem hotelu sem stanoval, ko sem vprvič prišel na Dunaj. Okoli vogla od njega v Hegelgasse 4

sem imel svoje dni pisarno banke »Slavije«; v restavracijo Gause nasproti hotelu sem tiste čase največ zahajal; Štefan Fučecz, hrvatski zagorec, okoli drugega vogla od hotela na Seilerstätte, je bil moj brivec; v cerkev sv. Ane, najbližjo od tega hotela, sem najraje hodil k službam božjim; v prodajalnicah na Seilerstätte sem se preskrboval z vsem potrebnim. Kasneje sem ta hotel opustil in si izbiral novejše, modernejše. Zakaj me je torej sedaj neka nevidna sila gnala naenkrat zopet tik Seilerstätte? Ne verujem v vraže; vendar se mi nehote vriva misel, ko da mi je usoda hotela naznačiti, da bo ta trg že v bližnji bodočnosti dobil posebno značenje za moj narod. Na njem ima namreč Jugoslavija sedaj svojo palačo, v kateri stoluje poslanik naše kraljevine.

Takoj prvi dan našega prihoda na Dunaj obišče nas prijatelj Rasto Pustoslemšek. Skoro spoznali ga nismo več, tako vitek je postal. Vidne sledove je zapustil Mittergrabern na njem. Komisna vojaška obleka je te sledove še podčrtavala. Naravno je, da smo si, ker se tako dolgo videli nismo, imeli mnogo povedati. Ko smo se ločevali, dejali smo si, da so se začela kazati znamenja razpadanja tiranije in svitanje svobode. »Do veselega svidenja v srečnejših razmerah!« bile so moje poslovilne besede, katerim je Rasto pritrdil s smehljajem upanja na ustnicah. Žalostila nas je le vest, da je bil dr. Lah poslan na bojno polje, ker smo si bili v svesti, da ga kot političnо sumljivega, ker od lastnih rojakov ovadenega, gotovo pošljejo v najnevarnejše postojanke.

Kmalu za Rastom obiskal nas je dr. Miroslav Ploj. Ves čas na Dunaju živeč, bil je, ker je imel po svojem uradnem položaju in kot poslanec povsod pristop, o vojnem položaju dobro informovan. Potrdil mi je vse, kar sem o tem bil izvedel v Pragi.

Drugega dne obiskal sem v nekem sanatoriju na Währingerstrasse poslanca in dubrovniškega župana dr. Melka Čingrijo. Pogovarjala sva se o najinih dogodovščinah in izpraševal sem ga o usodi svojih znancev in prijateljev iz jugoslovanskega kluba. Skoro

vsi so bili namreč takrat z Dunaja odsotni. Izvedel sem pa od njega, da je navzoč dr. Janez Krek in sem se odločil poiskati ga v državnem zboru. To tembolj, ker mi je Čingrija pripovedoval za Kreka jako značilno potezo njegovega duševnega razpoloženja. Bil je namreč jako ogorčen, da ga je Avstrija smatrala za tako malo nevarnega, da ga je ves čas pri miru pustila, v tem, ko je druge preganjala.

Dr. Kreka res najdem v klubovi sobi v prvem nadstropju parlamenta. Sedel je pri pisalnici in vlekel tobačni dim iz dolge pipe. Politična nasprotnika sva si prejšnje čase bila in zato nisva prihajala v dotiko. Sedaj se me je pa, ko sem vstopil, tako razveselil, ko da sva bila od nekdaj dobra prijatelja. Kot taka sva se po daljšem pogovoru, tekom katerega me je izpraševal o moji usodi od začetka vojne sem in sva se dotikala vseh aktualnih vprašanj, res razšla. Saj sva mogla ugotoviti, da se strinjava v svojih pogledih na položaj in v vseh načelnih vprašanjih uspešne rešitve dosedanje borbe za pravice narodov.

Dr. Janez Ev. Krek.

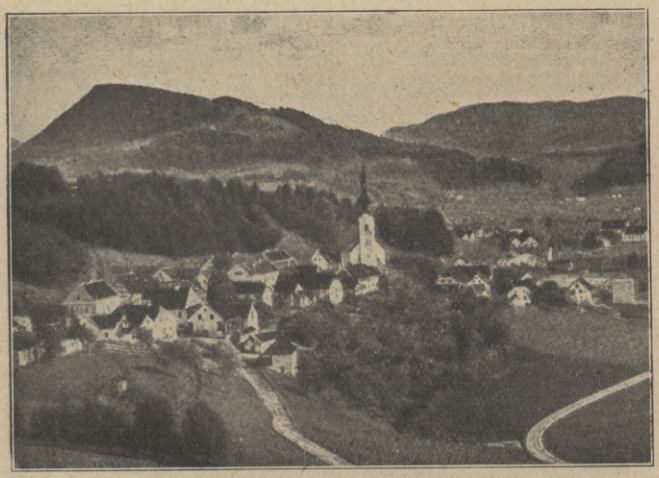
V nedeljo dne 1. julija odpeljemo se z Dunaja. Ob lepem, solnčnem vremenu se peljemo po cvetoči pokrajini »Viertel unter Wiener Walda« proti jugu. Isto vreme nas spremlja čez Semernik. Onstran te veličastne železnične gorske proge, ki se človeku zdi tem mikavnejša, čem večkrat jo je videl, se začno po obzorju prevlačevati večji in manjši oblaki, ki nam zdajpazdaj zakrivajo solnce. Vendar dežja ni bilo. Ko pa dospemo na postajo Grobelno, vlije se iz črnega

oblaka, ki ga je bil veter od nekod pripodil, taka ploha, da smo kljub dežnikom bili vsi mokri, predno smo od vlaka prispeli do postajnega poslopja. V kočijo, katero nam je poslalo vodstvo kmetijske šole, mogli smo šele, ko je bilo plohe čez kakih pet minut konec.

Med vožnjo mimo Špilja, kjer smo stopili na sveta tla drage, toliko časa pogrešane domovine, obhajala so nas čutila nepopisne radosti. Ta čutila stopnjevala so se sedaj, ko smo se po mokri cesti med cvetočimi travniki in valujočimi njivami bližali Št. Juriju, onemu narodno zavednemu trgu, ki so ga Nemci v boju proti celjskemu slovenstvu hoteli izigrati proti nam, ki se je pa temu sam uprl, ker je le predobro spoznal pregrešno nakano. Srce mi je poskočilo, ko sem ob ovinku na kolodvorsko cesto zazrl na desni slikovito skupino lepih hiš, o katerih se zdi, da se vzdigujejo po strmem holmcu proti visoki cerkvi s karakterističnim zvonikom, ko otroci, ki hite v naročje svoje matere.

Še nekaj peketov konjskih podkov in kočija se ustavi pred lično Frleževo hišico tik železniške proge. Na prvi pogled se nam prikupi to naše začasno bivališče v Sloveniji. Dobri zunanji utis še poveča lična in snažna notranjost. Takoj moremo ugotoviti veliko razliko med Abtenau-o in Št. Jurijem in hvaležno se spomnimo prijatelja Dragotina, ki nam je našel tako prikupno stanovanje.

A človek se ne more nikdar prezgodaj veseliti. To izvemo, ko si začnemo proti večeru vrejevati način svojega življenja v novem bivališču. Vojska je storila, da je nedostajalo vsega za življenje potrebnega. Poleg tega so se skozi Št. Jurij pomikali vedno oddelki vojaštva, katerih nekateri so na krajšo dobo ostali tamkaj. Ravno tistikrat smo našli tak oddelek v trgu in po okolišnih vaseh. Ko se tedaj zglasim proti večeru v znani Kinclovi gostilnici, mi gostilničarica pač obljubi, da nam bo dajala par dni hrano; pristavi pa, da le za tako dolgo, dokler si sami ne vredimo gospodinjstva. Poznal sem to gostilnico že iz predvojne dobe. Takrat so bili gostov vselej veseli in so jim

Št. Jurij ob južni železnici.

dobro stregli; sedaj so jih takorekoč ven podili. Res nas je vprašala gostilničarica že četrti dan, ko sem plačeval račun: »Kdaj pa vendar že začnete doma kuhati?« V tem oziru smo torej s preselitvijo v domovino prišli z dežja pod kap. V Abtenau-i so nam namreč že skoro celi dve leti nosili vsega v izobilju na dom.

Na srečo sem drugod našel več prijaznosti in uslužnosti. Josip Drofenik, v čegar rokah je bilo porazdeljevanje živil, izjavil mi je takoj, ko sem se oglasil pri njem in ga vprašal, kako bo s prehrano. »Nič se ne bojte. Vsega boste dobili. Za koga naj

Josip Drofenik.

jo pa imamo, če ne za vas!« Ta odgovor me je potolažil in me obenem napolnil z neko zadovoljnostjo. Saj sem iz njega čutil nekaj takega, ko hvaležnost slovenske zemlje. Ker me je Drofenik poleg tega zagotovil, da bo mojo kuharico preskrboval z najboljšo moko, odleglo mi je še posebno. Saj sem v Abtenau-i videl, kakšni siromaki so bili ljudje, ki so se morali zadovoljevati z uradno porazdeljenimi živili, med katerimi je v poslednji dobi bilo toliko takozvanih nadomestkov. Leteh sem se v neki slutnji že preje izogibal; naše sedanje kratko bivanje v Pragi me je pa še posebno poučilo, da z zdravstvenega gledišča niso neoporečni.

Po prijaznosti prijatelja bili smo neko nedeljo povabljeni v mestece Unhošt pri Kladnu. Ondi nas je veleindustrijalec Josef Urban gostoljubno sprejel. Ko sem si ogledoval njegov parni mlin, pove mi, da je nekoč prišel k njemu nek »vojni dobičkar« s predlogom, naj mu proti odškodnini 3000 kron dovoli, da omede prah po zidovih, stropu in strojevju mlina. Seveda je ta predlog odklonil, ker mu ni kazalo, da bi tujemu človeku prepustil snaženje mlina. Zanimal ga je pa ta čisto svojevrstni predlog in spravil je počasi iz ponuditelja, da bi bil mlinski prah porabil za priredbo nadomestka za juho. — Takšni ali vsaj podobni so bili tudi ostali nadomestki, katere so uradno ne le na vse pretege priporočali, temveč tudi razdeljevali.

Ko smo si po prijaznosti našega soseda, po rodu Čeha, zagotovili tudi naskrivno večjo dodajo mleka, jeli smo si hrano prirejati doma. Življenje nam je torej mirno in prijetno potekalo. Delali smo izprehode na Rifnik in na južno od njega ležeče gorovje, nabirali gobe in borovnice in uživali zmerni, a razveseljivi pogled po tej idilično lepi okolici slovenske domovine.

Ker sem opazil, da orožništvo sledi neprestano za mano, nisem iskal družbe. Saj sem vedel, da bi bil hitro osumljen vsakdo, s komur bi bil občeval. Le z železniškim uradnikom Majerjem, mladim in narodno zavednim Ljubljančanom, sem prihajal pogosteje v stike in v prijateljske razgovore. Ugotoviti

sem mogel, da se najini pogledi na položaj in na to, kar mora iz njega slediti, popolnoma krijejo. Po njem seznanil sem se pa tudi z gorečo rodoljubko Marico Osetovo. Nedaleč od nas na levem bregu Voglanje, v katero smo se hodili kopat, vzdiguje se iz ravnine mal gričeк zmernega obsega, na katerem stoji dvoje hiš z gospodarskimi poslopji. Ena teh hiš mi je ob izprehodih mimo gričка zaradi svoje lepe unanjosti in mnogih cvetic v vrtičku in na oknih takoj vzbudila zanimanje. Majer me je podučil, da je to dom rodoljubne Osetove rodbine in rojstna hiša železniškega uradnika Oseta. Kasneje nekoč nas je seznanil s sestro tega svojega tovariša, mlado približno dvajsetletno, izobraženo in narodno zavedno deklico. Obiskovali smo jo potem na prijaznem gričku večkrat ter ostajali v prijetnih pogovorih z njo in njeno materjo v prostorni, vzorno čisti hiši ali pa pred vežo, odkoder smo imeli razveseljiv pogled po bližnjem polju. Mnogogokrat smo se te idealne deklice kasneje spominjali. Zlasti zato, ker ji ni bilo dano vršiti materinskih dolžnosti. Ona, ki bi bila brez dvojbe postala vzorna slovenska mati, ki bi bila dušam svoje dece vceplјevala one cvetke poštenja in ljubezni do rodne zemlje, ki so tako bujno poganjale iz njenega blagega srca, je morala namreč kmalu po svoji poroki zapustiti lepi slovenski svet. Zgrnil se je nad njeno rakvijo, ob kateri so v globoki žalosti stali svojci in vsi, ki so poznali njeno plemenito srce.

Marica Osetova.

Še nekega dogodka izza svojega bivanja v Št. Juriju ne morem pustiti brez omembe. V eni bližnjih

vasi, skozi katere smo hodili v gozdove za gobami in borovnicami, oglasimo se nekoč pri veliki hiši, katere zunanjost v zvezi s prostornimi gospodarskimi poslopji nam je razodevala, da mora biti domovanje premožnejšega kmeta. Želeli smo kupiti nekaj jajec in mernik pšenice, da si jo damo zmlet. Saj je res, da bi nam bil Josip Drofenik dal večjo količino moke; toda njegove prijaznosti nisem hotel le preveč izrabljati. Dobival sem namreč že itak več moke, kakor jo je na nas pripadalo in preskrbljeval nas je tudi z rižem in — nenavadno obilno — s sladkorjem in oljem. Ko v oni hiši vprašamo gospodinjo, če nam more za dober denar prodati rečenih živil, odvrne mi nevoljno, da jih sama nima, češ, da ji vse za vojake pobero. Verjel ji tega seveda nisem; toda kaj sem hotel. Damo jej »z Bogom« in odidemo.

Prvi ponedeljek na to oglasi se žena pri nas. Videla nas je v nedeljo, ko je šla v cerkev, pred hišo in povpraševala je kdo smo. Sedaj nam je prinesla jajec in pšenico. »Sedaj, ko vem kdo ste,« dejala je, »imam za vas vsega, kar za hrano potrebujete.« — Ne morem povedati, kakšna čutila so me obšla ob teh besedah sicer priproste kmetiške žene. Življenje, čegar vrednost sem vedno visoko cenil, zazdi se mi naenkrat neznansko lepo. Saj so te besede pomenile visoko pesem priznanja za moje delo. Bile so izraz zahvale daleč od moje domovinske občine. Bile so izliv plemenitih čustev priproste slovenske duše. Bile so dokaz, da hvaležnost, dasi je je bore malo na svetu, vendar ni čisto izumrla in da bi zato bilo napačno in pregrešno obupavati nad človeštvom, dasi se čedalje bolj pogreza v odurni materijalizem.

Kljub torej vsestransko dosti ugodnim pogojem bilo nam je bivanje v Št. Juriju vendar tako zagrenjeno, da sem začel misliti na spremembo bivališča. In spomnil sem se Mozirja. Njegova divna lega in njega narodno zavedno tržanstvo me je vabilo k sebi. Poleg tega sem vedel, da tamkaj ni takšne mušje nadlege, kakor v našem šentjurškem bivališču, kjer je muh kar mrgolelo tako, da nam še ponoči niso dale miru.

Mozirje.

Brž pišem svojemu prijatelju trgovcu in posestniku Antonu Turnšku v Nazarjih. Skoro s poštnim povratkom mi naznani, da mi je našel v Mozirju pripravno stanovanje in začetkom septembra se preselimo.

Naš hišni gospodar Anton Miklavec sprejme nas nad vse prijazno. Takoj smo videli, da smo s preselitvijo dobro zadeli. Prav posebno iznenadenje mi še pripravi, ko me skrivnostno pelje v neko, med vojno napravljeno, prav premeteno tako skrito shrambo, da je nepoučenemu ni bilo izlepa najti. Po prstih stopajoč, odpre mi, potem ko je vrata, skozi katere sva prišla, skrbno za sabo zaklenil, na kraju, kjer bi tega nikdo pričakoval ne bil, ozke skrite duri. Kak-

Anton Miklavec.

šen pogled! Ko da sem prišel k kakemu prekajevalcu po poklicu. Toliko gnjati, klobas, bohov slanine in podobnih, v tistih časih vsesplošnega nedostatka silno redkih in zato tem dragocenejših, slo zbujajočih delikates je viselo od stropa! In kašte ob zidu! Vsi njihovi predali so bili polni moke, riža, ješprena, kave, fižola in kaj vem še česa. Pomenljivo pomežikujoč poglejuje me modri in previdni moj hišni gospodar. Mislil sem, da zato, ker opazuje kakšen vtis je napravilo name to čisto svojevrstno skrivno razodetje. Toda ne. Zmotil sem se. Ko je dobri Miklavec bil z razkazovanjem gotov, pravi mi zaupno kakor brat bratu: »Kaj ne, da sem se dobro založil in da sem to znal skriti, kakor je treba. Če traja vojska tudi še dve leti, ne bomo trpeli pomanjkanja. In, gospod Hribar, kar je moje je tudi vaše. Ako Bog dá, učakamo ob teh zalogah srečne dni naše Jugoslavije.« — Krepko sem stisnil desnico temu ko skala trdnemu rodoljubu in blagoslovljen se mi je zdel trenotek, ko sem stopil pod njegovo gostoljubno streho.

Ne manje prijazno me je sprejel razdelitveni komisar Rudolf Pevec. Tudi on mi je naznanil, da si bo smatral za posebno dolžnost skrbeti zame in za mojo rodbino, da ne bomo trpeli lakote. Nekam čudno materijalistično se glasi to pripovedovanje. Toda razmere tistih dni so bile takšne, da se je na vseh licih zrcalila skrb za preživitev. Saj je vojaštvo pod geslom »durchhalten« (vzdržati) od prebivalstva zahtevalo in jemalo vedno več in več. Pa ne po resnični potrebi in zato, da bi bile dajatve res prišle vojaštvu v prid. Ne: vojaštvo je po strelskih jarkih mnogokrat stradalo. Pač pa je častništvo prirejalo prave gostije, na katerih se je prisiljeni požrtvovalnosti državljanov s pestmi bilo v obraz. Poleg tega je v krogih vojnih dodajateljev cvetela največja, mnogokrat po nevestnih organih armade podpirana in v svoje sebične namene izkoriščana korupcija. Šele, ako je vse to znano, mogoče je pravilno presojati ono skrb in jo smatrati opravičeno. — Name je seveda to zagotovilo razdelitve-

nega komisarja napravljalo prav poseben vtis. Tiste vrste, ko že popisana uslužnost in postrežljivost razdelitvenega komisarja in našega dobrega ljudstva v Št. Juriju. A Rudolf Pevec razveselil me je še na drug način. Peljal me je v klet. Tamkaj mi je med številnimi sodi vina pokazal enega v kotu ob zidu z besedami: »Tegale hranim za takrat, ko pride Jugoslavija.« Tako je pri vrlih Moziřčanih že takrat bilo ukoreninjeno prepričanje, da je Jugoslavija že na pohodu. Čakali so jo z nestrpnostjo in takšno radostjo, kakor čaka deca svoje matere, ki se je podala na daljnjo božjo pot, odkoder pričakujejo, da jim prinese odpustkov. In pripravljali so se na njen slovesen sprejem.

Anton Turnšek.

In prijatelj Anton Turnšek iz Nazarja! Pripeljal se je pogledat kako smo nameščeni in preskrbljeni. Pravo bratovsko ljubezen mi je izkazoval. Mož — po svoji delavnosti, dobroti in poštenju daleč na okoli znan — prednjačil je svojim rojakom krasne savinjske doline po svoji trdni narodni zavednosti. In to v dobi, ko se je celo po tem čisto slovenskem ozemlju šopirila v mestih in trgih nemškurija v takšni meri, da si je nemški »Schulverein« obetal žetve. Saj je daleč naokrog ni bilo narodne prireditve, ki je bila v agitatorskem obziru količkaj večjega pomena, da bi ne bil iz svojega divnega nazarskega zakotja prišel nanjo »slovenski Tonček«, da z mladostnim žarom svoje rodoljubne duše bodri in navdušuje. Tudi sedaj — že v letih in bolan — gojil je v srcu svojem živo vero, da se nam bližajo veliki dnevi. Kmalu po

moji preselitvi v Mozirje povabil me je nekega lepega dne na izlet v Solčavo. Kočijažil je sam. In tako sva mogla, vozeč se po romantični pokrajini ob bistri Savinji, v polni zaupnosti izmenjavati svoje najtajnejše misli. S kakšno naslado je ta mož redkih lastnosti poslušal moja pripovedovanja, kako si mislim, da se bodo razvijali bodoči dogodki! Kakor dete velike noči, tako se je veselil našega vstajenja. Žal, da sem ga kmalu na to spremil k večnemu počitku k nazarskemu samostanu.

Po povedanem je jasno, da sem od dneva svojega izgnanstva našel šele v Mozirju okoliščine, s katerimi sem mogel biti popolnoma zadovoljen. Ne sicer doma, bil sem vendar kakor doma. In porabljal sem svoj čas, da temeljito spoznam ta divni del slovenskega raja. Delal sem daljše in krajše izlete z vozovi in peš. Od Mozirja do Nove Štifte me je vodila po obeh okrajnih cestah pot skozi vse vasi gorenje savinjske doline. Občudoval sem lepe, bele hiše, ki od daleč razodevajo neke vrste izrednega blagostanja in požlahtnene kulture. In veselilo me je, ko sem stopil v eno ali drugo in se prepričal, kakšno smisel za snažnost imajo njeni prebivalci.

To priliko sem tudi porabil za izlet v Logarsko dolino. Mnogo sem prej čul o njej. Veliko tudi čital. Vse to pa je prekosila lastnovidnost. Težko je povedati, kako sem užival, ko sem v soproginem spremstvu stopal po sočnih travnikih, ki jih napaja in poživlja bistra studenčnica izpod veličastnih vrhov ob obeh straneh doline. Potem pa pot od nemškega zavetišča dalje, ko se med grmičevjem po belem peščenem produ začne viti proti Okrešlju, čegar zavetišče tako prijazno vabi k sebi. Kar z magično silo me je vleklo gori. Obžaloval sem le, da nama je bil čas prekratko odmerjen in sva se iz posebnih razlogov morala izpod gorskega podnožja vrniti. Polagoma, ko da hočeva kolikor mogoče popolno vase sprejeti vse vtise in si nepozabno vtisniti v spomin vse odtenke veličastne prirodne krasote tega edinstvenega kota naše lepe domovine, stopala sva nazaj proti Logarjevim, katerih

[illegible] – Javna knjižnica – Domžale

priimek je dal ime tej dolini, ki bode kdaj gotovo imela evropski sloves.

Na poti domov oglasili smo se v Lučah. Z odprtim srcem nas je sprejela rodbina prijatelja Rasta Pustoslemška. V animovanem pogovoru smo posedeli pri njegovem očetu, krepki narodni korenini, ki ji ni škodoval nikak vihar. Kakor hrast neupognjen je stal stari, krepki in zdravi mož sredi dela in skrbi, polen energije, za katero bi ga mogel zavidati marsikak mladenič. Ob njegovi strani pa modra soproga in marljiva hčerka. Harmonija, ki smo jo videli, da vlada med njimi, nam je pričala, da smo v eni onih slovenskih domov, v katerih je sreča doma. In vendar je to srečo kalila skrb za sina Rasta, zaznamovanega s »p. v.« (politisch verdächtig, politično sumljiv). Veseli so bili, ko smo jim povedali, da smo se bili z njim na Dunaju sešli in nas je posebno mati živahno izpraševala kakšen je in kako mu gre. — Nisem si mogel kaj, da ne bi bil obiskal tudi župnika Ivana Lekšeta, svoječasnega marljivega sotrudnika »Slovanovega«. Bil me je zelo vesel in hotel me je kar obsuti z dokazi svojega gostoljubja. — V lični lopici na župniščnem vrtu, pod katerim v globokem, med strmimi skalami izkopanem jarku šumi modrobela, prozorna Savinja, sva sedela in se pogovarjala »o zlobi dne«. Častiti mož je imel trdno vero v naše vstajenje. Globoko ga je pa v srce pekla grozna nesreča, ki je zadela Rusijo. Vendar sva ugotovila, da je le njen prvotni krepki poseg v vojno omogočil sedanje neugodno stanje za srednje velesile.

Mozirčani bili so z nami izredno prijazni in postrežljivi. Vesel sem bil, da sem v tem dražestnem trgu mogel spoznati toliko krepkih značajev. Vojne razmere so temu dobremu tržanstvu vsekale mnogo ran. Obupavali pa niso. Saj so imeli v nenavadnem prirodnem bogastvu tamošnjih gozdov ves čas zaslužka, kakršnega pa drugod ni bilo. Poleg tega so trdno zaupali, da dr. Krekova majniška deklaracija pomenja narodno vstajenje. V zaupnem pogovoru mogel sem se o tem prepričati sedaj pri enem, sedaj pri drugem.

Potrjeval sem jih v njihovi veri; oni so pa z zaupanjem zrli k meni. — »Vaš čas mora priti,« dejal mi je nekoč moj hišni gospodar. »Morebiti je že bliže, ko si mislite.«

S posebno ljubeznjivostjo se je mene in moje rodbinice oklenila nadučiteljica Tončika Ježovnikova. V njenem spremstvu sva s soprogo napravila izlete na Oljsko goro, k sv. Križu pri Belih vodah in na Mozirsko planino. Lepo jesensko vreme je za te izlete bilo jako ugodno. Z vzvišenimi čutili sem s teh točk zrl po neizrekljivi krasoti slovenske domovine.

V Mozirju bil sem nekajkrati deležen obiskov prijateljev in znancev. Dragotin Hribar, Ivan Přibil, Ladislav Pečánka iz Ljubljane, Josip Hanuš iz Zagreba bili so mi dragi in mili gostje. Novice, ki sem jih čul iz Ljubljane, niso bile nič kaj vesele. Zagrebške so bile nekaj ugodnejše, vendar pa tudi ne še takšne, kakršnih bi si bil želel. Zato sem prijatelju Hanušu dal nekaj naročil za dr. Ivana Lorkovića in mu obljubil, da pridem v kratkem sam doli.

V decembru nekoč se odločim za pot. Huda zima je bila; vendar me je sestanek z dr. Lorkovićem ogrel. Hanuš mi je bil namreč pravil, da v Zagrebu ljudje nimajo prave vere v hrvatskosrbsko koalicijo, češ da je zajadrala le preveč v madjarske vode. Upiral sem se temu nazoru, ki si ga je bil osvojil tudi on. Naglašal sem marveč, da imam trdno vero v čisto rodoljubje Lorkovićevo in Pribičevićevo in da sem prepričan, da gibanje za osamosvojitev najde pri njih in vsej njuni stranki krepko podporo, čim vidita, da je prišel čas za akcijo. Dotedanje oklevanje razlagal sem s političnimi razlogi. Dejal sem namreč, da bi prehiter nastop mogel imeti za nasledek, da se situacija, ki jo je na Hrvatskem faktično imela v rokah koalicija, izvije letej iz rok. Koj prve besede z dr. Lorkovićem, s katerim sva se k zaupnemu pogovoru sestala v stanovanju Hanuševem, so mi potrdile, da sem sodil čisto pravilno. S hvaležno vnemo vpeljal sem zato razgovor na naloge, ki nas še čakajo in na način,

kako se jih lotiti. Uspeh konference je bil tako zadovoljiv, da mi je nenavadno toplo postalo okoli srca. Razšla sva se z dr. Lorkovićem s trdnim obetom, da se zopet sestaneva, čim bodo okolnosti kazale, da je tega treba, in s prepričanjem, da se kmalu zopet vidiva.

Na poti domov moral sem prenočiti v Celju. Pripeljal sem se tjekaj po polnoči in moral sem obresti vse hotele, da se mi je končno »pri nadvojvodi Janezu« posrečilo, s »pametno besedo«, ki sem jo izpregovoril z vratarjem, dobiti ko ledenica mrzlo sobo. V kožuhu legel sem v posteljo, odel se z drugim velikim potnim kožuhom iz volčjega krzna, pa se še nisem ogrel. Le kake tri ure sem zadremal. Ko se zbudim, imel sem vse brke ledene in bil sem trdno prepričan, da sem se smrtno prehladil. A glej, ko da me je varovalo dobro razpoloženje, ki sem ga iz Zagreba s sabo vzel, mogel sem po preteku tedna ugotoviti, da je nevarnost prehlada šla brez posledic mimo mene.

Zima je bila tisto leto v Mozirju jako huda. Toda mraz je bil suh in nebo jasno. Zato smo imeli skoro vsak dan solnce. Grelo sicer ni bogvekaj, a njegovi žarki so nam pričaravali pred oči zimske prirodne krasote take veličasti, kakršnih Ljubljana ne pozna. Zato sem obilno hodil po okolici, da se ob njih naslajam. Zlasti rad sem zahajal po izhojenih gazeh na nižje holmce, da se oziram po bleščeči dolinici. O popoldnevih mi je bil silno priljubljen izprehod v družbi male hčerkice po okrajni cesti skozi Ljubijo proti Paki. Neki dan me drago otroče iznenadi s prizorom, ki mi je raznežil in razveselil srce. Pred Ljubijo stoji znamenje s kipom sv. Miklavža, ki na veliki knjigi drži štiri zlata jabolka v rokah. Ko prideva mimo tega znamenja, steče deklica s ceste k njemu, poklekne v sneg in jame moliti: »Ljubi sv. Miklavž, prosim te, prinesi mi takih jabolk, kakor jih imaš na knjigi.« Kar ostrmel sem in nasmeh posebnega razneženja mi je zaigral na ustnicah. Objel sem dete in ga poučil, da je napak storilo, ker je sv. Miklavža za jabolka prosilo. S tem da ga je morebiti razžalilo, kajti on da že zna sam najbolje presoditi, kaj kako

dete zasluži. Ali ni naslednji dan ta prizor ponovila? Samo z razliko, da je sedaj prosila, naj ji prinese, kar se mu zdi, da je zaslužila. Veliko veselje mi je to napravljalo in s soprogo sva ugibala, kaj se mora pač v nežni otroški dušici goditi, predno privre na tak način iz nje.

God sv. Miklavža pride. Dete se je veselilo orehov, leščnikov in rožičev, ki mu jih je svetnik skozi polodprta sobna vrata vrgel. Kar iznenadi ne samo hčerkico, nego tudi soprogo in mene prav posebna naklonjenost svetnikova. Ko sedimo pri večerji, odpro se namreč vrata in hišni gospodar zakliče: »Zlatica, sv. Miklavž je ravnokar šel mimo in je zate pustil tole.« Snežnobela ovčica z rdečim svilenim ovratnikom in zvončkom na vratu se prikaže na vratih, iz košare na gospodarjevi desnici pa steguje svoj dolgi vrat ravno tako bela goska z modrim svilnatim trakom na vratu.

To iznenadenje učinkovalo je že na naju dva; kaj pa šele na dete! Začudenja in radosti čisto iz sebe, ostane nekaj trenotkov ko okamenelo. Potem pa začne objemati ovčico in gladiti gosko. Šele opomniti sem jo moral, da je dolžna sv. Miklavžu zahvalo. In vrgla se je na kolena, povzdignila ročice k molitvi ter z glasom, ki se je tresel od radosti, jela jecljati: »Ljubi sv. Miklavž, zelo sem vesela, da me imaš tako rad.«

In kdo je bil ta sv. Miklavž? Bil je brat Srbin, ki je sicer avstrijskemu cesarju služil, čegar srce pa je z magično silo vleklo tje preko, kjer si njegovi rodni bratje »prosto vol'jo vero in postave«. — V Mozirju je bila one čase vojna konjska bolnica. Opuščala se je polagoma in zato ni bila že več pod poveljstvom častnikov. Načeloval ji je marveč mlad, inteligenten stražni glavar Aleksander Radotić, Srb pravoslavne vere. Moj hišni gospodar me je seznanil z njim. On je bil namreč že veliko prej spoznal, da sta iste politične vere. Jaz sem bil sicer s početka nekam nezaupljiv, toda kmalu sem izprevidel, da v novem mojem znancu ni prevare. Od tedaj sva pa občevala popolnoma brez utesnitve. Reči moram, da sem

redko kdaj tako živo čutil, ko ob občevanju s tem možem, polnim prikupljivih lastnosti, da »kri ni voda« in da vojaški istokroj kljub vsemu reglementarnemu vtepanju ne more ubiti etičnega pojmovanja človeškega dostojanstva. Saj izvira iz ljubezni k rodni materi in po njej k narodu, s katerim ga veže govorica, koje nežne glasove je najprej čul iz njenih ust.

Božične praznike, polne tihe sreče, preživel sem s svojo rodbino pod gostoljubno streho Miklavčevo ob ljubeznivi pažnji soseda Pevca in mnogih drugih z nami sočustvujočih tržanov. Pražnji mir sredi veličastne, pod snežno odejo počivajoče gorske okolice nas je navdajal s tihim zadovoljstvom. Bilo je tem večje, čembolj smo spoznavali, da se dogodki neuprosno razvijajo v smeri našega pričakovanja in mojega življenskega stremljenja. Tudi smo že vedeli, da se pripravlja izvzetje Kranjske iz ožjega vojnega ozemlja in s tem za nas zadnja ovira, da se vrnemo k domačemu ognjišču.

Res se je ta trenotek približal s hitrimi koraki. Boroević von Bojna se je preselil iz Postojne koj ob novem letu; kmalu za tem sem jaz našo selitev dal skoz Gornji grad in Kamnik prepeljati v svojo ljubo Ljubljano, po kateri mi je skoro tri leta tako koprnelo srce.

Genljivo je bilo naše slovo od Mozirja, genljivo slovo dobrih Mozircev od nas. Ob vzvišenih čutilih iskrene bratovske ljubezni ob sviranju godbe, prepevanju lepih naših pesmi in med mnogimi navdušenimi govori, iz katerih je vela že mnogo obetajoča sapa skore bodočnosti, potekel je poslovilni večer. Drugo jutro odpeljali smo se veselo na kolodvor v Šmartno na Paki.

Tako v Št. Juriju in v Mozirju sem živo sledil vsemu, kar se je po svetu godilo. Vtise nekaterih dogodkov sem si zapisaval v posebno knjigo. Ker ti zapisi jasno svedočijo moje takratno duševno nastrojenje in pa stališče, katero sem k njim zavzemal, naj slede tukaj po časovnem redu.

1. V Št. Juriju, 19. julija 1917.

V poročilu o seji občinskega sveta z dne 17. t. m. čitam v »Slovenskem Narodu«, da je župan dr. Tavčar dejal: »Ne prihaja mi na misel, da bi pregnal poročevalce, ki mi ne poročajo po godu, iz te dvorane.« — »Prijatelj« hotel je s temi besedami zadeti mene. Saj mu je ves čas njegovega županovanja menda glavno njegovo vodilo, pikati me. Naj si bo to o primernih ali neprimernih prilikah. Začel je na nekem volilskem shodu, ko je dejal, da mu je glavna naloga županovati tako, »da ne pride komisar na čelo mestni upravi«. »Prijatelj« ni pomislil, da so bile te besede najsijajnejše izpričevalo za moje županovanje, ki je bilo takšno, da sem ga mogel brez skrbi izpostaviti preizkušnji vladnega komisarja.

Takih puščic je bilo že veliko število. Nekatere celo po indijanskem načinu zastrupljene. Med lete spada ravno najnovejša. Župan dr. Tavčar pozablja namreč nalašč, da svoje dni Štefeta kot »Slovenčevega« poročevalca nisem iz mestne dvorane pognal po lastnem nagibu. Zgodilo se je to po klubovem naročilu. Predlog je stavil občinski svetnik Plantan; krepko podprl pa ga je občinski svetnik dr. Tavčar. Najnoveje sprožena njegova puščica je torej zlobnost prve vrste. Da jo je sploh sprožiti mogel, dopustil si je »prijatelj« celo izpoddrsnitev. Štefe, ki je tudi v tem slučaju bil »Slovenčev« poročevalec, ne sedi namreč v mestni dvorani nič več samo kot tak, temveč kot občinski svetnik.

Pri tem mi pa prihaja še drug dogodek v spomin. — Kmalu potem, ko je postal dr. Tavčar ljubljanski župan, vozila sva se s ponočnim brzovlakom skupaj na Dunaj. Predno izstopiva vprašam ga, kam pojde zajtrkovat. Odgovori mi, da v kavarno Eichinger, češ da se tamkaj sestane s sinovoma Franekom in Antetom. Jaz mu povem, da pojdem, kakor po navadi, v kavarno Landtmann. Na kolodvoru se posloviva ter odpeljeva vsak v svoj hotel.

Ko se v hotelu omijem in preoblečem, podam se v kavarno Landtmann. Kako se začudim, ko najdem tam dr. Tavčarja! Bil je že pozajtrkoval in je ob mojem vstopu delal, ko da se mu jako mudi. Poklical je namreč takoj »plačilnega«. Ko poravna račun, obrne se ob snemanju klobuka in vrhne suknje s kljuke k njemu in mu pravi: »Ko bi dvoje dijakov prišlo vprašat po ljubljanskem županu, povejte jima, naj prideta popoldne v rotovško klet. Ali ste razumeli? — P o l j u b l j a n s k e m ž u p a n u ,« pravi še s poudarkom in hitro odkoraka. »Plačilni«, ki je mene že več let poznal kot ljubljanskega župana, kar je dr. Tavčarju, ki je bil pred tem že mnogokrat z mano v kavarni Landtmann, bilo prav dobro znano, pogleda me vprašujoče in se ozre potem za odhajajočim. Pojasnim mu, da nisem več župan. »Plačilni« ozre se nato vnovič za dr. Tavčarjem, ki je že oblastno stopal mimo velikega portala zunaj kavarne, ter zmaje pomembno z glavo.

Meni, ki sem iz dr. Tavčarjevih ust samih izvedel, da njegovih sinov ne bo v Landtmannovo kavarno, bilo je takoj vse jasno. »Prijatelj« prišel je bil navlašč v Landtmannovo kavarno zato, d a m e p o n i ž a. A jaz nisem občutil ponižanja; pač pa me je obšlo za trenotek neko drugo, čisto določno čustvo.

*

2. V Št. Juriju, 19. julija 1917.

V seji občinskega sveta dne 17. t. m. prečital je župan dr. Tavčar naznanilo c. kr. ministerstva za javna dela, da se na državni strokovni šoli v Ljubljani s početkom šolskega leta 1917/1918 aktivuje stavbni oddelek ter višji oddelek mehaniško-tehniške smeri. Zaradi tega aktivovanja pel je dr. Tavčar hvalo oddelnemu načelniku Haasu, dvornemu svetniku Reinoltu in dvornemu svetniku pl. Šukljetu.

Stvar je silno značilna. To kar je ministerstvo za javna dela sedaj odredilo, ni namreč nič novega in torej nikogar zasluga. Oba ta dva oddelka bila sta namreč šoli zagotovljena že z onim ministerskim raz-

pisom, s katerim se je izrekla ustanovitev državne obrtne šole s slovenskim učnim jezikom v Ljubljani. Pač so meni to pridobitev hoteli podreti Nemci in ministerstvo za javna dela jelo je pod njihovim pritiskom name uplivati, naj bi odstopil od prvotnega dogovora ter se zadovoljil le z nekoliko popolnjeno obrtno strokovno šolo. Kljub vsemu prigovarjanju ostal sem stanoviten in, da vnaprej izpodbijem vse nadaljne napore nemških poslancev, jel sem takoj zidati šolsko poslopje. Ko je ministerstvo to videlo, ni sililo več vame. Nemškim poslancem se je izgovorilo, da stvari zato izpremeniti ne more, ker ima ljubljanska mestna občina šolsko poslopje po odobrenem, za višjo obrtno šolo prikrojenem načrtu, že v gradnji.

Ta dejstva dovolj osvetljujejo zasluge, ki jih ima trojica Haas - Reinolt - Šuklje za ljubljansko državno obrtno šolo. Da je mogel »prijatelj« v nič deti vse, kar sem jaz za to šolo storil — in smelo trdim, da bi je brez mene ne bilo — moral je najti zasluge drugih. Malenkostnost, da jej je težko najti enake!

Toda eno zaslugo ima imenovana trojica z dr. Tavčarjem vred. Ta jej gre neprikrajšana. Da se na šoli proti prvotnemu ustanovnemu razpisu, ki je določal slovenski učni jezik, upeljava v vseh razredih obvezni pouk nemščine z enakim številom učnih ur, kakor pouk v slovenskem učnem jeziku.

Leta 1914. tožil mi je ravnatelj Šubic britko, da se boji, da državna obrtna šola vsled dr. Tavčarjeve mehkobe in popustljivosti postane utrakvistična. Prav je imel. Prvi korak za to je žal sedaj storjen.

*

3. V Št. Juriju, 22. julija 1917.

Dragotin Hribar, ki me je danes obiskal, pravil mi je, da mu je c. kr. policijski nadkomisar Skubel pripovedoval, da so me zato zaprli in potem konfinovali, ker je bilo pričakovati, da me Italijani, ako zasedejo Ljubljano, imenujejo za guvernerja.

Ta misel sama na sebi je silno abotna. Z Italijo nisem namreč nikdar imel nikakih drugih stikov, ko da sem sempatje pogledal malo po njenih rodovitnih poljanah in cvetočih mestih, ki slove po umetnostnih, iz preteklih stoletij podedovanih zakladih, in da sem ondi trosil svoj denar. Vendar se je ta abotna vest širila že meseca decembra 1914. leta po Ljubljani. Finančni računski svetnik Jerman mi je namreč pravil, da se je takrat bil lesni trgovec Grande vrnil iz Verone ter da je tamkaj čul: »Sedaj vsekamo tudi mi. Čez štirinajst dni bomo v Ljubljani in postavimo tam Hribarja za guvernerja.« Dejal sem takoj, da so si to govorico mogli izmisliti le moji sovražniki in svaril sem verjeti jej ali tudi le širiti jo dalje.

Po Dragotinovem sporočilu prišel sem do prepričanja, da ima ta govorica izvor pri policiji in da so jo njeni agentje namenoma raztrosili po mestu.

*

4. V Št. Juriju, 24 julija 1917.

O sancta simplicitas! moral sem nehote vzkliknit, ko sem čital v »Edinosti« iz »Učiteljskega Tovariša« ponatisnjeno Ganglovo poročilo o avdijenci pri namestniku Friesu-Skenetu. Slovenci in naši politiki smo pač takšni, da se nikdar ničesar ne naučimo. Poleg tega ima menda večina naših ljudi neko kavčukasto maso tam, kjer bi imela biti hrbtenica. Gangel — deželni poslanec! — navdušuje se za rablja koroških Slovencev. Navdušuje se za moža, o katerem se lahko reče, da je ni krivice in ne prezira, da bi je ne bil storil in ga ne pokazal primorskim Slovencem, odkar ga je pogubonosna sapa prinesla na kurulski stolec cesarskega namestnika v Trstu. Navdušuje se zanj pa v isti sapi, ko mu leta razlaga kakšne važnosti je nemščina za istrskega kmeta! Ker je z njim prijazno govoril in mu obetal nekaj, kar bržkone nikdar izpolniti ne namerava, prvzelo je to Gangla tako, da ga proglaša za vzor državnika! In vendar ni šlo Friesu-Skenetu za nič drugega, ko da si utrdi svojo že dokaj nesigurno pozicijo. Konvencijonalna uljudnost in cene obljube

zaslepile so gospoda deželnega poslanca tako jako, da ni spoznal volka v ovčjem kožuhu. Poje mu celo panegirik, ki bo v Fries-Skenetovih rokah gotovo važen instrument za utrditev njegovega položaja. Zares! Pesnikom bi moral naš narodni svet, če ga kdaj dobimo, prepovedati, da se vtikajo v politiko; nekaterim politikom pa, da občujejo z visokimi uradniki!

*

5. V Št. Juriju, 26. julija 1917.

Ker se je cesar Karl I. v prestolnem svojem govoru izrekel v prilog demokratizmu, zdelo se je ljubljanskemu knezoškofu potrebno, da v tej stvari tudi izpregovori. Storil je to na dekanatski konferenci v poročilu, katero priobčuje »Slovenec«. Cesarja pobijati seveda ni mogel: takega poguma še ni in ne bo izlepa imel kak rimskokatoliški škof. Vidi se pa, da mu novi ta preobrat, ki je posledica svetovne vojne, ni nič kaj posebno všeč. Kako neki! Cerkev je vedno najbolje uspevala v senci avtokratstva, v katerem je imela vse čase, odkar si je lastiti jela dedištvo rimskih imperatorjev, najtrdnejšo zaslombo. Nekam prepogumno je torej, ako ljubljanski škof, da jo obvaruje neizogibnih posledic mogočne nove struje, proglaša cerkev za »demokratsko v pravem smislu« ter to podkreplja s trditvijo, da »njeni nauki, njene zapovedi, njeni zakramenti veljajo za vse ljudi enako«. Saj tudi državni zakoni, državne naredbe, državne uredbe veljajo za vse državljane enako. Potemtakem so države že same po sebi »demokratične v pravem smislu«. Tudi najavtokratičnejše!

In vendar se danes udejstvava neukrotljiva sila po demokratizaciji. Ko bi imeli veljati razlogi ljubljanskega škofa, bi vse to hrepenenje bilo brez pomena, vse te želje in zahteve odveč.

Seveda njegove trditve ne prenašajo kritike. Kdor se je le nekoliko z odprtimi očmi ozrl okoli sebe, ve, da to ni res. Mogotcev in bogatinov ne upa se nikdo — in to velja za vse čase in vse kraje, in seveda tudi za vse vere — vprašati kaj verujejo in kako vrše svoje

verske dolžnosti in izpolnujejo cerkvene zapovedi. Prvim višja duhovščina izveličanje že kar naprej ponuja; drugi si ga kupujejo. Vsa strogost cerkve zadeva le miseram plebem. Pač enakopravnost, kakor v Avstriji!

Demokratska bila je cerkev v prvih časih krščanstva. Dandanes je najavtokratičnejša uredba, ki si jo je misliti mogoče. Višjo duhovščino pa tudi kar zona obhaja, ako pomisli, da bi demokratizem mogel kdaj zopet prekoračiti cerkveni prag. Zato pravi ljubljanski škof, da se mora demokratska struja ustaviti pred vrati cerkve.

V svojem poročilu pripoveduje škof, da so »duhovniki njegove škofije proglasili upor narodov in držav proti Bogu, in da je On vojsko dopustil njim v kazen in v spokorjenje«. Neskončno dobrotljivi in usmiljeni Bog naj bi bil v nekako osveto zaradi upora proti njemu dopustil grozno morijo, kakršne ne pozna zgodovina človeštva? On naj bi mirno in morebiti še škodoželjno gledal, kako se na svetu dan na dan gode grozote, katere popisati je vsako pero preslabo, katerih narisati ni v stanu nikak čopič? On naj bi dopuščal, da za milijoni padlih mož gredo novi milijoni vsled nedostatka in gladu iznemoglih žen, otrok in starcev? Ako nič drugega, dokazujejo te besede ljubljanskega škofa, kam je dospela cerkev v svoji odvisnosti od mogotcev tega sveta.

Višja duhovščina nima poguma izraziti, da je to morijo zakrivilo nekaj častihlepnih, samih vase zaljubljenih umrljivcev, ki se smatrajo za polbogove. Zato jo podtika Bogu. Naravno: od njega se nima bati osvete; od označenih oseb bi jej ne izostala.

V pravi svetlobi pokaže se nam ta ugotovitev ljubljanskega škofa, ako pomislimo, da bo iz istih razlogov ravno tako turška duhovščina okrivljala Allaha, duhovščina v katoliški cerkvi nezdruženih krščanskih veroizpovedi pa skupnega nam Boga. Samo da se ne zameri mogotcem, pa naj bi tudi eden ali drugi iz njih ne imel več pameti, ko jo je imel rimski cesar Kaligula.

6. V Št. Juriju, 13. avgusta 1917.

Dne 8. t. m. sem bil na Dunaju. Na »Ringu« srečal sem dr. Rybářa. Spremil me je v parlament, kamor sem se bil namenil. V jugoslovanskem klubu našel sem dr. Janeza Kreka.

Med nami tremi razvil se je pogovor o vprašanju, kakšna naj bi v sedanjem času bila politika »Jugoslovanskega kluba«. Jaz sem izražal bojazen, da bi utegnili naši poslanci vladnim obljubam in lepim besedam nasesti. Dr. Rybář in dr. Krek zagotavljala sta me, da se tega ni bati, temveč da klub slej ko prej stoji odločno na stališču, ki je označeno v deklaraciji z dne 30. maja. Vendar je bilo iz besedi obeh poslancev posneti, da se klub zaenkrat zadovolji že z gotovimi obljubami, — z nekako dobro voljo ministerstva.

Glede na to sem izrazil mnenje, da bi klub z vlado še govoriti ne smel, dokler vlada ne odstrani Claryja, Friesa-Skeneta in podobnih svojih eksponentov v slovenskih deželah. Dr. Krek dejal je na to, da je Clary zadnje dni obiskal dr. Korošca in da se je pred njim takorekoč razjokal. Milo ga je prosil, naj ga Slovenci ne preganjajo, češ da ni njihov sovražnik in da jim hoče to tudi dejansko dokazati. Iz besedi dr. Krekovih je bilo vidno, da je ta po gledališko uprizorjeni nastop deloval na dr. Korošca tako jako, da je Clary dosegel svoj namen. Tudi Kreku se je, kakor se mi je zdelo, omehčalo srce; dr. Rybář pa je skušal zagovarjati Claryja s tem, da so mu strogo postopanje proti Slovencem predpisale vojaške oblasti.

»Dobro,« pravim jaz na to, »ne sodite ga po njegovem delu zadnjih treh let, temveč po delu pred vojsko. Ali najdete v njem le pičico naklonjenosti do Slovencev?«

Priznala sta oba, da imam prav. Vendar sem spoznal, da je Claryjevo javkanje pred Koroščem imelo toliko uspeha, da ne more biti govora o tem, da nastopi Jugoslovanski klub odločno proti njemu. Kako ta cesarski namestnik umeva naklonjenost do

Slovencev, pokazal je pa istodobno. Pozval je namreč nepristranskega, tedaj Slovencem ne sovražnega celjskega okrajnega glavarja, naj prosi za upokojenje.

In po taki mehkobi naj Slovenci kaj dosežemo? Prizadeti grešniki politične uprave, ki znajo pred našimi politiki pretakati solze, ne da bi jih leti spoznali za krokodilske, bodo se tem politikom za hrbtom smejali v pest.

*

7. V Št. Juriju, 26. avgusta 1917.

Silen vtis napravil je name ravnokar prečitani Ivan Cankarjev Peter Klepec. Globoke misli v sijajnih besedah. Ne morem se iznebiti misli, da jih je pisatelj napisal v trenotku g r o z n e bistrovidnosti. Angel, ki je Petra Klepca v spanju poljubil in mu navdahnil nadnaravnih moči! Prava slika našega, v Jugoslovanskem klubu poosebljenega naroda. Oni poljub je prouzročil mogočno njegovo izjavo z dne 30. maja. Ako vztraja dosledno pri njej, tedaj bo imel moč, ki se je je po onem poljubu zavedel. Ako se odmakne od nje in jame zopet podpirati neiskreno vlado, ki gleda kako bi ga prevarila, tedaj ostane Peter Klepec, ki bo po strmem ilovnatem klancu vlačil silne butare drv za svojega gospodarja.

Ivan Cankar videl ga je pri takšnem delu. Gorje nam, ako je v božanski bistrovidnosti govoril resnico!

*

8. V Mozirju, 23. septembra 1917.

Dr. Šusteršič ostaja samemu sebi zvest. Zato, da bi se prikupljeval na zgoraj, izdajal je v najvažnejših trenotkih slovenski narod. Vsa doba, v kateri je vodstvo »Slovenskega kluba« bilo v njegovih rokah, podaja za to obilo dokazov. Izmed njih je najgroznejše izdajstvo, katero je ob volilni reformi zagrešil nad koroškimi Slovenci in katero leti čutijo od dne do dne huje.

Podobno izdajstvo poizkuša sedaj zopet. »Slovenec« priobčuje njegov govor pred izvrševalnim odborom »Slovenske ljudske stranke«. Govoru se vidi, da je bil skrbno pripravljen. Imel je pa tudi poseben namen. Da pade »Jugoslovanskemu klubu« v hrbet.

Jasno je namreč, da je klubova izjava z dne 30. maja t. l. minimalni program. Dr. Šusteršič proglasil jo je za maksimalni program. Njegov govor ni bil naslovljen toliko na izvrševalni odbor, kolikor na vlado. Hotel ji je na ta način namigniti, da gre tu za takšno »borenje pred zrcalom«, kakršno je bilo za njegovega klubovega predsedanja v navadi.

Ako se »Jugoslovanski klub« v polni meri zaveda resnobe svoje deklaracije, moral bi dr. Šusteršiča po tem govoru izključiti. To tem bolj, ker je jasno, da bo svojemu govoru dal slediti tudi dejanja. Le tak odločen nastop »Jugoslovanskega kluba« podučil bi vlado nedvomno, da je glede zahtevkov njegove deklaracije izključeno vsako pogajanje navzdol. Tak odločen nastop proti — sedaj na srečo že splošno spoznanemu — škodljivcu naroda zahteva že tudi doba, v kateri živimo. Kdor bi dandanes, ko živimo v najusodnejših dneh, kar jih pozna zgodovina našega zatiranega naroda, iz osebnih ambicij hotel prodajati pravice njegove: na Tarpejsko pečino z njim!

*

9. V Mozirju, 24. septembra 1917.

Tukajšnji trgovec Rudolf Pevec pripeljal se je danes iz Gradca. Pohvalil se mi je, da je bil včeraj gost državnega poslanca Vrstovška. Kakor je to dandanes samo po sebi umevno, govorila sta tudi — in to največ — o politiki. Na Pevčevo vprašanje, kakšno stališče zavzemajo slovenski poslanci nasproti vladi, odgovoril mu je Vrstovšek, da je pač treba velike previdnosti. Stroga opozicija bi po Vrstovškovem mnenju utegnila imeti za posledico razpust ali vsaj zatvoritev državnega zbora in novo dobo vladanja s § 14. Od stališča, ki so ga zavzeli z deklaracijo — dejal

Dunajski parlament.

je Vrstovšek Pevcu — jugoslovanski poslanci ne odstopijo ni za pičico; a glede časa izvedbe teh zahtev in glede poroštva za to izvedbo spuste se z vlado v pogajanja.

Strmel sem ob tem Pevčevem pripovedovanju. V verige suženjstva nas imajo vkovane. Tako tesno in kruto, da se ganiti ne moremo in da komaj dihamo. Če se teh spon v doglednem času enkrat za vselej ne rešimo, moramo se zadušiti. Naenkrat začutimo nadnaravno silo in se zavemo, da nam je mogoče rešiti se teh spon. Vendar tega storiti ne maramo. Rajše se spuščamo z onimi, ki so nas vanje vkovali, in nas do naše smrti v njih ohraniti skušajo, v dogovore, naj nam verige polagoma popuščajo! Kakšno zaslepljenje!

Nazori Vrstovškovi, ki se je pokazal pravega »dvornega svetnika pomirjevalca«, strinjajo se nekako z »maksimalnostjo« dr. Šusteršičevo. Gorje, če obveljajo v »Jugoslovanskem klubu«! Bati se nove brezparlamentarne dobe! Gotovo: na množice dá se s tem razlogom uplivati. A le za trenotek. Zavedela se bo

namreč kaj kmalu, da je ta strah prazen, ali vsaj ne tako grozen, da bi se ga bilo treba bati. Ko bi državni zbor tudi ne zasedal več: preganjanja, kakršna so širom naše domovine divjala od početka vojne sem, niso dandanes več mogoča. A ko bi tudi nastati imela, ni jih odkupovati z bodočnostjo naroda. Vsak veliki pokret zahteva mučenikov.

Toda jaz pravim, da je ta strah na sredi votel, okoli kraja pa da ga nič ni. Parlamenta je državi veliko bolj potreba, ko si gospod Vrstovšek misli. Zato si bo vlada pač desetkrat premislila, preden bi se ga hotela enkrat iznebiti. Najboljši dokaz za to je uredba poslanskih dijet in drugih z mandatom združenih udobnosti. Vlada že ve, zakaj jih je nasvetovala: zainteresovala je mnoge poslance na obstoju in rednem funkcijonovanju državnega zbora. Naj bi med temi zainteresovanci ne bilo nobenega jugoslovanskega poslanca! Njim mora do državnega zbora biti le dotlej, dokler vidijo, da — dajoč državi, kar je njenega — tudi od nje za svoj narod dobivajo, kar mu gre. Kakor hitro se prepričajo, da je vladi le do takšne branjevske politike, kakršna je pri njej, kar se slovanskih narodov tiče, bila doslej še vedno v navadi, naj bi jih ne plašila več grožnja, da jim zapro parlament. Velika doba zahteva velikih odločb, mogočnih podvigov, neuklonljive volje! Le to rodi uspehe. Cincanje nikdar.

*

10. V Mozirju, 26. septembra 1917.

Izjava ministerskega predsednika pl. Seidlerja napravlja skrajno klavern vtis. Brez velike koncepcije, brez državniške kretnje! Avstrijski državniki ostajajo pač gluhi in slepi za vse nauke zgodovine. Velika doba našla je na kreslu avstrijskega ministrskega predsednika pravega pritlikavca. Vse dela vtis, da je človek ravno to — morebiti semtertje celo bolje povedano — čital že v dunajskih nemških listih. Nova bila bi v izjavi le odklonitev idealogije z izjavami slovanskih strank. A še pri tem je pl. Seidler imel smolo, kajti

isto je povedal pred njim že ogrski ministrski predsednik Wekerle.

Sicer mi je pa glede na to Seidlerjevo izjavo prišel na misel nek dogodek, o katerem sem čital že pred približno tridesetimi leti. Ob progi južne železnice blizo Postojne pasla se je čreda govedi. Čez progo je — hoteč priti na onostranski pašnik — stopal biček ravno v trenotku, ko privozi brzovlak. Biček, ne bodi len in boječ, postavi se proti črni pošasti in nastavi roge. — In kakšne so bile posledice te »bikovščine«? Brzovlak je privozil v Postojno z neznatno zamudo; bičkovo truplo pa je razmesarjeno ležalo tik proge.

*

11. V Mozirju, 30. septembra 1917.

Težak kamen odvalil se mi je od srca. Govor poslanca dr. Pogačnika poučil me je, da je »Jugoslovanski klub« zavzel strogo opozicijonalno stališče. »Gott helfe weiter!« vzkliknil sem z Viljemom I.

*

12. V Mozirju, 10. oktobra 1917.

Grozno vest prinesla sta mi danes ljubljanska dnevnika. Pretresla me je tem bolj, ker je prišla čisto nepričakovano. Dr. Janez Ev. Krek je umrl.

Bila sva si politična nasprotnika. Naše podivjane politične razmere, katerih je največ krivo slovensko dnevno novinarstvo, bile so vzrok, da me je dr. Krek često napačno sodil. To krivico delal sem tudi jaz njemu.

Sedanja velika doba poučila me je mahoma, da sva si v poglavitni težnji bila popolnoma soglasna. S krepko roko je potisnil dr. Krek narodnega škodljivca dr. Šusteršiča v stran in razvil je prapor jugoslovanskega edinstva. Neustrašljivo izrekel je v državnem zboru zgodovinsko važne besede, da »smo Slovenci, Hrvatje in Srbi en narod«.

In sedaj ga je ugrabila smrt! Ravno v času, ko je »Jugoslovanskemu klubu«, čegar duša je bil, bolj ko

kdaj treba neomahljivosti in trdne volje. Brez dvojbe jel bo dr. Šusteršič takoj spletkariti, da podere, kar je dr. Krek z majniško deklaracijo tako smelo vzpostavil. Upati hočem, da je slovenske poslance kratka doba, v kateri so prosti bili demoničnega Šusteršičevega upliva, osamosvojila in jih tako utrdila, da temu uplivu — dasi ne bodo več imeli krepke dr. Krekove opore — ne podležejo več. Bojim se pa vendar, kajti naši ljudje so mehki in krepke osebnosti porajajo se le redko med nami. Bati se je tembolj, ker je neko dobo celo dr. Krek slepo sledil dr. Šusteršiču ter mu omogočeval slovenskemu narodu kvarno politično delovanje.

Po 30. maju t. l. videla sva se z dr. Krekom trikrat. In razumela sva se takoj prvokrat. Čutila sva oba — takorekoč hkrati — da sva v glavnem vprašanju — v skrbi za našo narodnost namreč — čisto edina. Pri prvem razgovoru naglašal je pokojnik, da je škoda, da do spojenja obeh klubov ni prišlo že poprej; a skušal je to opravičiti s pripomnjo, da »stvari — dasi so se že davno pripravljale — niso še bile zrele«. — »Bolje kasno, ko nikoli,« odgovoril sem. Bil sem pa trdno prepričan, da bi bilo do takšne deklaracije, kakršna je sedaj izšla iz »Jugoslovanskega kluba«, prišlo že takrat, ko sem bil še jaz državni poslanec, ko bi se bili takrat odigravali svetovni dogodki takšne važnosti, kakor se odigravajo sedaj. Dr. Krek je bil preidealen rodoljub in pregenijalen politik, da bi bil v veliki dobi iskal orijentacije v strankarskih razmerah. Dokaz temu je, da je sedaj velikemu smotru za voljo zapóstavil vse ostalo. Brez velikega pogleda ne bi bil mogel tega storiti, dočim bi n. pr. dr. Šusteršič strankarskih zadev in osebnih zadevic ne bil nikdar v stanu podrediti še tako veliki akciji, pa naj bi koristila vsemu narodu.

Dr. Krekova smrt je zato v sedanji dobi za nas prava nesreča, ki se spremeni v katastrofo, ako v »Jugoslovanskem klubu« dejanskega vodstva ne prevzame kaka druga, vsaj približno tako krepka osebnost.

*

13. V Mozirju, 17. novembra 1917.

Dr. Šusteršič izstopil je iz »Jugoslovanskega kluba«. Ta korak narekovalo mu je užaljeno samoljubje, ker ni bil izvoljen v delegacije.

»Jugoslovanski klub« je — kakor vidno — pripeljal pokojni dr. Krek na pravo pot, po kateri koraka sedaj pogumno naprej. Dr. Korošec je spreten neustrašljiv njega voditelj. Gotovo je prešlo vanj nekaj Krekove nezlomne volje. In to je sreča, kakor je sreča, da nas bo v tej dobi ravno on zastopal v delegacijah.

Dr. Šusteršič delegat! Izda nas takoj ob prvem nastopu v delegacijah in podere vse, kar je doslej tako spretno zgradil »Jugoslovanski klub«. On ni imel nikdar ni trohico narodnega čuta, nikari pa ljubezni do naroda, ki mu je poverjal častna mesta in dal sijajno eksistenco. Pobuda vsemu njegovemu delovanju bilo je zgolj neizmerno častihlepje in brezmejna oblastnost. Da tema lastnostima zadosti, prodajal nas je ves čas vladi. Kot dober taktik pač tako spretno, da ljudstvo, katero je slepo zaupalo v strankarsko organizacijo pod njegovim predsedstvom, tega še opazilo ni. Takšno moč sugestije je imel, da so jej podlegali celo prosvetljeni duhovi, kakršen je bil dr. Krek. To je tembolj čudno, ker je vse dr. Šusteršičevo udejstvovanje — posmatrano z narodnega stališča — bilo povsem negativno. Nikakih pridobitev nam ni doneslo in ne najmanjšega razširjenja narodnih pravic. Celo na Kranjskem je kot naravna posledica nameščanja nemškega, od dr. Šusteršiča pokroviteljstvovanega uradništva na vsa važnejša in uplivnejša mesta, zato da izpodrine prosilce narodnonaprednega mišljenja, začel naraščati nemški upliv. Jasno je, kaj to znači v dobi, v kateri so si Nemci izmislili formulo posestnega stanja.

In v delegacijah! Bil je njih član leta 1908. Po napadu nemškutarske ptujske sodrge na udeležence občnega zbora »Družbe sv. Cirila in Metoda« nastale so v Ljubljani demonstracije, ki so po fanatizmu nem-

škega častnika imele za nasledek prelitje nedolžne slovenske krvi. Ves narod je zaječal — rekel bi — skupne boli. V Ljubljani je — vsaj videzno — prišlo do popolne sloge med slovenskimi strankami. Vse je bilo ogorčeno zaradi obnašanja vojaštva, proti kateremu je »Slovenec«, glasilo dr. Šusteršičeve stranke, pisal ostreje, ko glasili narodnonapredne in socijalnodemokratske stranke. To mi je dalo pogum, da se obrnem do delegata dr. Šusteršiča. Domneval sem, da je splošno ogorčenje naroda in živahno vzbujena čut njegove solidarnosti, zasegla tudi njegovo srce. Obrnil sem se torej do njega kot do Slovenca in dal sem mu vse potrebne informacije. Pričakoval sem, da se oglasi v delegacijah, ki so zasedale ravno tiste dni. Čakal sem zastonj. Informacije, ki sem mu jih doposlal, sklenil je dr. Šusteršič porabiti za vse kaj drugega, ko sem jaz želel in pričakoval. Še več! Njegovo obnašanje v delegacijah in kasneje v državnem zboru je bilo takšno, da je morala vojna uprava priti do prepričanja, da odobrava ono usodno streljanje v noči dne 20. septembra v Ljubljani, ki je dvema čisto nekrivima gledalcema stalo življenje, več drugih pa je pohabilo.

Ravno tako, ko tistikrat bil bi nas dr. Šusteršič izdal, ko bi bil postal delegat v predstoječem zasedanju. In to bi bilo imelo mnogo hujše posledice. Saj so sedaj oči vsega sveta obrnjene na naše delegacije.

Ker ni delegat, izstopil je iz kluba. Morebiti bo sedaj zunaj kluba po intencijah in s podporo vlade deloval za naše nadalnje zasužnjenje. Saj je vladi do tega, da jej ne sprečavamo njenega neavstrijskega načrta gradnje nemškega mostu preko naših poljan in brdin do Jadranskega morja. Z drugimi besedami: da jej ne onemogočimo poriniti meč — o katerem je Bismarck dejal, da mora segati do Jadrana — skozi naše srce.

Živo vero imam, da to z združenimi narodnimi močmi preprečimo. Ne verujem pa da bi dr. Šusteršič spoznal svojo zmoto in se spokoril. Ne: njegova politična smrt bode smrt škorpijona, ki piči samega sebe.

*

14. V Mozirju, 19. novembra 1917.

Slovenski državni poslanci štajarski uprli so se, da bi z namestnikom Claryjem sedli k isti posvetovalni mizi. Claryjev gledališki nastop pred dr. Korošcem torej vendar ni imel uspeha. Ne mislim, da bi bile moje dne 8. avgusta dr. Kreku izgovorjene besede k temu kaj pripomogle; izključno pa to ni. Naj pa bo kakor hoče, to je gotovo, da je dr. Korošec na pravi poti. Saj je:

Dr. Anton Korošec.

»... tvrd, neizprosen, mož jeklen,
Kedar braniti je časti in pravde
Naroda in jezika svojega.«

Po mojem mnenju bode to rodilo uspehe. Na Dunaju morajo namreč le do spoznanja priti, da nimamo več pasje narave in da zato ne poljubujemo več roke, ki vihti nad nami bič.

Danes je res prijetna in povznašujoča zavest, biti slovenski državni poslanec. Saj pa na srečo ne more več dr. Šusteršič z izdajsko zahrbtnostjo desauvovati vsak odličnejši nastop svojih tovarišev.

*

15. V Mozirju, 29. novembra 1917.

Dr. Tavčar naznanja v »Slovenskem Narodu«, da je nekdo, ki je pri finančnem ministerstvu posredoval, da bi bili nekateri uradniki »Ljubljanske kreditne banke« oproščeni vojaške službe, dobil od referenta odgovor: »Die Hribarbank möge meinethalben ihre Bureaux schliessen!«

Marsikak čitatelj se je gotovo vprašal, čemu je dr. Tavčar priobčil ta »Ljubljansko kreditno banko« zadevajoči članek, ki za širšo javnost vendar nima nikake zanimivosti.

Po mojem more priobčitev imeti razne razloge. Ti bi bili: da se pokaže smešna omejenost referenta finančnega ministerstva; da se upravni odbor banke opraviči pred slovensko javnostjo, zakaj je mesto mene izvolil za predsednika dr. Tavčarja; da se leta pohvali z bančnim delom za vojna posojila pod njegovim predsedstvom; da se lopne po meni.

Prvi razlog je neverjeten. »Prijatelj« dr. Tavčar ima preveč respekta pred visokimi uradnimi osebami. Netaktnost, ki jo je zagrešil proti meni upravni svet »Ljubljanske kreditne banke«, katere bi brez mene bržkone ne bilo, zbudil je res nevoljo pošteno mislečih ljudi ne samo na Slovenskem, temveč tudi po drugih slovanskih deželah. Vendar to za dr. Tavčarja — kolikor ga poznam — ne more biti povod, da bi se kesal. Preveč je avtokrat, da bi se zmenil za take lapalije. Več verjetnosti ima tretji razlog; naklonjenost vlade je dr. Tavčarjevo hrepenenje, ki ga niti ne skriva, temveč se z njim celo ponaša. Prav gotovo pa je imel namen, da vseka po meni. Pokazati me je hotel vsem in vsakemu kot človeka, ki je izgubil zaupanje vlade, da se tako njegova veljava zablešči tem svetleje.

Pač škoda za trud! Da ne uživam zaupanje vlade, znano je vsakomur, kdor vé kaj vlada od začetka vojne sem z mano počne. Sram bi me pa tudi bilo, ko bi užival zaupanje take vlade! Saj je med tem, ko sinovi našega naroda za cesarja in državo prelivajo reke krvi, stregla temu narodu po življenju in mu še streže.

Sicer je pa bič, ki ga je zavihtel župan dr. Tavčar nad mano, prav občutno ošinil njega samega. Napravil je iz Hribarjeve banke, katere ustanovitev mi je v javni seji občinskega sveta štel v greh, s tem, da je dal sebe izvoliti za predsednika, dr. Tavčarjevo banko. A glej čuda! Glede vojaških upoklicev njenih uradnikov je sedaj še slabše. To pa kljub temu, da se je

banka tako uspešno trudila za vojna posojila! Nauk: le možatost velja. Poniževanje in klečeplazenje vzbuja prezir in zaničevanje.

*

16. V Mozirju, 29. novembra 1917.

Človek kar iz radostnih presenečenj priti ne more! Da bo narod po večini obsodil dr. Šusteršiča, pričakoval sem; nisem pa pričakoval, da ga — in še tako odločno! — obsodi škof dr. Jeglič. Bal sem se celo zanj. Saj mi je znano, kako zelo je bil svoje dni pod pogubnim dr. Šusteršičevim upiivom. Tudi je bilo pričakovati, da pritisne vlada nanj. Hvala Bogu, zmotil sem se. Škofu dr. Jegliču je kljub vsem peripetijam njegovega visokega zvaničnega udejstvovanja ostalo narodno čuteče srce. In leto mu je še o pravem času velelo, naj se odmakne od narodnega zlotvora. Ko je dr. Šusteršič prodajal kos za kosom naših narodnih pravic, tega škof opazil ni: tako jaka je bila Šusteršiča sugestija nanj. Sedaj, ko je hotel prodati ves narod v suženjstvo, pretreslo je to škofa naenkrat in mu odprlo dušne oči. Zgodil se je čudež, kakršne često delajo silna čustvena valovanja.

XVII. Zopet v Ljubljani. — Pripravljalna dela za bližajoče se velike dogodke. — Narodni svet in narodno veče.

Zmerno mrzel zimski dan je bil, ko sem se dne 17. januarja 1918 s svojo rodbinico odpeljal s postaje Paška vas v Ljubljano. Nebo je bilo zastrto s tenko meglico in izpod koles med vožnjo na kolodvor je škripalo in žvižgalo. Vendar sem čutil neko posebne vrste toploto: prihajala je od zavesti, da se vračam v domače kraje, katerih malo manj ko tri leta nisem več videl. — V Ljubljano!

Kar zasanjal sem se, ko je vlak z zmerno hitrostjo polzel od Polzele dalje po prijazni in vsled pridnosti njenega prebivalstva premožni savinjski dolini in naslonil sem se ob oknu. Pred mojimi očmi pa se je odgrinjati jel spomin na preteklost. Od onega dne počenši, ko me je dobri oče malega dečka peljal v šole, pa do tje, ko me je zastopstvo ljubljanskega prebivalstva posadilo na častno mesto svojega zaupanja in mi izročilo vodstvo in upravo slovenske prvostolnice. Vsi dogodki preteklosti odvijali so se kot dolg film pred duševnimi mojimi očmi vse do tje, ko me je odposlanec avstrijske policije obvestil, da mi je državna modrost naklonila nove vrste odliko: da poleg sladkih kup, katerih sem v teku svojega dela in truda mnogo izpil, izpijem za odkupljenje svojega naroda tudi grenko kupo trpljenja.

Radovednost, ki človeka zvesto spremlja na vseh njegovih potih, me ni navdajala. Vedel sem, da svojo ljubljeno Ljubljano najdem kar se zunanjosti tiče, takšno, kakršno sem bil dne 31. marca 1915 zapustil.

Glede razpoloženja njenega prebivalstva pa sem si bil na jasnem, da je — kljubu vsem naporom oficijelnih in neoficijelnih navdušencev za »sveto zavezniško stvar« — čisto drugačno, kakor se kaže nepoučenemu opazovalcu.

Ž a l e c ! Torišče velikega tabora, ki je bil razplamtel narodno zavednost in rodoljubno navdušenje po vsej savinjski dolini. Dve minuti postanka in že je vlak zdrčal z nami proti lepemu mestecu v jugoiztočnem kotu savinjske doline. Celeia, — C e l j e ! Tako se mi ozve v glavi, ko se mu počasi bližamo. Ko pa čez nekoliko zgoščeno meglo zazrem zadaj za mestom mogočne razvaline njega gradu, pravim soprogi:

»Glej, to mesto je bilo poklicano, da vrši veliko poslanje v našem narodu. Usoda je hotela, da je to poslanje prešlo na Ljubljano. Srečna se lahko štejeva, da se še pravodobno vračava vanjo.«

Na celjskem kolodvoru bilo je dokaj živahno. Potujoče občinstvo hitelo je k vlaku; na peronu pa se je pokazalo nekaj onih prav celjskih tipov, ki so v tem navidezno ponemčenem mestecu najstrastneje besnevali proti slovenskemu življu in so zato uživali posebno naklonjenost državne uprave. Srečnega sem se čutil, ko me je ljubljanski vlak po nekaj zategnjenih minutah odtegnil vidu te sodrge, iz katere so se vsipali name in na mojo rodbino jezljivi pogledi in čule polglasne opazke, ki so nam gotovo bile vse prej, ko prijazne.

Na vožnji proti Ljubljani postajalo je topleje. Tlakomer dvignil se je nad ničlo. Zato se je pa tudi megla jela zgoščevati. Imeli smo eden onih zimskih dni, ki jih navadno imenujemo dolgočasne. — V takem ozračju našli smo tudi Ljubljano, ko nas je popoldne pripeljal vlak na njen kolodvor.

Prijatelj D r a g o t i n H r i b a r, ki ves čas vojne ni nehal sočustvovati z mano in mojo rodbino, pričakal me je na kolodvoru z vso svojo rodbino in pozdravil me je kar najprisrčneje. Bili so tu tudi uradniki banke »Slavije«, ki so toliko časa ostali brez svojega uradnega predstojnika, bil je tu F r a n G o-

vekar, ki mi je ves čas prognanstva s svojim duhovitim dopisovanjem lajšal težke trenotke kulturne osamljenosti. Bil je tu prijatelj Ivan Vrhovnik, bili nekateri uradniki »Ljubljanske kreditne banke« in mestnega magistrata, bilo je dosti znatno število mojih nekdanjih volilcev, — — od »prijateljev«, katerim sem svoje dni izkazal marsikako uslugo, ni bilo nikogar. Odkritosrčno rečeno tudi nikogar pričakoval nisem. Saj so me med zaporom in pregnanstvom popolnoma pozabili.

Ko sem se temeljito ozrl po svojem podjetju in sem proučil do dobrega vse, kar se je med mojo dolgotrajno odsotnostjo zgodilo, kolikor o tem iz vsakodnevnih uradnih poročil že nisem bil obveščen prej, obrnil sem svojo pozornost zopet intenzivno velikim dogodkom. Saj sem po vesteh z bojišč in po položaju na mednarodnem političnem polju spoznal, da se in v kakšnem smislu se odločitev približuje s hitrimi koraki. Pohitel sem zato večkrat na Dunaj, v Prago in v Zagreb. Seveda vedno natančno kontrolovan in opazovan po državni policiji. Ta delavnost državne policije vedla je tako daleč, da je bil v Pragi kaznovan vratar hotela »Paříž«, ker je v navalu dela nekoč pozabil naznaniti moje dopotovanje. V hotelu »Palace« ravnotam pa je policija dala detektive preobleči za natakarje, da so mi stregli med večerjo, pri kateri sem sedel z nekim prijateljem.

V prvi polovici leta bil sem pač največkrat na Dunaju. Videč dr. Korošca v tesnem sotrudništvu z dr. Žerjavom, čegar agilnost in neutrudljivost v zvezi z izredno nadarjenostjo in ambicijo sem poznal, obetal sem si od tega najboljših posledic za našo prihodnjost, o kateri sem takrat že dobro vedel, da nam bo cvetela v lastni državi. Ostajal sem torej z njima v tesni zvezi. Dr. Korošec, potrjen v veri ob svojem obisku v Pragi, zastopal je nacijonalne težnje premočrtno in neustopno tako, da si nismo mogli bolje želeti.

Ob nekem obisku na Dunaju opozoril sem dr. Korošca, da utegne kmalu priti čas, ko bo njegovo delo-

vanje s parlamentarnega prestopiti moralo na diplomatsko poprišče. Dejal sem mu, da bo takrat potreba več potovanj, na katerih ga bo moral spremljevati dr. Žerjav kot njegov tajnik. Ker bodo ta potovanja mnogo stala, treba da je že sedaj misliti na potrebni fond zanja. Uvidel je to in dogovorila sva se, da mu skušam ta fond pridobiti.

Dr. Gregor Žerjav.

Takoj po svojem povratku z Dunaja lotil sem se tozadevnega dela. — Kaj bi bilo naravneje, ko da se zatečem k »Ljubljanski kreditni banki«, ki je nastala po mojem trudu in uplivu. Toda tamkaj sta — odkar sta mene v moji odsotnosti leta 1916. strmoglavila s predsedniškega mesta — vedrila in oblačila dr. Tavčar in dr. Triller. Poznavajoč ju, vedel sem, da doživim odklonitev, če se obrnem do njiju, predno sem imel od kake druge strani zagotovilo prispevka. Zato stopim k predsedniku »Jadranske banke« Bogdanoviću. Ni bilo treba dolgega pojasnjevanja. Hitro je mož spoznal, kaj je v danem slučaju dolžnost narodnih denarnih zavodov. Obvezal se je — seveda pod obljubo stroge molčečnosti — da »Jadranska banka« uplača 100.000 kron. Po tem dragocenem zagotovilu poprosim dr. Tavčarja in dr. Trillerja na zaupen razgovor. Uspeh tega razgovora je bil, da »Ljubljanska kreditna banka« uplača v skupni fond tudi 100.000 kron.

Naslednji dan se peljem v Zagreb. Oglasim se pri Milivoju Crnadku v »Prvi hrvatski štedionici«, pri dr. Stanku Švrljugi v »Hrvatski eskomptni banki« in pri Djordju Velisavljeviću v »Srpski banki«. Uspeh je bil po 100.000 kron od vsa-

kega imenovanih treh denarnih zavodov. — Vrnivši se v Ljubljano, oglasim se še pri Ivanu Knezu, ki obljubi, »ako bo po vseh zagotovljenih prispevkih še kaj potreba«, v imenu »Kmetske posojilnice ljubljanske okolice« 50.000 kron.

Vesel tega uspeha, javim ga dr. Korošcu na Dunaj. A kmalu po odposlatvi mojega poročila razlije se mi ledenomrzla sprha nad glavo. Dr. Tavčar in dr. Triller mi namreč ob prvem našem zopetnem sestanku, na katerem sem jima nameraval poročati o svojih dosežených uspehih, naznanita, da sta se premislila. Ona dva da smatrata stvar za prenevarno in da zato za prispevek »Ljubljanske kreditne banke« ne moreta prevzeti odgovornosti.

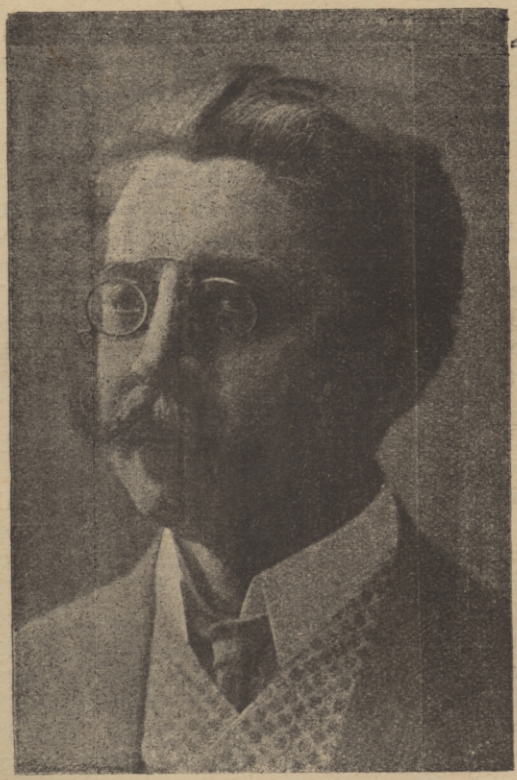
Stvari so se razvile drugače, ko sva z dr. Korošcem pričakovala. Razpok je prišel tako hitro, da fonda več treba ni bilo, ker so se našli drugi načini pokritja troškov. Poučna je pa stvar vendarle in jo zato omenjam.

V Zagrebu obiskoval sem često dr. Lorkovića. Bil je najneustrašenejši politik jugoslovanske smeri, ki je umeval položaj in stal budno na straži. Občeval sem tudi z dr. Srdjanom Budisavljevićem, ki je imel zvezo s česko mafijo, in je zato o položaju na bojiščih bil pravilno obveščen.

Najvažnejša akcija je pa leta 1918. bila zasnovana vendarle na Dunaju. Bil je to shod zastopnikov avstrijskih slovanskih narodov v Ljubljani. Določili smo bili ta shod za 16. in naslednje dni meseca avgusta. Poročila zanj bila so razdeljena med Slovence in Čehe; vendar jih je bilo največ v slovenskih rokah. Poleg zastopnikov teh dveh narodov udeleževali so se shoda, ki je svoja posvetovanja — seveda za zaklenjenimi durmi — imel v srebrni dvorani hotela »Union« — še zastopniki hrvatskega in poljskega naroda.

Tile zastopniki prispeli so v Ljubljano na velepomembni ta shod:

a) **Čehi:** Aust, Bradáč, dr. Franta, Kalina, Klofáč, Okleštěk, Sedlák, Sedláček, Slavíček, dr. Soukup, Staněk, Tusar, Vaněk in dr. Veverka.

Václav Klofač.

b) **Hrvatje:** dr. Budisavljević, dr. Červar, dr. Drinković, Ivo Grisogono, dr. Krstelj, dr. Kurelič, dr. Laginja, dr. Lorković, Mikačić, dr. Pavelić, dr. Pe-

tričić, dr. Poščić, Spinčić, dr. Sunarić, župnik Šašelj, dr. Šimrak, dr. Šurmin in dr. Zuccon.

c) **Poljaki:** dr. Czernecki, Głąbiński, dr. Moraczewski, grof Skarbek in Tetmajer.

Žal, da se niso ohranili referati shoda. Po en izvod slovenskih referatov hranjeval sem do napovedi vojske leta 1914. jaz; takrat pa sem jih sežgal. Sicer je ta usoda nekatere referate bila zadela že v dobi shoda samega. Med temi je bil tudi moj referat o pripravah za organizacijo novih držav potem, ko Avstro-Ogrska zgrmi na kup. Ker se je shod sam odločil za uničenje referatov, jasno je, kakšno nastrojenje je že v avgustu med avstro-ogrskimi Slovani prevladovalo. Njihov tenor pa se da naslučivati po tem, da je vzkliknil Václav Klofáč, ko je prečital par referatov: »Tohle teď dostaf vlada do rukou, musí nas všecky zavřit pro velezradu!« (Ko bi tole sedaj dobila vlada v roke, mora nas vse zaradi veleizdaje zapreti..)

Ako se pa zapisniki o sejah in besedilo sklepov niso ohranili, ostali so neizbrisno zapisani v srcih shodnikov. Mnogoštevilen pač shod ni bil. A na Uetliju so se bili zbrali tudi samo trije možje. Pa vendar je njihova prisega rodila kasnejšo ustanovitev švicarske republike, sedanje najsrečnejše države sveta. Tudi udeleženci ljubljanskega shoda razšli so se bili s sveto prisego, da ne bodo mirovali, dokler ne dosežejo svobode svojih narodov, da se bodo pri tem Bogu dopadljivem delu vzajemno podpirali in da si tudi svojo bodočnost uravnajo tako, da ta dan v Ljubljani sklenjeno in zapečateno prijateljstvo pretraja vsa morebitna motenja.

Na zunaj in pred vsem za vlado bilo je naznanjeno, da velja sestanek ustanovitvi Narodnega Sveta za Slovenijo in Istro in da so Čehi, Hrvatje iz Banovine in Dalmacije in Poljaki prišli tej ustanovitvi le kumovat. »Slovenski Narod« naznanil je to dne 14. avgusta s temile besedami: »Slovenske stranke so prve med

jugoslovanskimi političnimi organizacijami z odobravanja vredno energijo se lotile enega najbolj perečih naših narodnih problemov: organizacijskega vprašanja. Obnovile in preosnovale so svoje lastne organizacije, jih prilagodile razmeram novega časa, postavile so svoje moči v službo velike ideje, izločile so iz domačega javnega življenja spore in prepire, ki ovirajo ali otežkočajo jednotno narodno politiko, ter so takoj tudi praktično jele reševati problem koncentracije vseh političnih sil našega celokupnega jednotnega naroda.« In dalje: »Ljubljanskemu Narodnemu Svetu izročajo naše narodne stranke vso ono oblast, ki je potrebna, da bo mogel svojo nalogo dobro vršiti.«

Dne 16. avgusta ob desetih dopoldne zbrali so se pod dr. Koroščevim predsedstvom v magistratni dvorani zastopniki Vseslovenske Ljudske Stranke, Jugoslovanske Demokratske Stranke, Slovenske Socijalnodemokratske Stranke, Političnega društva »Edinost«, Političnega in gospodarskega društva za Istro in Katoliškega političnega društva za Slovenijo na Koroškem, da se posvetujejo o ustanovitvi Narodnega Sveta kot vrhovne vseslovenske politične organizacije. Posvetovanja so se vršila ves ta dan in tudi še naslednjega dne. Sad teh posvetovanj pa je bil, da so mogli listi dne 17. avgusta naznaniti: »V ljubljanskem Narodnem Svetu so po današnjih sklepih organizirane vse slovenske narodne stranke, ki so se prijavile in odobrile pravila, ter isterska narodna organizacija.«

Glavni namen Narodnega Sveta je pa bil, da za Slovence, Hrvate in Srbe, ki žive v avstro-ogrski monarhiji, ustanovi skupen »Narodni odbor«, kjer bodo po med seboj dogovorjenem proporcu zastopani vsi politični činitelji, ki na temelju edinstvenosti jugoslovanskega naroda hočejo izvojevati samostojno jugoslovansko državo.« — Članek 3. njegovih ustanovnih določb se je glasil: »Dokler ne doseže glavnega namena, smatra »Narodni Svet« še za nalogo:

a) skupno delo za popolno ravnopravnost našega naroda v šolah;

b) varstvo narodnih manjšin, uredbo manjšinskega dela in boj za narodno šolstvo,

c) uveljavljenje našega jezika v vseh javnih uradih in podjetjih.«

Te določbe dosti jasno pričajo v kakšnih ponižavalnih razmerah smo še celo v oni dobi živeli, ko je država terjala od naših dveh narodov toliko krvne žrtve. Sedanje pokolenje si naših takratnih občutkov niti predstavljati ne more. Od tod prikazen, da se o našem nekdanjem delu in naši požrtvovalnosti kaj rado sodi prezirljivo. Tako nekako, kakor često »hvaležni« dediči sodijo o osebah, po katerih so podedovali premoženje.

»Narodni Svet« štel je štirideset članov. Izmed leteh si je sestavil tale odbor:

dr. Anton Korošec, predsednik,
dr. Gjuro Červar,
Ivan Hribar,
dr. Josip Jerič,
Ivan Kejžar,
dr. Albert Kramer,
dr. Lovro Pogačnik,
Fran Smodej,
dr. Josip Wilfan.

Namestniki za slučaj, da bi eden ali drugi odbornikov bil zadržan udeleževati se sej, bili so:

prelat Anton Kalan,
dr. J. Poščić,
prof. Bogumil Remec.

Ustanovne določbe za poslovanje »Narodnega Sveta« sestavil je bil dr. Gregor Žerjav na Dunaju; doposlal mi jih je pa dr. Anton Korošec.

Takoj po ustanovitvi jel je »Narodni Svet« živahno poslovati. V seji dne 29. avgusta ustanovil je več pododsekov. Med temi je bil pač najvažnejši finančni odsek. Glasom zapiskov, ki so se ohranili, imel je ta odsek »preko pokrajinskih referentov in pododse-

kov imenovati osebe, ki pridejo za prispevke v poštev. Izdal bo splošen poziv in izzval primeren moralen pritisk tudi na vse denarne in gospodarske zavode.«

Odsekovi člani bili so poleg mene: Kejžar, Legat, Lileg, Pečar, Petovar, Praprotnik, Premru in Bogumil Remec.

Še tistega dne uplačal sem odseku kot prvi prispevek 1000 kron. Mojemu primeru sledili so kaj kmalu drugi prispevatelji; vsled agitacije, ki jo je finančni odsek razpredel po vsej Sloveniji in po Istri, pa so jeli kmalu po tem prihajati večji in manjši prispevki od vseh strani. To je bil živ dokaz kako pravilno je naš narod sodil o potrebi in važnosti »Narodnega Sveta« in kako hitro je spoznal neznansko znamenito njegovo delo v tedanjih razmerah. Predno smo se tega dobro zavedeli, je »Narodni Svet« razpolagal že s stotisočaki.

Saj je pa njegovo delo kar kipelo. V skromnih prostorih pritličja »Unionske« hiše št. 2 v Frančiškanski ulici, kjer je dandanes pisarna odvetnika dr. Josipa Jeriča, si je uredil pisarno in poskrbel je, da se je uradovanje vršilo točno, pregledno in pod stalno kontrolo. Vodstvu blagajniške knjige posvečala se je posebna pažnja. Pri tem pa je treba izrečno naglasiti, da so poleg članov »Narodnega Sveta« s početka tudi prostovoljno v njegove službe stopivši uradniki od ranega jutra do poznega večera — in kasneje tudi po noči — vršili svoja opravila brezplačno. Imenoma se mi zdi potrebno navesti dr. Milka Brezigarja in dr. Frana Ježa. Še le kasneje določil je »Narodni Svet« za pisarniške sotrudnike nagrade, ki so pa glede na naporno njihovo delo bile nad vse skromne. A takrat se zaradi tega nikdo pritoževal ni: vsem je bil namreč pred očmi veliki smoter, kateremu posvečuje svoje moči.

V dobrem umevanju skupnega in enotnega stremljenja, ki se je imelo manifestovati že leta 1894. s takrat pripravljanim hrvatsko-slovenskim shodom v Zagrebu, pečal se je »Narodni Svet« v seji dne 29.

avgusta 1918 z vprašanjem ustanovitve »Narodnega odbora« v Zagrebu. Ta odbor — sestavljen iz zastopnikov Slovencev, Hrvatov in Srbov — imel je biti najvišja instanca v slučaju nastopivših dogodkov, katerih se je vsesplošno pričakovalo. Po nasvetu dr. Korošca sklenilo se je počakati s tem dotlej, dokler se ne pripravi teren tako, da pristopi k skupni akciji tudi hrvatskosrbska koalicija. Pač pa so bratje Hrvatje ustanovili v Zagrebu pripravljalni odbor.

V seji dne 27. septembra 1918 sklenil je »Narodni Svet«, naj se zagrebškemu pripravljalnemu odboru priporoči, da se izpremeni v »Narodni odbor«. Leta naj stopi na to v dogovor s hrvatskosrbsko koalicijo, da ne nastopi javno proti »Narodnemu odboru« in da naj, čim bodo dopuščale politične razmere, vstopi tudi sama vanj. Koncentracijskim strankam se je ob enem sklenilo priporočiti, »naj se že sedaj dogovore s koalicijo glede njenega števila mandatov v »Narodnem odboru«. Če koalicija odkloni sodelovanje, bilo je sklenjeno, da se »Narodni odbor« ustanovi brez nje.

Dne 28. septembra peljal sem se obvestit zagrebški pripravljalni odbor o tem sklepu. Pogajanja, ki so jih imeli s koalicijo dr. Budisavljević, dr. Lorković in dr. Živko Petričić, končala so se uspešno. Pod imenom »Narodnega veča« ustanovil se je takoj po njihovem zaključku dne 8. oktobra 1918 oni narodni odbor, ki si ga je želel ljubljanski »Narodni Svet«. In tako je tudi tokrat bila Slovenija, ki je dala inicijativo za ustanovitev skupnega — sedaj že revolucijonarnega — narodnega fora ne samo Hrvatov in Slovencev, temveč vse trojice enega naroda.

Sestava »Narodnega veča« bila je takšnale:

Vsi člani »Narodnega sveta« v Ljubljani, Jugoslovanski državnozborski klub in za Istro: dr. Djuro Červar, kanonik Josip Grašič in dr. Sime Kurelić.

Iz Dalmacije: vsi državni poslanci in osem posebej izvoljenih zaupnikov.

Iz Banovine: narodni zastopniki vseh koncentracijskih strank.

Iz Bosne in Hercegovine: vsi jugoslovanski misleči poslanci bosenskega sabora.

Vseh članov imelo je »Narodno veče« 86. Izmed teh izbral si je Osrednji odbor 40 članov, med katerimi je bilo 15 Slovencev in sicer 8 iz Vseslovenske ljudske stranke, 4 iz jugoslovanske demokratske stranke, 1 iz Jugoslovanske socijalnodemokratske stranke. Predsedstvo štelo je 15 članov, med katerimi je bilo 5 Slovencev (2 iz Vseslovenske ljudske stranke, 1 iz Jugoslovanske demokratske stranke, 1 iz Trsta in 1 iz Istre).

Ustanovitev »Narodnega veča« bila je pa res že skrajno nujna. Dan kasneje — dne 9. oktobra — se je namreč izvedelo, da predsednik Zedinjenih držav Severne Amerike Woodrow Wilson, v čegar roke je nekako avtomatsko prišlo poglavitno odločanje v zavezniških vojnih zadevah, zahteva brezpogojno kapitulacijo Nemčije, Avstroogrske in Turčije. Senator Lodge, ki je bil načelnik komisije za zunanje zadeve v Washingtonu, naznanil je namreč dopisovalcu pariškega »Matina« devet minimalnih točk, ki so jih Zedinjene države Severne Amerike postavile kot pogoj za pogajanja o miru. Med temi sta bili:

6. Rešitev Rusije in

7. Osvoboditev Čehoslovakov, Poljakov in Jugoslovanov, ki morajo imeti pravico ustanoviti tri neodvisne države.

Ko silna električna struja zavalovila so ta poročila širom sveta. Nas, ki smo že nekaj mesecev sem vedeli, da se nam bližajo srečnejši dnevi, elektrizovala je sedaj naenkrat pojavivša se gotovost, da se izmaknemo iz onega državega okvirja, ki so ga naglašali voditelji našega naroda deloma iz taktičnih razlogov, deloma pa zato, ker so bili preplahi, da bi si bili kaj drugega le zasanjati zamogli. Hrvatsko-srbska koalicija odločila se je še tega dne, da stopi v »Narodno veče«. Poslala je vanje: dr. Edo Lukinića, dr. Dušana Popovića, Svetozarja Pribičevića, dr. Ivana Ribarja in Večeslava Wilderja.

Poročila iz Washingtona imela so pa tako magično moč, da so razmajala celo avstrijske državnike, ki so po svojem počasnem pojmovanju in leni miselnosti uživali svetoven sloves. Pred dobrim mesecem bili so še — slepi za vsa »znamenja in čuda« — mnenja, da rešijo državo s policijskimi odredbami in pripravljeni na nove persekucije. Deželna vlada kranjska razposlala je bila namreč predstojnikom vseh okrajnih glavarstev tajno okrožnico, v kateri jih je zelo nujno in strogo zaupno pozivljala, »naj poizvedujejo, če res dr. Korošec vneto agitira zoper vojno posojilo in zoper izvršitev rekvizicij. Vašemu blagorodju se naroča,« pravi okrožnica, »da **strogo zaupno** poizvedujete v omenjenih smereh in o uspehih zanesljivo poročate do 15. septembra t. l. V poročilu naj Vaše blagorodje tudi naznani, ali dr. Korošec razen propagande za jugoslovansko državo, ki jo je delal na raznih shodih na Kranjskem, tudi sicer kako agitira proti enotnosti države, pri čemer naj se navedejo konkretni podatki.«

Sedaj so na Dunaju naenkrat spoznali, da na ta način ne pojde več. K pameti pa vendar še niso prišli. Preveč so bili prežeti z vero v uspešnost dotedanjih svojih metod. Jeli so se zatorej ozirati zopet po palijativnih sredstvih. In prišlo jim je na misel, da bi Jugoslovane mogli potolažiti, ako se opro na dvoje do skrajnosti kompromitovanih njihovih rojakov — dr. Šusteršiča v Ljubljani in dr. Pilarja v Sarajevem. Oprti na svete in pomoč teh dveh svojih zaupnikov, spustili so z Dunaja v svet naznanilo, da avstrijski cesar pripravlja manifest za Jugoslavijo po Wilsonovih načelih, češ, da imajo narodi na jugu monarhije pravico do samostojnega narodnega razvoja in na uresničenje narodnostnih teženj Hrvatov in drugih Jugoslovanov v okviru možnosti. Besede »v okviru možnosti« pomenile so pristno avstrijsko iskrenost in v času, ko je že znano bilo, da Wilson za Jugoslovane zahteva neodvisno državo, vrhu tega še vso zabitost svetovalcev cesarja Karla. Ta dunajska akcija

mogla je zatorej mesto zaželjenega uspeha med prizadetimi narodi vzbuditi le salve smeha in pomeni v zgodovini našega narodnega osvobojenja res le operetno epizodo.

Meni so bila washingtonska poročila opomin, da je prišel čas najresnejšega dela. Pripraviti se je bilo potreba na prevzem državne uprave. Še tistega dne poprosil sem poštnega nadkontrolorja Ivana Podgornika, naj me obišče. Poznal sem ga namreč kot zavednonarodnega in značajnega moža, na katerega sem dobro vedel, da se morem absolutno zanesti. Šele pred nedavnem mi je sedanji poštni ravnatelj v pokoju pravil, kakšen vtis je nanj napravilo, ko sem ob takratnem njegovem obisku zaklenil za njim zunanja pisarniška vrata, prepričal se potem, če je pisarna »Slavije« prazna in mu na to jel pripovedovati, zakaj sem ga povabil k sebi. Popisal sem mu, kako se bodo stvari dalje razvijale. Ni mi več v spominu, kako so mi tekle besede, a Podgornik pravi, da se je skoro do pičice vse zgodilo tako, kakor sem mu bil takrat napovedal, da se zgodi. Govorila sva potem o prevzetju pošte in brzojava po »Narodnem svetu« in dogovorila sva se v glavnih obrisih, kako se bo to zgodilo in kakšna naloga bo enemu ali drugemu narodnostno popolnoma zanesljivemu uradniku poverjena. Te preliminarne dogovore dokončal sem potem, ker sem bil doma vedno po policiji zastražen in sestanek v mojem stanovanju ni bil mogoč, z zaupniki poštnega in brzojavnega urada v stanovanju nadkontrolorja Antona Wolfa na Fran Josipovi cesti.

Naslednjega dne odpeljal sem se v Zagreb na sejo »Narodnega veča«, po povratku od ondot, pa sem enako ko preje s Podgornikom, začel posvetovanja s sodnim svetnikom dr. Otonom Papežem glede sodstva, s finančnim svetnikom dr. Ivanom Rupnikom glede finančne uprave in z vladnim tajnikom Bogumilom Senekovičem glede politične uprave. Ves načrt za prevzetje državne uprave je bil na ta način dogovorjen. Preverjen, da bo upravo prevzemal »Narodni svet«, ki je bil takrat naša najvišja politična

inštanca, poročal sem — kolikor se mi je to že takrat varno zdelo — zaupno v sejah njegovih. Ta poročila bila so z odobravanjem vzeta na znanje.

Ko se je začelo svitati in so naši avstrijsko usmerjeni rojaki pričakovali, da nam vojna donese trijalizem in z njim združenje treh jugoslovanskih plemen v Avstriji, je bil pri nas prvi upokojeni dvorni svetnik Franjo pl. Šuklje, ki je — ko da se hoče legitimovati za bodočega upravnika — začel razvijati svoj program za upravo te pričakovane državne skupine. Pod naslovom »V zaželjeni deželi« priobčil je namreč kar v treh časnikih naenkrat pet člankov. Iz teh člankov odražala se je kakor iz zrcala, globoka reverenca, katero je pisatelj delal pred avstrijsko upravno modrostjo. Trgal je namreč trojedno kraljevino na dvoje, združeval Istro s Slovenijo, za katero poslednjo je priporočal kar nekoliko upravnih teles in zakonodajnih zborov. Meni se je tako z narodnega, kakor z etičnega in gospodarskega stališča zedinjena Slovenija kot upravna edinica sama zase zdela najprimernejša. Zato sem v »Slovencu« — kot odgovor na Šukljetova izvajanja — priobčil članek, ki sem ga bil spisal dne 11. oktobra 1918. Ves kasnejši razvoj dogodkov je pokazal, da so bile smernice, ki sem jih priporočal, še najboljše in da bi nam bilo prihranjeno marsikako razočaranje, ko bi se naši politiki ne bili od njih oddaljili. Zato navajam ta članek tukaj doslovno. Glasi se:

»Uprava Jugoslavije.

Dvorni svetnik Šuklje začel je pod naslovom »V zaželjeni deželi« glede uprave Jugoslavije priobčevati serijo člankov, katerih prvi trije leže pred mano. Hvalevredno je, da se za to važno vprašanje zanima naša javnost in rad priznavam, da je gospod dvorni svetnik takorekoč poklican povedati o njem svoje mnenje. Bogate upravne izkušnje ima. Pridobil si jih je kot načelnik zaloge šolskih knjig na Dunaju in kot deželni glavar kranjski. Vendar njegovih nazorov ne mogoče pustiti brez odgovora in brez ugovora.

Saj bi morebiti bilo bolje počakati z odgovorom dotlej, da gospod dvorni svetnik svojo študijo konča. Stvar zaenkrat tudi še ni Bog si ga vedi kako nujna, ker gre s početka le za prehodno upravo in se bode dokončni način uprave po zrelem uvaževanju in po obsežnih posvetovanjih določal, ko se sestane na podlagi splošnih, direktnih in tajnih volitev izvoljeno ljudsko zastopstvo. A neka načela, katera avtor člankov postavlja, silijo mi že danes pero v roke, ker ne bi rad, da bi si jih osvojilo širje naše občinstvo, katero o stvari morebiti samo ne razmišlja, in ker bi molk utegnil marsikje sprejet biti z začudenjem.

Gospod dvorni svetnik nazivlje se sam pripadnika zgodovinske smeri. Ni čuda. Profesor zgodovine je bil in pozna jo tako temeljito, ko malokdo med nami. Morebiti se je zato preveč enostransko angaževal ter se ne more izmotati iz miljeja, kateri je ob povsem drugačnih razmerah in predpostavah ustvarila — špecijalno avstrijska zgodovina.

Meni je zgodovina — nepogrešljiva učiteljica. Nič več in nič manje. Zato zgodovinskega prava ne priznavam drugače, ko toliko, da narodom, ki so imeli kdaj slavno zgodovino, daje moralno oporo v borbi za življenjske pogoje sedanjosti. V tem smislu bila je zgodovina Čehov, Hrvatov, Srbov, Poljakov velikanskega odgojevalnega pomena za te narode, da jih je vzbujala ter jih bodrila k smotrenemu delu zato, da dosežejo zopet ono veljavo in moč, katero so v družbi narodov imeli nekdaj. Zgodovinskega prava, na katero so se sklicevali, pa jim ni bilo mogoče uveljavljati, ker so gospodovali močnejši nad njimi. Zato si pa zgodovinsko pravo pišejo v naših dneh sami s svojo iz slavne svoje zgodovine zajeto zavednostjo in iz nje izvirajočimi čini. Še celo nam ubogim Slovencem, katerih usoda je bilo stoletno hlapčevstvo in robstvo, piše zgodovina z jeklenim črtalom zgodovinsko pravo. Pa ne zato, ker bi se mogli nanje sklicevati, češ, da je dedščina preteklosti, temveč zato, ker smo o pravem času čuli njen klic in ga razumeli.

Gospod dvorni svetnik se — naj mi te pripomnje ne zameri — ne more znebiti ideologije, v kateri se gibljejo malodane vsi državniki in birokratje Avstrije. Ne glede uprave same. Njo zametava tudi on. Po vsej pravici. Saj ni bila drugega, ko sredstvo za poniževanje in podjarmljevanje narodov. Poleg nepraktičnosti in neprimerne draginje, kateri gospod dvorni svetnik naglaša, perhoreskovati je torej dvojno upravo po avstrijskem načinu že — in to pred vsem — iz gornjega razloga. Avstrija dajala je narodom nekaj avtonomne uprave, da je s tem odvračala njihov odpor proti politični upravi. pri kateri narodi sami niso imeli nikake besede. V Jugoslaviji tega slepila potreba ne bode, kajti vsa politična uprava bode avtonomna, v rokah naroda samega, vrejena iz naroda za narod.

Ako se v tem z gospodom dvornim svetnikom strinjam, ne morem pa pritrditi njegovim nazorom glede razdelitve upravnega ozemlja. Tu je dvorni svetnik Šuklje preveč Avstrijec. Pred očmi mu mrgole le zgodovinske meje kronovin, o katerih so avstrijski državniki o primernih in neprimernih prilikah povdarjali, da so nedotakljive. Zlasti nasproti nam, kadar smo zahtevali zedinjeno Slovenijo. Bili bi se zadovoljili z njo v skromnejših mejah ko dandanes in brez suverenosti. Avstrijski državniki imeli so premalo pameti, da bi bili razumeli duha časa in premalo bistrovidnosti, da bi bili spoznali bližajoče se dogodke. Ta omejenost avstrijske državne modrosti je naša sreča, kajti del svobodne, samosvoje in neodvisne jugoslovanske države bode zedinjena Slovenija v taki popolnosti, v kakršni se je pred nekaj leti najsmelejši med nami še predstavljati ni upal. Deželne meje bodo padle. Med nami ne bode več Kranjcev, Štajarcev, Koroščev, Goričanov, Tržačanov, Istranov. Vsi bodemo samo Slovenci. Zato mora izginiti vse, kar bi nas utegnilo spominjati na bivšo delitev po deželah. Zato se tudi naša bodoča okrožja ne smejo po gospodu dvornem svetniku utesnjevati v dosedanje deželne meje, temveč prilagodovati le praktičnim zahtevam in potrebam. Tako n. pr. našemu osrednjemu okrožju

nikakor ne bode kazalo več prideljevati vipavske doline in senožeškega ter enega dela ilirskobistriškega okraja, ker lega ozemlja in njega prometne razmere glasno kličejo po združitvi z južnim okrožjem. Nasprotno pa vso savinjsko dolino vežejo življenjski pogoji in praktični oziri veliko bolje na osrednje, kot na severno okrožje.

Iz teh pripomenj sledi, da se tudi jaz strinjam z mislijo upravnih okrožij. Po mojem ne bodemo grešili, ako jih vredimo po priliki tako, kakor so vrejene hrvatske županije. Koliko naj jih bode, ne upam si že danes izreči dokončne sodbe. Le toliko se mi zdi, da bi jih bilo troje premalo. Toda to je stvar resnega proučavanja mož, ki imajo v upravnih stvareh znanja in izkušenj.

V začaranem avstrijskem risu giblje se gospod dvorni svetnik tudi tedaj, ko govori o upravnih ozemljih. On hoče poleg Slovenije imeti še Hrvatsko v ožjem smislu in Bosno-Hercegovino, združeno z Dalmacijo. To mu je po tem takem vse! — Neglede na to poslednje, zdi se mi jako nevarno, hoteti napravljati upravna ozemlja brez soglasja naroda. Če že mi hočemo združeno Slovenijo, ali naj se Hrvatje zadovolje z nečem manjšim? Kakor mi do slovenskega, imajo oni pravico do upravnega ozemlja, katero naj obsega vse hrvatsko ozemlje. In to določiti bodi prepuščeno njim samim po dogovoru s srbskim delom našega naroda. Gospod dvorni svetnik namerava celo Dalmacijo odcepiti od Hrvatske. Ne vem, kakšni občutki so navdajali brate Hrvate, ko so to čitali. Saj je faktična združitev Dalmacije s Hrvatsko, kateri ta dežela itak de jure pripada, ena najdoslednejših zahtev vsakega zavednega Hrvata.

Ker gospod dvorni svetnik vse, kar ne spada v skupne zadeve, prepušča zakonodajstvu posameznih državnih skupin, naravno je, da bi Hrvatje po tem takem imeli dvoje zakonodajnih zborov. Kje najde gospod dvorni svetnik Hrvata, ki bi temu pritrdil? Še dr. Pilarja ne.

Nemogši iz začaranega avstrijskega risa, prisvaja gospod dvorni svetnik tudi istrske Hrvate slovenski upravni skupini. Zdi se mu to čisto naravno. Meni — priznavam to odkrito — ne. Za tako uredbo ne govore ne legopisni in ne kakšni drugi razlogi, razen ako namerava na ta način Sloveniji zagotoviti nekaj obsežnejše morsko obrežje. To bi bil nekak razlog, a le dodevne veljave, ker bode plovstvo spadalo v skupne zadeve Jugoslavije in bode vsak njen državljan do vsega morskega obrežja imel enake pravice. A naj bi ta razlog bil tudi tehten, kadar govori etnografija svojo tehtno besedo, morajo se umakniti vsi drugi razlogi. Tedaj morate umolkniti tudi orografija in hidrografija. Ker torej po narodnosti spada del Istranov k Hrvatom, bode tudi ozemlje, na katerem stanujejo, moralo priti k hrvatski upravni skupini. Etnografsko načelo je, katero nas vodi k boljši bodočnosti, ne izpodkopavajmo mu torej sami veljave.

Te misli so mi vstajale ob čitanju člankov gospoda dvornega svetnika pl. Šukljeta. V podrobnosti njegovih izvajanj se ne bom spuščal, priznavam pa, da je podal mnogo dobrih nasvetov. Eden teh je oni glede ustanovitve velikih občin. Hrvatska jih že ima nekaj deseletij. Obnesle so se prav dobro. Po vzorce za nje nam torej ne bo treba daleč hoditi.

Še eno. Na demokratskih temeljih bode slonelo naše bodoče državno življenje. Demokratska načela morajo torej prevevati vso javno upravo. Njim mora biti zato prilagodena tudi nje uredba. Ne plašimo se po tem takem tudi misli na volitev javnih funkcijonarjev za vse važnejše upravne službe.«

Dne 11. oktobra bil je za naš narod kritičen dan prve vrste. Ta dan bil je k cesarju Karlu v Baden poklican predsednik Jugoslovanskega kluba dr. Anton Korošec. Cesar ga je hotel pridobiti, da se v imenu našega naroda izjavi za Avstrijo in zadovolji z narodno avtonomijo. Ko bi se bil dr. Korošec v tem smislu izrazil, gotovo je, da bi do našega zedinjenja s Hrvati in Srbi ne bilo prišlo. Na srečo je stal pred cesar-

jem pravi mož, ki se ni dal pridobiti ne po »milostnih« besedah ne po obljubah, in ki ga ni oslepil »sijaj krone«. Odgovoril je cesarju jasno in odločno in rešil je s tem ne le naš narodni obstoj, temveč je položil tudi temelj srečnejši naši bodočnosti v lastni državi.

Cesar Karol IV.

Dne 12. oktobra naznanil je nemški državni tajnik za zunanje zadeve dr. Solf, da nemška vlada sprejema pogoje Združenih držav Severne Amerike. Ako na Dunaju že pred tem niso vedeli, kaj naj bi počeli, izgubili so sedaj še ono malo državniške pameti, kar jim je je ostalo. Ministerski predsednik Hussarek je še tistega dne dr. Koroščcu naznanil, da se je vlada odločila ustanoviti Ilirijo. Kako in v kakšnem obsegu ni povedal, ker tega ne sam in ne vlada vedela nista. Saj je vlada tavala okoli, ko človek, ki nenadoma zaide v čisto teman, popolnoma neznan mu prostor. Dne 15. oktobra je namreč še zavrgla misel na federacijo države, dne 16. oktobra je pa kronski svet pod cesarjevim predsedstvom že sklenil, da državo federalizuje.

Cesarjev manifest, ki je izšel dne 18. oktobra, razgalil je pa tudi koj kakšna brezglavost je zavladala v dunajskih odločilnih krogih. Glasom tega manifesta imela se je monarhija preurediti v »Avstrijske zvezne države«, v katerih bi »tvorilo vsako narodno pleme na ozemlju, kjer je naseljeno, svojo lastno državnost«. V isti sapi pa manifest naznanja, da »se

s tem nikakor ne posega v združenje poljskega ozemlja avstrijskega z nezavisno poljsko državo« in da »mora biti obvarovana celokupnost dežel ogrske krone«.

S tem je bilo slovesno proglašeno, da Avstrija pristaja na odcep poljskih dežel, kar je storila v nadi, da se uresničijo predvojne sanje protirusko usmerjene avstrijske diplomacije, da jagielloński prestol zasede kak Habsburgovec in tako Poljska postane pomočnica Nemčije proti naraščajoči slovanski moči. Naglašanje celokupnosti dežel ogrske krone pa je bilo ko udarec s pestjo nam Jugoslovanom v obraz. Saj je pomenilo, da se s tem hoče preprečiti naše narodno edinstvo.

Kaj čudo, da je ta manifest rodil ravno nasproten učinek od onega, ki so ga na Dunaju pričakovali. Tako Čehe, kakor Jugoslovane izpodbudil je k složnemu odporu. Saj jim je nanovo in nad vse eklatantno pokazal, da si Avstrija v svoji prislovični perfidnosti ostaja slej ko prej dosledna. Slučajno se je zgodilo, vendar je omembe vredno, da se je ravno v dan razglašenja cesarjevega manifesta konstituovalo v Zagrebu »Narodno veče«, izvolivši si dr. Antona Korošca za predsednika ter dr. Anteta Pavelića in Svetozarja Pribičevića za podpredsednika. V njega osrednji odbor bili smo poleg dr. Korošca izvoljeni še dr. Izidor Caankar, jaz, dr. Albert Kramer in dr. Lovro Pogačnik.

Dne 17., 18. in 19. imelo je »Narodno veče« celodnevne seje. Na prvi teh sej poročal sem o pripravah, ki smo jih v Ljubljani v vsej tajnosti za prevzem državnoupravnih agend že izvršili in se je sklenilo, da se v istem smislu tudi v Zagrebu vse potrebno stori. Na seji dne 18. oktobra je bilo sklenjeno izdati manifest. Za njega izdelavo izvolil se je poseben odsek. V imenu tega odseka poročal je v seji dne 19. oktobra dr. Grdjić in je bilo sprejeto njegovo nekoliko izpremenjeno in glede Prekmurja popolnjeno

besedilo, na kar je manifest bil obnarodovan še tistega dne. Obsegal je pet toček. V prvi je bila zahteva po ujedinjenju Slovencev, Hrvatov in Srbov, v tretji pa se je odklanjal »načrt rešitve našega vprašanja, kakor je bil podan v avstrijskem cesarskem manifestu, kakor tudi vsak bodoči predlog, ki bi imel namen rešiti naše vprašanje samo deloma ter mu odvzeti njegov mednarodni značaj«.

V tem, ko se je vse to vršilo, se je pa po časnikih ventilovalo dalje po Šukljetu sproženo vprašanje naše bodoče državne uprave. Dne 17. oktobra oglasil se je v »Slovenskem Narodu« dr. Tavčar s člankom »In necessariis unitas«, v katerem je zlasti važnost polagal na tezo, da smo Slovenci, Hrvati in Srbi en narod. Za njim se je v istem listu oglasil dne 18. oktobra dr. Karl Triller s člankom »Ponesrečen načrt«, v katerem je odklanjal Šukljetove misli, mene pa opozarjal, da me vežejo sklepi »Izvrševalnega odbora jugoslovanske demokratske stranke«, po katerih naj bi v Ljubljani ne bila nič drugačna uprava, ko n. pr. v Skoplju. Končno se je dne 19. oktobra — tudi v »Slovenskem Narodu« oglasil dr. V. S., ki se je gladko izrekel za popolni centralizem. — Te reminiscence so zanimive zato, ker dokazujejo, kako malo smo se pri nas uglabljali v proučevanje izkušenj, ki so si jih drugi narodi pridobili v upravah svojih držav. Dandanes pa poučne še tudi zato, ker na lastni koži skušamo upravo, ki nam je bila dana brez temeljitega proučevanja, katere in kakšne drugod že preizkušene upravne metode bi nam najbolj prijale, temveč so ustavodajalci šli le preveč za votlimi, dasi donečimi gesli.

Upravo dežele Kranjske imel je še vedno v rokah zaupnik dunajske vlade dr. Šusteršič, katerega je svoje dni minister baron Härdtel bil nazval največjega avstrijskega patrijota med Slovenci. Vodstvo deželne uprave je bil sicer že 22. oktobra izročil

dr. Trillerju, a deželnega glavarstva ni bil odložil. Ker ni hotel razumeti položaja sam, treba mu ga je bilo pojasniti. Zato je »Narodno veće« v Zagrebu sklenilo naročiti »Narodnemu svetu« v Ljubljani, naj ga pozove, da odstopi. To naročilo izvršilo se je s pismom, katero sem mu odposlal — po dr. Milka Brezigarja konceptu. Glasilo se je:

»Narodni svet. V Ljubljani, 26. oktobra 1918.
Predsedstvo.

Preblagorodni,
velecenjeni gospod deželni glavar!

Po naročilu »Narodnega Veča« v Zagrebu, najvišje politične oblasti v Jugoslaviji, si usojam sporočiti Vašemu Preblagorodju sledeče:

Z ozirom na Vaše politično delovanje med vojsko, ne moreta imeti »Narodno Veče« v Zagrebu in »Narodni Svet« v Ljubljani nikakšnega zaupanja v delovanje Vašega Preblagorodja. Radi tega je sklenilo predsedstvo »Narodnega Sveta« v svoji seji dne 26. oktobra t. l., da ne smatra od dne 27. oktobra dalje Vašega Preblagorodja kot deželnega glavarja dežele Kranjske ter prosi, da izročite vse agende, ki se tičejo deželne uprave »Narodnemu Svetu« v Ljubljani, da se bo mogla deželna uprava nemoteno dalje razvijati.

Predsedstvo »Narodnega Sveta« si usoja tudi sporočiti, da smatra Vaše Preblagorodje odgovornim za dosedanjo vršitev deželne uprave.

Naj sprejme Vaše Preblagorodje izraze odličnega spoštovanja.«

Odgovora na to pismo »Narodni Svet« ni prejel, pač pa je dr. Šusteršič po prejemu tega pisma nagloma in v vsej tajnosti zapustil Ljubljano in se — kakor se je takrat pripovedovalo — preselil v Švico. S stališča njegove lične varnosti bilo je to gotovo najpametneje, kajti razburjenje proti njemu bilo je tiste dni jako veliko.

Dogodki vršili so se s kalejdoskopsko naglostjo. Od ranega jutra do poznega večera — in mnogokrat tudi ponoči — treba je bilo pripravljenosti. Svoje dni kot župan sem sicer včasih porabil po dvanajst do štirinajst ur na dan za vršenje svoje častne dolžnosti; sedaj je nekatere dni bilo delo še napornejše. Vršil sem namreč kot najstarejši član »Narodnega Sveta« čast in dolžnosti podpredsednika. Ker predsednika dr. Korošca ni bilo v Ljubljani, umevno je, kaj je to značilo. Poleg dela doma pa se je bilo treba pogostokrat voziti k sejam »Narodnega Veča« v Zagreb. Te vožnje so bile glede na takratne železniške razmere ne samo jako težavne in razburljive, temveč tudi neznansko zamudne. Bil sem pač včasih neizrekljivo utrujen, tako da sem kar cepnil pozno v noč na postelju; a prva jutranja zarja me je našla že zopet na nogah. Vzprožala me je misel, da živim v dobi tako velikih dogodkov, kakršni se odigravajo v zgodovini človeštva komaj na tisoč let po enkrat in moči mi je dajala zavest, da imam srečo — če tudi le v skromni meri — sodelovati pri teh dogodkih.

Razburjenja in povzbujevalnih trenotkov doživel sem pri svojem delu dovolj. Višek vsega je bil pa dogodek dne 25. oktobra. Sedel sem utrujen in zasanjan po skromnem obedu v kreslu. Glava mi je klonila na prsi in oči so se mi zapirale. V tem mi pride hišina naznanit, da žele z mano govoriti štirje častniki. Težko se vzdignem, in naročim, naj jih pripelje k meni. Radovednost, kaj tak obisk pomeni, me predrami in mi prežene mahoma vso utrujenost.

»Setník Julius Husa,« predstavi se mi vodja odposlanstva in mi imenuje zaporedoma imena ostalih častnikov, med njimi zadnjega: poročnika konjice Jana Masaryka, sina profesorja Tomaša G. Masaryka. Moja radovednost začne naraščati; izpremeni se pa brž na to v čuvstvo dotlej neznanega mi, prijetnega razburjenja. Stotnik Husa mi namreč naznani, da so po naročilu polkovnika prišli iz Vipave kot odposlanci nekega češkega polka — žal da si nisem zapomnil katerega — ponudit bratom Sloven-

cem svojo pomoč. Razloži mi ob enem, da je soška fronta avstrijske armade v polnem razkroju in se bode jela valiti skozi naše kraje v zaledje; da pa imajo oni še ohranjeno vojno disciplino in da so zato sposobni skrbeti v Sloveniji za red. Svojo ponudbo opiralo je poslanstvo na predmnevo, da nimamo v domovini domačih vojaških edinic. Krepko sem stisnil stotniku Husi bratovsko desnico. Seveda sem ponujano pomoč radostno sprejel, ker sem si bil v svesti kako težka naloga nas čaka, ko se začne človeški hudournik valiti skozi naše kraje in sem se zavedel, da nimamo lastne zanesljive oborožene sile, ki bi bila v stanu zabraniti nerede in nemire v dolgi, kruti vojski demoralizovanih vojaških čet, ki so se izmaknile vsakršni disciplini. Češko vojaško odposlanstvo odpotovalo je še tistega dne z mojimi slovanskimi pozdravi na fronto nazaj. Dne 2. novembra je potem prispela v Ljubljano češkoslovaška legija, ki je potem »Narodni Vladi« izkazala mnogo znamenitih služeb. Žal, da je ta vlada ni znala izkoristiti v najvažnejšo in najsvetejšo njeno dolžnost, ker se je na nesrečo sama ni zavedala. »Narodni Svet« s to legijo ni prišel več v dotiko, ker je »Narodna Vlada« izdala stroge naredbe, da ima občevati samo z njo.

Dne 26. oktobra naznanili so »Narodnemu Svetu« zastopniki kulturnih in političnih organizacij vseh slovenskih političnih strank, da žele 29. dan oktobra proslaviti kot narodni praznih. Zborovanja, ki se je še tistega dne popoldne vršilo v prostorih Št. Jakobskega prosvetnega društva v Florjanski ulici, udeležil sem se in sem zlasti veliko važnost polagal na to, da se ta dan poskrbi za popolen red in mir in za vseskozi dostojen potek praznovanja. Dne 28. oktobra priobčil je »Narodni Svet« v tem smislu poseben poziv do mestnega prebivalstva. Dejal je v njem, naj se »prebivalstvo zaveda, da je vse javno premoženje, premično in nepremično, last naroda.«

Dne 27. oktobra priobčil sem v »Slovenskem Narodu« pod naslovom »Kvišku srca!« članek, v katerem sem napovedoval naše osvobojenje in zedi-

njenje s Hrvati in Srbi v eno državo. Med ostalim dejal sem v tem članku:

»Kaj nas vse to uči? Da pojdimo svoji bodočnosti brez skrbi in v polnem zaupanju nasproti. Doslej podlaga tujčevi peti, stali bodemo poslej na lastnih nogah. Doslej eksploatacijski objekt za tujce, bode poslej naš dom naša last. Doslej tlačani, bodemo poslej gospodarji. Mlad narod smo. Vse v nas vre in kipi; vse kliče po našem udejstvovanju. Le-to bode nam sedaj mogoče. Vse naše energije bodo se strnile v eden tok: v tok, ki vodi k sreči in blagostanju domovine. Veselje do dela bode narastlo, ker bode vsakdo vedel, zakaj dela. Jaz blagrujem sedanji rod, ker vem, da se v teku dvajsetih let naseli v naši skupni domovini nesluteno blagostanje in sem srečen, da vidim zarodek te blagoslovljene dobe.

Res je. Prehod bode težak. To pa zato, ker nas je država, v kateri preživljamo zadnje dneve, s pogrešno svojo politiko privela na rob propada. Saj imamo v rokah nje vrednote, ki nimajo skoro nikake vrednosti. Avspicije v našo bodočnost pa so takšne, da rešimo v svojo novo državo skoro gotovo vso svojo denarno vrednost.«

Poslednji odstavek treba se mi je zdelo zapisati zato, ker so neki teoretiki narodnega gospodarstva jeli ljudi plašiti, da pridejo zato ob vse premoženje, ker bi Jugoslavija storila napako, ko bi priznala avstrijski denar, češ da je izgubil vso vrednost.

Da bo v tako usodnih dneh v širokih vrstah prebivalstva začelo vreti, je bilo pač pričakovati. Nadejati pa se je bilo, da bo to vrenje pri nas prekipevalo v narodno navdušenje. V večini slučajev je bilo tudi res tako. Toda jela so se prikazovati znamenja, ki so dala slutiti, da bi si to kipenje moglo napraviti duška tudi v drugi smeri. Sam sem bil priča prav odurnemu takšnemu poizkusu, ki mi je z vso grozo pričaral pred oči, kakšne posledice bi nastale, ko bi ne bilo mogoče širokih plasti naroda obvarovati pred pogubnimi instinkti.

Peljal sem se na sejo »Narodnega Veča« v Zagreb. Seveda v tretjem razredu, ker so bili vse vozove višjih razredov za prevažanje častnikov odvlekli proti bojni fronti. Mrzlo jutro je bilo. Na ogrevanje potniških vagnov seveda nikdo mislil ni. Zapenjali smo si torej zimske suknje do vratu in zavijali si noge v plede in belce, kdor smo jih imeli s sabo. Nema utrujenost vladala je v prenapolnjenem vagonu. Podmolklo, komaj slišno vršili so se pogovori med posameznimi potniki v tem, ko je večina molče zrla predse ali pa skozi okna po hriboviti, v jesensko mokro meglo zaviti okolici, katero so skušali prodreti solnčni žarki. V Zidanem mostu vstopili so s precejšnjim hrupom trije novi, lepo oblečeni potniki, katerih obrazi niso razodevali, da bi bil kdo iz njih trpel kedaj lakoto. Srepo so se ozirali po vagonu, stopicajoč od oddelka do oddelka. Zaradi prenapoljenosti vagona smatral sem to za vsakdanjo prikazen in se za pridošlece nisem zmenil dosti. A možje so se, čim se je vlak pomaknil s postaje mahoma ogreli. Najkrepkejši med njimi oglasi se z odurnim glasom, ki mi je prodiral skozi mozeg: »Nič več ne bo tako, kakor je bilo doslej!« in nadaljuje ob glasnem pritrjevanju svojih dveh tovarišev: »Ljudstvo bo vladalo, pa ne škrijci. Mi bomo gospodarji. Premoženje se bo razdelilo. Zakaj bi se samo nekateri pasli, mi bi pa stradali!«

V vsem vagonu je zavladala grobna tišina. Še prejšnji podmolkli razgovori so prenehali. Ženske so v strahu ali morda iz radovednosti obračale oči na govornika, ki je z debelo palico v roki in z namrščenimi obrvmi stal sredi vagona.

»Pri vseh hudičih!« oglasi se po kratkem presledku zopet potnik, ki se je vidno uživljal v ulogo bodočega strahovalca, »nič več se ne bodo nekateri greli, drugi pa zmrzovali.«

Ostri njegovi pogledi se zapičijo v pled, s katerim sem imel ovite noge. A bodisi, da je nanj uplival obzir na mojo starost, ali da mu moj že dokaj ogoljeni pled ni bilo povoda dovolj za izvršitev svojega naklepa, stopi dvoje korakov proti skrajnemu kupeju, v kate-

rem je ob oknu naslonjen sedel mlad, eleganten gospod, ki je imel noge ovite s prav lepim, še čisto novim pledom. Po bliskovito stegne svojo roko proti njemu in zagrabi njegov pled.

»Kaj se boš, hudič zelenkasti, zavijal v ukradeno blago!« razkorači se surovina nad njim ter mu hoče iztrgati pled. Napadenec se brani in krepko vleče svoj pled proti sebi. V tem ravsu ga napadalec z vso silo sune, da omahne nazaj na svoj sedež, s katerega se je bil vzdignil, opirajoč se z levico ob okno. Videč, da se ob tem surovem postopku nikdo v vagonu ne zgane, vzdignem se jaz s svojega sedeža, da storim po mogočnosti konec temu neprijetnemu prizoru. Morebiti zato ali pa še verjetneje iz razloga, ker je zažvižgal stroj in je vlak začel počasneje voziti, potegne eden tovarišev napadalca krepko za komolec nazaj. Z glasnimi kletvinami zapustili so koj na to na postaji Radeče vsi trije vlak.

Ta dogodek mi je bil glasen opomin, da je treba nujno urediti upravno vprašanje. In to z domačimi močmi, ki si bodo svestne, kako važna naloga se jim poverja v interesu narodove bodočnosti. Z domačimi močmi tudi še zato, ker niso obtežene z mržnjo, ki jo je ljudstvo gojilo do protislovensko usmerjenih vršilcev avstrijskih upravnih metod in praktik. Zato je »Narodni Svet« dne 28. oktobra pozval »uradnike Slovence po vsej Avstriji, da se mu javijo« in jim priporočil, »da se vrnejo v domovino takoj, ko jih pozove.«

V dosledku tega poziva sklenil je v seji dne 29. oktobra ustanoviti enkete zaradi posvetovanja, kako izpremeniti upravo in zlasti o tem, katere osebe naj se iz nje odstranijo in kako nadomeste. Enkete bile so sestavljene takole:

Za politično stroko: Vladni tajnik Bogumil Senekovič, poročevalec, Gustav Golja, dr. Miroslav Lukan, dr. Anton Mencinger, Fran Podboj, Viktor Steska, Ivan Te-

kavčič, Rihard Tomažič, dr. Ivan Vrtačnik in dr. Matija Zamida.

Za sodno stroko: dr. Oton Papež, poročevalec, Božidar Bežek, Anton Bulovec, dr. Ivan Hojnik, dr. Danilo Majaron, dr. Fran Milčinski, dr. Robert Ogorelec in Fran Regali.

Za finančno stroko: dr. Ivan Rupnik, poročevalec, Anton Burger, Ivan Jerman, Makso Kostanjevec, Just Piščanec, Josip Verbič in Rudolf Vesel.

Za poštno in brzojavno stroko: Ivan Podgornik, poročevalec, Ivan Gruden, Josip Kurent, Matej Pogačnik, Alojzij Potokar, Janko Sirnik, Alojzij Vernik, Josip Vrtovec in Anton Wolf.

Enkete začele so poslovati takoj in so imele naročilo pospešiti svoja posvetovanja tako, da bodo uspehe posvetovanj mogle »Narodnemu Svetu« javiti že 31. oktobra.

XVIII. Proglasitev odcepitve od Avstro-Ogerske in zedinjenja s Srbi in Hrvati v eno državo. — Revolucionarna ustanovitev „Narodne vlade“.

Predsednik »Narodnega Sveta« dr. Korošec moral je vsled sile dogodkov odpotovati v Genevo, da stopi ondi v zvezo z zakonitimi zastopniki srbskega naroda, ki so jih v antantnih krogih smatrali za poklicane predstavnike bodoče Jugoslavije. Iz tega razloga je dne 25. oktobra naznanil »Narodnemu Svetu«, naj ga v dobi njegove odsotnosti v tej najvišji inštanci slovenskega naroda zastopa najstarejši odbornik.

V smislu tega naročila prešlo je predsedstvo in vodstvo »Narodnega Sveta« v moje roke. Stvar je bila na ta način formalno utrjena, ker de facto sem mu stal na čelu zaradi dr. Koroščeve odsotnosti iz Ljubljane že od njegove ustanovitve sem.

Narodni praznik je bil določen za 29. dan oktobra. Bila je z njim spojena slovesna proglasitev odcepa od Avstro-Ogrske in združitve z brati Srbi in Hrvati v eno državo.

Redkokdaj naznanja že zgodnja jutranja zarja beli Ljubljani tako lep dan, kakor je bilo to dne 29. oktobra 1918. Nobenega oblačka ni bilo na nebu, ko sem ob šestih zjutraj pogledal skozi okno. Le lahka, prozorna meglica se je vlekla nad njenimi hišami, ki je pa izginila, kakor hitro so se solnčni žarki jeli poševno vsipati nad mesto, katerega slovensko prebivalstvo je drhtelo blaženega pričakovanja. Ko je solnce vzplavalo

na jasnem, ko ribje oko čistem obzorju, našlo je mesto v prazničnem razpoloženju. Vse prodajalnice in obrtovalnice, razen onih, ki so imele namen vsakodnevnega preživljanja mestnega stanovništva in so ta dan imele služiti tudi mnogoštevilnim, iz podeželja dopotovavšim gostom, bile so zaprte; po ulicah, ki so bile bogato okrašene z zastavami, pa je vrvelo na tisoče pražnje oblečenega, z vzvišenimi čutili navdahnjenega domačega ter od blizu in daleč prispelega rodoljubnega občinstva obojega spola. Med njimi zlasti mnogo žen v narodnih nošah. Zbrali so se, da prisostvujejo slovesni proglasitvi našega svobojenja, da so priča jugoslovanskega zedinjenja, da spoznajo svoje z rekami človeške krvi izkupljeno odrešenje in da ob radostnoburnih utripljajih svojih src priseżejo zvestobo svoji lastni državi.

Že ob osmih začele so se neštete množice zgrinjati na Kongresnem trgu. Kakor šum reke prodiralo je njihovo veselo govorjenje v stanovanja okolnih hiš, katerih okna so bila vsa odprta in tesno zasedena, čim se je jela približevati napovedana deseta ura. Na balkonu deželnega dvorca zbral se je »Narodni Svet«, zastopniki deželne uprave z dr. Trillerjem in občinskega sveta ljubljanskega z županom dr. Tavčarjem na čelu, knezoškof dr. Jeglič z zastopniki duhovščine in predstavniki vseh državnih oblasti.

Točno ob desetih izpregovoril sem, obkrožen od članov »Narodnega Sveta«, k zbranemu občinstvu, katero je na dano znamenje z rogom mahoma utihnilo, ko da je v cerkvi, te-le, od časa do časa od nepopisnega navdušenja prekinjene besede:

»Državljani in državljanke svobodne Jugoslavije!

Naše življenje je polno dela in truda, polno vsakdanjih skrbi. Marsikedaj omagujemo pod njihovo butaro. Kljubu vsemu temu pa prihajajo trenotki, v katerih se čutimo srečne, da živimo.

Devet dni sem preživljamo take trenotke. Saj se zavedamo, da smo stopili iz tamnice, v kateri so nas doslej imeli zaprte, na svetlo solnce.

Vaša srca, mile sestre in dragi bratje, prekipevajo vzvišenih čutil, vsaka vaša žilica drhti doslej nepoznane sreče in radosti.

Svobodni državljani ste. Kot taki pa se dobro zavedate, da vam bode ta največja vseh dobrin ohranjena le tedaj, ako bode vaš državni ustroj redno funkcijonoval. In prišli ste semkaj, da spoznate one, ki naj za to skrbe.

Narode! Za danes je sklican hrvatski sabor, da proglasi odcepljenje Hrvatske od Ogrske ter njeno zedinjenje z veliko Jugoslavijo. To je vzrok, da ni med nami nobenega zastopnika »Narodnega Veča«, te najvišje inštance narodne volje. Zato se ti predstavlja samo predsedstvo »Narodnega Sveta«, katero je izvršbeni organ »Narodnega Veča«.

Žalibog danes ni med nami onega, katerega ti, narod moj, najbolj ljubiš. Voditelja, apostola Jugoslovanstva in prvoboritelja za našo suverenost, dr. Antona Korošca pogrešaš tukaj. A če ni telesno — v duhu je gotovo z nami. Saj je mogoče, da ravno v tem trenotku razpravlja v Švici, kjer se že nekaj dni mudi, o pogojih za izgradnjo naše celokupne države, z velikim rodoljubom, predsednikom jugoslovanskega odbora dr. Ivanom Trumbićem in genijalnim srbskim ministrskim predsednikom Pašićem.

Narode! Prav je, da ob navedbi njunih imen navdušenja prekipevaš. Saj sta ta dva moža z modrim, globoko premišljenim paktom položila prvi temeljni kamen svobodni in suvereni državi Slovencev, Hrvatov in Srbov.

Temu temeljnemu kamnu sledili so drugi in hvaležnost zahteva, da se spomnimo njih polagateljev. — Do črne zemlje se klanjamo tvojim manom, Janez Evangelist Krek! Ko si spoznal, da ne bodeš klicar v puščavi, dvignil si

prapor našega ujedinjenja in zaklical si gromoglasno, da je odjeknilo po vsem svetu, da smo Slovenci, Hrvatje in Srbi narodi istega jezika in iste krvi. Ko so nas obdolževali veleizdaje, vrgel si jim v obraz nepobitno in poražujočo resnico, da je robstvo veleizdaja.

Tretji temeljni kamen položil si ti, narod moj, ker si blagovestnikov klic umel in veliko dobo spoznal. Pokazal si se zrelim. Slava ti zato!

Četrti temeljni kamen položil je od vseh spoštovani vrhovni dušni pastir, knezoškof dr. Anton Bonaventura Jeglič. — Pred dvajsetimi leti sprejemali smo ga slovesnim načinom. Radostno razpoloženje, ki je vladalo takrat po Ljubljani, zdelo se je, da ima globlje vzroke. In imelo jih je. Slovenski narod pričakoval je od svojega sina na stolici sv. Maksima velikega čina. Ne zastonj. Ko je prišel čas, segel je škof dr. Jeglič vsem zvestim sinovom naroda v roke in se — njim na čelu — izrekel za ujedinjenje. S tem činom postal je — samo od sebe — primas Jugoslavije in našo belo Ljubljano povzdignil je za stolico primata.

Največji kamen pa je v temelje naše države položil mož, čegar izredno državniško modrost občuduje ves svet. Grozno nečloveško klanje povzročil je zgolj iz nebrzdanega slavohlepja avtokrat, ki ga bode zgodovina brez dvojbe nazvala največjo šibo človeštva. Videč to, odločil se je predsednik Zjedinjenih držav Severne Amerike Woodrow Wilson storiti take vnebovpijoče zločine za vse večne čase nemogoče. In nastopil je proti uzurpatorjem moči, ki jo tako radi in tako bogokletno — kakor Neron in Ivan Grozni — izvajajo iz božje milosti. Vsa moč je iz narodov, njim samim gre torej odločati o njej, glasil se je njegov klic, klic pravega demokratizma, ki gre zma-

gonosno svojo pot po vsem svetu. Od klica pa je Wilson prestopil tudi k dejanju. On za nas Jugoslovane od onih, ki so nam še pred nedavnim grozili, da nas v tla pomandrajo, naravnost zahteva svobodo, neodvisnost in samoodločbo. Vem, da možu, kateremu se bodo dvigali spomeniki po vsem svetu, tudi Jugoslavija postavi dostojen spomenik. A najlepši spomenik, spomenik hvaležnosti, postavimo mu v svojih in svojih potomcev srcih.

Še enemu čutu hvaležnosti moramo v tem svečanem trenotku dati izraza. Temelje naše države drži skupaj dragoceno pojilo. Tvojih hrabrih sinov — mladeničev in mož — tvojih onemoglih starcev, tvojih blagih hčera — deklet in žen — tvojih nedolžnih otročičev kri je to, velika, sveta mučenica, kraljevina Srbija. Ta kri je vpila po maščevanju, ona je prosila tvojega poveličanja in poveličana si. Zgradba pa, katero drži skupaj tako dragoceno pojilo, je neporušljiva. Prejmi torej naše poklonstvo ti, naša krasna, ob neizmernih mukah rojena in zato za večno neporušljiva Jugoslavija!«

S tem je bilo proglašeno odcepljenje Slovenije od avstroogrske monarhije in njeno združenje z Jugoslavijo. Navdušenja, ki je prevevalo množico, katera je napolnjevala ves Kongresni trg z Zvezdo vred, ni mogoče popisati. Često je Ljubljana od narodnega probujenja sem videla v svojem ozidju številne navdušenja kipeče množice; a takega ginljivega veselja še nikdar. Ni čuda. Koliko jih je pa bilo med Slovenci, ki bi si bili le izdalječ misliti drznil, da nam Slovencem vdari kedaj ura osvobojenja iz robstva, v katero nas je pred več ko šest stoletji vkovala avstrijska država? Koliko, ki bi bili verjeli, da minejo časi, ko bodo Prešernove besede, da

»Le tujcem sreče svit se v Krajni žari,
Ošabno nos'jo ti pokonci glave,«

ki so mu prikipele iz obupa in domovinske ljubezni polnega srca, ohranile le še zgodovinsko vrednost? Koliko, ki bi bili trdno verovali v izpolnitev njegovih proroških besedi, da

»Vremena bodo Kranjcem se zjasnila,
Jim milše zvezde, kakor prej, sijale?«

Koliko časa pa je že poteklo od tedaj, ko je ravno na tem prostoru stala več tisočglava množica slovenskega rodu, ki je na videz boja željna, v resnici pa preplašena, a od bizantinsko navdahnjenih svojih voditeljev podpihovana blaznela navdušenja za vojsko, prisegala zvestobo Avstriji in klicala smrt Srbiji in njenim hrabrim sinovom, svojim krvnim bratom?

In sedaj! Ne samo »milše zvezde« jele so nam Slovencem sijati, nego solnce samo je v mogočnih snopih vrglo svoje najsvetlejše žarke na blagoslovljeno zemljo, ki nam jo je dobrotno nebo določilo za našo domovino. In tujci, ki so še pred nedavnem ošabno nosili po konci glave in so tekmovali med sabo v zaničevanju naše sladke govorice ter kovali naklepe za njeno popolno zatrtje, kje so bili ta dan? Poskrili so se, da ne vidijo našega zmagoslavja. Kolikor so pa iz posebnih razlogov — največ sebične narave — stopali v stike z nami kot novimi gospodarji situacije: ali niso naenkrat našli, da gre našemu milemu jeziku gospodstvo v Ljubljani? Še več! Svojo pokroviteljico Avstrijo našli so v razvalinah na tleh, in — prej vedno tako glasni — morali so biti neme priče, kako je nad njenimi razvalinami zaplapolala s krepko roko tjekaj zasajena — naša trobojnica, proti kateri so desetletja sem besneli in ščuvali.

Vse to je v teh slovesnih trenotkih morala spoznati in čutiti vsa množica, ki je radostno vzklikala proglasitvi Jugoslavije in naši združitvi z njo. Ni torej čudo, da so mnogi iz nje, premagani od srčne radosti in ginjenja, glasno ihteli.

Naravno je, da so vsi govori vžigali. In za mano so govorili še dr. Triller v imenu dežele in naroda, dr. Tavčar v imenu občinskega sveta, knezoškof dr. Jeglič, dr. Lovro Pogačnik in Fran Kopač. Višek ganotja pa je nastopil, ko je k balustradi z obnaženo sabljo stopil nadporočnik dr. Mihajlo Rostohar in je v svojem in v imenu svojih, na trgu pred deželnim dvorcem zbranih in strumno v vrsto poredanih tovarišev, častnikov bivše avstroogrske monarhije, s povzdignjenim glasom v roke »Narodnega Sveta« položil prisego vdanosti in zvestobe Jugoslaviji. Ne pretiravam, ako zapišem, da pri tem nobeno oko ni ostalo suho; klici »Živela Jugoslavija!« pa so se razlegali kakor bučanje vzvalovenega morja. — Ves tisti dan je vladalo po mestu slavnostno razpoloženje in ni nikjer prišlo ni do najmanjšega neljubega dogodka.

Ko se je na ta način odigral najvažnejši zgodovinski čin, treba ga je bilo le še dovršiti s prevzetjem javne uprave. Zato sem za naslednji dan ob šestih zvečer sklical plenarno sejo »Narodnega Sveta« z edino točko dnevnega reda: »Postavljenje Narodne vlade«.

Ker je bila za ravno ta dan sklicana v Zagreb seja »Narodnega Veča«, na katere dnevnem redu so bila važna finančna posvetovanja in mi je predsedstvo naznanilo, da želi moje udeležbe, odpeljal sem se že 29. oktobra v Zagreb. Da v slučaju kake zakasnitve vlaka, ki v oni dobi niso bile nič nenavadnega, ne zamudim seje, naročil sem zase in dr. Alberta Kramerja takoj po prihodu v Zagreb za naslednji dan ob eni popoldne poseben vlak do Ljubljane. Vedno sem lojalno vršil svoje dolžnosti, kamorkoli me je bila usoda postavila v življenju. Tako tudi v »Narodnem Svetu.« Zato mi niti v glavo ni pasti zamoglo, da bi mogel kdo mojo odsotnost iz Ljubljane izkoristiti nedopustnim in nehonetnim načinom.

In vendar se je to zgodilo. Ljudem, ki se celo v zgodovinsko tako odločilnem trenotku niso mogli iznebiti nizkotne osebne politike, njim, ki se ves čas vojne — ker je bilo to nevarno — niso upali pokazati ni za ščipec odločne, kaj še le prevratne, zahotelo se je sedaj, ko so sodili, da iz tega ne preti nikašne nevarnosti, male revolucije. In izvršili so svoj naklep.

Z dr. Kramerjem prispela sva kmalu po peti iz Zagreba v Ljubljano. Podala sva se hitro v mesto, usmerivša svoje korake proti deželnemu dvorcu, kjer je imela biti seja »Narodnega Sveta«. Toda pred hotelom »pri Slonu« na Dunajski cesti naju zajame iz Prešernove in Šelenburgove ulice sem deroča reka ljudi, nama zastavi pot in naju hoče odnesti s seboj. Z vso težavo preril sem se skozi množico, izmed katere so me mnogi spoznali, naglašajoč, da moram k seji »Narodnega Sveta«. Dr. Kramer, ki se je nad nenavadnim nastopom na ves glas »živio« kričeče, vidno vzhičene, množice zdel ravno tako iznenaden, kakor jaz, mi je kmalu izginil izpred oči; jaz pa sem, prerivajoč se skozi gnječo, v Šelenburgovi ulici izvedel, da je bila ustanovljena »Narodna vlada«.

Spoznal sem takoj brezmejno perfidnost, ki je bila zahrbtno izvršena in uganil sem tudi po čegavi inicijativi se je to zgodilo. Pač sem v sebi občutil ves gnjus proti temu početju; a navajen človeške zlobe in podlosti, podal sem se v sobo, kjer se je imela vršiti seja »Narodnega Sveta«, zaradi ugotovitve, da je bila »Narodna vlada« sestavljena in proglašena nepravilno, ker je zato bilo opravičeno edino le predsedstvo »Narodnega Sveta«. S sarkastičnim smehom na ustnicah odvrnil mi je član predsedstva, ki sem ga bil tamkaj našel, da so se stranke med sabo dogovorile in da je pri dotičnih dogovorih bila navzočih večina članov predsedstva »Narodnega Sveta«. Ker je bila seja predsedstva »Narodnega Sveta« edino pravilnim načinom sklicana za ob šestih zvečer in so

o tem bili obveščeni vsi njega člani, bila je torej »Narodna vlada« sestavljena in proglašena z revolucijo proti »Narodnemu Svetu«. Tega so se pač zavedali prouzročitelji tega »pogumnega« dela sami. Zato so — zopet za hrbtom predsedstva »Narodnega Sveta« — izposlovali si pritrdilo »Narodnega Veča« v Zagrebu, čegar predsedstveni posel se je vršil pod vodstvom Svetozarja Pribičevića.

Dr. Kramerjevo iznenadenje smatral sem takrat za odkritosrčno. Kasneje sem pa vendar mogel ugotoviti, da je o tem izdajskem postopanju avstrijakantov moral poučen biti. Izvedel sem namreč — in »Ilustrovani Slovenec« v svoji 44. številki z dne 28. oktobra 1928 to izrečno potrjuje, — da je »Narodna vlada« v prostorih »Katoliške tiskarne« bila sestavljena že 29. oktobra zvečer. Ker je nje sestavo potrdilo predsedstvo »Narodnega Veča«, čegar član je bil tudi dr. Kramer, naravno je, da je on moral za stvar vedeti že takrat, ko sva v posebnem vlaku hitela iz Zagreba k seji »Narodnega Sveta«. Nelojalnost predsedstva »Narodnega Veča« do mene bila je tedaj vzgledna, — prav avstrijska.

Iz posebne izdaje »Slovenskega Naroda« izvedel sem, kako je bila sestavljena ta revolucijonarna »Narodna vlada«. Prav nič ne tajim, da sem smatral, da mi po dotedanjem mojem javnem delu, po gmotnih žrtvah, katere sem imel za izpolnitev svojih stremljenj in po trpljenju, katero sem bil prestal, gre sedež in glas v »Narodni vladi« nove države, za katere priboritev je redko kdo med Slovenci tako dosledno in očitno deloval. Pa tudi zato, ker sem kar drhtel po možnosti, da lastni naši državi posvetim svoje skromne umstvene sposobnosti in svojo nikdar ne pojemajočo voljo do dela. Nizkotni zavistniki smatrali so, da me nova domovina in slovenski narod v najusod-

nejši dobi zgodovine lahko pogrešata. In sestavili so »Narodno vlado« tako, da je — ako abstrahujem od par oseb, — avstrijakantstvo iz nje na veliko daljavo kar zaudarjalo.

Takole je bila ta vlada sestavljena:

Josip vitez Pogačnik, predsednik.

Njemu so bili dodani tile poverjeniki:

dr. Ivan Brejc, za notranje zadeve,

dr. Vekoslav Kukovec, za finance,

dr. Vladimir Ravnihar, za pravosodje,

prelat Anton Kalan, za kmetijstvo,

dr. Karol Vrstovšek, za uk in bogočastje,

ing. Vladimir Remec, za javna dela in obrt,

dr. Karl Triller, za trgovino in industrijo,

dr. Ivan Tavčar, za prehrano.

dr. Pavel Pestotnik, za pošto in brzojav,

dr. Lovro Pogačnik, za narodno brambo,

dr. Vekoslav Brecelj, za zdravstvo,

dr. Anton Kristan, za socijalno skrb.

Josip vitez Pogačnik bil je v državnem zboru avstrijskem predsednik onega brambnega odseka, ki je imel pripravljati vojsko Germanstva proti Slovanstvu. V tem odseku se je — zaupno sicer a jasno — govorilo, da utegne biti prva na rani Srbija. Dr. Šušteršič je ravno s tem, da je predsedstvo tega odseka reklamoval za člana svojega kluba, hotel ugotoviti do skrajnosti idoči avstrijski patrijotizem slovenskega naroda.

Poleg viteza Pogačnika, ki je postal predsednik »Narodne vlade«, prišlo je vanjo še šest njegovih somišljenikov in pa dvoje narodnih naprednjakov, ki sta v usodnih dneh izpovedovala prilično enako politično vero, ko oni. O tem nas poučujejo podlistki »Pri avdijenci«, ki jih je priobčeval »Slovenski Narod« leta 1917 v 38. in naslednjih številkah in pa akcija, ki sta jo z izročitvijo srebrnega rogu drugemu gorskemu strelskemu polku na soški fronti uprizorila v aprilu

1918. leta, tedaj v dobi, ko nam je bilo nad vse jasno, kaj bi v narodnem oziru za nas pomenila zmaga avstroogrskega orožja. Tudi so takrat že brljavci jeli izpoznavati, da je stvar osrednjih velesil izgubljena in so podžigajoči govori na vojake same napravljali skrajno klavern utis.

Če se vse to pomisli, se pač ne more zameriti trenotno v Ljubljani nastalemu dovtipu, ki je v »Jugoslovanski tiskarni« sestavljeno vlado označeval s »c. k. Narodno vlado«.

V posebnem poglavju bom na podlagi lastnih zvaničnih izkušenj in uradnih spisov izpregovoril o posledicah te »palačne revolucije«. Za sedaj samo ugotavljam, da je bilo vabilo za »furtim« (tihotapsko) zaradi postavljenja »Narodne vlade« sklicano sejo porazposlano iz »Katoliške tiskarne«. Ali se je s tem hotelo namenoma zabrisati sled, odkod je izšla pobuda, ali podčrtati, da je »Vseslovenski Ljudski Stranki« šla pri tej akciji glavna beseda, je pač brezpomembno. Zanimiveje je, katere osebe so se seje udeležile in s tem vso odgovornost za nje posledice s svojimi imeni zvezale.

V prvi vrsti je treba omeniti, da so se proti »Narodnemu Svetu« izpozabili in so z udeležbo pri tej seji — dasi so imeli v rokah od edino zato avtorizovanega predsedstva izgotovljeno vabilo na sejo ob šestih zvečer — kršili disciplino, člani predsedstva: dr. Izidor Cankar, dr. Josip Jerič, Ivan Kejžar, dr. Lovro Pogačnik in Fran Smodej. — Poleg njih so se protipravno sklicane seje udeležili še: prelat Anton Kalan, dr. Vekoslav Kukovec. Josip vitez Pogačnik in dr. Vladimir Ravnihar.

Silno vabljivo je bilo na to nepravilno »palačno revolucijo« odgovoriti s protiudarom. Imel sem v ta namen zanesljivo oboroženo moč na ponudbo. Bilo je tudi ljudi, ki so me k temu nagovarjali. Ne bom tajil, da sem imel dokaj volje k temu. Toda neprečuta noč od 31. oktobra na 1. november mi je rodila spoznanje, kako porazen utis bi tak korak moral napra-

viti pri antanti. Odločil sem se torej podrediti svoja osobna čutila splošni stvari. Danes dvomim, da je bilo to prav.

Da »Narodna vlada« ni nič kaj rada gledala »Narodni Svet« poleg sebe, je jasno. Ko bi mu ne bil predsednik dr. Korošec, bila bi bržkone zahtevala, da takoj ustavi svoje poslovanje in da svojo organizacijo — kakor se je to kasneje tudi res zgodilo — podredi njej. Tako pa je »Narodni Svet« posloval kot posebna vsenarodna organizacija dalje.

Dne 31. oktobra — tedaj predno je bila sestavljena »Narodna vlada« — izdal je »Narodni Svet« oklic do vseh slovanskih častnikov, podčastnikov in moštva s fronte vračajoče se avstroogrske vojske, naj se nemudoma zglase v Ljubljani v Mestnem domu v vojaškem uradu, da bodo uvrščeni v narodno armado.

Dne 2. novembra je temu pozivu sledil razglas »Narodnega Sveta«, s katerim se je pozivljalo vse javne urade v Sloveniji in v Istri, naj uradujejo v slovenskem, odnosno v hrvatskem jeziku.

Denarne zbirke za »Narodni Svet« tekle so dalje in je leta razpolagal z znatnimi vsotami, tako celo, da je mogel semtertje zalagati še »Narodno vlado«. Izredna večja potrebščina je njega samega zadela dne 11. novembra, ko je dospel v Ljubljano večji transport srbskih vojnih vjetnikov iz Avstrije. Ta transport stal je pod poveljstvom polkovnika Švabića. Bili so od ljubljanskega prebivalstva prisrčno in slovesno sprejeti. Saj je bila to prva, dobro organizovana srbska vojna četa, ki je stopila na ljubljanska — sedaj jej že domača — tla. Mlado in staro, moški in ženske, drlo je pred domobransko vojašnico, kjer se je vršil sprejem dragih, našim srcem tako milih bratov. Dobrodošlico izrekel sem jim v imenu »Narodnega Sveta« jaz. Tako med mojim, kakor njemu sledečim govorom dr. Kramerja prihajalo je do ginljivih prizorov bratovskega razpoloženja. Navdušenje pa je prikipelo do vrhunca po odgovoru polkovnika

Švabića. Njega je »Narodni Svet« naprosil, naj bi s svojim polkom ostal v Ljubljani. Ker sam o tem ni mogel odločiti, kajti vojaki so — iz ujetništva odpuščeni — imeli pravico vrniti se k svojim rodbinam, prepustil je odločbo njim. Pojasnil jim je položaj, povedal jim, da so v domovini pri rodnih bratih in jim razodel željo »Narodnega Sveta«, pristavil pa, da pošlje one, ki si po večletni ločitvi žele k svojim rodbinam, z zanesljivim transportom domov, on sam pa da ostane v Ljubljani samo z onimi iz njih, ki se za to prostovoljno odločijo. In glej: vsi so izjavili, da ostanejo z njim vred v Ljubljani. Pač je za mnoge, katerih srca so hrepenela k roditeljem ali celo k ženam in deci, bila ta odločitev težka in je pomenila veliko žrtev. Kakor instinktivno čutile so to okoli vojašnice zbrane množice in so zato po tozadevnem polkovnikovem naznanilu dragim srbskim bratom priredile živahne ovacije. Kar zdelo se je, da imajo te ovacije poseben pomen. Imele so ga. Če tudi podzavestno. Domovinske svoje dolžnosti v tako visoki stopinji svestna si hrabra četa Švabićeva zaustavila in obrnila je kasneje nazaj Italijane, ki so bili že na pohodu v Ljubljano in so imeli gotovo namen z zasedbo Emone oživiti svoje namišljeno pravo tudi do tega dela nekdanjega rimskega imperija.

V »Narodnem Veču« v Zagrebu vršile so se jako pogostoma seje. Ker so se razpravljale na njih važne zadeve — zlasti finančnega značaja — udeleževal sem se skoro vseh. K neki seji peljal sem se z večernim dolenjskim vlakom skozi Karlovec. Vlak je bil — kakor tiste čase vsi osebni vlaki — nabito polen. Dobil sem prostora v oddelku za nekadilce drugega razreda. Poleg mene so bile v tem oddelku še štiri ženske. Šesti prostor je bil, ko sem vstopil, že obložen. Na ta prostor pride tik pred odhodom vlaka mršav mladenič potegnjene rasti, po čegar obnašanju je bilo spoznati, da je vinjen. Ob živahnem pogovoru z dvema tovarišema se prikaže na vratih kupeja in zakliče vanj: »Živela Jugoslavija!« Ženske se nasmehnejo, a

ne odgovore. Jaz, ki sem se veselil, da sem v kotu ob vratih dobil kotiček, kjer mi je bilo mogoče, da se naslonim in zadremljem, tudi nisem imel volje spuščati se s pijanim sopotnikom v kakršno občevanje koli. Zato se ne zganem in ne odgovorim. Pridošlec vzdigne vrhnjo sukno s sedeža nasproti meni in zdrkne potem — ali bolje rečeno: pade — nanj. Na to se jame jezno ozirati okoli sebe.

»Živela Jugoslavija! sem dejal, pa vsi molčite,« začne zabavljivo, pri čemer se mu jezik neprestano zapleta. »Kakšni ljudje pa ste? Ali bi morebiti še vedno hoteli Avstrijo?«

Ženske se spogledujejo, a molče. Potem obračajo svoje poglede name, ko da žele izvedeti, zakaj molčim tudi jaz.

»Jugoslavijo imamo,« začne zopet nemirni sopotnik. »Jugoslavijo pri moji duši! Nemškutarijo je hudič vzel, pri moji duši, da jo je vzel! Če se kdo nemškutarjev le zgane, kar lop po njem! Vsak ima to pravico, kdor je kaj tiča. Mi Jugoslovani smo pa tiči; pri moji duši, da smo tiči! Kaj ne, ti?« obrne se po teh, ob kolcanju iz ust mu vročih izlivih pijanega rodoljubnega navdušenja do mene.

»Kaj, ti še ne odgovoriš ne?« nadaljuje, ko vidi, da se ne zganem. »Kdo pa si ti prav za prav, da ti Jugoslavija ni všeč? Ali si mar nemškutar?«

»Miren potnik sem,« dam se zapeljati, da nevoljno odvrnem nadležnežu, »miren potnik, ki želi, da ga pustite, da si med vožnjo malo odpočije.«

»Miren potnik, kajpada! Ne boš Jaka. Mi imamo Jugoslavijo. Ta ne pozna mirnih potnikov. Če slišiš „živila Jugoslavija“, je tvoja dolžnost, da se zganeš, ko bi bil tudi višenjski polž. Ali si razumel? Živila Jugoslavija!«

»Ho ho! Ti molčiš? Nemškutar si, pri moji duši, da si nemškutar!«

»Nehajte že vendar,« odvrnem mu. »Naj vam zadostuje, ako vam povem, da nisem nemškutar. Glejte, te-le dame bi gotovo rade imele mir in jaz tudi.«

Par žensk pritrdi z nagibom glav. »Obnašajte se torej, kakor se spodobi.«

»Kaj, ti boš mene učil, kako naj se obnašam? O ne: v Jugoslaviji bomo mi učili obnašanja takšne, kakor si ti. Praviš, da nisi nemškutar. Kaj pa si? Pa povej, kaj si. Ali si morebiti veleposestnik? Da, da veleposestnik si. V Jugoslaviji bomo veleposestnike učili kozje molitvice. Pri moji duši, da jih bomo učili. Pa bomo tudi tebe naučili. Boš že videl, kaj se to pravi!«

»Tiho!« kriknem sedaj. »Jezik za zobe, ali pa pokličem kondukterja. Pijanci, ki so drugim potnikom v nadlego, ne spadajo v vlak. Take so postave v Jugoslaviji!«

To je učinkovalo. Pijani navdušenec se sesede. A le za nekaj trenotkov. Demon alkohol mu ne da mirovati. Nagne se skozi odprta kupejska vrata k svojima tovarišema, ki sta ga navidezno imela tudi čez potrebo po klobukom, in zakliče:

»Pijan pa nisem; pri moji duši, da nisem. To je razžaljenje zame. Pijanca me je imenoval. Pri moji duši, klofuto mu prisolim!«

Eden njegovih tovarišev pristopi in se ozre po meni. Koj na to prime mojega vis à vis pod pazduho in mu pravi polglasno, naj stopi ven, češ da mu ima nekaj povedati. Uboga ga. Ondi sem videl, kako mu je nekaj na uho trobil in kako se je le-ta semtertje ozrl nazaj proti meni. Čez kakih pet minut ga pripelje njegov tovariš nazaj in posadi na prejšnji sedež. Nekako boječe pogleda mokronavdušeni mladenič po meni, na to pa nasloni glavo na blazinjeni obkrajek kupeja in zaspi.

Pred postajo Stična pride ga oni tovariš budit. Predrami se še dosti hitro. Ko vstane — že dokaj sigurnih nog — obrne se k meni, nakloni se in pravi z nekam treznejšim glasom: »Prosim, gospod Hribar, ne zamerite, če sem Vas žalil. Nisem Vas poznal. Ne morem Vam povedati kako mi je žal. Ne bodite hudi name!«

Segel sem mu rad v roko, ga zagotovil, da mu ničesar zameril nisem in mu priporočil, navdušenje, katero je kazal v vinjenem stanju, ohraniti do Jugoslavije tudi pri treznem delu. »In vino veritas«, mislil sem si, predno sem med dalnjo vožnjo zopet zadremal.

»Narodnemu Veču« zdelo se je potrebno zaradi rešitve važnih in nujnih finančnih vprašanj stopiti v zvezo s srbskim ministrsim predsednikom Pašićem in z Jugoslovanskim odborom pod predsedstvom dr. Trumbića. Zato je na eni svojih sej sklenil odposlati v Ženevo veščake po finančni stroki, katerih izbero je prepustil pokrajinskim »Narodnim Svetom«. Neokretno, kakor skoro zvečine vse, kar se je tiste dni podvzelo, izvršila se je tudi ta dobra namera »Narodnega Veča«. Mesto maloštevilnega odposlanstva, katerega člani bi bili res prava elita, nastalo je v dosledku tega sklepa tekmovanje med političnimi strankami in pokrajinami: tekmovanje za zastopstvo. Vsaka je hotela primerno zastopana biti.

»Narodni Svet« v Ljubljani sklenil je odposlati v Ženevo dr. Milka Brezigarja, Antona Kralja, dr. Jakoba Mohoriča in mene. Zadnji dan pridružil se nam je še dr. Ivan Gruden.

XIX. Na poti v Ženevo. — Sestanek s Pašićem v Rimu. — Čez Brindisi in Krf v Dubrovnik in odondot preko Bosne in Hercegovine v Beli grad.

V avtomobilu, ki nam ga je iz vojnomobilizacijskega plena dala »Narodna vlada« na razpolago, odpeljal nas je šofer Ivan Cerar dopoldne dne 15. novembra po Tržaški cesti proti jugu. Dogovorjeno je namreč bilo, da se z odposlanci ostalih »Narodnih svetov« sestanemo na Reki, odpeljemo odondot z ladjo v Benetke in prestopimo tamkaj na železnico.

Vreme nam je bilo še dokaj ugodno, dasi mrzlo. Hitro so se vrstili ob obeh straneh pred našimi očmi znani mi kraji naše lepe in skrajno zanimive Notranjske. V Spodnjem Logatcu ustavimo se pri hotelu Kramarjevem, čegar izvrstna restavracija je slovela. Prispeli smo tjekaj ravno ob obedni uri. Med okusnim obedom izmenjavali smo z domačini pogovore o laški vojni okupaciji, ki smo jo tamkaj našli.

Okoli štirih popoldne prispemo v Ilirsko Bistrico. Imeli smo namen ustaviti se tamkaj v hotelu »Ilirija«, kjer sem bil dobro znan, da se z ondotnimi rodoljubi porazgovorimo. Ko se pripeljemo pred hotel in stopamo z avtomobila, pristopita k nam italijanski kapitan, ki sem ga že s ceste sem opazil na oknu prvega nadstropja, v družbi nekega podčastnika. Kapitan nas uljudno pozdravi in vpraša po legitimacijah.

Ilirska Bistrica.

Pokažem mu izkaznico in pooblastilo »Narodnega Veča« v Zagrebu, povem, da smo se ustavili samo zaradi južine, in da potujemo dalje na Reko, odkoder smo skozi Benetke namenjeni v Pariz. Na naše neprijetno iznenadenje pove nam kapitan, da nas ne sme pustiti dalje, češ, da je to stvar generalova, ki je pa odsoten in se vrne bržkone šele pozno zvečer. Vse moje prizadevanje, da bi nam bilo dovoljeno odpotovati koj po južini, zadene na gluha ušesa častnikova. Naglašal je, da še celo polkovnik nima pravice pustiti nas brez generalovega dovoljenja dalje.

Kaj smo imeli storiti? Treba se je bilo vdati v usodo. Ker smo bili v »Iliriji« pod vojaškim nadzorstvom in — menda ravno zato pri gostilničarju in strežniškem osobju nismo našli one prijaznosti, s kakršno so navadno sprejemali goste — odločimo se iti v Trnovo. Po poti tjekaj pa izpremenimo to svojo nakano in se ustavimo v neki od glavne ceste kakih dvesto korakov oddaljeni krčmi, ki je slovela zaradi izvrstnega terana. Mene so tamkaj dobro poznali in

so nas zato prav prisrčno pozdravili. Ni še poteklo deset minut, že je bilo zbrano precejšnje število domačinov okoli nas. Bili so vsi v velikih skrbeh. Italijani obnašali so se med njimi kot gospodarji dežele. Domačini so nam pripovedovali, da je od enega ali drugega vojaka čuti, da ostanejo stalno tu. »Za Boga! rešite nas tega gorja!« klicali so nam, pol že v obupu.

Tudi nas so ta pripovedovanja jela navdajati s skrbjo. Kaj, ko bi Italijani res imeli namen ostati tu? Toda ne! Antanta tega dopustila ne bo. Take in enake misli se odzivajo iz moje notranjosti. In tolažiti začnem svoje preplašene rojake, ki so čedalje gorečneje izražali prošnje, naj jih ne pozabimo. — »Rešite nas! Glejte, da bomo združeni v svobodni Jugoslaviji!« — Nikdar ne pozabim s kako gorečnostjo so nam taki in enaki klici leteli nasproti.

Kake četrt ure je trajal ta razgovor. Naenkrat pa plane med nas oni kapitan izpred hotela »Ilirija«. Prišel je bil s podčastnikom in z dvema vojakoma z nasajenima bajonetoma. Pustivši vojaka pred odprtimi vrata, vstopi s podčastnikom, obrne se k meni in pravi, da ne more dopustiti nikakega zborovanja. Odvrnem mu, da to ni zbor, temveč, da se le prijateljsko pogovarjamo s svojimi dobrimi znanci.

»Tudi tega ne morem dopustiti!« odgovori častnik.

»V svoji domovini bomo vendar s svojimi rojaki svobodno razgovarjati smeli!« pripomnim na to.

»Pa ta pokrajina je pod vojaško zasedbo kraljevske italijanske vojske. La capisci? (Ali razumete?)«

»Začasno,« mu sežem v besedo.

»To ni moja stvar, pa tudi Vaša ne. Sedaj veljajo zame propisi, ki jih za take slučaje imamo. Odgovorni smo za red in absoluten mir. Ta odgovornost pa postane iluzorna, če ne vemo o čem in kaj se pogovarjate? Zato tega dopustiti ne morem.«

»Vidite, vidite,« začujejo se glasovi. »Takole ravnajo z nami. Rešite nas, rešite!«

Podčastnik moral je biti beneški Slovenec. Kapiton stopi namreč z njim v vežo, kjer se jameta pogovarjati. Mislili smo si takoj, da o tem, kaj pomenijo klici vaščanov. Nismo se zmotili. Hlastno stopi kapitan zopet v sobo in pravi zapovedovalno: »Sedaj pa nič več. Vi, gospoda, se vrnete v hotel in počakate tamkaj polkovnika, ostali pa se razidejo.«

Skoro ihte podajali so nam rojaki roke, ko sem izjavil, da se je povelju treba pokoriti, in ločili smo se s težkimi srci od njih. — »Ne obupujte, vse storimo za Vas,« so bile moje zadnje besede ob slovesu.

Prav proti mraku vrnil se je general. Ko je čul častnikovo poročilo in ko sem mu razložil svrho naše poti, dovolil je takoj, da se smemo odpeljati. Povedal mi je pa, da se popelje pred nami vojaški izvidni avto, da se nam spotoma kaj ne pripeti in da nas v Matuljah ne zadrže tamkajšnje italijanske straže. Vedeli smo takoj, da to ni pravi vzrok, temveč da se general boji, da ne stopimo v zvezo s prebivalstvom zasedenega ozemlja; vendar smo bili veseli, da se nam je odprla pot. Zahvalim se torej generalu, na kar se — že v temi — odpeljemo za malim vojaškim avtom po lepi, gladki cesti proti Matuljam. Brez nadlegovanja nas pusti obmejna straža po kratkem postanku, ki je veljal ugotovitvi naše identitete, dalje. Okoli desetih smo bili na Reki.

Naslednjega dne čakalo me je iznenadenje prav posebne vrste. Dr. Červar vzame — menda vsled pravice, ki je menil, da mu jo daje članstvo predsedstva »Narodnega Sveta« — ne da sem za to vedel, moj avto in ukaže šoferju, naj ga pelje v Opatijo. Komaj pride tjekaj, zaplenijo mu Italijani avto, češ da je iz avstrijskega vojnega plena. Proti večeru pride mi to javit šofer, ki je oba moja kožuha prinesel peš iz Opatije na Reko. Seveda so vse moje reklamacije bile bob ob steno. Avta nisem dobil več nazaj, kar mi je bilo zato neprijetno, ker sem bil nasproti »Narodni vladi« prevzel odgovornost zanj. Na srečo je le-ta izprevidela, da bi bilo prekruto, ko bi izvajala

posledice iz moje obveze, ker sam nisem pri stvari bil prav nič kriv. Stvar se je torej končala tako, da sem šoferja moral poslati z železnico v Ljubljano nazaj.

*

Oblast nad Reko bila je v rokah velikega župana dr. Rudolfa Lenca, ki je uradoval v guvernerski palači. Z radostnimi čuvstvi prestopili smo prag tega monumentalnega poslopja, ki je — hrvatskemu prebivalstvu v posmeh — imelo predstavljati madjarsko veličje na našem Jadranu. Vse smo videli v rožnatih barvah. Še sanjati bi se nam ne bilo moglo, da Reka ne ostane v lasti naroda, v čegar edino opravičene roke je po tolikih zgodovinskih neverjetnostih navsezadnje vendarle prišla.

V guvernerski palači našli smo že odposlance iz Zagreba, Sarajeva in Istre. Dalmatinci imeli so prispeti s parobrodom. V dvorani, ki nam jo je veliki župan v ta namen dal na razpolago, začeli smo se takoj posvetovati o kardinalnih in takrat tudi najnujnejših vprašanjih finančnotehniške prirode. Razprave, ki so tekle pod mojim predsedstvom, bile so jako živahne in zanimive. Kot končni efekt teh posvetovanj postavljena je bila soglasno teza, da se mora pred vsem — in to kar najhitreje — rešiti vprašanje zamenjave avstro-ogrskega denarja ter je bil ad referendum za Ženevo, odnosno za Pariz sprejet predlog, naj se takoj natisnejo začasne asignacije. Ko bi to iz tehničnih razlogov ne bilo izvedljivo, pa se naj avstrijske papirnate novčanice dajo po davčnih uradih s povsem enakimi štampiljkami, katere naj preskrbi centralna finančna uprava, žigosati v naprej določenem štirinajstdnevnem, neprekoračljivem roku, ki naj se razglasi tako kakor je v kraju navadno. Po dovršenem žigosanju odvzamejo se te štampiljke po zanesljivih organih davčnim uradom in uničijo pod državno kontrolo. Razglasi morali bi vsebovati naznanilo, da izgube veljavo vse novčanice, ki bi v dotičnem roku ne bile predložene v žigosanje.

To se je smatralo za temelj vsega. Eden delegatov načel je sicer tudi vprašanje povojne vrednosti avstro-ogrskega denarja, toda večina se je izrekla proti razpravljanju v tej smeri, češ, da je treba prej poznati smernice antante in počakati, kako in v katerem redu spravi ona finančna vprašanja na dnevni red in šele tedaj zavzeti svoje stališče, ker bi bilo nevarno kakorkoli prejudikovati.

Ko so dospeli dalmatinski odposlanci in so se našim nazorom pridružili, namenili smo se bili, da odpotujemo takoj v Švico in — po potrebi — dalje v Pariz. Odpeljati nas je imel parnik »Styria«, ki je bil namenjen v Benetke. Toda to je bilo laglje reči, ko izvršiti. Dočim je namreč bila Reka v hrvatski oblasti, bilo je liburnijsko morje pod italijansko kontrolo in so ladje smele voziti le z italijanskimi piloti na krovih. Dan na dan so nas zagotavljali, da pride pilot. Nastanili smo se na parniku in čakali smo nanj nestrpno dva dni. Prešel je tretji dan: tako željno pričakovanega pilota še ni bilo. Lahko si je misliti, da smo bili, kakor na trnju. Obžalovali smo, da se nismo odpeljali s torpedovko, s katero so prispeli naši dalmatinski tovariši. Njen kapitan je bil pripravljen vzeti nas na krov in peljati v Benetke. Ker nas je pa opozarjal, da je ladja tesna in da bi se na njej le četvorica mogla udobno voziti, nas je pa bilo »legijon«, odločili smo se za vožnjo s potniškim parnikom »Styrio« in torpedovka je odplula nazaj v Dalmacijo.

Četrti dan končno naznani kapitan, da je pilot prispel in parnik vzdigne sidro. V radostnem razpoloženju stali smo ob solnčnem, a zaradi ostre burje občutno hladnem vremenu na krovu in sledili smo z zanimanjem delu mornarjev med odvezovanjem parnika in potiskanjem tistega od obale v plovbeno smer. Saj smo bili prepričani, da bomo že čez par dni v Ženevi.

Počasi in oprezno jel se je parnik pomikati iz pristanišča proti izhodu. Evo ga že skoro na samem izhodu! Ponosno je že drsel njegov kljun izmed obojestranskih, dvereje širokih vrat nadomeščujočih uhodnih zidov. Še trenotek in na odprtem morju bi bili.

Kar se parnik močno strese, da zaječe vsi stiki njega sten, in vijak se neha obračati. Parnik se vstavi, mornarji začno hiteti semtertje in kapitan nam, ki smo kakor ohromeli stali z vprašujočimi izrazi obličij, pride čez nekaj trenotkov naznanit, da se je vijak zaplel v žično mrežo, ki je zapirala vhod v pristanišče in je bila le neznatno potisnjena v stran. Potolaži nas, da bo zapreka kmalu odstranjena. Res so začeli takoj neka dela ob vijaku; ustavili so jih pa kmalu, češ da nimajo za to potrebnega orodja in da so poslali pilota k pristaniščnemu poveljstvu, naj jim ga preskrbi. Naslednji dan so delo nadaljevali pod pilotovim vodstvom. Tolkli in kričali so nekaj ur, potem so pa zopet prenehali. Na naše vprašanje odgovorili so nam, da dobljeno orodje ne zadostuje, temveč da jim je potreba še nekih škarij, da prestrižejo žično pletenino. Prespali smo torej še eno noč na ladji; vse pilotovo obnašanje pa nam je jelo vzbujati sum, da bi bila ladja že lahko davno osvobojena iz žične mreže, da nas torej le namenoma zadržuje in pri odhodu ovira. Ko tretji dan spoznamo, da se pilot le igra in da vijaka ne odmotava, temveč bržkone le še bolj zamotava, odločimo se odpeljati se z vlakom v Trst in poizkusiti, da pridemo od ondot v Benetke.

Po tej odločbi damo svojo prtljago odpraviti na kolodvor. Ko trgovec Ivan Bole — bivši Gorupov upravitelj in vsled tega moj dobri znanec — izve, da potujemo v Trst, ponudi mi priporočilno pismo za poveljnika tržaškega pristanišča viteza Dentice di Frassa. Ta mož bil je namreč dober prijatelj z Gorupovimi. Izmodren po dosedanjih izkušnjah z Italijani, bil sem te ponudbe prav vesel in sem jo zato z obema rokama sprejel.

S težavo sicer in po dolgi vožnji, ki je bila polna žolčne borbe za prostore v železniških vozovih, prispeli smo konečno globoko v noč v Trst. Polovica nastanilo se nas je v hotelu »Excelsior«, druga polovica — med katerimi vsi mlajši člani družbe — v nekem drugem hotelu, — če se ne motim, v »Balkanu«.

Naslednjega dne pride mi naznanit dr. Červar, da ima on s tistimi člani odposlanstva, ki so v njegovi družbi, možnost peljati se v Milan z nekim še tistega dne popoldne iz Trsta odhajajočim angleškim vojaškim kamijonom. Ker sem videl, da mu je mnogo do te vožnje, nisem se protivil, da se njegova družba odcepi od nas in nas počaka v Milanu. Z mano so torej ostali odposlanci: Ilija Ivanišević, ravnatelj »Srpske centralne banke« iz Sarajeva, Vjekoslav Jelavić, tajnik Trgovsko-obrtne zbornice iz Sarajeva, Đordje Velisavljević, generalni ravnatelj »Srpske banke« iz Zagreba, profesor dr. Juraj Vrbanić iz Zagreba in dr. František Žižka, ravnatelj »Zemljiškovjeresijskog zavoda kraljevine Dalmacije« iz Zadra.

Jaz se še tega dne napotim k pristaniškemu poveljstvu. Imelo je svoje pisarne v nekem velikem, palači podobnem poslopju v eni onih ulic, ki se od Piazze Lipsia vzdigujejo proti sv. Justu. V prostorni, dvorani podobni čakalnici bilo je silno veliko strank. Vojaki v mornarskih istokrojih in livrovani sluge hodili so semtertje, spuščali se s čakalci v pogovore in jih hodili naznanjat v razne pisarne. Največ je bilo strank, ki so želele govoriti s poveljnikom.

Ko izve sluga, da želim tudi jaz priti do poveljnika, pove mi, da bom moral čakati, češ, da je pred mano že mnogo naznanjenih. Poprosim ga, naj moje pismo vendar takoj odda, češ da je važno naznanilo v njem. Ko skozi odprta vrata bližnje pisarne vidim, da se je zaradi tega šel posvetovat z nekim častnikom, stopim tudi sam do le-tega. Predstavim se mu in povem mu, da želim, da bi moje pismo prišlo kar najhitreje poveljniku v roke. Jako prijazno ponudi mi častnik kreslo, potem pa odpre stranska vrata svoje sobe in stopi skoznja. Kmalu nato prideta skozi ta vrata dva višja častnika, koj za njima pa vstopi oni, ki sem se mu jaz predstavil in mi naznani, da gospod poveljnik prosi, naj vstopim.

Cavalliere Dentice di Frassa sprejme me nenavadno ljubeznivo, zanima se za Gorupove in Boleta,

in ko mu povem, da želim zase in svojih pet tovarišev »laissez passer«, naroči svojemu prezidijalistu — to je bil namreč oni častnik, ki mi je odprl pot do njega — naj takoj naroči pisarni, da zahtevano spiše in mu pismo pošlje v podpis. Kake pol ure kasneje imel sem je v žepu.

Mrzlo, s precej hudo burjo zvezano vreme na Reki in pa prepiha polna železnična vožnja v Trst storila sta, da sem dobil občuten bronhijalen katar z mrzlico. Drugo jutro nisem mogel vstati več. Ko me preišče zdravnik, ki mi ga je poklicala hotelska uprava, naznani mi, da mi zapiše učinkovita zdravila, da moram pa vsaj tri dni ostati v postelji, ako hočem, da se bolezen nevarneje ne razvije. Ko to izvedo moji tovariši, izjavijo mi, da brez mene ne gredo dalje, temveč, da ostanejo tako dolgo v Trstu, dokler toliko ne okrevam, da bom mogel nadaljevati pot. Obiskavali so me vsak dan. Ker mi vročina ni hotela ponehati, pišem tretji dan soprogi v Ljubljano, naj pride s hčerko za mano v Trst. Zdravnik me je namreč zagotavljal, da bolezen ponehava in da mi bo čez par dni mogoče odpotovati. Ko so to čuli moji tovariši, pridejo mi tretji dan naznanit, da se odpeljejo v Benetke s parnikom, ki odplove tega dne in da me tamkaj počakajo. Dogovorili smo se, da mi takoj, ko pridejo v Benetke, naznanijo kje bodo stanovali.

Tretji dan po odhodu tovarišev imela je iz Ljubljane dopotovati soproga. Noč sem prespal že dokaj dobro. Kašljal sem sicer še, toda mrzlica me je bila zapustila. Vesel, da se mi je obrnilo na bolje, vstanem in se podam zajtrkovat v kavarno. Pri vratarju izvem, da se ob desetih odpelje parnik »San Marco« v Benetke. Ker je bila tiste dni zveza z Benetkami negotova in je človek le srečnemu slučaju pripisati moral, ako je slučajno vjel kak parnik, odločim se, da se odpeljem s »San Marcom«. Po zajterku napišem še hitro pismo za soprogo, ga izročim vratarju zanjo, vredim svojo prtljago in naročim, da mi jo ob pol desetih pošljejo k parniku. Na to se napotim po mestu.

Ob določeni uri bil sem v pristanišču pred Lloydovo palačo, kjer je bil usidran »San Marco«. Ker ne najdem hotelskega služitelja s prtljago, stopim hitro v hotel. Tu mi vratar pove, da jo je služitelj že pred kakim četrt ure prevzel in da je z njo odšel. Tolaži me, naj bom brez skrbi, češ, da jo zanesljivo o pravem času dobim na parnik. Ker sem zanesljivost hotelskega osobja že od prej dobro poznal, vrnem se pomirjen na nabrežje in čakam, od kdaj in odkod se prikaže služitelj. Čas je — vsaj tako se mi je zdelo — nenavadno hitro potekal. Parnik je bil drugo znamenje dal že pred nekaj časom. Stal sem ko na trnju. Tu začne parnik žvižgati v tretje in poslednjekrat; služitelja še ni. Ko vidim, da se podkapitan pripravlja dati znamenje, naj vzdignejo most, zakličem mu, naj počaka, da se popeljem še jaz. Odgovori mi, naj hitro vstopim. Povem mu, da čakam prtljage in da mi jo morajo vsak trenotek prinesti. On napravi odklanjajočo kretnjo z glavo in veli vzdigniti most. Kapitan zakliče skozi cev na poveljniškem mostu strojniku svoje povelje in vijak zabrni. Tu pridirja ves iz sebe od »Mola San Carlo« sem služitelj z mojo prtljago. Iz vsega grla zakličem podkapitanu, da je prtljaga že tu. »Troppo tardi« (prekasno), odgovori mi hladnokrvno mož dolžnosti.

Tedaj pa potegnem iz žepa svoj passepartout, razgrnem ga in zakličem na ves glas: »Parto colla ricommandazione del Signor Comandante di porto Cavalliere Dentice di Frassa« (S priporočilom gospoda pristaniškega poveljnika viteza Dentice di Frassa potujem). Ko čarobna formula učinkovalo je to naznanilo, ki ga je moral čuti tudi kapitan. Takoj namreč dá povelje, naj vijak neha delovati, parnik se počasi približa zopet obali, podkapitan mi da roko in me potegne na krov, v tem ko ladjino osobje prevzame mojo prtljago.

Ves s potom oblit sedem na prvo klop in pokažem podkapitanu svoje priporočilno pismo. Na njegovo vprašanje pojasnim mu, da so moji »compagni« (tovariši) že pred tremi dnevi odpotovali v Benetke in da

me tamkaj čakajo. Na to mi, ker je bil parnik natlačeno polen potnikov, na mojo zahtevo odkaže kabino na krovu; eden uslužbencev pa odnese mojo prtljago in jo dene v kot pod pristrešek za ladijskim salonom.

Parnik je vozil počasi. Tako nekam med osem do deset vozlov na uro. Po krovu mi zaradi vetra in ker sem se moral skrbno varovati, da se mi zdravstveno stanje ne poslabša, ni bilo mogoče hoditi. Ostal sem zato v kabini in sem se iz nje od časa do časa skozi rosne šipe zadnje strani oziral po sivih valovih morja, ali sem pa skozi kristalno čisto okno sprednje strani opazoval, kaj se godi na krovu. Tudi obed dal sem si prinesti v kabino.

In sedaj je nastal položaj, kakršnega v svojem življenju nisem še bil doživel in kakršnega bi svojemu največjemu sovražniku ne privoščil. Do smrti ne pozabim, v kakšno potrto duševno stanje me je bila spravila ta kratka morska vožnja in kakšni viharji so se kakih osem ur podili skozi moje možgane.

Že prej sem opažal, da je podkapitan ponovno prišel mimo moje kabine in da se je vselej, ko je stopal mimo nje, ozrl po njej. Zdelo se mi je celo, da prav mene išče z očmi. Izprva nisem temu obnašanju pripisoval posebnega pomena. Ko je pa tudi med obedom prišel nekajkrati mimo, zazdi se mi, da so njegovi pogledi postali zategnjenejši in prav posebno prodirljivi. In oblije me pot, da mi je naenkrat postalo mokro vse čelo in da so po sladkih laseh jele lezti kapljice na tilnik. Dejal sem si namreč, da mora to opazovanje imeti poseben namen in jelo se mi je tudi dozdevati kakšen.

Tržaški rojaki izročili so mi bili za antanto obširno spomenico s seboj, v kateri so naštevali številne pritožbe proti obnašanju italijanskih okupacijskih oblasti proti Slovencem. To spomenico shranil sem bil v velik, navlašč za posebne slučaje prirejeni žep na notranji strani telovnika, tako da sem jo vedno nosil na telesu in da je med boleznijo v hotelu ležala vedno nedotaknjena poleg postelje na stolu ob moji glavi. Ker je bila pa obsežna in bi mi bila zato med vožnjo

utegnila postati v napotje, odločil sem se bil zjutraj pred odhodom, da jo denem pod perilo v kovček.

In porodila se mi je mahoma misel, da je italijanska policija izvedela za to spomenico. Saj je bilo gotovo, da je v Trstu imela razpredeno obsežno mrežo tajnih policistov, ki so imeli zlasti nalogo, da opazujejo gibanje med mojimi rojaki. Kaj ko bi bil kdo teh tajnih policistov vjel kje — morebiti v kavarni Balkan — iz zaupnih pogovorov, ki se niso vršili zadosti previdno, kaj na ušesa? Komaj sem to misel spočel, že se mi je zdela polna realnost.

Polotita se me obup in kes. Kes zato, ker sem spomenico vzel iz telovnika, kjer bi bila sedaj varna; obup, ker sem si dejal, da je sedaj ne morem več neopaženo spraviti tjekaj nazaj. Zavijem se v zimsko suknjo, potegnem si ovratnik kvišku in stopim iz kabine. Ali ne opazim v tem hipu podkapitana pri krmarju na zadnjem koncu ladje? In zdelo se mi je, da se ozira po moji prtljagi.

Mravljinci mi zagomaze po hrbtu in mraz me strese po vseh udih. Izgubljenega sem se smatral. Vsak trenotek lahko stopi k meni uradna oseba in zahteva, da odprem kovček. Pod kakršnokoli pretvezo. In našla se bo spomenica. Kaj potem? Lahko me vtaknejo v zapor. Najhujše bi to še ne bilo, dasi bi ne imel pričakovati posebne obzirnosti laških ječarjev. Mnogo hujše se mi je zdelo, da bi bil odrezan od jugoslovanskih oblasti in da ne bi mogel vršiti naloge, zaradi katere sem se bil podal na pot in v pogledu katere — kakor sem se prepričal — uživam tako polno zaupanje svojih tovarišev, ki me čakajo v Benetkah. V tem se vjamejo moje oči s podkapitanovimi. Ali ni ostro trenil z njimi in mi nekako pokimal z glavo? — Jaderno se umaknem v kabino in sedem resignovano na rdeče poblazinjeni divan.

Moje duševne muke so bile nepopisne. In stopnjevale so se, čem bolj smo se bližali Benetkam.

Po treh popoldne jame naenkrat postajati na krovu živahnejše vrvenje. Približevali smo se Benet-

kam. Že je bilo iz daljave videti Lido z njegovimi velikimi hoteli. Okoli štirih krene parnik v kanal ob severnem koncu Lida. Na znamenje, dano jej z zastavo od precej velike enonadstropne hiše na desnem obrežju ob suhopotni strani, ustavi se parnik mahoma. S palube spuste čoln in podkapitan se v spremstvu dveh oseb odpelje tjekaj. Potniki na ladji ugibajo, kaj to pomeni in povprašujejo ladijsko osobje. Leto je tiste čase bilo izredno malobesedno, ali pa res ni vedelo, za kaj gre: enostavno je zmajevalo z rameni. Čez dobro uro vrne se čoln s kapitanom in enim njegovih spremljevalcev. Po petih minutah odvesla zopet v čolnu k onostranski pristaniški stražnici. In zopet je potekla ura, predno se čoln odlušči od onostranskega obrežja in usmeri proti parniku nazaj. Na morje in vso tožno okolico legla je med tem črna noč. Iz teme svetlikale in migljale so številne luči in lučice, katerih svetloba se je v zategnjenih, kačam podobnih, nemirnih refleksih odražala iz valovečega vodovja. Ko pristane čoln, stopita iz njega poleg oseb, ki so se bile vprvič odpeljale z ladje, še dva vojaka v polni opremi.

Parnik krene končno dalje. Od natakarja izvem, da mu je bilo predpisano, naj pristane na postaji Santa Chiara prav poleg železniške stanice. Tega naznanila se zato razveselim, ker sem imel namen odpeljati se s prvim vlakom do Milana. Ker namreč od svojih tovarišev nisem dobil nikakega naznanila iz Benetk, sklepal sem, da so se odpeljali v Ženevo. Zato sem jim naslednjega dne nameraval slediti.

Toda vožnja s parnikom ni še šla gladko dalje. Po nekem času se namreč zopet ustavi. Pred nekim drugim obrežnim poslopjem, menda carinarnico. Vnovič se odpelje kapitan s čolnom na kopno. Na srečo se vrne kmalu in parnik krene dalje. Ob enem pa eden izmed uslužbencev hodi po krovu in jame potnike opozarjati, da se bo pred izstopom strogo pregledovala prtljaga. Kako mi je bilo pri tem naznanilu, ne morem popisati. Ne vem ali sem zardel ali prebledel; to pa vem, da mi je kljub občutnem mrazu postalo vroče ko le kaj. Služniku, ki je jel razvrščevati prt-

ljago ob potnikih, kateri so se rili proti sredi parnika, da pridejo bliže k izhodu, velim, naj mi prtljago dene na klop poleg salona. Potem jamem premišljati in delati načrte, kako bi se z njo neopaženo zmazal s krova. Parnik ni bil velik. Rob njegovega krova dosegal je — kakor sem videl v Trstu — nivel obrežnega zidu. Možnost je torej bila skočiti z njega naravnost na nabrežje. Vsled varčevalnih uzrokov ali pa zato, ker svetiva ni bilo lahko dobiti, bil je krov nedostatno razsvetljen. Če bo, tako sem si dejal, tudi nabrežje v Benetkah razsvetljeno podobnim načinom, lahko se mi posreči izginiti neopaženo s krova s prtljago vred, katero hitro izročim nosaču, v tem ko se bodo potniki rinili proti izhodu.

A čez razpaljeno mojo domišljijo vlije se kaj hitro ledenomrzel curek. Eden onih vojakov, ki sta bila s kapitanom stopila na krov, jame potnike opozarjati, naj pripravijo svoje potne dokumente. Jasno je torej bilo, da bo ladja tako zastražena, da nobenemu ne bo mogoče neopaženo oditi z nje. In vstane mi zopet misel, da bi kovček odprl in vzel iz njega nesrečno spomenico. Toda kamor sem se ozrl, videl sem — vsaj tako se mi je zdelo — kakega ladijskega uslužbenca. Ni mi torej kazalo drugega, ko zanesti se na svojo srečo, katera mi je že tolikokrat v življenju pomagala iz kočljivih situacij. Dejal sem si pa tudi, da me bo kolikor toliko ščitila priporočilnica tržaškega pristaniškega poveljnika. Saj res — izoblikuje se navsezadnje v meni sklep — če bodo hoteli pregledovati prtljago, ustavim se drzno temu in jim pomolim priporočilnico pod nos. Resignovano stojim torej ob klopi poleg svoje prtljage.

»San Marco« pripelje v svojem — sedaj še počasnejšem — tempu okoli pokopališča skozi Rio di San Felice v Canal grande in pelje ob železniški stanici dalje, dokler precej daleč nad njo ne pristane. Izkrcavanje vršilo se je silno počasi. Pregled prtljage bil je jako natančen in pretresanje potnih dokumentov silno rigorozno. Čez kake tričetrt ure nastane hitrejše odpravljanje. Kar eden za drugim jeli so potniki sto-

pati po mostu na obrežje. Na moje začudeno vprašanje, zakaj sedaj taka hitrica, povedo mi, da so iskali dveh vojnih beguncev, o katerih je bilo brzojavno naznanjeno, da sta na ladji in — da so ju res našli. Globoko se oddahnem. Tedaj je ves moj strah bil prazen, vse moje duševno trpljenje le posledica moje prerazgrete domišljije!

Ako sem si prej s trepetajočim srcem želel, da ne pridem še kmalu na vrsto, jelo se mi je sedaj neznansko muditi s krova. Brž pokličem »cammerierja« in mu velim, naj vzame prtljago in se prerije pred mano do izhoda. Pa zopet mi vztrepeta srce. Ali ne stoji ob izhodu poleg bileterja tudi podkapitan? Nehote seže moja roka po priporočilnici. A že sem bil pri izhodu.

»Z Bogom! gospod Hribar, potujte srečno!« zadone mi slovenske besede na prijetno iznenadeno uho. Bil je podkapitan, ki jih je izpregovoril. Ko vidi moje začudenje, pravi mi: »Jaz sem iz Kobarida. Rad bi Vas bil že prej nagovoril, pa nisem vedel, če Vam bo prav.« Krepko sem mu stisnil desnico — saj za daljše pogovore ni bilo časa — in odhitel sem po mostu na nabrežje. Čez nešteto železniških kolesnic peljal me je na to nosač na železniško postajo. Vjel sem srečno milanski vlak. Bil je nabito polen. Dasi sem bil še od bolezni oslabljen, od vožnje utrujen in od prestanega strahu zbit in potrt, vendar vso dolgo pot nisem zatisnil očesa. Bili so to časi, ko je spanec menda dosledno bežal od ljudi. Ni eden sopotnikov, med katerimi so bili tudi trije častniki, ni namreč zatisnil oči. Pač pa so vsi kadili ko Turki in se živahno pogovarjali. O čem, nisem imel volje poslušati. Pa bi mi tudi zaradi hrupa, ki ga je delal vlak in zaradi navskrižnega izmenjavanja misli vseh z vsemi, ne bilo mogoče mnogo razumeti. Le toliko sem vedel, da so se pogovori nanašali pred vsem na nas, kajti vnovič in vnovič je bilo iz jezičnega vretja čuti besede »Jugoslavi« in »Jugoslavia«.

* * *

Drugo jutro ob devetih sedel sem v Palacehotelu na Piazza Stazione v Milanu pri zajterku. Kar vstopi čisto nepričakovano — dr. Djuro Červar.

»Hans Dampf in allen Gassen« (Janez Povsodibil), zakličem mu poredno v pozdrav; on pa mi jame pripovedovati kakšna je bila usoda njegove, z angleškim vojnim avtomobilom odpravljene ekspedicije, kateri se je bil priključil še dodatno iz Ljubljane dopotovavši odposlanec Rudolf Golouh. Malo uzroka sem imel za smeh, vendar sem se ob pripovedovanju o tem argonavtskem pohodu naših iskalcev zlatega krzna moral tako od srca smejati, da sem mahoma pozabil vseh prestanih zaprek in težav in prišel v tako dobro voljo, da me je vsega poživila. Prav zanimiv popis tega imenitnega potovanja po ravni Furlaniji in globoki Benečiji podal je v »Slovencu« Peter Klemen pod naslovom »Slovenski kurir in njegova smola«.

Zame prav posebne važnosti pa je bila novica, da se je Pašić odpeljal v Rim. Povedal mi jo je dr. Červar s pristavkom, da sedaj pač ni nobenega povoda več, da se peljemo dalje. Izprevidel sem, da ima — če je poročilo točno — prav. Da stvar proverim, podam se na srbski konzulat. Od konzula — nekega milanskega veletrgovca ali veleindustrijca — izvem, da se Pašić v Rim sicer ni še odpeljal, da pa se prav gotovo odpelje tekom dveh dni. Seveda se pod temi okoliščinami ni kazalo voziti v Ženevo, odnosno v Pariz, ker je gotovo, da bi se s Pašićem zgrešili. Pritrdim torej mnenju dr. Červarjevemu, naj se odposlanci »Narodnih Svetov« vrnejo domov. Glede svojih petih tovarišev sem bil itak prepričan, da so se s Pašićem sešli in da se pripeljejo z njim, ali pa, da so se že vrnili domov. Sam se odločim odpotovati v Rim in počakati tam na Pašića.

V Rimu izvem na srbskem poslanstvu, da dopotuje čez dva dni in da je že naročeno zanj stanovanje v Grandhotelu.

Poleg te prijetne novice, pa izvem drugo manj prijetno. Tikala se je mojih petero tovarišev. Bili so

še vedno v Benetkah. Ko so bili dopotovali tjekaj, internovala jih je bila namreč policija v hotelu Sandwirt na Rivi degli Schiavoni in jih ni pustila dalje. Te vrste prijaznost je Italija torej že takrat gojila do zvezne jej Jugoslavije. Šele tri dni bili so v brzojavni zvezi s srbskim poslanstvom v Rimu. Prej jim beneške oblasti niso dovolile nikake zveze z zunanjim svetom. S tem mi je seveda bilo pojasnjeno, zakaj nisem od njih prejel dogovorjenega sporočila. Brzojavke, s katerimi so srbsko poslanstvo prosili, naj jim izposluje prost odhod iz Benetk, pripovedovale so, da zmrzujejo, ker v Benetkah nedostaja kuriva, in da so zato v nevarnosti, da zbole. Svetnik Mihajlović, ki je nadomestoval odsotnega poslanika, povedal mi je, da se poslanstvu ni še posrečilo doseči osvoboditve internovancev, češ, da se italijanske oblasti postavljajo na stališče, da srbsko poslanstvo ni opravičeno posredovati za avstrijske in ogrske državljane. Sedaj sem šele izprevidel kakšno napako so ti tovariši storili, da niso ostali pri svoji prvotni odločbi, da počakajo v Trstu na zboljšanje mojega zdravstvenega stanja. Privlačnost bajnih Benetk bila jim je v nesrečo.

Vreme sem v Rimu našel lepo in toplo. Solnce je sijalo in grelo, ko pri nas v maju. Vendar sem začel zopet pokašljevati. Dam si zatorej prirediti lek po receptu tržaškega zdravnika. Učinkoval je zopet izvrstno. Vsaj katar se ni širil.

Pašić pripeljal se je dan kasneje, ko je bil napovedan. Z napeto nestrpnostjo pričakoval sem ga. V prostornem vestibulu Grandhotela sestala sva se proti večeru po več ko štiri in pol letih zopet. Bil je vidno ginjen, ko mi je prožal prijateljsko desnico.

»Koliko puta sam imao strah za Vašu glavu! vzkliknil je. »Hvala Bogu, da smo se opet našli«.

In zapletla sva se v dolg pogovor, tekom katerega sem mu moral izpripovedovati kaj sem od februarja 1914. leta dalje doživel in kako se mi je godilo.

»Evo sad Vas naša ujedinjena domovina zove na rad za svoj boljak i za sretnu svoju budućnost. Bilo bi poželjno, da putujete odmah sa mnom u Beograd«. (Evo, sedaj Vas naša zedinjena domovina kliče na delo za svoj blagor in za srečno svojo bodočnost. Želeti bi bilo, da potujete takoj z mano v Beli grad.)

In pove mi, da se popelje tretjega dne zvečer z brzovlakom v Brindisi in od ondot potem s parnikom čez Krf v Dubrovnik. Drage volje mu obljubim, da se mu pridružim. Saj sem v duhu že videl, kako triumfalna bo ta njegova pot, čim stopi na domača tla in radost me je prevzela, da bom zamogel biti priča navdušenju naroda, ki bo pozdravljal svojega največjega državnika. Pa še iz drugega razloga navdale so me besede Pašićeve s posebim zadovoljstvom. Mož, ki je brezdvomno imel največje zasluge za ustvaritev Jugoslavije, naglasil je, da računa z mojim sodelovanjem. Kako neznansko majhni so se mi ob teh besedah velikega državnika zdeli oni namišljeni velikani v Ljubljani, ki so smatrali, da je treba moje sodelovanje izključiti in onemogočiti ravno v najodločilnejših dneh naše zgodovine.

Naravno je, da sem Pašića koj o prvem najinem sestanku opozoril na položaj svojih v Benetkah internovanih tovarišev. Takoj naslednjega dne posredoval je lično v »consulti«, in leta je nevtegoma odredila, da se morajo odpustiti iz internacije.

Tretji dan kupim si listek za brzovlak do Brindisija. Imel je oditi ob osmih zvečer. Četrt ure pred tem bil sem že na postaji Termini. Vlak je bil čisto zaseden. Ko hodim ob njem gori in doli in iščem prostora, opozori me eden sprevodnikov, da se priklopi še par vagonov in da mi svetuje poiskati si prostora v enem izmed njih. — »Časa imate itak še dosti,« pristavi svojemu pojasnjevanju, »kajti mi se odpeljemo

z zamudo desetih minut, ker vozi ob osmih srbski posebni brzovlak.«

Ko strela iz jasnega me zadene to naznanilo. Ves čas sem se bil motal okoli srbskega poslanstva, govoril sem z vsemi njega uradniki, seznanil se z nekaterimi iz Francije in Švice vračujočimi se Srbi, a nihče iz njih mi ni bil ničesar omenil o kakem posebnem vlaku. Mislil sem marveč, da se popeljejo z navadnim brzovlakom. Poučen sedaj po sprevodnikovi pripomnji, naročim »facchinu« (nosaču), naj mi nese prtljago k srbskemu vlaku. — »Hiteti morava« odgovori mi leta in prav tekla sva na nasprotno stran kolodvora, kjer je na poslednjih kolesnicah stal iz samih voz prvega razreda sestavljeni srbski posebni vlak, čegar vrata so sprovodniki ravno zaloputavali.

Ves zasopljen vzkliknem na peronu: »Ja sam Ivan Hribar. Dali ima još negdje mesta za mene?«

V trenotku se odpro vrata nekega kupeja in par glasov zakliče naenkrat: »Izvolite ovamo.« Hitro skočim v kupe in si brišem obilni znoj s čela in glave, v tem ko prijazni »starosedelci« jemljo iz nosačevih rok mojo prtljago. Ko je to opravljeno in prtljaga porazmeščena, narede mi ob vraticah kupeja prostor. Umaknil se je bil eden iz njih na neudobnejši srednji sedež. Sedaj šele si jamemo podajati desnice in se seznanjati medsebojno. Med same Užičane sem bil prišel. Miloje Jovanović, Andra Stanić, Miša Trifunović. Vsi kasnejši ministri. Poleg njih bil je v tem kupeju še nek Črnogorec. Naravno je, da smo bili kmalu v živahnih pogovorih. Pretrgaval nas je le brat Črnogorec, ki nam je vnovič in vnovič ponujal konjaka, o katerem je trdil, da je najboljša in najzdravejša pijača na svetu, ki ne vzproži le človeka, kadar je truden, temveč ga ozdravi tudi od vseh bolezni. Smejali smo se temu, kakor je veselost vzbujal tudi z drugimi svojimi trditvami in pripovedkami; a njegovo univerzalo zdravilno sredstvo puščali smo njemu, ki si ga je tudi res privoščil izdatne doze. Čez čas pa je trudnost premagala nas štiri in ker je konjak povzročil, da je otrpnil tudi Črnogorčev jezik, jeli smo

— v kožuhe zaviti — dremati in smo se probujali eden za drugim šele, ko je vlak drugo jutro od Barija dalje hitel z nami po južnoitalski, sicer enolični, a za nas zato zanimivi ravnini, ker jo je pokrivalo rastlinstvo, ki se je tako zelo razlikovalo od flore naših krajev in ker smo opazovati zamogli način obdelovanja zemlje in dobivali tudi površen upogled v svojevrstno življenje južnolaškega kmetovalca.

Okoli devetih zavozil je vlak na postajo Brindisi, katere sprejemno poslopje je tako po velikosti, kakor po razporedbi prostorov jako podobno celjskemu. Pašića so bili že med vožnjo opozorili, da sem v vlaku. Zato me je po prihodu v Brindisi poklical k sebi ter mi naznanil, da je dr. Čedi Kostiću naročil preskrbeti mi stanovanje in paziti, da mi v Brindisiju ne bo nedostajalo ničesar. Prvega sem bil vesel, ker mi je bilo jasno, da pojde glede na ogromno število potnikov, katere je pripeljal posebni vlak, jako trdo za prenočišča; na drugem sem se uljudno zahvalil, češ da glede skromne preživitve za čas bivanja v Brindisiju nisem v skrbeh. Že med potjo sem bil namreč izvedel, da utegnemo ostati v Brindisiju nekaj dni, ker bomo morali čakati francoskega parnika, ki nas popelje na Krf.

Ves čas naše vožnje bilo je mrzlo zimsko vreme; že pred Barijem pa smo čutili, da piha ostra in mrzla burja. Solnce je le semtertje sramežljivo pogledalo izza oblakov; a, ko da ni zadovoljno s tem, kar je pri tem pogledu zazrlo, skrilo se zopet hitro zanje. V Brindisiju ga ni bilo več na izpregled. Belkastosivi, valovom podobni oblački pokrivali so nebo. Burja pa je pihala in tulila okoli voglov s čedaljo večjo močjo. Pri tem je pometala menda že dolgo večnost nepometene ulice mesta tako zelo, da so nas ovili oblaki prahu in smeti, ko smo iz postajnega poslopja stopili na Piazza Stazione.

Naša tovarišija je bila izmed prvih, ki je prišla do izvoščkov. Najeli smo si jih par in se peljali v »Albergo d' Europa«. Dobili smo sobe. Priproste pač, kar se da, a snažne. Seveda brez peči. Odložili smo prtljago in se podali k zajtrku. Da nam je po dolgi in

zato naporni vožnji, ker smo sedeli dokaj na tesnem, jako dobro teknil, ni treba naglašati. Postrežba je bila dobra in smo zato sklenili, da ostanemo ves čas svojega bivanja v Brindisiju gostje te gostilnice.

Brindisi je nekdanji Brundisium Rimljanov. Ležeč na ostrogi proti zapadu obrnjenega velikega laškega škornja, imelo je to mesto že v davnini ogromno važnost. Saj je bilo izhodišče za vsa vojna podjetja Rimljanov po jutrovih deželah. To jim je bilo povod, da so »mater cest« — slavnoznano Vio Appia — izpeljali prav do sem. Sezidano je mesto vseskozi na ploski zemlji. Mene — moram reči, da je neprijetno iznenadilo. Kot svetovnoznano pristanišče, v katerem pristajajo največji luksusni parniki vseh levantinskih prog, mislil sem, da je večje in lepše, Kljub mrzli burji gnala me je zato radovednost na ulice. Razen nekaj uglednejših poslopij v širokih asfaltovanih ulicah Corso Garibaldi in Corso Vittorio Emanuele I., po katerih se vrši ves promet med železniško postajo in pristaniščem, našel sem namreč skromna poslopja po stranskih dokaj ozkih ulicah, katerih snaga tudi ni odgovarjala našim pojmom. Trgovina mora pa biti v mestu živahna. Ob obeh straneh imenovanih ulic so namreč vsi spodnji prostori uporabljeni za prodajalnice, med katerimi je mnogo za laška mesta tako značilnih okrepčevalnic z napisi »liquoreria e pasticceria«.

Zato je pa pristanišče imponujoče. Jako prostorno in za največje ladje pristopno. Razdeljeno je v troje ali četvero basenov in preskrbljeno z vsemi potrebnimi opremami za nakladnje in izkladanje tovorov. Seveda zvezano tudi z več kolesnicami s kolodvorom tako, da morejo vlaki do vseh delov njegovih. »Grandhotel International« v pristanišču je sicer veliko poslopje, a zidano in opremljeno tako, da ne stoji na višini, kakršne smo navajeni v mednarodnem gostilničarstvu.

Pri obedu — ob šestih zvečer — prejmem od Pašića poročilo, da je na italijanski, v pristanišču usidrani potniški ladji — katere imena si pa nisem zapomnil — za vso dobo do našega odhoda reservovana zame kabina prvega častnika. Ganljiva skrb premijer-

jeva me je tembolj razveselila, ker sem s strahom pričakoval večera in ure, ko mi bo leči v neprijazni in mrzli sobici alberga Europa k počitku. Brez odloga preselim se na parnik v prostorno, lepo in prijetno ogreto kabino.

In tako se je potem vrstilo štiri ali pet dni brezdelja in dolgočasja, sicer pa feaško udobnega življenja v Brindisiju, ob hrepenečem pričakovanju francoskega parnika, ki nas ponese v domovino.

Končno je ta čas vendar nastopil. Vsi smo bili radostno presenečeni, ko nekega jutra izvemo, da je francoski parnik po noči priplul in da nas popoldne ob štirih ponese odtod. Konec je bilo kvartanju, kateremu se je iz samega dolgega časa bila udala večina čakalcev. Vse je radostno vzbujeno dalo odpremljati svojo prtljago na parnik. Tudi jaz sem se poslovil od gostoljubnega kapitana laške potniške ladje, na kateri sem bil našel tako prijetno zavetišče in od uljudega strežniškega osobja, kateremu sem na primeren, a nemozgovoren način pokazal, kako sem mu za to uljudnost hvaležen.

Ladja, ki nas je imela peljati v domovino, je bil vojaški transportni parnik. Bil je mnogo večji, ko oni laški parnik, na katerem sem v Brindisiju prenočeval, toda brez vseh udobnosti potniških ladij. Pač je imel gotovo število kabin za častniško osobje ladijske posadke, ne pa tudi za potnike. Pri vojaških transportih postiljali so častnikom, ki so vršili službo, med vojaki samimi v trupu ladje, dočim so častnikom, ki so med transportom bili službe prosti, postiljali v obeh obednicah. Tokrat so obednici porabili za dame, katerih je precejšnje število potovalo z nami, dočim so častniške kabine dali ministerskemu predsedniku Pašiću na razpolago, ker se je peljala z njim njegova soproga in hčerka Dara. Glede na ta položaj prosil me je Pašić, naj ne zamerim, da mi ni mogel odstopiti kake kabine in se zadovoljim s priprosto častniško posteljo v ladjinem trupu. Ob enem pa me je povabil, da se, dokler ne pojdem k počitku, vozim z njim v kapitanovem salončku in naj ostanem tudi pri večerji v

njegovi družbi. Zopet se nisem mogel zadosti hvaležnega čutiti za njegovo prijateljsko skrb. Niti dostojnih besedi nisem mogel najti, da se mu zanjo zahvalim.

Popoldne ob štirih dvignil je naš parnik sidro. Burja je tulila z nezmanjšano silo in je zato vožnja iz veličastnega, po mogočnem trdnjavskem gradu obvladovanega pristanišča bila dokaj dramatična. Po večkratnih ovinkih iz basena v basen dospeli smo končno po četrturni vožnji na odprto morje za dolgimi odbijalci valov. Sedaj se je pa začel divji ples po razburkanih in razpenjenih valovih, ki so se dvigali do desetmeterske višine. K sreči je bil parnik izmed večjih transportnih ladij francoske mornarice. Zato njegove ljute borbe z razbesnelimi valovi, katere je burja bičala z nezmanjšano silo, nismo občutili prehudo. Vendar je vse življenje na parniku zamrlo. Saj se je večini potnikov, ki so bili z mano vred ostali na krovu, da občudujejo to veličastno igro prirode, ki je prehajala v gigantsko borbo s človeško iznajdljivostjo in vseobvladovalnostjo, videlo, da se težko bore proti tributu, ki so ga tirjali morski duhovi od njih. Ni jih bilo veliko tako srečnih, da bi se mu bili ubranili. Med temi sem bil tudi jaz. Dobro v kožuh zavit sedel sem, dokler se ni popolnoma zmračilo, v zatišnem kotičku, ki sem si ga bil na krovu izbral, in strmel sem — vdihavajoč v polnih duških krepki in svežilni morski zrak — po snežnobeli brozgi pod sabo v nedozirno daljavo. Šele ko me je pregnala noč, podal sem se k Pašiću v salon.

Ko sem se ob desetih podajal k počitku, pihala je sicer burja še vedno, a že tako pohlevno, da je zibanje ladje že popolnoma ponehalo. Ako sem se prej bal, da mi utegne v zaprtem prostoru po noči postati neprijetno ali celo slabo, izginila je sedaj ta bojazen. Res sem kaj hitro zadremal in sem se zjutraj zbudil še le, ko je že solnce skozi male okrogle linice prodiralo v ladjo, kolikor so mu to dopuščala debela stekla, ki so bila tako oškropljena z morsko vodo, da so bila pretegnjena z belo plastjo soli. Hitro skočim s postelje, se omijem in oblečem ter hitim na krov.

Nikdar ne pozabim srce povzdigujočega vtisa, ki sem ga bil postal deležen sedaj. Po temnomodrem, ko olje mirnem morju plaval je veličastno naš parnik. Najmanjša sapica ni valovala mirnega ozračja in veter smo čutili le toliko, kolikor ga je hitra parnikova vožnja sama sproti delala. Solnce pa je z jasnega, sinjemodrega neba z bogato radodarnostjo sipalo zlate svoje žarke name in je z bajno svetlobo oblivalo morsko gladino, ki je za nami splivala z obzorjem, in iz katere so se pred nami v dokajšnji oddaljenosti kazali obrisi visokih gora. Ne vem, če je Kolumb občutil večje veselje, ko je prvič zazrl kopnino novega sveta, ko sem jo čutil sedaj jaz. Na kapitanov most sem se podal in zrl sem z radovednostjo, ki se je v tej meri stopnjevala, v kateri smo se približavali bajnemu Krfu, kateremu je obrazotvornost starih Grkov odkazala tako odlično mesto v njihovi poeziji. Pa ne samo zato. Krf je v teku svetovne vojne pomaknjen bil čisto blizu k našim srcem. Tu je hrabra srbska vojska našla zatočišče po brezprimernih mukah in nepopisnem trpljenju, ki ga je v najhujši zimi morala prestati na begu preko nedostopnih albanskih gora; tu je morje požrlo tisoče srbskih vojnikov, ki so pomrli na kužnih boleznih in so jih iz higijenskih ozirov do preživelih pogrezali v morje; tu so našli poslednje počivališče na otoku Vidu drugi tisoči Srbov, ki so umrli v krfskih bolnišnicah za ranami in boleznimi, katerim so podlegli večinoma zaradi nedostajanja zdravilnega materijala.

Ako je Krf srbskega naroda »njiva smrti«, je pa tudi mesto njegovega zopetnega vstajenja in brezprimernega poveličanja. Tu je našla srbska vlada svojo začasno rezidenco; tu srbska Narodna Skupščina možnost zborovanja, ki je ustvarila kontinuiteto državne uprave takrat, ko je bilo domovina v oblasti podivjanih sovražnikov, ki so izgubili smisel za vsa čutila človečnosti; tu je končno nastala takozvana krfska deklaracija, ki je pomenila temeljni kamen Jugoslavije.

Krf.

In ko smo se približali obali. Kakšna nepopisna lepota! Meseca decembra, pa vendar vse v dražestnem zelenju jutrovih dežel. Med oljčnimi gaji in nasadi smokvenjakov razprostirajo se polja in vinogradi, ki pa tudi po zimi zaradi sočnih trav, katere bujno poganjajo iz ledin, ne delajo onega tožnega vtisa, ko pri nas. Vse na dražestnem, proti morju zmerno nagnjenem holmu sezidano mesto, čegar lepe, svetlo pobarvane hiše, so odsevale iz mirnih valov morja, je obdano na daleč okoli od rajskih vrtov z večnozelenimi nasadi raznih jutrovih grmov in dreves. Iz njih pa, ko prsti, ki kažejo k nebu, štrle vitke, temnozelene ciprese.

Kar drhteli smo po pristanku. Dalmatinski moji tovariši, ki se iz Milana niso vrnili domov, pridružili so se mi. Šli smo po prijaznih ulicah, ki so delale na nas najboljši vtis, v »Pension Suisse« na kavo. Tu sem bil prijetno iznenaden, ko najdem vratarja Slovenca. Bil je od nekod z Goriškega in se je lepo zmazal od avstrijske vojne dolžnosti. Kot pravi Slovenec me seveda ni mogel pustiti neobveščenega, da ima pension

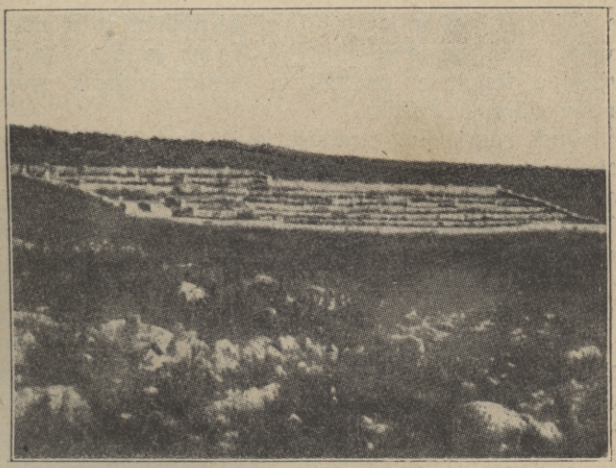
izborno grško vinsko kapljico »mavrodaphne«. Tudi jaz bi ne bil Slovenec, ko bi ne bil tega naznanila primerno potrdil. Obljubil sem, da pridemo opoldne na zajterk. In prišli smo ter smo bili zadovoljni, da smo imeli smisel za vratarjevo opozorilo, kajti peneče »mavrodaphne« nam je dišalo, ko redko kako vino dotlej.

Naravno je, da nas je mesto zanimalo. Zato smo se podali po njem na izprehod. Ogledali smo si poslopje, v katerem so bile uradovalnice srbske vlade in pa ono, v kateri je imela zborovalnico srbska Narodna Skupščina. Obe sta nam bili všeč po svoji unanjosti, ki sicer ni bila Bogsigavedi kako imponujoča, ki je pa po svetli barvi in velikih oknih napravljala kaj prijazen vtis. Oglašali smo se tudi po raznih trgovinah. Deloma zato, ker smo si menjavali denar, deloma zato, ker smo kupovali razglednice. Poleg tega so se nekateri iz nas zalagali z jestvinami za pot, dočim so drugi hoteli kak spominek vzeti s seboj. In čudili smo se nemalo. Po vseh trgovinah so znali srbski. Sicer so srbščino lomili, a dogovoriti smo se mogli z njimi vendar glede vsega. Na naša vprašanja so nam povedali, da pred vojsko nihče ni znal srbski, da so se pa po doselitvi srbskih beguncev iz občevanja z njimi dokaj hitro naučili tega jezika.

Nekateri mojih tovarišev so me vabili na izlet v Ahilejon. Mikalo me je sicer tjekaj, ker sem ga po raznih popisih že davno poznal. Vendar se pa nisem mogel odločiti, da grem z njimi. Pridružil sem se marveč onim, ki so bili za ob enajstih dopoldne naročili dva mala parnika za vožnjo na otok Vido, da obiščejo grobove srbskih vojakov mučenikov. S čuvstvom redke pijetete stopal sem na pokopališču — tem veličastnem spomeniku brezprimerne domovinske ljubezni in iz nje izvirajoče krvne požrtvovalnosti — od vrste do vrste med amfiteatralno razpoloženimi, dobro negovanimi in z dehtečim rastlinstvom obdanimi grobovi in grobnicami, katerih nekatere so bile jako lepe. Na neki taki grobnici, v kateri je smrtno spanje spal mlad in vroče ljubljen edinec belograjskih

Vido, otok smrti.

Srbsko pokopališče na otoku Vidu pri Krfu.

roditeljev, našel sem ganljiv napis, ki je svedočil o njuni silni žalosti, a tudi o nju pravi špartanski zavednosti za dolžnosti do domovine. To mi je dalo povod, da sem izpregovoril improvizovan govor, ki je do solz ganil mnogoštevilne obiskovalce pokopališča, in ki je profesorju Ristu Odaviću bil povod, da je v podobnem govoru orisal brezmejno gorje, katero je videl ta danes v bistrih valovih morja in v zlatih solnčnih žarkih kopajoči se otok. Ko sva se popoldne pred odhodom sešla s Pašićem na krovu, čestital mi je s toplimi besedami na mojem v srca seglem govoru na otoku Vidu, češ da so mu o njem poročali in da prav zelo obžaluje, da ga o skupnem obisku pokopališča niso obvestili, da bi se ga bil udeležil tudi on.

Dasi mi je kratko bivanje na Krfu pomenilo prijetno postajališče življenja, bil sem vendar srečen, ko je pod večer prišel čas odhoda. Pač sem z zanimanjem zrl nazaj na prekrasno pokrajinsko sliko, ki je v nastopajočem somraku čedalje bolj bledela pred našimi očmi; vesel sem bil pa vendar, da smo na vlažni poti k svojemu staroslavnemu Dubrovniku. Veličastni potop ognjene solnčne krogle v valove morja in pa živi ogenj, ki se je ob tej priliki razlival po vodnem zrcalu, vezal me je še na krov. Ko pa je ta nepopisna prirodna lepota v padajočem mraku izginila, stopil sem v salon k Pašiću.

Ondi sem poleg premijerjevih dam in ladijskega poveljnika, s katerimi sem bil sedel že prejšnjega dne pri obedu, našel še francoskega diplomata, ki je bil za časa kneza Wieda akreditovan v Draču, in še par inozemcev, zastopnikov »šeste velesile«.

Zabava se je vršila izključno v francoskem jeziku. Dasi sem sicer razumel vse, kar se je govorilo, vendar si nisem upal kaj prida posegati v pogovore. Videl sem namreč prav nazorno, kako se živa francoska govorica fatalno razlikuje od one, katere sem se bil v zaporih ljubljanskega deželnega sodišča naučil iz knjig.

Pašić je nekaj časa sledil pogovorom. Pa ne dolgo. Kmalu je vstal in me je povabil v svojo kabino. Ostala sva v njej v zaupnih pogovorih, o katerih bom govoril

v naslednjem poglavju, do obeda, h kateremu so naju poklicali ob sedmih.

Ob izvrstni ladijski hrani in izbornih francoskih vinih vršili so se med obedom animovani razgovori, ki so se tikali skoro izključno ali vsaj največ vojnih dogodivščin in stvari, ki so bile z njimi v zvezi. Uglajeni ladijski komandant, ki je imel dar nenavadno prijetnega pripovedovanja, vedel je marsikako stvar s tolikšno primesjo humorja in šale servirati, da ni nikdar nedostajalo one s smehom spremljevane dobre volje, ki tako ugodno pospešuje prebavo. — Vendar nam je pa prepono razgibal najbolj francoski diplomat z reminiscenco iz svojega bivanja v Draču. Povodom neke recepcije pri vladarju po volji velesil ustvarjene kneževine Albanije je bilo. Med zabavo, ki se je razvila po zvaničnem sprejemu, našli so se diplomatje ob oknu salona in bili so hitro v živahnih pogovorih. Čisto naravno o stvareh svojega poklica. Izmenjavali so misli o verjetni uredbi granic med Albanijo in Črno goro. Pri tem so kajpada zadeli često ob reko Bojano. Knez Wied, ki je obiskaval sedaj to, sedaj drugo skupino svojih gostov, da se spusti z njo v razgovor, vjel je — pri bližnji skupini stoječ — besedo Bojana večkrat na uho. Ko se od te skupine poslovi, stopi hitro k diplomatski in jo ogovori z blagonaklonjeno bonhomijo:

»Eh, ženskih čarov se tudi diplomatje ne ubranijo, n'est ce pas, Messieurs? Kdo pa je ta srečnica, katere usoda tako živahno zanima moje gospode diplomate?«

Ko bi ogovorjenci ne bili diplomatje, bi bili ob tem vprašanju ostrveneli ali pa se začeli grizti v ustnice, da se ubranijo škodoželjnega nasmeha. Tako pa je njihov doyen z onim videzom hladnokrvnosti, ki je treba, da celo ob najneverjetnejših slučajih zakriva vso notranjost diplomatovo, ne da se le gane mišica njegovega obraza, odgovoril:

»Vaše Visočanstvo, govorili smo o razmejitvi s Črno goro. Ona reka, ki spaja Skadarsko jezero z morjem, imenuje se —«

»Eh, vem, vem. — Saj res! — Le kako, da nisem takoj uganil, da imajo gospodje diplomatje takšne pogovore!«

Daljnih blamaž rešil je doyen v zemljepisju svoje državice tako imenitno podkovanega vladarja s tem, da je hitro odvrnil pogovor na drug predmet.

Okoli desetih poslovil sem se od prijetne družbe in objel me je na moji primitivni postelji na dnu ladje krepčilni spanec, iz katerega sem se zbudil šele zjutraj, ko je naš parnik s polno paro plaval že proti Dubrovniku.

Kmalu je bil ves krov poln potnikov. Slavnostno nastrojenje čitalo se je na vseh obrazih; veseli vzkliki doneli so od prijatelja do prijatelja. Saj smo se bližali domači zemlji; saj smo imeli kmalu stopiti na tla, katerih srečni prebivalci so si znali tekom stoletij ohraniti svobodo in neodvisnost. Ko se je za Lokrumom prikazalo mesto in se je že jasno razločiti zamoglo mogočno zidovje trdnjave sv. Lovrijenca, zamislil sem se v blaženem sanjarjenju.

Kako često sem stal pod tem zidovjem. Kolikokrati sem premišljal kakšni veliki dogodki so se na tesnem prostoru, ki ga je ta trdnjava imela ščititi, odigravali od takrat, ko so domiselni predniki sedanjih Dubrovčanov odvrnili k napadu plavajočo, za tiste čase mogočno beneško ladjevje s tem, da so na skali, na kateri je sezidana, v brzini postavili šablono iz desak. Benečani, ki so šablono smatrali za resnično trdnjavsko ozidje, so se — iznenadeni, da so našli Dubrovnik utrjen — jadrno obrnili in hiteli domov, da javijo to za beneško zavojevalnost tako grozno vest. Dubrovčanom so na ta način omogočili, da so šablonizovano podjetje tudi res v polnem miru izvršiti zamogli. To pa iz mogočnih kamenitih balvanov tako, da je lev sv. Marka izprevidel, kako bi si ob naskoku nevarno polomil svoje požrešne zobe in se je poslej le v velikih ovinkih plazil okoli Dubrovnika, v katerem je zato rastlo blagostanje, se razvijala prosveta, cvetela umetnost in se dvigala kultura, ki je samostalno snovala in stvarjala.

Dubrovnik.

Dubrovnik! In postal si torišče Slovinstva, na katerem je krepko razvijajoča se slovanska govorica zavladala v državni upravi ter imela enako pravico v palači patricija kakor v priprosti hiši občana in kmeta. S častjo in slavo izgovarjali so na vseh morjih tvoje ime in nikdo si ni upal posezati po tvoji suverenosti. Če je pa kdo to v svoji ošabnosti vendar poizkusil, znal si, pogumni in lepi naš Dubrovnik, čez katerega je dobrota stvarnikova razlila večno pomlad, pognati ga s krvavo glavo in polomljenimi kremplji od sebe. Šele velikemu Napoleonu se je posrečilo spraviti te v svoje območje. A ne, da te vrže v suženjstvo, nego, da tvoje Slovinstvo v kraljestvu Iliriji združi s Slovenstvom ter ti tako jame pripravljati novo, izpremenjenim razmeram primerno in morda srečnejšo bodočnost.

A usoda je hotela, da je Avstrija z grešno svojo roko raztrgala veliko zasnovo Napoleonovo in te vklenila v verige suženjstva. Glej! V tistem trenotku jej

je že tudi nevidna roka pisala njen usodni »mene, tekel, ufarsin«; in danes je to pisanje izpolnjeno. Klic velikega tvojega pesnika

»Svjetlo sunce, sini, sini
Sa vedrine od iztoka!«

je našel odziv. Pred nekaj dnevi obsijalo te je to solnce od iztočne vedrine iz Belega grada in danes prihaja vate modri državnik, ki je znal z veščo roko odgnati vse oblake, ki bi bili utegnili zastirati to vedrino.

Počasnejša parnikova vožnja zbudi me iz sanjarjenja. Bližali smo se »Grebenom« ob vhodu v gružko pristanišče. Še pet minut in veličastni izliv Rijeke dubrovačke je bil pred nami. Od njega na desno pa so se ob prostornem zalivu v polukrogu vrstile lične bele hiše in lepe vile, dočim je ob obrežju bilo zasidranih dvoje velikih inostranskih ladij, nekaj manjših obrežnih parnikov in privezanih precejšnja množica ribiških čolnov. Vse hiše so bile okrašene s trobojnicami, ladje pa po mornariški navadi ozaljšane z raznobarvnimi zastavicami, ki so bile nanizane na vrveh, katere so bile potegnjene od stožarja do stožarja in ob obeh njunih straneh do krovskih ograj.

Na prvi pogled je bilo vidno, da se praznuje velik praznik. Še bolj pa je to kazala mnogoštevilna, na prostorni obali pred cerkvijo zbrana, pražnje oblečena množica. Že oddaleč je z glasnimi klici in mahanjem z robci in klobuki dajala izrazov svojemu veselju.

Preslabo je moje pero, da bi moglo popisati navdušenje, ki je zavladalo, ko je stopil sivolasi državnik na obrežje. Dolgo je trajalo predno je mogel pozdravni govornik priti do besede; dolgo, predno je novodobni Mozes mogel na pozdrav odgovoriti. Ko pa je govoriti začel, zavladala je mahoma slovesna tišina, ko v cerkvi in s posebno pobožnostjo so vsi navzoči poslušali njegove besede. Zdelo se mi je, da jih vsakdo smatra za posebne vrste sveto razodetje in se zato prizadeva vjeti vsako iz njih.

Ne bom popisoval prizorov iz Dubrovnika, ne navdušenja in ljubezni, s katero je narod Hercegovine, Bosne in Hrvatske na daljnem potu sprejemal velikega državnika, ki se je ob teh dokazih kar topil miline, ko je videl, h kakšnim uspehom je vedlo delo njegovega življenja in kakšno nepopisno srečo je rodila njegova modroprevdarna politika. — Svež in elastičen stopil je dne 9. decembra z obrazom, s katerega je sijala sreča, na belograjska tla, sprejet tu od nepregledne, v navdušenju toneče množice.

XX. Državnopravni čin ujedinjenja. — Kako smo do njega dospeli. — Moji razgovori s Pašićem o uredbi skupne države.

V tem, ko smo v Brindisiju čakali francoske transportne ladje, dne 1. decembra 1918., izvršil se je bil v Belemgradu državopraven čin, ki je bil za slovenski narod najznamenitejši in najdalekosežnejši zgodovinski dogodek od Samovih časov sem. Tega dne so odposlanci »Narodnega Veča« iz Zagreba v imenu slovenskega in hrvatskega naroda s slavnostno izjavo, kateri je sledila svečana prisega regentu Aleksandru, potrdili, da stopata ta dva naroda v nerazdružljivo državno zajednico s srbskim narodom. Veliki čin, ki je vsled zmage narodnostnega načela postal neizogiben, postal je s tem dejstvo. On je postavil hrvatski narod, ki je svojo samostojnost izgubil takrat, ko so se njegovi velmožje bili odločili za državno skupnost z Madjari, zopet v vrsto državotvornih narodov. On je slovenski narod rešil več ko tisočletnega robstva in mu dodelil mogočnost, da — ravnopraven član v veliki družini narodov — razvije svoje državniške sposobnosti.

Dejal sem, da je ta zgodovinski čin bil neizogibna posledica zmage narodnostnega načela. Saj je bilo naravno, da v življenju narodov veljajo enaka pravila za vse. Ako se je torej posrečilo zedinjenje Nemcem in Italijanom, moralo je temu slediti tudi zedinjenje

Slovanov. To, kar se je v Belem gradu izvršilo dne 1. decembra, je torej prva etapa k zgodovinskim dogodkom, ki morajo še slediti in ki po pravilih politične dinamike — bodo gotovo sledili.

Dasi je pa stvar takšna, je bilo med nami vendar le malo izvoljencev, ki so slutili pripravljajoče se dogodke. Bili smo pač presuženjsko odgojeni, da bi si bili drznili le od daleč misliti, da je zlata svoboda božji dar, ki je namenjen vsemu stvarstvu in da je le roparska narav človeštva kriva, ako nam je bila odvzeta. Zato se ni čuditi, da se je med nami dobilo celo ljudi, ki so se norčevli iz tistih, katerim je vstajalo spoznanje in so zato čutili potrebo, da se primernim načinom odzovejo dolžnosti, ki jim jo to spoznanje nalaga. Saj je vsa naša odgoja bila usmerjena tako, da nam naslika našo podrejenost kot izvor božje volje in nam vcepi ljubezen in hvaležnost do onih, ki so nam mesto kruha dajali kamen. Ta odgoja je zato bila kriva, da leta 1914. naš narod ni spoznal zarje svobode, ki se je naenkrat zableščala na obzorju od izhoda sem. Še več: odbijal je, po svojih odgojiteljih k temu napeljevan, ponujano mu bratovsko pomoč in oklepal se je onih, ki so mu iz strahu pred veliko silo Slovanstva, katere komponenta je bil tudi on sam — pripravljali narodno smrt. Toda: suženjstvo je greh proti Stvarniku. Saj je dal človeku svobodno voljo. Zato pa tudi ni mogel dopustiti, da bi slavili zmagoslavje oni krivi proroki, ki so naš narod iz avstrijskoogerske zasužnjenosti hoteli pripeljati v še hujšo, v kateri bi bili imeli o njegovi nadaljnji usodi odločati po eni strani Nemci, pa drugi pa Turki. In dal je moč tistim našim bratom in prijateljem, ki so proti naši volji hoteli, da nas pripeljejo do človeško dostojnega življenja.

Dne 1. decembra nam je napočil prvi dan tega novega življenja. Prav živo sem se zavedal tega, ko sem se — sedeč rečenega dne v svoji ladijski kabini v brindisijskem pristanišču — uživljal v takrat vršeče se dogodke v Belem gradu. Spomin mi je ta dan poletaval nazaj ter

je obstajal ob vseh kalvarijskih postajah, mimo katerih smo ob neizrekljivih mukah prispeli k svetlemu vstajenju.

Zame že davno ni bila nikaka skrivnost, da se približujejo veliki dogodki. Nemška prevzetnost, ki je bila utelesena v impulzivni osebnosti cesarja Viljema II., dala je slutiti, da privede do vojne z Rusijo. Po eni strani zato, da si zagotovi politični primat v Evropi, ki jej ga je poleg Anglije mogla osporavati samo Rusija, po drugi strani pa zato, da zavre napredek Slovanstva, ki je za nemško miselnost bilo vedno to, kar rdeč robec za bika. Res je Bismark svaril pred vsakršno vojno z Rusijo, češ da bi prinesla največjo nesrečo nad Nemčijo; toda to me v moji sodbi ni motilo. Cesar Viljem je bil mlad; mladi vladarji pa kaj radi padajo v napako, da — v zavesti svoje mladostne moči — omalovažujejo nasvete ostarelih državnikov, katerih se skušajo iznebiti. Saj je mladina v obče taka, da v neki gotovi dobi hoče vse bolje vedeti in razumeti, ko izkušeni starci. Pri nemškem cesarju je prihajalo še nekaj druzega v poštev. Bil je prav zelo podoben rimskemu Kaliguli, ki je le še Jupitra smatral sebi enakega in je zato v tempel na Kapitol k njemu hodil v posvete. Cesar Viljem imel je namreč ustaljeno idejo, da je izvoljenec, ki je bil »po božji milosti« postavljen nemškemu narodu za vladarja in da mu je Bog po tem takem dal svojo pamet in nepremagljivo moč. V dosledku te miselnosti iznebil se je prevdarnega in izkušenega kancelarja kneza Bismarka in je nemškemu narodu postavil sebe samega za političnega vodjo.

Dejstvo je, da včasih celi narodi slede slučajno ob velikih dogodkih mednje vrženim frazam. Nekako hipnotizovani so po njih in omamljeni od njih. Tako je bilo leta 1870., ko je cesar Viljem I. med vojsko s Francijo vsako zmago nemškega orožja nad nepripravljeno in nedostatno oboroženo francosko armado, ki je poleg tega stala pod nesposobnimi generali, proglašal za »Wendung durch Gottes Fügung« (obrat po božji uredbi) in je proseče ukazoval »Gott helfe weiter!«

(pomagaj Bog dalje!). To spretno izrabljanje čisto materijalne superiornosti nemškega orožja v moralno obvladanje narodove miselnosti imelo je res za uspeh, da so Nemci prišli v neko čuvstveno opijanjenje svoje nadvrednosti in da so v tem nastrojenju živeli. Oplojenje, ki je njihovemu narodnemu gospodarstvu vzniklo iz francoske vojne kontribucije, jih je v tej miselnosti le potrjevalo. Ko je torej mladi cesar začel oboroževanje na veliko, niso se mu uprli. Še več: ko je vrgel nekega dne mednje ošabno geslo: »Unsere Zukunft liegt auf dem Wasser« (naša bodočnost je na vodi), ni spoznal nikdo v tem grozeče kretnje, ki je mogla roditi hud odpor v dotedanji vladarici morja, temveč mu je vse v blaznem navdušenju pritrjevalo.

In vendar je Viljem I. s tem geslom poslabšal mednarodni položaj Nemčije v neznanski meri. Čim so za temi njegovimi besedami v oboroževanju na morju začela prihajati dejanja, jela se je namreč Anglija približevati Franciji in celo Rusiji, tej svoji do tedaj najnevarnejši tekmici v koncertu narodov.

Tega pa cesarju Viljemu II. še ni bilo dovolj. Nemškega naroda samozavesti in samoljubju hotel je laskati še bolj. Zato je vrgel medenj še drugo geslo »Von Berlin nach Bagdad!« To geslo pa ni podžgalo le Nemcev, temveč je vzbudilo odmev, ki so ga prav dobro čuli tako ob Temzi kakor ob Nevi. In ko je Nemčija v izvrševanju prvega gesla mrzlično gradila bojne ladje, v izvrševanju druzega pa financovala bagdadsko železnico in pošiljala turški armadi instruktorje, prišel je angleški kralj Edvard v baltiško morje, da se ondi sestane s carjem Nikolajem Aleksandrovičem. Tedaj je bilo pa tudi vsakemu količkaj uvidevnemu politiku jasno, kako stoje kazalci na evropski mednarodni uri.

Da je to spoznal tudi nemški cesar, je toliko ko gotovo; toda on se je bil že tako vživel v svojo boguenakost, da se ni vnemirjal. Zanašal se je na vzorno organizovano in sijajno oboroženo svojo vojno moč in pa na armado zvezne Avstroogerske, katere cesarja in prestolonaslednika je znal s precejšnjo spretnostjo

spraviti v nekakšno vazalno razmerje do sebe. Morebiti je računal tudi s pomočjo Italije, kateri je za slučaj zmagovite vojne nad Francijo obečal bogat plen ob azurni obali Sredozemskega morja in v savojskih Alpah, za nameček pa tudi še lep košček iz živega telesa svoje avstroogrske zaveznice.

V Rusiji je bila slovanska struja — takoimenovani Slavjanovifili — živahno na delu. Opirala se je pa — bolj ko na krvno sorodstvo slovanskih narodov — na versko edinost. Pod tem vidikom so tudi nastajale vse vojske, katere je Rusija bojevala s Turčijo. Šlo je prav po srbskem geslu: »Za krst častni i slobodu zlatnu«. Te vojske so zato v vsem ruskem narodu bile jako popularne. Za Srbe in Bolgare kot svoje pravoslavne brate vedel je v Rusiji vsak kmet, dočim o ostalih Slovanih, razen Poljakov, velike mase ruskega naroda niso imele pojma. Zanje zanimali so se le prosvetljenci izmed Slavjanofilov, ki so spoznali, kaj bi za bodočnost pomenilo organizovano Slovanstvo ne samo za Rusijo, nego za ves mednarodni položaj v Evropi.

Zaradi oboroževanja Nemčije in prepotentnega obnašanja nemškega cesarja podvojila je ruska slavjanofilska struja svoje napore. Jela se je truditi, da zanese svoje nazore v vladne kroge in da pridobi zanje tudi carja samega. In imela je pri tem razveseljive uspehe. Ruski vladni krogi začeli so spoznavati, da bi v bodočem razračunavanju ne samo balkanski, temveč tudi avstroogrski Slovani mogli njej in njeni francoski zaveznici biti koristni.

Tako so stale stvari, ko je prišlo v Petrogradu leta 1908. do prvih »slavjanskih sovješčanij«. Ker so se ta posvetovanja vršila že po sestanku angleškega kralja z ruskim carjem, bilo je nam, ki smo se z Dunaja peljali nanje, jasno kako velikega pomena so. Bodoča vojna visela je takorekoč v zraku in obrisovavale so se že tudi konture vojnih zvez. Avstroogersko videli smo ob strani Nemčije. Kaj storiti? To je bilo naše kardinalno vprašanje. Poznali smo njeno številčno veliko vojno moč. Vedeli smo tudi za prizadevanja,

da jo spravijo na visoko stopinjo pripravljenosti in bojne usposobljenosti. Brez dvojbe bo torej mogla vršiti nalogo, ki bi slovanskim namenom bila nevarna, ako ostane pri konstelaciji, kakršna je bila dana takrat s takoimenovano trozvezno pogodbo. Zato smo smatrali za svojo najbližnjo in najnujnejšo nalogo, da iztrgamo Avstroogersko iz tesnega objema Nemčije in jo usmerimo k zunanji politiki, ki bi bila prijazna Rusiji. V tej smeri so šla prizadevanja čeških poslancev v avstroogerskih delegacijah. Dr. Šusteršič in ostali delegatje njegove zunanjepolitične smeri tega prizadevanja niso podpirali. Njim je imponovala nemška vojna moč, katere naraščanje smo resnično slovansko navdahnjeni politiki s strahom opazovali. Poleg tega v njihovih političnih računih narodnostno prepričanje ni tvorilo glavnega koeficijenta. Nasprotno: zazirali so od pravoslavja in zato tudi prav nič skrivali niso, da Rusi niso njihova simpatija. Pač pa so ob vsaki priliki, naglašali svoj avstrijski patriotizem, ki je bil toliko pristen, kolikor so Avstrijo smatrali za pokroviteljico katolicizma, kateremu so podrejali vse ostalo. Na razpad Avstrije si ti politiki ni oddaleč niso drznili upati. Nasprotno: njim je bilo do njenega obstoja. Zato so se glasno in jasno izrekali za zvezo z Nemčijo, v kateri edini so smatrali, da more Avstrija ostati močna.

Nam bi bil razpad Avstroogerske silno simpatičen. Vendar pa vanj nismo upali. Saj je bilo v njej marsikaj gnjilega; toda v obče je njena državna uprava zadovoljivo poslovala in upali smo, da svojim narodom — ker je bilo prišlo do splošnega in enakega volilnega prava in je tako poražujoča slovanska večina prebivalstva prišla do veljave — navsezadnje vendar še priborimo človeškodostojno življenje. Da bi nas prijateljstvo Avstroogerske z Rusijo tako zelo približalo izpolnitvi teh naših želja, kakor nas je njeno prijateljstvo z Nemčijo od njih oddaljevalo, nam je bilo jasno. Zato ni, kakor so to leta 1916. skušali naslikati nemški listi, paradoksna trditev, da je bil doktor Kramář avstrijski patriot. Bil je to gotovo veliko bolj, ko oni, ki so jo pritirali v naročje Nemčije. Ko

bi se bila posrečila njegova namera, da ta država stopi na stran Rusije, živela bi še danes svoje grešno življenje.

Seveda smo upali, da se po kaki vojski razmere gotovo izpremene. Naj se ta vojska za Avstroogersko konča srečno ali nesrečno. Po vsaki vojski se je namreč avstrijska birokracija do neke meje spomnila narodov. Če tudi z malenkostnimi koncesijami.

Naša posvetovanja leta 1908. so torej resnično imela namen odtrgati Avstroogersko od Nemčije in tako velikim zaveznikom, katere smo takrat že prav razločno videli, olajšati tudi v interesu Slovanstva delo v prestoječi borbi z le-to. Zato so jih ruski Slavjanofili iskreno pozdravili. Toda oni so tistokrat za slučaj, da Avstroogerska ostane neizpokorljiva, gojili in izražali že tudi smelejše misli in nade. Govorili so že o delitvi njeni.

Kar se mene tiče, moram reči, da sem te govorice sicer z neko posebno naslado sprejemal, da jim pa vere vendar še nisem dajal. Prišli so pa dogodki, ki so mi mahoma in do dobrega odprli oči.

Kralj Peter bil je takoj po zasedbi prestola reorganizaciji srbske vojne moči posvetil najpopolnejšo pažnjo. On, ki je kot četnik Mrkonjić v dobi pred osvoboditvijo bosenskohercegovske raje do dobrega spoznal vso trhlost Turčije, postavil si je bil za nalogo življenja, da osvobodi še oni del srbskega naroda, ki je ostal pod padišahovo peto. Vse njegovo hotenje in hrepenenje gibalo se je v tej smeri. Čakal je le primernega trenotka in pripravljal je z izredno državniško spretnostjo vse, kar je bilo potrebno, da se ta trenotek, ko pride, pravočasno in s kolikor mogoče dobro preračunano nado na uspeh vešče izkoristi.

Pred vsem mu je bilo potreba složnosti balkanskih narodov. Da jej položi temelj, jel je pred vsem dogovore z najbližnjo sosedo. Kar odrevenela je Evropa, ko je izvedela, da sta se kralj Peter in bolgarski car Ferdinand sestala na Kopaoniku.

Kralj Peter I.

Saj si je bila takoj na jasnem, da si poslednji ni šel ogledovat načina, kako srbski pastirji pasejo ovčje črede in izgotavljajo »kačkaval«. In ko se je raznesla vest, da se utegne skleniti carinska unija med Srbijo in Bolgarijo, jeli so na Dunaju in v Budimpešti besneti. Saj bi jim bila s tem iztrgana možnost gospodarskega tiranizovanja svoje slabotne sosede. Sprožili so torej proti tej zanje grozni pošasti tako v Sofiji kakor v Belem gradu vse svoje diplomatske topove.

Do carinske unije pač vsled tega ni prišlo; a kralj Peter dosegel je, kar je hotel. Dobil je možnost prijateljskih razgovorov s svojim bolgarskim tovarišem. In izkoristil jo je za pripravljanje skupnega vojnega pohoda balkanskih držav proti njihovemu dednemu sovražniku. Ker je dobro poznal brezmejno Koburžčevo častihlepje, posrečilo se mu je s temu primerno zasnovanimi predlogi pridobiti ga kaj kmalu za svojo nakano. Po dogovoru z njim mu seveda ni bilo več težko pridobiti za skupno akcijo tudi Črne gore in Grčije.

Car Ferdinand, ki je bil zvest nemški eksponent na Balkanu, obvestil je o tem, kaj se pripravlja, seveda vestno tako Avstrijo, kakor Nemčijo. Na obeh krajih je misel vojne balkanskih držav proti Turčiji zbudila veselost. Tako na Dunaju kakor v Berlinu imeli so o turški vojni moči predobro mnenje, v tem ko so podcenjevali balkanske državice in med njimi tudi njih glavni dve predstaviteljici. Bili so zato prepričani, da jo balkanski »ovčji pastirji« dobe po grbi. A odsvetovati jim niso marali. Ako so se tudi delali, ko da bi svarili pred riskantnim podjetjem, ščuvali so po tajnem vendarle k spopadu. Že iz same škodoželjnosti. Zakaj naj bi Balkanci — zlasti Slovani — ne prelili nekaj svoje — seveda manj vredne — krvi? Saj če bodo tepeni, jih kaznujejo Turki; če pa bi proti vsemu pričakovanju vendarle zmagali, bodo pa že poskrbeli, da sadovi te zmage pridejo tudi Nemčiji in Avstriji v korist.

Ruska diplomacija je te nemške račune dobro poznala in je zato pred vojsko s Turčijo najodločneje

svarila. Bržkone se je za Srbijo in Bolgarijo tudi bala, ker je o turški vojni moči bila nezadostno in nepravilno poučena.

A do vojske je vendar prišlo. In prišlo je Kumanovo, prišla je bitka pri Bitolju in bravurno zavzetje tega mesta, prišle so druge srbske zmage. Car Ferdinand izkazal se je tedaj vrednega nemškega zaupanja. Zanetil je bratomorno vojsko. A zmagoslavna srbska vojska ovenčala se je z novimi zmagami. Tedaj pa sem jaz — in mislim, da so tudi moji tovariši Novoslovani s petrograjskih in praških posvetovanj — spoznali, da je začela teči ura po ruskih Slavjanofilih napovedane delitve Avstroogerske.

Dve strani ste mi po izidu balkanskoturške in srbskobolgarske vojske jasno stopili pred oči: da je Avstriji pot do Soluna bila zaprta in da je s sijajnimi zmagami ovenčana Srbija postala naenkrat najvažnejša država balkanskega poluotoka.

Eno kakor drugo dejstvo moralo je najti silnega odmeva v Berlinu. Nemška politika šla je za ciljem: od Hamburga do Trsta. Zato so v Berlinu Avstrijo potiskali na pot proti Solunu in jo vzpodbujali, da si to pot odpre. Slepi, kakor so na Dunaju bili, niso spoznali pravega pomena tega »prijateljskega« vzpodbujanja in so se na to pot res podali takrat, ko so sprejeli Bismarkov dunajski dar zasedbe Bosne in Hercegovine. Nadvojvodi Franu Ferdinandu, o katerem je bilo znano, da je imel hrepenenje po velikih činih in ki bi bil rad v Avstroogerski prišel do take moči, kakor jo je imel cesar Viljem na Nemškem, je tega bilo premalo. Njegovi impetuoznosti je pripisovati, da se je izvršila formalna aneksija Bosne in Hercegovine, ki je v kraljevini Srbiji izzvala tako bolesten odmev. Dasi je s tem le povzročil, da se je Srbija intenzivneje oboroževati jela in da se je z mrzlično vnemo posvetila organizaciji svojih obrambnih sil, sodil je, da je storil nov korak na poti proti Solunu. Nikaka tajnost ni bila, da si je

Conrad von Hötzendorf.

bil v ostrem nasprotstvu s cesarjem Franom Josipom. Pa ne morebiti iz kakih načelnih političnih nasprotstev, temveč zato, ker mu je predolgo živel in ga je tako oviral v izvedbi njegovih visokoletnih načrtov. Saj mu ni bilo mogoče iznebiti se ga tako, kakor se je bil njegov berlinski dvojnik v častihlepju iznebil Bismarka.

Iz tega razloga morale so zmage srbskega orožja porazno učinkovati tako v Berlinu kakor na Dunaju in dejal sem si, da mora slediti protiudarec. Pri tem sem si bil pa takoj tudi v svesti, da Srbija ne ostane sama, temveč da najde mogočno pomoč Rusije. In vstajale so mi smele nade. Saj je Srbija pokazala, da smemo vanjo staviti takšno zaupanje, kakršno so Italijani v svojem boju za zedinjenje imeli do svojega Pijemonta. Tako jako me je ta misel prevzela, da sem v aprilu 1913. leta v Sofiji tako odkrito govoril o delitvi Avstrije, da me je minister Hristov moral opominjati k previdnosti zaradi avstroogerskih konfidentov.

Da se v svojih političnih računih nisem zmotil, pokazalo se je kaj kmalu. Nemčija je predložila državnemu zboru načrt zakona o oddaji premoženja v oboroževalne namene; v avstroogerskih delegacijah pa se je v isti namen zahtevalo tudi izrednih kreditov, pri čemer je znano postalo, da je Fran Ferdinandov zaupnik general von Hötzendorf, ki je rad rožljal z orožjem, v vojnih zadevah postal edina odločevalna oseba Avstroogerske. Vse to mi je bilo tako odprlo oči, da sem ob svojem obisku v Belem gradu

na potu iz Sofije domov srbsko vlado naravnost opozoril, da pripravlja Avstroogerska vojsko proti Srbiji ter jej svetoval, naj ostane budna.

Car
Nikolaj Aleksandrovič.

Sicer bi bila pa srbska vlada tudi brez mojega opozorila spoznati morala, v katero smer se razvijajo dogodki. Česti zvanični obiski med Berlinom in Dunajem sami na sebi so mnogo povedali. Ko so za temi prišli še izleti cesarja Viljema v Konopiště, postalo je pa mnogo stvari tako vidnih, kakor s prosojno tančico pokrit kip. Skoro vsak izklesani pregib proseva izpod nje. — Jaz za svojo osebo bil sem do dobrega prepričan, da je v Konopištu bila sklenjena vojska proti Srbiji, predno si njena armada opomore od izgub med balkansko vojsko.

Sicer mi je pa že samo to, kar sem bil izvedel v Petrogradu, moralo dati neovržno poučilo. — Naivne besede carja Nikolaja Aleksandroviča v krogu svojih častnikov: »Ja do semnadcatago goda vojevat' ne budu.« Na glavo bi bil cesar Viljem moral pasti, da bi bil čakal do tje. Ako že ne zaradi česa druzega, prav zato je po vsej logiki dogodkov v Konopištu moralo sklenjeno biti, da se mora vojna izzvati kar najpreje in à tout prix (za vsako ceno). In ta sklep je imel za posledico manevre avstroogerske vojske v Bosni ter je bodočega vrhovnega poveljnika v vojni s Srbijo pripeljal v Sarajevo.

Njegova smrt pod krogljami mladih srbskih rodoljubov, ki so pač dobro pojmovali, kaj manevri pomenijo, je torej bila Berlinu dobrodošel povod za toliko zaželjeno vojsko. Ošabne besede, ki jih je — saditskega veselja kar žareč

— izrekel cesar Viljem po vojni napovedi Franciji: »Aber jetzt werden wir sie klopfen!« (No sedaj jim jih pa damo po grbi!) pojasnjujejo bolj ko cele knjige, kje je iskati zasnovatelja največjega krvoprelitja, kar jih je doslej videl svet.

Da bo avstroogerskemu ultimatu — tudi ko bi ga Srbija sprejela v vseh točkah, po katerih ne bi bila prizadeta njena suvereniteta — sledila vojska —, je bilo jasno ko beli dan. V strahu in trepetu sem bil ob gotovem dejstvu, da bo na strani Avstroogerske tudi Nemčija in — glede na navedeni carjev izrek — zaradi slutnje, da Rusija ni še pripravljena, kakor bi bilo potreba. Odvalil se mi je pa težak kamen od srca, ko sem videl, da je Viljemovo geslo »unsere Zukunft liegt auf dem Wasser« učinkovalo tako znamenito, da je Anglija napovedala Nemčiji vojsko. Dne 4. avgusta 1918 pisal sem ministru dr. Levu vitezu Bilińskemu, da smatram stvar osrednjih velesil za izgubljeno.

In bližalo se je naše osvobojenje in zedinjenje. Kljub vsem — mnogokrat silno razburljivim — peripetijam vojske, smo je dosegli v takšni meri, kakor si tega leta 1914. najsmelejši izmed nas ni predstavljati drznil. In srečen sem bil pri tem intimnem premišljevanju, da me ni prevarilo moje upanje, katero sem bil stavil od nekdaj v pomoč Rusije. Da, s polno zavestjo to ugotavljam in — ne da bi hotel kakorkoli zmanjševati zasluge Antante za srečni izid vojne — pišem: velikemu ruskemu narodu smo Slovenci pred vsem in pred vsemi hvalo dolžni, da smo — obvarovani narodne smrti — poklicani k novemu, svobodnemu življenju. Da ni bilo njegovega »parnega valjarja« — kakor je maršal Hindenburg prav domiselno bil označil ogromne množice ruskih vojnikov, ki so se bile razlile po nemških ravninah — bila bi Francija, proti kateri bi bila Nemčija lahko vrgla vso svojo grozno vojno moč,

hitro premagana in bi bila morala, predno je še mogla dobiti pomoči od svojih zaveznikov, prositi za mir. Po drugi strani bila bi Avstroogerska strla malo Srbijo, si odprla pot do Soluna in zasužnila nas še huje. V tem slučaju brez upa rešitve.

Uboga Rusija je sicer sama postala mučenica. Ker se Nemcem ni posrečilo vreči Slovanstvo v odprtem boju ob tla, zasnovali so peklensk načrt, da to dosežejo s pomočjo nenacijonalnih ruskih revolucijonarjev. Srca so se nam trgala, ko smo videli kakšnim nepopisnim mukam so bili vsled te perfidnosti Viljemove politike izpostavljeni najboljši sinovi ruskega naroda. Pa vendar so ravno ti dogodki bili potrebni, da je prišlo poveličanje Slovanstva, in — da je prišlo naše odrešenje.

Cesar Viljem II.

Da ni bilo ruske revolucije, bila bi namreč carska vlada leta 1917. po vsej verjetnosti sklenila mir. Kakšen bi bil ta mir, si je glede na tedanje stanje na bojiščih lahko misliti. Poleg Nemčije bila bi triumfovala tudi Avstroogerska. Po naših srčnih pričakovanjih bi bilo. Ustvarjena bi bila sicer Poljska pod habsburško-lorensko sekundogenituro z jasno utisnjenim jej pečatom oviratelјice Slovanstva; a o samostalni Češki in povečani Srbiji ni govora. Nikari že o našem zedinjenju! Leto je mogoče postalo le z rusko revolucijo. In v tem se je perfidna Viljemova politika vrezala. Ako se je Nemčija v carski Rusiji iznebila nevarne sovražnice in Slovanstvo krepke pokroviteljice, našli so se nam ravno zato drugi mogočni naklonjenci, nej

pa še — in to tem — nevarnejši sovražniki, kolikor bliže se je zdelo, da je prispela do svojih mednarodno nevarnih imperijalističnih ciljev. Paradoksno se sicer glasi, vendar je pa nepobitno, da je ravno ruska revolucija bila potrebna, da je moglo priti do ustanovitve Češkoslovaške republike in do velike Jugoslavije.

Ravno tako se mi zdi, ko da je nad vsem tem bdela neka višja volja. Ali si bil Ti, genij Slovanstva? Saj je bilo s tem tudi Poljski odvzeto obeležje, katero so jej hoteli dati protivniki Slovanstva. Če je pa tako: ali se ne bodo v bodočnosti, ki ne more biti več daleč, vse te države našle okoli Rusije kot najstarejše svoje sestre, da stopijo z njo v rodbinsko kolo? In ali se jim ne bo pridružila tudi najmlajša sestra Bolgarija, ko se zadostno izpokori za to, da se je brezvestnemu tujcu zapeljati dala, da je vzdignila svojo roko zoper mater, kateri ima zahvaliti svoje življenje in da je zahrbtno potisnila svoji starejši sestri bodalo v ledja?

* * *

Pod vtisi tega svojega razglabljanja sem bil še, ko sem na poti proti Krfu sédel v ladijskem salonu s Pašićem k zaupnemu pogovoru. Pripomnil sem mu, kako vzvišena čutila mu morajo danes polniti srce, ko se vrača v domovino po Jadranskem morju, katero je sedaj tudi naša last. In čestital sem mu, da je kljubu križevemu potu, po katerem je ob tako groznih mukah moral korakati srbski narod, imel poguma in čarobne moči dovolj, da ga obvaruje pred obupom.

»Da,« odgovoril mi je in še danes mi živo done njegove besede v ušesih, »težko je bilo. Hodili so k meni resni možje, nad katerih rodoljubjem nisem nikdar dvomil. In nagovarjali so me, naj poprosim za mir, da rešim vsaj nekaj. V najčrnejših barvah videli so vse in naša poguba se jim

je zdela neizogibna. Jaz pa sem računil na zmago naše dobre stvari. Pa tudi vere v neizčrpno moč naših zaveznikov nisem izgubil nikdar. Mirno sem vsem odgovarjal: Privezal sem naš mali čolnič ob veliko ladjo Antante. Ako se potopi ona, potopi se tudi naš čolnič; **trdno vero pa imam, da se ladja Antante ne bo potopila.** — In vidite,« pristavil je z blaženim izrazom na svojem izrazitem obrazu, »moja vera me ni goljufala.«

Po teh uvodnih besedah razpredel se je med nama dolg razgovor o bodočih nalogah naše zedinjene države. Predno pa stopim v naštevanje podrobnosti tega razgovora, treba mi je v boljše umevanje čitateljevo nekaj subjektivnih opazk.

Celo svoje življenje sem bil altruistično usmerjen. Altruizem — ta za politika pogubna lastnost — je bistven del mojega značaja. Ne vem, ali sem bolj dedno obremenjen z njo, ali mi je bila bolj privzgojena. Skoro bi pa verjel v prvo. Moj oče je bil namreč najsrečnejši takrat, če je mogel komu — pa naj si je bilo tudi na škodo domačih — izkazati kako uslugo; mati mi je zopet o vsaki priliki polagala na srce krščansko usmiljenje, dasi ga je reva sama bila jako malo deležna. Pa naj si že bo tako ali tako, ta lastnost mojega značaja bila je tako silna, da me je obvladavala v vsem mojem — zlasti še javnem — delovanju. Zato sem takorekoč kar hrepenel po tem, da izkažem komu kako uslugo in sem si v tem ostal dosleden tudi še tedaj, ko sem doživljal cele kupe najčrnejše nehvaležnosti. Zato sem svojim prijateljem ohranjeval zvestobo tudi še tedaj, ko sem bil že davno spoznal, da oni prijateljske zvestobe ne jemljejo enako resno.

Ta lastnost mojega značaja vzplavala je zlasti eklatantno na površje koj ob pričetku mojega razgovora s Pašićem. Žal, da je tudi kasneje le preveč opredeljevala mojo politiko.

Prvo, kar mi je Pašić dejal, je bilo, da smatra moj ustop v vlado za samoposebi umevno stvar. Brž sem mu — in to na njegovo veliko začudenje in iznenadenje — odgovoril, da je moj kandidat za prvo vlado dr. Albert Kramer, češ, da se mi zdi potrebno, da je v vladi s strani Slovencev poleg starejše generacije, katero mora vsekakor in samo po sebi umevno zastopati dr. Korošec, zastopana tudi mlajša generacija. Dr. Kramerja poznal sem že iz njegovih dijaških let. Bil je med onimi akademiki, ki so pod vodstvom dr. Gregorja Žerjava bili med mladino zasnovali novo strujo resnega dela med narodom samim. Poznal sem ga iz dunajskega državnega zbora kot spretnega časnikarja in potem, ko je bil postal glavni urednik »Slovenskega Naroda«, kot duhovitega člankarja in dobrega organizatorja. Ker je svoje dni simpatizoval z mano, bil sem mnenja, da bo njegovo javno delo v skladu z mojimi nazori in v v teku let postavljenimi smernicami. Nikdar nisem pozabil, kako so v mojih mladih letih starejši javni delavci ljubosumno pazili, da se ne bi bil v njihove vrste vrinil kak mlad človek, pa naj je bil še tako sposoben. Dokaze za to sem imel pri dr. Tavčarju, dr. Majaronu, pa tudi pri samem sebi, ko sem kandidoval v deželni zbor. Tudi me je stalno spremljal spomin na dr. Vošnjakovo posredovanje, naj odstopim dr. Moschetu svoj inicijativni predlog za ustanovitev mestne hranilnice v Ljubljani, češ, da sem »vendar še premlad za tak važen predlog«. Ko da je pamet zelišče, ki more uspevati samo na že davno razbrazdanih nji-

Dr. Albert Kramer.

vah in ne tudi na deviški, še tako skrbno prerahljani zemlji! Tistokrat je bilo, da sem sam pri sebi za trdno sklenil, da me starost ne sme najti tako sebično ozkosrčnega. In res me ni našla. Pokazal sem to že takrat, ko sem v »Narodnem veču«, mesto da stopim sam v ožje predsedstvo, kakor bi bil to lahko storil, kandidoval vanje dr. Alberta Kramerja. Na ravno tisti smernici ostal sem tudi sedaj. To pa kljub temu, da me je Pašić ponovno med potjo in tudi še po prihodu v Beli grad prosil, naj svoj sklep izpremenim.

Pač pa sem se prav iz srčne želje spustil z njim v pogovor o uredbi naše države. Temeljne misli, ki sem mu jih razvil bile so tele:

1. Naša država naj se izgradi po načelih čistega in nepokvarjenega demokratizma. Za vzor naj bi nam bila Anglija, Združene države Severne Amerike in pa Švica. Zlasti poslednja — dejal sem — bi nam mogla dati vzgled za pogoje mirnega sožitja državljanov in za upravne metode, ki s sodelovanjem vsega prebivalstva vstvarjajo vsesplošno zavest narodove suverenosti in iz nje izvirajoči državljanski ponos. Svaril sem pred potvorbo demokratizma v strankarske namene, kakršno sem imel priliko opazovati v Avstroogerski.

2. Vlada naj posveti kar največjo pažnjo socijalnemu — kot najvažnejšemu — vprašanju sedanjosti, da se izogne skrajnemu in nevarnemu izrodku njega razvoja. Zato naj prednjači z uvedbo osemurnega delalnika.

3. Ogromne latifundije v novopridobljenih deželah naj se po načinu nekdanjih zemljiško-odveznih operacij razdele med narod, da se posestne razmere vse države zenačijo s posestnimi razmerami v kraljevini Srbiji. Lete zdele so se mi namreč zato idealne, ker v Srbiji niso imeli veleposestev in ne brezposestnikov in zato med ljudstvom ni bilo onega siromaštva, katero je pri nas iz kočarjev in viničarjev delalo sužnje.

4. Pri pouku v osnovnih šolah naj bi se posebna važnost polagala na to, da se seznanijo otroci s srbskimi narodnimi pesmimi. To pa zato, da se Hrvatje in Slovenci navzamejo iz njih onega duha, ki je navdajal srbski narod v bojih »za krst častni i slobodu zlatnu«. Saj so te pesmi neizčrpljivi zaklad najnežnejše poezije, visoke etike in globoke filozofije. Pouk v vseh šolah pa sem priporočil uravnati tako, da se nasloni na narodovo etiko in filozofijo. V ta namen sem priporočil sestaviti anketo iz najboljših poznavalcev narodnega pesništva, da vzdignejo te za narodovo dušeslovje tako pomembne zaklade.

5. V osnovne šole na Slovenskem priporočil sem uvesti poučevanje srbskohrvatskega, v osnovne šole na Srbskem in Hrvatskem pa poučevanje slovenskega jezika. To pa zato, da si vsi trije državo tvoreči narodi že jezikovno postanejo bližji in da se — stoletja živeči pod temeljito različnimi okoliščinami in tako odgojeni v silno razlikujočih se miselnostih — s čitanjem knjig enega in druzega začno spoznavati in ljubiti.

6. Na vseh srednjih šolah priporočil sem uvedbo obveznega pouka ruskega jezika. Utemeljeval sem to pred vsem s hvaležnostjo, ki smo jo za svoje zedinjenje dolžni velikemu ruskemu narodu. Pa tudi s praktičnega stališča. Nemški jezik — dejal sem — ki je igral veliko vlogo v Avstriji, imel je služiti v to, da se odnarode Slovani v interesu nemške imperijalistične misli. Njegovo območje imelo se je razširiti na ves Balkan. Mi že zato nimamo nobenega povoda, da bi se zanj ogrevali. Praktično pa tudi zato ne, ker si položaj, ki ga je imel v Avstroogerski in zunaj nje, kaj kmalu osvoji francoski jezik. Kot realni politiki moramo vedeti, da je Rusija sicer ohromljena, da pa ni mrtva in da sedanje njeno bolezensko stanje ne bo trajno; kadar prestane, pa da se začnemo Slovani zbirati okoli nje. Znanje ruskega jezika je torej za nas potrebno.

7. Priporočal sem, naj naša država pred vsem svetom pokaže svojo etiško vrednost na ta način, da se Rusiji tudi v njenem bednem stanju izkaže hvaležno s tem, da skrbi za njene begunce, te najbednejše njenih bednih.

8. Opozoril sem ga na neizmerna prirodna bogastva, katera so postala državna last ter povdaril, da nam njihovo pametno in pošteno izkoriščanje more prinesti nesluteno blaginjo. Zlasti v gozdovih in rudah — dejal sem — imamo skoro neizčrpne vire bogatih dohodkov. Priporočil sem zato, naj bi se za gozde in rudnike ustanovilo posebno ministerstvo, da se tako tej strani državnega gospodarstva posveti temeljitejša pažnja, kakor bi to mogoče bilo, ko bi resortovalo v kako drugo ministerstvo, kateremu bi bilo le privesek.

9. Priporočil sem misliti že sedaj na slovansko bodočnost in stopiti takoj po ustanovitvi vlade v stike s češkoslovaško in poljsko državo v ta namen, da se doseže v vseh panogah državnega življenja kolikor mogoče na istih načelih sloneča zakonodaja. Dejal sem, da se pač zavedam, da različne razmere, v katerih eden i drugi teh narodov živi in da naposled tudi njegove zgodovinske tradicije utegnejo v nekaterih smereh zahtevati prav posebne, zanj prikrojene določbe zakonov; da pa je v večini slučajev mogoče izgraditi enotno zakonodajo po načelih rimskega in slovanskega prava. Na to poslednje obračal sem prav posebno pažnjo Pašićevo, priporočujoč mu, naj da sklicati anketo učenjakov, ki poznajo slovansko pravo, da podajo o stvari svoje mnenje in nasvete.

Pazno me je Pašić poslušal in mi često z vidno zadovoljnostjo pritrjeval. Kot posledico najinega pogovora vzel je v svoj program ustanovitev posebnih ministerstev »za šume in rude«, »za agrar« in »za soci-

jalno skrb« in je pripomnil, da ministerstva poslednje vrste zaradi važnosti socijalnih stremljenj sedanje dobe itak postajajo potreba časa.

Nobena stvar pa v Pašićevem srcu ni našla radostnejšega in živahnejšega odmeva, ko naglašanje hvaležnosti do Rusije. V presojanju dogodkov v kolikor se tiče Rusije in njene zasluge za zmago antante utripali ste najini srci čisto enako.

»Prav imate. Bilo bi sramotno, ko bi se izkazali nehvaležne. Ves svet naj ve, da take podlosti naš narod ni sposoben.«

Kakor sem videl, bila sva z najinim zaupnim razgovorom oba zadovoljna. Krepko mi je stari državnik stiskal desnico, ko sva ga končala.

Žal, da si jaz v tem trenotku in kasneje, ko me je vabil, naj vstopim v vlado, nisem zavedal, da bi le ta vstop dajal možnost dejstvovati za uresničitev teh nasvetov.

»V Belem gradu,« dejal mi je, »obvestim takoj regenta Aleksandra, da ste dopotovali z mano in pa o najinih razgovorih. Gotovo ga bo veselilo spoznati Vas in govoriti z Vami.«

Končno mi pa Pašić še naznani, da mi priporoča seznaniti se spotoma z Mišo Gavrilovićem, Ljubo Nešićem in dr. Perićem, ki so se vsi vozili že iz Rima z nami, češ, da računi na sodelovanje njihovo po prihodu v Beli grad.

XXI. V Belem gradu.

Sestavljanje vlade in delegacije za Pariz. Načrt za privtelesenje Bolgarije. — Moje imenovanje za poslanika in polnomočnega ministra v Pragi.

V Belem gradu od februarja 1914. leta nisem bil več. Silno radoveden sem torej bil, kakšnega najdem. Saj mi je bilo jasno, da je ob bombardovanju po avstroogerskem vojaštvu moral mnogo trpeti.

Razdejanje, katero sem bil našel, nadkriljevalo je moje pričakovanje. Mnogo hiš čisto sesutih, mnogo tako poškodovanih, da je bilo nemogoče stanovati v njih; skoro nobene pa brez sledu o divjem vojnem metežu, ki je šel mimo tega znamenitega mesta, katero je zaradi svoje sijajne lege ob stoku dveh mogočnih plovnih rek bilo stoletja zaželjeni cilj raznih zavojevalcev. Ulice so bile silno izvožene in zanemarjene, sredi njih pa so zijale ponekod globoke jame, ki so jih napravile granate. Glavne prometne arterije: Kneza Mihajla ulica, Terazije in Kralja Milana ulica bile so od izstrelkov s težkimi granatami tako razrite, da se je po njih le s težavo vozilo in še to le z onimi primitivnimi, za slabe podeželske ceste preračunjenimi in zato dobro kovanimi vozovi, na katerih so kmetje prihajali v mesto. Vsa fronta hiš proti Kalemegdanu bila je od puškinih izstrelkov kakor preluknjana. Edino izjemo je tvoril hotel »kod Srpske krune«, katerega so — kakor so mi pravili — dali Avstrijci popraviti zato, da so v njem stanovali njihovi visoki častniki. Sicer so bili pa povsod vidni znaki nedavne avstroogerske okupacije: nemški napisi ulic in trgov.

Prebivalstva je bilo v mestu še prav malo. Od 120.000 duš, kolikor jih je štel Beli grad pred vojno,

komaj 40.000. Ostali, kolikor je ostalo še živih, se niso še bili vrnili. Vračali so se zaradi popolnega razdejanja železnic in porušenja mostov na prometnih cestah — kulturnih dejanj avstroogerske in nemške vojske — od raznih krajev notranjosti le počasi. Umevno je torej, da je podvezana bila vsa trgovina in zaprte skoro vse obrtovalnice. Ker tudi hoteli niso bili v obratu, edini vrejeni hotel »kod Srpske krune« pa že popolnoma zaseden, preskrbeli so mi po Pašićevem naročilu zasebno stanovanje pri nekem srbskem državnem uradniku v Gospodara Jovana ulici. Ljubeznjiva rodbina tega uradnika odkazala mi je — dasi se je morala sama jako utesnjevati — lepo, snažno sobo; a postiljati mi je morala na tleh, ker so jej bili postelje in kar je imela boljšega pohištva odnesli med avstrijsko okupacijo.

Dr. Miša Gavrilović.

Gostilnic je pač tiste čase že nekaj obratovalo; a bile so to le primitivne krčme z ravno tako primitivno postrežbo in nedostatkom snage. Umevno je to, ako se pomisli, da ni bilo ničesar vzeti v roke in da celo vodovod ni brezhibno obratoval. Edina boljša gostilnica bila je poleg »Srpske krune« v »Kazini« na Terazijah. Tjekaj so zahajali oni državni uradniki, ki so se bili že vrnili; tje sva hodila tudi midva z Mišo Gavrilovićem, ki je bil takoj po prihodu v Beli grad prevzel agende ministerstva inostranih del. V Miši Gavriloviću spoznal sem bil kaj kmalu vzornega moža izrednih svojstev. Miren, skromen učenjak, bil je silno prikupljivega vedenja in olikanega obnašanja. Postave je bil imponujoče, njegova glava pa klasično lepa. Žal, da ga je — poslanika v Londonu — le pre-

Kralj Aleksander I.

zgodaj pobrala smrt. V njem je država izgubila moža, ki bi jej bil s svojim znanjem in delom obilo koristil in ki je bil kakor ustvarjen, pa tudi poklican za to, da prevzame kdaj vodstvo njene zunanje politike.

S Pašićem shajala sva se skoro vsak dan. Kmalu po prihodu — menda je bil to tretji dan — naznani mi avdijenco pri knezu regentu. Bil sem jako blagonaklonjeno sprejet. Vladar, ki je dejal, da je od Pašića poučen o mojem dosedanjem delovanju — zanimal se je živahno za moje mnenje glede nalog, ki nas po ustvaritvi skupne države čakajo in jaz sem mu, tako kakor prej Pašiću, razložil svoje misli. Obsežnega svojega razgovora s takratnim regentom, našim sedanjim kraljem, iz dolžne spoštljivosti ne bom navajal. Le toliko povem, da sem si — v svesti si svoje dolžnosti do naroda in kralja in dobro vedoč, da jezikovna vez ustvarja vez ljubezni — dovolil priporočiti Mu učenje slovenskega jezika.

Sreča, ki nam jo je naklonilo dobrotno nebo s tem, da nas je zedinilo v skupno državo, nalagala nam je vsem posebne dolžnosti uvidevnosti in bratovske sloge. Po nepopisnem prvem navdušenju bilo je pričakovati, da se bomo teh dolžnosti tudi zavedali. Žal, da se je kmalu pokazalo, kako optimistično je bilo to pričakovanje. Slika, ki jo danes nudimo svetu, je tako neznansko žalostna, da se je mora sramovati vsak po nizkih strasteh nezaslepljeni rodoljub. Pravo prokletstvo je to. Rak, ki razdeva najnežnejše staničevje našega narodnega in državnega življenja. Kar je najžalostnejše, pa je, da sega postanek tega državnega karcinoma prav v spočetno dobo naše državne skupnosti.

Še predno sem se s Pašićem sešel v Rimu, prišel mi je v roke prepis njegovega Stojanu Protiću iz Ženeve poslanega pisma. To pismo me je poučilo, da se je proti staremu srbskemu državniku, čegar ime je v mednarodnem svetu značilo več, ko vse, kar je bilo v zvezi s Hrvati in Slovenci, začelo zahrbtno rovarjenje. Tako celo, da

ga je po vseh uspehih njegove dolgoletne premišljene srbske zunanje politike delalo sentimentalnega. Njega, čegar delo je bil ta veliki obrat po božji volji v zgodovini naših treh narodov, drznili so se nekateri izpod bivšega agvstroogerskega podložništva proglašati za nekako oviro narodne edinosti. — Stvar se je v Ženevi sicer srečno premostila in uravnala. Vračal se je v prestolico povečane države kot designovani premijer.

Res je dne 15. decembra prejel mandat za sestavo prve vlade. Toda ta mandat je bil podoben lepi kiti cvetja, v kateri se skriva strupena kača. Sledila mu je namreč intriga. To pa na tak način, da je že dne 17. decembra prisiljen bil vrniti svoj mandat. Njegovi protivniki znali so svojim intrigam dati videz logike s tem, da so naglašali, da mora v Pariz kot načelnik naše delegacije za mirovna pogajanja. In zmagali so, dasi je to videzno logiko pobijalo neovržno dejstvo, da bi bil kot predsednik vlade mogel nastopati z večjo avtoriteto, kakor zgolj kot predsednik delegacije, ki je bila odvisna od vlade.

Dne 20. decembra sestavljena je bila torej vlada Stojan Protićeva. Dasi je bil to njegov prijatelj, katerega je regentu sam priporočil za ministerskega predsednika, bilo mu je vendar — kakor iz njegovih pripomenj jako dobro vem — to nezasluženo ponižanje silno britko. Seveda so v vlado stopili možje, ki jih je odbral v soglasju s Stojanom Protićem on. In zopet je bilo, da mi je priporočal, naj stopim v vlado tudi jaz.

»Ne morem si misliti, da bi Vi pri izgradnji države ne imeli svojega mesta. Vaše razloge uvažujem; toda kako naj damo izraza hvaležnosti za vse Vaše dosedanje delo v prilog zedinjenja?«

»Če mi že vsekakor hočete nakloniti kako nalogo,« pripomnim mu, »imenujete me lahko za poslanika v Pragi.«

»Dobro,« odvrne Pašić, »govoril bom z regentom. Toda stvar se ne da takoj izpeljati, ker je potreben

prej agrement češkoslovaške vlade, ki ga glede na nedostatne brzojavne zveze skoro gotovo ne bomo pravočasno dobili. Jaz bi Vam pa rad že sedaj dal dokaz, kako cenim Vaše sodelovanje v preteklih, za Vas nevarnih dneh. Sicer pa hočem o stvari razmišljati in govoriti z Njegovim Visočanstvom.«

Da je imel Pašić tiste dni obe roki polni dela, je samo po sebi umljivo. Vendar sva se shajala skoro vsak dan na krajše in daljše pomenke. O neki taki priliki dejal sem mu, da predvidevam sijajno bodočnost mesta Belega grada, češ, da je izid svetovne vojne temeljito izpremenil gospodarskoprometne prilike, ki morajo naravno silno uplivati na pomen Belega grada in Prage na eni ter Budimpešte in Dunaja na drugi strani. Prvi dve mesti — dejal sem — bosta začeli nesluteno rasti, drugi dve pa v naravni posledici tega polagoma nazadovati. Pritrdil mi je s pristavkom, da se ravno v tem tudi vidi, kako velike stvari smo si s pomočjo Antante izbojevali. Ob perspektivi bodočega milijonskega mesta, ki se je njegovemu Belemu gradu odpirala, je mož vidno občutil posebno zadovoljstvo. Saj je vedel, da si je za to pridobil neospornih zaslug. — Ko sem mu izrazil mnenje, da bi bilo sedaj, ker se gotovo začne kmalu živahna stavbna delalnost, z energičnimi odredbami treba poskrbeti, da se ne zgode napake, kakršne so o takih prilikah skoro povsod navadne in katere imajo včasih v higijenskem in prometnem oziru usodne posledice zato, ker jih je potreba ob ogromnih stroških popravljati, prosil me je, naj bi na to opozoril občinsko upravo.

To mi je dalo povod, da sem predsedstvu občine poslal spomenico, v kateri sem jej nujno priporočal, naj takoj dá napraviti regulačni in zazidavalni načrt mesta in naj se pri podeljevanju stavbnih dovoljenj potem strogo in neizprosno po njem ravna. Ob enem sem priporočal, dati napraviti še poseben načrt za arhitektonsko izgradnjo mesta, češ, da je takoj s početka treba estetski strani zunanjega lica mesta že zato posvečati posebno pažnjo, ker bo Beligrad inostranstvu merilo za našo kulturnost. Prvi predlog je

— kakor sem izvedel iz krogov občinskega sveta — našel polno umevanje. Regulačni, zazidavalni in razširjevalni načrt bil je izgotovljen in je merodajen za podeljevanja stavbnih dovolil. Načrt za arhitektonsko izgradnjo mesta se pa občinski upravi baje zato ni zdel primeren, ker hoče arhitektom prepuščati, da pokažejo svoje individualne zmožnosti za umetniško stvarjanje. Res je temu načelu težko ugovarjati ondi, kjer je stavbnoumetniška obrt na višini in kjer se strogo pazi, da imajo projektantje stavb popolno usposobljenost za to važno obrt. Kjer niso dani ti pogoji, pa to načelo ne bi smelo veljati. Najboljši dokaz so nekatere fasade novih belograjskih hiš, iz katerih diletantizem kar srši. Sicer pa nesrečna politika tako jako poseza v občinsko upravo, da se tudi pri podeljevanju stavbnih dovolil često zatisne po eno oko, tako da bo kasneje kdaj marsikako s tem prouzročeno neskladje treba odstranjevati ob izdatnih javnih žrtvah.

Sprožil sem pa pri vladi in pri občini še neko drugo misel, ki sem jo obrazložil v posebni spomenici. Ko bi bila ta misel sprejeta, bil bi Beli grad dobil tako monumentalno mestno središče, s kakršnim se more ponašati le redko kako mesto.

Kraljevski dvor bil je že prej pretesan. Zato ga je že kraljevina Srbija popolnila s tem, da je k staremu dvorcu dala postaviti še nov dvorec enake velikosti. Za povečano državo postala je tudi ta rezidenca pretesna in se bo to prav kmalu pokazalo. Beligrad pa ima za kraljevsko rezidenco, ki naj bo ob enem vidno znamenje narodove suverenosti, takšno stavbišče, kakor le malo drugih mest na svetu. To stavbišče tvori kompleks stare trdnjave, pod katero in okoli katere se je tekom stoletij bilo toliko krvavih bitk. Trdnjava na tem mestu glede na obdobno orožje nima nikakega pomena več. Ona bi kvečjemu pomenila stalno in veliko nevarnost za mesto, katero bi ob kaki morebitni oblegovalni akciji zaradi obstreljevanja, ki bi bilo z njo spojeno, moglo utrpeti ogromno razdejanje. Sicer je pa položaj vsled temeljito izpremenjenih raz-

mer tak, da v kaki morebitni vojni naša obrambna črta proti sovražniku od severa ne bo več na Dunavu in Savi, temveč na Dravi in Tisi. Obnavljanje in popolnjevanje starega trdnjavskega ozidja ne imelo bi potemtakem prav nobenega pravega smisla.

Kraljevska rezidenca na tem mestu pa bi imela neprekosljivo lego in bi napravljala veličasten in očarovalen vtis. Ležeča na stoku dveh mogočnih rek, bila bi vidna iz neizmerne daljave in bi se po svoji legi mogla kosati s kraljevskimi rezidencami Escoriala, Prage in Budimpešte. Po obronkih trdnjavskega sveta do Save in Dunava dal bi se amfiteatralno izpeljati rezidenčni vrt, ki bi pod roko spretnega vrtnarskega umetnika bil lahko znamenitost prvega reda.

Zato sem bil predlagal, naj se sezida na trdnjavskem posestvu nova zadosti velika in dostojna rezidenca; sedanja rezidenčna dvorca pa se porabita za palači ministerskega predsedstva in ministerstva inostranih del. In s tem prihajam sedaj do prvoomenjenega svojega načrta.

Med sedanjima rezidenčnima dvorcema na Kralja Milana ulici je terasovita tratina, za njima stoje administracijska poslopja in za temi se med Dvorsko ulico, Kralja Aleksandra ulico in Krunsko ulico razprostira prostoren, primitivno vrejen vrt. Ako bi se administracijska poslopja podrla in vrt opustil, dobila bi se obsežna stavbišča za nekoliko ministerstev ali kakih drugih državnih poslopij. Ta poslopja — sezidana v širokosti obeh dvorcev, z lahno eliptično udolbenostjo sprednjih fasad — dala bi možnost za monumentalen vodnjak med njimi. Ko bi se tratina med obema dvorcema na Kralja Milana ulici po vsej širokosti preuredila v monumentalne stopnjice, ob katerih straneh bi stali kipi domačih umetnikov, nanašajoči se na dogodke iz naše zgodovine ali predstavljajoči junake naših narodnih pesmi, prišlo bi se po teh stopnjicah okoli monumentalnega vodnjaka po obeh straneh »Vladnega trga«, ki bi bil okrašen z lepo negovanimi

nasadi, z najprometnejše ulice naravnost pred monumentalno zgradbo nove Narodne skupščine.

Čembolj sem o stvari pomišljal, bolj mi je taka rešitev bila všeč. Dejal sem si, da bi Beligrad dobil na ta način svoj Kapitol, ki bi smelo po rimskem vzoru »senatus populusque romanus« dobil napis »narod in vlada Jugoslavije«.

Ne vem kakšna usoda je zadela mojo spomenico, ki sem jo v več izvodih poslal odločujočim uradom. Slutim, da je našla žalosten konec v onih železnih pečicah, ki so v takratnih belograjskih pisarnah omogočevale zasilno uradovanje. Vsaj slišal nisem o njej nič več. Država plačevala je — mesto da bi se bila sama odločila za velikopotezno stavbno akcijo — belograjskim špekulantom za nastanjevanje raznih ministerstev oderuške najemnine in zida sedaj nekaj poslopij za nekatera ministerstva. Na rezidenco ne misli nikdo več. Jaz pa sem doživel samo zadovoljstvo, da je moj načrt glede »Kapitola« našel odobravanje in priznanje našega največjega arhitekta, profesorja Plečnika, čegar vsak načrt je visoka pesem stavbne umetnosti.

Že dne 21. decembra povedal mi je Miša Gavrilović, da je bilo sklenjeno imenovati me za poslanika v Pragi, češ da se glede na prijateljska čuvstva predsednika Masaryka, ki jih je bil do srbskega naroda pokazal o priliki svoječasnega Friedjungovega procesa, in pa na mojo reputacijo v slovanskem svetu, ni bati nepritrditve češke vlade in ne zamere zaradi dodatnega iskanja »agremenita«.

Ta dan sem imel potem daljši razgovor z ministerskim predsednikom Stojanom Protićem, tekom katerega sva ugotovila, da se skladava v vseh točkah, razen v pojmovanju bolgarskega vprašanja. — V tem vprašanju pa je njegova odločilna beseda po mojem mnenju pomenila veliko škodo za naše popolno zedinjene in za razvoj bodočih dogodkov na Balkanu. Sprožil sem vprašanje privtelesenja Bolgarije k naši državi. Zdel se mi je nam-

reč psihološki moment za to skrajno ugoden in dejal sem si, da je to okoliščino treba izrabiti, ker se — če ..amujena — ne utegne povrniti nikdar več.

Bolgarija bila je premagana in je krvavela iz sto ran. Zločinci, ki so jo bili zapletli v vojsko proti nam in našim zaveznikom, morali so pred narodovo nevoljo zbežati v inozemstvo. Na vladi so bili oni pošteni Slavjanofili, ki so bili svetovali, naj se udeleži svetovne vojne na strani Antante ali pa ostane strogo nevtralna. Koburška dinastija bila je pri Antanti zaradi izdajstva kralja Ferdinanda do skrajnosti omražena; bolgarski narod pa potolčen in zbit in je s strahom pričakoval onega »vae victis!« (gorje premagancem!), ki je moralo slediti. Prišel je do spoznanja, kako je — zapeljan po svoji dinastiji in onih politikih, ki so bili slepo orodje v njenih rokah — grešil nad Slovanstvom. Kesal se je in oziral po — usmiljenju. Pri tem je videl, kako je sosednja mu Srbija pod svojo narodno dinastijo, ki je znala računiti z njegovimi čutili, izšla zmagonosna iz brezprimernega vojnega meteža, ki je njemu prinesel takšno ponižanje.

Ob takih okolnostih je bilo skoro toliko ko gotovo, da bi se bil bolgarski narod za ceno osvobojenja od vojne odškodnine in reparacij, katero smo mu mogli ponuditi mi, ki smo pri tem prihajali prvi v poštev, odločil za zedinjenje z nami, ko bi mu bili v zajednici ponudili po priliki takšen položaj, kakršnega so imeli Hrvatje v Ogerski in kakršnega so si v svojih bojih z državno upravo hoteli priboriti Čehi v Avstriji. Da se nam približajo, Bolgari po vsem tem, kar se je bilo zgodilo, niso mogli imeti poguma; pričakovati je pa bilo, da bi bili smatrali za svoje odrešenje, ko bi se jim bili približali mi in jim ponudili prijateljsko desnico.

Dasi so bili božični prazniki pred durmi, čakal je name parnik z zakurjenimi kotli, da me odpelje — s posebno misijo za Sofijo — do Lom Palanke. V odločilnem trenotku izrekel se je proti tej akciji Protić z utemeljitvijo, da mora Bolgarska biti kaznovana, predno stopimo z njo v kakršnakoli pogajanja. Izdal

je bil ravno takrat knjigo »La Bulgarie«, v kateri je na temelju uradnih dokumentov dokazal, da je Bolgarska že pred vojsko in potem med njo vedno grešila proti jasnim določbam medsebojnih dogovorov in pogodb. Glede na to prišel je bil do zaključka, da s takšnim kompaciscentom ni priporočljivo nikakšno ponovno pogajanje. Tem manj pa sedaj, ko leži premagan pred nami na tleh. Z lastnoročnim posvetilom izročil mi je omenjeno svojo knjigo in priporočil mi je, naj jo prečitam, češ, da Bolgare šele iz nje prav spoznam.

Danes je, mislim, vsakomur jasno, da je to stališče srbskega državnika bilo preenostransko in pretesnosrčno. Res da ni gotovo, da bi se bil moj načrt posrečil; opravičenega dvoma nad tem pa glede na tedanji položaj tudi ne more biti. Izkušnje, ki smo si jih od tedaj pridobili v naših razmerah do svoje jugoiztočne sosede, povedo nam več, ko cele knjige, kakšne važnosti bi bil moj takrat nasvetovani poizkus. Ko bi se bil posrečil, bilo bi konec vsem za evropski mir tako nevarnim intrigam, ki kategorično zahtevajo našo stalno vojno pripravljenost.

Da je v bolgarskem narodu dovolj umevanja za stremljenje po zedinjenju z nami, dokazuje slučaj Stambolijskega; kdo je najel morilce za tega velikega bolgarskega rodoljuba, pa lahko ugane vsako politično dete.

Dne 22. decembra sodeloval sem pri določanju slovenskih ekspertov, ki so imeli biti dodeljeni glavnim delegatom naše države pri posvetovanjih za mirovne pogodbe.

Dne 23. decembra prispel je preko Pariza češkoslovaški »agrement«, na kar mi je bil izročen ukaz o mojem imenovanju za poslanika in polnomočnega ministra pri predsedniku Češkoslovaške republike v Pragi. Ob enem mi je bilo naznanjeno, da mi je za ob petih popoldne določena avdijenca pri knezu regentu. Čas do avdijence porabil sem, da sem se poslovil od ministerskega predsednika Protića, od Miše Gavrilovića in — naposled — od Nikole Pašića. Slovo od

letega, kateremu sem se prav posebno zahvalil na njegovem prijateljstvu, bilo je jako prisrčno. Tembolj, ker se je imel kot načelnik naše delegacije za mirovna pogajanja odpeljati že pred novim letom v Pariz in se po tem takem pred tem nisva imela videti več. Iz zaupnega najinega razgovora videl sem, da tiči v njegovem srcu želo zaradi intrig, vsled katerih se je moral umakniti z vodilnega mesta v državi. Vendar je s kretnjo modrega državnika potlačil vsakršno ostro besedo.

»Zavest storjene dolžnosti imam in to me tolaži,« dejal mi je. »Sedaj naj pa drugi nadaljujejo delo. Saj lahko ne bo; toda tistih težav ne bodo našli, ki so težile moja ramena. Protić bo spreten krmilar državne ladje; brez skrbi sem mu torej mogel izročiti krmilo. Tudi Vi boste lahko prijateljsko občevali z njim.«

Ker sem želel do svetega večera priti domov, bila je avdijenca pri knezu regentu prav kratka. Zato pa tem prisrčnejša.

Takoj po njej odpeljal me je avtomobil, ki mi ga je bilo poslalo vojno ministerstvo, na Savsko obalo, kjer je že čakal čoln s štirimi vojaki, da me, ker je bil pontonski most pretrgan, prepelje čez reko na levi nje breg. Parniški promet z Zemunom je namreč ob tej uri že počival in mi je bilo treba iti peš na ondotnji kolodvor. Ker je bilo vodno stanje jako nizko in zato tamošnji inundacijski svet suh, ni to provzročalo nikakih težav. Toda imel sem dokaj prtljage s seboj in to je bilo potreba spraviti do kolodvora. O kakem nosaču seveda ni bilo duha ne sluha. Vojaki so mi izjavili, da se nobeden iz njih ne sme oddaljiti z obale.

Bilo je pa tistokrat ob obali kakih deset plapolajočih grmad, ob katerih so se greli srbski begunci, ki so se z raznih krajev vračali domov. Nekateri so se pripeljali z vlaki do Zemuna, drugi z vozovi. Cele rodbine z vsem svojim bornim premoženjem ter z govejo živino in konji taborile so ondi, čakajoč, da pride nanje vrsta za prevoz na srbsko stran. Med njimi se namenim poiskati nosilca. V spremstvu enega vojakov podam se k gručam. Povprašava pri dveh, treh:

nikdo neče prevzeti prenosa prtljage. Vsi so se izgovarjali, da so preveč utrujeni, češ da so že po več dni na nogah. Končno se mi vendar posreči najti za ponujeno obilno nagrado nosača. Bil je to — kolikor sem ob svitu plamena razločiti mogel — priprost kmetič srednje velike postave v ponošeni, že zelo zakrpani obleki in vidno izstradan od prestanega pomanjkanja.

Mož si oprta mojo prtljago in podava se ob zamrznjenih lužah mimo visoke, puste trave in nizkega grmičevja proti Zemunu. Po kakih petih minutah hoje, ki je bila zaradi temne noči, katero so borno razsvetljevali le plameni grmad od savske obale sem, jako težavna, dospeva do širokega lesenega mostu, ki ga je avstroogerska vojna uprava zaradi transporta vojnega materijala bila dala napraviti od zemunske železniške postaje do savske obale. Največji del tega nenavadno trdno zgrajenega mostu bil je še ohranjen. Po prislonjeni lestvi zlezeva nanj in kmalu sva imela po njem prijetno, dasi dolgo pot do zemunskega kolodvora. Spotoma sva se pogovarjala in mi je moj nosač pravil, da je iz notranje Srbije in je bil z vso svojo rodbino po avstroogerskih okupacijskih oblastih prepeljan nekam na Madjarsko, kjer da so morali vsi jako stradati in prenašati velike nadloge. Ko mu jaz povem, da sem Slovenec iz Ljubljane in sedaj njegov sodržavljan ter da se vračam za Božič k svoji rodbini, zagotovi me, da je vesel, da se je dal pregovoriti, da mi nese prtljago.

Na kolodvoru pa doživim iznenadenje. Ko mu dajem roko v poslovilo in mu hočem plačati pogojeno nagrado, odkloni jo z utemeljitvijo, da je od brata Slovenca ne sprejme, češ da je usluga, katero mi je izkazal on, ki je dela in nošnje bremen vajen, premalenkostna. Ne moje in ne postajnega načelnika prigovarjanje ni nič izdalo. Mož je ostal pri svojem.

»Sretan vam put k vašoj porodici, gospodine!« vzkliknil je in izginil je naglo proti mostu, na katerem sem, stopivši skozi velika vhodna vrata postajnega poslopja, še dolgo slišal njegove pospešne, čedalje bolj oddaljujoče se korake. In zamislil sem se. Kakšen

lep vzgled bratovskih čutil in dobrega srbskega srca! »Lahko nam bo v skupni državi,« dejal sem sam pri sebi, ko sem se vračal na peron, s katerega sem kmalu na to stopil v osebni vlak, ki me je po skoro štiriindvajseturni vožnji pripeljal na sveti večer v Ljubljano, kjer me je že hrepeneče pričakovala moja rodbinica.

V sreči in zadovoljstvu praznovali smo veliki praznik rojstva Odrešenikovega. Z nami skupaj sta ga praznovala kot naša mila gosta dr. Anton Korošec in dr. Gregor Žerjav. Z vzvišenimi čutili smo se spominjali našega narodnega odrešenja in delali smo načrte, kako naj v srečnih novih razmerah vsi trije »sveto služimo sveti domovini« in v polni medsebojni slogi posvečamo vse svoje moči njenemu blagru. — O Bog, kako slabotna stvar je človek, ki naj bi bil krona Tvojega stvarjenja!

XXII. Potovanje v Beligrad.

Odklonitev dolžnosti glavnega delegata pri mirovnih pogajanjih v Parizu. — Poslanik in polnomočni minister v Pragi.

Takoj prve dni po novem letu 1919 odpotoval sem v Beligrad po svoje akreditive. Ljubljansko ravnateljstvo južne železnice dalo mi je na razpolago salonski voz ter je določilo sprovodnika Šemeta, da me spremlja.

Na zagrebškem kolodvoru pride mi načelnik postaje javit, da bodo morali moj salonski voz odpeti, češ da nima Westinghousove zavore, kakor ostala vlačna garnitura. Bil je občuten mraz in sem se zato prav nerad ločil od svojega za kurjavo s plinom prirejenega salonskega voza; toda pomagalo ni nič. Moral sem se zadovoljiti z velikim kupejem prvega razreda, ki mi ga je postajni načelnik odkazal in ga kot reservovani kupe zaznamovati dal.

Vlak je bil že od Zagreba nabito polen. Na vsaki postaji je pa prihajalo novih in novih potnikov, ki so napolnili ne le kupeje, temveč tudi hodnike tako, da je bil prehod skoznje nemogoč. Celo toaletni prostori so bili v vseh vozovih zasedeni in so se sprovodniki zastonj trudili, da bi bili napravili v tem oziru red. Bil je tako živahen osebni promet, da se je na nekaterih postajah zdelo, da občinstvo naskakuje vagone s sovražnim namenom. Gnječa k njim, prerivanje pred njimi in odrivanje od njih je bilo takšno, da je marsikdo prišel v potni voz opraskan in raztrgan ali pa s prav občutno bunko. Moj sprovodnik je imel muke dovolj, da odžene sopotnike, ki so neprestano silili v moj kupe in katerih nekateri so grozili, da vse razbijejo, ako jim ga ne odpre.

Pod temi okolnostmi privozili smo do Broda na Savi. Po predidočem dogovoru izstopil je tu Šeme, da prinese iz restavracije nekaj okrepčila. Še predno sem se dobro zavedel, da je treba kupe od znotraj zapahniti, odpro se njega vrata in vanj stopi 40 do 50 let star srbski vojak z veliko ročno vrečo, a brez orožja. Da ubranim vstop še komu izmed množice, ki je vlak naskakovala, zapahnem hitro vrata. Potem pa se obrnem k vojaku, ki je bil sedel k oknu in položil vrečo poleg sebe ter mu pravim:

»V napačen kupe ste prišli.«

»O ne!« odgovori mi ogovorjenec. »Je že pravi. Iz Sandžaka prihajam. Štirinajst dni sem skoro neprestano na nogah. Ves ta čas se ni enkrat nisem pošteno odpočil, nikari že, da bi bil prespal noč. Moj polkovnik me je zato miloval in mi je dejal, ko sem se poslavljal od njega, naj se med vožnjo v vlaku naspim. Ko sem omenil, da bo gotovo težko za prostor, odgovoril mi je, da se naj ne dam odrivati, češ da imam več pravice nanj, ko vsak drugi. Saj sem trpel nadčloveške muke. Zato ostanem tukaj in me nihče ne bo spravil od tod, pa naj bi bil kdorkoli.«

»Če je tako, ostani mirno tukaj in deni vrečo gorile« — pri tem mu pokažem z roko na prostor nad njegovo glavo — »v mrežo.«

On to stori. Potem sede, potegne iz žepa zavitek tobaka in si jame zvijati svalčico.

»Kaditi pa ne boš smel,« obrnem se sedaj k njemu. »Bolehen sem in ne prenašam tobačnega dima.«

»E, pa dobro,« odvrne vojak uslužno. »Kako vam drago. Ne moram baš da pušim.«

V tem, ko se je to v kupeju vršilo, bilo je na hodniku vpitja in zmerjanja na pretege. Neverjetne množice potnikov navalile so na vlak, hitele od voza do voza, da si najdejo prostorov, in se spuščale v žolčna objasnjevanja z onimi srečniki, ki so bili v posesti kakega — četudi le zasilnega — kotička v vozu. Ker je med vojno bilo iz železniških voz pokradeno vse, kar ni bilo trdno pribito, tudi v mojem

kupeju ni bilo zagrinjal. Ljudje so torej videli, da sva v njem samo dva in so skušali s silo odpreti duri. Nekateri so se zadovoljili z mojim opozorilom na listek, ki je označeval, da je kupe reservovan, in so popustili od svojega početja; drugi so z robatimi kletvinami dali razumeti, da jim ta listek ni nič mar. Silno žal mi je bilo, da sem svojega sprovodnika bil poslal v restavracijo in težko sem čakal njegovega povratka .

Naenkrat začujem glasen klic: »Gdje je gospodin ministar Hribar?«

Brž odprem okno, da vidim, kdo po meni povprašuje in zagledam bančnega ravnatelja Ilijo Ivanišević iz Sarajeva.

»Molim Vas lijepo, gospodine ministre!« ogovori me, »uzmite me k sebi. Čuo sam od Vašeg konduktera, da ste sami, a ja se bojim, da kod ovog mnoštva putnika neću naći mijesta.«

Seveda sem želji njegovi ustregel. Ko Ivanišević, ki ga je bil pripeljal Šeme, vstopi, jameva se pogovarjati. Naenkrat vstane vojak in seže po svojo vrečo v mrežo.

»No, šta sada?« vprašam ga.

»Izaći ću,« odgovori mi.

»Nemoj, brate,« pravim mu na to. »Kazao sam ti, da možeš mirno ostati ovdje. A i drugde nebis našao mesta.«

»Izaći ću svejedno,« pravi vojak in vzame vrečo v roke. »Odkako znam, ko ste, nema ovde mesta zame. Ne zamerite, da sam vas uznemirivao. Da sam vas prije poznao, ne bih se bio usudio doći ovamo.«

Vse moje prigovarjanje ni nič izdalo. Mož je ostal pri svoji odločbi.

»Da imam i vas put stati, treba da izadjem,« odgovori mi. »A vi putujte sretno i Bog nek je s vami.«

Krepko stisnem vrlemu možu žuljavo desnico in naročim Šemetu, naj mu poizkusi najti prostor, kjer bo mogel sedeti in si tako odpočiti od prestanega truda in štrapac. In vesel sem bil, ki mi pride na-

znanit, da mu ga je našel v tretjem razredu; nasproti ravnatelju Ivaniševiću pa sem ugotovil, da sedaj šele pojmujem zlato srbsko srce. »Z vojaki take moralne vrednosti morala je Srbija zmagovati,« zaključil sem pogovor o tem svojevrstnem doživljaju, ki se mi je tako živo utisnil v spomin. —

V Belem gradu naznani mi Miša Gavrilović, da me namerava vlada mesto dr. Ivana Žolgerja poslati kot glavnega delegata k mirovnim pogajanjem v Pariz, češ, da se ji Žolger kot bivši avstrijski minister ne zdi nič kaj primerna oseba za ta delikatni posel. Pozove me, naj se hitro podam v Prago, izročim akreditive in se potem vrnem, da odpotujem z instrukcijami v Pariz.

Dr. Ivan Žolger.

Takega sporočila nisem pričakoval. Spravilo me pa — kakor je bilo tudi laskavo — le za trenotek ni iz ravnotežja. Brez razmišljanja odklonil sem namenjeno mi čast. Kot razlog za odklonitev navedel sem nezadostno znanje francoskega jezika. V resnici pa me to ne bi bilo oviralo važno to mesto sprejeti, kajti v teku dveh do treh mesecev mogel bi si bil to znanje v neprestanem živem občevanju v Parizu tako popolniti, da bi se bil lahko spuščal v konverzacijo. Moja odklonitev temeljila je namreč na razlogih čisto osebnega značaja.

Temeljila je na že omenjeni moji altruistični usmerjenosti. Dr. Ivana Žolgerja poznal sem že dolgo. Še kot dijaka sem ga bil — črešnjevskega rojaka — spoznal nekoč v Slovenski Bistrici. Ko je kasneje vstopil v državno službo, imponovalo mi je, da se je dosledno pisal dr. Ivan Žolger. Saj je to bil prvi primer, da je državni uradnik podčrtaval svojo narodnost s

pisavo svojega krstnega imena. Druge je njihovo stremuštvo često zapeljalo, da so celo svojemu slovenskemu priimku skušali utisniti pečat neznačajnosti. O priliki borbe za slovensko vseučilišče hvalil mi ga je nekoč minister Hartel kot Slovenca, ki bo svojemu rodu delal čast in mi je dejal, da mu je bilo posebno zadovoljstvo, da mu je mogel izposlovati na dunajskem vseučilišču veniam legendi. Omenil sem že, da me je bil dr. Žolger prišel prosit, naj ga upeljem pri Gorupovih. Sicer me je pa vsako leto med svojim dopustom obiskaval, je bil tudi pri meni v Cerkljah in se je nekoč udeležil izleta, ki sem ga bil napravil s svojimi uradniki k sv. Joštu. Ko sem bil državni poslanec in je bil on v prezidiju predsedstva ministerskega sveta, ostala sva v stalnih stikih in me je v marsikaki zadevi krepko podpiral. Ko je izdal svojo znamenito razpravo o avstro-ogerski nagodbi, poslal mi je izvod knjige z lastnoročnim poklonstvom. Na Dunaju me je seznanil s svojo soprogo in me je večkrat vabil v svoj rodbinski krog, kjer sem imel priliko spoznavati, kako zvest sin svojega naroda je ostal. Ko je končno postal minister, ni se prevzel, temveč je prisrčno razmerje do mene ohranil nespremenjeno.

Iz tega razloga sem že par mesecev pred polomom Avstrije dr. Korošcu priporočal, naj misli na dr. Žolgerja kadar pride potreba za diplomatska pogajanja. In ko je ta čas nastopil, priporočil sem ga zopet Pašiću. Naravno je torej po vsem tem, da sem brez pomišljanja odklonil možnost, da stopim na mesto moža, ki mi je bil tako simpatičen; odklonil kljubu razlogom, katere sem čul in ki so se bili kasneje izkazali, žal, le preveč utemeljeni. Ravno dr. Žolger kot glavni delegat za naša mirovna pogajanja je namreč — kot bivši avstrijski minister — bil Italijanom povod za spretno stkane intrige, ki so silno veliko škodovale naši poziciji v Parizu. — Vsa dr. Žolgerjeva učenost in vse njegove vešče in spretno zagovarjanje našega stališča ni namreč moglo odvagati edine njegove obremenitve z nekdanjim ministrova-

njem v Avstriji. Zlasti glede na dejstvo, da so vsi drugi narodi na mirovnih pogajanjih bili zastopani z možmi, katerih ostri odpor proti njihovim tlačiteljem je bil splošno znan.

Sicer se je bil pa dr. Žolger — dasi družabno olikan ko malokak Slovenec — na Dunaju menda navzel nekaj preveč birokratskih navad. Zgodilo se je namreč v Parizu, da ga je ameriški delegat, ko je šlo za najvažnejše in najodločilnejše ukrepe glede Koroške, povabil na intimen zajterk. Dr. Žolger imel je tistokrat ravno v delu spis o tem vprašanju. Sestavljal ga je noč in dan z njemu lastno temeljitostjo in treba mu je bilo le še nekaj časa, da ga dovrši. Zato se je pri ameriškem delegatu opravičil, češ da dokončuje ravno spis o pravicah Slovencev do Koroške. Delegat avstrijske republike ni odklonil podobnega povabila ameriškega tovariša. V tem, ko je dr. Žolger sestavljal poročilo, ki naj bi bilo pričalo o njegovi temeljitosti in duhovitosti, je njegov avstrijski tovariš v prijetni tête à tête z ameriškim delegatom rešil koroško vprašanje ugodno za Avstrijo in je tako že naprej podrl vse učeno dokazovanje naše delegacije.

Ko sem kasneje vse to izvedel, stopilo mi je živo pred oči, v kakšno usodepolno napako me je pripeljala označena črta mojega značaja in dejal sem si, da človek vedno greši, ako ne sprejme naloge, ki mu jo je previdnost namenila. Toda: naturam si furca expellas, tamen usque recurret (prirode še z vilami ne izženeš); kljubu vsem izkušnjam grešil sem v tem oziru še dalje.

Nekam začudeno me je pogledal Miša Gavrilović, ko sem mu začel dr. Žolgerja na vse pretege hvaliti in sem ga zagotavljal, da Slovenci za vodstvo mirovnih pogajanj nimamo sposobnejšega moža od njega. — Na njegovo pripomnjo: »Mi o tem nismo prepričani,« odvrnil sem mu: »Pa se še prepričate.«

S tem je bilo to vprašanje zaključeno in želel sem le še instrukcij. Dobil sem odgovor, da posebnih instrukcij ni potreba, češ da bom že sam vedel, kako je treba zastopati naše koristi v Češkoslovaški Repub-

Kraljevski grad na Hradčanah v Pragi, sedaj rezidenca predsednika republike.

liki. Dasi bi mi bilo s kakimi navodili glede politične smeri moje naloge v Pragi jako ustreženo, bil sem vendar s tem lakonskim odgovorom zadovoljen. Saj je izražal najpopolnejši »plein pouvoir« (polno moč) in pa najneomejenejše zaupanje, da bom znal kreniti po pravi poti. Izprosil sem si zatorej samo še imenovanje Srečka Brezigarja za poslanstvenega tajnika in z njegovim dekretom v žepu odpeljal sem se v Ljubljano, od ondot pa v Brezigarjevem spremstvu dne 9. januarja 1919 skozi Dunaj v Prago.

V Pragi bil sem si takoj po novem letu naročil v hotelu »Saský dvůr« stanovanje. Dasi je bilo moje imenovanje tako v československih vladnih krogih kakor v vsej československi javnosti sprejeto z velikim zadovoljstvom, namenil sem se bil, da nastopim svoje službeno mesto tiho in skromno. Zato dneva svojega prihoda v Prago československemu ministerstvu inostranih del še naznanil nisem. Pisal sem le upravi hotela, naj mi pripravi naročeno stanovanje. Vendar

je ministerstvo od hotelske uprave izvedelo, da pridem in je — ker si ni bilo na jasnem, s katero progo se pripeljem — poslalo na vse tri kolodvore k brzovlakom uradnike »cizineckega urada«, ki je tiste dni imel nalogo nastanjevati dohajajoče potnike, z naročilom, naj poizvedo kedaj pridem in naj to takoj naznanijo v grad. Ko se torej z Brezigarjem pripeljeva po sedmi uri zjutraj na Denisov kolodvor, pozdravi naju tamkaj čakajoči tajnik »cizineckega urada«, ki nama pove, da je ministerstvo inostranih del silno obžalovalo, da me zaradi popolnega neznanja kedaj in na kateri kolodvor prispem, ni moglo uradno dočakati. Svoje usluge, katere mi tajnik ob enem ponudi, odklonim in se odpeljem v hotel.

Še tisti dan so večerniki prinesli poročilo o mojem prihodu, sledečega dne pa so juterniki priobčili pozdravne članke in sestavke. Iz vseh je sicer vela neka prisrčnost in se je zlasti simpatično omenjalo mojih predvojnih stikov s češkim narodom; vendar sem pa čutil, da stoji češkoslovaški narod še prav zelo pod utisom italofilije. Italijani so bili namreč — po Antanti določeni — zasedli Slovaško in so pripravljali tla za zasedbo te dežele po češkoslovaški armadi, katere nekateri oddelki so bili pod poveljstvom italijanskih častnikov. Pretragično se mi ta trenotna orijentacija češkoslovaške javnosti ni zdela. Sodil sem, da bo čuvstveni opijanjenosti, ki je bila izzvana po osvobojenju izpod avstrijske vladavine in ni znala še pravilno vrednotiti zaslug za to osvobojenje, niti jasno presojati nagibov posameznih pospeševateljev tega osvobojenja, sledila prej ali slej trezna prevdarnost, s katero se je češki narod odlikoval že tako često in v tako odločilnih trenotkih. Dogodki so pokazali, da sem imel prav. Ni trajalo dobrega pol leta in že je ves češkoslovaški narod bil na edino pravi poti.

Med Jugoslovani v Pragi — zlasti med mladino — izzvalo je moje imenovanje za poslanika živahno gibanje. Naša narava morala se je kajpada pokazati tudi tu. Ne bili bi potomci očetov, katerih nesloga nam je prinesla toliko gorja, ko bi bili ukrep vrhovnega

Pisatelj v istokroju poslanika in polnomočnega ministra v Pragi.

vodstva naše skupne države sprejeli brez protivljenja. Sicer je bilo jasno, da praška naša emigracija ne bo predpisavala Belemu gradu, niti bo njegove odločbe in ukrepe izpreminjala; toda oni zlokobni duh nagajivosti, ki je največ kriv, da še danes nimamo države vrejene, kakor bi bilo potreba, moral se je pokazati tudi tu. Med dijaki je zavrelo. Srbi in Hrvatje so bili nezadovoljni, da je postal poslanik Slovenec. Našli so se med njimi vročekrvneži, ki so predlagali, naj se temu nezadovoljstvu dá izraza z demonstracijami proti poslaniku o priliki, ko bo izročal svoje akreditive. Šele Ranku Vujiću, tehniku Srbijancu, se je posrečilo, da je srbsko in hrvatsko dijaštvo pomiril. Slovenski dijaki s starejšimi v Pragi naseljenimi našimi državljani vseh treh narodov so mi, ko sem se v državni kočiji ob častnem spremstvu sokolskih jezdecev odpeljal na Hradčane k svečani izročitvi svojih akreditivov, priredili pred hotelom prisrčne ovacije.

Pripomniti je potreba, da je tisto leto bilo v Pragi več sto jugoslovanskih dijakov. Ko so kasneje oni jugoslovanski akademiki, ki so bili na italijanskih vseučiliščih, vsled obnašanja tamošnjih akademskih oblasti in pa njihovih italijanskih komilitonov bili primorani na eksodus, prišli so tudi leti v Prago. Takrat je število naših vseučiliščnih dijakov v Pragi presegalo štirinajst sto. Med njimi seveda mnogo takih, ki jim je v gmotnem oziru trda predla. Za svojo dolžnost sem smatral skrbeti zanje, kolikor sem le mogel. Posredoval sem pri ministru prosvete Ljubi Davidoviću, da je za njihovo dijaško kuhinjo dovolil izdatne državne prispevke, pri ministerstvu za izhrano pa, da je to kuhinjo zalagalo z živili iz domovine. Pri »Pražski úvěrní banki« izposloval sem, da je za jugoslovansko dijaško kuhinjo odstopila brezplačno v svoji hiši v Štěpánski ulici lepe pritlične lokale, ki so bili tako prostorni, da se je v njih lahko naenkrat postreglo dvema sto osobam. Pri tem sta mi krepko pomagala naša rojaka, vinska veletržca Roko Brađanović in Marko Dragičević, ki sta imela nadzorstvo nad dijaško ku-

hinjo in ki sta se mi pridružila, da smo skupaj obiskovali praške denarne zavode, da jih zainteresujemo za podpiranje našega dijaštva. 830.000 Kč iznašali so prispevki, ki smo jih na ta način nabrali in katere smo izročili v upravo posebni dijaški zadrugi pod nadzorstvom imenovanih dveh idealnih rodoljubov. Seveda je ta moja skrb za dijaštvo odprla letemu kaj kmalu oči, kako napačno je s početka zaradi agitacij, ki so jih od zunaj zanesli medenj, o meni sodilo in smo kmalu postali najboljši prijatelji. Tega prijateljstva celo moja neizprosna strogost proti onim dijakom, ki so utihotapljali tobak, ni omajala.

Izročitev akreditivov izvršila se je jako slovesno. Bil sem namreč prvi poslanik in polnomočni minister pri predsedniku Československe Republike. Sicer je bila zastopana tudi že Francoska Republika, toda le po odpravniku poslov s činom poslanstvenega tajnika. Moj ogovor in predsednika Tomaša G. Masaryka odgovor dihala sta že one prisrčnosti, ki je leto nato vela k bratovskemu dogovoru in kasneje k vzajemni obrambni pogodbi.

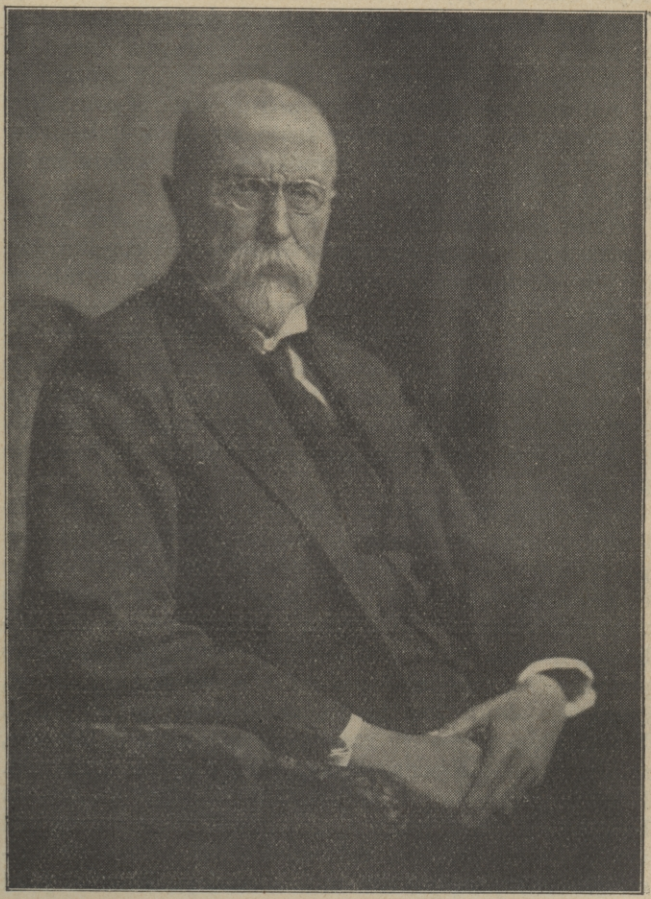
Atmosfera za moje poslansko delovanje bila je torej ugodna in od mojega takta je bilo odvisno, da postane tudi prijetna. Ne brez nekega posebnega zadovoljstva morem ugotoviti, da je kazalec na mojem diplomatskem barometru dosegel to stopinjo prav v kratkem.

Saj sem se pa svoji novi službi posvetil z ljubeznijo in ponosom. Z ljubeznijo zato, ker sem si bil v svesti, da sem sedaj zvanično poklican gojiti in utrjevati s češkoslovaškim narodom one bratovske stike, za katere sem bil pred tem deloval iz lastnega nagiba in iz srčne potrebe že leta in leta; s ponosom zato, ker me je k temu delu izbrala lastna država, kateri služiti sem smatral za največjo čast. Polen onega idealizma, ki me je bil v borbi za pravice svojega naroda in za boljšo njegovo bodočnost ob izbruhu svetovne vojne privel v avstrijske ječe, lotil sem se dela, z ono neutrudljivostjo, ki mi je bila prirojena spremljevalka na vseh potih mojega življenja in je storila, da miru nisem

poznal. Da bi bil na vse strani prost in v delu za blagor države vseskozi neoviran, odložil sem čast upravnega svetnika »Ljubljanske kredite banke«, ker sem smatral, da je nezdružljiva z mojim novim položajem. Nato sem razvezal še svojo dosmrtno pogodbo z banko »Slavijo«. Generalni ravnatelj František Vlach — jako previden in silno prevdaren mož, ker dober poznavalec ljudi — me je rotil, naj tega ne storim, in me prosil, naj dovolim, da se ljubljanski generalni zastop še naprej — in to brez mojega sodelovanja — vodi na moj račun, češ da ne morem vedeti, kaj krije bodočnost v svojem krilu, da je torej nevarno žrtvovati sigurno eksistenco za sijajen položaj problematske sigurnosti. Vse zastonj: moj idealizem je bil tako velik, moja vera v državo mojega hrepenenja tako trdna, da si niti od dalječ nisem mogel misliti, da bi mi kedaj ta država mogla plačevati z nehvaležnostjo.

Vseh — tudi navideznih — spon prost šel sem torej na delo. Olajšano mi je to delo bilo, ker sem v Pragi na visokih mestih našel povsod svoje osobne in politične prijatelje tiste politične usmerjenosti, ki je bila ves čas mojega javnega delovanja vodila mene. V tem ravno se je bilo pokazalo koliko zrelejši je bil češki narod od našega, da so se po prevratu vsi avstrijakantje morali poskriti v najtemnejše luknje, dočim so pri nas prav usiljivo lezli na dan in rinili v sprednje vrste. — S samim predsednikom Masarykom bil sem znan že od takrat, ko je v spremstvu poslanca Spinčića obiskal vprvič Jugoslavijo. V Ljubljani bili so prvi njegovi koraki v mojo hišo. Ne pretiravam torej, ako zapišem, da sem bil v vseh uradnih krogih v Pragi kakor doma in da je imelo moje občevanje z njimi značaj izredne prisrčnosti, ki ga je seveda še povečavalo moje znanje češkega jezika. Enako prisrčno so mene in poslanstvene uradnike sprejemali praški zasebni krogi.

Recepcij nisem mogel prirejati. Imel sem par mesecev silno skromno stanovanje in pisarno v hotelu

Tomaš G. Masaryk.

»Saský dvůr«. Ko mi je potem češkoslovaška vlada preskrbela v Hlavkovi palači v Vodičkovi ulici prostornejše stanovanje, v katero sem se v začetku maja mogel preseliti, bilo je tudi leto za vsakršne družabne prireditve neprimerno. Zato sem Vidovega dne 1919 prvo recepcijo priredil v Sladkovskega dvorani v Obecním domě. Bila je to prva diplomatska prireditev sploh, ki je diplomatskim zastopstvom drugih držav dala povod za podobne prireditve, ki so kmalu na to jele slediti.

Ker stanovanje v Hlavkovi palači v primeri s stanovanji, ki so bila odkazana poslanstvom drugih držav, ni bilo dovolj reprezentativno, jel sem se ozirati po drugem. Slučajno sem izvedel za rezidenčno palačo malteškega viteškega reda na Velkopřevorském náměstí na Mali Stráni. Češkoslovaška vlada zasegla jo je za svoje urade; krasne reprezentativne dvorane s slovečimi gobelini, ki se v obče smatrajo za najlepše gobeline srednje Evrope, pa je porabljala za dobrodelne prireditve.

Ko si palačo ogledam, peljem se na Dunaj k velikemu priorju Rudolfu grofu Hardeggu, da poizvem, če bi malteški viteški red hotel svojo rezidečno palačo dati naši državi za njeno poslanstvo v najem. Gospod veliki prior sprejme me izredno ljubeznjivo. Dejal mi je, da me »par renommé« že davno pozna. Ker je bil ravno na poti v hotel Matschakerhof, čegar vsakdanji gost je bil, povabi me s sabo tjekaj. V prijetnem pogovoru zasedela sva tamkaj dobro uro, ne da sva se namena mojega obiska sploh dotaknila. Končno ga spomnim nanj in on mi odgovori, da mu bo prav všeč, ako pride njegova rezidenčna palača pod varstvo jugoslovanske države. Ko mu ta poklon primerno kvitujem, pravim mu: »Sedaj pa k materijelni strani vprašanja, Vaša Jasnost. Kakšno boste pa zahtevali najemščino?«

Veliki prior se za trenotek zamisli, potem mu pa preleti obraz misel, ki prikliče nanj izraz zadovoljstva. Čez par trenotkov pravi z diskretnim nasmehom na ustnicah:

»Nikakšne.«

Ko vidi, da sem uprl svoje oči vprašujoče vanj, ko da tega odgovora ne razumem, dostavi pojasnjevalno:

»Da. Prepuščam Vam palačo brezplačno v porabo. Skrbeli boste le za davke, za zavarovanje in pa za potrebno popravljanje. Veseli me, preuzvišeni, da Vam morem napraviti uslugo.«

Težko je povedati kakšen utis je to naznanilo napravilo name. Moral sem se premagovati, da mi ne prekipe čustva in da ostanem v oni hladni pozi uljudnosti in dostojanstva, ki mi jo je narekovalo svojstvo diplomatskega zastopnika uvaževane in spoštovanje budeče jugoslovanske države.

Naravno je, da sva se kaj hitro in ravno v tistem vzajemnem razpoloženju dogovorila tudi glede najemne dobe. Grof veliki prior sprejel je brez ugovora mojo željo, da se pogodba sklene na dobo desetih let. S to pogodbo prihranil sem državi štiri do pet milijonov najemščine, ki bi jo bila sicer v desetih letih plačati morala.

Razmerje, ki je po tem kratkem razgovoru zavladalo med mano in velikim priorjem suverenega malteškega viteškega reda, postalo je tako prisrčno, da mi je kasneje iz lastnega nagiba brez vsake odškodnine ponudil v porabo svojo letno rezidenco grad Libchovy pri Českí Lipi in mi dal na prosto razpolago svoje tamošnje obširno in divjačine bogato lovišče. Da sva po tem takem ostala v prijetni trajni zvezi, je umevno. Moj odhod je ta plemič — ne le po rojstvu temveč tudi po duši in srcu — jako obžaloval in ni potem med poslanstvom in njim vladalo nič več ono prisrčno razmerje, ko za mojih dni.

O vseh svetih 1919 preselil sem se v malteško palačo. Od tedaj začel sem prirejati mesečne recepcije, ki so v praški veliki družbi tako priljubljene postale, da se je — kakor me splošno zagotovljajo — laskav spomin nanje ohranil do današnjega dne. V obilni meri imam to pripisati svoji vzorni soprogi, ki je kot doyenka v zboru diplomatskih dam nalogo hišne gospodinje vedela in znala vršiti z osvajajočo skromnostjo in prisrčno

ljubeznjivostjo tako, da so gostje, katerih je včasih bilo toliko, da so prostorne dvorane postajale pretesne, bili pod prikupljivim vtisom jugoslovanske gostoljubnosti.

Ker stoji malteška velikopriorska palača na odličnem in tihem prostoru dražestne, po svojih znamenitih arhitekturnih spomenikih sloveče Male Stráne, je pač naravno, da sem imel željo spraviti to poslopje v trajno last naše države. Zato sem se ponovno obrnil do grofa Hardegga s prošnjo, naj bi redu priporočil, da nam svojo praško rezidenčno palačo proda. Moja tozadevna prizadevanja pa so ostala brezuspešna. Odgovoril mi je namreč, da palača absolutno ni in ne bo na prodaj zato, ker je nedeljiva od Malteške cerkve in ker ima red trdno vero, da se mu posreči, da doseže v Československi republiki priznanje svoje suverenosti, v katerem slučaju bi palača zopet služila prvotno določenemu jej namenu.

Po tem določnem odgovoru predvideval sem torej, da utegne država, ko poteče desetletna pogodba, priti zaradi nastanjenja poslanstva v nepriliko. Iz tega razloga priporočil sem jej, naj kupi stavbni prostor in si na njem sezida moderno palačo za poslanstvo in za konzulat, vrejeno tako, da bi prvi del zaradi eksteritorijalnosti tvoril celoto zase. Slučajno sem izvedel za stavbišče, ki je bilo v ta namen izredno pripravno, ker je ležalo na Letni, kjer so po zazidavalnem načrtu projektovane monumenatalne javne zgradbe in je določen tudi prostor za diplomatsko četrt. Veliko je bilo čez 30.000 m² in je po tem takem dajalo možnost za priredbo obsežnega vrta poleg poslanstvene palače, in pa še odprodaje polovice stavbišča. Cena je bila tri milijone českih kron. Ker je tistikrat dinar imel višji tečaj, ko česka krona, vidno je, da je prilika za nakup bila izredno ugodna. Zato sem pismeno in ustno prosil Stojana Protića, naj je ne zamudi. Vse zastonj. Do nakupa ni prišlo. Danes ima — kakor sem predvideval in na kar sem tudi opozarjal — oni svet kljub veliko višjemu tečaju češke krone petkratno večjo ceno, ki pa še vedno raste.

O svojem diplomatskem poslovanju ne bom govoril. Izmika se okvirju javne diskusije. Le toliko morem reči, da sem se prizadeval oživotvoriti sanje svoje mladosti glede najtesnejše zveze našega in češkega naroda in da je v doberšni meri tem prizadevanjem pripisati, da je prišlo do zavezniške pogodbe med našo kraljevino in češkoslovaško republiko.

S sklepom te pogodbe bil je položen temeljni kamen za bodoče slovansko soporoštvo, katero po sili dejstev vsekakor prej ali slej slediti mora. Prav dobro so se tega zavedali vsi razborni rodoljubi tako pri nas, kakor na Češkoslovaškem. Dokaz tega, da je bil ta važen meddržavni pakt sprejet na obeh straneh z najiskrenejšim veseljem in v vsesplošnim odobravanjem. Državniki na obeh straneh so pa tudi spoznali, da bo ta prijateljskozavezniška pogodba le tedaj mogla izpolnjevati pripadajočo jej nalogo, ako obe državi postaneta na znotraj konsolidovani, ker boste le tedaj mogli biti na zunaj močni in uvaževani.

Tiste čase je notranji konsolidaciji naše kraljevine bilo prav zelo na poti politično obnašanje voditelja hrvatske seljačke stranke Stjepana Radića. Na Češkoslovaškem opažali so to prav zelo. Tako celo, da mi je sloveč češkoslovaški državnik v razgovoru z mano to delovanje naravnost označil za veleizdajniško. Da se je o razmiricah, ki so vsled tega obnašanja v našem političnem življenju nastale in so se od dne do dne pogoršavale, v Pragi mnogo govorilo, je po tem takem umevno. In genijalen češkoslovaški državnik, o katerem je bilo znano, da nima z Radićem samo zvez, temveč nanj tudi velik upliv, se je ponudil, da se pelje na lastne troške v Zagreb v ta namen, da porabi ves svoj upliv spraviti ga na pravo, k notranji konsolidaciji države vodečo pot. Nič drugega ni bilo potreba, ko da bi bila naša centralna vlada izrekla, da to ponudbo sprejema.

Sporočil sem jej to s toplim priporočilom, naj imenitno to ponudbo nujno sprejme. Ker ni bilo odgovora,

priporočal sem to ponovno še nekajkrati. Peljal sem se v Beligrad in govoril sem o tem z ministerskim predsednikom. Vse zastonj: centralna vlada je molčala. Edini minister Ninčić mi je nekoč — tako en passant — dejal, da je oni moj predlog jako važen in da naj ga zato ne izpustim iz evidence. To je bilo pa tudi vse, kajti on o stvari ni mogel odločati, ker je spadala v kompetenco ministra notranjih zadev. Pri letem pa očividno ona ponudba in na njej zasnovani moj predlog ni našel umevanja, kakor menda tudi ne že prejšnje moje priporočilo, naj bi se poizkusilo v državne svrhe izkoristiti bogato znanje Radićevo, pri čemer sem tudi takoj povedal, kako si to predstavljam. Mesto tega zaprli so Radića in ga napravili s tem ne samo ljutega nasprotnika vladi, temveč tudi mučenika. Danes je menda jasno, da je vse, kar je temu sledilo, le posledica prejšnjih opustitev.

Širša jugoslovanska javnost si ni bila na jasnem o nalogah poslanika. Ona je smatrala, da je to nekak komisijonar, ki ga je vlada postavila zato, da izkazuje ljudem razne usluge. Zlasti na Slovenskem je moralo to pojmovanje razširjeno biti. Začela so mi namreč prihajati pisma z najrazličnejšimi željami in prošnjami. Morebiti je bila temu kriva tudi znana okolnost, da sem svoje dni kot poslanec rade volje storil vsako uslugo, za katero se je bil kdo obrnil do mene, če je le sploh bila mogoča.

Tiste dni je pri nas bilo veliko pomanjkanje premoga boljše kakovosti, zlasti plinskega. Prenehal je bil namreč ves dovoz angleškega in ameriškega premoga. Zato so naše mestne plinarne bile v veliki zadregi. V tej zadregi spomnile so se, da bi lahko meni naložile, naj jim preskrbim ostravskega premoga. In začela so mi prihajati pisma, katerim so kmalu sledili odposlanci mestnih plinarn. — Bil bi se seveda lahko postavil na komodno — in tudi čisto pravilno — stališče, da podobna posredovanja ne spadajo v moj delokrog; da so celo proti dostojanstvu mojega uradnega položaja. Ker je šlo pa za javni blagor, posredoval sem

drage volje pri češkoslovaškem ministerstvu javnih del. Leto je — dasi je glede na tedanje produkcijske razmere često bilo v veliki zadregi kako bi zadostilo potrebam lastne države — v največ slučajih rado ustrezalo mojim željam.

Toda pri tem ni ostalo. Videč uspehe mestnih občin, jela so se do mene obračati tudi industrijska podjetja tako glede dobave premoga kakor drugih potrebščin. Odposlanci takih podjetij oglašali so se čedalje pogosteje pri meni. In zmagala je v meni nesrečna — menda prirojena — mi slabost biti postrežljiv in uslužen. Tudi za te porabljal sem upliv svojega uradnega položaja. In nikdar ne brez uspeha. Poleg onih, ki jim je bil potreben, vesel sem ga bil vselej tudi sam. Saj je prišel ožjim rojakom in domači zemlji na korist. Da se najde kak podlež, ki bo moj dobrovoljni in nesebični trud kedaj obrizgal z ostudnim blatom svoje nizkotnosti, si pač nisem misliti mogel. Pa se mi prav godi. Saj bi si bil na poti življenja vendar že mogel nabrati izkušenj, da se Slovenci — in to še prav posebno — ne izmikamo iz splošnega pravila, po katerem plačuje svet.

V prvem delu svojih spominov povedal sem, kako me je mladeniča navdajalo in obvladavalo neizmerno domotožje. Prav na enak način sem v novem svojem položaju vedno imel svoje misli pri dragi svoji domovini. To je bilo povod, da sem pazno sledil vsem dogodkom doma in da sem merodajne osobe često opozarjal na stvari, ki so se mi zdele važne. Kolikor se to tiče splošno državnega stališča, govoril bom o tem v enem kasnejših poglavij. Tu omenjam le, da sem se za Ljubljano in Slovenijo še prav posebno zanimal. Zato sem leta 1919 rotil dr. Žerjava, naj prepreči »mačkovljanski« naklep zazidave trga Tabor in naj poskrbi, da se za vseučilišče in njega institute kupi Cekinov grad — ki je bil takrat po ceni dobiti. Žal, da moja opozoritev ni našla odmeva.

Prav posebno pa sem se zanimal za našo lepo Koroško. Ker jej posvetim posebno poglavje, pripomi-

njam tukaj le, da sem rad ustregel vsem dr. Brejčevim prošnjam glede nje. Pri tem mi je bratovska Češkoslovaška bila tako naklonjena, da mi je dva vagona sladkorja, ki jih je baje bilo potreba za plebiscitne namene, odstopila po tako nizki ceni, da ni pokrivala niti produkcijskih troškov. Žal, da so plebiscitne priprave na Koroškem bile takšne, da je vagon tega sladkorja prišel nemški »Heimwehri« v roke, in se je tako izpremenil v sredstvo proti nam.

Da sem o razmerah na Koroškem dobro poučen in da pomagam pri delu za plebiscit, ki nam ga je naprtila lastna nerodnost, poslal sem na Koroško akademika Ferdinanda Kozaka, čegar resnobnost in idealno rodoljubno usmerjenost sem poznal. Njegova treznoresna poročila so mi bila povod za opozorila na merodajnih mestih. O njih tukaj govoriti seveda ne morem.

Izza svojega poslančevanja v Pragi imel bi pripomniti še, da mi je tamošnje v primeri z ljubljanskim dokaj surovo podnebje povzročalo mnogo neprilik. Dvakrat me je bolezen vrgla na posteljo in sem vprvič — dober mesec po prihodu v Prago — le komaj ušel nevarni pljučnici. Obakrat je istočasno zbolel tudi predsednik Masaryk. Uganil sem, kaj je obema povzročilo bolezen. Prvokrat sva med plesnim presledkom sedela v pogovoru v Smetanovi dvorani Obecnega doma v tem, ko so pri prezračevanju spustili proti nama strujo ledenomrzlega zraka; vdrugič je bilo tega krivo podobno prezračevanje o priliki neke čajanke v gradu na Hradčanih. Poslej sem se čuval. Kakor hitro so kje po zimi odprli med kako prireditvijo okna, da nadomeste pregreto sobno atmosfero s svežim mrzlim zrakom, vstala sva s soprogo in se odpeljala domov.

Predsednik Masaryk obolel je po neki taki prireditvi zopet prav hudo. Takrat tako, da ni bilo dalječ do katastrofe. Le izredni skrbi zdravnikov in vzorni negi bolnika je bilo pripisati, da je po dolgem bolehanju vendar ozdravil. Sedaj se mi je potrebno zdelo opozoriti merodajne ličnosti predsednikove okolice, odkod po mojem prepričevanju izvirajo njegova obolevanja.

Uvaževali so opozorilo, postali pri prezračevanju previdnejši in gospod predsednik more se od tedaj veseliti stalnega zdravja, ki mu omogoča, da posvečuje bogate zaklade svojega duha blagru države in naroda.

O tej priliki ne morem zamolčati, da je med zadnjo kritično boleznijo predsednika Masaryka enemu naših ožjih rojakov poverjena bila prav posebna, silno važna naloga. Doktorja Ivana Matka, sedaj primarija v Mariboru, odbrali so bili profesor Syllaba in tovariši, ki so bdeli nad dragocenim življenjem velikega državnega poglavarja, da vrši dan in noč službo ob bolnikovi postelji. Tej svoji nalogi posvetil se je bil dr. Ivan Matko s popolnim umevanjem velike dolžnosti in z ljubeznijo do vršitve važnega svojega poklica, pa tudi z brezprimerno požrtvovalnostjo tako odlično, da si je pridobil spoštovanje in izredno uvaževanje, katero mu je omogočalo lepo karijero v Pragi. Le ljubezen do njegove lepe domovine je storila, da se je podal v domače skromnejše razmere.

*

Takoj po prevratu je zaradi brezglavega vojnega gospodarstva avstrijskih oblasti nedostajalo vsega. Zlasti tudi kuriva. Zima je zato z vso silo pritiskala na marsikatera vrata in je posebno starejšim ljudem dala hudo čutiti svoj mrzli deh. Izmed teh se je obrnil z Dunaja do mene v Prago z ganljivim pismom upokojeni vseučiliščni profesor dr. Vatroslav Jagić. Prosil me je, naj bi mu pri tamkajšnjem češkoslovaškem poslanstvu izposloval premoga, da si ogreje svoje krehke in od starosti iznemogle ude. Srečen sem bil, da sem mogel slovečemu učenjaku ustreči tako popolnoma, da ga je bratovska Češkoslovaška po svojem dunajskem poslanstvu zalagala vso zimo brezplačno s premogom. Izza tople peči pisal mi je ljubeznjivi starček zahvalno pismo, katerega tople besede so mi prav nazorno pričarale pred oči, kakšnih muk je bil rešen. Dočim se je prej moral zavijati v kožuhe, in je še v polnem brezdelju po cele dneve prezebal, naznanil mi

je ves blažen, da sedaj — na novo poživljen — zopet pridno dela in se življenja veseli.

Tem povodom pa sem čisto slučajno izvedel, da se češkoslovaška vlada pogaja z dr. Vatroslavom Jagićem za odkup njegove knjižnice. Ustrašil sem se tega. Ne da bi me bila vodila zavist, dejal sem si vendar, da bi bila večna škoda, če nas v tem prehite bratje Čehi. Saj sem dobro vedel, da imajo več in popolnejših znanstvenih knjižnic, ko mi Jugoslovani. Pri tem sem si dejal, da gre pri nakupu Jagićeve knjižnice Jugoslaviji vsekakor prednost in dolžnost pred Češkoslovaško. Ne da se sporazumem s svojo vlado in ne da obvestim Jagića samega, storim — ker se mi je zdelo, da je periculum in mora — takoj v češkoslovaškem unanjem in prosvetnem ministerstvu korake, da zabranim sklep kupne pogodbe. Neznansko me je veselilo, ko sem na obeh mestih našel polno umevanje svojega nazora, da gre pri nakupu te znamenite knjižnice Jugoslaviji že po prirodi stvari prednost pred Češkoslovaško, in da se ta prednost podčrtava še zlasti z okolnostjo, da je vojni metež v kraljevini Srbiji uničil še one nepopolne knjižne zbirke, ki jih je pred vojno imela. Naklonjenost češkoslovaške vlade bila je tako velika, da sem celo izvedel pogoje nameravanega nakupa.

Sedaj sem se pri vseučiliških profesorjih dr. Polivki in Pastrneku, katera sta knjižnico poznala in ocenila, poučil tudi o njeni kakovosti. Tudi ona mi nista ničesar skrivala, dasi sem špoznal, da polagata veliko važnost na to, da bi česko vseučilišče prišlo v njeno posest.

Tako o stvari od vseh merodajnih strani dobro poučen, poročal sem svojemu ministerstvu. Sreča je bila, da je prišla stvar v roke Miše Gavrilovića. Hitro, kakor je v Belem gradu le on reševal uradne zadeve, dobil sem naznanilo, da naša vlada pristaja na nakup knjižnice in ne dolgo na to je bila sklenjena pogodba z dr. Jagićem, ki je bil tudi silno zadovoljen, da je njegova znamenita knjižna zbirka postala last njegovega naroda.

Opogumljen po tem uspehu, nasvetoval sem svojemu ministerstvu, naj od kiparja Alojzija Gangla, ki je živel v Pragi v vse prej, ko sijajnih razmerah, kupi za poslanstvo Prešernov doprsni kip. S poštnim povratkom prišel je odgovor, da si je ministerstvo osvojilo moj predlog.

Gangla bil sem podpiral že prej. Svoje dni poskrbel sem, da mu je biskup Strossmayr izročil izvršitev velikega basreliefa »dobri pastir« iz kararskega mramorja nad velikimi vratmi djakovske prvostolne cerkve. Izpolnil je svojo nalogo prav dobro. Zato sem mu hotel pomagati tudi sedaj. Priporočil sem, naj se mu poveri izdelava kipa regenta Aleksandra, katerega sem ob enem naprosil, da mu v ta namen pozira. Tudi ta predlog je bil sprejet in Gangel se je podal v Beligrad, kjer je tako pri knezu regentu kakor pri Miši Gavriloviću našel najljubeznivejši sprejem. Delo svoje, o katerem se je knez regent izrazil jako pohvalno, dovršil je v par mesecih in je potem kip v Pragi v bron vliti in v Beligrad ministerstvu inostranih del poslati dal. Tam so kip sicer prevzeli in ga tudi postavili v stopnjišče ministerstva inostranih del, a o plačilu niso hoteli ničesar slišati. Ker je Gangel — kakor umevno — zahteval čedalje nujneje to plačilo, vzljubilo se je nekemu uradniku ministerstva inostranih del povzpeti se celo do šale, da sem Ganglov kip naročil jaz in ga poklonil državi. Žal, da je Miša Gavrilović bil takrat že mrtev, jaz pa pokrajinski namestnik v Ljubljani. Sicer je okoliščina, da je Gangel v dobi svojega bivanja v Belem gradu iz blagajnice ministrstva inostranih del ponovno dobival predplačila na naročeno delo, dokazovala, da je to delo naročilo ministerstvo: vse zastonj. Ko da se je komu hotelo posebne zabave, vlekla se je stvar, v tem ko je umetnik skoro obupaval, meseca in leta. Ljudska zloba začela jo je celo izkoriščati proti meni. Profesor dr. Matija Murko sporočil mi je bil namreč, da se je zaradi te afere jelo vleči moje ime v blato. Ko se mi je sporočilo od katere strani, zavedel sem se v polnem obsegu resničnosti narodne poslovice, da je dobrota sirota. — Še le po

mnogih energičnih dopisih v Beli grad in po osobnem posredovanju v ministerstvu inostranih del se mi je končno posrečilo izposlovati, da je ministerstvo plačalo že davno prevzeti kip.

O tej priliki ne morem si kaj, da se ne bi dotaknil neke strani naše državne uprave. To pa zato, ker iz nje poleg tega, da dokazuje našo zaostalost in omejenost, nastaja državi tudi še škoda, ki dosega vsako leto stotine milijonov. Naš brezmejni birokratizem je to. — Svoje dni smo v dunajskem državnem zboru grajali prevelik birokratizem in smo zahtevali njega odpravo. Bože moj, to je bila le otroška igrača proti birokratizmu, ki ga je izredil in izpital Beli grad! Naštel bi lahko več primerov in mogel bi tudi številčno navesti škodo, ki jo je v enem in drugem trpela država. Ne storim pa tega samo zato, ker bi se nam lahko ves svet smejal in bi to utegnilo škodovati našemu državnemu ugledu. Samo zato, da merodajne kroge opozorim, kako nujna je v tem oziru remedura, naj povem za kratek čas in zabavo tole mično zgodbico iz svoje prakse.

Ko sem začetkom leta 1919 odhajal v Prago, izplačal mi je blagajnik ministerstva inostranih del 20.000 francozkih frankov na račun bodočih izdatkov s pripomnjo, da bom »prinadležnosti« prejemal vedno v francozki valuti. Kmalu na to prejel sem v Prago sporočilo, da je finančni minister — bil je takrat dr. Ninčić — odredil, da se bodo poslej tudi »poslanstvom na strani« vršila vsa plačila v dinarjih po »odredjenom kurzu«. Ob enem me je ministerstvo pozvalo, naj vrnem onih 20.000 frankov, ki sem jih bil v Belem gradu lično prejel. Seveda teh 20.000 frankov že nisem več imel. Izdal sem jih za plače in druge potrebščine. Imel sem pa večjo zalogo dinarjev, katere mi je bilo doposlalo ministerstvo za nadaljnje tekoče izdatke. Da ministerstvu ustrežem, poizkusil sem takoj dobiti francozkih frankov, da jih odpošljem v Beli grad. Toda to je bilo laglje hoteti, ko uspeti. Saj jih je bilo jako težko dobiti.

Končno se mi je pa vendar posrečilo po prijaznosti generalnega ravnatelja dr. Jaroslava Preissa

dobiti pri »Živnostenski banki« 4300 frankov. Lete pošljem o priložnosti po kurirju blagajnici ministerstva inostranih del v Beli grad. Potrdilu prejema dodano je bilo naročilo, naj pošljem še ostalih 15.700 frankov.

Ker je bilo med tem časom češkoslovaško finančno ministerstvo izdalo prepoved izvažanja tujih valut, opozorim na to ter prosim, naj si ministerstvo samo kupi ostanek francozke valute. Točno je sledil odgovor, da moram ta ostanek vrniti iz Prage, kamor je bilo šlo dano mi predplačilo. Ravno tako točno odgovorim, da je ministerstvo že odobrilo vse moje izdatke iz onih 20.000 frankov in da je sedaj pač vseeno, če mi pošlje dinarje za zopetni nakup frankov v Prago, ali pa če jih izda v ta namen v Belem gradu. Temu še dostavim, da se mi zdi drugi način nakupa enostavnejši, ker odpadejo troški pošiljanja iz Prage, in pa tudi priporočljivejši, ker bo ministerstvo laglje dobilo francozki denar, negoli jaz.

To opozorilo ni nič zaleglo. Dobil sem ukaz, da moram poslati iz Prage. Odgovoril sem še enkrat, da so francozki franki, ki se prodajajo v Pragi, ravno takšni, ko francozki franki, ki jih je dobiti v Belem gradu in da zato lepo prosim kupiti jih tamkaj. To tem bolj, ker gre tu glede na že izvršeno odobritev mojih računov zgolj za knjigovodsko transakcijo. Zastonj! Prišel je nov ukaz: Franke iz Prage!

Med tem sem se preselil v Ljubljano. Pokrajinsko namestništvo dalo mi je toliko posla, da sem na one franke že davno pozabil. — Ali ne dobim od ministerstva inostranih del v Ljubljano opozorilo, da dolgujem izza praške dobe še 15.700 frankov in pa poziv, naj jih takoj dopošljem? Po prejemu tega pisma bil bi kar skočil iz kože. Kljub vsemu dopisovanju in pojasnjevanju vendar še takšna zakrknjenost! Najraje bi bil pismo vrgel v koš. Priznavam, da je to tudi popolnoma zaslužilo. Toda zvest svojemu načelu, da je na vsako pismo treba odgovoriti, sedem in napišem izčrpno pojasnilo, v katerem rekapitulujem vse, kar sem bil o stvari že tekom prejšnjega dopisovanja

povedal. Končno pripomnim, da je to poslednje moje pojasnjevanje in da na nikakšno pismo, ki bi se tikalo te zadeve, ne bom odgovarjal več. — »Jaoh si ga državi, koja si je sv. Birokracija izabrala za svog državnog svetca,« bile so poslednje besede tega mojega pisma. To je pomagalo. Od tedaj imam mir.

Zaključujoč reminiscence na svoje praško bivanje, ne morem opustiti, da ne bi omenil izredne sreče, da sem v svojstvu poslanika in polnomočnega ministra prišel v bližje stike z rojakom, ki prestavlja izredno duševno potenco in ki si je v kulturnem svetu kljubu vsej svoji skromnosti pridobil pozicijo, kakoršno navadno daje le pripadnost velikemu in mogočnemu narodu. Profesor Josip Plečnik je ta rojak. Ako smo politiki delovali za tesno vzajemnost českega naroda s slovenskim, tedaj je profesor Plečnik to vzajemnost na umetniškokulturnem poprišču kar najsijajneje udejstvil. Najveličastnejši spomenik slavne češke preteklosti, kraljevski grad na Hradčanih, je po njegovem stvarjajočem duhu zadobil novega sijaja. Deh nebeške poezije razlil se je okoli njega, kajti Plečnikovo stvarjanje je visoka pesem arhitekture. In tako bodo Hradčany v dobi, ko je zopet oživela suverenost českega naroda, po Plečnikovi zasnovi in volji predsednika Masaryka, s soglasjem vseh merodajnih československih strokovnih krogov, postale priča slovenskočeskega umstvenega sorodstva. Naj bi to srečno naključje bilo kažipot za bodoče skupno delovanje obeh narodov in obeh držav, katerih tvoreči in ohranjujoči del sta češki in slovenski narod!

XXIII. Konopiště. — Nadvojvoda Fran Ferdinand d'Este. — Srbski dvorski arhiv. – Kralj Aleksander Obrenović.

Štirideset kilometrov od Prage v jugozapadni smeri leži ob glavni cesti v Tabor prijazno okrajno mesto Benešov. Ono šteje 8400 prebivalcev, je torej nekoliko manjše od Celja in nima tudi tako živahnega prometa, kakor to naše mesto, živi pa več ali manj v podobnih gospodarskih razmerah. Lokalna trgovina s premožno okolico, kateri daje racijonalno poljedelstvo svoje prijetno obeležje, je glavni preživitveni vir njegovega prebivalstva. Sicer ima pa vsak Benešovec tudi svoje kmetiško posestvo in prednjači v njega obdelovanju. Zunanjost mesta napravlja prav prijeten vtis. Ulice so široke in snažne, z večine tudi tlakovane,

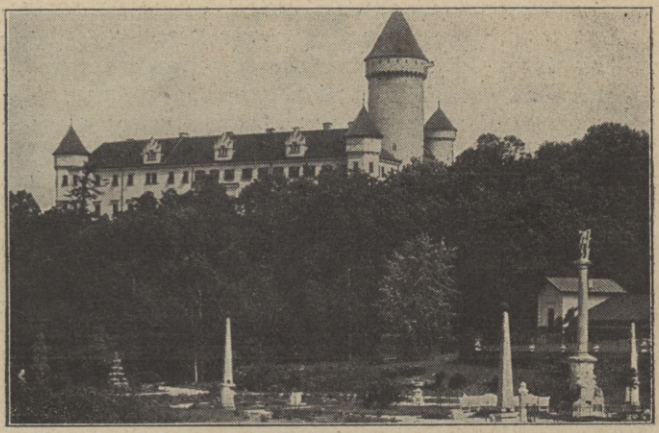
Benešov.

hiše ob njih lične in dobro vzdrževane, tako da svedočijo o blagostanju njihovih lastnikov. Kakor so vsa česka mesta — pa naj že imajo česko ali nemško prebivalstvo — posnemala svojo mater Prago, ki si je za središče vsega javnega življenja — za nekak forum — priredila prostorno »náměstí«, katero je obrobila z ličnimi javnimi in odličnimi zasebnimi poslopji, tako se je tudi Benešov razvil okoli svojega »náměstí«, katero obrobljajo vrste lepih poslopij s starinskimi fasadami. Prebivalstvo mesta odlikovalo se je vedno po svojem vzornem rodoljubju in je v dobi narodne probuje bilo najzanesljivejša opora bojevnikom za narodna prava.

Slučaj je hotel, da je presumptivni vladar Avstro-ogerske, nadvojvoda Fran Ferdinand d'Este, kupil v bližini tega rodoljubnega mesta ležeči grad Konopiště in da si ga je potem, ko se je bil poročil z grofico Sofijo Chotkovo, izbral za svoje stalno bivališče. S tem je mesto Benešov primaknjeno bilo najbliže k sodobnim zgodovinskim dogodkom.

Naravno je, da sem si po svoji preselitvi v Prago zaželel videti kraj, za katerega sem se bil že davno zanimal, ker mi je znano bilo, da se v njem pripravljajo usodni dogodki. Saj sem kar požiral poročila, ki so svoje dni prihajala o sestankih cesarja Viljema z nadvojvodo Franom Ferdinandom v Konopištu in pa s časnikarsko iznajdlivostjo popisanih, čudežne lepote polnih nasadov rož v konopištskem parku.

O danih razmerah se je moje zanimanje za Konopiště še povečalo. Fran Ferdinand je bil, kateremu so moji domači nasprotniki vedeli dostavljati denuncijacije proti meni. In sedaj, ko so potonile vse njegove nekdanje smele sanje o novem in hujšem zasužnjenju mojega naroda, sem jaz — sin tega od Avstrije k narodni smrti obsojenega naroda — prišel, da kot poslanik zastopam njegovo samostojno državo pri posestrimi jej Češkoslovaški republiki. »Welche Wendung durch Gottes Fügung!« dejal sem si — spomnivši se nehote otrepane fraze cesarja Viljema I. v dobi nemško-francoske vojske leta 1870.

Grad Konopiště.

Moj prvi izlet po prestani bolezni, ki me je bila napadla v februarju 1919, je bil zatorej v Benešov in v Konopiště. Po posebni prijaznosti československe vlade preselil sem se še tega leta na letovanje v konopištski lovski gradič Frídek. Ob prvem obisku in še bolj v dobi svojega bivanja na oddihu imel sem prilike dovolj spoznati ondotnje razmere in poučiti se o dogodkih, ki so Konopiště poslednja leta pred svetovno vojno potiskali v vrsto najzanimivejših sodobnih žilišč. Evo kaj sem izvedel in kakšno sodbo sem si bil napravil.

Veleposestvo Konopiště meri vsega vkup 5566 hektarjev. Med českimi veleposestvi, katerih nekatera so po svoji velikosti tako obsežna, da prekašajo mnoge nekdanje samostalne nemške državice, je tedaj dosti neznatno. Zato pa po svojem gospodarstvu za njimi nikakor ne zaostaja. Obdelano in obgospodarjeno je namreč s tisto vzornostjo, na katero se je zemeljska kultura na skoro vseh českih veleposestvih že pred desetletji povzdignila in ki pri spretnem izkoriščanju vsega areala zagotavlja visoko rentabiliteto. Lepo arondovano, razteza se po položnem holmogorju

tako, da se njive in travniki vrste z igličastimi in listnatimi gozdi, v dnu katerih se razprostira dvoje obsežnih ribnikov, ki obilujeta lososev, krapov in ščuk. Sploh ga na Českem ni količkaj pomembnejšega veleposestva, ki bi zanemarjalo umetno gojenje rib, s katerimi se zalagata Praga in Dunaj, pa tudi velika mesta nemške države, kakor Draždani, Lipsko, Kamnica, Berlin.

Prav posebna pažnja se je na konopištskem veleposestvu posvečala lovu, ker je njegov lastnik bil strasten lovec in je vsako leto dal prirejati večje love. Kakor znano udeleževal se je nekaterih konopištskih lovov tudi nemški cesar Viljem II. Obilovali pa so ti lovi zajcev, kuncev, fazanov in jerebic. Poleg tega so se skrbno gojila srnčja lovišča in je na ribnikih bilo vedno tudi precejšnje število divjih rac, ki so ondukaj valile. Za lovske goste bila sta po načrtu nadvojvode samega sezidana dva lovska gradiča in sicer eden — večji — sredi »Černého lesu«, drugi — že imenovani Frídek — nedaleč od grajskega parka sredi velike jase z njivami in travniki, obrobljene z ljubkimi gozdiči. Prvoimenovani bil je sijajno po lovsko opremljen, tako da je gostom, katerim je bilo odkazano stanovanje v njem, vzbujal ne le po svoji legi sredi smrekovega gozda, temveč po vseh predmetih vsakdanje porabe najprijetnejše lovsko razpoloženje. Iz Frídka pa je lovski gost v srčno svojo radost zamogel skozi okna opazovati, kako iz gozdičev prihajajo na jaso mnogoštevilni zajci, da se ondi pasejo, da postavljajo možičke in se po izvirnem svojem, šegavosti polnem načinu gonijo in igračkajo. Videti je pa tudi mogel, kako med njimi ponosno stopajo zlatopernati fazani, katerih je bilo toliko, da jih je v kratkem času mogel našteti sto, ako ne več. Ob jutranjih in večernih urah so tako v Černem lesu kakor v Frídku prihajale oprezne srne prav do pred vrat obeh lovskih gradičev, ko da jim je namen zabavati goste visokega lovskega gospoda.

Osrednje ravnateljstvo veleposestva z dohodarstvenim uradom bilo je v obširnem upravnem poslopju pod

Pisatelj s svojo rodbino pred lovskim gradičem Fridek na Konopištu.

(V drugi vrsti stoje kuharica in logar Václav Douda s svojo soprogo Baruško.)

kolodvorom v Benešovu; ožje nadzorstvo in uprava gradu v administracijskem poslopju pod gradom, kjer je posloval tudi navlašč zaradi nadvojvode ustanovljeni poštni urad; vodstva gospodarstva pa v štirih pristavah, ki so se imenovale Marjanovice, Chvojen, Pomnenice in Radikovice. Največ zemljišča stalo je pod gospodarstvom pristave Marjanovice. — Ker je vsaka pristava imela približno po sto krav, izdelovalo je veleposestvo poleg surovega masla tudi razne sire, za katere je imelo stalne odjemalce.

Na eni najlepših točk veleposestva bil je sezidan grad. Ko ga je nadvojvoda Fran Ferdinand kupil od knežje rodbine Lobkoviške, bilo je to dokaj neznatno, staro, že precej zanemarjeno poslopje, ki je po modernem pojmovanju nudilo kaj malo stanovanjske udobnosti. Novi lastnik ni gradu le temeljito popraviti dal, temveč ga je z raznimi prizidavami tako povečal, da danes z mogočnim svojim, iz velike daljave vidnim stolpom napravlja jako ugoden vtis. Pod gradom razteza se v kvadratični obliki zmerno velik, skrbno in dobro negovan park, ki ga krase kamenite sohe brez posebne umetniške vrednosti. Poglavitne gredice tega parka bile so zasajene z raznocvetnimi rožami. Kadar so te rože bile v polnem cvetju, napolnjeval je njih vonj res vse ozračje grajskih nasadov in razveseljevala je njihova barvitost oči; takšna znamenitost, za kakršno so v dobi obiskov cesarja Viljema konopištske rožne gredice urbi et orbi razglasili uslužni avstrijski in nemški oficijozusi, pa te gredice niso bile. Politika, ki je zahtevala, da se prikrijejo pravi nameni konopištskih sestankov, jih je le umetno spravila v nezasluženi sloves.

Parku je grajski gospod posvečal največ pažnje. Rad se je izprehajal po njem in rad je s svojo deco hodil od gredice do gredice, dajoč navodila, kako naj bi se vredile po njegovem okusu. Tudi je mnogokrat presedel v njem v krogu svoje rodbine.

Sicer je pa prostor pod gradom bil le ožji — takozvani cvetlični — park. Takoj poleg njega začenjal se je obsežen naravni park, ki se je raztezal krog in

krog gradu. Lepe, široke steze so bile po njem izpeljane po svetlih jasah in senčnatih gozdnih partijah. Meje med posameznimi parčnimi parcelami bile so zasajene z rožnimi grmiči, tako da je bilo skoro ob vsakem koraku vidno, da je graščak poseben ljubitelj rož. Red, ki je vladal povsod in vzorna znažnost, ki so jo razodevale skrbno pomedene steze obsežnega parka, pa sta pričala o njegovi natančnosti.

Res je bil nadvojvoda Fran Ferdinand d'Este silno natančen, pa tudi skrajno strog človek, ki je poznal samo svoj »prav« in ni dopuščal nikakšnega protivljenja. To je zlasti jasno pokazal takrat, ko si je grofico Sofijo Chotkovo izbral za svojo nevesto in kljubu vsem ugovorom strica cesarja Frana Josipa ni odnehal, dokler mu ni postala zakonita žena. Splošno se je ta njegova odločba sprejemala simpatično. Saj se je mislilo, da je to pripisovati njegovim demokratskim nagibom. Toda ta sodba je bila napačna. Vsega je bilo v tem možu več, ko demokratizma. Bil je avtokrat in absolutist najhujše vrste.

Dokler ga zla usoda Habsburgovcev ni potisnila v prvo vrsto, je, kakor so mi na Dunaju pravili, bil dokaj skromen in meščansko prijazen. Sam sem imel nekoč priliko, da se o tem prepričam. Neke zimske noči imel sem se odpeljati iz Ljubljane z jutranjim brzovlakom v Trst. Ko me na peronu zagleda načelnik postaje Habit, pride k meni, pozdravi me in mi pove, da se z vlakom vozi nadvojvoda Fran Ferdinand, ki da je na pljučih bolan in se popelje v Egipt.

»Veste kaj,« pravi mi, »njegov voz vam dam odpreti. Tako pridete vsaj gotovo do udobne vožnje.«

Rečeno, storjeno. Dobil sem mali kupe v nadvojvodovem vozu. Ker je bila neprodorna tema, zadremljem kmalu in se zbudim šele ob vožnji skozi predore pri Gornjih Ležečah. Radoveden stopim, ko drvi vlak proti Divači, na hodnik in se oziram skozi medlo jutranjo svetlobo po okolici negostoljubnega Gaberka. Kar se nenadoma odpahnejo vrata sosednjega kupeja in iz njega stopi — nadvojvoda. Zavedajoč

se, da sem gost v njegovem vozu, pozdravim ga in se mu predstavim. On odzdravi uljudno in me vpraša, kje sva. Ko mu pojasnim, da vlak pripelje v kratkem v Divačo, spusti se z mano v pomenek o Škocijanski jami in o podzemeljskih čudežih Krasa. Med Divačo in Sežano nakloni se mi, poda mi roko in stopi zopet v svoj kupe. — Njegovo neprisiljeno obnašanje in njegova prijaznost sta me prijetno iznenadila; ni torej čuda, da se mi je njegov vodeni pogled, sicer pa markantni obraz, ki je imel takrat nekam bolehne poteze, trajno utisnil v spomin. Sam pri sebi sem ga — sam na pljučih bolan — blagroval, da mu je mogoče iti si zdravja iskat pod milo egiptovsko podnebje.

Našel je tam tudi res zdravje. O priliki spuščanja neke avstroogerske bojne ladje — če se ne motim, je bil to Szent Jstvan — videl sem ga mnogo let kasneje v Trstu. Tedaj že s kneginjo Hohenberško kot soprogo, ki je kumovala pri ladjinem krstu. In začudil sem se. Nekdanji slabotni in videzno bolehavi nadvojvoda postal je krepak mož, čegar polna lica so razodevala zdravje. Toda ona neprisiljenost in brezskrbnost, ki ju je razodeval njegov obraz ob mojem pomenku med vožnjo mimo Divače, sta izginili. Zato pa se mi je zdelo, da vidim na njem odtenek prevzetne visokosti, pomešan s temnim oblakom neizpolnjenih želja. Skratka: bivši nadvojvoda mi je bil vzor prijaznosti; tedanji prestolonaslednik molčeča, a grozeča sfinga.

Sedaj mi seveda ni bilo več za ugibanja. Fran Ferdinand d'Este je postal predmet zgodovinskega raziskavanja. In tega sem se lotil. Na srečo sem pri svojih raziskavah našel celo vrsto ljudi, ki so bili s pokojnikom v raznolikih osebnih stikih. Na podlagi tega kar sem od njih izvedel, opravičen sem bil zapisati, da je bil avtokrat in absolutist najhujše vrste.

Še več! Z njegovo smrtjo je bilo človeštvo pognano v najkrutejšo in najkrvavejšo vojno, kar jih pozna zgodovina. Toda iz te vojne je nikla potlačenim narodom svoboda in je zlasti Slovanstvu nastala možnost novega, njegove moči in

veljave primernejšega udejstvovanja v kolu velikih narodov. Da je ostal Fran Ferdinand živ in da mu je dano bilo zasesti prestol po Franu Josipu, pa bi svet vseeno ne bil obvarovan velikega klanja. Le da bi leto po vsej verjetnosti ne bilo prineslo potlačenim svobode in kulturi novega razmaha, kakršen se sedaj na srečo že opažati začenja, temveč poostreno robstvo in v dosledku tega nevarno propadanje duhovnih dobrin.

Fran Ferdinand d' Este bil je strog človek osornega obnašanja, ki ni trpel nikakega ugovora, nikari že odpora. Pri tem je bil jako samosvoj, trmast in molčljiv. Kadar je izpregovoril, bila je vsaka njegova beseda zapoved. Gorje mu, kdor tega ni vedel ali ne prav umel. Čutiti je imel vso nebrzdano jezo njegovo, ki je utegnila vesti celo do dejanske udejstvitve. Njegovi uslužbenci so zato kar trepetali pred njim. Ker je zahteval strogo pokorščino in ljubil red, hodil je večkrat nadzorovat, ako je vse tako, kakor je veleval in predpisoval. Zlasti rad je zahajal v park, katerega del je bil občinstvu pristopen, ker je skozenj peljalo dvoje okrajnih cest. Zato je hotel, da mora biti vedno imponujoče snažen. Nad vsako smetko na kaki stezici se je izpodtaknil. Nadglednik in delavec, katerih se je tikalo, imela sta tedaj prenašati izbruhe njegove nevolje. Prava sreča, ako so se omejevali na jezno ozmerjanje. Saj je ozlovoljeni graščak segal včasih po sredstvih, ki so bili še manje prijetni. Nikaka redkost namreč niso bili odtegljaji pri plačah, katere je nalagal kot kazen za službene prestopke in opustitve.

Pri tem je treba ugotoviti, da so bili tako uradniki, kakor ostali uslužbenci na Konopištu slabo plačani. Noblesa namreč ni bila dobra stran avstroogerskega prestolonaslednika. Nasprotno: očitalo se mu je v tem oziru svojstvo, katero v navadnem življenju označujemo z umazanostjo. Celo v državni zbor na Dunaju prodrla so te vrste očitanja in so se dejstva, ki so se v podkrepljenje njihovo navajala, izkazala le preresnična.

Menda zato, ker si je bil izbral zakonsko družico izmed českega zgodovinskega plemstva, nastala je rodoljubna legenda, da je Fran Ferdinand d' Este prijatelj českega naroda. To njegovo namišljeno prijateljstvo so nekateri potem raztegnili. Jeli so razglašati njegove simpatije do avstroogerskih Slovanov v obče in zatrjevati, da je zaklet sovražnik madjarske prepotentnosti. Kakor se človek, ki se potaplja, oprijemlje rad vsake bilke, tako smo se tudi mi veselili teh napovedi in že se nam je zdelo, da nam pod njegovo vlado napočijo lepši dnevi.

V resnici je bil prestolonaslednik nekaj časa res le protivnik Madjarov. To pa največ zato, ker je mrzil cesarja Frana Josipa, ki je bil popolnoma pod njihovim uplivom. Ali sinovi puste so znali speljati vodo na svoj mlin. Oni, ki so po nagodbi iz leta 1866. in po slavnostnem kronanju v letu 1867. zasnovali drzen plan, ki se je le po prirodnem naključju ponesrečil, da z diskretnim sodelovanjem svojega premijerja osnujejo za ogerski prestol habsburškomadžarsko dinastijo, spoznali so tudi sedaj kaj hitro pravo stanje stvari. In izkoristili so spretno nesoglasje, ki je bilo po prestolonaslednikovi poroki nastalo med njim in cesarjem glede nasledstva prestola po njegovem prvorojenem sinu. Postavili so se glede dednega nasledstva na ogerskem prestolu odločno na stran Frana Ferdinanda. Mahoma so bile s tem onemogočene simpatije, ki bi bile v njegovem slavohlepja polnem srcu utegnile kdaj vzkliti do Slovanov. Mahoma je bilo tudi po trializmu, s katerim so nekateri naivneži pri nas jeli računiti že kot z dogodkom, ki se pripravlja za najbližnjim brdom.

Češki veleposestnik Fran Ferdinand d' Este bil je sicer — dasi ne dobro — vešč českega jezika, a ljubil ga ni. Imel je sicer v službi z večine češke uradnike in uslužbence, a njihovemu narodu ni bil naklonjen. Nasprotno: kazal je pri vsaki priliki svojo nemško narav. Z njim in z njegovo soprogo — dasi je tudi ona, ki je češčino le za vso silo lomila, prav po zmoti in krivici zaslovela za rodoljubko — moralo je vse uslu-

benstvo občevati le v nemškem jeziku. Čez ustne nadvojvodove prišla je le redko češka beseda. In še to večinoma le takrat, ko bi bilo lepše in boljše, da bi ne bila prišla. Kadar je namreč v peneči jezi ozmerjal strahu trepečočega siromaka s »holoto« (sodrgo).

Da je bil mož, ki je imel »po milosti božji« zasesti po Franu Josipu prestol avstroogerske monarhije, globoko veren, je bilo znano. Vsaj ta sloves ga je spremljal. Nečem dvomiti o iskrenosti njegovega verskega prepričanja. To tembolj, ker je bil dobil družico življenja, katere trdna katoliška zavest je bila splošno znana. Oba sta zatorej svojo deco odgajala v strogo verskem duhu. Ako je — in priznavam, da je — to vse hvale vredno, naglasiti moram vendar, da se je Franu Ferdinandu njegova vdanost do katoliške vere stopnjevala v fanatizem. Tako je zahteval, da morajo k maši v lepi grajski kapeli prihajati vsi grajski uslužbenci, ki iz posebnih razlogov tega ali onega dne niso bili odvezani te dolžnosti in je sam skrbno pazil, če so tudi res prišli. Kakih dvesto metrov pred glavnim vhodom v grad dal je ob križišču štirih potov na malem, umetno nasutem, s košatim listnatim drevjem obraščenem gričku sezidati miniaturno Kalvarijo s postajami Kristusovega trpljenja. Na to Kalvarijo vodil je večkrat svojo rodbinico. Tudi sam je kdajpakdaj presedel na njej v šelesti senčnatih vej v tihem razmišljevanju. Ob takih prilikah bil je gotov del parka za občinstvo zaprt. Kadar je bil pa odprt, opazoval je nadvojvoda s skritega prostora mimohodce. Gorje onemu, ki bi se na poti mimo Kalvarije ne bil spoštljivo odkril. Če je bil tujec, poslal je svojega slugo za njim, z naznanilom, da mu je odslej prepovedano stopiti še kdaj v grajski park; če je bil uslužbenec, izgubil je službo, pa naj bi se bil tudi le samo v zamišljenosti spozabil odkriti. — Da je ta fanatizem moral imeti za posledico versko nestrpnost nadvojvodovo, je pač samo po sebi umevno; leta pa je bila takšna, da pri njem ni našel službe kak drugoverec.

Iz povedanega je vidno, da se značaj nadvojvode Frana Ferdinanda d' Este ni odlikoval z mnogimi pri-

kupljivimi lastnostmi. Vendar se mu ena svetla poteza ne more odreči. To je njegovo vzorno zakonsko življenje in pa njegova neizmerna ljubezen za deco. Žena mu ni bila le družica, temveč tudi svetovalka, katero je zvesto poslušal in po katere željah in nasvetih se je tudi res ravnal. V njenih rokah je torej bilo oblikovati njegovo dušo. Da je bila krepka ženska individualiteta, kakor so jo nekateri optimisti slikali takrat, ko je stopala v zakon, bila bi to svoje poslanje vršila. Ker ga ni, bila je ali slabotna ženska brez lastne volje, ali je pa leto iz slabo pojmujočega obzira do bodočnosti svoje dece zapostavljala moževemu hotenju, katero je obvladavalo nevarno častihlepje. Na ta način se je tudi ljubezen do otrok izprevrgla zgolj na ono čuvstvo, ki instinktivno navdaja vse stvarstvo, ima pa semtertje tudi znak samoljubja v sebi.

Anglež pravi: »Poglej komu v stanovanje, pogledaš mu v dušo.« Splošno bi tega v angleških kulturnih razmerah utemeljenega pravila ne pustil veljati. Vsekakor je pa prikladno glede izobražencev. Zato ne bo odveč pogledati, kako si je bil nadvojvoda Fran Ferdinand vredil konopištski grad.

Da je grajski kapeli posvetil prav posebno pažnjo, sledi že iz doslej povedanega. Res se v njej vse sveti in blešči, pri čemer je zlati barvi odkazano odlično mesto. Prave umetnosti, s kakršno so velikaši krasili Bogu posvečene prostore poleg svojih stalnih bivališč, bi pa človek zastonj iskal v njej.

Stanovanjski prostori bili so sijajno opremljeni in so nudili vso udobnost, kakršno more zahtevati najrazvajenejši človek. Oprema salonov, budoarjev, obednice in spalnic bila je brezhibna in je razodevala v tem smislu dober okus, da nikjer ni motila preobloženost. Ozališani so bili ti prostori po večini s slikami in kipi, ki so imeli rodbinsko značenje. Da bi bil rodbinski glavar podpiratelj in pospeševatelj oblikovalnih umetnosti, pa te maloštevilne umetnine, ki so bile zvečine prinesene od drugod na Konopiště, niso dokazovale.

Izredno sijajno opremo so dobili tisti prostori, ki so bili namenjeni za bivališče nemškega cesarja. Pa tudi ti prostori, ki so bili polni navlake, kakršna je v stanu razveseljevati prenasičeni velegosposki okus, so ostali brez izrazitih, dušo in srce razveseljujočih umetnin. Nikari že, da bi bili našli vanje pot umotvori umetnikov onega naroda, na katerega ozemlju je stal konopištski grad.

Podobno, kakor umetnosti, ni konopištski graščak tudi literaturi posvečal mnogo pažnje. Njegova grajska knjižnica je bila namreč jako borna. Gotovo je v Pragi mnogo meščanskih rodbin, ki imajo številnejše knjižnice. Najlepše pri tem pa je, da so konopištsko grajsko knjižnico tvorila po večini literarna dela, ki so bila »ehrfurchtsvollst« (v strahopočitanju) brezplačno doposlana.

Iz povedanega je dopusten sklep, da konopištski graščak ni imel smisla za umetnost in ne volje pečatí se s slovstvom in znanostjo.

Pogled v druge grajske prostore je pa poučil, da in s čem se je rajše pečal. Tu so bile cele vrste dvoran in sobán napolnjene z železnimi viteškimi opravami srednjega veka in z raznovrstnim orožjem vseh vrst. Deloma so te zbirke bile nakupljene, deloma iz zbirk po gradovih cesarske rodbine semkaj prinešene. Pripovedovali so, da je nadvojvoda često obiskoval ta orožni muzej in da je rad vodil po njem svojo deco ter jej razlagal pomen posameznih predmetov.

Za presojanje duševnega nastrojenja grajskega gospoda in njegovega okusa omenjam še raznih, od vseh strani znošenih starejših in novejših bakrotiskov, katerih nekateri so bili barvani. Te slike predstavljale so vojske, boje, praske, prizore iz vojaškega življenja in podobne predmete in so bile — idejno dopolnilo k zbirkam orožja in srednjeveških mučil — obešene po vseh zidovih dolgih in prostornih hodnikov.

Prav posebno so morale pa vsakemu obiskovalcu konopištskega gradu pasti v oči izredno številne lov-

ske trofeje graščakove, s katerimi je — poleg vseh omenjenih hodnikov iznad bojnih slik — napolnjenih bilo nekaj soban. Na prvi pogled je moral spoznati, da mora graščak biti strasten lovec. Da se v tem spoznanju ni motil, poučile so ga skrbno sestavljene razpredelnice o lovskih uspehih od leta 1887—1913. Po teh razpredelnicah bilo je ustreljene na konopištskih lovih razne divjačine:

leta	1887	4.844	Prenos .		170.901
„	1888	12.767	leta	1901	11.315
„	1889	14.467	„	1902	16.451
„	1890	14.218	„	1903	19.893
„	1891	16.850	„	1904	27.442
„	1892	22.971	„	1905	20.967
„	1893	21.994	„	1906	13.858
„	1894	13.086	„	1907	19.674
„	1895	9.806	„	1908	12.565
„	1896	10.222	„	1909	9.180
„	1897	5.116	„	1910	12.694
„	1898	8.546	„	1911	18.077
„	1899	8.245	„	1912	13.814
„	1900	7.769	„	1913	14.467
Odnos .		170.901	Skupaj .		381.298

Povprečno je torej vsako leto bilo ustreljenih 14.122 živali.

Češka veleposestva, na katerih se divjačina goji na tak način, da je lov vir dohodkov, izkazujejo v obče visoke odstrelne številke; toda za veleposestvo tacega obsega, kakor je Konopiště, so navedene številke vendar previsoke. Človeku se nehote vsiljuje misel, da gre tu za brezmiselno in surovo klanje, kateremu je krvoločnost bila pobuda. Če se potem iz druge razpredelnice pouči, da je nadvojvoda Fran Ferdinand sam v Konopištu in drugod v tej dobi poleg circa 300.000 zajcev, kuncev in pernate divjadi ustrelil čez 6000 jelenov, 4000 damjekov, 800 gamzov, 1200 srnjakov in 1800 komadov črne divjačine, mora se nehote zamisliti. In zdelo se mu bo, da mu pri tem ni bilo

toliko do one plemenite zabave, ki jo pravi lovec uživa pri svojih izprehodih po veličastni božji prirodi, ko do utešenja neke divje strasti, ki zbuja pred njim strah, ker daje slutiti njegovo sadistično razpoloženje.

Nadvojvoda Fran Ferdinand d'Este imel je »po milosti Božji« postati vladar Avstroogerske. Čisto nepričakovano je po misterijozni mayerlinški dogodbi in nenadni smrti njegovega starejšega brata posijalo solnce te »milosti« pred njegova vrata. Njega žarki soj uplival je tem mogočneje nanj, čem manje ga je pričakoval. Ni čudo, da ga je navdal z neutešljivim hrepenenjem, da se proslavi z velikimi deli. Vsak človek, ako ni po prirodi mevža, začuti v gotovi moški dobi potrebo, da se s čem izkaže. Čem sijajnejši je položaj, v katerem ga je ta doba zatekla, tem večje in tem dalje segajoče je njegovo hrepenenje. In v tem možu krepke volje privrelo je z vso impetuoznostjo na dan. Tako celo, da je — kakor je bilo splošno znano — prišel v hudo navskrižje s cesarjem samim. Saj ni niti prikrivati mogel, da je cesarjevo življenje njegovemu udejstvovanju le predolgo na poti.

Po opisanih potezah njegovega značaja dá se s precejšnjo verjetnostjo sklepati, česa so se imeli narodi Avstroogerske nadejati potem, ko na mesto starega cesarja zasede prestol on. Po vsej pravici se je bilo bati, da se v dosego svojih častihlepnih ciljev ne bo plašil niti prelivanja krvi.

In v tem se je našel na isti črti z nemškim cesarjem Viljemom II. Tega »milostnika božjega« ni ljubil. Pokazal je to na tak način, da je celo javno mnenje medsebojno nerazpoloženje ugotoviti zamoglo. Da je ta sodba bila pravilna, dokazuje dogodek, ki sem ga bil izvedel od ravnatelja konopištskega veleposestva, Nemca Schneiberga, moža, ki je užival posebno zaupanje svojega gospodarja. Nekoč, ko je bil Schneiberg ravno pri nadvojvodi, da mu poroča o gospodarskih zadevah, prejme leta brzojavko. Ko jo odpre in vrže pogled vanjo, pravi, vidno nevoljen, z osornim glasom: »Dieser Schwätzer kommt schon wieder!« (Že zopet prihaja ta gobezdač!) Brzojavka je

bila od cesarja Viljema, ki je na Konopiště prihajal večkrat, ne da bi za to bila izvedela široka javnost.

Te v duševnem afektu neprevidno izgovorjene besede govore za cele knjige. Oblastnost bodočega cesarja Avstroogerske bila je takšna, da mu je bila zoperna brezmejna samopoveličevalnost nemškega cesarja; njegovo samoljubje pa zopet tolikošnje, da je hrepenel po takšnem absolutizmu, s kakršnim je po nepojmljivi zaslepljenosti nemškega naroda vladal leta. In postal je zaslepljen sam tako zelo, da je prišel v popolno odvisnost od tega tako omraženega svojega »prijatelja«. Saj se mu je znal prikupiti na podoben način, kakor se je bil prikupil cesarju Franu Josipu. Kadar je prišel na Dunaj, prinesel je s sabo dragoceno darilo za gospo Schratovo. Podobno tudi na Konopiště ni prihajal praznih rok. Toda tukaj je njegovo obnašanje do morganatske soproge njegovega gostitelja odvagovalo vse darove. Častihlepna žena, katero so na dunajskem dvoru gledali prezirljivo čez ramena, je bila od njegove strani deležna vladaričnih časti. Da je to moralo nenavadno laskati njenemu soprogu, je jasno. To je letega pa tudi tesno privezalo na »prijatelja«. Tembolj, ker je hrepenel po velikih činih, ki bi mu v lastni državi donesli sloves nepremagljivega junaka ter mu omogočali podobno pozo, s kakršno je rinil v zgodovino nemški cesar. Pri tem se mu je zdelo, da potrebuje njegove pomoči. Saj mu je Viljem gotovo znal dopovedati, da sta »Arm im Arm in treuer Waffenbruderschaft« (roko v roki v zvesti oboroženi bratovščini) nepremagljiva. — Narodi? — Paperlapap! Leti so bili zgolj postavke pri njunih slavohlepnih načrtih in političnih računih.

Najzanimiveje in pri tem za inteligenco nadvojvode Frana Ferdinanda jako značilno pa je, da se niti zavedel ni kedaj in kako je prišel v takšno odvisnost od »gobezdača«, da je — sledeč njegovemu prišeptavanju glede zasledovanja osvojevalnih činov na Balkanu — jel sekati drevo, v čegar senci naj bi bil kedaj našel prijetnega počitka. Saj da je bil prvi udarec namenjen Srbiji, je bilo še političnim ne-

pismenjakom jasno, še predno so bili napovedani usodni bosenski vojaški manevri.

Na srečo je bilo pa v zvezdah zapisano drugače, kakor je to dozdevno čital Fran Ferdinand. Tako namreč, da se ima odpraviti zlo, ki je zadelo Srbijo po nesrečni bitvi na Kosovem polju. Zanimivo pa je, da se zgodovinska restitutio in integrum (uvedba nekdanjega stanja) izvrši včasih tako, da se storjeno zlo odčinjuje s sličnimi dogodki, kakršni so se odigravali ob njega postanku. In tako je usoda bila določila Gavrila Principa, da je — prav iz istih rodoljubnih nagibov, ko toliko opevani kosovski junak svoje dni — postal novodobni Miloš Obilić. Razlika je le v tem, da je Miloš žrtvoval svoje življenje, da maščuje nastajajoče zasužnjenje svoje domovine. Gavrilo pa za to, da odvrne od nje novo, morebiti še veliko usodnejše zasužnjenje, ki je v svojih dosledkih imelo vesti do silnega ponižanja in morebiti celo do iztrebljenja njegovega naroda. Iz Gavrilovega samopožrtvovanja rodilo se je potem vse, kar smo od Vidovega dne 1914. doživljali in kar je končno privedlo do našega zedinjenja. Za to zedinjenje je torej — po nezapopadljivih nam zakonih Večne Previdnosti — Gavrilo Princip s svojim dejanjem podzavestno ustvaril povod.

Na Konopišču je neka posebnost vzbujala zanimanje in tudi radovedno začudenje vsakega obiskovalca. Pod onim grajskim traktom, ki je bil obrnjen proti cvetličnemu parku, je namreč v veliki, oblokani podolgasti dvorani bil posebne vrste muzej. Zanj je — kakor so mi pravili — po povratku od kronanjskih slavnosti v Londonu, kamor je bil šel kot zastopnik cesarja Frana Josipa I. — dal inicijativo nadvojvoda Fran Ferdinand sam. V tem muzeju zbranih je 1153 slik in — ponajveč lesenih — kipov sv. Jurija. Nakupljeni so bili ti kipi in te slike z vsega sveta. Pri nakupu se ni gledalo na umetniško vrednost, ne na ime slikarjevo ali kiparjevo. Glavno je bilo, da je predmet predstavljal novost in poveličeval s tem muzejsko raznolikost.

Mnogo se je ugibalo kaj je konopištskega gospoda privedlo na misel priredbe tega muzeja. Čul sem mnenje, da so veličastne svečanosti o priliki kronanja angleškega kralja Jurija tako jako uplivale nanj, da se je odločil za zbiranje kipov njegovega patrona. Meni se ta verzija zdi malo verjetna. Tudi ne morem pritrditi mnenju drugih, ki iščejo povoda v hlepenju po originalnosti. Mnogo verjetneje se mi zdi, da je — podobno kot so se svojedobni velikaši in potentatje navduševali za Rolanda — izbral si kot vzornika za svoje viteško nastrojenje in bodoča viteška podjetja tega viteškega svetnika krščanstva, ki je s svojo neustrašljivostjo in junaštvom premagal zmaja. Zmaj, ki ga je on premagati hotel, mogel je biti Italija ali pa Srbija. Prav vseeno. Katera mu prej pride pred bojno kopje. Šele to tolmačenje mi — v zvezi z ostalimi črtami njegovega značaja — daje prilično pravilno pojmovanje konopištske sfinge in omogoča sodbo, da je v Franu Ferdinandu po mnogokrat nepojmljivih nam potih večne Previdnosti iz vrste človeštva izginila skrajno nevarna edinica. —

*

Končujoč te svoje vtise o možu, ki mu je »po božji milosti« bilo namenjeno posegati kedaj s krepko roko v usodo človeštva, ne morem opustiti, da bi se ne dotaknil druge, pač mnogo manj krepke osobnosti, ki je pa — dasi v omejenejšem obsegu— že bila v položaju, da »po božji milosti« posega v usodo enega najsimpatičnejših narodov v zgodovini Evrope. V mislih imam srbskega kralja Aleksandra Obrenovića.

Ob zasedbi Belega grada zaplenila je avstro-ogrska armada kraljevski srbski dvorni arhiv. Po čudnih potih slučaja prišel je ta arhiv v roke nekemu nemškemu vojaku iz Češke. Misleč, da utegne imeti posebno vrednost, prisvojil si ga je. Po ustanovitvi Češkoslovaške republike začel se je mož menda zavedati, da je v nedovoljeni posesti nečesa, kar bi mu

utegnilo še prav neprijetno na pot hoditi. In tako je omenjeni arhiv po posebni prijaznosti in uslužnosti gospoda češkoslovaškega ministra inostranih del prišel v moje roke. Obsegal je nekaj pisem srbskih državnikov kralju Milanu — med njimi večje število Pavle Marinkovićevih in eno Pašićevo — dalje nekaj pisem kraljice Natalije svojemu sinu kralju Aleksandru, nekaj pisem kralja Milana ravno temu in pa ogromno število dopisnih monster — kajti pisma jih ne morem imenovati — kralja Aleksandra svoji ljubici in kasnejši kraljici Dragi Mašinovi. Reči moram, da sem se kljubu svoji obilni zaposlenosti z velikim zanimanjem lotil čitanja teh pisem. Strmel sem, kako so mi v teku čitanja stopale posamezne, gori imenovane osebe pred oči in kako sem moral izpreminjati mnenje, ki sem si ga bil prej v toku dogodkov napravil o njih. O pismu Pašićevem govoril bom na drugem mestu. Tu omenjam le, da mi kraljica Natalija iz svojih pisem ni stopila pred oči kot ona z glorijolo mučeništva obdana mati, za katero sem jo bil dotlej imel in da sem se iz pisem kralja Milana prepričal, da sem ga dotlej prav slabo poznal in zato v mnogih obzirih napačno sodil. Njegova — v francoskem jeziku pisana — pisma so mojsterstvo stilistike in se odlikujejo s prikupljivo, lepo pisavo krepkih potez. Ako je že to uplivalo ugodno name, povečal je ta občutek še obseg pisem. Razodeval je namreč visoko inteligenco in vseboval je toliko premišljenih nasvetov sinu in tako toplo ljubezen do njega, da sem kar strmel, kako je ta mož take državniške sposobnosti in tako vzvišenih etičnih načel mogel na prestolu delati take gorostasne nerodnosti in uravnavati svoje vladarsko delo in zasebno obnašanje v takem hudem nasprotstvu s svojim boljšim prepričanjem.

Pisma kralja Aleksandra pa so napravila name poražujoč vtis. Vsa ta pisma so bila pisana njegovi izvoljenki Dragi. Nekatera v francoskem, večinoma vendar v srbskem jeziku. Začenjala so se z »ma chérie« ali pa z »Моја драга шери« (moja

draga šerí), bilo jih je pa neznansko veliko. Toda — in sedaj pride nepojmljiva neverjetnost — vsa ta pisma so bila pisana na pisemske zavitke, pri čemer pisalec ni prav nič pazil, ali je izliv svojega srca začel spravljati na papir na naslovni, ali na zadnji strani zavitka. Dejal sem: izliv svojega srca. Nič druzega namreč niso vsebovala. Mladega kralja je ljubezen do premetene vdove prevzela tako, ako ne še bolj, kakor prevzame prapetelina v zgodnji spomladi, in spravi ob pamet.

Naravno je, da je čitanje teh »pisem« kaj kmalu izgubilo vso zanimivost. Saj se je v njih ponavljalo vedno eno in isto. Pri tem pa pisalec ni razpolagal niti z ono iznajdljivostjo izražanja, s kakršno se v podobnem nastrojenju in fizičnem hotenju navadno odlikuje vsak priprosti mladenič. Kar je bilo najhujše, je bila pa pisava. Ko bi bil človek imel tudi volje in časa, da bi se bil spustil v čitanje teh izlivov neuravnovešenega srca, morala ga je od tega odvrniti odvratna, skoro nečitljiva pisava, pri kateri se je moralo največkrat ugibati, kaj je hotel pisalec povedati. Poteze te pisave so namreč čisto otroške, tako, da se iz njih absolutno ni moglo soditi na moško zrelost pisalčevo.

Glede na to pisavo, glede na obseg pisem in glede na popolno nepojmovanje namena pisemskih zavitkov moral sem priti do prepričanja in zaključka, da je bil kralj Aleksander Obrenović, ki je kot »milostnik božji« zasedel prestol Srbije — — popolen idijot. Nikdo mi ne more zameriti, ako sem ob tem zaključku dobil tem večje spoštovanje do srbskega naroda.

XXIV. Koroška, Rapallo — dve naši nacijonalni katastrofi.

1.

Ko bi se bilo pri sestavljanju »Narodne vlade« v Ljubljani postopalo lojalno, je skoro gotovo, da bi jaz ne bil prišel za poslanika v Prago. Saj je naravno, da bi se za ta častni položaj že zato ne bil zanimal, ker bi bil doma našel polne roke takega dela, ki bi me bilo mikalo in zadovoljevalo. Vso Slovenijo sem tako temeljito poznal, ko malokdo na Slovenskem; skoro v vsaki večji vasi sem imel znancev, ako že ne prijateljev. Brez dvojbe bi zlasti bila usoda Koroške, za probujo katere nisem svoje dni varčeval ne truda in ne denarja, ostala predmet mojega neprestanega zanimanja in skrbi. Tudi navezanost na domačo grudo, katera je že v dobi mojega mladostnega bivanja v Pragi s tako silo prodirala na dan, bila bi storila, da bi bil odklonil vsako ponudbo za preložitev torišča svoje delalnosti izven meja svoje domovine.

Naravno je po tem takem, da sem tudi po prevzetju častnega in odličnega mesta jugoslovanskega poslanika v Pragi z vsako žilico svojega srca zvezan bil s svojo ožjo domovino. Pazno sem zatorej sledil vsem dogodkom, ki so se tikali njene usode.

Antanta je ob koncu svetovne vojne stala pred veliko zagonetko. Pred rešitvijo slovanskega vprašanja tako, da bi to imelo videz pravičnosti in da bi ob enem odgovarjalo interesom, za katere so šli v skupni boj. Kakor se je pokazalo, ni slovanskih razmer razen ruskih in poljskih, ter dokaj megleno tudi srbskih in bolgarskih, poznala prav nič. O čeških raz-

merah mogla se je informovati pri onih maloštevilnih svojih politikih in učenjakih, ki so se že preje jeli zanimati za kulturna in politična stremljenja tega najgibčnejšega slovanskega naroda. Hrvatska in Slovenija ste jej bili terra incognita (neznani deželi). Osobito še Slovenija.

Ko so torej Slovani, ki po velikem ruskem polomu v svetu narodov niso imeli nikakega iskrenega zastopnika in zagovornika več, prišli s svojimi zahtevami, ni prav vedela ne kod ne kam. Res so delegatje njihovi kupičili dokaze na dokaze za legitimnost svojih zahtev do konkurzne mase osrednjih sil; toda z druge strani so enako marljivo prihajala dokazovanja, ki so pobijala te zahteve. V zadregi kaj storiti, je Amerika, v katere genijalnem predsedniku so potlačeni narodi imeli najboljšega prijatelja, v njenem imenu sklenila z odposlatvijo posebnih komisij na lice mesta izpopolniti znanje o krajih in ljudeh, o katerih se je imelo odločevati. Na ta način je prišlo do komisije za Koroško, kateri je načeloval Amerikanec profesor Coolidge, pripadala pa poleg njega še častnika Kling in Milles.

Kmalu po imenovanju te komisije dobil sem iz domovine veselo poročilo, »da smo na konju«. Češ: profesor Coolidge je naš odkritosrčen prijatelj in ni dvojbe, da bo poročal za nas ugodno. Tudi sam sem bil vedno bolj optimist, ko pesimist; v tem slučaju sem si pa dejal, da utegnejo moji ljubi rojaki naklonjenost Coolidgeovo kar tje v dan izvajati iz opravičenega občudovanja velikih koncepcij predsednika Woodrowa Wilsona.

Dne 4. februarja 1919. sestal sem se v Bratislavi o priliki slavnostnega vhoda češkoslovaške vlade v to mesto s češkoslovaškim poslanikom na Dunaju Vastimilom Tusarjem. Govoril sem z njim o oni komisiji in sad tega razgovora je bil, da sem se peljal z njim na Dunaj z namenom, da stopim v stike s profesorjem Coolidgem in morebiti tudi z ostalimi zastopniki Antante. Takoj dan po svojem prihodu na Dunaj posredoval mi je tovariš Tusar sestanek z

laškim generalom Segrè-tom, ki je tiste dni izmed antantnih zastopnikov na nekdanjem cesarskem Dunaju imel glavno in — kar je pri Italijanih samo po sebi umevno — silno oblastno besedo. Kmalu za njim sestal sem se v hotelu Bristol s profesorjem Coolidgem. Sad najinega polurnega razgovora, v katerem sem ga skušal pravilno informovati o narodnostnih razmerah na Koroškem, je bil, da sem takoj po svojem prihodu v Prago na pristojno mesto v Beli grad sporočil, da svarim pred brezskrbnostjo, kateri se po došlem mi poročilu oddajajo moji rojaki glede Koroške, češ, da sem našel Coolidgea že popolnoma pod avstrijskim uplivom in od njegove misije na Koroškem pričakujem za nas jako žalostne posledice.

Dr. Ivan Brejc.

Stopil sem pa tudi iz lastnega nagiba na neko odlično mesto, kjer sem poročal o svojih vtisih, ki sem jih dobil iz razgovora s profesorjem Coolidgem, in prosil mogočne zaščite za naše opravičene zahteve na Koroškem.

Stvari so šle svojo pot. Kar prejmem nekega dne — če se ne motim, bilo je to v začetku aprila 1919 — od predsednika »Narodne vlade« v Ljubljani dr. Ivana Brejca pismo, v katerem mi ves v skrbeh poroča, da dela profesor Coolidge na Koroškem proti nam, tako da je nevarnost, da to deželo izgubimo in me roti, naj se zglasim na nekem jako uplivnem mestu in prosim posredovanja v naš prilog naravnost pri predsedniku Združenih Držav Severne Amerike.

Videč, za kaj gre, podam se takoj k svojemu tovarišu, ameriškemu poslaniku Cranu. Obljubi mi zavzeti se za stvar, ko za svojo in še tistega dne je šel njegov kabelogram v Washington.

Z ameriškega poslanstva odpeljem se na prej omenjeno vplivno mesto. Z vidnim in iskrenim zanimanjem bile so tu sprejete moje besede. Odgovor pa se je glasil takole:

»Pred nekaj časom me je obiskal profesor Coolidge. Ob tej priliki spomnil sem se, gospod poslanik, najinih pogovorov o Koroški, ki sva jih imela meseca februarija. In govoril sem z gospodom profesorjem. — Odgovoril mi je: **„Mi smo se, ko smo tje prišli, sami čudili, zakaj Jugoslovani niso zasedli ne Celovca, ne Beljaka in ne onega ozemlja severno teh mest, katero sedaj zahtevajo. Smatrali smo, da so s tem hoteli izraziti svoj desinteresement na njih in smo v tem smislu tudi poročali.**“ — Na to mu, gospod poslanik, nisem mogel nič odgovoriti.«

Tudi jaz sem moral vzpričo tega sporočila obmolkniti. Poslovil sem se s čuvstvom sramu v srcu. Ne zaradi sebe, nego zaradi onih, katerih so se tikale besede profesorja Coolidge-a. Domov prišedši pisal sem predsedniku dr. Brejcu prejeto jobovsko vest. Jeli moje pismo prečital v seji »Narodne vlade« ali ne, nisem mogel izslediti. Po mojem mnenju moral ga je prečitati ali vsaj njega obseg naznaniti. Vendar sem zastonj iskal omembe o tem v sejnih zapisnikih, ki so sicer dokaj gostobesedni. Zato se ne morem ubraniti vtisa, da je ta stvar iz lahko umevnih razlogov bila namenoma izpuščena.

Z dr. Brejcem govoril sem o Koroški predno sem odpotoval v Prago. Bilo je to kmalu potem, ko je bil na mesto Pogačnikovo iz Belega grada imenovan za predsednika »Narodne vlade«. Našel sem ga v njegovi pisarni v vladni palači. Imel je pred sabo ravno

zemljevid Koroške. Umevno je, da se je najin pogovor sukal pred vsem in sploh skoro izključno okoli tega takrat za nas najvažnejšega vprašanja. Dr. Brejc me je opozarjal, da živi po izkazih zadnjega ljudskega štetja celo v sicer čisto nemških krajih Koroške nekaj Slovencev. Navajal mi je dotične številke, ki so pa bile prav neznatne. Pri tem sem opažal, da ga posebno zanima naša manjšina v brežki okolici in v Brežah, kjer je bil — menda nekaj let pred tem — kupil graščino. Dejal mi je, da bi morali zahtevati, da se naša meja ondi pomakne prav do solnograško-gornjeavstrijske razmejitvene črte. Odvrnil sem mu, da bo po mojem mnenju tako zahtevo težko zagovarjati drugače, ko z zgodovinskega stališča, čes da je Koroška bila nekdaj samostojna slovenska država in da imamo Slovenci ravno iz te dobe najsvetlejše zgodovinske spomine. Glede na to, dejal sem, da bi se z diplomatsko spretnostjo dalo v Parizu doseči privtelovljenje cele Koroške k Jugoslaviji. Kot nujno sem pa, predno se takšna zahteva spravi na dnevni red, smatral zasedbo glavnega mesta Celovca po naši vojski, na kar je dr. Brejc odgovoril, da se nadaja, da to stori srbsko vojaštvo, češ da se o tem že vrše pogajanja z Belim gradom. Ker sem iz ličnega razgovora z vojvodo Mišićem vedel, da je v Belem gradu veliko zanimanje za Koroško, odvrnil sem na dr. Brejčeve besede: »Toda treba je, da se to zgodi kar najhitreje«

Žal, da te hitrice ni bilo in da do zasedbe sploh ni prišlo. Koroška je takrat bila zemlja brez gospodarja. Prava pravcata »res nullius«. Kdor bi bil prej posegel po njej, tistemu bi bila ostala. Tudi dr. Brejc je bil prvotno tega nazora. Žal, da edini izmed članov »Narodne vlade«. On je namreč glasom zapisnika v 41. seji te vlade dne 3. januarija 1919 izrekel prepričanje, »da bo Koroška spadala k Jugoslaviji samo, če jo zasedemo«. Kakšno mnenje je pa v tem oziru prevladovalo v »Narodni vladi«, daje

jasno poučilo njegova bridka pritožba, ki jo je — zopet glasom istega zapisnika — izrekel ob tej priliki in ki slove, »da so ga člani vlade že neradi poslušali, ker je vedno silil na energično rešitev tega vprašanja«. Znana stvar je, da en plašljivec lahko pokvari celo število pogumnikov. Tem hujše je, ako ima en pogumnik celo število plašljivcev okoli sebe, kakor je bilo v tem slučaju. Iz sejnih zapisnikov bo jasno, da se je dr. Brejc, ker ni našel v »Narodni vladi« nikogar, ki bi se mu bil pridružil, končno tudi sam podal na komodnejše stališče, naj se prepusti Antanti, da se ukvarja z našo narodno skrbjo. Večno veljavne resnice: »Pomagaj si sam in Bog ti pomore« se izmed samozvanih članov »Narodne vlade« ni spomnil nikdo. Vsi razen dr. Brejca, ko da so prisegali na »kismet«. Ni čudo, saj so za podlago svojim ukrepom jemali silno naivna poročila. V 60. seji deželne vlade dne 12. februarja 1919 je namreč poverjenik Remec poročal o svojem sprejemu pri profesorju Coolidge-u na Dunaju, kamor so ga bili poslali, in je ugotovil, da »nam je Coolidge naklonjen«. To pa osem dni kasneje, ko sem jaz v Beli grad poročal, da sem dobil ravno nasprotno prepričanje. Kje se je poverjenik Remec sestal s Coolidgem, iz zapisnika ni razvidno. Značilno pa je, da je glasom istega zapisnika »skušal izvedeti v gostilni od Milesa in Klinga, kako bo potekala demarkacijska črta«. — Prav nič se ne čudim, da na ta način in pod takimi okolnostmi vprašanca »nista dala nikakega odgovora«.

Da smo Koroško zasedli, bila bi nam ostala brez plebiscita. Jasno je to vidno iz besedi profesorja Coolidge-a v Pragi. Te besede ne potrebujejo nikacega daljnega podkrepila, ker je verodostojnost onega uplivnega mesta vzvišena nad vsak dvom. Le zaradi popolnosti zato navajam iz pisma, katero mi je dne 10. januarija 1921. leta pisal profesor dr. Fran Kovačić iz Maribora, tale odstavek:

»Žalibog, da imajo pri nas v javnem življenju le preveč upliva nezreli elementi, ki jim je lastna državnost ali tuj pojem ali pa klobuk, pod katerim lahko vsakdo dela, kar hoče. Glede Koroške imate prav. Sicer so se tudi za časa naše okupacije vršile velike napake, a korenina zla sega v prve dneve po polomu. Takrat jo je — dobesedno — pijana Ljubljana zavozila. Bil sem prideljen naši delegaciji v Parizu in tam so nam Amerikanci večkrat rekli: „Jugoslovanske čete so menda spale, ko je bilo treba zasesti Koroško!« — Pač trde, a opravičene besede naklonjenih nam zaveznikov! Le da bi jih bilo treba nekoliko popraviti. Naše čete namreč niso spale. Kakšna sreča, ko bi bila spala »Narodna vlada« v Ljubljani! V tem slučaju bi bil namreč general Maister s čuječimi četami zasedel Koroško in ona bi bila danes — vsaj kar se njenega slovenskega ozemlja tiče — integralen del kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev ravno tako, kakor je Maribor in so Slovenske Gorice, ki ju je ravno ta general zasedel na lastno pest in ju naposled ubranil tudi za ceno prelite krvi.

General Rudolf Maister.

Toda nekateri Slovenci, ko da so slepi za to. Čitala so se prerekanja glede Tegetthoffovega spomenika v Mariboru. Čuli so se glasovi, da bi ga bilo potreba zopet postaviti. — Naivne duše! Tegetthoffov spomenik spada v mestni muzej mariborski. Na najlepši trg tega mesta in na najpri-

mernejše točke Slovenskih Goric. — morda k Sv. Trojici — pa je nujno potrebno, da sedanjemu in bodočemu pokoljenju v odgojo in vzpodbudo pride spomenik našega narodnega junaka generala Rudolfa Maistra. Saj je on ta raj naše zemlje iztrgal iz krempljev zmaju, ki je prskal vanj smrtnonosno peno potujčevanja. Saj se izmed onih, ki so ob najpomembnejših zgodovinskih dneh imeli v rokah usodo našega naroda, njegova postava vzdiguje, ko gorostas izmed pritlikavcev, ko kapitan Guliver izmed Liliputancev.

Trde so besede, ki jih je o Ljubljani zapisal dr. Kovačić. Sicer ni bilo prvič, da je iznad Ljubljane prišel teman oblak, ki je nad Slovenijo stresel ledeno točo; takšne nepopravljive nesreče pa doslej ni še provzročil nobeden. Da je dr. Kovačić bil, žal, le preveč opravičen one trde besede zapisati, pa nas pouče zapisniki o onih sejah »Narodne vlade« v Ljubljani, v katerih se je obravnavalo o koroških zadevah.

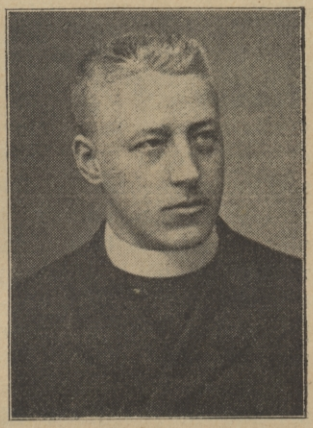
Pred. vsem je treba naglasiti, da so Korošci v dneh po avstroogerskem polomu bili do dobrega prepričani, da Jugoslavija zasede Celovec in Beljak in postane tako vzdrževalka redu na vsem Koroškem. Te zasedbe so tudi od dne do dne pričakovali.

Na srečo smo takrat imeli v Mariboru moža, ki mu ni šlo za to, da bi se v očeh naroda obdajal s prazno slavo, temveč, ki je spoznal resnost položaja, ga pravilno pojmoval in ki je po delu za blagor porajajoče se lastne države kar hrepenel. Bil je to general Maister. Izrabivši gori označeno nastrojenje Koroščev, se je ta mož povzpel do državniškega čina, ki mu je omogočal, da s pritrditvijo merodajnih nemških faktorjev zasede ves slovenski del Koroške. Takole nam o tem pripoveduje zapisnik o 26. seji »Narodne vlade« z dne 30. novembra 1918:

»Včeraj opoldne je general Maister sporočil telefonično »Narodnemu svetu«, da se je pogodil glede Koroške in Štajerske z zastopnikom Wohlfahrtsauschussa in polkovnikom Passyjem, da Maistrove čete zasedejo točke Št. Pavel, Gre-

binj, Wageberg, Slovenski Št. Mihael, Krnski grad, Trg (Feldkirchen), Beljak, Šmohor, črto naravnost doli proti jugu do državne meje; vsi ti kraji inklusivno in da stopi ta pogodba v veljavo 30. t. m. General Maister prosi zajedno NV za aprovizacijo teh krajev, ker je deželna aprovizacija zelo slaba.«

Človek normalnega razuma bi mislil, da je »Narodna vlada« v Ljubljani to vest ne samo radostno, temveč navdušeno sprejela in generalu Maistru svoje zadovoljstvo in zahvalo izrazila. Saj je s tem dogovorom dokazal, da ima poleg svojih sijajnih vojaških tudi izredne državniške lastnosti. Sejni zapisnik nas o tem drugače poduči. Takole čitamo v njem:

Fran Smodej.

»Ko so se ta poročila prebrala, poroča obširno o vojaškem položaju na severni državni meji podpolkovnih generalnega štaba Ulmansky na podlagi dobljenih informacij. Poročevalec je mnenja, da je iz vojaškega stališča mogoče zasesti Celovec, težave pa nastanejo za prehrano. **Poverjenik za prehrano dr. Tavčar izjavi, da ni v stanu prevzeti še aprovizacije Celovca.** Zato naj vojaštvo zasede samo Grabštajn pri Celovcu in Celovec sam le ogroža. Ker pa komisar za Koroško Smodej izjavi, **da je v Celovcu množina živil,** ki so se rekvirirala v prvi vrsti iz slovenskega ozemlja, ter približno za 50 milijonov vojnega blaga, ki ga bodo sicer Nemci od-

peljali v Nemško Avstrijo, in dalje naglašą, **da morajo Koroški tudi imeti Celovec kot središče uprave**, se sklene: Smodej naj gre v Maribor in eventualno še v Zagreb in **naj zasigura prehrano Celovca neodvisno od Ljubljane.** Če se mu to posreči, se ukaže generalu Maistru zasesti Celovec, ker ima po lastni izjavi dovolj moči na razpolago. **Generala Maistra** je poučiti, da je njegov delokrog strogo vojaški, **da tedaj nima sklepati z Nemško Avstrijo sam nikakih političnih pogodb** ter da se ima v bodoče v vseh zadevah njegovega delokroga obračati na NV in ne na NS.«

Pred vsem pada tu v oči, da se je v »Narodni vladi« govorilo le o Celovcu in ne o vsem slovenskem ozemlju, čegar zasedbo je bil general Maister tako spretno dogovoril. To dokazuje, da gospodje poverjeniki ne le niso imeli ni trohice širjega pogleda, temveč, da so bili tudi obžalovanja vredni nepoznavalci razmer, ki jih je bila vojska vstvarila. Saj bi si bili drugače morali reči, da — če že ne z narodnega — je zasedba Beljaka z ekonomskega in prometnega obzira vsaj tako važna, ko zasedba Celovca. Saj je to mesto bilo eno glavnih vojnih skladišč avstroogerske armade in je bilo v njem nakupičenega blaga za ogromne vrednosti. Poleg tega je Beljak stečišče mnogih železniških prog in je zato njega zasedba bila v oni dobi neizmerne važnosti. Menda se vsega tega v »Narodni vladi« nikdo spomnil ni.

Kako tudi. Saj so se gospodje vprli celo zasedbi Celovca, dasi je njihov vojaški referent ugotovil, da je z vojaškega stališča mogoča. Neumevno mi je, zakaj ni vojaški referent govoril tudi o možnostih zasedbe ostalega po Maistru označenega ozemlja z vojaškega stališča. Domneva ni izključena, da je poznal svoje Pappenheimce in vedel, da jih bo še za zasedbo Celovca težko pridobiti. Po vsem, kar nam je znanega, pa je gotovo, da je bila mogoča zasedba vsega ozemlja, kakor hitro je general

Celovec.

Maister izjavil, da ima za to dovolj moči na razpolago.

Naravnost klasična sta pa: prvič razlog, zakaj so se gospodje vprli zasedbi Celovca, drugič pa: kako so si namesto tega izmislili nadomestek. Prav po vzorcu zloglasnih avstrijskih vojnih nadomestkov, s katerimi so kvarili državljanom že itak oslabljene želodce.

»Nemožnost prehrane« zdela se je poverjeniku za prehrano glavni argument proti zasedbi Celovca. Ko da se v vojnih časih zasedajo mesta in pokrajine vselej šele po vsestranskem prevdarku, kaj se bo njihovemu prebivalstvu jesti in piti dalo! Saj je ravno nasprotno res in tudi vsesplošno znano. Zasedene pokrajine morajo poleg lastnega prebivalstva preživljati tudi še zasedbeno vojaštvo. Kaj za to, če bi bili celovški Nemci, ki so kot ljubljena deca Avstrije ves čas svetovne vojne imeli vsega dosti, nekaj časa okusili tudi, kako je onim, ki se morajo v jedi in pri pijači omejevati! — Toda v tem slučaju še tega ni bilo potreba.

»Narodna vlada« imela je na Koroškem svojega komisarja. In leta — Fran Smodej — jo

je poučil, da je v Celovcu množina živil in vrhu tega še za približno 50 milijonov vojnega blaga, ki je po zasedbi moglo priti v našo posest. Človek bi mislil, da so komisarjeva poročila morala biti merodajna. Toda zmotil bi se. »Narodna vlada« se tudi nanja ni ozirala. Še celo po tem ne, ko je v zboru poverjenikov, o katerih bi se bilo dalo predpostavljati, da imajo vendar smisla in izkušenj v upravnih zadevah, on, ki ni imel nikakšne upravne prakse, v čisto pravilnem pojmovanju stvari opozarjal, da »morajo Korošci tudi imeti Celovec kot upravno središče«. Kako je razprava v tej usodni seji tekla, nam nje zapisnik ne pove. Dá se pa sklepati iz klasičnega sklepa, ki je silno značilen za komoditeto ljubljanskega poverjenika za prehrano. Kljubu temu, da je bila potrebna stalna navzočnost komisarja Smodeja na Koroškem, sklenilo se je namreč, »naj gre v Maribor in eventualno še v Zagreb in naj zasigura prehrano Celovca neodvisno od Ljubljane«. Človek se nehote vpraša, čemu je potemtakem bilo ljubljansko poverjeništvo za prehrano?

Sedaj pa nadomestek za zasedbo, ki ga je predlagal poverjenik za prehrano. »Naše vojaštvo naj zasede samo Grabštajn pri Celovcu in Celovec sam le ogroža.« Predsednik »Narodne vlade« je bil mož, ki je v Avstriji napredoval od poročnika naravnost za polkovnika. Preskočil je torej kar štiri kline na častniški lestvi. Kaj takega se je dogajalo le pri cesarskih princih ali pa pri častnikih s fenomenalno strateško usposobljenostjo. V tem slučaju morala je torej biti merodajna poslednja. Čuditi se mora človek zatorej, da je molčal k temu predlogu. Značilno za razmere v »Narodni vladi« je pa tudi, da je molčal ravno tako vojaški strokovni referent. In vendar predlog poverjenika za prehrano ni značil nič druzega, ko: pustimo Avstrijcem, da odpeljejo iz Celovca vojno blago, med tem pa organizujejo obrambo mesta. Potem že sami pridejo k nam v Grabštanj. Da ne pretiravam, vidno je iz tega, da se je,

potem ko je »Narodna vlada« osvojila ta znameniti predlog, vse tudi res tako zgodilo.

In ubogi general Maister! Zapisnik o 27. seji »Narodne vlade« z dne 2. decembra 1919 nam pove, kakšno zahvalo je za svojo veliko državniško koncepcijo prejel. Takole se glase dotične besede tega zapisnika:

»Dr. Pogačnik naj pove energično generalu Maistru, da ima izvrševati izključno vojaška povelja, ki jih dobi iz Ljubljane, sicer pa ničesar ukrepati na lastno pest. Celovec se zaenkrat ne zasede, ker nam manjka živil, da bi prehranili prebivalstvo vsaj v toliki meri kot prejšnja vlada, in ker bi to ne šlo brez krvoprelitja. Nemci se namreč utrjujejo na zahodnem bregu Krke. Tudi je splošno prepričanje, da stoje Nemci v zvezi z Italijani in jih kličejo v deželo.«

Iz tega sklepa je pred vsem vidno, da je »Narodna vlada« želela razmazlene celovške Nemce prehraniti »vsaj v toliki meri, kot prejšnja vlada«, tedaj če le mogoče še bolje. To usmiljenje do bližnjega, ki je ves čas vojske neusmiljeno davil naš narodni živelj na Koroškem, treba je vsekakor še prav posebej podčrtati.

Ne manje zanimivo je tudi, da je »Narodna vlada« kljubu dogovoru, ki ga je general Maister bil sklenil z merodajnimi činitelji Avstrije, bolj kakor ta dogovor uvaževala neko megleno »splošno prepričanje« in se je vstrašila Italijanov. To pa kljubu temu, da je imela v junaški odločnosti polkovnika Švabića izgleda dovolj, kako malo utemeljen je ta strah.

Kako se je dr. Lovro Pogačnik iznebil dobljenega naročila, naj pove general Maister sam. On piše o tem v zgodovinsko jako znamenitem članku, ki ga je priobčil v 231. številki »Slovenskega Naroda« z dne 11. oktobra 1922 takole:

»Telefonično mi je odgovorilo Poverjeništvo za narodno brambo: »Saj je vse lepo to. A tekla bo kri.

Mi smo pa sedaj v demokratski državi in v demokratski državi ne sme niti ena kaplja krvi teči. Dosegli bomo vse potom pogajanj.«

Ko bi to ne bilo tako neznansko žalostno in bi nam ne bilo prizadejalo toliko brezmejnega srčnega gorja in nepopravljive škode, dala bi se o »ministru za narodno brambo«, ki je proglasil tako naivno načelo, napisati pekoča satira. Lahko si mislimo, kaj bi si bil mislil veliki demokrat Wilson, ki je v modri svoji uvidevnosti dal za naše osvobojenje preliti potoke krvi vojakov velike svoje demokratske države, ko bi do visokega njegovega mesta bila slučajno prodrla vest o tako omejeni pameti njegovih ščičencev.

Kje se je dr. Pogačnik nalezel takih nazorov, ako jih ni v »Narodno vlado« prinesel že s sabo, pouči nas do neke meje sklep »Narodne vlade« v seji dne 30. novembra 1918. Zapisnik govori o tem takole:

»Poverjenik dr. Pogačnik predlaga, naj se mobilizirajo letniki 1895—1899, kar bi znašalo približno 6000 mož in stalo mesečno približno 2 milijona kron. Mobilizacija naj se izvrši med 8. in 21. januarjem 1919. Zajedno bi se odpustili sedaj služeči starejši letniki, ki štejejo približno 6500 mož. Dr. Tavčar se izrazi proti mobilizaciji, češ, da ni neobhodno potrebna. Tudi je vprašati preje N. Veče, kako se je mobilizacija obnesla. Poverjenik Kalan stavi predlog: Sestavi naj se popolnoma zanesljiva statistika, koliko vojakov imamo sedaj, katerim letnikom pripada vojaštvo, koliko vojakov bi bilo pripravljenih prostovoljno dalje služiti, kako visoko je število beguncev iz okupiranega ozemlja, ki so na razpolago za vojaško službo. Potem šele bo mogoče soditi o številu tistih, ki naj se še upokličejo. Vpoklici naj se, če le mogoče, iz aprovizačnih razlogov ne izvrše po zimi. Objednem se razglasi, da to ni mobilizacija, ampak le začasna kratka služba. To delo prevzame navzoči podpolkovnik gen. st. Ulmansky.«

Naj te zapisnikove besede govore same za sebe. Le toliko naj obžalovaje ugotovim, da dokazujejo iz

kako malenkostnih vidikov se je v onih usodepolnih dneh »Narodna vlada« izogibala odločnim dejanjem.

Ali ni to ravno tako, ko kadar se gredo otroci vojake? Meni so vsaj ob čitanju tega zapisnika nehote zadoneli na uho glasovi Viktor Parmove skladbe:

»Mi smo vojaki korenjaki
Kako nas gledajo ljudje
Pa pravijo, da smo junaki,
Ki se nikogar ne boje.«

Naši nesrečni koroški rojaki so to seveda videti morali in so tudi res videli. Lahko si mislimo, da jim je pri tem bilo pri srcu tako, kakor je pri srcu človeku, ki se potaplja in vidi, da na bregu stoji tolpa ljudi, ki bi mu lahko pomagala, pa tega storiti neče. Ne morebiti zato, ker se ti ljudje boje za lastno življenje, nego zato, da kdo izmed njih v mrzli vodi ne vjame nahoda. Vedeli so kakšne posledice mora politično diletantstvo in udobnostno mevžarstvo gospodov poverjenikov v »Narodni vladi« roditi. Zato so priganjali, prosili, rotili, slikali »Narodni vladi« kakšno Kalvarijo pripravlja ubogim koroškim rojakom: vse zastonj. Kamen bi se bil omečil prej, ko »Narodna vlada« in ljubljanski prehrankar, ki je bil nje najsilnejša avtoriteta.

Toda, naj govore o tem zapisniki. V zapisniku o 29. seji »Narodne vlade« z dne 6. decembra 1918 čitamo:

»Pri seji je navzoč zastopnik koroških Slovencev dr. Pirnat, ki sporoči željo Smodejevo in drugih koroških Slovencev, naj se **zasedeta Celovec in Beljak** po našem vojaštvu. Razlogi so sledeči: Iz obeh mest se izvaža blago in **živila**; s hrano je prebivalstvo zaenkrat preskrbljeno, ker se je razdelila moka vnaprej za dva meseca (do 8. februarja 1919). **Slovenci**

niso varni življenja, ker celovški nagistrat in deželni odbor nimata skoro nobene moči, ampak samo vojaški svet.«

Podpolkovnik Skubec, ki se je mesto svojega tovariša Ulmanskega udeležil te seje, je glasom ravno tega zapisnika ugotovil: »da bi Celovec bilo mogoče zavzeti, a težje vzdrževati red v mestu.«

Tega poslednjega so se menda ustrašili organizatorni talenti »Narodne vlade«. Ko je namreč še dr. Kukovec opozoril, »da ni mogoče zasesti Celovca s svojim uradništvom« ter s tem krepko podprl že itak v klasje idoče kunktatorstvo »Narodne vlade«, ni se leta ozirala na »željo Smodeja in drugih koroških Slovencev« in je kljubu ugotovitvi, da se izvažajo živila in da je prebivalstvo s hrano za cela dva meseca zadostno preskrbljeno, sklenila da se »zadeva odgodi«. Prav po navadi nekaterih birokratov, ki se izogibajo meritornim rešitvam s tem, da puščajo vloge in suspenso.

V tem, ko se je stvar pletla, kakor je popisano, seveda Nemci na Koroškem niso spali. To pa tembolj, ker »Narodna vlada« tudi obveščevalne službe ni znala vrediti. Mesto da bi bila za dostavljanje važnih svojih odlokov imela kurirje, posluževala se je, kakor o tem poučujejo zapisniki, pošte. Nemci na Koroškem so pač že iz oklevanja Ljubljane po odločnem nastopu Maistrovem spoznali položaj. Kolikor bi se iz tega ne bili še do dobrega orijentovati zamogli, poučili so jih njihovi zaupniki na pošti, kjer so pisma odpirali, pa tudi kar jednostavno plenili. Lotili so se torej z naglico, kakršne v Ljubljani poznali niso, zbiranja svojih sil. In ko je »Narodna vlada« v smislu strategije svojega poverjenika za prehrano res zasedla Grabštanj, da »ogroža Celovec«, bil je leta že pripravljen. Sledila je katastrofa, v kateri so »ogroževalci« bili postreljeni in polovljeni. Naši koroški bratje pa so nastopili mučeniško pot na Kalvarijo.

Vsako pero je preslabo, da bi popisati zamoglo, kaj so pri tem trpeli. Nekoliko pojma pa si je vendar mogoče napraviti iz zapisnika 42. seje »Narodne vlade« dne 7. januarija 1919. Ta zapisnik slove:

»V posvetovalno dvorano pride deputacija koroških Slovencev, obstoječa iz kakih 20 mož; med njimi so bili prof. Potočnik, vikar Smodej, župnik Ražun, župnik Lasar(?), učitelj Aichholzer, župan Kobentar, industrijalec Tavčar in dva druga duhovnika. Kot prvi povzame besedo prof. Potočnik, ki izjavi, da je pripeljal naprošen deputacijo koroških beguncev in da ni noben član deputacije v nikaki zvezi z notico v listu »Jugoslavija« z dne 7. januarija, ki je prinesla vest, da je to manifestacijski pohod proti Narodni vladi. Zato so odšli na Bleiweisovo cesto posamič. Nato pripoveduje nadučitelj Aichholzer, da je ob prevratu v Avstriji vladala na Koroškem velika nejasnost. Na eni strani je pošiljal Vollzugsausschuss v Celovcu svoje ukaze, na drugi strani pa je nastavila Narodna vlada komisarja Smodeja, ki je izdajal naredbe v imenu Narodne vlade. Ljudje so se obrnili na izobraženstvo, naj se izjavi, kam bomo spadali. Izobraženci so se obrnili na Narodno vlado in dr. Brejc jim je odgovoril, da je Narodna vlada protestirala pri Nemški Avstriji na Dunaju proti postopanju Vollzugsausschussa v Celovcu, ki si lasti pravice ukazovati v slovenskem delu Koroške. Ljudstvo je bilo zelo navdušeno in takrat bi se bilo lahko z lahkoto doseglo vse. Nemci so bili poparjeni; **dne 2. decembra je bil v Celovcu nabit razglas, ki naznanja, da pride jugoslovanska komisija, ki bo prevzela upravo dežele, in poziva ljudstvo, naj bo mirno. Te komisije pa ni bilo.** Tedaj so začeli Nemci stikati glave, se organizirati, ker so imeli na pošti in železnici svoje ljudi, ki so jih o vsem informirali, tudi o sporočilih Koroščev v Ljubljano, v katerih so prosili za pomoč, in odgovorih Narodne vlade, iz kate-

rih je bilo razvidno, da Narodna vlada ne more poslati pomoči. Nemci so postali predrzni in konec je ta, kakor ga vidi vsakdo sedaj. Govornik je prepričan, da nemške bande, obstoječe iz Dunajčanov in nemških mornarjev, plenijo po deželi. Župniki so dobili od Narodne vlade ukaz, naj razobesijo slovenske zastave na cerkvah; to jim sedaj Nemci silno zamerijo, tako da niso varni življenja. Vsi zavedni Slovenci na Koroškem so se v zaupanju na Narodno vlado zelo eksponirali. **V Ljubljani pa so našli gluha ušesa;** kdor je bil v Ljubljani, je rekel, da ne gre nikdar več. Sedaj zavedni Slovenci na Koroškem na eni strani niso varni pred Nemci, na drugi strani pa si ne upajo stopiti pred svoje rojake, ki vidijo v njih zapeljivce. Zato so pribežali na Kranjsko. Svoje usode niso zaslužili.

K besedi se oglasi načelnik okrajnega Narodnega sveta v Št. Jakobu v Rožu, župan Kobentar. Naglaša, koliko se je trudil za slovensko stvar na Koroškem in v kakšni luči stoji sedaj pred ljudstvom po krivdi Narodne vlade. Župan Kobentar graja Narodno vlado, da ni mobilizirala poprej; vsaj mora imeti sredstva na razpolago, da mobilizacijo izvrši.

Župnik Ražun izjavi, da so se očitki proti Narodni vladi tolmačili deloma napačno. Narodno vlado grajamo v prvi vrsti zato, ker ni sporočila kako je slabotna. Mi smo se eksponirali in diskreditirali pri ljudstvu, kar bi ne bilo potreba, če bi bila Narodna vlada koroške Slovence o dejanskem položaju dovolj informirala. (Dr. Kukovec napravi medklic, nakar hoče župnik Ražun razžaljen oditi. Dr. Triller ga zadrži, nakar govornik nadaljuje): Trditev, da ni vojaštva, ni v polni meri resnična. V Kranju je dosti Srbov, v Radovljici tudi. Vojaštvo pravi, da ne more pogrešati nobenega vojaka. Jaz pa pravim: Če je bilo v Celovcu in Beljaku mogoče, da se je ustanovila meščanska garda, da skrbi za mir in red, bi moralo to biti

tudi mogoče v Ljubljani in Kranju, vojaštvo pa naj bi odšlo na Koroško. **Nato govornik demonstrativno zapusti dvorano.**

Prof. Potočnik je tudi mnenja, da trditev vojaških krogov, češ, da ni vojaštva na razpolago, ne ogovarja dejstvom. V Kranju je 150 Srbov, ki nimajo drugega posla, nego varovati znane navijalce cen. Srbski častnik je na vprašanje, kak posel imajo, rekel, da nič, da so samo radi plačkanja v Kranju. Baje stražijo Srbi demarkacijsko črto, za kar pa sedaj ni nobenega vzroka.«

In kako se je »Narodna vlada« zagovarjala proti tem v nebo kričečim očitkom, ki nam razodevajo kako so nesrečnim našim bratom krvavela srca, ko so videli, kako jih je ona bela Ljubljana, h kateri so zrli s tako ljubeznijo in takim neomejenim zaupanjem, v najkritičnejših zgodovinskih dneh ne samo pustila na cedilu, temveč jih poleg tega še pahnila v grozno gorje?

Naj govori zopet sejni zapisnik. Predsednik Pogačnik se je — dasi je bil sklepe seje z dne 30. novembra, s katerim se je odklonil predlog generala Maistra, storjen pod njegovim predsedstvom — povzpel do trditve: »Kar se tiče vojaških akcij je odgovorna skupna vlada v Beogradu.« — Pač komodno: valiti lastno krivdo na druge.

Dr. Brejc bil se je menda medtem nalezel mentalitete onih svojih tovarišev, ki so za njegovo zahtevo po zasedbi Koroške imeli gluha ušesa. Takole je namreč tolažil nesrečne koroške obupance: »Ko bi bila mogla »Narodna vlada« naprej vedeti, da bo prišlo tako, kakor je pač prišlo, bi bila gotovo to ali ono storila drugače, **a takrat ko bi bilo mogoče z 200 do 300 možmi zasesti Celovec, ni nikdo misli, da to čez 14 dni ne bo več mogoče.**«

Zares zona obhaja človeka, ko čita tako izjavo člana »Narodne vlade«. Saj se glasi, ko da so v tej

vladi sedeli otroci in ne zreli možje! S kakšnimi občutki so te besede sprejeli koroški begunci, ne vem, lahko si po mislim. In s kakšnimi šele tole nadaljno tolažbo govornikovo: »Morebiti bi se bila takrat raje prepustila vsa Koroška začasno Nemcem, da bi se ne vršila sedaj takošna nasilstva nad Slovenci.«

Siromaki so ob tej priliki mogli tudi izvedeti, da je »Narodna vlada« v Ljubljani njihovo usodo smatrala za nekaj tujega, kajti dr. Brejc jih je poučeval, da »je vrhu tega »Narodna vlada« bila v prvem početku svojega delovanja tako preobložena z delom, da je morala obrniti vso skrb na zasilno ureditev razmer doma.«

Ko so tako Korošci izvedeli, da bi se bila »morebiti raje vsa Koroška prepustila začasno Nemcem«, so pa imeli tudi priliko spoznati, kako globoka modrost tiči v tej izjavi enega najuplivnejših članov »Narodne vlade«. Seveda jim je bilo do vsega prej, ko do veselosti ali škodoželjnosti. V drugačnih okolnostih morali bi bili oboje občutiti, ko je — vse glasom sejnega zapisnika — prebral »predsednik Pogačnik nesramno brzojavko, ki jo je poslala pravkar Narodni vladi deželna vlada v Celovcu, v kateri reklamira deželna vlada v Celovcu vso Koroško zase in protestira proti vmešavanju Narodne vlade v Ljubljani v njen delokrog.« — Ali ni koincidenca celovške brzojavke z dr. Brejčevo izjavo naravnost telepatska?

Čudno ni, da je ob takem »reševanju« koroškega vprašanja moralo v narodu vreti in da je tudi prekipelo. Žal da prekasno.

Dne 1. januarija 1919. leta — tedaj 32 dni po usodni seji »Narodne vlade«, v kateri se je sklenila odklonitev zasedbe Celovca in graja za generala Maistra — vršil se je v unionski dvorani javen shod, na katerem je ogorčenje proti »Narodni vladi« zavzelo takšne dimenzije, da bi bil po besedah predsednika Pogačnika v 41. seji »Narodne vlade« dne 3. januarija

1919 »na zborovanju nastal polom, če bi ne bil takrat dr. Pogačnik prišel na idejo«, naj se osnuje »legija prostovoljcev za Koroško«.

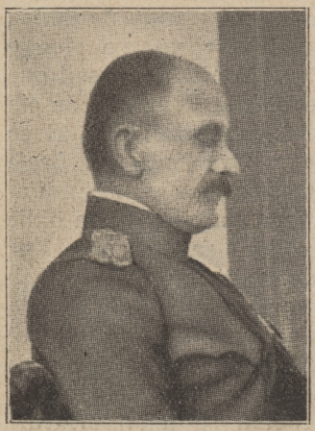
Zanimivo je, da sta glasom zapisnika rečene seje na shodu komisar Smodej in zaupnik »Narodne vlade« dr. Müller, katera oba sta imela največ prilike do dobrega spoznati delo te vlade za Koroško, nastopala proti njej. Njuni očitki so morali pač biti tako tehtni, da vlade glasom navedbe člana »Narodne vlade« Antona Kristana, celo »na shodu navzoči njeni člani branili niso«. Ne manje zanimivo je pa tudi, kako se je presojalo vprašanje »legije prostovoljcev za Koroško«. Po zapisniku je v seji dne 3. januarija 1919 poročal »predsednik Pogačnik, da sta vsled shoda v »Unionu« dne 1. januarija 1919, ki se je vršil radi koroških razmer, poverjenik dr. Brejc in dr. Lovro Pogačnik v soglasju z generalom Smiljanićem sklenila predlagati, da izda Narodna vlada oklic za ustanovitev legije prostovoljcev za Koroško. Ker se je imela seja Narodne vlade vršiti šele čez dva dni, je dal predsednik Pogačnik ta predlog na glasovanje potom okrožnice« in »so s predlogom soglašali vsi poverjeniki, ki jih je sluga dobil«. Poverjenik Kristan, ki mu okrožnica ni mogla dostavljena biti, izjavi se proti legiji. Njemu se takoj pridruži dr. Triller, češ, da »je sicer glasoval za legijo, ker ob danih razmerah ni bilo drugače mogoče, a je proti njej.«

Dr. Vekoslav Kukovec, ki mu na unionskem shodu ni besede niso dati hoteli, je ugotovil, da »so med člani »Narodne vlade« bila res različna mnenja glede taktike, kako je pomagati Koroščem, a da je povsod vladala optima fides«. Za Boga! ali naj bi se pri kakem članu nesrečonosne »Narodne vlade« celo mala fides predpostavljati smela!

Vsekakor pa je iz te seje tudi še to zanimivo, da je dr. Tavčar izjavil, da je »glede dr. Müllerja informiran, da je nemškega rodu in da se v njegovi hiši govori več nem-

ški kot slovenski. Zato on ni primerna oseba, da bi napadal »Narodno vlado«. In vendar je bil dr. Müller imenovan za zaupnika »Narodne vlade« kot pristaš Narodnonopredne stranke, katere predsednik je bil takrat dr. Tavčar!

Facit razburjene seje je pa bil, da se je — glasom zapisnika — »debata končala s posredovalnim predlogom dr. Tavčarja, ki se je sprejel soglasno; v časopisih se objavi potom komunikeja iz seje, da se je Narodna vlada obširno bavila z vprašanjem Koroške in da so v debati posamezni govorniki naglašali, da je Narodna vlada storila glede Koroške vse, kar je bilo v njeni moči glede na tedanji narodni položaj.« — S to vodeno resolucijo so se molče naznanjali krvavi dogodki, ki so jih koroški Nemci pripravljali in katerih »Narodna vlada« celo iz »nesramne« brzojavke koroške vlade ni uganila.

Vojvoda Mišić.

O naši koroški katastrofi se je že in se bo gotovo še veliko pisalo. Kar se je pisalo doslej, so bila poleg nekaterih tendenčno pobarvanih razpravic — večinoma le ugibanja. Zato je važno, da se stvar na podlagi pisanih virov zgodovinsko verno ugotovi.

Jaz sem o tem, kako ljubljanska »Narodna vlada« obravnava koroško vprašanje izvedel na svojo grozo potem, ko sem s Pašićem dne 9. decembra 1918 dopotoval v Beli grad. Pripeljala sta se bila namreč tjekaj dr. Ferdinand Müller in Janko Tavčar, da najdeta v Belem gradu umevanje, za katero je Ljubljana nedostopna. Hitro sem spoznal v kakšni nevarnosti je Koroška in omogočil sem jima pristop

k prestolonasledniku in vojvodi Mišiću. Po njunem pripovedovanju spoznal sem, da je prevelika negibčnost ljubljanskega poverjeništva za prehrano kardinalna ovira vse akcije za zasedbo Koroške. Ker sem po lastnih izkušnjah vedel, da je pri dr. Tavčarju zastonj vsak poizkus pripraviti ga do tega, da izpremeni svoje avtoritativno mnenje, zlasti še, ako je videl, da so mu pritrdili tudi še drugi, svetoval sem imenovanima zastopnikoma koroških Slovencev, naj se sama potrudita dokazati mu, da — ne glede na vse drugo — celo aprovizacijsko vprašanje ne more biti zapreka za nujno potrebno zasedbo Koroške. Iz onih odstavkov njunih pisem, ki se nanašajo na to vprašanje, je razvidno, da se jima je dokaz res posrečil, da je pa ravno poverjenik za prehrano v ljubljanski »Narodni vladi« njuno pomoč nevoljno odklonil. Takole stoji o tem v zapisniku 45. seje »Narodne vlade« z dne 13. januarija 1919:

Janko Tavčar.

»Poverjenik dr. Tavčar poroča o kritičnem položaju prehrane v Ljubljani. — — Hrvaška neče dati nič več živil. Marković pravi, da je dr. Tavčar špekulant z živili, ki je poslal svojega sina v Mitrovico, da bi kupoval živila na lasten račun. Dr. Tavčar pojasni, da je bil to koroški industrijalec Tavčar, ki ga on niti ne pozna, in dr. Müller, ki sta proti njegovi volji hotela na lastne stroške nakupiti živil na Hrvaškem.« Besede »proti njegovi volji« pojasnjujejo mnogo. Osebna nota mu je bila v pobudo pri vsem njegovem delovanju. Sic volo, sic jubeo! (tako hočem, tako ukazujem!) — zakon. Najboljši dokaz za to je

fraza, ki jo je on upeljal v naše pisemništvo in ki se — mesto dokaza — enostavno glasi: »Tako je in nič drugače!« Kar še potrebuje pojasnila, naj ga podasta pismi imenovanih dveh gospodov.

Evo, kaj pripovedujeta. Janko Tavčar piše mi dne 25. julija 1928:

»Leta 1918, takoj po polomu Avstrije, se je v Celovcu osnoval slovenski »Narodni svet«, kateremu sva med drugimi pripadala tudi jaz in dr. Müller, dočim je bil od narodne vlade v Ljubljani imenovan za komisarja dežele Koroške g. Fran Smodej. V tem času je prišlo tudi do znanih pogajanj s koroškimi Nemci v Ljubljani. Kot delegati celovškega »Narodnega sveta« smo se udeležili imenovanih pogajanj v Ljubljani Smodej, dr. Müller in jaz, dočim so bili zastopani Nemci po svojih odposlancih iz Celovca in Beljaka. V Ljubljani se je tedaj vršilo v dvorcu več sej te konference, ki so pa ostale brez stvarnega rezultata. Ker se je Ljubljana tedaj upirala zasedbi, sem stavil predlog (da li je protokoliran ali ne, mi ni znano), da naj se napravi med Slovenci in med Nemci na Koroškem kompromis, in sicer tako, da bi imeli vsak polovico oblasti v celi Koroški. Nemci so na ta predlog pristali, ljubljanska vlada pa ne in tako sem propadel tudi s tem predlogom in treba je bilo misliti na drugačno rešitev Koroške.

Ker so se seje omenjene konference vršile precej ostro in smo mi koroški delegati nastopali precej samozavestno, se po odhodu Nemcev iz Ljubljane, naravno, nismo več smeli vrniti v Celovec in na Koroško. Posledica te konference pa je bila tudi to, da so koroški Nemci, ki so bili kot delegati v Ljubljani, spoznali iz naše razcepljenosti in needinosti in neodločnosti, da njihova stvar na Koroškem še nikakor ni izgubljena. Takoj, ko so se vrnili domov, so izkoristili položaj v Ljubljani in pričeli organizirati obrambo.

Iz Ljubljane, kjer sva tedaj z dr. Müllerjem živela kot emigranta, sva se čez približno mesec dni na lastno pest napotila v Maribor k generalu Maistru in ga zaprosila za pomoč, katero nama je tudi obljubil. Ob tej

priliki sva podpisala v imenu koroških Slovencev tudi reverz, da prosimo za zasedbo Celovca. Dotični reverz se mora še vedno nahajati kje v arhivu, ali pa pri g. generalu Maistru. Kakor Vam bo znano, pa je prepovedala Ljubljana tudi generalu Maistru vsak poizkus zasedbe Koroške s Celovcem, ker je smatrala to s svojim generalnim štabom za nepotrebno. Kaj se je tedaj godilo med štajerskim poveljstvom in ljubljanskim generalnim štabom, obrazloži lahko g. general Maister sam.

Ko sva z dr. Müllerjem uvidela, da s te strani ni pričakovati rešitve, sva se napotila koncem novembra, dneva se več ne spominjam, v Zagreb in zaprosila za pomoč pri tedanjem komandantu mesta g. polkovniku Pribičeviću, bratu Svetozarja Pribičevića. Gospod polkovnik naju je zelo ljubeznivo sprejel, ali nama je na prošnjo po zasedbi Koroške takoj odkimal, veleč, da tega iz lastne inicijative ne more storiti, ker je vezan na odredbe iz Beograda. G. Pribičević je bil takrat aktiven polkovnik srbske vojske.

Po tem zagreškem neuspehu, sva se peljala z dr. Müllerjem v Beograd, kjer sva našla že več Slovencev, kakor dr. Žerjava, dr. Kramerja, dr. Korošca in tudi Vas, na kar, mislim, da se še spominjate. Ponovila sva naše želje najprej tej slovenski delegaciji in našla pri nji že več razumevanja kakor v Ljubljani. To naju je opogumilo in nama dalo upanje, da doseževa zaželjeni cilj. Za tem sva bila, in če se ne motim tudi z Vašo pomočjo, sprejeta v avdijenco pri Nj. Vel. sedanjem našem kralju Aleksandru, kateremu sva obrazložila položaj Koroške in ga zaprosila za takojšnjo vojaško zasedbo Celovca. Nj. Vel. kralj je pokazal zelo mnogo interesa za naše težnje in je z velikim zanimanjem sledil najinim izvajanjem ter nama je obljubil, da bo storil vse, da se Koroška čimpreje zasede. Če se ne motim, nama je celo čestital in obljubil, da bomo o Božiču že osvobojeni. Od Nj. Vel. sva se podala k vojnemu ministru, kateremu sva istotako razložila svoje težnje in od njega sva šla še k vojvodi

Mišiću, ki pa je bil o stvari že poučen, in sicer najbrže od regenta samega. Vojvoda Mišić nama je takoj obljubil večjo vojaško pomoč, toda s pridržkom, da bo poprej stopil v stik z Ljubljano (ki pa je menda, in kot sem sklepal iz nadaljnih dogodkov, to pomoč odklonila!) Po teh avdijencah sva bila že tako prepričana o uspehu, da sva kupila po dolgem iskanju po vsem Beogradu, štiri dolge zastave, katere sva mislila o priliki okupacije po naši vojski razobesiti na znanih štirih velikih drogovih, kateri stojijo še danes na Glavnem trgu v Celovcu. Ker do zasedbe, žalibog, ni prišlo, sva te zastave obdržala in se nahajata dve še vedno v moji posesti, drugi dve pa hrani dr. Müller.

Iz poročil, ki sva jih z dr. Müllerjem dobivala iz Koroške, sva bila natančno informirana, da so Nemci po vrnitvi njihovih delegatov iz Ljubljane, izpraznili in odvedli vsa skladišča živil, kakor tudi sploh vse premičnine bivšega avstrijskoogerskega erarja, ki so se nahajale v Celovcu in v slovenskem delu Koroške, posebno v veliki množini pa v Beljaku. Vsled tega sva se dobro zavedala, da bo po okupaciji ostala naša vojska brez hrane in da bo izročeno pomanjkanju živil tudi naše slovensko koroško prebivalstvo, ki se je nahajalo tudi že poprej v največji bedi. Tako sem prišel na misel, da izkoristim to priliko in da s pomočjo tedanje srbske intendanture preskrbim za Koroško potrebna živila, ki bi služila za prvo pomoč po okupaciji tako vojski kakor tudi civilistom. Da izvedem svoj načrt, sem se vrnil zopet k vojvodi Mišiću in ga, ker mi je bilo znano, da se civilnim osebam zabranjuje nakup in izvažanje živil iz Bačke, Banata, Slavonije in Hrvatske v Slovenijo, zaprosil, naj mi dovoli v imenu vojaškega erarja in pod njegovo firmo nakup živil. Blagopokojni vojvoda Mišić, ki je bil takoj pripravljen pomoči mi v tej zadevi, poklical je šefa intendanture in takoj v isti sobi smo se dogovorili, kako naj se nakup izvrši in v kakšni količini. Za prvo pomoč sem tedaj zahteval dovoljenje, da smem nakupiti 60 vagonov pšenice, 30 vagonov koruze, 300 debelih svinj in 1—2 vagona svinjske masti v posodah. Vojvoda Mišić

je takoj odredil, da se izstavijo v to svrho potrebni dokumenti in določil se mi je tudi okoliš, v katerem se sme nakup izvršiti, in sicer v Indjiji in njeni okolici. Dalje je bilo sklenjeno, da se mi na zahtevo stavi na razpolago asistenca, obstoječa iz 20 vojakov in 1 oficirja, da ne bi imel sitnosti s strani oblasti pri nakupovanju in odvažanju. Tozadevni dokumenti se nahajajo še danes v moji posesti. Ko sem pa zaprosil za prevozna sredstva, se mi je reklo, da mi jih v Beogradu ne morejo preskrbeti in naj se tozadevno obrnem na Ljubljano. Dr. Müller pri tej stvari ni bil navzoč, ker se je bil že par dni poprej vrnil v Ljubljano, pač pa sem ga naknadno obvestil podrobno o celi zadevi.

Po ureditvi omenjenih zadev sem se takoj poslovil od Beograda in se, kolikor je pač bilo tedaj mogoče, naglo vrnil v Ljubljano in podal natančen referat tedanjemu poverjeniku za prehrano, pokojnemu doktorju Ivanu Tavčarju, mu pokazal tudi vse tozadevne dokumente in ga zaprosil za prevozna sredstva. Financiranje sem hotel izvesti sam, ker sem bil takrat v stanju to storiti, zahteval sem pa seveda, da se živila pripeljejo v Ljubljano in porabijo izključno le za Koroško. Temu mojemu predlogu se je pa dr. Tavčar z vso energijo uprl ter poklical svojega referenta Senekoviča in mu zabičal, **da mi pod nobenim pogojem ne sme dati dovoljenja za prevoz živil iz Indjije.** S tem je seveda vsa ta moja dobro mišljena akcija propadla. Kljub temu, da sem imel živila zagotovljena in bi se bila nakupila in v Ljubljano pripeljala pod vojaškim nadzorstvom. Pokojnemu vojvodi Mišiću sem se za naklonjenost zahvalil in mu sporočil, da mi radi navedenih ovir ni mogoče poslužiti se njegovega dovoljenja, prosil pa sem ga, naj mi ostane naklonjen za eventualne poznejše potrebe.

Kakšno silno pomanjkanje živil, posebno moke in masti, je nastalo potem tekom zime in še celo leto 1919, Vam pač ni treba omenjati, ker Vam je osebno dobro znano. Ta lahka dosega živil pa je ostala neizko-

riščena. Spominjam se, da se je potem ustanovil v Ljubljani nek žitni zavod, ki je s težavo in največjim naporom nakupil in pripeljal v Slovenijo kak vagon živil, moke in masti iz omenjenih pokrajin in to po najvišjih cenah, kar je posebno težko občutilo revnejše prebivalstvo. Naj dalje omenim še to, da bi bile cene živil, katera bi bil jaz preskrbel, najnižje, ker bi bila nakupljena pod vojaškim nadzorstvom in se še dobro spominjam, da se mi je nudila pšenica najboljše kvalitete daleč pod 1 K za kg, koruza za naravnost smešno ceno, mast pa po 1·80 K in debele svinje od 70 do 90 vinarjev za kg. To so bile takratne cene za vojaški erar. Moj namen ni bil takrat s to akcijo kaj zaslužiti, ker vodila me je le misel, da ne pridemo na Koroško praznih rok in ne vzbudimo s tem odpora med onim prebivalstvom, ki nam ni bilo naklonjeno ter da pomoremo onim, ki so nam bili zvesti in so jih Nemci pri preskrbovanju z živili že ves čas zapostavljali.

Spominjam se dalje, da me je nekoč pokličal k sebi (ker sem bival kot emigrant v Ljubljani) pokojni dr. Tavčar in zahteval od mene, da mu izročim dotične živilske dokumente, katerih se je hotel poslužiti v svrho aproviziranja Ljubljane, in sicer brez mojega sodelovanja, kar sem pa, kot razumljivo, odklonil. Nekoliko dni pozneje sem pa izvedel, da sta se poslali v Indijo dve prazni garnituri z nekimi mlajšimi ljudmi, ki so imeli nalog nakupiti in pripeljati v Ljubljano živila. Pri tem seveda ni bilo govora o vojaški asistenci, ker je bila — kakor sem poprej omenil — stvar že davno zamujena. Tako sta ti dve garnituri blodili po vsej Slavoniji, Bački in Banatu, skušajoč nakupiti živila, kar pa se je posrečilo le v neznatni meri, z velikimi napori in po neprimerno višjih cenah. Oblasti so jim delale velike sitnosti predno so jim dovolile izvoz v Slovenijo. Ta živila so se potem prodajala celo za takratne razmere zelo drago.

Radi te akcije, ki je bila zamišljena najbolj pošteno, sva prišla jaz in dr. Müller pri ljubljanski vladi v nemilost in nisva več mogla služiti z nasveti glede

razvoja koroških dogodkov našemu narodu in edini svetovalec je postal g. Smodej. Razen njegovega mnenja ljubljanska vlada ni hotela upoštevati sploh nobenih nasvetov od slovenskih Koroščev in drugih Slovencev, ki so bili preživeli dolga leta na Koroškem, katerih je bilo takrat v Ljubljani zelo mnogo in ki so poznali razmere do vseh podrobnosti in so se že takrat zavedali, da bo postalo postopanje Ljubljane glede Koroške usodno. Tako je potem prišlo do žalostnega izida borbe za našo nepozabno Karantanijo. Pogreški, ki so se storili spočetka, so se nadaljevali, vse do žalostnega plebiscita, ker glavno in skoro edino besedo so imeli tisti, ki koroških razmer sploh niso poznali ali pa so jih poznali mnogo premalo, da bi bila mogla biti njihova sodba pravilna. Oni naj nosijo tudi odgovornost pred vsem slovenskim narodom. Mi smo storili svojo dolžnost in še več kakor smo mogli. O tej stvari bi se lahko napisale debele knjige, posebno pa o brezuspešnih predlogih, katere smo stavili mi, koroški Slovenci, katerih nas je bilo v Ljubljani v izgnanstvu veliko število in smo se dnevno sestajali in pretresali položaj. Predloge smo stavili, našli smo pa vedno le gluha ušesa.«

Dr. Ferdo Müller.

Pismo dr. Ferdinanda Müllerja z dne 7. avgusta 1928 slove:

»Že od majniške deklaracije so bila med slovenskim narodom tla za preobrat že nekoliko pripravljena.

Vse je čutilo, da pride do nekega zjedinjenja, samo za obliko se še ni vedelo.

Ko so začele takoj, ko se je zaznalo za vojaški razsul, prve slovenske čete prodirati na Koroško, postalo je pereče vprašanje aprovizacije.

Slovenski del Koroške je bil jako izčrpan in se je ob času vojne seveda tam najbolj rekviriralo.

Začel se je tudi spor med različnimi kompetencami in tako se je pokazala potreba, da se ta vprašanja s Koroško vlado uredijo.

Dunaj se v tem oziru absolutno nič ni brigal.

Kot zastopnika ljubljanske vlade sva bila delegirana g. urednik Smodej in jaz.

Naši kraji so prešli polagoma v roke narodnih svetov, ki so povsod zahtevali prehrano, vojaško zaščito, uradnike itd.

Nemški koroški politiki so bili prvotno mnenja, da bo našim posameznim četam sledila redna in pravilna okupacija.

V Ljubljani smo zastonj skušali zbuditi interes za vojaško ekspedicijo.

Žalibog so bili od vlade protivni temu posbeno pokojna dr. Tavčar in dr. Triller, ki sta pregovorila tudi, če se ne motim, kanonika Kalana, tako, da se tudi drugi člani vlade niso upali posebno energično nastopati.

Pri vojaštvu je odločeval neki Poljak, ki je bil za popolno demobilizacijo in zato sva se odločila z g. Tavčarjem, da greva pomoč iskat v Zagreb in Beograd.

V Zagrebu sva hotela pridobiti brata sedanjega političnega voditelja Pribičevića, ki se je pa izgovarjal s tem, da ima odločevati samo Beograd.

Zaradi tega sva šla tudi v Beograd in tam z Vašo ljubeznivo in rodoljubno pomočjo dosegla pristop k vsem merodajnim civilnim in vojaškim osebnostim in posebno tudi k takratnemu prestolonasledniku, današnjemu kralju.

Zahvaliti sva se imela v prvi vrsti Vam, da se je naju vpoštevalo in da sva našla povsod popolno razumevanje.

Ker sva dobro vedela, da bi bila takojšnja redna aprovizacija Koroške pomenila že polovično zmago, tako da bila takrat naša vojska par dni po izvršeni razdelitvi živil brez kakega prelivanja krvi primarširala in zavzela Koroško inkluzive Celovec, sva forsirala poleg vprašanja zasedbe, tudi aprovizacijo.

Povdarjam pa, da midva nisva bila nobena podjetnika, ampak da sva hotela vse to izvesti na podlagi vojaške inicijative in z vojaško pomočjo tudi v interesu vojaštva.

O tem so zvedeli neki prekupovalci v Ljubljani in naenkrat so se začeli tudi **nekateri mladi politiki zanimati** za aprovizacijo.

Ko je g. Tavčar dosegel vse, kar je v tem oziru potreboval, je čakal na tozadevna pismena povelja, katera je tudi dobil.

Jaz pa sem se napotil potem v Maribor h gosp. generalu Maistru, da tudi tukaj vplivam in tukaj poročam za slučaj, da bi stvar iz Beograda šla prepočasi.

Ko je gosp. Tavčar imel vse potrebne dokumente, je v Ljubljani pri naši vladi prosil za prevozna sredstva, katerih pa ni dobil, temveč mu je g. dr. Tavčar, ki je pomotoma smatral g. Jankota Tavčarja za nekega podjetnika, ki hoče delati proti njemu, odrekel vsako pomoč, češ, da je to stvar vlade in da Koroška ne potrebuje take aprovizacije, ker ni potrebna nobena zasedba, ker ne dopusti nobenega krvoprelitja.

Jaz nisem smel več v Celovec, ker je deželna vlada izjavila, da ne garantira za mojo varnost in ker je takrat zaprla vse narodnjake, katere je le mogla zajeti.

Bil sem pa enkrat tajno v Celovcu, da sem gosp. generalu Maistru, ki je enkrat samostojno pripravljal neki pohod na Koroško, natančno opisal in narisal vse objekte, katere je bilo zasesti in katere je bilo treba dobiti.

Takrat sem tudi deželni vladi v Ljubljani opetovano dokazal z raznimi potrdili, koliko bi se lahko zaplenilo živeža v Beljaku in koliko bi se lahko zaplenilo vojnega materijala in obleke, kožuhov, usnja itd. v Celovcu in Beljaku.

V Celovcu so bili takrat polni ogromni magacini tega materijala in v Beljaku je bilo živeža, da bi se bila lahko preskrbela cela Slovenija.

Žalibog se v tem oziru ni verjelo v Ljubljani niti meni niti g. generalu Maistru in se je čakalo tako dolgo, dokler so v prvih mesecih leta 1919 nasprotniki organizirali popolnoma redno in vojaško ne samo obrambne čete, ampak tudi napadalne čete.

Zato pa tudi vsak koroški rojak, ki je vse to doživel, in posebno tisti, ki je, kakor jaz, v teh razmerah vse zgubil, tako bridko občuti neznansko zaslepljenost in forsirano miroljubnost nekaterih naših prvakov, ki niso in niso hoteli verjeti, kaj namerava nasprotnik in na kaj je pripravljen.«

Predstoječih dvoje pisem odkriva s katastrofalno jasnostjo, česa je »Narodni vladi« pred vsem nedostajalo. V njej bi bilo v oni dobi tako važno poverjeništvo za prehrano moralo priti v roke agilnemu in mobilnemu možu, ki bi se ne bil zanašal na to, kaj poreče »moj Trdina« ali »moj Senekovič« in ne ponašal s tem, da on prevzema ali odklanja preživitev, temveč ki bi bil neprestano sam pri delu in bi se ne bil plašil, da — v izvrševanju svoje nad vse važne naloge — kakor riba šviga iz enega kraja v drugi, da se lično poučuje, da posreduje in odreja. Moral bi bil imeti pobudno usposobljenost in biti pri-

pravljen, da po potrebi dneve in noči prebije v železniških vozovih ali prepotuje z avtom stotine kilometrov.

Takemu možu bi gotovo ne bilo ušlo spoznanje, da je — kakor pregovor pravi — »kruh dober, če ga pes na repu prinese«, in bi se zato ne bil pomišljal poseči po onih zalogah živil, ki so bile tako obilno nakopičene v Celovcu in Beljaku. Pač ne morem trditi, da bi bilo v slučaju sestavljanja »Narodne vlade« v edino za to upravičenem »Narodnem Svetu« prišlo do takšne zasedbe preživitvenega poverjeništva. Dr. Tavčar bil je kakor navlašč poklican in sijajno usposobljen, da prevzame poverjeništvo za pravosodje. Ko bi se bil iz političnih razlogov potezal za vsako ceno za poverjeništvo za prehrano, bil bi po vsej verjetnosti pridobil tudi večino za tako rešitev. V tem slučaju pa bi se bilo tekom pogajanj morebiti vendar doseči dalo, da bi se bila v tem resortu določila delitev notranjega in zunanjega dela. Poslednje bi se bilo moglo dodeliti Adolfu Ribnikarju, katerega sem jaz za preživitveno poverjeništvo zato predlagati nameraval, ker sem poznal njegovo veščaško usposobljenost in vzorno agilnost. — Pa bodi tako ali tako, zahrbtnost, ki se je iz malenkostnih ozirov čisto lične prirode izvršila, vedla je k neizrekljivo obžalovanja vrednim posledicam. Saj je res, da takim dejanjem sledi skoro vedno kazen. Žalostno je, da je v tem slučaju zadela tistega, ki je bil najmanje kriv — naše uboge koroške rojake namreč.

Velika doba našla je pri nas neznansko male ljudi. Njim je bilo le do tega, da pri sestavljanju »Narodne vlade« izločijo upliv, ki sem ga kot poslovodeči podpredsednik »Narodnega sveta« imel jaz. Ta želja in to hrepenjenje zasenčilo je vse druge razloge.

Da je temu res tako in da je vse mišljenje dr. Tavčarjevo bilo prepojeno neznanskega — če ne več, vsaj — nerazpoloženja

do mene, dajo zopet neovrženo dokazilo zapisniki o sejah »Narodne vlade«.

Tako pripoveduje zapisnik 46. seje z dne 1. januarija 1919 tole: »Poverjenik dr. Tavčar poroča, da je špekulant Vokač baje dobil po posredovanju čehoslovaškega (sic!) poslanika Ivana Hribarja v Zagrebu dovoljenje za nakup 300 vagonov moke v Mitrovici. To moko hoče izvoziti v Ljubljano. Poverjenik dr. Tavčar bo vprašal v imenu prehranjevalnega urada v Zagrebu, ali se je res dalo Vokaču kako dovoljenje za nakup moke.«

Dr. Tavčar, ki ni imel smisla za temeljito razpravljanje za nas tako neizmerno važnega koroškega vprašanja, spravljal je torej v »Narodni vladi« z videzom resnosti v razpravo take abotne govorice ljubljanskih bab moškega spola, dasi se je njihova neresnost kar otipati dala.

Toda »čehoslovaški poslanik Ivan Hribar« mu je neprenehoma kratil spanje in vzbujal halucinacije. To dokazuje zapisnik iste seje »Narodne vlade« s temile besedami: »Dr. Tavčar poroča, da je izvedel dr. Kukovec v Beogradu, da so že določeni uradniki, ki bodo prišli v službo pri skupni vladi v Beogradu, ne da bi se bila vprašala za svet Narodna vlada.

Z ozirom na to vest je poslala Narodna vlada v Beograd sledečo brzojavko: Ministrsko predsedstvo, Beograd. — Narodna vlada v Ljubljani je izvedela, da je ministrsko predsedstvo že določilo uradnike, kateri naj se dodelijo skupnim ministrstvom v Beogradu, ne da bi se vprašalo Narodno vlado v Ljubljani. Proti takemu morebitnemu postopanju ugovarjamo in pričakujemo, da skupno ministerstvo le v sporazumu z Narodno vlado v Ljubljani vpokliče naše uradništvo, ne pa na podlagi enostranskih informacij iz krogov izven naše vlade. Predsednik Pogačnik. (Pod temi krogi izven naše vlade je mišljen v prvi vrsti praški poslanik Ivan Hribar).« —

Reči pač ne morem, kakšna bi bila »Narodna

vlada«, ki bi bila izšla iz posvetovanja v pravilni seji »Narodnega sveta«. Verjetno pa je vsaj, da bi bila sad vzajemnega sporazuma in da bi bilo zato vladalo v njej ono — seveda še stopnjevano — veselje do dela, katero je vladalo v »Narodnem svetu« doţlej in katero je že pred tem ustvarilo obprevratne narodne organizacije, in pa ona prisrčnost, ki se vseljuje povsod tje, kjer je doma iskrenost in bratovska ljubezen. V samozvani »Narodni vladi« odločala je — kakor se iz vsega vidi — volja poverjenika za prehrano. Največ menda zato, ker so vsi člani te vlade čutili kako »spretno« jih je bil spravil na njihova mesta. Saj so to bili povečini ljudje, ki so se skrbno izognili vsakršnega stika z ljubljansko slovansko konferenco dne 16. in 17. avgusta 1918., katera je — in zato, ker je — prevrat pripravljala. Na enega ali drugega je morebiti napravljalo tudi poseben vtis njegovo prijateljstvo s poveljnikom soške fronte maršalom Boroevićem. Morebiti se je celo ponašal s tem prijateljstvom in je skrbel, da je zanje izvedela široka javnost, pri čemer se je širila tudi smešna legenda, da se ima Ljubljana samo Boroeviću zahvaliti, da je niso zasedli Italijani, češ da je bilo v njegovi moči umakniti fronto do Zidanega mosta.

Skratka: samoveličje nekaterih ljudi bilo je takšno, da je večini članov »Narodne vlade« — še prav posebno pa njenemu famoznemu generalnemu štabu — jemalo vid. In facit vsega tega je bil, da smo izgubili Koroško. **Ona je bila namreč za nas izgubljena že takrat, ko je »Narodna vlada« dne 30. novembra 1918. sklenila, da se Celovec ne zasede. Samozvanci v »Narodni vladi« zakrivili so to našo največjo katastrofo, ki nas je kedaj zadeti mogla.** Vse, kar je temu sledilo, je v primeri s to nesrečo brezpomembno, kajti, **da smo Koroško zasedli, ne bi bilo prišlo do plebiscita,** in naš narod bi bil obvarovan sramote, ki mu jo je ta plebiscit nakopal pred celim svetom.

Zato o tem podrejenem dogodku ne bom govoril obširneje. Zadovoljujem se samo z ugotovitvijo, da se nanj nismo pripravljali z dosti večjim umevanjem, ko »Narodna vlada« na zasedbo. Saj bi se še celo v Parizu bilo skoro zgodilo, da bi se bili naši delegatje zadovoljili z enim samim plebiscitnim ozemljem. Šele dr. Karel Kramář moral jih je opozoriti, da se s tem izpostavljajo nevarnosti preglasovanja po celovških Nemcih, in je vsled te opozoritve Nikola Pašić pred onim dnem, katerega se je imela stvar odločiti, še o polnoči šel v amerikansko delegacijo, da izposluje delitev v dve coni. Ko da nas zasleduje neko prokletstvo, pa so vendar naslednjega dne naši delegatje prav nesrečenosno posegli vmes. Zahtevali so namreč, da se k coni A, ki je imela obsegati ozemlje na desnem bregu Drave, pripoji še velikovško okrajno glavarstvo in so s tem srečno dosegli, da so nas Nemci iz tega pripojka v dan plebiscita preglasovali tudi v ozemlju, kjer smo sicer imeli gotovo večino. Da tega ozemlja nismo hoteli, ko so nam ga Nemci še pred plebiscitom ponujali, ako se odrečemo cone B, pripisati je kurji slepoti, ki je ves čas spremljala slovenske odločujoče može. — Ko bi bil človek praznoveren, dejal bi, da je to bila božja kazen našemu narodu za to, ker je puščal svojo usodo v rokah takih mož.

Zaključujoč to žalostno poglavje, pridodajem mu še veleznameniti in zgodovinsko nad vse važni članek, ki ga je general Rudolf Maister priobčil v 231. številki »Slovenskega Naroda« dne 11. oktobra 1922. leta. Ta članek se takole glasi:

»Prvo poglavje koroškega plebiscita.

O prizadevanjih za rešitev Koroške takoj po prevratu je naši javnosti razmeroma malo znanega.

Zato hočem kratko izpregovoriti o tej dobi i njenih dogodkih jaz: prvič, ker so se ti dogodki od prevrata naprej odigravali ves čas neposredno pred menoj in drugič, ker hočem tej za nas prevažni in odgovornosti polni perijodi rešiti suhi zgodovinski značaj.

Je pa to, kar podajam danes, samo zgodovinska skica, v katero nisem mogel vplesti vseh podrobnosti. Ta skica bo vendar pripomoček k razumevanju poznejših trdih orožnih in peresnih bojev za ozemlje, ki je bilo tisočletna last našega naroda.

Vsi detajli pa dobe svoje mesto v posebni knjigi, ki bo govorila o Koroški od preobrata do plebiscita.

Rado se naglaša, da nas je preobrat l. 1918., ki smo ga sicer težko pričakovali, zadel vendar nepripravljene, ker je bušnil po splošnem računu prezgodaj v svet. Jaz pa še pristavljam, da bi nas bil zalotil preobrat leta 1920. istotako nepripravljene in danes tudi.

Naši vodilni politiki niso bili pred preobratom z našimi oficirji v prav nikakem stiku. Menda tudi sploh ni bilo nobene organizacije za slučaj preobrata in nobenega izdelanega fiksnega programa, kakor so ga imeli Čehi. In ko je eksistiral tak program za nas, ni v pravem trenutku nihče mislil na njegovo izvršitev.

Veliki moment za dosego nacijonalnih aspiracij je brezpogojno podlegel hrupnemu veselju, da se je Avstrija sploh razrušila. Zato je vsaka nacijonalna obmejna ofenziva iz naših central popolnoma izostala. Iz Beograda, iz Ljubljane, iz Zagreba. In premišljena, krepka, a takojšnja nacijonalna ofenziva enega samega dne za časa preobrata in splošne zmede, bi bila več zalegla in rešila, nego najtrša narodna reševalna borba celih stoletij v normalnih časih. A ne samo, da je izostala taka ofenziva za naše slovenske meje iz Ljubljane. Tudi navodil in nobene zveze in nobene tipalnice ni bilo od tam. Mnogo so menda res pripomogle k tej pasivnosti vesti, da nam bodeta dala Wilson in Pariz vse, kar hočemo: Trst, Gorico, celo Koroško, celo Prekmurje in na Štajerskem makari Gradec. Na vsak način pa da pridemo Slovenci pod eno streho. In vse je verovalo tem dobrodejnim pravljicam.

Tako so ostale jezikovne meje na Koroškem, Štajerskem in v Prekmurju v najhujših in obenem najodločilnejših dneh prepuščene našemu obmejnemu

prebivalstvu, ki pa je zbegano vse trepetalo pred neznanimi, prihajajočimi dogodki.

V Mariboru smo začetkom oktobra l. 1918. včrtali v specijalno karto s prof. dr. Kovačičem, prof. Slavičem in drugimi poznavatelji obmejnih jezikovnih razmer naše maksimalne narodne zahteve za Štajersko, Koroško in Prekmurje z namenom, da od tega kar mogoče rešimo, izrabljajoč situacijo. Seveda v prvi vrsti na Štajerskem. In ta mali program nam je zadostoval, da smo mogli na Štajerskem iztrgati vlado iz rok Nemcem.

Stanje Koroških Slovencev ob prevratu je bilo posebno nevzdržno. Plutje bolševiško navdahnjenega vojaštva vseh narodnosti iz soške fronte, požig beljaškega kolodvorskega skladišča, ropanje na celovški in na drugih postajah, drzni ropi in najrazličnejša nasilja po deželi, žuganje zagrizenih Nemcev — vse to je naše Korošce, v strahu za izgubo življenja in imetja pritisnilo prav do obupa. Narodni sveti v Borovljah, Podkloštru, Pliberku in drugod so bili prepičla zaslomba in sami zbegani. Naravnost izvrstno pa je delovala politična organizacija v Celovcu, katere vodstvo je imel v rokah vikar Smodej, namestnik mu je bil celovški odvetnik dr. Müller. Žalibog nista imela ta dva koroška stebra za eksekutivo potrebnih moči za seboj. Informacije, ki sta jih pošiljala ljubljanski vladi in meni, pa so bile tako točne, da bi noben poizvedovalni urad ne bil mogel podajati boljšega materijala o početju in stanju koroških Nemcev.

Takoj prve dni novembra je kriknilo: Pomagajte nam Koroščem! Prva sta bila omenjena dva voditelja. Potem pa je venomer jekalo: od Obira, od Pece, od Dobrača. Najprej v Ljubljano, potem v Maribor. Deputacije, posamezniki, pisma. Jaz za koroško akcijo takrat nisem bil še dovolj močan. Pošiljal sem torej prošnjike v Ljubljano. Vsaki dan sem sam govoril telefonično s poverjeništvom za narodno brambo, kakor tudi z II. vojnim okrožjem in opominjal k zasedbi Koroške.

Dne 5. novembra je dospela deputacija Koroščev pod vodstvom dr. Pirnata v Ljubljano. Toraj Korošci so morali sami na vlado pritisniti, da se jih je spomnila in ganila. Na rotenje te deputacije je dobil kapt. Lavrič dne 8. novembra od predsedništva vlade povelje, da »proizvede vojaško organizacijo slovenske Koroške in dovede pokrajino v slovensko območje.«

Od poverjenika za narodno brambo je dobil še naročilo, da naj izvede vojaško organizacijo le pod Dravo in izvzemši sodni okraj Pliberk.

Vojaška oblast pa je še podčrtala, da mu za to akcijo ne more dati niti enega vojaka, ker jih ima še za najnujnejšo varstveno službo premalo, naj se torej sam potrudi, da dobi moštvo, za drugo pa da se bo že poskrbelo.

Zbiranje moštva bi se imelo vršiti na samem Koroškem. Izteklo pa se je v strašni klavernosti brez vsega uspeha. Popolno brezprimerno ravnodušje med koršokimi Slovenci. V nekaterih krajih so preplaśeni naši Korošci celo očitno kazali nezaupanje in sovražen duh napram našim nabornim osebam. Zato je posegel Lavrič na Gorenjsko in nabral s pomočjo nadpor. Hajnriharja, Krena in drugih do 6. novembra v okoliših Škofje Loke, Jesenic in Tržiča 7 oficirjev in 58 mož, s katero peščico in 3 strojnicami je proti večeru istega dne odrinil preko Tržiča v Borovlje, ki jih je po noči zasedel in brez boja razorožil tamkajśnjo nemško gardo.

Lavrič je delal v Borovljah in okolici na vse kriplje in nastopal samozavestno, da se je Celovec vstrašil premoči in poslal k Lavriču v Borovlje podpolkovnika Hülgertha in odvetnika dr. Pflanzla na pogovor. Po točnih navodilih, ki jih je dobil Lavrič od svojega poverjeništva v Ljubljani, je določil hočešnočeš s Celovčani kot demarkacijsko črto Dravo.

S to demarkacijsko črto se pa seveda Smodej ni strinjal in ž njim vred sploh vsa slovenska koroška javnost ne. Iz tega je nastalo nesoglasje med koroškimi Slovenci in Ljubljansko centralo in je bežal komisar Smodej v Ljubljano protestirat proti nezadost-

nim varnostnim odredbam in proti nezasedbi jezikovne meje.

Videlo se je torej že takoj početka, koliko bi bila zalegla dobra zveza Narodne vlade s koroškimi voditelji. Tudi Lavrič ni bil zadovoljen z Dravo kot demarkacijsko črto. Pa kaj naj in kam naj s 65 mož broječo četico? Da je imel vsaj 200 mož in popoln strojniški oddelek, kolikor poznam njegovo energijo in inicijativo, bi bil gotovo na lastno odgovornost in proti dobljenim navodilom zasedel Celovec in nam rešil situacijo. Takrat je bil čas za to. In ko bi bil dobil v tem času komisar Smodej Celovec v roke, bi bil postal in ostal gospodar Koroške.

Nemci so res dobili z omenjeno demarkacijsko črto nekoliko duška in so začeli v prvi vrsti misliti na odvoz bogatega materijala iz koroških skladišč. Vsa poročila: od mariborskega policijskega komisarja dr. Senekoviča, komisarja Smodeja, dr. Müllerja, dr Pirnata, gg. Oseta, Tavčarja in drugih so soglašala, da so skladišča vojaška in kolodvorska v Celovcu nabasana z živili in z drugim blagom. V Beljaku pa je ležalo provijanta, čevljev, obleke, usnja i. dr. za soško armado za nekaj mesecev. Toraj velikanski milijoni in milijoni. Pa sto in sto tovornih automobilov.

Discipliniranega vojaštva Nemci tiste dni še niso imeli. Policijski komisar Senekovič je odšel po mojem naročilu v Celovec, Beljak in druge kraje in mi prinesel natančne podatke o številu in sestavi koroške »Volkswehr«. Ti podatki so se popolnoma ujemali s poročili, ki sem jih dobil od dr. Müllerja in komisarja Smodeja: vsega skupaj okrog 400 delamržnih pohajkovalcev, ki so volili svoje komandante.

Med tem je izbruhnila v Mežiški dolini pravcata anarhija. Odposlanci so prihajali k meni po pomoč zoper nemške tolpe in oborožene delavce. V sporazumu s celjsko posadko sem odredil, da gre od tam vojaški oddelek v Spodnji Dravograd.

Nadporočnik Malgaj se je sam takoj javil in s tremi oficirji, 40 možmi in štirimi strojnicami zasedel dravogradski kolodvor. Še istega dne je zavzel z delom

brambovcev Prevalje. Pridružil se mu je poročnik Arnejčič s 15 možmi slovenjgraške narodne straže. Arnejčič je zasedel Guštanj, kjer je Rajko Kotnik organiziral svoje krdelo. Ko je Malgaj dobil pomoč iz Celja (poročnik Mikič in 30 mož), je še postavil straže v Črni, Mežici in Libeličah. Dne 23. novembra je zasedel Pliberk in 30. novembra Velikovec s sto mož broječo četo.

Dne 1. decembra je prišel v Velikovec k Malgaju odposlanec celovškega nemškega »Wehrausschussa« podpolkovnik Verständig protestirat proti zasedbi Velikovca in zapretil, da naskoči mesto, če se Malgaj ne umakne. Malgaj je naglašal, da je dobil od generala Maistra povelje, zasesti in držati ta kraj in da se ne gane od tu, pa naj pride, kar hoče.

Res so se na to nemške čete razvrstile v smeri iz Celovca za napad. Njihova moč je bila 600 pešcev, dva oklopna, 15 tovornih automobilov, 7 topov, 7 topov je ostalo ob Krki. Malgaj je štel 5 oficirjev: Ludvik, Mikič, Oset, Pavlič in Svetozar Mitrović, dalje 100 mož in 6 strojnic.

Odločni nastop Malgaja je prisilil Verständiga, da se je po kratkem streljanju, kateremu so naše strojnice prav uspešno odgovarjale, vrnil k Malgaju kot parlamentar, telefoniral v Celovec, da se umakne, ker jugoslovanske čete komaj čakajo boja z Nemci in se res odstranil v smeri Celovca.

Dne 1. decembra smo imeli toraj v rokah Pliberk, celo Mežiško dolino in Velikovec z okolico in to vse brez pomoči iz Ljubljane in brez pravih bojev.

Koroški nemški voditelji so bili vsled teh dogodkov pripravljeni na zasedbo Koroške, ker se je tudi splošno govorilo po Celovcu, da prihajajo čez Ljubelj Srbi in da udarim jaz preko Velikovca na Celovec.

Dne 29. novembra mi je še pisal dr. Müller: Celovčani so pripravljeni na to, da se mesto zasede in se menda ne bo nikdo ustavljal. Nekateri so mnenja, da so Srbi že zasedli Celovec, ker hodi gosp. major Lavrič vedno v spremstvu kakih šestih Srbov k pogajanjem ... Nemci bodo sedaj izvažali vse.

kar bodo mogli! Zato prosimo nujnosti, vse po šlo mirno.

Sredi teh dogodkov sem imel v Mariboru s polkovnikom Passyjem, odposlancem štajerske deželne vlade in zastopnikom graške vojaške oblasti, dogovor radi Štajerske demarkacijske črte. V svojih zahtevah sem vpošteval že zasedbo Koroške in potegnil črto tako, da bi tekla sklenjeno dalje po Koroški. Tudi zasedba te dežele je bila v pogodbi omenjena. To pogodbo so Celovčani napram komisarju Smodeju in kapt. Lavriču seveda spodbijali, češ, da imajo Korošci samostojno poveljstvo in da niso odvisni od Gradca.

Ljubljano sem o tej pogodbi izvestil telefonično in zopet pritiskal na zasedbo Koroške in posebno Celovca. Povdarjal sem, da sedaj sam z izdatnim oddelkom lahko podpiram to akcijo.

Telefonično mi je odgovorilo Poverjeništvo za narodno brambo: »Saj je vse lepo to. A tekla bi kri. Mi smo pa sedaj v demokratski državi in v demokratski državi ne sme niti ena kaplja krvi teči. Dosegli bomo vse potom pogajanj.«

In II. vojno okrožje: »Pitanje koruško nije zadača štajerskog obmejnog poveljstva (komandant tega sem bil jaz), nego jest zadača II. vojnog okružja u Ljubljani.«

Razen tega so se bali v Ljubljani, kako prehranjevati Koroško, ako jo zasedemo, dasi so imeli od zanesljivih oseb poročila, kaki zakladi hrane leže tam.

Čutil sem, da mi Ljubljana ni bila naklonjena, zato tudi negativno stališče poverjenika za Narodno brambo napram vsem mojim predlogom. Dne 26. novembra sem namreč že dobil natančno zarisan delokrog mojega poveljstva, ki je izključeval vsak moj vpliv na Koroško, izvzemši velikovško okrajno glavarstvo.

Tudi prej sem že od Poverjeništva za narodno brambo dobil nos radi mobilizacije, ki sem jo razglasil na lastno pest za slovensko Štajersko. Češ zakaj izdajam tako krvave ukaze. Da bodo že v Ljubljani

vedeli, kedaj bo čas za vpoklic vojaštva. In kdo da bo prehranjeval vojaštvo in kdo oblačil.

In vendar sem s to mobilizacijo rešil državi sedanjo štajersko mejo.

In ko sva prišla dne 17. novembra s poverjenikom dr. Verstovškom v Ljubljano, sem bil od tistih strani prav nemilostno sprejet: »Kaj pa vendar delate tam v Mariboru? To so ja operete.«

Koroški nemški voditelji pa vsled moje pogodbe s Passyjem vendar niso vedeli, pri čem da so. Zato so v spremstvu kapt. Lavriča prišli k meni v Maribor dne 29. novembra podpolkovnik Hülgerth, dr. Pflanzl, dr. Reinlein, poslanec Gröger in še dva gospoda. Namen te deputacije: da se dogovorimo o najvažnejših točkah Maister-Passyjeve pogodbe z ozirom na štajersko in koroško črto. Vse drugo pa naj bi se obravnavalo v Ljubljani na konferenci, ki je bila zamišljena za prve dni decembra.

Lavrič se je upravičeno bal, da ne bi med tem Nemci iz Beljaka, Celovca in od drugod odvažali preko Št. Vida bogati armadni materijal, ki je bil gotovo toliko naš, kolikor nemški. Zato je zahteval na mariborskem sestanku tozadevno kontrolo od naše strani. Predlagal sem, da pošljemo v Beljak in Celovec po 20, v Št. Vid 10 naših oficirjev za nadziranje prometa. Nemška deputacija je pristala na to s pripombo, da naj se vse podrobno določi na Ljubljanski konferenci in obljubila, da se do konference ne bo nič izvažalo.

Med razgovori s Celovčani sem čutil, da so ti brez prave odporne moči. Videli so v Mariboru številno, dobro opremljeno ni disciplinirano vojaštvo in red ter gotovo uvideli tozadevno razliko. med nami in Celovcem. Zato sem še med razgovorom govoril z Ljubljano in zopet silil k zasedbi Celovca. Odgovor je bilo, da nimam jaz pogajati se radi Koroške z nemškimi deputacijami, da je edini pooblaščenec za to kapitan Lavrič.

Po moji mobilizaciji sem bil že toliko močan, da sem imel preko potrebe vojaštva. Zato sem nameraval

kljub ljubljanski negativnosti udariti na Celovec, posebno po že omenjenem dr. Müllerjevem pismu. Tedaj pa je izbruhnil v mariborski delavnici in kurilnici in deloma med prožnim železniškim osobjem štrajk, ki mi je onemogočil izvršitev te namere.

Tudi pogajanja s Celovcem sem prekinil.

Od 9. do 12. decembra se je vršila v Ljubljani konferenca naših in nemških delegatov. Predsedoval je poverjenik dr. Triller. Konferenca pa ni imela uspeha vsled pretiranih zahtev in vsak sporazum izključujočega nastopa nemških delegatov, posebno dr. Reinleina. Nemci so na Koroškem že proti koncu novembra posebno pa začetkom decembra z nervozno naglico organizirali narodne straže in zbirali proti dobri plači vojaštvo. Do ljubljanske konference so imeli že toliko oboroženih ljudi skupaj, da so pri posvetovanjih nastopali ošabno in prevzetno.

V tem času so se tudi že začela pojavljati vsakodnevno nasilja po slovenski Koroški od strani teh nemških straž. Posebno Ziljska dolina je bila polna oboroženih nemških tolp. Nastopale so povsod prav nasilno in skrajno surovo. Naše ljudstvo je bilo vse brez glave. O kakem odporu ni govora. Saj slovenski Korošci nikdar niti mislili niso, da se bodo sami narodno osamosvojili. Jaz sem ob prevratu to popolnoma razumel in je moral razumeti vsak Slovenec, ki je poznal obupni politični položaj Koroščev in ki je le količkaj pogledal v njihova vsled stoletnega nemškega pritiska za vsak pokret nezmožna in otrpla srca. Zakaj pa so pravočasno klicali in zatekali se koroški slovenski voditelji v **Ljubljano?** Pač zato, ker so vsi naši Korošci, kmetsko ljudstvo in inteligenca, pričakovali rešitve edino le od tam.

Okrog 1. decembra se je Ljubljana vendar nekako otajala in se začela intezivnejše zanimati za Koroško, odkoder so prihajale vedno razburljivejše vesti in je posebno II. vojno okrožje točno zasledovalo koroške dogodke.

Vsled vedno hujših nemških izgredov ob demarkacijski črti in vedno se ponavljajočih napadov na naše

Javna knjižnica – Domžale

prebivalstvo je prišlo sredi decembra nekaj vojaških oddelkov iz Ljubljane in Maribora na pomoč Koroščem, tako v Rožno dolino kakor v Velikovec in njegov okoliš. Ob demarkacijski črti so nemške puške kar same pokale. Proti Božiču so prišla zopet nova ojačenja. Nemci so se ta čas čutili dovolj močne, da so začeli pripravljati večje napade. Tako so prekoračili pri Rožeku Dravo in prišlo je do bojev pri Podkloštru, Št. Jakobu, Podrožici in drugod. Povsodi so se morale nemški premoči umikati naše čete. V Gorcah je bil dne 7. januarja ranjen kapitan Lavrič, njegov pobočnik por. Sirnik je padel. Obenem so se pripravljali Nemci na velikopotezen napad na naše velikovške postojanke, ki so ga dne 12. januarja 1919 res izvršili, a so bili popolnoma odbiti in so prosili za premirje.

27. januarja 1919. je prišel proučevat na Štajersko in Koroško slovensko-nemške jezikovne meje ameriški podpolkovnik Milles. Mariborski in sploh štajerski Nemci ter mariborski socijalni demokrati so ta dan demonstrirali pod zaščito Millesove navzočnosti proti naši državi in hoteli z močnim pučom — demonstrantov je bilo okrog 10.000 — polastiti se zopet Maribora. Vojaštvo in policija sta ta puč preprečila. Pri tem je bilo nekaj demonstrantov ubitih. Ko se je Milles odpravljal v spremstvu dr. Ehrlicha iz Maribora na Koroško, sem mu izrazil obžalovanje, da se je pripetil ta dogodek baš v njegovi navzočnosti. Milles je to kvitiral: Saj to ni nič, taki slučaji se pojavljajo povsodi, kjer se ljudstvo upre vladajoči oblasti in njenim postavam.

Zaseden je bil torej od nas Maribor, zasedena štajerska jezikovna meja in imeli smo tam oblast in moč, kar je Millesu popolnoma zadostovalo — pripoznal nas je za gospodarje.

V Parizu je nekaj tednov pozneje rekel maršal Foch odličnemu našemu dostojanstveniku: »Kar imate zasedenega svojega ozemlja in če vlada tam red, ostane vaše.«

Iste besede mi je pisal iz Pariza glede Maribora in Štajerske dr. Kovačič in glede Prekmurja dr. Slavič.

Na Koroškem pa se je Millesu po odhodu iz Štajerske pokazala druga slika. Povsod so ga sprejemali le Nemci, videl je od Velikovca dalje je nemške vojaške postojanke, Celovec v nemških rokah. Ves krvavi trud in vse stvarno dokazovanje koroškega domačina dr. Ehrlicha je doseglo pri komisiji le pol gluha ušesa.

Milles je na podlagi vsega, kar je videl, predložil Parizu in menda tudi Wilsonu svoj referat o Koroški. Iz tega referata je vstala beseda »Klagenfurter Becken« — »Celovška kotlina« in iz te se je rodil plebiscit za Koroško — ker te po božjem in človeškem pravu naše dežele nismo pravočasno zasedli.

Skrčen pregled te prve, a za vse poznejše dogodljaje merodajne dobe je torej:

1. Od preobrata do približno srede decembra 1918 niso imeli koroški Nemci nobene odporne moči, zato so v tem času naše najmanjše čete povsodi lahko vkorakale brez vsake praske. Ta situacija se od naše strani za koroško slovensko ozemje ni izrabila, iz česar sledi že takratna izguba velikomilijonskega vojaškega materijala in vse poznejše težave in nesreče za slovensko Koroško.

2. Od približno srede decembra 1918. do 13. januarja 1919. so se pojavljali po oboroženju nemških Koroščev (vsled naše pasivnosti) že zelo občutni napadi na naše postojanke. Pohod na Celovec in koroško jezikovno mejo sedaj že ni bil več izpeljiv brez trdih bojev.

3. 27. januarja prihod amerikanske komisije na Koroško, ki je v sledečih dneh na podlagi od nas nezasedenega slovenskega koroškega ozemlja proučevala tamkajšnjo jezikovno situacijo in potem predlagala v Parizu, da se ustvarita v celovški kotlini coni A in B in tam izvede plebiscit.

To je konec prvega in odločilnega poglavja našega koroškega vprašanja.

In kdo je zakrivil to poglavje?

V širokem okviru: splošno in popolno nepojmovanje in nerazumevanje preobratne situacije.

V ožjem okviru, to je, od strani nekaterih za slovenske neuspehe odločilnih in odgovornih, ob preobratu pa vodilnih faktorjev:

Ozkosrčno stopicanje po starih pravnih potih v času, ko so si drugi osvobojeni narodi kovali nove paragrafe, manjkanje vsake odločnosti za dosego maksimalnih, no, pa recimo še minimalih nacijonalnih ciljev in bojazen pred odgovornostjo.«

2.

Čim je Italija na strani Antante stopila v svetovno vojno, bilo je jasno, da je Trst za nas izgubljen. »Trento e Trieste« bil je desetletja pred tem bojni klic laške irredente. Ponavljali so ga po vsem apeninskem poluotoku ob vsaki priliki, tako da je postal politična izpoved vsakega zavednega Italijana. Da je ta klic bil kažipot italijanski diplomaciji na poti njenega bodočega dela, je jasno. Zato je pa, čim jo je jela snubiti Antanta, da se ob njeni strani udeleži svetovne vojne, kot nagrado za to udeležitev poleg ostalega takoj zahtevala tudi Trst.

Na drugem kraju sem ugotovil, da se je in zakaj se je Rusija ustavljala tej njeni zahtevi, ki se je tako usodno dotikala naše bodočnosti. Čim je Rusija — po nesrečnih okoliščinah primorana — popustila, bila je usoda Trsta zapečatena. Žal da tudi usoda Gorice, katero je Italija še v zadnjem trenotku postavila v ravno tisto vrsto kakor Trident in Trst. Zona je morala vsakega slovenskega politika obiti, ko je naenkrat izprevidel, da grozi našemu narodu popolno odtisnjenje od morja. Da bo laški imperijalizem in laška nenasitnost začela tako pohlepno in nevarno segati po čisto slovenskem jezikovnem ozemlju, bi se pa še največji črnogled ne bil mogel misliti.

Deloma to prepričanje, deloma — in morebiti še največ — pa zanimanje in naklonjenost, ki jo je za

naše narodne zahteve po uplivu profesorja Pupina kazal genijalni predsednik Združenih Držav Severne Amerike Woodrow Wilson, storili sta, da so naši odločilni možje prezrli nevarnost, ki nam je od strani Italije pretila. Zanašali so se namreč na to, da nam je Wilsonova razmejitvena črta pod vsakim pogojem gotova in so — ker nas naravno ni mogla zadovoljevati — zahtevali več, ko nam je nudila ona. Pri tem so pa čisto prezrli dve stvari:

1. da je veljava Italije kot velesile bila primerno večja od naše in da je zato njena neposredna beseda v svetu Antante, kjer je odločala večina, izdala mnogo več, ko vsa naša priporočila;

2. da je naš najboljši in najuplivnejši zagovornik Wilson le tako dolgo važna komponenta naših političnih računov, dokler je predsednik velike severoameriške republike.

In to je povod naši drugi — nič manjši, ako ne še večji — katastrofi od Koroške — **rapallski pogodbi**, po kateri je skoro 500.000 naših najzavednejših sonarodnjakov, **ki bi bili danes lahko državljani kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev**, prišlo v italijansko sužnjost.

Sicer nisem imel prilike posezati lično kakorkoli v rešitev tega vprašanja; vendar pa se smatram opravičenega izpregovoriti o njem zato, ker sem vse tozadevne podatke prejel od Nikole Pašića samega. Ta naš brez dvojbe največji državnik opazil je še pravodobno, da se približujejo volitve v Združenih Državah Severne Amerike. In jel je računati tudi z gotovo nezaželjeno nam, zato pa vendar ne izključeno možnostjo, da preneha biti Wilson predsednik. Zato je izposloval pri Clemenceau-u in Lloydu George-u, da sta pritisnila na takratnega italijanskega ministra inostranih del v našem smislu. Kakor znano, so se Italijani protivili Wilsonovi razmejitveni črti in so zato odlagali pogajanja z našo državo.

Po intervenciji Clemenceau-a in Lloyda George-a udal se je Nitti. Predložil je naši vladi početkom leta 1920. sporazum na podlagi Wilsonovega projekta samostalnosti Reke pod nadzorstvom Lige narodov. Po njegovem predlogu bi nam ostali vsi otoki razen Lošinja, Visa in Pelagruža, in bi bila Italija izrekla svoj desinteresement glede Skadra. **Kar se posebej slovenskega ozemlja tiče, ostali bi nam bili Idrija, Postojna, Snežnik in železniška proga Št. Peter — Jurdanići.** Nitti je zahteval pač koridor ob isterski obali do Reke, vendar je mislil Pašić, **da bi se bila ta zahteva tekom pogajanj podreti dala, tako, da bi nam bila pripadala cela proga Št. Peter—Reka.**

Pašić je tako dr. Trumbiću, ki je takrat iz Pariza vodil ministerstvo inostranih del, kakor tudi osrednji vladi v Belem gradu nujno priporočal, naj sprejmo Nittijevo povabilo za pogajanja in odpošljejo svoje pooblaščence v Racconigi, kjer so se imela ta pogajanja vršiti. Zastonj! Dr. Trumbiću se ni mudilo. Tudi centralna vlada, v kateri so bili zastopani tako Hrvatje kot Slovenci, je smatrala dr. Trumbićevo oklevanje za opravičenejše, ko vse prošnje in opomine našega najizkušenejšega državnika in diplomata.

Videč to, izjavila sta tako Clemenceau, kakor Lloyd George, vidno ozlovoljena, da se za razmejitev med Italijo in Jugoslavijo ne zanimata več. In Italija jo je odstavila z dnevnega reda. Saj je vedela, da more s tem le pridobiti. Res: odstopil je Nitti in kmalu na to nehal Wilson biti predsednik severoameriške republike. Sedaj jej je vsled jugoslovanske kratkovidnosti naenkrat postala shodnejša pot. Svesta si, da ima vse atute v svojih rokah, jela je pod ministrovanjem grofa Sforze

Santa Margherita di Rapallo.

pritiskati na rešitev razmejitvenega vprašanja. In Jugoslavija je morala sprejeti italijansko povabilo v Santo Margherito di Rapallo.

Sedaj sta se dr. Trumbić in osrednja vlada spomnila naenkrat Pašića. Hotela sta, da on pelje našo delegacijo k pogajanjem. Toda Pašić, ki je bil vedno pripravljen služiti domovini, kadar je vedel, da jej more koristiti, se je uprl. Po vsej pravici. Saj je vedel, da že sama pot v Santo Margherito pomeni popolno našo kapitulacijo pred Italijo. In pod to kapitulacijo ni maral postaviti svojega podpisa. Sam mi je pripovedoval: »Bio sam navičan, da sklapam ugovore, koji su bili korisni za državu. O rapallskom ugovoru znao sam, da će biti našom nesrećom. Pa da takav ugovor podpišem ja, koji sam bio spremio sasma drugo, nama ugodno rešenje!« (Bil sem navajen sklepati pogodbe, ki so bile za državo koristne. O rapallski

sem vedel, da bo naša nesreča. Pa naj tako pogodbo podpišem jaz, ki sem bil pripravil čisto drugačno, za nas ugodno rešitev!)

Kar je veliki državnik predvidel, to se je zgodilo. Grof Sforza nastopil je proti naši delegacija v Santi Margheriti brez vseh ceremonij. Saj je dobro vedel, da ima vsled naše nepojmljive nerodnosti na vse strani proste roke. Predložil jej je torej enostavno obvezen potni list s pripomnjo, da izvrši — ako ga ne sprejme — londonski dogovor, ki je dajal Italiji pravico zasesti vso severno Dalmacijo do pod Šibenika. In, o gorje! zmagala je — celo v naši zunanji politiki — hrvatskoslovenska koncepcija nad srbsko!

*

Ne morem si kaj, da ne bi o tej priliki dodal še nekaj kritičnih opazk.

V naših, pa tudi v hrvatskih novinah objavljajo se od časa do časa trditve, da imamo Slovenci in Hrvatje ravno toliko zaslug za svoje osvobojenje, ko ga za to osvobojenje imajo naši srbski bratje. Te bahaške trditve, ki so našle pot že tudi v Narodno Skupščino, gredo včasih celo tako daleč, da odrekajo Srbiji vsako zaslugo za naše osvobojenje in zedinjenje, češ, da bi se bili brez njih že tudi osvobodili sami. Kakšno operetno junaštvo! Deželo, ki je brezbrambna ležala pred njimi in sama pričakovala, da si jo vzamejo, prepustili so svojemu zakletemu sovražniku samo zato, ker so se bali, da se ne bi prelila le kaplja krvi. Stotisoče svojih najboljših rojakov in najzanimivejše pokrajine svoje domovine z najboljšim in najpopolneje izgrajenim pristaniščem so žrtvovali zato, ker jim je tekla po žilah polžja kri. In takšni junaki, da bi se bili sami osvobodili?

Ne, ne! Naj na vsa usta povem neokrašeno resnico. Osvobojenje nam je pripravljalo narodnostno načelo, ki je zmagoslavno svojo pot nastopilo širom sveta in ki osvoboditev pripravlja tako gotovo, kakor se je naša izvršila, tudi onim našim bratom, nad katerimi je v splošnem metežu obvisel teman oblak, ki jim začasno zastira solnce svobode. Toda vse priprave ne bi bile nič izdale, ko bi ne bilo prišlo do dejanja. V tem oziru pa smo bili brezmočni tako mi Slovenci, kakor naši bratje Hrvatje. Večstoletni zasužnjenci mogli smo pač netiti nerazpoloženje narodnih množic proti zatiralcem, nismo pa bili v stanu nastopiti z orožjem v rokah, ker so skrbno pazili, da se ga ne polastimo in ker so znali korumpovati široke vrste naših sonarodnjakov. Žalostne izglede o tem daje tako politična zgodovina Hrvatov, ki so se skušali navduševati s svojim zgodovinskim pravom, kakor Slovencev, ki se na tako pravo sklicevati nismo zamogli. Najžalostnejše pač izza svetovne vojne.

Drugače bratje Srbi. Oni so si bili ohranili svetle svoje tradicije. Njihove narodne pesmi, ki so se pele od vasi do vasi, skrbele so za junaško odgojo naroda in za navdušenje v bojih »za krst častni i slobodu zlatnu«. To jim je pripomoglo, da so si na začetku prošlega stoletja izbojevali neodvisnost svoje države, da so jo v teku desetletij organizovali in končno, ko je nastopila doba narodnostnega načela, osposobili, da stopi v boj za uveljavljenje tega načela na slovanskem jugu. Zaradi njih se je vnela in bi se bila pod vsakimi okolnostmi vnela vojna, ker je nemški živelj spoznaval, kako se njihova država krepi in kako važna komponenta slovanske moči postaja. Vse drugo je znano. Tudi to, kako sta tako Zagreb kakor Ljubljana sprejela vest o napovedi vojne kraljevini Srbiji. In ne manje to, kako so se bojne edinice, sestavljene na njunem ozemlju, udeleževale bojev.

Nehajmo torej z namišljenim junaštvom in smešnim samoveličjem!

Oglejmo si kot resni ljudje skozi normalna naočala polpretekle dogodke in bodimo možje dovolj, da priznamo svoje dosedanje zmote. Zadovoljimo se, da smo postali deležni svobode, priznajmo pravično onim, ki jim gre, zasluge zanjo, in delajmo odkritosrčno v skupnem interesu k temu, da jo bomo — ob spoštovanju enakih pravic — uživali srečni in zadovoljni v bratovski ljubezni.

XXV. Opazovanje razvoja dogodkov v domovini. — Sklep vrniti se vanjo.

Naloga poslanika in polnomočnega ministra pri predsedniku bratovske Češkoslovaške Republike bila je ne le nad vse častna, temveč tudi jako zanimiva in hvaležna. Pri tem pa glede na zveze, ki sem jih že leta pred tem imel z onimi češkimi političnimi krogi, katere je prevrat postavil na najvidnejša in najuplivnejša mesta nove države, tudi lahka in prijetna. Ko bi mi bilo torej do udobnega in mirnega življenja, nisem si mogel misliti prijetnejšega in poleg tega uglednejšega in uplivnejšega položaja.

Toda ustvarjen sem bil prav iz posebne gmote. Vedno je v meni vse vrelo in kipelo. Zato sem moral neprestano biti zaposlen in sem si delo, kadar mi ga niso nalagale poklicne in uradne dolžnosti, ustvarjal sam. Tako je bilo tudi tu.

Saj bi bil lahko pustil, da se v domovini razvijajo razmere v pravcu, kateri jim odkazujejo odločujoče osebnosti, in se omejeval samo na agende svojega urada. Toda tega mi ni dopuščala moja narava. Pa tudi ne ljubezen do domovine in skrb za njen blagor. Bil sem zaradi nje preganjan in trpel sem zanjo; torej okolnosti, ki vedno ustvarjajo tem večjo navezanost in zanimanje.

Zato sem pazno sledil vsemu, kar se v domovini godi in smatral sem za svojo dolžnost — če tudi sem živel zunaj nje — da sodelujem pri njeni konsolidaciji.

Imel sem v tem oziru prav idealne nazore. Veseleč se velike, tako bogata ozemlja obsegajoče Jugoslavije, imel sem živo željo, da jo z združenimi močmi uredimo tako, da bo pravi vzor srečne države. Pred-

postavljal sem namreč prav tiste nazore in ravno taka čustva pri vseh onih, ki bodo poklicani za krmarje nove državne ladje. Zato so se takoj prvi pogovori s Pašićem v Rimu in na poti v domovino gibali v tej smeri.

V Pragi sem imel priliko čisto od blizo opazovati, kako si bratje Čehi urejajo svoje državno življenje. Zanimalo me je to silno živahno že zato, ker sem poznal veliko število prvovrstnih njihovih upravnih uradnikov na odličnih mestih na Dunaju in sem jih sedaj našel vse v Pragi. Vedel sem zato, da bodo želeli in tudi hoteli bogate svoje upravne izkušnje postaviti v službo lastne narodne države. In avstrijska uprava ni bila slaba. Kar se tiče nepristranosti in poštenja — izvzemši v nacijonalnih stvareh — naravnost vzorna.

Pa je bilo tudi res veselje videti s kakšno gorečnostjo so bili Čehoslovaki, še predno se je ohladila navdušenost zaradi dosege lastne neodvisne države, na delu, da postavijo to svojo državo — če le mogoče — v prednjo vrsto kulturnih držav. Predsednika republike, ministre, politike, učenjake — h katerih sodelovanju so se posebno radi zatekali — finančnike in industrijalce — katere so sklicavali v posvete — zastopnike javnega mnenja; s kratka: vse, vse — inteligenco in ljudstvo — je navdajala ista misel, da pokažejo svetu, kako vredni so priznane jim samostojnosti in državne neodvisnosti. Zato so se že na začetku leta 1919. lotili ustvarjanja čisto novega, enotnega zakonodajstva. Neprestano so zasedale komisije politikov, strokovnjakov in upravnikov. Skoro dnevno so iz teh komisij prihajali zakonski predlogi glede najrazličnejših panog državne uprave in »Národní shromaždění« je bilo tako rekoč v permanenci, da se o njih posvetuje in da zakone sklepa.

Z bolestjo v srcu opažal sem, da pri nas o taki gorečnosti ni ne duha ne sluha. Prav klaverno sliko nudila je naša skupščina v primeri s československim »Národním shromažděním«. Mesto kipečega dela, ki so ga nove razmere nujno zahtevale, vsepovsod le

strankarske zadevice in poizkusi zvijačnega nadmodrovanja eden drugega; mesto velikih koncepcij, malenkostne intrige; mesto idealne požrtvovalnosti, odvratna dirka za gmotnimi koristmi.

Zato se mi je zdelo potrebno svariti, bodriti in k konstruktivnemu delu vzpodbujati. Ker mi tega drugače ni bilo mogoče, dal sem v srbščino prevajati vse one v československem »Národním shromaždění« izglasovane zakone, ki so se tikali ozdravljenja povojnih razmer ali so imeli namen s svrhi primernimi uredbami povzdigniti splošno blagostanje ali pa privesti kolikor le hitro mogoče h konsolidaciji države. Te prevode pošiljal sem s posebnimi opozorili ministerstvu inostranih del v Beli grad; ministerskemu predsedniku Stojanu Protiću sem pa priporočal, da jih vzame za vzor pri reševanju podobnih vprašanj v naši državi. Žal, da je ves ta moj trud bil brezuspešen. Videč, da v našem narodnem predstavništvu zaradi osebnega ljubosumja in iz njega izvirajočih razmiric ne more in ne more priti do plodonosnega dela, skušal sem z lično intervencijo vzbuditi zanimanje za nalogo, ki sem si jo v interesu občnega blagra naprtil sam. Peljal sem se zaradi tega v Beligrad, da govorim z ministerskim predsednikom. O tej priliki sem izvedel, da je ministerstvo inostranih del vse došle mu prevode československih zakonov redno odstopalo resortnim ministerstvom, katerih so se tikali. To je bilo pa tudi vse. Potem je namreč izginila vsaka sled za njimi.

In posledica tega? Československo »Národní shromaždění« je v teku leta dni dalo državi enotno zakonodajo; v državi Srbov, Hrvatov in Slovencev, v kateri se je toliko pisalo in vpilo o unitarizmu, se še v desetem letu njenega obstoja upravlja in pravo kroji po sedmero različnih zakonodajah.

Čisto naravno je, da sem se živo zanimal za naše valutarno vprašanje. Predno sem odpotoval v Prago, razpravljal sem o njem obširno s Stojanom Pro-

tićem, Mišo Gavrilovićem in dr. Momčilom Ninčićem. Vse tri sem poučil o mnenju, ki je med posvetovanjem na Sušaku prevladovalo v zboru veščakov. Vlada tega mnenja ni osvojila, nego je k moji konsternaciji naročila takšno žigosanje avstrijskih papirnatih novčanic, ki je izključevalo vsako kontrolo in je moralo vsled tega brezvestni špekulaciji odpirati vrata na stežaj. — V Prago so mi kmalu na to prinesli časniki vest, kakšno zamenjavo kron za dinarje pripravljajo v Belem gradu. Na jasnem sem si bil takoj, da taka zamenjava pomeni pravo katastrofo, ki mora na vedno še v navdušenju toneče prebivalstvo novoprivtelovljenih dežel uplivati ko ledenomrzel curek in imeti silno žalostne politične posledice. Zato sem na vse strani pisal in pred takim usodnim ukrepom svaril.

Kakor znano, se je češkoslovaški finančni minister dr. Rašín jako spretno lotil vreditve valutarne zadeve. Bil je skrajno previden mož in je vedel, da je od srečne rešitve tega vprašanja v prav veliki meri — ako ne največ — odvisen ves bodoči razvoj Češkoslovaške republike. Dasi sam v finančnotehniških vprašanjih znamenito podkovan, ni se vendar upal tega tako važnega problema rešiti zgolj po svojih vidikih. Zato je sklicaval anketo za anketo, da čuje mnenje poklicnih finančnikov in narodnih gospodarjev, da spozna potrebe velike industrije in trgovine, se pouči o položaju poljedelca in obrtnika in končno, da se okoristi z globokim znanjem narodnogospodarskih kapacitet vseučilišča in s praktičnimi pogledi visokih upravnih funkcijonarjev. Vseh sej se je udeleževal sam, da je mogel sproti posegati v razprave in tako bistriti svoje pojme. Čisto naravno je, da je takšno obravnavanje tega znamenitega vprašanja moralo vesti k ugodni rešitvi in res je bila Češkoslovaška republika prva država, ki je srečno stabilizovala svojo valuto in s tem utrdila ne le svojo veljavo v zboru narodov, temveč tudi svoj kredit na svetovnem denarnem trgu.

Občeval sem mnogo z dr. Rašínom. Zato sem bil o vsem, kar je v valutarnem vprašanju nameraval, dobro poučen. On se je nekaj časa nagibal k misli, da poleg krone upelje še eno, prav česko valuto z denarnimi edinicami, ki jih je nameraval imenovati »sokole«. Takrat mi je nekoč dejal, da je jugoslovanski finančni minister v naravnost idealnem položaju, ker ima že dve valuti in mu je zato mogoče, da prepusti prostemu prometu, naj ustvari med njima relacijo. O vseh namerah dr. Rašínovih obveščal sem Beligrad; seveda tudi o nazoru o dveh valutah. Vsa opozorila pa niso izdala nič. Beligrad se je bil odločil za relacijo enega dinarja za štiri krone. V skrbi za državno misel opozarjal sem, da se na ta način ravno tisti sloji prebivalstva, ki so bili najštedljivejši in so s samozatajevanjem, omejevanjem in pritrgavanjem najpotrebnejšega zbirali prihranke za nenadne potrebe v bolezni in onemoglosti, **pahnejo v največjo bedo.** — Uspeha svojih opozoril pa nisem videl. Nasprotno: čedalje določnejše so se glasila iz Belega grada naznanila, da je relacija 1 : 4 gotova stvar.

Zona me je obšla, ko sem v ljubljanskih listih našel celo poročilo, da sta dr. Žerjav in dr. Kramer prišla iz Belega grada pridobitne kroge prepričevat, da je 1 = 4, odnosno da je ¼ = 1. Da sta pri tem našla le medel odpor, nisem mogel razumeti. Pripisoval sem to okolnosti, da dotični pridobitni krogi stvari niso presojali po splošnih vidikih, temveč zgolj s svojega stališča. Saj jim je višja valuta dajala možnost, da vzdignejo cene in mahoma vtaknejo izdatne dobičke v svoje blagajne. Minister dr. Korošec, ki je bržkone od ministerskega predsednika Stojana Protića izvedel za moja svarila pred obrezcenjevanjem krone, prosil me je ob nekem mojem prihodu v Beligrad še posebej, naj mu to vprašanje izčrpno pojasnim. Rad sem to storil in sem ga opozoril

na neobhodne posledice nameravane relacije tako v gmotnem kakor v političnem oziru. Pa tudi to ni izdalo nič; Ninčićev naslednik uveljavil jo je, kljub vsem pomislekom in ugovorom. Kasneje sem imel priliko spoznati, da v Belem gradu, žal, ni vedno odločal interes države, temveč prav prav mnogokrat le koristi »čaršije«.

Obrezcenjenje krone privedlo je kaj hitro k njeni naravni posledici — k draginji, ki je jela naraščati od dne do dne. Ko sem se o tem nekoč razgovarjal s Stojanom Protićem in sem ga opozarjal, kako neopravičeno se bogate trgovci, dobil sem nepričakovan odgovor: »Neka zaradjuju, pa dosta su patili!« In ko sem mu poizkušal dokazati, da je dolžnost države ščititi gospodarsko šibkejše sloje državljanov pred izkoriščanjem po močnejših, odvrnil mi je, da bi to bilo — boljševištvo. Zato se nisem več čudil, da sem za svoje priporočilo, naj bi se tudi v naši državi po češkoslovaškem vzgledu jelo delovati na omiljenje stanovanjskih neprilik, našel v Belem gradu gluha ušesa. Pač pa sem se jel probujati iz svojega idealnega sanjarjenja izza prevratne dobe. Ne brez britkih skrbi jel sem spoznavati, da je v glavah večine odločujočih srbskih državnikov ukoreninjena orijentalska miselnost, ki je tako bistveno različna od zapadnjaške. In žal mi je jelo postajati, da sem z odklonitvijo vstopa v prvo vlado in s preselitvijo v Prago prišel ob možnost, da sam in neposredno posezam v vladno poslovanje. Saj mi je bilo jasno, da o takih razmerah ne more biti govora o naglem in srečnem razvoju državnega življenja, temveč, da nam preti usoden zastoj, ako ne celo nazadovanje. Poslednje zlasti nekaterim pokrajinnam države, v katerih je prevladovala zapadnjaška miselnost in so se v njenem smislu presojale naloge države.

Fatalist pa vendar tudi še sedaj nisem postal. Ako ne z vsemi, mislil sem si, da v Belem gradu pro-

derem vsaj z nekaterimi svojih nasvetov. Zlasti sem se zanašal, da predlogi, ki merijo na utrjenje unitarizma, katero se je posebno od nekih demokratov na vse pretege naglašalo, morajo prej ali slej zbuditi zanimanje. Zato sem poslal iz Prage v Beligrad leta 1919. tele predloge:

1. Sestavi naj se odbor strokovnjakov, da pregleda pravniško terminologijo in jo preuredi tako, da bo v vsej državi kolikor mogoče enotna. Iz praktičnega življenja sem namreč vedel, da so mnogi tehnični izrazi v slovenščini in hrvaščini tako prikrojeni, da imajo ravno nasproten pomen, dočim bi se po jezikovnih oblikah brez težave lahko tako izpremenili, da bi pomenili isto. Še celo srbščina in hrvaščina, ki sta vendar eden ter isti jezik, vedel sem, da imata podobna nesoglasja. Strokovno znanje v zvezi z dobro voljo na vseh treh straneh in pa pojmovanje etičnih nalog nacijonalne države, dejal sem, da bi moglo in moralo v primerno kratkem času privesti k zadovoljivim uspehom.

2. Enake odbore priporočal sem sestaviti za vse panoge državne uprave zato, da pridejo v rabo domači tehnični izrazi, ki naj bodo kolikor mogoče tudi na slovenskem ozemlju ravno takšni, ko na srbskem in hrvatskem.

3. Nasvetoval sem osnovati iz članov Srbske znanstvene akademije v Belem gradu, Hrvatske akademije v Zagrebu in »Slovenske Matice« v Ljubljani poseben odbor z nalogo, da srbski, hrvatski in slovenski pisni jezik očisti množine tujk, ki so v njih v rabi in za katere imamo lepe domače izraze. Mislil sem pri tem na nemške in laške izraze v slovenščini, na nemške, laške, madjarske in turške izraze v hrvaščini, in na silno množico turških, grških, nemških in madjarskih izrazov v srbščini. Dejal sem si, da bi zlasti Srbom moralo biti do tega, da se iznebe turkovanja, ker to z ozirom na nižjo kulturo njihovih bivših gospodarjev pomenja neko robsko ponižanje, katero so s svojim junaštvom srečno odčinili. Mi Slovenci — pa tudi Hrvatje, dasi leti v manjši meri — smo bili pridni

čistilci jezika. Zato bi naši bratje Srbi našli pri nas prav lahko nadomestek skoro za vse turške izraze, ki jih rabijo. Po drugi strani pa bi mi našli pri njih marsikak čisto slovanski izraz, ki bi ga mogli v interesu tako željenega medsebojnega zbližanja prevzeti. Da bi to pomenilo veliko več, ko vse — še tako glasne — tirade o unitarizmu, je na dlani.

Na to pot unitarizma se, žal, v Belem gradu niso marali podati. Vsi označeni moji predlogi ostali so brez odziva. Ko je službena potreba privedla do uvajanja enotne terminologije, pa se enostavno iz Belega grada dekretovali tudi nam Slovencem mesto že udomačenih narodnih označb tujke. K nekakemu posvetovanju, ki je bilo pa le enostransko, ker niso bili k temu pozvani tudi filološki veščaki, je po moji vednosti prišlo le glede železniške terminologije. Slovenci smo v tem oziru tudi tu prednjačili. Imeli smo prav lepo svojo terminologijo. Naši delegatje so tudi skušali pridobiti srbske svoje kolege, da prevzamejo slovenske označbe. Le v posameznih — a prav maloštevilnih — slučajih jim je to uspelo. Večinoma so srbski železničarji iz zgolj udobnostnih razlogov vztrajali pri svojih označbah, dasi so nekatere silno neokusne zverižilnice iz tujih jezikov. Tolaži me le to, da tudi med Srbe še pride čistilno spoznanje. Kakor je na priliko prišlo med Nemce, ki so stoletja vlačili v svojem pisnem jeziku s sabo celo navlako tujk, katerim sedaj brez usmiljenja dajo slovo. Seveda je pogoj za to, da tudi v njihovih vrstah zavalovi svežejša sapa zapadnjaške miselnosti. —

Da so razprave o ustavi, zbudile prav posebno moje zanimanje, je jasno. Izprosil sem si od Protića izvod njegovega ustavnega načrta. Ko sem ga proučil, mi je pred vsem padlo v oči, da ni predvideval dvozborničnega sistema. Smatral sem to za veliko napako in skušal sem o tem s ponovnimi opozorili prepričati tudi njega. Vse velike demokratske države imajo dvozborični parlament. Tudi Češkoslovaška republika se je odločila zanj. Zdel se mi je zato važen, ker zagotavlja državi smotrenejše in premišljenejše zakonodajstvo in

pomenja zavoro nevarnemu demagoštvu, ko bi se leto širiti imelo iz zbornice poslancev venkaj. Enozbornični sistem smatral sem za balkansko institucijo. Saj so ga poleg bivše kraljevine Srbije imele Bolgarija, Grčija in Rumunija. Da bi balkanski vzorec mogel biti boljši od angležkega, ameriškega ali francoskega, pa kar verjeti nisem mogel. Žal, da so vsi moji pomisleki bili glas vpijočega v puščavi. Ko da smo najnaprednejša in najkulturnejša država na svetu, uvedla se je z enozbornicnim sistemom »neposredna volja naroda«. Kam je to privedlo, vidimo v zmešani naši zakonodaji. Vidimo po tudi v drugih prikaznih, ki nas ob letošnji desetletnici novega državnega življenja ne morejo navdajati z zadovoljstvom, nikari že s ponosom, kakor naše brate Čehoslovake. —

Niso me pa s skrbjo napolnjevale le razmere v državni prestolnici. Tudi to, kar sem videl, da se godi v Sloveniji, mi ni vzbujalo veselih čuvstev. Poleg dr. Korošca, ki je bil podpredsednik ministerstva v Belem gradu, prišel je tudi dr. Žerjav kmalu do moči in upliva. Vesel sem bil, ker sem pričakoval, da začne sedaj ono delo za blagor naroda in države, o katerem smo bili govorili pod božičnim drevescem na sveti večer leta 1918.

Kmalu pa sem začel opažati, da oba ta dva moža, ki sta si v odločilnih dneh bila pridobila toliko zaslug za naše osvobojenje, začenjata hoditi pota, ki vodijo narazen. Lastna država ustvarila je za naše narodno življenje vse drugačne pogoje, kakoršnih smo bili vajeni dotlej. Prej v kot potisnjeni, bili smo sedaj naenkrat poklicani k sodelovanju v vseh panogah državne uprave. In to ne samo kot težaki, temveč tudi kot mojstri in učitelji. Prilike za udejstvovanje bilo je torej za vse in za vsakogar. Imel se je le zavedati, da je ravnopraven državljan in da je njegova

dolžnost služiti svoji narodni državi brez skritih misli. — In to ni bilo težko. Bojev za jezikovne pravice, ki so v dobi avstrijskega helotizma absorbovali vse naše moči, sedaj ni bilo več. Avstrijske praktike, ki so nas v tem boju slabile s tem, da so sedaj eni sedaj drugi frakciji delale neznatne ustopke, so za vedno prenehale. Prav nič ni zatorej bilo težko zediniti slovensko narodno zastopstvo v skupno falango z namenom, da skrbi za gmotni blagor našega naroda v njegovi narodni državi. Kako kdo sicer gleda na svet, je bila čisto postranska stvar, ki bi se bila lahko prepustila njegovemu razumu in njegovi vesti. Kardinalna dogma politične vere v novi državi bi bila morala biti: **blagor naroda nad vse!**

Toda v slovenski parlamentarni delegaciji že koj s početka ni bilo soglasja. Ko da je kot dedščino iz Avstrije v novo državo prinesla s sabo prokletstvo razcepa. Da so bili Slovenci edini, mogli so takoj s početka v novem državnem življenju zavzeti in ohraniti odličen položaj, ki bi ne bil ostal brez dobrih posledic na vso državno upravo, ki je bila potrebna njihovega reda in pa zapadnjaških preuredb. Vsled svoje razcepljenosti in protivljenja eden drugemu so v srbski — bolj iz zasebnih ko načelnih razlogov po strankarstvu razrvani — javnosti morali takoj s početka priti v sloves, da ne pojdejo zgolj za idealnimi cilji.

Pri tem se je še demokratski del slovenskih parlamentarcev pridružil hrvatskim in srbskim poslancem, ki so v Narodni skupščini tvorili demokratski klub. In srbsko strankarstvo je bilo — z vsemi svojimi slabimi stranmi — prenešeno na slovenska tla.

Kakor hitro se je pa to zgodilo, jela je — kakor drugod — tudi v Sloveniji giniti pravna sigurnost, katera je vendar najvažnejši postulat vsake dobro vrejene države, in od katere je zlasti odvisen tudi državni kredit. S strahom sem opažati jel, kako se Slovenija začenja upravljati čisto po strankarskih vidi-

kih in kako se je pravica jela umikati zgolj strankarskim uvaževanjem. Dejal sem si, da mora to, ako se ne izpremeni, prej ali slej vesti do katastrofe in živa želja se mi je ob takih mislih vzbujala, da bi bil v domovini in bi mi bila dana možnost dejanske udeležbe pri njeni upravi.

Žal, da me je pri tem prevevala le preveč slovenska narodna zavest in da se nisem spomnil, da bi iz Belega grada samega bilo še najlaglje delovati proti nezdravim prikaznim v upravi Slovenije, ob enem pa uplivati na odpravo podobnih prikazni tudi v ostalih delih države. Le željo bi mi bilo potreba one dni izraziti in prišel bi bil kot resortni minister v vlado. Morebiti, da so me od takega koraka oddaljevala tudi pisma nekih prijateljev, ki so mi bili ostali zvesti in ki so često izražali obžalovanje, da me Slovenija pogreša v teh kritičnih dneh. Zlasti finančni računski svetnik Ivan Jerman, moj mnogoletni zvesti volilec, ki je simpatije do mene podedoval po svojem očetu in me jih je ponovno zagotavljal, ni skoro nobenega pisma zaključil brez poziva: »Pridi Ivan, Slovenija Te potrebuje!«

Bodi že kakorkoli: moja odločba je mahoma dozorela. Takrat, ko je vlada pod Pašićevim predsedstvom vstvarjala ustavo. Izzvala jo je pa upravna delitev države.

Iz XVII. poglavja tega spisa je vidno, da sem si še pred polomom Avstroogerske predstavljal takšno upravo naše bodoče skupne države, ki bi slonela na kulturni raznolikosti njenih delov. Jasno mi je namreč bilo, da se n. pr. Makedonija ali Črna gora ne moreta upravljati po ravno tistih vidikih, ko Slovenija. Zato sem kot samo posebi umevno smatral, da mora Slovenija v okviru nove države tvoriti posebno upravno ozemlje s svojim deželnim zborom, ravno tako kakor Hrvatska, Slavonija in Dalmacija s svojim saborom. Sodil sem, da ne bo težko določiti, katere kulturne in gospodarske zadeve naj se izločijo iz državne zakonodaje in prepuste pokrajinskim. Lete bi bile potem v stanu, da svoje zakone prikrojijo po raznolikosti pod-

nebja, po navadah stanovništva, kakor so se izoblikovale v teku stoletij, po njegovih kulturnih potrebah in po drugih podobnih razlogih in vidikih.

Ko me je bil leta 1921. Pašić naprosil, naj mu glede »podele države na oblasti« povem svoje mnenje, odgovoril sem mu, da nasvetujem takole razdelitev:

1. Kraljevina Srbija s Sandžakom,
2. Stara Srbija in Macedonija,
3. Vojvodina z Bačko in Baranjo,
4. Dalmacija brez Boke Kotorske, Hrvatska in Slavonija,
5. Bosna,
6. Črna gora s Hercegovino in z Boko Kotorsko,
7. Slovenija.

Na ta način bile bi ustvarjene velike pokrajine s precej enakimi interesnimi sferami tako kar se tiče kulturnih, kakor ekonomskih potreb. Po mojem mnenju bila bi taka razdelitev našla odobravanje in bi bila takoj s početkom ustvarila v državi primerno ozračje za mirno in zadovoljivo sožitje vseh treh državotvornih narodov.

Pred delitvijo države na majhna upravna ozemlja, kakršno so po francoskem vzorcu priporočali nekateri politiki, svaril sem iz vseh moči. Dejal sem, da bi bilo — pri vsem stremljenju po izenačenju državnega sožitja — napačno prezreti vse posebne želje prebivalstva, ki temelje v zgodovinskih reminiscencah, katere so po nekod še jako žive. Pri tem sem zlasti opozarjal na Hrvatsko, kjer sem priporočal za vsako ceno vzdrževati bansko čast, katera v vseh Hrvatih vzbuja opravičen ponos. Saj v Dalmaciji neke vrste srebrnega denarja še danes nazivajo »banice«. Pred vsem sem pa male upravne edinice zato odsvetoval, ker bi bile predrage.

Nikola Pašić ni imel navade veliko govoriti. Zato se je, predno si je napravil dokončno sodbo, redkokedaj naravnost izvedelo, kako o kaki stvari

misli. Tudi o mojih predlogih jel je razpravljati jako oprezno. Vendar sem pa iz njegovih pripomenj mogel spoznati, da je — zlasti kar se srbskih delov države tiče — iz strankarskih ozirov zelo naklonjen malim upravnim edinicam. Kar se Hrvatske tiče, ni se izrazil ne tako in ne drugače, vendar mojo opozoritev o »banicah« kvitoval s tem, da je navel bane Svačića, Zrinjskega, Frankopana in Jelačića, češ, da so to zgodovinsko jako slavna imena. Čisto določno in brez pridržka pa se mi je izrazil glede Slovenije. Dejal je, da bi — neglede na ostalo — že zaradi jezikovne posebnosti želel, da tvori svojo oblast; da pa pri slovenskih poslancih samih ni v tem oziru edinosti.

Ne morem povedati kako bolestna je bila zame ta ugotovitev. Naš najvišji ideal, za kateri smo se desetletja navduševali, da v trenotku, ko je njega izpolnitev po okolnostih in po duhu časa dana, ne najde umevanja pri zastopnikih naroda! Moj Bog, ali naj nas po koroškem in rapallskem udarcu, zadene res še ta kazen?!

In zadela nas je. V Belem gradu niso vprašali za kakšno upravno uredbo Slovenije je večina poslancev slovenskega naroda, temveč kako o tem mislijo poslanci, ki podpirajo vlado. In leti so — prav po miselnosti, ki so jo iz dunajskega parlamenta presadili v belograjsko Narodno skupščino, že zato da kljubujejo onim svojim slovenskim tovarišem, ki so se vnemali za zedinjeno Slovenijo, glasovali za nje razcepitev. Ko se je to zgodilo in ste se s sprejetjem ustave ustvarili ljubljanska in mariborska oblast, šel je poslanec in minister dr. Vekoslav Kukovec celo tako daleč, da je proglasil ustavo za nedotakljivo in vsakogar, kdor bi deloval za njeno spremembo, za veleizdajalca.

Ta nepojmljiva izjava storila je, da sem vzdrhtel. Z delitvijo Slovenije ustvarili so se zopet

Kranjci in Štajarci, z njo zagrešil se je nad našim narodom neodpustljiv greh. In instrument tega greha naj bi tvoril našo politično dogmo? Ne in nikdar ne! ozvalo se je v meni. Ako so me že druge okolnosti na vso moč vabile v Slovenijo, dozorel je sedaj moj sklep mahoma. Domov, na delo za takšno spremembo ustave, ki nam dá zedinjeno Slovenijo!

Oglasil sem se pri Pašiću. Razborit, kakor vedno, posluša me mirno. Potem pa pravi:

»Ako je Vaša volja, nimam nič proti temu. Toda pomislite dobro: sedaj ste na definitivnem službenem mestu; kot pokrajinski namestnik boste le na začasnem. V lastnem Vašem interesu je, da ostanete v Pragi.«

Odšel sem od njega razburjen in sam s seboj v razporu. Pamet mi je velevala misliti na svojo in svoje rodbine bodočnost. Tem bolj, ker sem se ob vstopu v državno službo odrekel svojemu privatnemu položaju. Srce pa me je vleklo v Slovenijo. Čedalje močnejši je postajal njegov glas. Domišljal sem si, da imam upliva in moči dovolj, da zabranim delitev Slovenije vsaj za tako dolgo, da se vstvari mogočnost revizije ustave. Pač se je oglašal še drug glas, kaj potem, ako je ta domneva preoptimistična. A prvi ga je zavračal, da — bolehen kakor sem bil skoro celo življenje — itak ne bom več dolgo živel in da bo država, ako v njeni službi umrjem, skrbela za mojo rodbino.

In ta je zmagal. Drugi dan šel sem k Pašiću z naznanilom, da sem se odločil. Bil sem torej v seji ministerskega sveta dne 10. julija 1921 imenovan za pokrajinskega namestnika za Slovenijo v Ljubljani, na kar sem ministerstvu inostranih del naznanil, da se odpovedujem časti in dolžnosti poslanika in polnomočnega ministra v Pragi.

*

Po izvršenem imenovanju za pokrajinskega namestnika oglasim se zaradi prisege pri Svetozarju Pribičeviću. ki je bil takrat minister notranjih stvari. Dogovorjena je bila — če se prav spominjam na neko nedeljo — popoldne ob treh.

Ob določeni uri najdem v pisarni ministrovi poleg njega tudi še ministra dr. Vekoslava Kukovca in pa poslanca dr. Gregorja Žerjava. Osupne me to. Ker pa ni predpisov, po katerih bi se pri zaprisegi uradnikov imela izključevati javnost, pozdravim se z obema in prisežem. Takoj po izvršeni prisegi pa se obrnem k ministru notranjih zadev in ga s posebnim poudarkom vprašam:

»Gospod minister, ali ste pozvali ta dva gospoda Vi k moji zaprisegi semkaj?«

Vidno iznenaden po tem vprašanju, odgovori mi minister Pribičević:

»Ne, nisem ju povabil. Ona sta le slučajno tukaj.«

»»Jemljem torej na znanje, gospod minister,«« odvrnem mu — obrnjen k njima, — zopet s poudarkom, »»da sta le slučajo prišla semkaj««.

Predno morem še kaj dodati pa mi že seže dr. Žerjav v besedo:

»Zato sva prišla, da Te povabiva s sabo na izlet v Topčider. Glej, ugodno vreme je in pa marsikaj se lahko pri tem porazgovorimo.«

»»Hvala Vama lepa,«« glasil se je moj odgovor, »»a izleta se ne morem udeležiti««.

Vsled navzočnosti dr. Kukovčeve kakor navlašč izpodbujen, obrnem se sedaj k ministru notranjih stvari z besedami:

»Gospod minister, prisegel sem na ustavo in po njej se hočem seveda tudi ravnati. Opozarjam Vas pa izrečno, da ustave ne smatram

— kakor sem čital, da se je od neke strani naglašalo — kot nekaj takega, kar bi na vse veke moralo tako ostati. Po mojem mnenju imajo državljani na način, ki ga določa ustava sama, vedno pravico, da jo izpremene.«

Ne da me pusti dogovoriti, pravi Pribičević:

»Naravski. Pa to je jasno.«

Po teh besedah poslovim se od vseh treh in odidem. Pa ne brez utisa, da je s prisotnostjo obeh mojih rojakov imel biti zvezan prav poseben namen in tudi ne brez prepričanja, da nisem onih, ki so ga imeli, pustil v dvomu, kako o stvari sodim.

XXVI. Pokrajinski namestnik v Ljubljani.

V Pragi nisem nikomur le z besedico omenil, da se nameravam preseliti v svojo domovino. Zato je moje imenovanje za pokrajinskega namestnika Slovenije prišlo čisto iznenada. Zbudilo je začudenje in obžalovanje. Saj je bilo splošno znano, da me na Prago že iz pretekle dobe veže toliko lepih spominov vzajemnega narodnega dela. Tudi je vsa češka javnost dobro vedela v kako prijetnih razmerah sem z vsemi zvaničnimi krogi Češkoslovaške republike in v kakem vzornem tovarištvu z vsemi člani diplomatskega zbora. Končno je jugoslovansko poslanstvo v praški družbi slovelo po svojih recepcijah in po neprisiljenem, domačem tonu, ki je na njih vladal in storil, da so bile zaželjeni rendez-vous najodličnejše praške družbe. Ljudje torej kar verjeti niso mogli, da se poslovim iz tega tako milega in vzpodbudnega osredka. Vsi listi so to obžalovali in ko sem se vrnil iz Belega grada, kjer sem bival od 20. julija, prihajali so prijatelji in znanci, da se pouče o uzrokih moje preselitve.

»Slovenski Narod« je dne 12. julija javil: »Po poročilih iz Prage češka javnost ne vidi rada, da se poslavlja iz Prage minister Ivan Hribar, ki si je pridobil neprecenljive zasluge za poglobitev bratskih odnošajev med Češkoslovaško republiko in Kraljevino SHS in čegar delo je tudi češkoslovaška-jugoslovanska alijansa. Tolaži se s tem, da bo poslanik Ivan Hribar tudi na svojem novem mestu ostal zvest svojim idealom ter kakor doslej tudi v bodoče deloval z istim navdušenjem na polju čim najtesnejše zveze med obema bratskima narodoma in državama.«

Moje slovo od predsednika republike in od vseh članov vlade je bilo najprisrčnejše. Ravno tako slovo od mojih poklicnih tovarišev. Ameriški poslanik, ki je takrat bil nekje na potovanju, pa je kasneje poslal za mano tole pismo:

Ameriško poslanstvo v Pragi

30./VII. 21.

Dragi tovariš,

Jako mi je žal, da sem bil na počitnicah, ko ste se poslovili od Prage ter odpotovali v Jugoslavijo, ker sem na ta način prišel ob zadovoljstvo, da Vas pred odhodom še enkrat vidim. Vedno se bom z največjim veseljem spominjal najinih stikov v dobi, ko ste bili v Pragi jugoslovanski minister in zagotavljam Vas, da mi je resnično žal, da se nisva videla še večkrat.

Vedno bom cenil prijetne najine razgovore, kakor tudi Vaša čutila za mojo domovino. Vaše svete in Vaše prijateljstvo bom vedno visoko čislal in želim, da se še srečava. Prepričan sem, da nastopate mnogo večji delokrog in da bo Vaš poklic guvernerja Slovenije jako zanimiv.

Moja soproga se mi pridružuje in pošilja Vam in Vaši gospej soprogi zagotovilo najinega najodkritosrčnejšega prijateljstva.

Blagovolite, dragi moj starejši tovariš, sprejeti zagotovila mojega spoštovanja, podkrepljenega z mojim prisrčnim prijateljstvom.

Richard Crane, lr.«

V Sloveniji je po došlih mi poročilih moje imenovanje za pokrajinskega namestnika bilo v splošnem sprejeto dobro. Saj so me moji rojaki poznali iz dobe mojega ljubljanskega županovanja kot človeka dela in reda. Glede na politične razmere pa je umevno, da si stranke niso bile na jasnem, kako naj bi vrednotile to imenovanje in kakšno stališče glede na svoje politične težnje zavzele proti njemu. »Slovenski Narod« pisal je dne 15. julija, ko je izvedel, da sem se na poti v Prago

pripeljal iz Belega grada v Ljubljano, takole: »Ljubljana in vsa patrijotska Slovenija ga pozdravljata v nadi, da se bo njegovemu delu posrečilo napraviti iz Slovenije biser enotne ujedinjene Jugoslavije, trdnjavo državne misli, državnega in narodnega jedinstva.«

Iz tega kratkega pozdrava zvenela je že rahla aluzija, da vsa Slovenija ni patrijotska. Iznenadila me ta aluzija ni. Saj sem od dalječ opažal, da je Slovenijo le prezgodaj po zedinjenju z brati Srbi in Hrvati začelo razjedati ono strankarstvo, katero je že v Avstriji storilo, da so njeni politiki iz čisto osebnih razlogov puščali na strani velike cilje in so drveli le za trenotnimi uspehi, ki so imeli zvečine le taktično vrednost. Na isti poti bile so vodilne ličnosti že tudi sedaj. Še tako dobra stvar proglašala se je takoj za pogubno, če je prišla iz drugega političnega tabora.

Sicer je bila pa ta občutljivost umevna. Saj je bilo prve dni po zedinjenju vidno, da ljudje tavajo po neki politični temi, v kateri jim je težko najti pravo orijentacijo. Ta položaj je bil posledica politične odgoje. Treba se je bilo le spomniti polpreteklih dni in pomisliti v kakem smislu so voditelji odgajali narod. Izbruh vojske z najodvratnejšimi prizori besnega sovraštva do krvnih slovanskih bratov pokazal je to v vsej goloti. Zato se ni čuditi, da je prevrat leta 1918. našel med Slovenci tako miselnost, da so nekateri v dosledku one politične odgoje v polni duševni zablodi sanjali celo o tem, da bi za nas bilo najbolje, ko bi se Slovenija združila z Italijo, češ, da na ta način najlaglje in najenostavneje pridemo do svojega narodnega zedinjenja. Na drugi strani so bili pa zopet sanjarji, ki so si domnevali, da je med nami, katere so stoletja razdvajala in nam ustvarjala različne kulturne prilike in gospodarskorazvojne možnosti, mahoma mogoče izvesti nivelizacijo.

Jaz sem bil vedno vnet Slovan. Moje politično usmerjenje nagibalo se je k vseslovanskemu bratstvu. Ker je bilo to splošno znano, nisem se prav nič za-

čudil, da me »Slovenec« ni pozdravil sočuvstveno. Težko mu je bilo izmotati se iz miselnosti, v katero ga je bil zamotal dr. Šusteršič takrat, ko je imel prvo in zadnjo besedo pri njem.

Vendar me to ni motilo. Vedel sem, da je naš narod v bistvu svojem dober in pošten in da ga nič ne more laglje rešiti njegove neblage hipnoze z ene ali druge strani, ko blagodejna sapa absolutne pravičnosti. Njen znanitelj in vršitelj hotel sem mu biti. Ta trdni sklep in ta zavest me je spremljala na poti iz bratovske Češkoslovaške k njemu. —

Jasen, vroč solnčni dan je bil, ko sem dne 26. julija 1921 v brzovlaku privozil v Špilje in kmalu nato pustil državno mejo za seboj. Na postaji v Šent Ilju pozdravile so me prve trobojnice. Kako mi je ob pogledu nanje začelo hitreje utripati srce! Sto in stokrat vozil sem se tod mimo v avstrijski dobi. Vedno z žalostjo v srcu. Saj sem vedel in videl, kako naš pohlepni sosed sega vedno globlje in globlje v to divno našo zemljo. V Št. Ilju samem šopirila se je — kljubu občudovanja vrednemu odporu nekaterih naših idealnih rodoljubov — vedno bahaveje nemškutarija, ki sta jo izdatno podpirala »Schulverein« in »Südmarka«. Sedaj pa takšna temeljita izpremememba! Na postajnem poslopju naša trobojnica! In vsi napisi samoslovenski! Južni železnici je avstrijska državna uprava zabranjevala kakršenkoli slovensk napis na postajnem poslopju. Vsa veličina zgodovinske izpremembe, ki nam jo je prinesla svetovna vojna, stopi mi pred oči. Živio klici, ki so mi ob hitri vožnji mimo postaje zadoneli v pozdrav od uradništva, in od domačega, iz bližnjih hiš na kolodvor prihitelega prebivalstva, pa mi pokličejo v spomin, da se vračam v slovensko svojo domovino v tako važni misiji, ko doslej še nikdar.

Radostno so se ozirale moje oči po mikavni okolici, po kateri je brzel vlak dalje in vzvišeno čutila so me navdajala, ki smo prispeli na veliki, bogato z zastavami ozališani mariborski kolodvor, pred katerim sem

ugledal množico pražnje oblečenega občinstva, ki je, ko se je vstavil vlak, burno pozdravljati jelo. Mnogo davnih znancev in prijateljev našel sem tu. Na licih teh kakor tudi vsega ostalega občinstva zdelo se mi je, da morem čitati odkritosrčno veselje, da na čelo uprave vse Slovenije kot nje politični upravitelj stopa mož, o katerem je bilo znano, da mu je zedinjena Slovenija bila vedno svetal ideal. Za prav posebno dober omen pa sem smatral, da je k sprejemu na kolodvor prišel tudi knezoškof dr. Mihael Napotnik s kapitljem in da sem iz njegovih ust čul tako topel pozdrav. Dejal sem si, da je to dokaz, kako so po sprejetju ustave, ki daje državi krepak temelj, izginili vsi dotlej morda še vladajoči dvomi in da se sedaj vsi Slovenci brez razlike v ljubezni in udanosti oklepajo svoje lastne države. — Poln najboljših vtisov poslovil sem se torej od Maribora in kasneje tudi od Celja in Zidanega mosta ter sem ob petih popoldne prispel v nad vse drago mi Ljubljano, ki me je tokrat pričakala s posebnim sijajem.

Težko je popisati, kaj sem čutil takrat, ko je vozil vlak na prostrani kolodvor in me je oddalječ pozdravljala mogočna trobojnica na grajskem stolpu. Kar mahoma mi je preletela misel možgane kako sem pred več ko šestimi leti pod strogo policijsko pažnjo v temi in mrazu zapuščal ta kolodvor tako sam in od vseh zapuščen. Potem pa, kako sem se pred poltretjim letom nekega neprijetnega zimskega dne vračal iz dolgega in mučnega prognanstva, da tega Ljubljana, katere prebivalstvo mi je kot svojemu poslancu in županu tolikokrat vzklikalo in me pozdravljalo, takorekoč še opazila ni. Ljubezen in udanost množice! Vanitas vanitatum!

Te misli bi se mi bile morebiti razpletale dalje, ko bi ne bil vlak naenkrat obstal pred postajnim poslopjem, čegar peron je bil natlačeno poln občinstva. Videč slavnostno razpoloženje trenotka, zdelo se mi je potrebno označiti že ob vstopu na domovinska tla — tako kakor sem to storil tudi v Mariboru — temeljno vodilo svojega upravnega programa. Zato sem v

odgovoru na pozdrav načelnika oblastev in zastopnika mestne občine dejal, da »prihajam domov zato, da bom ščitil pravo in pravico«. — Pri tem sem naglasil, da »ne poznam nobene razlike med državljani Jugoslavije, naj si bodo te ali one stranke. Vsi so državljani iste države, vsak ima pravico do zakonite obrambe.«

Ustavo sem — pa naj si že bo dobra ali slaba — označil kot najvišji zakon, in naglasil, da morajo vspričo tega pri upravi države nehati vse druge praktike, s kratka: da mora mesto samovolje, kakršno je bilo semtertje opažati, vladati poslej le pravo in pravica. — Pritrjevanje, ki je mojim besedam sledilo, dokazovalo mi je, da so bile simpatično sprejete, da sem potemtakem govoril večini prisotnih iz srca. In odpeljal sem se s kolodvora ob prijaznih pozdravih občinstva v vladno palačo na Bleiweisovo cesto.

Ob nastopu urada pokrajinskega namestnika smatral sem za potrebno poučiti tudi uradnike v tem smislu. Pri tem sem pa glede na izjavo ministra Kukovca in na pisanje demokratskih časopisov izrečno opozoril, da ustave nikakor ne smatram za kak noli me tangere, nego da nasprotno vsakemu državljanu priznajem pravico delovati v mejah zakonov na njeno izpremembo, ko bi se pokazalo, da je ta ali ona njena določba izpremembe potrebna. — Dobro vedoč, kak utis so v širokih plasteh naroda napravile nekatere odredbe centralne vlade, zlasti pa dekretovana relacija krone k dinarju, polagal sem veliko važnost na takšno obnašanje uradništva do občinstva, ki bo zbujalo zaupanje do državne uprave in skušalo paralizovati neblage uplive ljudi, ki so nerazpoloženja izrabljali v pogubne svoje namene. Prav zelo mi je bilo tudi do tega, da uradništvo v svojem občevanju z državljani daje dober izgled glede utrjanja bratovske ljubezni med vsemi tremi narodi, ki so postali vsak zase predstavitelji moči troimenega državnega

naroda. Saj se je z nerazpoloženjem proti državni upravi jela širiti že tudi mržnja do srbskega naroda kot glavnega stebra države.

Da uradništvo širom vse Slovenije v tem smislu poučim in da sam stopim v kolikor mogoče tesne stike s širokimi plastmi prebivalstva, odločil sem se bil prepotovati vsa okrajna poglavarstva in sem to potovanje nastopil dne 6. avgusta.

Pred tem sem pa za 3. dan avgusta zbral okrog sebe na slavnostnem banketu predstavnike oblasti in javnih korporacij, da se jim zahvalim na sprejemu ob svojem prihodu. V pozdravnem svojem govoru dal sem svojemu srčnemu veselju izraza pred vsem z ugotovitvijo, da je iz dvoboja med Slovanstvom in Germanstvom izšlo zmagovito prvo. Prestopivši pa k domačim razmeram, dejal sem doslovno:

»Za nas so posledice zgodovinskega potresa epohalne. Slovenec državotvoren element, slovenski jezik državni jezik, bela Ljubljana rezidenca kralja jugoslovenske krvi. Posebne milosti božje je treba za pojmovanje velikih teh resnic. In sedaj pride še večja: Srbi, Hrvati in Slovenci en narod, tvoreč eno ter isto nedeljivo državo! Bog je stvorio naše jedinstvo, braćo Srbi, Hrvati i Slovenci! A što je Bog stvorio, neka čovjek ne pokuša, da ruši!«

Vsi moji obiski po Sloveniji izzvenevali so v navdušene manifestacije za narodno in državno edinstvo. Povsod sem se mogel prepričati, da je naše zedinjenje trdno zasidrano v narodu in da so neutemeljene vse nasprotne trditve, ki so se pojavljale v časnikih iz čisto strankarskih nagibov. Videl sem, da ni nič drugega potreba, ko dobre, hitre in pravične uprave, da se odstranijo vsa nerazpoloženja. S temi izkušnjami in s tem prepričanjem vrnil sem se po končanem obhodu domov, trdno odločen, da storim vse, kar sem videl, da narod od mene pričakuje.

Predaleč bi vedlo, ko bi hotel govoriti o sprejemih na sedežih posameznih okrajnih glavarstev. Le tako mimogrede i kot nekak kurijozum naj omenim, da je dne 11. avgusta med obedom v Novem mestu poleg župana Rozmana in prošta Elberta tudi bivši dvorni svetnik Šuklje čutil potrebo govoriti mi na čast napitnico, v kateri je slavil mojo delavnost in moje zasluge. Poleg začudenja in iznenadenja onih navzočnikov, ki so govornika poznali, pa ta govor ni povzročil nikake nesreče več.

Zanimiva, ker po svoji vsebini dalekosežna in po koncepciji velepomembna je bila pa napitnica, ki jo je med obedom v Mariboru dne 5. avgusta govoril knezoškof dr. Mihael Napotnik. Glasila se je takole:

»Prečislani gospod minister in pokrajinski namestnik!

Dovolite dobrohotno, da izpregovorim kakor dopoldne v deputaciji lavantinske duhovščine, zdaj pri agapi ali bratski gostbi nekoliko pozdravnih besed. Z izredno radostjo nas je svoj čas napolnil obisk presvitlega regenta, prestolonaslednika Aleksandra v našem zalem mestu Mariboru. Danes pa se veselimo, da je prišel prečislani gospod kraljevski namestnik v naš Maribor, ki je meni tako ljub in drag, ker je obenem tudi sedež nadpastirjev prostrane lavantinske vladikovine, ki bo v kratkem, in sicer leta 1928., slavila sedemstoletnico svojega obstoja. S tem posetom je naše lepo razcvetajoče se mesto iznova pridobilo na ugledu in slovesu. Mi izrekamo preblagemu gospodu pokrajinskemu namestniku iskreno zahvalo za njegovo, četudi le kratko bivanje v naši sredini ter živo želimo, da odnese gospod minister prav prijetne vtise iz glavnega mesta slovenske Štajarske. Tej zahvali pridajem zagotovilo naše udanosti in zvestobe, poslušnosti in ljubezni do Njegovega Veličanstva kralja Petra I. in Njegovega Visočanstva prestolonaslednika regenta Aleksandra. Naše navodilo in ravnilo bo vselej znamenito evangeljsko naročilo: Dajte Bogu, kar je božjega in kralju, kar je kraljevega! Omenjene važne

Javna knjižnica – Domžale

dolžnosti in čednosti nam narekuje zdrava pamet: saj brez avtoritete ni urejene družbe. Nalaga nam jih prvak apostolov: »Boga se bojte, kralja častite, njegove oblastnike čislajte!« Uči nas jih odlok presvetega apostola narodov: »Vsakdo bodi poslušen višji oblasti, ne nam, temveč oblastem, katere so od Boga!« Mi ljubimo troimeno krasno kraljevino in njenega vladarja po v obče znanem reku: »Ni dobro mnogovladje; eden bodi vladar, eden kralj, ki mu da Kronov sin žezlo in pravico, da kraljuje.« Stari Homer pravijo, da je bil slep. Če je bilo njegovo telesno oko mrtvo, je bilo pa njegovo duševno tem živejše, bistrejše in jasnejše. Že Homer pravi, da je videl, kako v senci resnice dobivajo vladarji svojo oblast od zgoraj.

Sprejmite nadalje, visokospoštovani gospod kraljevi namestnik, zatrdilo, da hočemo po svojih močeh složno in vzajemno z zakonitimi oblastmi delovati za miren razvoj in srečen procvit krasne kraljevine, kakor za blaginjo in dobro srečo lepe naše domovine. Program naš je evangelij božjega miru in krščanske ljubezni. V dosego teh svojih dobrih in najboljših namenov se priporočamo Vaši sopomoči in podpori, kakor zavetju visoke vlade. Naposled prosim milega Boga, kakor sem to danes storil pri sv. maši, ki sem jo služil na god Marije Snežnice, da Vas, prečislani gospod minister, neprestano podpira s svojo vsemogočno milostjo v visokem, pa tudi težavnem, ker dolžnosti in odgovornosti polnem poklicu in poslu. Želim Vam blagoslova božjega v najzvrhanejši meri. V tem domoljubnem duhu in zmislu povabim vse ljube sogoste, da vzdignejo čaše polne domačega vina in z menoj vred zakličejo: Bog varuj in čuvaj še mnoga dobra in zdrava in vesela leta precenjenega gospoda ministra in kraljevega namestnika! Jaz sem govoril, nebo pa sliši in usliši!«

O svojem uradnem poslovanju se v podrobnosti seveda ne bom spuščal. Prepoveduje mi to službena molčečnost, katero sem obljubil, pa tudi bistvo tega poslovanja. Le toliko naj omenim, da sem se strogo ravnal po svoji že omenjeni smernici nepristranosti in

pravičnosti. Odbijal sem brezobzirno vsako zahtevo po kakršnikoli rešitvi kake zadeve s strankarskih vidikov. Zato nisem trpel nikakih prišepetavanj in sem nemoteno korakal po poti, ki sem jo za pravo spoznal.

Pač pa izpregovorim o važnih vprašanjih, glede katerih me ne veže službena molčečnost in za katere je — kolikor bi vendar pod ta kriterij spadati utegnile — neprijazno mi časopisje itak že poskrbelo, da so postale predmet javnega razpravljanja.

Morda se nikdo ni tako živo zavedal kakor jaz, kolikšna izpremememba se je zgodila v položaju slovenskega naroda in njegovega največjega mesta. Zato sem si pa tudi dejal, da je to zavest treba posplošiti. In zasnoval sem si posebne vrste načrt. V kralju, ki je po volji naroda imel izvrševati vladarske pravice in dolžnosti, videl sem predstavnika narodove suverenosti. Čisto naravno je torej, da si ničesar nisem želel bolj, ko da med njima dvema vlada najprisrčnejše razmerje. To pa je mogoče le tedaj, če se vladar zaveda, da je izvor vse moči v narodu; leta pa če spozna, da je vladar prepričan interpret te zavesti in potemtakem zvest čuvar narodove časti. Dejal sem si pa tudi, da se k takemu srečnemu razmerju more dospeti le tam, kjer vlada medsebojna ljubezen, ki se more razviti le iz osebnih stikov.

Zlasti sem si želel, da bi se ljubezen in udanost slovenskega naroda do njegovega vladarja slovanske krvi temeljito razlikovali od zvaničnega patrijotizma, kakršen so mu v avstrijski dobi od zgoraj predpisovali in zaukazovali.

To me je pripravilo na misel pripomoči Ljubljani, ki jo je zadela čast nominalne kraljeve rezidence, tudi do sreče, da postane resnično kraljeva rezidenca, in približati tako Slovenijo kolikor mogoče kraljevemu srcu. Dobro vedoč, kako domača beseda sega k srcu, priporočal sem kralju že pri prvi avdijenci, ki sem jo imel pri njem še ko je bil regent, naj bi se priučil slovenskemu jeziku. Srečen sem bil, ko sem videl Njegovo pripravljenost za to in ko mi je omenil, da si vzame učitelja za slo-

venščino. Obžaloval sem, da so moji rojaki, ki so prišli na visoke položaje — kakor sem čul — zavzemali drugačno stališče. Saj je res, da je naš jezik le narečje v tem smislu, kakor so pravzaprav narečja vsi slovanski jeziki, ker izvirajo iz enega glavnega korena tako, da je temu izvoru z vso lahkoto slediti mogoče. Toda, kakor bi se drugi Slovani danes, ko so se njihove govorice tekom stoletij samostojno in samobitno razvijale in so bile v njih ustvarjene kulturni spomeniki neoceniteljne vrednosti, proti taki interpretaciji in taki insinuaciji brez dvojbe in po vsej pravici uprli, tako tudi jaz ne morem pritrditi preširokogrudnemu popuščanju v tem obziru. Tembolj, ker smo si ustvarili slovstvo, ki po svoji obsežnosti — pa tudi po globini — mora vzbujati častno priznanje drugih narodov.

Da se ustvari poživljajoče ozračje medsebojnega zaupanja, ljubezni in udanosti, nameraval sem izstopiti s predlogom, naj bi se naš kralj ovenčal v Skoplju s carsko krono Dušanovo; potem v Zagrebu ali na kraju, ki bi ga imeli določiti bratje Hrvatje, s krono Zvonimirjevo; in naposled, naj bi se obnovilo na mengiško-kriškem ali na sorškem polju — ker smo Gosposvetsko polje po svoji lahkoumnosti in svoji komoditeti zapravili — Njegovo ustoličenje po zgodovinsko znanem nam načinu za slovenskega vojvodo.

Ker nisem dopuščal, da bi se ta moj predlog smel in mogel smatrati zgolj za prazne besede, hotel sem mu pred vsem dati realno podlago. Zato sem se lotil akcije, da bi Slovenija na način, po katerem bi širši krogi sploh ne bili prizadeti, poklonila svojemu vladarju kak grad na svojem ozemlju kot kronski dar. Pri tem mi je obtičal pogled na gradu, ki mi je iz mladostnih let bil tako v živem spominu in ki se mi je zaradi svoje lege nedaleč od Ljubljane zdel v ta namen posebno prikladen. Bil je to kriški grad, ki naj bi se bil poklonil kralju za Njegovo letno bivališče.

Za kraljevo rezidenčno bivališče v Sloveniji pa sem imel namero predložiti ljubljanski grad. Izpre-

menjene razmere so mi to misel takorekoč kar vsiljevale. Ako sem mu bil prej namenil ulogo, ki jo ima nemška Wartburg, češki Karlův Tyn in poljski Wawel, storil sem to zato, da bi v žalostnih prilikah, v katerih smo živeli Slovenci v Avstriji, imeli vsenaroden spomenik, ob pogledu, na katerega bi si mogli vzproževati vero in upanje. Izpremenjene okoliščine mogle so mu dati vse drugačno, večje, sijajnejše značenje. On naj bi postal od daleč vidni spomenik svobode slovenskega naroda in znanitelj njegove suverenosti. V njem naj bi odsedal kralj, kadar se pripelje v svoje tretje rezidenčno mesto. Tu naj bi dajal avdijencije, tu naj bi se vršile reprezentacijske priredbe. Tako sem se bil uživel v ta svoj načrt, da sem ga bil razodel slavnemu in svetoven sloves uživajočemu rojaku, profesorju Plečniku.

Leta je bil — ko sva si med izprehodom po grajski planoti ogledala položaj — za ta načrt ves navdušen. Še bolj pa jaz, ko sem videl, kako je v genijalni njegovi glavi vstajala misel za mislijo, na kak način bi se iz dražestnega tega grička, ki nudi tako veličasten in obenem ljubek pogled najobsežnejše raznolikosti, dalo napraviti nekaj, kar bi postalo prava znamenitost in največja atrakcija cele Slovenije.

Toda svet je tak kakršen je vedno bil. Snovalcem med njim ni postlano z rožicami. Zato se je tudi proti tej moji idealni nakani kmalu vzdignil odpor.

Med takozvanimi skrajnimi nacijonalisti pojavil se je bil najprej. Pojavil iz ozadja, ki mi takoj ni bilo vidno, katero sem pa spoznal, ko mi je od ministra dr. Kukovca došlo vse prej ko uljudno pismo, naj pri priči obustavim nadaljevanje akcije za kronski dar.

V tem je bila stvar že dokaj napredovala. Sredstva, ki so mi bila zagotovljena, dovoljevala so, da pristopim k realizaciji svoje zamisli. Začel sem se z bivšo baronico Apfalternico pogajati za odkup križkega gradu, pri čemer jej seveda nisem prav nič skrival, kakšen namen imam z njim. Proti pričako-

vanju pa sem našel pri njej odločen odpor, dasi je vedela, da bi se bili dali doseči ugodni jej pogoji. Seveda jej tega nisem mogel in smel zameriti. Saj je šlo za njeno voljo. Neprijetno me je to le zato iznenadilo, ker sem od njene strani pričakoval neke umljive obzirnosti.

V teku pogajanj s kriško graščakinjo izvem, da prodaja Oton Windischgraetz svojo vilo na Bledu. Takoj stopim v dogovor z njim. Pri tem mi povedo, da se je njegova blejska vila že kralju samemu tako dopadla, da je dal vprašati, če je na prodaj. Izvem pa še več. Na vprašanje kraljevih posredovalcev imenoval je ceno 16,000.000 kron; leti pa so mu prišli z insinuacijo, naj zahteva 20,0000.000 kron, češ, da mora prepustiti njim 4,000.000 kron za posredovanje. Oton Windischgraetz — kavalir starega kova in poštenja — odklonil je z indignacijo to po njegovem pojmovanju nezaslišano zahtevo, katero je meni naznanil s pooblastilom, da smem o njej obvestiti kralja. — »Določil sem ceno 16,000.000 kron,« dejal mi je, »za toliko je vila na prodaj in za toliko jo dam. Na ovinkarstvo se ne razumem in tudi razumeti nečem.« — Dne 3. marca 1922 pridobil sem prodajalca, da je prerušil vsakršna druga pogajanja in dogovoril sem z njim preliminarno pogodbo za nakup njegove vile z namenom, da bodi ona kronski dar Slovenije.

V tem so že valovi agitacije proti moji zamisli jeli pljuskati ob ministerstvo. Dobil sem namreč povabilo, naj se udeležim seje ministerskega sveta in obrazložim na njej svojo akcijo za kronski dar. To vabilo došlo mi je v dobi, ko je ministerski predsednik Pašić bil v Parizu.

V trdnem prepričanju, da v ministerskem svetu s tehtnimi svojimi razlogi moram prodreti, odpeljem se v Beligrad. — Toda tamkaj je bila stvar že naprej odločena. V njem so namreč v Pašićevi odsotnosti imeli glasno besedo ministri, ki so mojo akcijo — kakor je dokazovalo dr. Kukovčevo pismo — pisano gledali. Vse svoje razloge sem potemtakem govoril zamašenim

ušesom. Facit kratkega posvetovanja ministerskega sveta, ki se je vršilo že v moji nenavzočnosti, je bil sklep: da se mi prepove vse nadalnje udejstvovanje v započeti smeri, češ, da naj si kralj kupi Windischgraetzovo vilo sam, ali pa naj mu jo kupi država. Ker so pa gospodje ministri v svoji seji od mene izvedeli, koliko denarja imam za kronski dar že nabranega, odnosno zagotovljenega, bil je minister prosvete Svetozar Pribičević tako ljubeznjiv naznaniti mi, naj ta denar izročim njegovemu ministerstvu, češ, da že ono potem ukrene, v kakšne namene naj se porabi.

Vedno lojalen in človek absolutnega reda pokoraval sem se sklepu ministerskega sveta ter sem ustavil vso akcijo za kronski dar. Ko bi bil takrat tako dobro poznal belograjske navade in praktike, kakor jih poznam danes, ne bi bil tega storil. Tudi mi je Pašić po svojem povratku iz inozemstva dejal, da sem se prenaglil, da sem v njegovi odsotnosti šel poročat ministerskemu svetu.

Toda takrat je bilo že prepozno. Sklep ministerskega sveta se je namreč razglasil in so nasprotniki moje akcije poskrbeli, da je postal najširši javnosti znan. Zato je nadaljnje zbiranje prispevkov bilo — ako že ne onemogočeno, vsaj silno ohromljeno, in sem moral tudi sam vprašati vse one, ki so že kaj prispeli, če žele, da jim pošljem njihova uplačila nazaj, ali mi prepuste, da jih uporabim za kak drug občekoristen namen.

Nekaj plemenitih darovalcev pustilo mi je vsa uplačila, nekateri pa samo del, tako da sem imel k svobodnemu razpolaganju 375.000 dinarjev. Nisem se pa poslužil prijaznosti gospoda naučnega ministra, nego sem to vsoto kar sam daroval društvu »Narodna galerija« v Ljubljani s pogojem, da jo shrani in svoje dni uporabi za temeljno glavnico pri gradnji poslopja za bodočo slovensko akademijo upodabljajočih umetnosti v Ljubljani. — V ravno tisti namen naklonil sem društvu »Narodna galerija« še 250.000 dinarjev. Ta vsota mi je kot načelniku politične uprave bila iz nekega pri »Jadranski banki« tekočega računa na upo-

rabo po lastnem prevdarku. Že so nekateri delali račune, da jo porazdele tako, da bi pravzaprav ne bila prav nič zalegla. Znesek 625.000 dinarjev pa je že omembe vreden temeljni kamen za zgradbo naše bodoče akademije upodabljajočih umetnosti, za kar sem ga namenil in odredil. Trdno upam, da to za nas tako važno umetniško izobraževališče z državno pomočjo v dogledni dobi gotovo dobimo, ako — kar pričakujem — naši politiki vseh strank spoznajo, da naša pokrajinskih lepot tako bogata domovina molče vpije po njem in da je razvoj umetnosti in posplošenje njenega pojmovanja med nami neobhodno potrebno, ako hočemo, da nas bo svet čislal kot kulturen narod. Temu spoznanju morajo seveda slediti tudi dejanja.

Z onemogočenjem moje akcije za kronski dar triumfovali so takozvani radikalni nacijonalisti, katerih ozadje mi je s svojim pismom izdal minister dr. Kukovec. To njihovo zmagoslavje dalo jim je novega poguma. — Osnovali so — čim so začutili, da se približujejo nove volitve za skupščino, po vzoru laških fašistov pod imenom »O r j u n a« posebno organizaicjo. Pravila za njo potrdilo jim je ministerstvo notranjih zadev z odlokom št. 15.957 z dne 28. novembra kljubu temu, da je § 2. teh pravil vseboval pravico dosezanja društvene svrhe tudi z uporabo fizične sile.

Jaz za svojo osebo sem, ko sem izvedel za društvo s takšno nenavadno določbo pravil, takoj posumil, da bi moglo imeti nacijonalistsko-idealen namen. Saj je onim, ki so čutili potrebo, da se nacijonalno udejstvujejo, bilo to prav lahko pri »Sokolstvu«, tedaj pri organizaciji, katera je tekom svojega več ko polstoletnega obstoja vedno sijajno posvedočevala, da jej gre res za nacijonalistiško idealne cilje. Sokolska društva sicer nimajo v pravilih pravice za dosezanje društvenih namenov s fizično silo. Pač pa je njihova društvena odgoja storila, da so — kakor je to bilo najlepše vidno med svetovno vojno — v slučaju potrebe svojo fizično silo postavljali v službo naroda. V novih razmerah nam torej društva s tako nevarno privilegovanim delokrogom ni bilo prav nič potreba. Najmanj nam je bilo

pa potreba slepo in brez prevdarka posnemati Lahe. Če so oni smatrali, da fašizem ne le preneso, temveč da jim ga je tudi neobhodno potreba, — naj ga imajo. Nam, ki imamo vzorno organizovano vojno moč, disciplinovano orožništvo in dobro izurjeno in vestno policijo, ni bilo tega prav nič potreba. Nasprotno je moglo društvo s takšnim privilegijem le motiti funkcijonovanje državne uprave, ker se je njega delovanje izmikalo njenemu nadzorstvu.

Sicer se je pa meni posnemanje fašizma tudi zato zdelo nevarno, ker sem prepričan, da bo njegov konec silno žalosten. Dve sopki ima Italija, ki jej od časa do časa delata skrbi: Vezuv in Etno. Impetuoznemu in blaznopogumnemu Benitu Mussoliniju doslej še ni padlo v glavo, da bi zamašiti ali zazidati dal nju žreli. Po vsem, kar počne, pa bi se človek ne čudil, če bi mu nekega dne celo kaj takega prišlo na misel. A zabetonovati je dal vulkanske sopke nekega druzega gorovja, izpod katerega je do njegovih ušes prihajalo votlo bobnenje in bučanje. Monti Oppressi imenujem jaz to gorovje. Na zemljevidu sicer ni zaznamovano, a blagovoljni čitatelj, ki se le nekoliko spozna na ideološko kartografijo, našel bo ob pogledu na zemljevid apeninskega poluotoka, kod se razteza gorovje, vrhu katerega sedaj Mussolini s svojimi pomagači pleše svoje zmagoslavne plese in izvaja produkcije vratolomne svoje politike. Kako dolgo še? Po enostavnih fizičnih pravilih mora slediti izbruh, ki bo v svojih posledicah strašnejši od vseh dosedanjih izbruhov Vezuva in Etne.

Toda kaj je Mussoliniju do tega! Njega vabi trenotek. Sicer je pa gluh za vse opomine zgodovine in slep za vsa znamenja. Zato mu menda ogromne razvaline rimskega koloseja, v katerem so nekdaj rimski cesarji dali z nogami teptati človeško dostojanstvo, ne pomenijo nič druzega, ko objekt, ki privablja tujski promet. Da bi mogle biti svarilen prst božji: tega mož v svoji slepi domišljavosti ne vidi. Človeško dostojanstvo mogoče je začasno dejati v spone; da bi se dalo

trajno uklepati, je pa čisto izključeno. Zato se mi je njegovo početje zdelo neznansko malo posnemanja vredno.

Glede na vse povedano spoznal sem torej takoj, kam delovanje novega društva povede in opozoril sem ministerstvo notranjih zadev, da vidim v njem samo teroristično organizacijo, v kateri hočejo nekateri ljudje nacijonalistično idejo izkoriščati v svoje sebične namene. Zato sem v interesu reda in poredka, brez katerih je pravna sigurnost, ki mora biti podlaga vsaki dobro vrejeni državi, nemogoča, zahteval, naj se »Orjuna« razpusti, predno se zlo razpase.

Da se bo razpaslo, vedel sem, žal, le predobro. Saj sem imel skrbi in sitnosti dovolj, da branim državno avtoriteto pred poizkusom, da se makedonske hajduške praktike zaneso v naše kraje. Ne vem komu, ali nekomu je padlo v glavo, da bi se v zapadnjaški Sloveniji moglo udomačiti tako četnikovanje, kakršno je s tolikšno primesjo romanticizma cvetelo v onih od zapadne kulture tako silno oddaljenih jutrovih deželah, ki so bile pod gnjilo turško upravo. In našel se je bivši narednik srbske vojske, ki se je sam povzdignil v čin podpolkovnika, da je — s čegavo in kakšno protekcijo, ne vem — dobil službo sekvestra na planinskem gradu. Predalječ bi vedlo, ko bi hotel pripovedovati, kako je to službo vršil: facit njegovega delovanja je bil, da smo pri končni razmejitvi morali planinski grad, ki je bila za nas važna strateška točka, odstopiti Italiji. Kakšna žalostna posledica miselnosti neodgovornega neprevdarjenca, da je vrednost Italije v društvu narodov ceniti približno ravno tako, ko vrednost bivše večno bolne Turčije!

Če je že ponašanje ene osebe moglo roditi take dalekosežne posledice: kaj nam je še grozilo od nacijonalistiške anarhije, ki se je iz društva s takimi pravili, kakršna je imela »Orjuna«, razviti morala! In pred tem bi bil državo rad obvaroval. Prav nič si nisem bil v dvomu, da je pogubna vsaka anarhija.

Zato seveda tudi nacijonalistiška. Saj se mora vsak na opisani način osnovani poizkus v svojih dosledkih izroditi, kakor se je izrodila s početka morebiti vsaj z nekaj etične podlage zasnovana »sveta inkvizicija«. Ona se je bila namreč izprevrgla v najstrašnejšo anarhijo, pred katero so trepetale celo kronane glave.

Žal, da so bila v Belem gradu vsa moja prizadevanja, vsa moja svarila, vsi moji razlogi zastonj. Še celo potem, ko mi je bil prišel čelnik Marko Kranjc z dvema tovarišema iz društvenega odbora v mojo uradno pisarno na skrajno drzen način grozit, da se bo borila »Orjuna« proti meni z »vsemi legalnimi in če potreba tudi z ilegalnimi sredstvi«, ako ne opustim svojega postopanja proti njej. Posledice vladnega kunktatorstva niso izostale. Poleg škode, ki jo je vsled tega trpela država, ima pač centralna vlada sama dovolj vzroka, da te posledice obžaluje. Žal, da je borba z ilegalnimi sredstvi terjala že krvne žrtve, med katerimi je tudi eden onih, ki je pod čelnikovim predvoditeljstvom prišel meni grozit.

* * *

Pred konec leta 1922. bila je razpuščena narodna skupščina in je bil Nikola Pašić poverjen, da sestavi volilno vlado. Vedno še pod utisom sijajno uspelega vsesokolskega zleta, ponudil je Pašić dr. Ravniharju listnico v volilni vladi. Sodil je namreč po zunanjih vtisih, da ima kot starosta sokolske zveze gotovo vso Slovenijo za sabo. Dr. Ravnihar odklonil je — bržkone pod istimi vtisi in v skrbi za svojo popularnost — Pašićevo ponudbo kljubu mojemu prigovarjanju, naj jo sprejme.

Dne 15. decembra prejel sem na to tole šifrovano, strogo zaupno brzojavko: »Njegovo Veličanstvo Kralj poverio mi, da sastavim kabinet. U vladu ulaze radikali, bosanski muslomani i kmetijci. Molim javite mi što pre, da-li prilika, da udjete po mogućstvu u vladu. U vladu ulazi jedan Hrvat radikal. Ako nikako ne

možete, javite kojeg bi preporučili. Odgovor Vaš treba da imam 16. ovog meseca jutro.«

Bil sem takrat ravno precej prehlajen. Sploh bolj rahlega zdravja, zbal sem se, da bi se, če ponudbo sprejmem in se ob zimskem času spustim v volilno borbo, mogel smrtno prehladiti. Vedel sem sicer, da bi si bil mogel izvrševanje ministerske funkcije po lastni volji olajšati. Toda to mi je šlo proti dlaki. Navajen sem bil namreč vse naloge, ki sem jih kedaj prevzel, vestno in točno vršiti. Zato — ne da se s kom posvetujem — odklonim in priporočim mesto sebe — dr. Otokarja Rybářa ali pa dr. Gustava Gregorina. Ko poslednjega o tem informujem, pove mi, da bi poklica, ko bi se Pašić odločil zanj, zaradi bolehnosti ne mogel sprejeti. Na to imenujem Pašiću dodatno kot sposobnega kandidata še dr. Rada Kušeja, ki je bil ravno pred tem na dr. Ravniharjevi listi izvoljen v občinski svet ljubljanski.

Ta moja odločba bila je usodna. Pašić ni nikdar ničesar pozabil. Tako je tudi dobro obdržal v spominu, da je dr. Rybář leta 1918. v Parizu prijateljeval z dr. Trumbićem in bil z njim vred proti Pašiću v oporbi. Zato je moje priporočilo čisto prezrl. Ker sem mu dr. Kušeja imenoval v isti sapi z dr. Rybářem, tudi le-tega ni maral sprejeti v kabinet.

Po drugi strani pa je bil veliki državnik jako nežnočuten do svoje rodbine. In zgodilo se je, da je ubogal svojo hčerko Daro ter imenoval kot slovenskega radikala v svoji vladi, izza bivanja v Parizu in Londonu znanega jej priporočenca. Kakor sem že na drugem mestu omenil, bil je veliki ta mož jako kratkih in skopih besedi. Svojih zmot — kajti tudi njemu, kakor nikomur na svetu niso prihranjene bile — ni rad omenjal. V tem slučaju mi je pa pač nekoč priznal, da se je bil zmotil.

Zato mi pa moje odklonitve tudi nikdar odpustil ni. Še štirinajst dni pred smrtjo naglašal je to dr. Velizarju Jankoviću.

»Smatral sem ga za vrednega,« dejal mu je, »da bi bil sédel poleg mene k ministerski mizi, pa mi je

odrekel. In kako prijeten politični položaj bi si bil lahko ustvaril! V vsej Sloveniji bi bila veljala njegova beseda.«

Seveda sem moral tudi sam priti do prepričanja, kako veliko napako sem storil. In da sem prišel, poskrbel je — kakor bo to iz mojega daljnega pripovedovanja vidno — Pašić sam. Danes pač vidim, da je vselej napačno, kadar ima človek obzire do samega sebe. Edino pravilno je, če ravna v življenju brez vseh kakršnih koli obzirov tako, ko da bi imel večno živeti. Boljše je, če mu smrt pokaže, da se je zmotil, ko če to svojo zmoto spozna pred smrtjo sam.

Da je volilno gibanje segalo tudi do mene, je jasno. Kot pokrajinski namestnik sem pač moral imeti skrb, da se vrši vse po zakonu; nikdo pa mi ni mogel in smel zameriti, da sem si kot državljan in volilec ohranil svoje politično prepričanje. To prepričanje pa mi je kazalo pot v tabor narodnoradikalne stranke. Saj sem bil sam narodni radikalec čiste vode in sem temu svojemu političnemu prepričanju ostal zvest, naj so tudi nekateri slovenski politiki tako politično smer v Avstriji na vse kriplje pobijali in za nesrečenosno proglašali. V novih razmerah sem pa že zato s svojimi simpatijami moral stati na strani narodnoradikalne stranke, ker sem vedel in videl, da se je samo tej stranki zahvaliti, da se je kraljevina Srbija bila povzdignila na stopinjo jugoslovanskega Pijemonta, in ker sem z njo že pred svetovno vojno bil v stikih in zvezah.

Pašić, vrhovni vodja narodnoradikalne stranke, prihajal je rad v Slovenijo. V nemali meri bilo je to pripisati mojim predvojnim zvezam z njim. Vabila ga je pa tudi mikavnost in prirodna krasota vánjo. Po leti 1922 obiskal me je nekoč s svojo rodbino celo v Cerkljah. Ob tej priliki priredil mu je na poti skozi Kranj župan Ciril Pirc jako dostojen sprejem. Pašić je bil tega sprejema zelo vesel. Ko se ga je nekoč v Belem gradu v svojem pogovoru z mano spomnil zopet z laskavimi besedami, dejal sem mu, naj bi

enkrat za cel dan prišel v Ljubljano, zato da mu slovenska prvostolica pokaže, kako ga čisla in kako hvaležno se spominja njegovega dela za osvobojenje slovenskega naroda.

V volilni dobi spomni se tega mojega svoječasnega vabila. Ko sva nekoč na njegovem domu govorila o volilnih zadevah, pravi mi, da bi sedaj utegnil biti pravi trenotek za njegov obisk Ljubljane, češ, da bi se dal zvezati z volilnim shodom. Na tem shodu, dejal mi je, da bi hotel govoriti o onem svojem predvojnem delu, ki je pripravljalo tudi naše osvobojenje, in omeniti tudi onih, ki so mu pri tem delu pomagali.

Po dogovoru z lokalnimi faktorji v Ljubljani bil je torej od ljubljanske organizacije narodnoradikalne stranke sklican za nedeljo dne 11. marca volilni shod in razglašeno je bilo, da bo na tem shodu govoril Nikola Pašić. Kmalu na to pride mi predsedstveni tajnik, okrajni glavar Senekovič naznanit, da je iz zanesljivega vira izvedel, da se proti Pašiću pripravljajo hrupne demostracije. Že naslednjega dne zglasi se pri meni dr. Fran Ravnihar z istimi vestmi, in — ko da je šlo po naročilu — koj na to tudi predsednik organizacije narodnoradikalne stranke ljubljanske, profesor Mihael Presl z naznanilom, da se boji, da bo udeležba na shodu tako klaverna, da se je bati blamaže in da bi zato bolje bilo, da se shod prenese na poznejši čas.

Minister dr. Milan Stojadinović, ki je na volilnem shodu narodnoradikalne stranke v Mariboru doživel neokusne in dokaj divje demonstracije, opozoril me je bil že takrat, da bi bilo — ko bi se kaj tacega imelo ponoviti na Pašićevem shodu v Ljubljani — najpametneje ministerskemu predsedniku svetovati, naj na shod tjekaj ne hodi. Pač je bilo gotovo, da bi se bil vsak dejanski napad energično preprečil; toda vedel sem, da vpitja in žvižganja ne preprečijo tudi najobsežnejše varnostne odredbe. Že to samo proti državniku tako slavnega imena in to v Ljubljani, katero so povsod poznali kot duševno središče Slovenstva, zdelo se mi je pa tako

gorostasno, da sem prišel do prepričanja, da je najbolje, ako se shod preloži. Storil sem torej, da se je Pašić iz Banje Luke, kjer je imel shod dne 9. marca, vrnil v Beligrad, dočim je ljubljanski shod bil preklican.

Znana resnica je, da vsak zadržan govor rodi nerazpoloženje. Pašić se je bil, kakor iz doslej povedanega sledi, na govor za ljubljanski shod pripravil. Jasno je torej, da mu je moralo biti neljubo, da ga je moral opustiti. Njegovo svoječasno pripovedovanje, da bo govoril tudi o osebah, ki so z njim sodelovale in mu pri osvobojevalnem delu pomagale, vzel sem zgolj na vednost, ne da bi bil razmišljal, kaj mi je nameraval s tem naznačiti. Kasneje sem še le izvedel, da je nameraval opisati moje predvojno sodelovanje z njim in mi je dr. Velizar Janković povedal, da je o tem kasneje v seji ministerskega sveta govoril jako toplo in več ko četrt ure. Seveda bi mi znanje o njegovi nameri itak ne bilo narekovalo drugačnega ravnanja. Saj je šlo za čast Pašićevo in za reputacijo Slovenije.

Po vsej moji odgoji je umevno, da sem nosil zapadno miselnost s sabo. Da sem bil odgojen v Belem gradu ali da sem se z daljšim prebivanjem v njegovem ozračju osposobil za drugačno pojmovanje stvari, bi bil morebiti ravnal drugače. Kar ostrmel sem namreč, ko mi je Pašić, ko sva se po onem odpovedanem ljubljanskem shodu prvič zopet sestala, očitajoče dejal, da »politik — in naj bo to tudi ministerski predsednik — demonstracij proti sebi — in naj bodo še tako hrupne — ne sme pretragično jemati«.

Sicer ga je pa tudi njegova najbližnja okolica zaradi te moje prevelike občutljivosti ščuvala na vse pretege proti meni. Moj znanec iz Prage — rodom Srb — ki je bil 10. marca na železniški postaji v Bosanskem Novem, ko se je Pašić vračal iz Banje Luke, pravil mi je, s kakšnim besnim sovraštvom je ta okolica Pašiću govorila o meni. Nek često imenovani srbijanski politik, ki si je z obema komolcema znal delati prostor v prednje vrste, hvalil se mi je kasneje

nekoč — ob škodoželjnem namigavanju na ljubljanski slučaj — da je v Sremski Mitrovici on sam spravil na Pašićev shod 18.000 volilcev. — Ni torej čudo, da se je Pašićevemu prvemu razpoloženju proti meni zaradi odklonitve vstopa v vlado pridružilo sedaj še novo.

Da mu stvar pojasnim kakor treba, poslal sem mu tele tri izjave:

I.

»Kakor so svojčas poročali tukajšnji ljubljanski časopisi, nameraval je priti v Ljubljano g. ministerski predsednik Nikola Pašić in sicer je bil njegov prihod napovedan za 11. marca 1923, torej teden pred zadnjimi volitvami v narodno skupščino.

Nekaj dni pred 11. marcem 1923 sem slučajno govoril na Bleiweisovi cesti z uradnikom Mestne hranilnice ljubljanske g. Francem Abulnerjem. Govorila sva pri tem tudi o nameravanem prihodu gosp. ministerskega predsednika. Pri tej priliki mi je g. Abulner povedal, da je čul, da nameravajo člani Orjune prirediti gospodu Pašiću pri njegovem prihodu hrupne demonstracije. Sprejeti ga nameravajo z žvižganjem, protestnimi kriki i. t. d.

Dan po tem razgovoru je bilo predsedstvo pokrajinske uprave v Ljubljani uradno obveščeno, da poseti g. ministerski predsednik Pašić Ljubljano dne 11. marca 1923. l.

Kot uradnik smatral sem za svojo dolžnost, da o vsebini gornjega razgovora, ki sem ga imel z gosp. Abulnerjem, obvestim gospoda pokrajinskega namestnika, ministra Ivana Hribarja, kar sem tudi storil.

V Ljubljani, dne 10. aprila 1923.

Miroslav Senekovič,

okrajni glavar pri predsedstvu pokrajinske uprave za Slovenijo.

II.

Gospod minister!

Na Vašo željo si usojam podati to-le izjavo:

Ko je bilo napovedano, da pride ministerski predsednik gospod Nikola Pašić v Ljubljano, da bi tu govoril na shodu Narodno Radikalne Stranke, se je raznesel po Ljubljani glas, da hočejo proti gospodu ministerskemu predsedniku uprizoriti hrupne demonstracije. Reklo se je, da ga. Nikola Pašića ne bodo vzprejeli kot šefa vlade, marveč kot agitatorja radikalne stranke. Demonstracije naj bi se vršile na kolodvoru ob prihodu vlaka, kakor tudi na zborovanju, ako bi bilo to javno. Od več strani sem čul, da sta s prireditvijo demonstracij v zvezi tukajšnja Demokratsko stranka in Orjuna, odnosno člani teh organizacij.

Z ozirom na častitljivo osebo gospoda Nikole Pašića in z ozirom na njegovo stališče kot predsednik ministerskega sveta, sem smatral za potrebno, da Vas, gospod minister, kot pokrajinskega namestnika o tem informiram. Kaj bi rekla naša javnost, kaj bi si mislili izven granic naše države, v kakšni luči bi stali mi Slovenci, ako bi se namera uresničila ter bi se v kulturnem središču slovenskem sovražno demonstriralo proti možu, ki velja za prvega našega državnika. Že sama ta misel se mi je videla tako monstrozna, da sem si dejal, da je treba raje preprečiti prihod g. ministerskega predsednika v Ljubljano, kakor da bi ga izpostavili nevarnosti neprijaznih demonstracij. S tem namenom sem se bil podal do Vas, gospod minister, ter Vas seznanil s krožečimi govoricami.

V nadi, da sem s predstoječo ugotovitvijo ustregel Vaši želji, Vas prosim, da sprejmete izraz mojega najglobljega spoštovanja, s katerim ostajam Vam udani

dr. Ravnihar.

V Ljubljani, 11./IV. 1923.

III.

Ljubljana, dne 11. aprila 1923.

Visokospoštovani gospod minister!

Ustrezajoč Vaši želji, visokospoštovani gospod minister, izjavljam sledeče:

Dva dni pred prihodom gospoda ministerskega predsednika Nikola Pašića v Ljubljano sem Vam dopoldne prinesel pismo gospoda ministra dr. Županića. Pri tej priliki ste me vprašali, gospod minister, za moje mnenje, tičoče se prihoda g. ministerskega predsednika. Izjavil sem Vam, da bo prihod g. ministerskega predsednika gotovo razveselil vse pošteno misleče Slovence, da pa za strankino stvar morda ne bo imel trenotno tega uspeha, kot bi ga bilo želeti. Omenil sem Vam, da sem sam slišal razne govorice, da se pripravljajo od nasprotne strani neokusne demonstracije (žvižganje etc.). Omenil sem dalje, da se ne moremo zanesti popolnoma na Narodno napredno stranko, kateri na korist je NRS v dobri veri na njeno lojalnost opustila resno namero samostojnega nastopa v Ljubljani, da bo napolnila v družbi z narodno socijalno stranko in S. K. S. obširno dvorano narodnega doma, kar bi vsekakor v zvezi z ogroženimi demonstracijami zelo neprijetno uplivalo na radikalno stvar po deželi. Pred vsem pa me je skrbela možnost od sovražnikov stranke brezdvomno nameravanih demonstracij, ker bi bilo nadvse žalostno, če bi se pripetilo kaj tacega v Sloveniji državniku, ki ima vso zaslugo za naše osvobojenje in ujedinjenje. Radi tega sem Vam izrazil sam dvome, če je priporočljivo, da se trudi gospoda ministerskega predsednika v Narodni dom. Izrecno pa poudarjam, da sem Vam izjavil s tem le svoje privatno naziranje in ne kot pooblaščenec akc. odbora, ki je imel svojo sejo šele opoldan istega dne.

Z najodličnejšim spoštovanjem udani

prof. M. Presl.

Pašić je te izjave čital, a vtisa niso napravile nanj. »Obmanuli su Vas, a Vi ste obmanuli mene,« bila je sodba njegova, ko sva se bila zopet sešla. Občutljivost njegova je bila pa tako veliko, da se je začel vidno hladneje obnašati do mene. Nič več se o razmerah v Sloveniji ni — kakor dotlej vedno — informoval pri meni. Na mesto mene postal je — kakor se mi je leta nekoč sam s tem pohvalil — Avgust Praprotnik njegov zaupnik za Slovenijo.

Šel je pa — ne bom preiskaval, ali iz lastnega nagiba ali po prišeptavanju njegove okolice — še dalje. Naenkrat je izdal parolo: »Pokrajinska namestništva odpravimo«.

Med celo množico slabih lastnosti, s katerimi je narava — kakor vsakega človeka, oblagodarila tudi mene — bila je prevelika občutljivost in pretenkovestno pojmovanje časti. Ta slaba lastnost je storila, da se — ko so prodrle te vesti v časnike — peljem v Beli grad k Pašiću.

»Ali odpravljate pokrajinska namestništva zato, da bi to bila zame kazen, ker sem Vam odsvetoval ljubljanski shod?« bilo je vprašanje, ko stopim k njemu.

Bistro me pogleda. Nato pa mi — kakor vselej — z najnavadnejšim izrazom obličja odgovori:

»Da. Namestništva opustimo. Izvedli bomo ustavo.«

Čutil sem iz njegovih besedi ost proti sebi. Zato odvrnem užaljeno:

»Če je tako, se pa jaz namestništvu sam odpovem, da prihranim trud Vam. Kadar mislite, da pride čas za to, pa mi naznanite.«

Pašić me pogleda, ko da ne čuje prav in obmolkne. Ker molčim tudi jaz, pretrga čez nekaj časa tišino in pravi odmerjeno:

»E, pa dobro. Pokrajinske uprave bile su bez tega samo privremene.«

Rahel opomin na svoječasno svarilo, naj se ne odpovedujem poslanstvu, zdelo se mi je, da je zvenel iz teh besedi. V svoji razdraženosti nisem občutil, da je moglo biti tudi kaj druzega.

Od prijazno naklonjene mi osebe v Belem gradu, ki je tamošnje razmere dobro poznala, došlo mi je svarilo, naj se namestništvu ne odpovedujem, češ, da me Pašiću dana izjava še prav nič k temu ne veže in da bi bilo škoda raztrgati enotno upravo Slovenije. Toda Pašić je mojo izjavo obdržal v spominu in je v ministerskemu svetu dal skleniti izvedbo ustave. Da ostanem mož beseda, podal sem ostavko, katera je vzbudila splošno iznenadenje in najrazličnejša ugibanja. —

Kakor nikdo nima vzroka dajati priznanje svojim protivnikom, nimam ga naravno tudi jaz. Reči in priznati pa moram, da so bili ljudje, ki so si izmislili zvito napeljani načrt za onemogočenje Pašićevega javnega shoda v Ljubljani, dobri psihologi in da so znali vešče izslediti mojo ranljivostno točko.

Nikola Pašić mi je s svojo zamero storil gotovo veliko krivico. Nisem se pa zato hudoval nanj, ker sem dobro vedel, da ga podpihujejo drugi. In sicer dobro znani mi ljudje, med katerimi bi se bil našel morda tudi še kdo, ki sem kedaj kaj storil zanj. Trdo in težko sem sicer občutil njegovo izpremenjeno obnašanje do mene, a okrivljal sem zaradi njega samega sebe. Zato sem blagemu in nežnočutnemu prijatelju dr. Pavlu Turnerju, ki je ob mojem odstopu v svojem pismu napisal ostre besede o Belem gradu in Pašiću, odgovoril, naj le-temu ne pripisuje krivde, ki zadeva le mene, češ, da me ni zadelo nič druzega, ko to, kar zasluži človek, ki prijatelja krcne po ponujani mu desnici, mesto da mu jo krepko stisne. Zame je bil Pašić kljubu vsemu velik državnik, čegar ime bo — ne samo v zgodovini naše države, temveč v zgodovini človeštva — večno slovelo. Zato sem ob njegovi smrti — dasi tega nisem storil lahko — prvi položil 1000 dinarjev v namen, da se mu postavi v Belem gradu spomenik.

* * *

Kakor često v človeškem življenju zgodilo se je tudi tokrat, da sem na žalost sam nehote podal pomožno roko, da se podere to, kar sem ohraniti želel in hotel.

Po svojem prihodu v Ljubljano podvzel sem namreč takoj delo za popularizacijo vzpostave zedinjene

Dr. Pavel Turner.

Slovenije, ki se je po ustavi razkosati imela. — Najvažnejši razlog za to videl sem v naših zamejskih bratih. Zakaj, — o tem tu ne kaže govoriti; vsak miselni čitatelj pa bo to uganil sam. K popularizaciji tega velikega programa, ki je itak bil zapisan v srcih vseh zavednih Slovencev, pripomogla je največ anketa.

katero je pri naročnikih in čitateljih »Slovenskega Naroda« po dogovoru z mano sprožil prijatelj Rasto Pustoslemšek. Žal, da je to rodoljubno in za politično odgojo slovenskega naroda tako silno važno delo ustavil, ko je bilo v največjem razvoju, takratni gospodar »Slovenskega Naroda« dr. Ivan Tavčar. Po čegavem uplivu in iz kakšnih nagibov, ne vem. Zdi se mi, da sem uganil; a zgolj ugibanja ne spadajo v spis, glede katerega želim, da mu ostane značaj zgodovinskega vira.

Da do zedinjene Slovenije prej ali slej mora priti, je jasno. Vsi dogodki zadnjih let silijo v tem smislu k reviziji ustave. Škoda le, da se bo za dosego tega smotra potrosilo toliko naporov, ki bi — da se niso s početka delale tako velike in usodne napake — na drugih poljih našega državnega življenja rodili dragocene sadove.

* * *

Kak nepremišljen korak sem storil s svojim prostovoljnim odstopom z namestniškega položaja, zavedel sem se šele, ko so mi bili dne 1. aprila ustavljeni službeni prejemki. Le-ti so bili itak pičli. Stali so nizko pod prejemki sedanjih velikih županov.

Sicer je bilo v ministerskem svetu takrat, ko sem bil imenovan za pokrajinskega namestnika, po načelu, da uradnik, ki po lastni volji pride z višjega na nižji položaj, ne sme biti v svojih službenih dohodkih prikrajšan, sklenjeno, da mi kot namestniku gredo beriva, ki sem jih imel kot polnomočni minister v Pragi. Minister Pribičević pa mi je — ignorujoč ta sklep — nakazal k izplačilu le prejemke, ki so bili določeni za pokrajinske namestnike. Šele proti koncu leta 1922. bila je po zahtevi Pašićevi ta razlika poravnana. A brez občutne škode zame tudi tu ni smelo biti. Za šest mesecev namreč nisem dobil povrnjene razlike. Če druzega ne, tolažila me je na ta način pridobljena zavest, da včasih tudi siromakovi pritrgljaji v računih bogatinov — in v tem slučaju meri primera na

državo — igrajo gotovo vlogo. Seveda je ta tolažba bila podobna obešenčevi zavesti, da je njegova justifikacija pripomogla krvniku do zaslužka.

Da so bili takratni poslaniški prejemki v Pragi prepičli, da bi se bili z njimi pokrivali precejšnji reprezentacijski izdatki, omenil sem že. Dokladal sem torej iz svojega. Ravno tisto je bilo sedaj. Tudi kot namestnik sem doplačeval. Po odpovedi sem se pa svojega skoro obupnega položaja zavedel šele, ko sem ostal brez dohodkov takorekoč na cesti.

Seveda tudi to vsled svoje prevelike tankovestnosti. Ko je stopil v veljavo zakon o priznanju let »narodnega rada«, nisem se oglasil, da bi bil postal deležen njegovih dobrot. Dasi sem za to imel polno pravico in bi jo bil v obratu roke lahko uveljavil. Modroval sem namreč, da bi bilo neskromno, ko bi prosil za prejemke iz tega naslova, ko sem v dejanski državni službi, glede katere sem bil trdno prepričan, da mi nje blagodati ostanejo do smrti.

Žalostna realnost stopila mi je šele sedaj v vsej svoji odurnosti pred oči.

Pa optimist, kakršen sem vedno bil, tudi sedaj nisem obupaval. Dejal sem si, da mi morajo leta narodnega dela biti priznana, čim se za to oglasim. In vložil sem tozadevno prošnjo. — Sedaj so šele nastale prave muke zame. Koliko dobrih znancev in prijateljev sem imel v skupščini! Tako iz predvojne, kakor iz povojne dobe. Pa nobenemu se ni prav mudilo. Srbijancem ne, ker so imeli za svoje ožje rojake skrbeti; Slovencem ne, ker nisem bil ne enih in ne drugih, temveč sem ostal zvest nazorom, katere sem vedno neustrašljivo izpovedoval. — Vendar je pa najkurijoznejši razlog za svojo nezanimanje glede moje zadeve našel nek upliven srbijanski poslanec. Njega sem, ko je bil kot odposlanec srbskega dijaštva prišel v Ljubljano na svoječasni shod slovenskega radikalnega dijaštva, vzel k sebi na stanovanje in sem ga tudi skromno pogostil. Mladenič je takrat opazil pri meni neko gotovo blagostanje. Ali mi ni to sedaj, ko sem ga prosil, naj se pozanima

za rešitev moje prošnje glede priznanja let narodnega dela, navel za nekako zapreko? Češ, Vas smatrajo za bogatega.

Glede na te in takšne okolnosti ni torej nikako čudo, da se je rešitev moje vloge kljubu vsem pogonom in intervencijam vlekla več ko tri leta. Končno mi je spomladi leta 1926 skupščina s posebnim zakonom priznala 50 let narodnega dela. Pol leta je po oni skupščinski seji trajalo, predno so odglasovani zakon podpisali vsi ministri, da ga je po obstoječih predpisih potem bilo mogoče predložiti kralju v podpis. A treba je bilo dobre duše v Belem gradu, da je te podpise preskrbela, kajti drugače bi bil skupščinski sklep gotovo še danes počival pod kopico drugih spisov v registraturi ministerstva inostranih del, kamor ga je bil položil nekdo, ki je menda mislil, da podobni spisi na tak način povzročajo najmanj nadlege.

Ko so se torej na njem bleščali vsi podpisi ministrov, oddahnil sem si. Saj sem mislil, da imam v rokah magnam cartam. Vesel se, ko je zakon bil s kraljevim podpisom obnarodovan, oglasim z njim v ministerstvu inostranih del z insinuacijo, naj mi nakažejo pokojnino. Pa evo novega iznenadenja! Glavna kontrola uprla se je temu, češ, da oni zakon ne pomeni nič druzega, ko potrjilo, da sem se za svoj narod 50 let pošteno trudil, da pa v njem ni nikjer izrečeno, da bi si bil s tem pridobil kake pravice do države. Ko da bi bil iz oblakov padel, onemel sem, ko sem to čul. Pravo slepomišenje se mi je vse to zdelo. Saj da sem se trudil, sem pač sam dobro vedel in mi za to ni bilo potreba nikakega zakonitega potrjila. Vedel sem celo še več. Da sem — kar v zakonu ni bilo povedano — v narodne namene trosil denar, ki sem si ga s svojim delom in trudom prislužil. Vedel tudi, da za tako potrošnjo ni bilo nikake obveze. In trosil sem ta denar prav v obilni meri pri osvobojevalnem delu pred vojno. Vrhu tega pa še po osvobojenju za državo, katere funkcijo-

narji sedaj pri uveljavljenju mojih pravic zastopajo tako neverjetno stališče.

Resnici na ljubo moram vendar ugotoviti, da ne vsi. Našel se je član glavne kontrole, ki se je postavil na stališče, da bi se mi pokojnina na podlagi onega posebnega zakona o priznanju let narodnega dela vendar priznati zamogla. Utemeljeval je svoje stališče s tem, da mi je skupščina to priznanje brez dvojbe uzakonila zato, da bi od njega kaj imel, ker bi drugače zakon ne imel smisla. Da se ne bi osumilo kakega rojaka Slovenca, da se je povzpel do tako revolucijonarnih in za sv. Birokracija žaljivih nazorov, naj dam resnici izpričevalo, da je to bil brat Srbin.

Toda dobri mož ni prodrl s svojimi nazori. Vsi ostali člani glavne kontrole bili so nedostopni za razlago, ki bi bila oživljala mrtve črke zakona. Treba je bilo torej nastopiti drugo pot, glede katere priznavam, da mi je jo v vsej bratovski ljubezni naznačil sam predsednik glavne kontrole. In sicer prav shodno pot, ki jo je vlada dobro poznala, ker je po njej kdajpakdaj prav pogumno stopala. Saj so bile n. pr. za poslanike v Pragi imenovane osebe, ki so komaj dobro vedele, kje Praga leži. To pa z namenom, da so jih dan po imenovanju upokojali. — »Naj glede Vas narede ravno tako,« je bil nasvet predsednikov. »Tem laglje je to, ker ste tam že poslanik bili.«

V ministerstvu inostranih del je takrat na prvih dveh vidnih mestih sedelo dvoje oseb modre uvidevnosti. Minister dr. Ninko Perić in njegov pomočnik Jovan Marković. Poslednji je predložil in prvi osvojil glede mojega upokojenja gori označeni postopek. A ker je bilo praško poslansko mesto takrat efektivno zasedeno, treba je bilo stvar uravnati drugače. In Jovan Marković je zasnoval svoje imenovanje za poslanika v Atenah, kjer je to mesto po smrti Pante Gavrilovića bilo prazno, ter moje imenovanje za ministrovega pomočnika. Za naslednji dan pa moje upokojenje in svoje premeščenje iz Aten v Beligrad obenem z zopetnim imenovanjem za ministrovega pomočnika. Z lastnimi očmi sem v novembru 1927 videl

dotične že spisane ukaze in dobro vem, da so bili že na poti v kraljevi dvor. Tu pa je zginila sled za njimi.

Ko sem ministra Perića prosil pojasnila glede tega čudeža, odgovoril mi je le, da bi taka rešitev bila nevarna, češ, da bi za mano tudi še drugi lahko prišli s podobnimi prošnjami. »Naj Vam,« dejal je, »sklene pokojnino skupščina, če hoče.«

In ostal sem, kjer sem bil. Slučaj, kakršnega je predvidel dr. Perić, nastal je pa vendar. Nek poslanski svetnik bil je — kakor so javljale novine — imenovan za poslanika v Pragi in koj na to upokojen s polnimi prejemki. To pa kljubu temu, da takrat poslanko mesto v Pragi ni bilo vakantno. »Es geht ja alles, wenn man's kann,« vzkliknil sem, ko sem to poročilo čital, z nekoliko izpremenjenim dunajskim »Gassenhauerjem«.

Seveda sem vnovič vložil prošnjo na skupščino. Razne vladne in parlamentarne krize, ki našo državo neprestano razjedajo, storile so, da sem — nerešeno — moral že dvakrat obnoviti. Rešena pa še doslej ni. Pri sedanjem finančnem ministru našel sem končno umevanje za dobro svoje pravo, a kedaj bodo tudi ostali merodajni faktorji prišli do podobnega umevanja, ne vem. Žalostno za človeka moje čutljivosti je, če pomisli, kako ima država denarja dovolj za bivše najstrupenejše nasprotnike one politike, ki je vedla k zedinjenju in za ljudi, ki so nekdaj kar besneli sovraštva do srbskega naroda in do njenega kralja. Žalostno, če pomislim, kako bi moral na nepremičnine, ki imajo itak le skromno vrednost, in katere edine bi mogel zapustiti svoji rodbinici, delati dolgove, da se na stara leta preživim, ko bi ne bilo nekaj industrijskih in denarnih podjetij, ki mi s tem, da so me izbrale v svojo upravo, naklanjajo sredstva, da se skromno preživim. Naj pa nikdo ne misli, da so to slovenska podjetja. Bog ne daj! Inostrana, ali vsaj izvenslovenska so. Domovina mora ostati zvesta znanemu, na njenih poljanah bujno rastočemu zelišču, na katerem dozorevajo sadovi, ki so

kakor navlašč za potrpljivčeve krhlje, ki imajo to lastnost, da človeku vsaj želodca ne kvarijo.

Pa se mi tudi prav godi. Kakor prevžitkarju, ki je prezgodaj dal premoženje iz rok. On more za vratmi pri peči sedeti in sline požirati, v tem ko se mladi — okoli mize zbrani — navživajo prirodnih dobrot, ki jih daje od starega gospodarja prevzeto posestvo.

* * *

Od gotove strani se mi je očitalo, da sem se kot pokrajinski namestnik z razpustom občinskega sveta pregrešil proti občinski samoupravi. Očitalo se mi je celo, da sem to storil iz strankarskopolitičnih namenov. Nič ni zgrešenejšega, ko takšna trditev. Res pa je, da je moral ta moj upravni čin že zato zbuditi začudenje, ker sem bil v avstrijski dobi sam prizadet po razpustu občinskega sveta. — Ne bo torej odveč, ako stvar pojasnim.

Za razpust odločil sem se zgolj iz gospodarskih razlogov. Uradništvo »Mestne hranilnice« bilo je od občinskega sveta zahtevalo takšno zvišanje svojih službenih prejemkov, ki je daleč presegalo službene prejemke tako državnih kakor magistratnih uradnikov. To pa kljubu temu, da je hranilnica še v vseh udih čutila posledice svoje medvojne uprave, katere dobršen del je bil v rokah uradniškega aparata. Ta uprava je pa kar meni nič tebi nič uporabljala hranilne vloge za naročanje obligacij avstrijskih vojnih posojil, kar je bilo v direktnem protislovju z jasnim besedilom hranilničnih pravil.

Prijateljsko sem župana Periča opozarjal, naj iz teh razlogov za sedaj občinskemu svetu zahtev hranilničnega uradništva ne priporoča. Bal sem se namreč, da za hranilničnimi uradniki, ako se jim ustreže, takoj — in z večjo pravico — pridejo tudi uradniki mestnega magistrata, kar bi naravno moralo mestni proračun

prav hudo obremeniti. Namignil sem mu tudi, da utegnem, ako se to zgodi, izvajati skrajne konsekvence. Nič niso ti opomini in nič ni to opozorjenje izdalo. Občinski svet je zahtevane poviške na županovo priporočilo sklenil. In zato je sledil razpust, ki ni imel nikakega drugega namena, ko da je glasen memento, naj se upelje takšno občinsko gospodarstvo, ki na ramena davkoplačevalcev ne bo nalagalo pretežkih bremen.

* * *

Izpregovoriti mi je še o stvari, ki spada sicer pod uradno molčečnost, katere me je pa odvezal Beli grad s tem, da jo je sam izročil javnosti. »Kmetijski list« priobčil je namreč dobeseden prevod največji del mojega zaupnega uradnega poročila o reviziji plebiscitnega fonda. Da mu je to poročilo moglo izdano biti le v ministerstvu v Belem gradu, je zato gotovo, ker sem koncept poročila hranil sam in je še sedaj v mojih rokah.

Do revizije plebiscitnega fonda je pa prišlo na tale način: Adolf Ribnikar, načelnik oddelka za socijalno skrbstvo pri pokrajinskem namestništvu, prišel me je bil ponovno opozarjat, da bi dobro bilo pregledati račune o porabi plebiscitnega fonda. Zakaj je to priporočal, mi ni povedal in jaz ga tudi vprašal nisem, ker je ta njegova želja brez tega zadela ob moje gluho uho. Ponovno njegovo opozarjanje na to zadevo je pa končno v meni zbudilo že zato zanimanje, ker je plebiscit tako neznansko klaverno končal. Saj mi kar v glavo ni moglo, kako je bilo mogoče, da smo tako žalostno podlegli. Radovednost, če mi morebiti revizija za to našo katastrofo poda kako bližnje pojasnilo, odločila je navsezadnje, da sem odredil revizijo.

Ta revizija je na moje veselje dokazala, da je upravljanje fonda bilo vseskozi pravilno. Vsak izdatek temelji namreč na sklepu vlade in je krit s propisnim računskim dokladom. Do skrajnosti natančna revizija ni mogla zaslediti niti najmanjše nepravilnosti.

V kritiko vladnih sklepov glede porabe fonda se pa revizor seveda ni mogel in ni smel spuščati. Jaz sem si pač napravil o njih svoje mnenje, katero sem osrednji vladi zaupno tudi naznanil. Ker ga ona ni dala v javnost, ne dajem ga tudi jaz. Sicer je pa to mnenje tudi čisto obsoletno, kajti Koroško nam je zapravila »Narodna vlada« že davno pred plebiscitom.

* * *

V dobi mojega namestnikovanja prišlo je do vrnitve dr. Šusteršičeve v Ljubljano. Nekemu slovenskemu politiku zazdelo se je, da bi njegov povratek mogel — ako že ne razbiti, vsaj — silno oslabiti Slovensko ljudsko stranko.

Moje mneje, katero sem o tej stvari podal ministerstvu notranjih zadev, je bilo, da dr. Šusteršiču kot svojemu državljanu ne moremo zabranjevati povratka v domovino, da bi bilo pa skrajno neprevidno, ko bi ga sami klicali domov. Pojasnil sem, kako naivne so nade onih, ki mislijo, da bi dr. Šusteršič bil v stanu razbiti Slovensko ljudsko stranko in opozoril, da bi njegovi morebitni tozadevni poizkusi utegnili imeti ravno nasproten učinek: da namreč to stranko le še okrepe. Moja sodba je izzvenevala v zaključek, da bo tisto slovensko stranko, ki bi se vezala z dr. Šusteršičem, hudo glava bolela po tem.

V Belem gradu seveda niso verjeli meni. Tam so vedno bili in so — kakor vsa znamenja kažejo — tudi še danes za ono semtertjekarsko politiko, ki je nekaj časa računila celo z Mankom Gaglijardijem, ki je v dobi prevrata na vseh koncih in krajih ruval proti naši državi. Dogodki so pa v vsem obsegu potrdili mojo napoved.

* * *

Politične prilike nanesle so čisto naravno, da so tako »Slovenčevci« kakor »Jugoslavijani« po mojem imenovanju za pokrajinskega namestnika začeli dr. Tavčarju in dr. Trillerju izpovedovati vest. V svojo

obrambo dala sta zato v 175. številki »Slovenskega Naroda« dne 7. avgusta 1921 priobčiti članek »Da se ne pozabi«. Prav svojevrstne misli so me obhajale, ko sem čital ta članek. Zapisal bi jih, pa je skoro bolje, da jih ne. Le toliko moram ugotoviti, da se je Boroeviću, o katerem se je v tem članku trdilo, da »se je — če se ne motimo — po njem doseči dalo, da me niso vrgli v ječo, temveč z ozirom na moje takratno neugodno zdravstveno stanje zgolj konfinovali v zdravem gorskem kraju«, čisto po krivici pripisovala tako plemenita gesta. Iz uradnih spisov je namreč vidno, da je ravno on bil tisti, ki je zabranil da bi se bil leta 1917. vrnil v Ljubljano.

Druga trditev tega članka je pa še bolj čudna. Zato, ker bi bila za moža, katerega je »Slovenski Narod« branil, silno nečastna, ko bi bila resnična. Nič manj se namreč v njem ne trdi, ko da je leta 1917. avstrijska vlada »kategorično zabranila, da bi me bil upravni svet »Ljubljanske kreditne banke« vnovič volil za predsednika, da sem pa v upravnem svetu ostal celo proti volji deželne vlade«. — »Slovenski Narod« je pač slabo uslugo storil onima, ki ju je branil, ker ju je s to trditvijo obdolžil naravnost suženjsko-odvratnih svojstev. Hvala Bogu, da vse to ni bilo res! Avtoritativno vem, da se vlada v to čisto notranjo bančno zadevo ni prav nič vtikala in je to vidno tudi iz okolnosti, da me je upravni svet leta 1915., ko sem bil še lastnik hiše št. 2 v Sodni ulici, tudi res bil za predsednika izvolil.

Mais on revient toujours à ses premiers amours, ali — kakor je naš Prešeren povedal ravno tako lepo, ako ne še lepše:

»Stara ljubezen ne zarjavi,
Devetkrat se vrne, ponovi.«

Zato sem se po svojem povratku v domovino približal tudi jaz zopet svojima prijateljema izza srečne mladostne dobe. Dr. Tavčarja našel sem hudo bolnega. Spoznal sem, da se mu približuje smrtnonosna

Morana. Že je padala nanj njena senca, katere grozna lastnost je, da v njej začenjajo usihati vsi sokovi življenja. Vendar je bivši mladostni prijatelj tudi še v tej senci ohranil občudovanja vredno nezlomljivo voljo, katera mi je prav nazorno pričala, koliko moške energije, ki se je tako krepko pojavljala pri uveljavljanju njegovega »jaza«, je moralo šele nekdaj bivati v tem, sedaj od bolezni tako zlomljenem telesu. — Obiskal sem ga med boleznijo večkrat. Ob nekem obisku je obžaloval, da mi ni mogel prvega obiska vrniti; dejal je pa, da to še stori, češ, da se počuti že bolje. A bilo je to, žal, le prazno upanje. Menda je bil zadnjikrat zunaj doma takrat, ko sem mu svečano pripel kraljevo odlikovanje. Ko smo ga pokopavali, občutil sem žalost, kakršna se nas loteva, ko stojimo ob odprtem grobu moža, ki je mnogo bogatih darov svojega uma znal izpremeniti v prosvetno plamenico, katera bo njegovemu narodu svetila na življenja pot, dokler bo po Večni Previdnosti po njej ubiral svoje korake.

In dr. Karl Triller. Skesano se je oglasil pri meni v vladni palači.

»Naj bo med nama zopet tako, kakor je bilo,« dejal mi je, nekam v zadregi. Meni pa so se porosile oči in segel sem mu v desnico. In bilo je. Zopet je bil tisti Karl, ko nekdaj, in dajal mi je nesebične dokaze prijateljstva tudi — in to še prav posebno — takrat, ko sem bil že prenehal biti pokrajinski namestnik in sem bil postal zopet zgolj Ivan Hribar. Grenko je bilo torej ob njegovi nenadni smrti moje slovo od njega.

* * *

Kakor je iz mojih pripovedovanj vidno, veže se mi z namestnikovanjem marsikak grenak spomin. Z najčrnejšimi črkami pa mi je zapisano v možganih, da so bile roke slovenskih rojakov, ki so mi z atentatom, kateri je bil dne 4. septembra 1921. leta pripravljen na Kozjaku pri Trojanah, stregle po življenju. Po otvoritvi velesejma imela sva se z ministrom trgovine in industrije dr. Mehmedom Spahom odpe-

ljati v Maribor in je bilo to tudi v časnikih napovedano. Pot je bila projektovana po glavni cesti skozi Vranjsko. V poslednjem trenotku pa mi je nek notranji glas dejal: pelji svojega gosta skozi Gornji grad, da vidi dražestno gornjo Savinjsko dolino. In v Trzinu sem naročil šoferju, naj krene proti Kamniku. Da ni bilo tega, bili bi gotovo vsi trije s šoferjem vred ob življenje, kajti atentat je bil — kakor so preiskave dognale — skrbno in izredno vešče pripravljen in sta oba atentatorja imela na cesti zakopanega ter z užigalno električno baterijo zvezanega štirinajst kiglogramov dinamita. Nikdar nisem bil praznoveren. A večkrat mi vendar vstaja v duši vprašanje, kakšno posebno navdahnjenje me je takrat speljalo na cesto po Črni skozi Gornji grad ter me je tako rešilo človeških zveri, ki so čakale v zasedi, da se naslade z mojo in mojega gosta krvjo.

XXVII. Doslov.

V Parizu, dne 23. novembra 1928.

Dospel sem do zaključka svojih spominov. Posebno zadovoljstvo me navdaja, da sem jeseni 1926. leta začel pisati njih drugi del. Pobuda za to prišla mi je nepričakovano od strani, od katere sem je najmanj pričakoval. Hvala Bogu še pravočasno. Dokler mi je spomin bil še neskaljen in fizične sile še nepodvezane. Veseli me pa tudi, da jih zaključujem tukaj, v žarišču svetovne kulture, kamor me je sreča — ki me kljubu vsem neprijetnostim življenja, kakor vidim, vendarle spremlja še vedno — zanesla, da končavam svoje življenje z delom za svoj narod, kakršnemu delu sem se vedno rad posvečal, in da potem padem, kakor vojščak na polju časti. Zavedam se namreč, in nezmotljive okolnosti mi to potrjujejo, da se mi bliža Moranina senca.

Neka zebnja se me sicer poloteva, a ne trepetam vendar ne zaradi tega. Saj vem, da sem podvržen istim biološkim zakonom, ko vse, kar sem na poti življenja opazoval okrog sebe. Pri tem imam pa dvojno prijetno zavest: da sem pošteno in z najboljšo voljo vršil odkazano mi nalogo življenja, in da sem do vsega, kar sem na njega poti dosegel, prišel le vsled lastnega znanja in dela. Samo enkrat potreboval sem protekcije. Blagi prvi urednik »Slovenskega Naroda« Anton Tomšič mi jo je dal. Vse drugo je sledilo samo od sebe.

Žal mi je le, da nad mojo drago domovino, mesto da bi se kopala v blagodejnih žarkih solnca sreče, leži

moreči mrak. A tolažim se, da bo ta mrak prešel in da potem nebo nad moj dragi narod, ki je trpel veke in veke, razlije vso srečo, katere je vreden.

Nič me ne motijo neblage prikazni, ki se pred mojimi očmi pleto in iz iskrenih rodoljubov napravljajo semtertje obupujoče črnoglede. Ni še dolgo tega, ko mi je eden leteh s pristno slovensko izvirnostjo dejal, da »mora, če pojde tako naprej, vse vkup hudič vzeti«.

Posvaril sem ga zaradi takega defetizma, ki sem mu ga pred vsem izpodbil s trditvijo, da bi takih razmer, kakršne so nekateri »politiki« vpeljali pri nas, vladar pekla še v svojem carstvu teme ne želel. Prepričal sem ga pa tudi, da te razmere ne morejo dolgo trajati, ker ima Jugoslavija od zgodovine odkazano prevažno nalogo, h katere vršitvi jo bo — ako se njeni merodajni krogi še pravočasno sami ne spametujejo — prisililo inozemstvo. Mož me je razumel. Naj bi me razumeli tudi oni, ki dajo povod za defetizem in naj bi izpremenili svoje podkopavajoče delo, predno povzročijo svojemu troimenemu državnemu narodu še večje zlo.

Veliko, s prirodnim bogastvom bogato oblagodarjeno, naravnih krasot bogato domovino imamo, v kateri je prostora za trikrat toliko prebivalcev, kakor jih naša država šteje sedaj. Posamezni nje deli se tako harmonsko dopolnjujejo, da njeno ozemlje že po pravilih gospodarske dinamike spada skupaj in tvori nedeljivo celoto, ki je sposobna za stvarjanje narodne privlačnosti. Neodpustljiv greh je torej, ako se frivolno govori o amputaciji, pozablja na krvno in jezikovno sorodstvo in išče prijateljev ondi, ker vsakdo ve, da so od nekdaj bili naši najbesnejši sovražniki. Oni, ki je — pa naj si bo iz kateregakoli namena — prvi izrekel besedo amputacija, storil

je zaradi vtisa, ki ga je napravilo to v inozemstvu, približno tak zločin, ko Judež, ko je na Oljski gori hinavsko poljubil Odrešenika.

Našega pesnika zlata vreden opomin naj bi si v srce vtisnili vsi, katerim še danes megla strasti zastira jasni pogled in jemlje spoznanje, pa bode kmalu — ob medsebojni ljubezni in spoštovanju — nad našo državo leglo ono rodbinsko ozračje, katero je pogoj miru in sreče. Oni pesnikov opomin se pa glasi:

»Skrbi zase, ljubi brata,
Dvigni ga, odpri mu vrata,
In sodnik naj bo srce.«

Imensko kazalo oseb in društev, katerih se omenja v tej knjigi.

Abulner Fran: 518.
Aichholzer, nadučitelj: 443.
Aleksander, kralj Srbov, Hrvatov in Slovencev: 344, 369, 451.
Aleksander Obrenović, kralj srbski: 408, 424, 426.
Apfalternova, veleposestnica na Križu: 507.
Arnejčič: 467.
Aškerc Anton: 121, 130, 132.
Attems, grof: 227.
Aust: 273.
Avšič Jakob: 116.

Badrutt Anton: 191.
Bašmakov: 63.
Bergant Albin: 119.
Bergschoberjeva Marija 193.
Bethmann-Hollweg: 19.
Bežek, sodni svetnik: 148, 296.
Bilinski dr. Lev vitez: 111, 144, 358.
Bismark: 348.
Bobčev Štefan Savič: 27.
Bobrinskij Vladimir Aleksejevič: 26, 74, 82.
Bogdanović: 271.
Bole Ivan: 319, 320.
Boroević von Bojna Svetozar: 226, 249, 461, 532.
Botnić Mladen: 60.
Bradáč, državni poslanec: 273.
Bradanović Roko: 390.
Brecelj dr. Vekoslav: 306.
Brejc dr. Ivan: 306, 400, 429, 431, 445, 446.
Brezigar dr. Milko: 277, 312.
Brezigar Srečko: 387.
Buchegger Mathias: 179.
Budisavljević dr. Srdjan: 272, 273, 278.
Bulovec Anton: 296.
Burger Anton: 296.

Cankar Ivan: 257.
Cankar dr. Izidor: 288, 307.
Caprivi von: 105.
Clary-Aldringen: 256, 265.
Clemenceau: 474, 475.
Coolidge, profesor: 428, 429, 430, 432.
Crane Richard: 430, 497.
Credit Lyonnais: 87, 88, 90.
Crnadak Milivoj: 271.
Czernecki dr.: 274.

Černý dr. Vratislav: 202.
Červar dr. Djuro: 273, 276, 278, 316, 328.
Čingrija dr. Melko: 142, 234.
Čop Mihael: 101.

Davidović Ljuba: 59, 60, 390.
Dentice di Frassa, cavaliere: 319, 320, 322.
Deutsche Bank: 63.
Djokić Dušan: 60.
Dobovišek: 172.
Drofenik Josip: 237, 238, 240.
Douda Václav: 411.
Dragičević Marko: 390.
Drinković dr.: 273.
Družba sv. Cirila in Metoda: 263.
Dušan, car srbski: 506.

Eduard VII., kralj angleški: 75, 349.
Ehrlich dr.: 471, 472.

Elbert, prošt: 503.
Elsner, predsednik deželnega sodišča: 149.
Endlicher Ivan: 138, 140.
Est Rudolf: 101.

Ferdinand, kralj bolgarski: 27, 48, 52, 56, 62, 92, 352, 376.
Ferry Abel: 88.
Fladung von: 175.
Flere Josip: 101.
Foch, maršal: 471.
Franchetti Engelbert: 141.
Frangja: 51.
Fran Ferdinand d'Este: 105, 355, 356, 408.
Fran Josip I.: 99, 105, 123, 213, 230, 415, 416, 421.
Frankopan Fran Krsto: 492.
Franta dr.: 273.
Fries-Skene: 253, 254, 256.
Furlan dr.: Josip: 143.

Gaber Ante: 217.
Gagliardi Manco: 531.
Gangel Alojzij: 403.
Gangel Engelbert: 253.
Gavrilović dr. Miša: 366, 368, 377, 383, 386, 402, 403, 483.
Gavrilović Panta: 527.
Geduldiger dr.: 156.
Gešev Ivan Evst.: 7, 27, 47, 49, 52, 53, 57.
Glabiński dr.: 274.
Glavinić Kosta: 60.
Golja Gustav: 295.
Golouh Rudolf: 328.
Gorec Fran: 101.
Gorlov Valentin: 147.
Govekar Fran: 199, 269.
Grande: 253.
Grasselli Peter: 158.
Grašič Josip: 278.
Grdjić dr.: 288.
Gregorin dr. Gustav: 514.
Grisogono dr. Ivo: 273.
Gruden dr. Ivan: 296, 312.
Gučkov: 63.
Haas, oddelni načelnik: 251, 252.
Habit, postajenačelnik: 413.
Hajnrihar, nadporočnik: 465.
Hanuš Josip: 246.
Hardegg Rudolf, grof: 394, 395.
Härdtel, baron: 289.
Hartel dr., naučni minister: 385.
Hartvig Nikolaj, baron: 63, 65, 67, 79.
Heimwehr: 400.
Herbrich Karl: 174, 177, 201 do 203, 207, 227.
Hergelt, okrajni glavar: 186, 189.
Hindenburg von: 358.
Hočevar Jakob R.: 222.
Hohenburška Sofija, knegi-nja: 414.
Hohenlohe, knez: 161, 162, 171.
Hojnik dr. Ivan: 296.
Hötzendorf Conrad von: 356.
Hribarjeva Dragica: 185, 194, 200.
Hribar Dragotin: 143, 146, 157, 159, 160—162, 165 do 171, 184, 194, 199, 200, 224, 246, 252, 269.
Hribar Ivan: 213.
Hribarjeva Marija: 5.
Hribarjeva Micika: 146.
Hribarjeva Vera: 200.
Hribarjeva Zlatica: 7, 163, 187, 207, 214.
Hrovat, kaplan: 161.
Hrvatska eskomptna banka: 271.
Hucl Josef: 219.
Hülgerth, polkovnik: 465.
Husa Julius: 291.
Hussarek, ministerski predsednik: 287.

Ilberg dr. von: 105.
Ilešič dr. Fran: 101, 102, 137.
Ilijić Mihajlo Dj.: 60.
Ivan Grozni, car Rusije: 299.

Ivanišević Ilija: 320, 383.
Izvolskij: 82, 83, 87.

Jadranska banka: 271, 509.
Jagić dr. Vatroslav: 401, 402.
Janković dr. Velizar: 58—60, 67, 68, 217, 514, 517.
Jeglič dr. Anton Bonaventura: 254, 267, 298, 299, 303.
Jelačić, ban hrvatski: 492.
Jelavić Vekoslav: 320.
Jelenc Vitko: 217.
Jenko Avgust: 101.
Jenko dr. Ivan: 156.
Jerala Mica: 116, 141, 147.
Jerič dr. Josip: 276, 307.
Jerman Ivan: 253, 296, 490.
Jeršan, kancelist: 148.
Jež dr. Fran: 277.
Ježovnikova Tončika: 246.
Johanica vodiška: 141.
Josip Ferdinand, nadvojvoda: 175.
Jovanović Jovan: 14.
Jovanović dr. Kosta: 60.
Jovanović Ljuba: 15, 59, 67.
Jovanović Miloje: 331.
Jug Anton: 101.
Jugoslovanski klub: 258, 259, 261—263.
Jugoslovanska tiskarna: 307.

Kalan Anton: 276, 306, 307, 440.
Kalina Alois: 273.
Karajovanović J.: 60.
Karaulić Dragutin: 60.
Karić V.: 60.
Karol IV., cesar avstrijski: 254, 280, 286.
Katoliška tiskarna: 305, 306.
Kejžar Ivan: 276, 277, 307.
Kenda Ivan: 47, 50.
Kenda Marija: 47.
Kenda Robert: 101.
Klein dr. Franz: 211, 212.
Kleist von: 105.
Klemen Peter: 328.
Klepec dr. Josip: 218.
Kling: 428, 432.
Kloťáč Václav: 273, 274.
Klub obščestvennih djejatjelej: 24, 27.
Kmetska posojilnica ljubljanske okolice: 272.
Knauff, dvorni svetnik: 105.
Knez Ivan: 272.
Knezova M.: 206.
Knotek Antonín: 17, 37.
Kobentar, župan: 443, 444.
Koder Anton: 101.
Kojić Stevan: 101.
Kokovcev, ministerski predsednik: 66, 73, 76, 91.
Koljev dr.: 42—44.
Kopač Fran: 303.
Korošec dr. Anton: 256, 263, 265, 270, 272, 276, 280, 286 do 288, 297, 299, 380, 385, 451, 484, 488.
Kostanjevec Makso: 296.
Kostić dr. Čeda: 232.
Kotnik Rajko: 467.
Kovačić dr. Fran: 432, 434, 472.
Kozak Ferdinand: 400.
Krajec dr. Otmar 146.
Kralj Anton: 312.
Kramář dr. Karel: 201, 204 do 207, 462.
Kramer dr. Albert: 276, 288, 303—305, 308, 362, 363, 451, 484.
Kranjc Marko: 513.
Krasovskij, predsednik ruske dume: 63.
Krek dr. Janez: 224, 235, 256, 261, 362, 363, 399.
Kren, nadporočnik: 465.
Krisper dr. Valentin: 91.
Kristan Anton: 306, 447.
Krstelj dr. Ivo: 273.
Kuhar Josip: 116.
Kukovec dr. Vekoslav: 306, 307, 442, 444, 447, 492, 494, 507.
Künigl, baron: 110, 157, 163.
Kurelić dr. Šime: 273, 278.
Kurent Josip: 296.
Kušej dr. Rado: 514.

Laginja dr. Matko: 273.
Lah dr. Ivan: 101, 163, 232, 234.
Lasar, župnik: 443.
Lavrič, kapitan: 465 do 469, 471.
Lazarević M.: 60.
Legat: 277.
Lekše Ivan: 245.
Lenac dr. Rudolf: 317.
Leskovec dr. Janko: 217, 218.
Levstik Vladimir: 101.
Lileg: 277.
Ljubljanska kreditna banka: 112, 113, 265, 266, 270.
Ljudskanov Aleks.: 51.
Lloyd George: 474, 475.
Lodge, senator: 279.
Lokar dr. Josip: 101.
Lorković dr. Ivan: 246, 247, 273, 278.
Ludvik: 467.
Lukan dr. Miroslav: 295.
Lukinić dr. Edo: 279.

Mahorčič Ivan: 158.
Maister Rudolf: 433—437, 439, 445, 450, 451, 457, 458, 462, 467, 469.
Majaron dr. Danilo: 296, 362.
Majer: 238.
Malgaj, nadporočnik: 466, 467.
Marković Jovan: 527.
Marinković Pavle: 425.
Masaryk Jan: 291.
Masaryk Tomáš G.: 291, 391, 392, 393, 400, 406.
Mašinova Draga: 425.
Matko dr. Ivan: 401.
Mencinger dr. Anton: 295.
Mestna hranilnica ljubljanska: 529.
Mihajlović, poslanstveni svetnik: 329.
Mikačić: 273.
Miklavec Anton: 241, 248.
Mikič: 467.
Mikš Antonín: 75.
Milan, kralj srbski: 425.
Milčinski dr. Fran: 296.
Milles: 428, 432, 471, 472.
Milošević Milutin: 60.
Mišević V.: 60.
Mišić, vojvoda: 431, 448, 449, 452, 453.
Mitrović Svet.: 467.
Mohorič dr. Jakob: 312.
Moraczewski dr.: 274.
Mosche dr. Alfonz: 362.
Mrkonjić Peter: 352.
Müller dr. Ferdinand: 447 do 451, 453—455, 464, 466, 467, 470.
Murko dr. Matija: 403.
Mussolini Benito: 511.

Napoleon I.: 33, 35, 343.
Napotnik dr. Mihael: 500, 503.
Narodni dom: 158.
Narodna galerija: 509.
Narodni odbor: 278.
Narodní shromaždení: 481, 482.
Narodni Svet: 275—279, 281, 290, 292, 295—299, 303 do 305, 308, 309, 312, 316, 328, 434, 450, 459, 461.
Narodno veče: 278, 279, 288, 290, 291, 294, 299, 303, 305, 309, 312, 313, 344, 363.
Narodna vlada: 292, 303, 304, 306, 308, 313, 316, 431, 434, 436, 438, 439, 440, 441 do 443, 445 do 449, 459 do 461, 466, 531.
Natalija, srbska kraljica: 425.
Neron, rimski imperator: 299.
Nešić Ljuba: 366.
Nikolaj Aleksandrovič, car ruski: 75, 114, 349, 357.
Nikolić dr. Mita: 60.
Ninčić dr. Momčilo: 60, 483.
Nitti: 475.

Obilić Miloš: 423.
Odavić Risto: 340.
Ogoreutz dr. Robert: 296.
Okleštěk: 273.
Oražen dr. Ivan: 101, 143, 144, 145, 146.

Orehek Albin: 101.
Orjuna: 510, 513, 518, 519.
Oset, železniški uradnik: 466, 467.
Osetova Marica: 239.

Pacák dr., minister-rojak: 114.
Paču dr. Lazar: 53, 54, 67.
Pajnič, državni pravdnik: 215, 217.
Papež dr. Oton: 281, 296.
Parma Viktor: 441.
Passy, polkovnik: 434, 469.
Pastrnek, vseučiliščni profesor: 402.
Pašićeva Dara: 334, 514.
Pašić Nikola: 13, 15, 53—55, 57, 58, 62, 63, 68, 72, 73, 76, 82, 299, 312, 328—330, 334, 340, 344, 360, 361, 363, 365, 366, 370—372, 377, 385, 425, 462, 474, 475, 476, 490, 491, 493, 513 do 518, 519 do 522, 524.
Pavelić dr. Ante: 273, 288.
Pavlič Rado: 101.
Pavlič: 467.
Pflanzl dr.: 465.
Pečanka Ladislav: 246.
Pečar: 277.
Perič Ljudevit: 529.
Perić dr. Ninko: 366.
Perović Mihajlo D.: 60.
Pestotnik dr. Pavel: 306.
Peter I., kralj srbski: 352.
Petričič dr. Živko: 273, 278.
Petovar Lovro: 277.
Pevec Rudolf: 242, 243, 249, 258, 259.
Pilar dr. Djuro: 280.
Pirc Ciril: 515.
Pirnat dr.: 441, 465, 466.
Piščanec Just: 296.
Plantan Ivan: 250.
Plečnik Josip, vseučiliški profesor: 375, 406, 507, 527.
Plessen von, admiral: 105.
Ploj dr. Miroslav: 234.
Plut Ivan: 101.
Podboj Fran: 295.
Podgornik Ivan: 101, 281, 296.
Podlimbarski: 137.
Pogačnik Josip vitez: 306, 307, 430, 445, 446, 460.
Pogačnik dr. Lovro: 261, 276, 288, 303, 306, 307, 439, 440, 447.
Pogačnik Matej: 296.
Polívka dr., vseučiliški profesor: 402.
Popović dr. Dušan: 279.
Popović, poslanik v Petrogradu: 26.
Porcia, knez: 136.
Poščić dr.: 274, 276.
Potočnik, profesor: 443, 445.
Potokar Alojzij: 296.
Praprotnik Avgust: 277, 521.
Pražská úvěrní banka: 390.
Preiss dr. Jaroslav: 93, 404.
Premru: 277.
Presl Mihael: 516, 520.
Pribičević Milan: 451, 456.
Pribičević Svetozar: 246, 279, 288, 305, 494, 495, 509.
Přibil Ivan: 199, 246.
Princip Gavrilo: 139, 423.
Promok Franz: 195, 197, 200.
Prva hrvatska štedionica: 271.
Protić Stojan: 59, 370, 371, 375—377, 396, 482, 484, 485, 487.
Pulkrábek dr. Rudolf: 219.
Pupin, vseučiliški profesor: 474.
Pustoslemšek Rasto: 101, 199, 217, 232, 234, 245, 524.

Rabitsch, jetniški ravnatelj: 126, 127, 137, 138, 141, 147, 149.
Radešček Franjo: 214, 215.
Radić Stjepan: 397, 398.
Radojević ing.: 16.
Radotić Aleksander: 248.
Rambousek dr. Eduard: 207.
Rašín dr., finančni minister češkoslovaški: 483, 484.

Ravnihar dr. Vladimir: 306, 307, 513, 516, 519.
Ražun, župnik: 443, 444.
Regali Fran: 296.
Reinlein dr.: 470.
Reinolt, dvorni svetnik: 251, 252.
Remec Bogumil: 276, 277.
Remec Vladimir: 306, 432.
Reischach, baron von: 105.
Reisner, profesor: 101.
Ribar dr. Ivan: 279.
Ribnikar Adolf: 459, 530.
Riedlinger von: 114.
Rittinger von: 175, 176, 185.
Rozman Karl, župan novomeški: 503.
Rostohar dr. Mihajlo: 303.
Rybář dr. Otokar: 144, 158, 161, 171, 256, 514.
Rupnik dr. Ivan: 281, 296.
Ružička Jan: 16.

Sandtner Albin: 179.
Sankt Peterburgskij sčetnij i ssudnij bank: 83.
Sazonov Sergej Aleksandrovič: 66, 74, 76, 79, 80, 213.
Scheiner dr. Josef: 202, 203.
Schirner: 105.
Schneiberg: 421.
Schuster dr., sodni zdravnik: 156.
Schwarz, baron: 144, 173.
Sedláček: 273.
Sedlák: 273.
Seidler dr. von: 260.
Segrè, general: 429.
Senekovč Bogumil: 281, 295, 453, 458.
Senekovič dr.: 466.
Senekovič Miroslav: 516, 518.
Sforza, grof: 475, 477.
Sirnik Janko: 296.
Sirnik, poročnik: 471.
Skarbek, grof: 274.
Skubec, podpolkovnik: 442.
Skubel dr.: 101, 113, 115, 116, 123, 124, 162, 170, 171.
Slavič dr. Fran: 472.
Slaviček: 273.
Slavija, banka: 147, 148, 171, 199, 231, 281, 392.
Slovanska banka: 63—66, 77.
Slovanski klub: 14, 16.
Slovenska Matica: 137.
Slovenska ljudska stranka: 258.
Smodej Fran: 276, 307, 435 do 438, 441—443, 447, 450, 455, 456, 464—466, 468.
Solf, nemški državni tajnik: 287.
Soukup dr.: 273.
Spaho dr. Mehmed: 533.
Spalajković dr. Miroslav: 52, 72, 73.
Spinčić Vjekoslav: 274.
Srpska banka: 271.
Stambolijski Aleksander: 377.
Staněk František: 273.
Stanić Andra: 331.
Staut Fran: 101.
Steska dr. Viktor: 295.
Stöckl dr. Ernst: 131, 132, 146, 147.
Stojadinović dr. Mil.: 516.
Stolipin Aleksander Arkadjevič: 74.
Strossmayr Josip Juraj: 90, 403.
Sunarić dr.: 274.
Svačić, ban hrvatski: 492.
Syllaba dr., vseučiliški profesor: 401.

Šamal dr. Přemysl: 202.
Šašelj, župnik: 274.
Šeme, kondukter: 381, 383.
Šimrak dr. Janko: 274.
Štefe Ivan: 250.
Šuklje pl. Franjo: 251, 252, 282, 503.
Šurmin dr. Djuro: 274.
Šusteršič dr. Ivan: 100, 257, 259, 262—264, 267, 280, 289, 306, 531.
Švabić, polkovnik: 308.
Švrljuga dr. Stanko: 271.

Tavčar Janko: 443, 448—450, 455, 456, 466.
Tavčar dr. Ivan: 14, 103, 110, 111, 114, 115, 123, 124, 143, 250, 251, 265, 266, 271, 272, 289, 298, 303, 306, 362, 435, 440, 447—449, 453—455, 457, 459, 460, 524, 532.
Tekavčič Ivan, dvorni svetnik: 296.
Tetmajer: 274.
Tomažič Rihard: 296.
Trdina Fran; 458.
Tresić-Pavičić dr. Ante: 75, 112, 113, 124, 125.
Treutler von: 105.
Trifunović Miša: 331.
Triller dr. Karl: 271, 272, 289, 298, 303, 306, 444, 447, 455, 470, 532.
Trubeckoj, knez: 79.
Trumbić dr. Ivan: 299, 312, 475, 476.
Turner dr. Pavel: 522.
Turnšek Anton: 241, 243.
Tusar Vlastimil: 273, 428.

Učiteljska tiskarna: 217.
Ulmansky, podpolkovnik: 440.
Urban Josef: 238.

Vaněk: 273.
Velisavljević Djordje: 271, 320.
Verbič Josip: 296.
Vernik Alojzij: 296.
Verständig, podpolkovnik: 467.
Vesel Fran: 64.
Vesel Rudolf: 296.
Vesnić dr. Milenko: 81, 87, 88.
Veverka dr.: 273.
Viljem I., nemški cesar: 349, 408.
Viljem II., nemški cesar: 102, 105, 348, 357—359, 408, 410, 412, 421, 422.
Višnjegradskij: 89.
Vlach František: 219, 392.
Volkswehr: 466.
Vošnjak dr. Josip: 362.
Vrbanić dr. Fran: 320.
Vrhovnik Ivan: 270.
Vrstovšek dr. Karol: 258 do 260, 306, 469.
Vrtačnik dr. Ivan: 296.
Vrtovec Josip: 296.
Vseslovenska ljudska stranka: 307.
Vujić Ranko: 390.

Wehrausschuß: 467.
Wrede, knez: 340, 341.
Wiexinger Georg: 192.
Wilder Večeslav: 279.
Wilfan dr. Josip: 276.
Wilson Woodrow: 279, 280, 299, 428, 440, 463, 472, 474, 475.
Windischgrätz Otto: 508, 509.
Wolf Anton: 281, 296.

Zalar Viktor: 101, 232.
Zamida dr. Matija: 296.
Zdravković Raša: 60.
Zveza za tujski promet: 50.
Zrinjski, ban hrvatski: 492.
Zorec Vinko: 101.
Zuccon dr.: 274.
Zupanec Vrban: 172, 182.
Zvonimir, kralj hrvatski: 506.

Žagar Fran: 161.
Žerjav dr. Gregor: 270, 271, 276, 362, 380, 399, 451, 484, 488, 494.
Žiberna Ivan: 88, 91.
Živanović Danilo A.: 60.
Žižka dr. František: 320.

Kazalo časnikov, katerih se omenja v tej knjigi.

Edinost: 253.
Ilustrovani Slovenec: 305.
Laibacher Zeitung: 133.
Leipziger Illustrierte Zeitung: 181.
Matin: 279.
Neue freie Presse: 181.
Njiva: 114.
Novoje Vremja: 74.
Pravitelstvennij Vjestnik: 73.
Slovan: 245.
Slovenec: 181, 254, 264, 282, 305, 328, 531.
Slovenski Narod: 14, 106, 133, 181, 265, 274, 289, 292, 305, 306, 362, 439, 462, 496, 531.
Učiteljski Tovariš: 253.
Wiener Zeitung: 133.

Kazalo slik.

	Stran
Marija Hribarjeva s hčerko Zlatico	5
Jovan Jovanović	14
Ljuba Jovanović	15
Berlin	17
Državni kancelar von Bethmann-Hollweg	19
Petrograd. — Pogled z »Universitetske Naberežne čez Nikolajevski most	24
Štefan Savić Bobčev	26
Moskva. Kremlj z reko Moskvo in delom Zamoskvorečja	28
Pogled na del Krasne ploščadi	29
Ivan E. Gešev	47
Bolgarski kralj Ferdinand	49
Minister Ljudskanov	51
Minister Frangja	51
Miroslav Spalajković	53
Dr. Lazar Paću	53
Nikola Pašić	55
Dr. Velizar Janković	58
Stojan Protić	59
Ljuba Davidović	59
Baron Nikolaj Hartvig	65
Segrej Aleksandrovič Sazonov	74
Dr. Milenko Vesnić	81
A. Izvolskij	83
Nadvojvoda Fran Ferdinand d'Este	92
Pogled na Sarajevo	93
Cesar Franc Jožef	99
Albin Bergant	119
Dr. Ante Tresić-Pavičić	125
Jetnišnični ravnatelj Rabitsch	127
Ernst Stöckl	132
Gavrilo Princip	139
Dr. Josip Furlan	143
Dr. Ivan Oražen	145
Mica Jerala s Plutonom	147
Božidar Bežek	148
Dr. Otokar Rybář	158
Dr. Ivan Lah	163
Dragotin Hribar z rodbino	167
Trg Abtenau na Solnograškem	180
Kopališče Abtenau	191
Schornwirtova gostilnica v Schornu	193
Marija Bergschoberjeva, po domače Schornwirtovka	193
Promokova hiša v Abtenau-i	195
Rasto Pustoslemšek	199
Fran Govekar	199
Dr. Karel Kramář	201
Dr. Scheiner	203
Dr. Franz Klein	211
Josef Hucl	219
Zwieselska planina z Dachsteinom	221
Sv. Borcević von Bojna	226
Dr. Janez Ev. Krek	235
Št. Jurij ob južni železnici	237
Josip Drofenik	237
Marica Osetova	239
Mozirje	241
Anton Miklavec	241
Anton Turnšek	243
Dunajski parlament	259
Dr. Anton Korošec	265
Dr. Gregor Žerjav	271
Václav Klofač	273

	Stran
Cesar Karol IV.	287
Ilirska Bistrica	314
Krf	337
Vido, otok smrti	339
Srbsko pokopališče na otoku Vidu pri Krfu	339
Dubrovnik	343
Kralj Peter I.	353
Conrad von Hötzendorf	356
Car Nikolaj Aleksandrovič	357
Cesar Viljem II.	359
Dr. Albert Kramer	362
Dr. Miša Gavrilović	368
Kralj Aleksander I.	369
Ivan Žolger	384
Kraljevski grad na Hradčanah v Pragi, sedaj rezidenca predsednika republike	387
Pisatelj v istokroju poslanika in polnomočnega ministra v Pragi	389
Tomaš G. Masaryk	393
Benešov	407
Grad Konopiště	409
Pisatelj s svojo rodbino pred lovskim gradičem Fridek na Konopištu	411
Dr. Ivan Brejc	429
General Rudolf Maister	433
Fran Smodej	435
Celovec	437
Vojvoda Mišić	448
Janko Tavčar	449
Dr. Ferdo Müller	455
Santa Margherita di Rapallo	476
Dr. Pavel Turner	523

Vsebinsko kazalo.

II. del: Osvobojevalna doba.

Stran

Mariji Hribarjevi rojeni Goričanovi 5
Predgovor 9
I. Po balkanski vojni 13
II. V Berlinu 17
III. V Petrogradu 24
IV. V Moskvi 28
V. Na poti v Sofijo 37
VI. Pri Geševu in Pašiću 47
VII. Pri Hartvigu. — Na poti za Pašićem 63
VIII. Vnovič v Petrogradu 71
IX. V Parizu 81
X. Po sarajevskem atentatu 92
XI. Vojne napovedi 105
XII. V policijskem zaporu 118
XIII. V preiskovalnem zaporu 130
XIV. Vnovič v policijskem zaporu 156
XV. V Abtenau-i 175
XVI. Pred vrati svoje ožje domovine 126
XVII. Zopet v Ljubljani. — Pripravljalna dela za bližajoče se velike dogodke. — Narodni svet in narodno veče 268
XVIII. Proglasitev odcepitve od Avstro-Ogerske in zedinjenja s Srbi in Hrvati v eno državo. — Revolucionarna ustanovitev »Narodne vlade« . 297
XIX. Na poti v Ženevo. — Sestanek s Pašićem v Rimu. — Čez Brindisi in Krf v Dubrovnik in odondot preko Bosne in Hercegovine v Beli grad 313

Stran

XX. Državnopravni čin ujedinjenja. — Kako smo do njega dospeli. — Moji razgovori s Pašićem o uredbi skupne države 346

XXI. V Belem gradu. — Sestavljanje vlade in delegacije za Pariz. — Načrt za privtelesenje Bolgarije. — Moje imenovanje za poslanika in polnomočnega ministra v Pragi 367

XXII. Potovanje v Beligrad. — Odklonitev dolžnosti glavnega delegata pri mirovnih pogajanjih v Parizu. — Poslanik in polnomočni minister v Pragi 381

XXIII. Konopiště. — Nadvojvoda Fran Ferdinand d'Este. — Srbski dvorski arhiv. — Kralj Aleksander Obrenović 407

XXIV. Koroška, Rapallo — dve naši nacijonalni katastrofi 427

XXV. Opazovanje razvoja dogodkov v domovini. — Sklep vrniti se vanjo 480

XXVI. Pokrajinski namestnik v Ljubljani 496

XXVII. Doslov 535

Imensko kazalo oseb in društev, katerih se omenja v tej knjigi 538

Kazalo časnikov, katerih se omenja v tej knjigi . . . 545

Kazalo slik 546

Errata corrige!

Na 5. strani v četrti vrsti od zgoraj ima stati beseda »napravilo«, mesto napačne »npravilo«.

Na 12. strani v predzadnji vrsti od spodaj ima se medmetna pripomnja glasiti: — »ako nas njim že ne približuje« —, mesto »prbližujejo«.

Na 86. strani v enajsti vrsti od spodaj ima se glasiti »rue Leonce Reynaud«, mesto Renault.

Na 88. strani v štirinajsti vrsti od zgoraj ima se glasiti »rue Lauriston«, mesto Chalgrin.

Na 89. strani v dvanajsti vrsti od spodaj naj se ime »Višjegradskega« popravi v pravilno »Višnjegradskega«.

Na 150. strani izpuščena je iz pesnitve tretja vrstica »V neznanske višave«, ki jo je treba pripisati.

Na 151. strani ima v štirinajsti vrstici od zgoraj mesto besede »veličanje« stati pravilno »veličajne«.

Na 158. strani je v osmi vrsti od spodaj ime »Kahorčič« nadomestiti s pravilnim »Mahorčič«.

Na 167. strani je v prvi vrsti od zgoraj beseda »mizice« nadomestiti z besedo »mize«.

Na 170. strani ima v osmi vrstici od spodaj stati mesto »sodniki« beseda »zdravniki«.

Na strani 178. v 19. vrsti od zgoraj postaviti je za besedo bivanja vejico (,).

Na strani 205. v četrti vrsti od zgoraj ima se beseda »promatrati« glasiti pravilno »prosmatrati«.

Na strani 212. v 12. vrsti od spodaj ima mesto besede »jela« stati pravilno jelo«.

Na isti strani v 11. vrsti od spodaj ima mesto besede »uadno« stati pravilno »uradno«.

Na strani 224. v drugi vrsti od spodaj ima mesto besede »natji« stati pravilno »najti«.

Na 236. strani ima v 20. vrsti od zgoraj mesto besede »podkov« stati pravilno »podkev«.

Na strani 254. naj se v 10. vrsti od zgoraj rimska številka I. nadomesti s »IV.«.

Domžale
R 929
HRIBAR I.
Moji/2
929 Hribar I.
0080000300
COBISS ©
KNJIŽNICA DOMŽALE